

# TEFSİR

## TEFSİRLE İLGİLİ BİLGİLER

### KUR'ÂN-I KERÎM TEFSİRİNE DUYULAN İHTİYAÇ

Fert ve toplum açısından insan, yaratılışından Kur'ân- Kerîm'in gelişine kadar, gaye ve hedef itibariyle, birbirine zıd, *hidayet* veya *sapıklık* yollarından birini seçe-gelmiştir. "İnsan, bütün bir ömrünü kapsayan bu yolculuğa niçin çıktı? Nereden geliyor ve nereye gidiyor? Ölümden sonraki hayatın anlamı nedir?" gibi soruları, herhalde akıl ve irade sahibi bir kişinin, kendine sorması gerekir. Büyüklü küçüklü milyonlarca yıldızla donatılmış fezanın akla durgunluk veren yapısı, nizam ve âhengi, bir yaratıcının muhakkak olduğunu göstermektedir.

Şüphesiz bu yaratıcı, yüce Allah'tır. Elbette, her eserin bir var-oluş sebebi, maksadı olduğuna göre, insanın da bir *yaratılış gayesi* vardır. Bu gaye ona, peygamberler "aleyhimü's-selâm" vasıtasıyla gönderilen kitaplarla bildirilmiştir. Son Peygamber Muhammed "aleyhisselâm"a da Kur'ân-ı Kerîm indirilmiştir.

İşte bir müslümanın, bu Kitâb'a ve onu açıklayan kaynaklara göre, inanç ve davranışlarını tespit etmesi gerekmektedir. Dinî anlamda bu, iman ve amel sorumluluğunu ifade etmektedir. Müslüman, iman ve amelini, yüce Allah'ın tebliğlerine, dolayısıyla rızasına uygun yaparsa, geçerli olmaktadır. Bu tebliğlerin de belirlenmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in iyi anlaşılmasına ve doğru tefsir edilmesine bağlıdır.

Bu durumda, Kitâbullah'ın tefsiriyle ilgili çalışmalar yapmak, *ilim adamları* için bir vecîbe olmuştur. Onun için asırlar boyunca, Ulûmu'l-Kur'ân'ın çeşitli branşlarında çalışan birçok âlimin yetiştiği görülüyor. es-Siddîk "radiyallahü anh", "Kur'ân'dan bir âyeti açıklamak, bana bir âyeti ezberlemekten daha *sevimli geliyor*." <sup>1</sup> diyor. Ebû Hüreyre "radiyallahü anh" da "Kur'ân'ı *açıklayınız ve (özellikle) "garîb"lerini anlamaya çalışınız.*" demekle <sup>2</sup>, tefsir ilminde önemli bir konu olan "*garîb kelimeler*"e dikkat çekiyor.

Hasan-ı Basrî "rahmetullahi aleyh" ise, "Allah'a yemin ederim ki, Cenab-ı Hakk'ın indirdiği bir âyetin nerede indiğini ve onunla neyin kastedildiğini bilmek, bana en güzel gelen şeydir!" <sup>3</sup> demekle ve "Onları lisan bilmezlik helâk etti; biri âyeti okuyup, ona öyle bir mana verir ki, onunla Allah'a iftira etmiş olur." <sup>4</sup> ifadeleriyle, Kur'ân-ı Kerîm tefsirinde, lügat ilminin ne kadar önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Kur'ân-Kerîm âyetleri, bir takım edebî ifade özelliklerine sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm âyetleri arasında *müşkil*, *garîb* ve *mucmel* <sup>5</sup> <sup>6</sup> <sup>7</sup> kelimeler

olduğu gibi, *Meânî*, *Beyân* ve *Bedî'* ilimlerine konu olan, *te'kîd*<sup>8</sup>, *hazf*<sup>9</sup>, *iltifât*<sup>10</sup>, *teşbîh*<sup>11</sup>, *istiâre*<sup>12</sup>, *mecâz*<sup>13</sup>, *kinâye*<sup>14</sup>, *hasr*<sup>15</sup>, *takdîm*<sup>16</sup> ve *te'hîr*<sup>17</sup> vb. *söz sanatları* da bulunmaktadır. Diğer taraftan bir âyetin *umûmî*<sup>18</sup> veya *husûsî*<sup>19</sup> olması ile *nâsih*<sup>20</sup> veya *mensûh*<sup>21</sup> olma durumu, *sebeb-i nüzûlî*<sup>22</sup> ve *müteşâbih*<sup>23</sup> özelliği, Kur'ân-ı Kerîm tefsirini gerekli kılan başlıca sebepler arasında yer almaktadır.

Mukaddes kitabımız Kur'ân'ı, en iyi anlayan kimsenin, Peygamber "aleyhisselâm" olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm ona nâzil olmuştur. O, Kur'ân'ı *tebliğ*<sup>24</sup> ve *tebyîn*<sup>25</sup> ile görevlendirilmiştir.

**Kaynak: 2005, Etem Levent, *Hasan-ı Basrî'nin Hayatı, Öğretim ve Tefsir Yöntemi*. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.**

1. Suyûtî, *el-İtkân*, II,175.
2. Suyûtî, *a.g.e.*, II,175.
3. *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.261; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,26; Suyûtî, *el-İtkân*, II,175.
4. *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.261.
5. Bk İbn Kuteybe, *Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân*; Zerküşî, *el-Burhân*; Suyûtî, *el-İtkân*.
6. Ebû'l-Kâsım el-Huseyn ibn Muhammed er-Râğıbu'l-İsfahânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Kâhira 1381/1961; Zerküşî, *el-Burhân*, I,291-292; Suyûtî, *el-İtkân*. I,113.
7. Zerküşî, *a.g.e.*, I,291-292; Suyûtî, *el-İtkân*. II,18; Ebû Bekr Muhammed ibn Ahmed es-Serahsî, *Usûlu's-serahsî*, Beyrût 1393/1973; Sa'du'd-dîn et-Taftazânî, *et-Telvîh şerhu't-tavdîh*, İstanbul 1304/1886.
8. Zerküşî, *a.g.e.*, II,385.
9. Zerküşî, *a.g.e.*, III,103-220.
10. Zerküşî, *a.g.e.*, III,314-413.
11. Zerküşî, *a.g.e.*, III,414-431; Suyûtî, *el-İtkân*. II,42; Subhî's-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmî'l-Kur'ân*, Beyrût 1385/1965, s.322-327.
12. Zerküşî, *a.g.e.*, III,432-457; Suyûtî, *el-İtkân*. II,42; Subhî's-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmî'l-Kur'ân*, Beyrût 1385/1965, s.322-327. Serahsî, *Usûlu's-serahsî*, I,178.

13. Zerküşî, *a.g.e.*, II,255-299; Suyûtî, *el-İtkân*. II,36; Taftazânî, *et-Telvîh*, I,133.
14. Zerküşî, *a.g.e.*, II,300; Taftazânî, *et-Telvîh*, I,137. Suyûtî, *el-İtkân*. II,47; Abdulazîz Ahmed ibn Muhammed el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr alâ usûli'l-Pezdevî*, el-Mektebetu's-sanâyi' 1307/1889, II,523.
15. Suyûtî, *el-İtkân*. II,49.
16. Zerküşî, *a.g.e.*, III,233-287.
17. Taftazânî, *et-Telvîh*, I,73; Suyûtî, *el-İtkân*. II,16.
18. Suyûtî, *el-İtkân*. II,16; Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, I,291.
19. Zerküşî, *el-Burhân*, II,28; Subhî's-Sâlih, *Mebâhis*, s.259-274; Zerkânî, *Menâhîlu'l-irfân*, II, 173-269.
20. Zerküşî, *a.g.e.*, II,28; Subhî's-Sâliha.g.e., s.259-274; Zerkânî, *a.g.e.*, II,173-269.
21. Zerküşî, *a.g.e.*, I,22; Suyûtî, *el-İtkân*, I,29; Zerkânî, *a.g.e.*, I,106-136.
22. Zerküşî, *a.g.e.*, I,111; Suyûtî, *a.g.e.*, II,114; Subhî's-Sâlih, *a.g.e.*, s.281-286; Zerkânî, *a.g.e.*, II,280.
23. Mâide, 5/67.
24. Nahl, 16/44; İbrâhîm, 14/4.

## TEFSİR İLMİNDE SÜNNETİN YERİ

Tefsir ilminde, "Hazret-i Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tamamını mı, yoksa bazısını mı tefsir etmiştir?" konusu çok önemlidir. Bu husus, tefsir âlimlerince farklı şekillerde değerlendirilmiştir:

Resulüllah'ın "aleyhi's-salâtü ve's-selâm" Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını tefsir ettiğine kâil olanların başlıca delilleri şunlardır<sup>25</sup>:

1. Hazret-i Peygamber'in *tebyîn*<sup>26</sup> ile mükellef olduğu,
2. Sahâbe-i kirâmdan gelen rivâyetlere göre, onların on âyeti ilim ve amel yönünden tam öğrenmeden, diğerlerine geçmemeleri<sup>27</sup>,
3. Bir millet, konuştuğu lisan ile<sup>28</sup> kendine bir kitap indirilsin de dünya ve âhiret saâdetini temin eden bu kitabı okuyup anlamasın! Bunun âdeten mümkün olmadığı,
4. Hazret-i Ömer'in "Ribâ âyeti son inen âyetlerden olduğundan, Peygamber "aleyhi's-selâm" onu tefsir edemeden vefât etmiştir." demesinden, Resulüllah'ın mezkûr âyet dışında, diğer bütün âyetleri tefsir ettiğinin anlaşıldığı<sup>29</sup> gibi delillerdir.

**Ancak bazı tefsir âlimleri bu delilleri incelediklerinde şu değerlendirmeyi yapmışlardır:**

- a. Hazret-i Peygamber, bir âyeti, gerektiğinde açıklıyordu. Bu da ya sahâbenin kendilerine *müşkil* gelen bir âyeti sordukları veya bizzat kendisi lüzum gördüğü zaman oluyor; böylece *tebyîn* vazifesini yerine getiriyordu<sup>30</sup>. Eğer Kur'ân'ın bütün *müşkil*,<sup>31</sup> *garîb* ve *muteşâbih* lâfız ve âyetleri açıklanmış olsaydı, Hazret-i Ömer .....âyetindeki

“ebben” kelimesinin manasını anlamakta güçlük çekmez<sup>32</sup> ve İbn Abbâs, *kıyametin ne zaman vuku bulacağı*<sup>33</sup> ve *ruhun mahiyeti* gibi hususların tevilini, Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceğini<sup>34</sup> ifade etmezdi.

b. Sahâbe-i kirâmın on âyeti iyice öğrenmeden diğerlerine geçmemesi, onların *öğrenme metodları* ile ilme ve amele gösterdikleri hassasiyetin, çok önemli bir örneğini ortaya koymaktadır. Yoksa “Onlar, Kur’ân’ın bütün müfredat ve ter- kiplerinin tefsirini, Hazret-i Peygamber’den öğreniyorlardı.” denilemez. Zaten sahâbe, Resulullah’ın nübüvvet nurundan aldıkları feyz ve bereketin bir sonucu olarak, kendilerinden sonra gelen müfessirlerin ilmî tartışma konusu yaptıkları birçok mesele üzerinde durmaya bile gerek duymamışlardır. Elbette bu husus, onların iman ve teslimiyetlerinin, en üst derecede olduğunu göstermektedir.

c. Sahâbîler, Kur’ân-ı Kerîm’i okuyorlar, manasını da anlıyorlardı; ancak Kur’ân, çeşitli ilim ve edebî özelliklere sahip olarak, kendine hâs, en vecîz ve belîğ bir uslûpla nâzil olduğundan, yalnız lügat bilgisiyle, onun tamamını anlamanın mümkün olamayacağı izah istemez bir gerçektir. Onun için sahâbe-i kirâm, kendilerine *müşkil* gelen âyetlerin manasını, Hazret-i Peygamber’den soruyorlardı. Bu da onların, her lâfız için Resulullah’a müracaat ettiklerini göstermez.

d. Yukarıda zikredilen Hazret-i Ömer’in sözünden *mefhûm-ı muhâlefet* yoluyla bir mana çıkararak, bununla, Kur’ân-ı Kerîm’in tamamının Peygamber “aleyhisselâm” tarafından tefsir edilmiş olduğu kanaatine varmak, her şeyden önce, yukarıda ifâde edilen “Hazret-i Ömer’in bir âyeti tam olarak anlamakta zorluk çektiği”<sup>35</sup> ile ilgili beyanına ters düşmektedir.

**“Peygamber “aleyhisselâm”, Kur’ân âyetlerinin çok az bir kısmını tefsir etmiştir.” diyenlerin delilleri de şunlardır<sup>36</sup> :**

1. Hazret-i Âişe’den “Resulullah, Kur’ân’dan Cibrîl’in kendisine öğrettiği bir kaç âyetten başkasını tefsir etmezdi.”<sup>37</sup> şeklinde bir rivâyet nakledilmiştir,

2. Hazret-i Peygamber’in, bütün âyetleri ayrı ayrı tefsir etmesinin güç olduğu açıktır ve bu mümkün de değildir<sup>38</sup>. Ancak birkaç âyeti açıklamıştır. Çünkü yüce Allah, kullarının *Kitâb* üzerinde düşünmeleri ve ondan istinbatta bulunmaları için Resulüne, âyetlerin hepsinde kasdolunan murâdı açıklamayı emretmemiştir.

3. Eğer Resulullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, Kur’ân-ı Kerîm’in bütün kelimelerini tefsir etmiş olsaydı, İbn Abbâs “radiyallahü anh” için “Allah’ım, onu dinde fakîh kıl ve ona te’vîli öğret!”<sup>39</sup> şeklinde dua etmesinin hikmeti kalmazdı.

**Bu deliller de tefsir âlimlerince şöyle değerlendirilmiştir:**

---

a. Hazret-i Âişe'den gelen mezkûr rivâyetin, senet yönünden **muallel** olduğunu, Taberî<sup>40</sup> kaydetmektedir. Böylece, yalnız bu habere istinaden, bir hüküm istinbâtına gitmenin, **hadis usulü** ölçüleri çerçevesinde, sıhatten yoksun olacağı açıktır. Şayet Taberî'nin tespitinin hatalı olduğunu, yani bu hadisin rivâyet zincirinin sıhhatli olduğu kabul edilirse, o takdirde *İbn Atıyye*'nin, söz konusu hadisi, **gayb ile ilgili bilgilerle açıkladığı**<sup>41</sup> gibi anlamakta bir engel bulunmamaktadır.

b. Hazret-i Peygamber'in, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını açıklamasının imkân dâhilinde olmadığı düşünülemez. Bazı sahâbenin, kendilerine **müşkil** gelen âyetlerin manalarını sordukları gibi, bütün âyet-i kerîmelerin manasını sormuş olsalardı, Resulüallah "aleyhi's-salâtü ve's-selâm", âyet<sup>42</sup> iktizasınca, hepsini beyan etmek durumundaydı.

c. Rasulüallah'ın, İbn Abbâs'a yaptığı duaya gelince; bu, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının tefsir edilmediğine delil olsa da, çok az bir kısmının açıklandığını da ispat etmemektedir<sup>43</sup>.

Böylece, Kur'ân âyetlerinin tefsirine müteallik birbirine oldukça uzak olan bu iki görüşün delilleri, genel olarak görüldükten ve bunların değerlendirilmesi verildikten sonra, Hazret-i Peygamber'in, bu konuda, şu esaslar çerçevesinde hareket ettiğini söylemek, ilmî ve tarihî gerçeklere daha uygun düşmektedir:

1) Hadis-i nebevîye<sup>44</sup> göre, Peygamber'e tilâvet olunan vahyin yanında, onu beyan ve tefsir eden "sünnet"nin de ilham suretiyle verildiği sabittir<sup>45</sup>.

2) Taberî'nin İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivâyette<sup>46</sup>, Resulüallah tarafından, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının tefsir edilmediğine bir delildir. Bu haberin, hemen hemen aynı manayı veren **merfû** şekli de vardır<sup>47</sup>.

3) Kütüb-i Sitte'den Sahîhân ve Sünenü't-Tirmizî'nin tefsir bölümleri ile Tefsîru't-Teberî ve İtkân'da<sup>48</sup> zikredilen tefsirle ilgili **müsned** hadisler nazar-ı dikkate alındığında sünnetin, Kur'ân âyetlerinin hepsini **mufredât** ve **terkip** olarak tefsir edecek yekûna ulaşmadığı görülecekse de, bir kaç hadisten ibaret olmadığı, yani sünnetin tefsirle ilgili kısmının büyük bir yekûn tuttuğu gün gibi açıktır.

Burada hemen ifade edilecek olursa, Taberî ve İtkân'daki bu hadislerin cerhe tabi tutularak, bazısının **sahîh** olmadıklarının ispatlanması mümkün ise de, çoğunun **sakîm** olduğunu kim iddia edebilir? Şayet bu konuda ilmî bir araştırma yapılsa ve bazı hadislerin **muallel** olduğu ortaya konsa bile, **cerh ve tadîl** de kullanılan ölçüler, genellikle her muhaddise göre farklılık gösterdiğinden, böyle bir araştırmanın, genel ve

bağlayıcı nitelikte olamayacağı açıktır. Çünkü bu hadisler, *sahîh* hadislerin şartlarını kapsamış olarak, Taberî ve Suyûtî'ye kadar ulaşmıştır.

4) Hazret-i Peygamber, yukarıda zikredilen belgelerde de görüldüğü şekilde, "Arap dilini konuşanların kolayca anlayabileceği âyetler" ile "müfredat"ı ve ancak Allahü teâlâ'nın bildiği "kıyametin vuku zamanı" gibi hususları tefsir etmemiştir.

5) Buna karşılık Resulüllah "aleyhisselâm", gerekli gördüğü veya bir soru ile karşılaştığı zaman, Kur'ân-ı Kerîm'de "mücmel"<sup>49</sup>ı beyan, "müşkil"<sup>50</sup>ı tavih, "umumî lâfzı"<sup>51</sup> tahsis, "mutlak"<sup>52</sup>ı takyîd etmek gibi tefsirlerde bulunmuştur.

6) Sünnet bazı durumlarda, "nesh"<sup>53</sup>ı beyan etmiştir.

7) Mekhûl, Kitâb'ın "sünnet"e olan ihtiyacı, sünnetin Kitâb'a olan ihtiyacından fazladır<sup>54</sup> diyerek, sünnetin Kur'ân'ı tefsirdeki önemini belirtmiştir. Yoksa, Kur'ân-ı Kerîm ile sünnet mukayese edilerek, sünnete üstünlük tanıma yönüne gidilmemiştir. Ahmed ibn Hanbel de, "Sünnet, Kur'ân'ı beyan eder."<sup>55</sup> buyurmuştur.

**Kaynak: 2005, Etem Levent, Hasan-ı Basrî'nin Hayatı, Öğretim ve Tefsir Yöntemi. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.**

-----

1. Bk. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessirûn*, I,49-50.
2. Nahl, 16/44.
3. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I,27; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,39.
4. Yûsuf, 12/2; Zuhruf, 43/3.
5. Suyûtî, *el-İtkân*, II,205.
6. İsmâil Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Ankara 1968,s.42-44.
7. Abese, 80/31.
8. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXX,38-39; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, XIX,233; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV,473; *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.183.
9. *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.262.
10. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I,26; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I,346; *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.115.
11. Taberî, *a.g.e.*, XXX,38-39.
12. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessirûn*, I,51.
13. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I,29; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,31; *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.263.

14. Bu bir iddiadır. Aşağıda (Delillerin değerlendirilmesi yapılırken) buna cevap verilecektir. E. L.
15. İbn Abdi'l-berr, *el-İstîâb* (İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe* ile birlikte), II,352; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, II,331; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,33; Suyûtî, *el-İtkân*, II,187.
16. Taberî, *a.g.e.*, I,30.
17. *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.262.
18. Nahl,44.
19. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessirûn*, I,53.
20. Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,37-38; Zerkeşî, *el-Burhân*, II,176.
21. Kurtubî, *a.g.e.*, I,39.
22. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I,26; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I,346.
23. Taberî, *a.g.e.*, I,26.
24. Suyûtî, *el-İtkân*, II,191-205.
25. Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,38-39.
26. Bakara, 2/187; Kurtubî, *a.g.e.*, II,320.
27. En'âm, 6/82; Kurtubî, *a.g.e.*, VII,30.
28. Mâide, 5/38; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II,56.
29. Kurtubî, *a.g.e.*, II,263.
30. Kurtubî, *a.g.e.*, I,39.
31. Kurtubî, *a.g.e.*, I,39.

-----

## SAHÂBE TEFSİRİNİN ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm'i tefsirde en güzel metot, aslında *Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsirdir* <sup>56</sup>; ancak, bu üsûlün tatbik edilemediği yerlerde *sünnete*; sünnetin bulunmadığı yerlerde **sahâbe kavilleri**ne müracaat etmek, en isabetli yol olmaktadır. Çünkü sahâbe-i kirâm Resulüllah "aleyhisselâm" ile sohbet etme şerefine ererek, imânın kemal noktasına ulaşmış ve Kur'ân-ı Kerîm'de medhû senaları yapılmış <sup>57</sup> mümtaz şahsiyetlerdir. *Hadis münekkit*lerince, hepsi *âdil* ve *sika* (güvenilir) kabul edilmişlerdir <sup>58</sup>.

Bununla beraber onlar, kabiliyetleri ve Hazret-i Peygamber'in yanında bulunmaları nispetinde, Resulüllah'tan ilim ve feyz almışlardır. Bu arada, İbn Abbâs

---

<sup>56</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II,175; *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.93.

<sup>2</sup> Tevbe, 9/100; Enfâl, 8/64; Feth, 48/18; Bakara, 2/143; Âl-i Imrân, 3/110; Haşr, 58/8.

<sup>3</sup> İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, I,9-10; el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *el-kifâye fî ilmi'r-rivâye*, Matbaatu's-seâde 1972, s.93; Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara 1967, s.36-37.

gibi, Hazret-i Peygamber'in özel duasına mazhar olanlar da olmuştur<sup>59</sup>. Tefsir sahasında, Hazret-i **Ebû Bekir, Ömer, Osmân, Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Ubeyy ibn Ka'b, Zeyd ibn Sâbit, Ebû Mûsa el-Eş'arî, Abdullah ibn Zübeyr** ve **Abdullah ibn Amr** "radiyallahü anhum" gibi zâtlar temayüz etmişlerdir. *Hulefâ-i Râşidîn* içinde, tefsire ait en çok rivâyetleri bulunan, **Hazret-i Ali**'dir. Diğerleri arasında, tefsirde en çok ismi geçenler de **tercümânu'l-Kur'ân**<sup>60</sup> olarak nitelenen müfessirlerin baş tâci **İbn Abbâs** ile **İbn Mes'ûd** ve **Ubeyy ibn Ka'b**'dır. Daha çok *İsrâiliyyât*<sup>61</sup> diye adlandırılan yahûdi ve hristiyan kaynaklı haberleri nakleden **Abdullah ibn Selâm**'ın<sup>62</sup> da tefsirdeki yerini unutmamak lâzımdır. İbn Selâm'ın rivâyetlerine, başta Buhârî olmak üzere, diğer *Kütüb-i Sitte* sahiplerinin hepsi, eserlerinde yer vermişlerdir<sup>63</sup>.

**Sahâbe kavillerinin, yani sahâbe-i kirâmın Resulüllah'a isnat etmedikleri sözlerinin t e f s i r ilmindeki değerine gelince:**

**Zerkeşî**<sup>64</sup> ve **Suyûtî**'nin<sup>65</sup> el-Hâkim en-Neysâbü'rî'den<sup>66</sup> naklettiklerine ve bizzat Suyûtî'nin de tasrih ettiğine göre<sup>67</sup>, bunlar **m e r f û**<sup>68</sup> hükmündedir. Ancak, **İbn Salâh**<sup>69</sup>, *sebeb-i nüzûl* ve benzeri konularla ilgili tefsir haberlerinin **m ü s n e d**<sup>70</sup>

olabileceğini ve diğerlerinin ise **m e v k û f**<sup>71</sup> sayılması gerektiğini kaydetmiştir<sup>72</sup>. Böylece, **sebeb-i nüzûl**<sup>73</sup> ve **şer'î hüküm vaz eden sahabî kavilleri**ne (senet illetli olmadıkça) uymak zorunluluğu vardır. **Hatîb el-Bağdadî**<sup>74</sup> bunu, *çoğu âlimlerin görüşü* olarak ifade etmektedir<sup>75</sup>. Sahâbe'nin *sebeb-i nüzûl* ve *şer'î hüküm vaz eden*

---

<sup>4</sup> İbn Abdî'l-berr, *a.g.e.* (İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe* ile birlikte), II,352; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, II,331; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,33; Suyûtî, *el-İtkân*, II,187.

<sup>5</sup> Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I,31; *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.193 ve 263; Suyûtî, *el-İtkân*, II,187.

<sup>6</sup> İleride "**İsrâiliyyât**" konusunda bilgi verilecektir.

<sup>7</sup> İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, II,320.

<sup>8</sup> Zehebî, *el-Kâşif*, II,94-95.

<sup>9</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II,157.

<sup>10</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, II,179.

<sup>11</sup> Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, III,1039.

<sup>12</sup> Suyûtî, *a.g.e.*, II,179.

<sup>13</sup> Zeynu'd-dîn Abdirrahîm ibn el-Huseyn el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, Medîne 1389/ 1969, s.65.

<sup>14</sup> Zehebî, *a.g.e.*, IV,1430.

<sup>15</sup> İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, s.64.

<sup>16</sup> Bk. İrâkî, *a.g.e.*, s.66.

<sup>17</sup> İrâkî, *a.g.e.*, s.70.

<sup>18</sup> Sahâbe'den Hazret-i Peygamber'e isnat edilmeden rivâyet olunan **sebeb-i nüzûl** haberleri, **merfû'** hükmünde olduğundan, gereğince amel etmek **vâciptir**.

<sup>19</sup> Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, III,1135.

<sup>20</sup> el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *el-kifâye fî ilmi'r-rivâye*, s.592. Bk. Serahsî, *Usûlu's-serahsî*, II,110.



sözleri ile âhiret âlemi gibi, aklen bilinmesi imkân dâhilinde olmayan konular dışındaki sözleri, onların **re'ý** ve **ictihadları**dır.

İşte müfessirin *sünneti* bulamadığı yerlerde, öncelikle ashâb-ı kirâmın bu *re'ý* ve *ictihadları*na başvurması, onun tefekkür dünyasında yeni ufuklar açmasına ve *re'yini*, Kitâb'ın ruhuna uygun bir şekilde kullanmasına sebep olacaktır. Unutmamak gerekir ki, Kur'ân-ı Kerîm, birçok âyetiyle tefekkür edenleri övmekte<sup>76</sup> ve bunun karşısında da, aklını çalıştırmayanları zemmetmektedir<sup>77</sup>. İşte bu övgüde, en çok pay sahibi olanların, Resulüllah'ın eshâbı olduğu muhakkaktır. Onlar **sohbetin** yanında, vahye ve Hazret-i Peygamber tarafından dinî esasların en doğru şekilde uygulanmasına şahit olmuşlardır. Herhalde bu hüviyetleriyle onların *cerh* süzgecinden geçerek sıhhat kazanan **re'ý ve ictihadları**, sahâbe olmayanların *kıyaslarına* mukaddemdir<sup>78</sup>.

**Kaynak: 2005, Etem Levent, Hasan-ı Basrî'nin Hayatı, Öğretim ve Tefsir Yöntemi. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.**

-----

## **TÂBÎÛN TEFSİRİ**

Sahâbe-i kirâmın çoğu çeşitli yerleşme merkezlerine dağılarak, oralarda, özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in *kırâat*, *tefsir* ve *hadis rivâyeti* gibi konularda **tedriste** bulunmuş, böylece Peygamber "aleyhisselâm"dan aldıkları maddî ve manevî ilimleri; ilmî kâbiliyetleri ve kültürleri nispetinde öğrencileri olan **tâbiûna** nakletmişlerdir. İşte sahâbenin bu merkezlerdeki ilme hizmetleri, bazı **tefsir okullarının** ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu okulların en meşhurları ile buralarda yetişip, *tefsir ilminde* ün kazanmış **tâbiîler** şunlardır:

### **1. Mekke Okulu**

Kurucusu, **Abdullah ibn Abbâs** "radiyallahü anh"tır (ö.68/687). İbn Abbâs'tan tefsir dinleyen tâbiîlerin ileri gelenleri, **Mücâhid ibn Cebr** (ö.104/722), **Sa'îd ibn Cubeyr** (ö.95/713), **Ikrim** Mevlâ İbn Abbâs (ö.106/724), **Atâ ibn Ebî Rabâh** (ö.114/732), **Tâvus ibn Keysân** (ö.106-724), **Ebû Şa'sâ'** Câbir ibn Zeyd (ö.93/711), **Ebû Mahled** (Meclez) Lâhiku'bnu Humeyd<sup>i</sup>, **Dahhâk** ibn Muzâhim (ö.105/723), **Ali**

---

21 Bk. Âl-i Imrân, 3/7; 190-194; Ra'd, 13/19; Zümer, 39/9 ve 18.

22 Hucûrât, 49/4; Haşr, 59/14; Yâsîn, 36/68; Ankebût, 29/63; Mâide, 5/103; Enfâl, 8/22; Bakara, 2/44.

23 Bu konuda çeşitli âlim ve mezheplerin görüşleri varsa da "muhalefet edilmeyen **sahâbî re'yinin** (fetvâsının) kıyâsa mukaddem olduğu" üzerinde hemen hemen ittifak vardır. Çünkü bu husus, "**sahâbe icmâ'i**"nı gerektirdiğinden, **şer'i bir nass** hükmündedir. Mütenâkız ve muhâlifi bulunan *sahâbî kavline* ise, ittiba' (uyma) mecburiyeti yoktur. Zira o meselede kat'i bir hüküm olsaydı, zaten sahâbe ihtilâf etmezlerdi. Bu durumda **müfessir**, ya çeşitli sahâbe kavillerinden birini seçer veya *re'yini* kullanarak ictihadta bulunur. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Serahsî, *Usûlu's-serahsî*, II,105 vd.

**ibn Ebî Talha** (ö.143/760)<sup>ii</sup> ve **Atâ' ibn Ebî Muslim** (ö.138/755) "rahmetüllahi aleyhim"dir.

Ancak son üç *tâbiîn*in, İbn Abbâs'tan tefsir işitmesi ihtilâflıdır. Şöyle ki: "**Dahhâk**'ın İbn Abbâs ile karşılaşması ve ondan tefsir dinlemesi sahîh değildir; İbn Abbâs'tan naklettiği tefsir rivâyetlerini, Rey şehrinde karşılaştığı Sa'îd ibn Cubeyr'den almıştır.<sup>iii</sup>" denilmektedir. Buna rağmen Dahhâk, *sika* bir râvi olarak bilinmektedir. **Ali ibn Ebî Talha**'nın İbn Abbâs'tan naklettiği tefsir üzerinde de, âlimlerin müspet ve menfi yönde çeşitli görüşleri vardır. Ancak Buhârî'nin, mezkûr tefsirden istifade ettiği görülmektedir<sup>iv</sup>. **Atâ' ibn Ebî Muslim**'e gelince, onun da, İbn Abbâs'tan *semâi* doğrulanmamış ve bu kaynaklı tefsir haberleri **m ü r s e l**<sup>v</sup> olarak nitelendirilmiştir. Hadis tenkitçilerinin çoğunun gözünde, Atâ ibn Ebî Muslim, *doğru* ve *güvenilir* bir kimsedir<sup>vi</sup>.

## 2. Medîne Okulu

Medîne ilim merkezinin sahâbî fukahâsı, **Ömer ibn el-Hatâb** (ö.23/643), **Zeyd ibn Sâbit** (ö.45/665), **Abdullah ibn Ömer** (ö.74/693), Âişe (ö.58/677) ve **Ubeyy ibn Ka'b** (ö.20-33/640-653) "radiyallahü anhüm" gibi seçkin sahâbîler olmakla beraber, Medîne tefsir okulunun mümessili, tefsir ilminde birçok tâbiî yetiştirmiş olan **Ubeyy ibn Ka'b**'tır. İbn Kâ'b'tan tefsir dinleyenlerin başında, **Sa'îd ibn Museyyeb** (ö.94/712), **Zeyd ibn Eslem** (ö.136/753), **Rabîatu'r-Re'y** Rabîa ibn Ebî Abdirrahmân (ö.136/753) ve **Muhammed ibn Kâ'b** ibn Selîm (ö.108/726) "rahmetüllahi aleyhim" gibi tâbiîler gelmektedir.

## 3. Kûfe Okulu

Yukarıda Kûfe ilim merkezinde, **Hazret-i Ali** (ö.40/661) ve **Abdullah ibn Mes'ûd** (ö.32/653) gibi fakîh sahâbîlerin olduğu zikredilmişti. Ancak Abdullah ibn Mes'ûd, Hazret-i Ömer tarafından Kûfe'ye önce *kâdî*, sonra da *beytu'l-mâl memuru* olarak tayin edilmesi sebebiyle, orada uzun müddet kalmış ve tefsir sahasında isim yapan birçok tâbiînin yetişmesine imkân hazırlamıştır. Onun için **İbn Mes'ûd**, Kûfe tefsir okulunun kurucusu olarak bilinir.

Abdullah ibn Mes'ûd'tan tefsir dinleyen başlıca tâbiîler arasında, **Alkama** ibn Kays (ö.62/681), **Mesrûk** ibn el-Ecdâ' (ö.63/682), **Esved** ibn Yezîd (ö.74/693), **Şa'bî** Âmir ibn Şurâhîl (ö.103-104/721-722), **Murretu'bnu Şurâhîl** el-Hemedanî (ö.111/729)<sup>vii</sup> ve **Suddî** (el-Kebîr) İsmâîl ibn Abdirrahmân (ö.127/754) "rahmetüllahi aleyhim" bulunmaktadır.

Son iki tâbiînin, İbn Mes'ûd'tan rivâyetlerinin olup olmadığını, **İbn Hacer**, Tehzîbu't-tehzîb'inde kaydetmemiştir. Bunların yetiştikleri muhît, Kûfe olması sebebiyle, burada isimleri anıldı. Her ikisinin, özellikle *rivâyet tefsirlerinde*, birçok rivâyet ve kavline raslanıyorsa da, **sikalık** (güvenirlik) durumlarıyla ilgili olarak *Nakdu'r-ricâl* kitaplarında, çeşitli görüşler bulunmaktadır.

#### 4. Basra Okulu

Bu tefsir okulunun temsilcileri, **Hazret-i Ali** (ö.40/661) ile mezkûr halifenin hilâfet günlerinde Basra'da valilik görevinde bulunan (36/656-40/660) ve sonra bu görevinden 40/660 tarihinde ayrılan **İbn Abbâs** (ö. 68/687) ve Hazret-i Ömer tarafından Basra valisi el-Mugîra ibn Şu'be es-Sekafî (ö.50/670)'nin yerine vali tayin edilen (17/638), Hazret-i Osman (ö. 35/656) devrinde de bir müddet aynı vazifede kalan<sup>viii</sup> **Ebû Mûsa el-Eş'arî** Abdullah ibn Kays'dır (ö. 44/664) "radiyallahü anhüm".

Bu okulun ileri gelen müfessir tâbiîleri, **el-Hasenu'l-Basrî** ile **Ebû'l-Âliyye** Rufeyyî' ibn Mihrân er-Riyâhî (ö.90/708), **Katâde** ibn Diâme (ö.118/736) ve **Rabî' ibn Enes**'dir (ö.139/756) "rahmetüllahi aleyhim".

Hasen'in Basra okulunun sahâbî temsilcilerinden tefsir dinlemesi, başka bir ifadeyle onlardan rivâyette bulunması, önceki bölümlerde ele alınmıştı. Onun için burada, tekrar konu edilmeyecektir<sup>ix</sup>. **Kitâbu'l-Mebânî** müellifi, **Katâde**'nin, Enes ibn Mâlik ve Ebû't-Tufeyl (ö.102/720) dışında herhangi bir sahabî ile sohbetinin bilinmediğini; ancak diğer birkaç sahabîyi gördüğünü, onlarla fazla sohbeti olmadığını ve onlardan bir rivâyette bulunmadığını kaydetmekte<sup>x</sup> ise de, **İbn Hacer**, Abdullah ibn Serces<sup>xi</sup> ve Safiyye bintu Şeybe (ö.86-96/705-714) (Sahâbiyye olduğu ihtilâflıdır)'den de rivâyeti olduğunu, söylüyor<sup>xii</sup>.

**İbn Sa'd** ve **İbn Hibbân**, **Katâde**'nin doğruluk ve güvenilirliğine şahâdet ediyorlar. **Rabî'** de, Enes ibn Mâlik'ten rivâyeti olan sika bir tâbiîdir. **Ebû'l-Âliyye** ise, Cahiliyye devrine yetişmiş, ancak Resulüllah'ın vefatından sonra iman etmiş âlim ve güvenilir bir zattır; onun, Basra ilim çevresinde müstesna bir yeri vardır. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, Ebû Mûsa el-Eş'arî, Ubeyy ibn Kâ'b, İbn Abbâs, Huzeyfe ibn Yemân, Ebû Hureyre, Âişe, Enes ibn Mâlik ve Ebû Zerr "radiyallahü anhüm" gibi seçkin sahâbeden rivâyette bulunmuştur.

Böylece buraya kadar **tefsir**de isimlerine sık raslanan tâbiûn müfessirlerinin ileri gelenleri görüldü. Şimdi, onların **re'y** ve **ictihadlar**ını ifade eden **kavillerinin** tefsir ilmindeki değerine geçilebilir. Ancak önce şunu belirtmekte yarar vardır:

Sahâbenin, *sebeb-i nûzûl*, *şer'î hüküm koyan* ve *ahiret âlemi* gibi bilinmesi aklen imkân dahilinde olmayan konularla ilgili haberleri, Resulüllah'tan işitmiş olacaklarına hamledilip, bunlara **m e r f û'** rivâyetler ve bunların dışında kalan kendi **re'y** ve **ictihadlar**ına ise **m e f k û f** rivâyetler<sup>xiii</sup> ismi verilmektedir. Tâbiûnun bu sözlerinin dinde **huccet** (delil, belge) olarak kullanılıp kullanılmıyacağı üzerinde şu görüşler vardır:

**Ahmed ibn Hanbel** (ö.241/855)'den gelen iki rivâyetten birine göre, **tâbiî sözünün**, tefsirde **delil** olamayacağı hakkındadır<sup>xiv</sup>. **Şu'be ibn Haccâc** da aynı görüştedir<sup>xv</sup>. **İmâm A'zam** Ebû Hanîfe ise konuyu bir mantık silsilesine bağlayarak "Resulüllah'tan gelenlerin başımız üstünde yeri vardır; **sahâbeden nakledilen rivâyetlerden istediğimizi almakta muhayyeriz**; (Hasan-ı Basrî, Sa'd ibn el-Museyyeb, en-Nehaî ve eş-Şa'bî gibi) **tâbiûna gelince, onlar da** (re'y ehli) **kişiler, biz de** (re'y ehli) **kişileriz**.<sup>xvi</sup>" şeklinde görüşünü açıklamaktadır.

Bu durumda, *tâbiûn re'yl*erinin **huccet** olarak alınmaması, *tâbiûn* tabakasının, *sahâbe* gibi, *şer'î delille* doğruluk ve güvenilirliklerinin teminat altında bulunmamasından ileri gelmektedir. Her ne kadar, *tâbiûna* genel anlamda, Hazret-i Peygamber'in "**İnsanların en hayırlısı benim asrım**(daki *ashâbım*)**dır; sonra, onlara yakın olan** (*tâbiî*) **lar, sonra da, onları izleyenler** (*etbâ-ut-tâbiîn/tebe-ut-tâbiîn*) **dir**.<sup>xvii</sup>" hadisiyle, kendilerinden sonraki nesillere oranla, bir üstünlükleri ve *sahâbe-i kirâmı* görmeleri gibi bir imtiyazları varsa da, bu **sahâbe hakkındaki deliller ayarında bir mevsûkiyeti** ifade ettiği de söylenemez.

Bununla beraber, **İbn Hanbel'**den gelen diğer bir rivâyetde, **tâbiûn sözleri**nin kabule değer görüldüğü şeklindedir. Nitekim, **Tefsîru Abdurrezzâk, Câmiu'l-beyân** (et-Taberî), **el-Keşf ve'l-beyân, Tefsîru'l-Kur'ân** (İbn Kesîr), **ed-Durru'l-mensûr** gibi **rivâyet tefsirlerinde** ve **Ahkâmu'l-Kur'ân** (el-Cessâs), **Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Mefâtîhu'l-gayb** gibi meşhur **re'y tefsirlerinde**, *tâbiî*lerin birçok **kavline** yer verildiği görülmektedir. Çünkü, **tâbiûnun sözleri**, *sahâbenin* yaşayış ve fikirlerinin, âdeti birer aynasıdır. **Mucâhid**'in baştan sona üç kere Kur'ân-ı Kerîm'i İbn Abbâs'a arz edip, bu arada kendine müşkil gelenleri sorması<sup>xviii</sup>, Enes ibn Mâlik'in kendisine yöneltilen bir soru üzerine seyyidimiz olan **Hasen** (-ı Basrî'y)'e sorunuz<sup>xix</sup> demesi, bunun en açık delillerindendir. Buhârî'nin *Sahîh*'i başta olmak üzere, birçok hadis mecmuasında, **tâbiûnun re'y ve ictihadlarını** görmek mümkündür. Meselâ, *Sahîhu'l-Buhârî*'de **Hasen**'in elliden fazla **maktû'** kavli yer almaktadır.

Bu gösteriyor ki, müfessir veya muhaddis, doğruluk ve güvenilirliğine inandığı bir **tâbiînin sözünü** nakletmekte bir beis görmüyor. İleride de belirtileceği gibi, müfessir ve muhaddis **İbn Kesîr**, Tefsirinde **Hasen**'den birçok kavil naklediyor ki, onun rivâyetlerin sıhhatinde gösterdiği hassasiyet, ilim erbâbınca gayet iyi bilinir. Burada mühim olan *sahâbe* veya *tâbiûn* sözlerinin, asliyetleri bozulmadan, sika râvilerce gelecek nesillere ulaşmış olduğunun tespit edilmesidir. Çünkü, Hazret-i Peygamber'in vefatından sonra, İslâm âleminde **fitne**nin baş göstermesi; **Kitâb** ile **Sünnet**e aykırı *bid'at firkalarının* ortaya çıkışı; **İsrâiliyyât**<sup>xx</sup> ile ilgili kıssa ve haberlerin yayılışı; çok çirkin ve dînen tehlikeli olan hadis adı altında bazı sözlerin vaz edilmesi ve benzeri faktörler, bu tespitin yapılmasını, yani **cerh ve ta'dîl** ilminin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. İşte bu *bilim dalı*nın genellikle her muhaddise göre şekil alan ölçüleriyle elde mevcut bütün rivâyetler değerlendirilmiş ve bir hükme bağlanmıştır. Bir rivâyetin, meselâ söz konusu **tâbiî kavillerinin tefsirdeki değeri**, böyle bir tenkit süzgecinden geçirildikten sonra, alacağı hükümle ortaya çıkmaktadır.

Özet olarak denilebilir ki, **tâbiûn sözleri**, **sahâbe hakkındaki deliller ayarında bir mevsûkiyeti** ifade etmese de, doğruluğu tespit edilenlerin, dînî nasların açıklanmasında delil olarak kullanıldığı, uygulamada görülen bir gerçektir.

**Kaynak: 2005, Etem Levent, Hasan-ı Basrî'nin Hayatı, Öğretim ve Tefsir Yöntemi. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.**

-----

**RIVÂYET (NAKLÎ) VE DIRÂYET TEFSİRLERİ**

## 1. Rivâyet Tefsiri

Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinde, yine **Kur'ân**'ın kendisinden; **sünnet**ten; **sahâbe-i kirâmın** sebab-i nüzûl ve şer'î hüküm ifade eden haberlerinden, âhiret âlemi gibi, aklen bilinmesi imkânsız olan konulara dair **kavillerinden** ve konusu itibariyle mutlaka (sünnet ve sahâbenin **m e r f û'** hükmündeki haberleri gibi) şer'î bir kaynağa dayandığı anlaşılan **tâbiûn sözleri**nden (**m a k t û'**) istifade edilerek yapılan tefsire, **rivâyet tefsiri** veya **et-tefsîr bi'l-me'sûr** denir. Her ne kadar **tâbiûn kavillerini**, rivâyet tefsiri içinde düşünmeyenler varsa da, Tefsîru Abdirrazzâk, Tefsîru't-Taberî ve benzeri birçok me'sûr tefsirde, tâbiûndan nakiller yapıldığı bir vâkıdır. Burada önemli olan, **sünnet**in veya **sahâbe** ve **tâbiûn sözlerinin**, *nakdu'r-ricâl* denilen senet kritikleri yapılarak, sıhhat kazanmış olmalarıdır. Böylece, rivâyet tefsirinin, **usûl-ı hadis**le çok sıkı bir bağlılığı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü rivâyetler, usûl-ı hadis ölçülerine göre alacakları hükümle, bir kıymeti hâiz olmaktadır. İşte böyle bir işleme duyulan ihtiyaç, genellikle şu üç sebepten ileri gelmektedir:

1. Hadis ismi altında bazı sözlerin vaz edilmesi,

2. Kitâb ve sünnetin ruhuna aykırı *İsrâiliyyât* denilen yahudî ve hristiyan kaynaklı haberlerin, bazı dinî ilimlere sızma ihtimalinin bulunması ve

3. Rivâyetlerin naklinde, senetlerin hazfedilmesi (düşürülmesi).

Me'sûr tefsirin bu üç muhtemel olumsuz faktörden uzak olabilmesi için, **müfessirin**, aynı zamanda **muhaddis** de olması gerekir. Onun için, rivâyet müfessirlerinin çoğunun, muhaddislerden olduğu görülmektedir<sup>xxi</sup>. Bu arada **Ahmed ibn Hanbel**'den "**Megâzî, melâhim** (harp ve kahramanlık haberleri) ve **tefsîr** adı altındaki üç kitabın aslı yoktur.<sup>xxii</sup>" şeklinde gelen rivâyet, bütün me'sûr tefsirleri şâibe altına alacak nitelikte olmasa gerektir. Çünkü, binlerce hadisi toplayan<sup>xxiii</sup> "Ali ibn Ebî Talha (ö.143/760)'nın sahîfesini görmek için, bir kimse, Mısır'a yolculuk etmiş olsa, bu büyük bir iş değildir.<sup>xxiv</sup>" diyen **İbn Hanbel**'in bu sözüyle diğerini bağdaştırmanın zorluğu ortadadır. Herhalde böyle bir netice ile karşılaşan **Zerkeşî**, adı geçen rivâyeti "**Çoğunlukla onun** (tefsirin) **muttasıl sahîh senetleri olmasa da, bu konuda birçok sahîh hadis ve haber vardır.**"<sup>xxv</sup> şeklinde yorumlamak gerektiğini duymuştur.

## 2. Dirâyet Tefsiri ve Müfessirin Özellikleri

Kur'ân-ı Kerîm tefsirinde **rivâyet yolu**, keyfî ve indî görüşlere düşmekten korunma bakımından, en emniyetli bir metot olarak görülmektedir. Ancak müslümanın, itikâd ve yaşayışında temel düstur olarak kabul ettiği Kitâb'ında, rivâyet tarikiyla gelen harberlerin açıklamadığı *mübhemâtın* tefsirine duyulan ihtiyaç, birçok şer'î delilin öngördüğü tefekkür ve tedebbür<sup>xxvi</sup> emri, **dirâyet tefsiri**nin doğuşunu hazırlayan sebepler arasında yer almaktadır. Dirâyet tefsiri, **re'y** ve **ictihada** dayanmaktadır.

**Ancak bir kimsenin** (Müfessirin) **âyet-i kerîmelerden ilâhî murâd ve maksadı istinbât ederek ictihadta bulunabilmesi için;**

**Lügat, nahiv, sarf; iştikâk, meânî, beyân, bedî', kırâat, usûlu'd-dîn, usûlu'l-fıkıh, esbâbu'n-nüzûl ve'l-kasas; nâsih ve'l-mensûh, fıkıh; mücmel ve mübhem**in tefsiriyle ilgili ehâdîs ve ilmiyle amel edenlerin kazanabildikleri **mevhîbe ilimlerini** elde etmiş olması gerekmektedir<sup>xxvii</sup>.

İşte böyle bir muhtevaya sahip olan **Müfessirin**, **usûl-i hadis** ilmince sıhhat kazanan rivâyetlerle Kur'ân-ı Kerîm'deki **ilâhî murâd**ı açıklarken, naklî delil bulamadığı yerlerde, *sahâbe-i kirâm* ve *tâbiûnun re'y* ve *ictihadlarını* göz önünde bulundurarak, **re'y**ini izhar etmesi câizdir. Bu çeşit tefsirde uygulanan usûlün; **Müfessiri**, heva ve hevesinin doğrultusunda istinbat ve istihraçtan koruyacağı; kıyametin vuku saati ve ruhun mahiyeti gibi, ancak yüce Allah'ın ilmi altında olan *müteşâbihlere* dalmaktan uzaklaştıracağı, hiç bir delile dayanmadan **ilâhî murâd** üzerinde söz söylemekten sakındıracağı ve **fâsid mezhebini** asıl, **tefsiri** ise, tâbi kabul ederek, âyetleri, inanç ve görüşlerini destekleyecek bir şekilde tevil etmekten alıkoyacağı<sup>xxviii</sup> gayet tabî'dir. Sonra **Müfessirin Kur'ân ilimleri** karşısında yerini iyi tespit etmesi lâzımdır. Bu ilimler şunlardır:

### **Müfessir;**

1. Allâh'ü taâlânın yaratıklardan hiç birine bildirmediği konularla meşgul olmamalıdır.

2. Cenâb-ı Hakk'ın sadece Resulünü bilgili kıldığı mevzularda konuşmanın câiz olmadığını bilmelidir. Bunlar, sûrelerin başındaki **el-hurûfu'l-mukattaa**dır. Ancak, bazı âimlere göre, bu konularda kendilerine izin verilen **rusuh** sahibi kimseler, bu şartın dışındadırlar.

3. Yüce Allah'ın **açık** ve **hafi** manalarla Kitâb'ını Resulüne tevdi ederek, ona bildirdiği ve öğretmesini emrettiği ilimlerdir ki, bunlar da iki kısımdır:

a. *İşitme* yolu olmadan bir şey söylemenin câiz olmadığı hususlardır. Bunlar, **esbâbu'l-nüzûl, nâsih ve'l-mensûh, kırâat, geçmiş ümmetlere âit kıssalar, haşr ve'l-meâd** gibi konuları içine alır.

b. Lâfız ve ibârelerden; **nazar, istidlâl, istinbât** ve **istihrâc** yoluyla edinilen bilgilerdir. Bunlar da iki kısma ayrılır:

1) Sıfatlarla ilgili **müteşâbih** âyetlerin te'vili. Bunun câiz olup olmaması hakkında ihtilâf vardır.

2) Aslî ve fer'î ahkâm **istinbâtı** ile **mev'ıza, hikmet** ve **işaretlerin açıklanması** gibi hususlardır. Bu konuların tefsir edilmesinin caiz olduğu hakkında ittifak vardır<sup>xxix</sup>. Bu arada **müfessir**, re'yinde isabet edebilmesi için **tercih prensiplerine** göre hareket etmek mecburiyetindedir:

a) İki (ve daha fazla) manaya ihtimali olan lâfza bakılır: O iki manadan biri diğerinden daha açık ise, manayı açık (zâhir) üzerine hamletmek **vâcibtir**; şayet delil, *hafi* olan manayı destekliyorsa, o takdirde mana ona yüklenir.

b) Zâhir olan lâfız, şer'î ve lügavî gibi iki hakikî manayı taşıyorsa, öncelik şer'î manaya verilir; eğer lügavî manaya delâlet eden bir *karîne* varsa, o zaman lügavî



mana ön plâna geçmiş olur. Bunun gibi, örfî ve lügavî; şer'î ve örfî manaları ifade eden bir lâfızda, öncelik birinci manalardadır.

c) Birbirine zıd iki manaya gelen bir lâfız (**kurû'** gibi ki, *hayız* ve *tuhûr* anlamındadır) karşısında, *karîne* ve *emâreler*le, manalardan biri tercih edilir.

d) Eğer, biri diğerini nefyetmeyen iki mana yüklü bir lâfızda, muhakkıklara göre, **ilâhî murâd**ı, her iki manaya hamletmek vâciptir. Bu, **îcâz** ve **fesâhat** kanunlarına göre, daha belîğ olur; eğer manalardan birini destekleyen bir delil olursa, o takdirde o yönde bir yol izlenir<sup>xxx</sup>.

Kur'ân-ı Kerîm'den; **ahkâm istinbât**ı, *mücmeli* beyan ve *umûmu* tahsîs gibi **re'y** izhârî ile tefsir yapacak bir kimsenin, yukarıda sayılan şart ve prensipler çerçevesinde çalışmalarını yürütürken **kaviller** malzemesini, şu ölçüye göre değerlendirmesi, onun hataya düşme ihtimâlini azaltacaktır:

**Sahâbe-i kirâm**dan bir konu hakkında *sahih* sanetlerle çeşitli manaları taşıyan kaviller gelir ve bunları birleştirmek mümkün ise birleştirir; şayet bu yapılamıyorsa, **Müfessir**in dilediği görüşlerden birini seçmesi caizdir. Bu arada, **kaviller** arasında İbn Abbâs'ın re'yi bulunuyorsa, onu takdim eder. **Tâbiûn**'un re'y ve ictehadları da, aynı ölçüler dahilinde kullanılır<sup>xxxı</sup>.

Bütün bu ilke ve belgelere göre; **dirâyet tefsirinin** hiç bir *şer'î delile* dayanmadan, sadece mücerret re'y, diğer bir ifadeyle kişisel görüşle yapılan bir yorum olmadığı anlaşılmaktadır. **Sünnet** ile **sahâbe** ve **tâbiûn kavilleri**nin bütününü ifade eden **rivâyetler** malzemesi, açıklanan usûl ve kurallar çerçevesinde, en hassas bir şekilde işlenirken; şayet **Müfessir**, *bid'at sahibi*, *günah işlemeye devam ediyor*, *kibirli*, *hevâsı doğrultusunda gidiyor*, *kalbi dünya (hırs ve) sevgisiyle dolu*, *tahkikî imana kavuşmamış* ve *benzeri durumda ise*, *hakikî manada Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir edemeyeceği* ve *vahyin manalarını anlayamayacağı*, ifade edilmektedir<sup>xxxii</sup>.

Buradan anlaşılan, **Müfessir**in, nezih bir inanç ve halis bir niyetle ortaya konulan şart ve prensipler doğrultusunda, Kur'ân-ı Kerîm'den mana *istinbât*ında bulunarak **murâd-ı ilâhî**yi açıklarsa, buna **câiz ve memduh re'y tefsiri** denir.

Şayet bir kimse, hiç bir *naklî delile* bağlı kalmadan, sadece mucerred re'y (kişisel görüş) ile âyet-i kerîmeleri **te'vîl**<sup>xxxiii</sup> ederse, bu tutumun **şer'î delillerle zemmedildiği** görülmektedir: Bu delillerden bazıları şunlardır:

1. ... <sup>xxxiv</sup> Bu âyet-i kerîme bilmediğimiz şeyleri Allah'a isnat etmenin *haram* olduğunu bildirmektir.

2. ... <sup>xxxv</sup> âyeti de, bilmediğimiz şeylerin ardına düşmekten bizi yasaklayan hüküm getirmektedir.

3. Hazret-i Peygamber "Kim kendi görüşüne göre Kur'an'ı açıklamaya kalkarsa, doğru manayı tuttursa bile, hata etmiş, sorumlu olmuş olur." <sup>xxxvi</sup> buyurmuştur. Başka bir rivâyette ise, "Kur'ân'ın tefsirinde, ilmi olmadan (mucerred re'y ile) söz söyleyen, cehennemdeki yerine hazırlansın." <sup>xxxvii</sup> denilerek, hevâsı peşinde, **naklî kaynak** ve **delilleri** dikkate almadan ve tam bir sorumsuzluk içinde tefsir yapmaya kalkanlara, ateş kadar yakıcı bir hüküm biçilmektedir.

4. Bu konuda Hazret-i Ebû Bekr'in "Allah'ın kitabı hakkında, bilmeden bir şey söylediğimde, beni hangi yer taşır ve beni hangi sema gölgelendirir." <sup>xxxviii</sup> şeklindeki ifadesi, **ilmî sorumluluğu**un belki eşine raslanmayacak bir örneğini vermektedir. İşte bu sebeplerdendir ki, sahâbe-i kirâm ve tâbiûndan pek çoğu, Kur'ân'ı tefsir ederken, sadece rivâyetleri dile getirmişler; **naklî delil** bulamadıkları yerlerde ise susmayı, en emniyetli bir metot kabul etmişlerdir.

Tâbiîlerden **Sa'îd ibn Museyyeb, Şa'bî, Sa'îd ibn Cubeyr, Kâsım** ibn Muhammed ibn Ebû Bekr ve **Ubeyde** ibn (Kays ibn) Amr es-Selmânî, **tefsir**de cesaretli değil, **ç e k i n g e n** davranışlar arasında yer almışlar; bunların karşısında **Mucâhid, Rabîatu'r-Re'y** ve **Ikrim**e "rahmetüllahi aleyhim" gibi tâbiîler ise, gerektiği yerde **c e s a r e t l i** davranarak re'ylerini izhâr etmekte bir beis görmemişlerdir.

**Kaynak: 2005, Etem Levent, Hasan-ı Basrî'nin Hayatı, Öğretim ve Tefsir Yöntemi. Arı Sanat Yayınları, İstanbul.**

-----

**TABERÎ TEFSİRİ, Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr et-Taberî (ö.310/922):**

#### **1 Bismillahirrahmanirrahîm**

Bu kitap Hicrî 306 yılında **Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî** tarafından hazırlanmıştır.

"Hikmetlerinin emsalsizliği akılları mağlup eden, delillerinin inceliği düşünceleri yenen, sanatındaki dehşet ve harikası inkarcılara mazeret bırakmayan ve delillerinin dilleri kâinatın kulaklarına "Allahtan başka hiç bir ilah yoktur." diye haykıran Allaha hamdolsun. O Allah ki onun, kendisine denk olabilecek ne bir dengi ne kendisine benzeyecek bir benzeri ne de yardımcı olacak bir ortağı vardır. Onun ne çocuğu ne de babası vardır, Onun ne eşi ne de emsali vardır. O, kahredici gücü karşısında zorbalardan boyun eğdiği bir Cebbardır. O, izzet ve şerefi karşısında haşmetli Kralların zelil düştüğü, heybeti karşısında bütün heybet sahiplerinin korkup boyun eğdiği ve yaratıkların hepsinin, ister istemez kendisine itaatta teslim olduğu bir azizdir. İşte Aziz ve Celil olan Allah, bu hususta şöyle buyurmuştur: "**Göklerde ve yerde olanlar, ister istemez Allaha boyun eğler. Gölgeleleri de sabah akşam Allah'a boyun eğler.**"<sup>79[13]</sup> O Allah öyle bir Allah'tır ki, her varlık onun birliğine davet eder. Her hissedilen şey, onun varlığını gösterir. Çünkü o, mevcudata ve hissedilen şeylere sanatının damgasını vurmuştur. O damga da eşyada görülen eksilme, artma, acizlik, ihtiyaçlı olma, âfetlerin meydana gelmesi ve kesin delil olmaları için gereken hadiselerin birbirlerini takibetmesi gibi nişanelerdir. O Allah ki. kâinattaki varlığını ve birliğini gösteren delillerine bir ilave olarak ve kaibleri aydınlatan hüccetlerine bir destek oimak üzere Peygamberler göndermiştir Peygamberlerini, kullan nez-dinde doğruluğu açık olan, akıllarda delili bulunan hükümlerle davetçiler olarak gönderdi ki "Peygamberler geldikten sonra insanların Allaha karşı ileri sürecekleri herhangi bir mazeretleri



kalmasın. <sup>80[14]</sup> Ayrıca akıl ve ilim sahibi insanlar dü şünüp öğüt alsınlar.

**Allahü teâlâ** Peygamberlerini yardımlarıyla destekledi. Onları, doğruluklarını ortaya koyan delillerle, diğer yaratıklarından ayırdı. Evet onları kesin delillerle ve kulları âciz bırakan âyet ve mucizelerle destekledi ki, onlar hakkında herhangi bir kimse "Bu Peygamber de sizin gibi beşerden başka bir şey değildir. Yediklerinizden yer, içtiklerinizden içer. Yemin olsun ki eğer sizin gibi bir beşere itaat ederseniz, o takdirde siz, muhakkak ki hüsrana uğrayanlardan olursunuz." <sup>81[15]</sup> demesin, **Allahü teâlâ**, bu Peygamberlerini, kendisiyle yaratıkları arasında elçiler ve vahyini emanet ettiği kimseler kıldı. Onları lütfuna mazhar kıldı ve elçiliğine seçti. Yine **Allahü teâlâ**, Peygamberlerden her birine özel meziyetler vererek ve bir kısım ikramlarda bulunarak onları çeşitli rütbelerde ve farklı derecelerde yarattı. Nitekim, bunlar hakkında şöyle buyurmuştur: "İşte bu Peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık." <sup>82[16]</sup> Evet, Peygamberlere verilen dereceler, birbirinden üstün ve farklı derecelerdir. Mesela, **Allahü teâlâ**. Peygamberlerinden bazılarına, bizzat kendisiyle konuşma ikramında bulunmuş, bazılarına **Cebrail** ile desteklemiş ona ölümleri diriltme, sakatlan, körleri iyileştirme özelliğini vermiştir. Bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'i de en yüce derecelerle ve en üstün mertebelerle şereflendirmiş ona ikramlarından en bol kısmını bahşetmiş. Peygamberlik derecelerinden en büyüğünü tahsis etmiş, onu, sahabileri ve kendisine iman edenleri en çok sayıda olan bir Peygamber kılmıştır. Evet, **Allahü teâlâ**, Hazret-i Muhammed'i mükemmel bir davetle ve umumi bir Peygamberlikle göndermiş, onu bizzat himayesine almış ve onu, her inatçı zorbada ve isyankâr Şeytandan, bizzat kendisi korumuştur. Böylece bu Peygamberiyle dini ortaya çıkarmış, karanlık yolları aydınlatmış, hakkın nişane ve işaretlerini gereken yerlere dikmiş, şirkin meş'ale ve fenerlerini söndürmüş ve onunla bâtılın başını ezmiş sapıklığı. Şeytanın tuzaklarını, putlara ve heykellere tapmayı ortadan kaldırmıştır.

**Allahü teâlâ**, Peygamberini öyle bir delille (Kur'anla) desteklemiştir ki bu delil, kıyamete kadar baki, zamanın değişmesiyle değişmeyen, her süre geçtikçe aydınlığı daha da artan bir delildir. Evet, **Allahü teâlâ**. diğer Peygamberler arasında, Hazret-i Muhammed'e bu gibi özellikleri vermiştir. Çünkü, diğer Peygamberlerden bazıları zorbalardan tarafından mağlup edilmiş, bazıları isyankâr ümmetleri tarafından zelil düşürülmüş, böylece kendileri gittikten sonra izleri silinmiş ve adları anılmaz olmuştur. Diğer bir kısım Peygamberler de, sadece bir kavme veya bir topluluğa yahut zamanında yaşayan insanlara Peygamber olarak gönderilmiştir. Halbuki bizim Peygamberimizi bütün varlıklara Peygamber olarak göndermiştir ve kendisinden sonra bir daha Peygamber gelmeyecektir. Bize böyle bir Peygamberi tasdik etme ikramında bulunan, bizi ona uyma şerefine erdiren ve bu Peygambere ve getirdiklerine iman etmeyi bize nasibeden Allah'a hamdolsun. Ey Allah'ım, sen o Peygambere en güzel salâtinle salâ ve en üstün selamınla selam ve en mükemmel tahiyyatınla tahiyyat eyle!

---

<sup>80[14]</sup> Nisa suresi, 4/165

<sup>81[15]</sup> Mü'minun suresi. 23/32, 34

<sup>82[16]</sup> Bakara suresi, 2/253

## 2 En Büyük Lütuflardan Biri Kur'anın Muhafazasıdır?

Şimdi gelelim meselemize: **Allahü teâlâ**nın, Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (**sallalahü aleyhi ve sellem**)'in ümmetine tahsis ettiği en önemli faziletlerden, bu ümmeti şereflendirdiği en üstün mertebelerden ve bu ümmete lütfettiği en büyük ikramlardan biri de Peygamberimize gönderdiği vahyi ve indirdiği Kur'anı koruması ve himayesi altına almasıdır. O indirilen Kur'an ki Allah onu, Müslümanların Peygamberlerinin hak Peygamber olduğuna bir delil göstermiş ve Peygambere tahsis ettiği üstünlüğü gösteren açık bir alamet ve kesin bir delil kılmıştır. Allah, bu Kur'an ile Peygamberini, her yalancı ve iftiracıdan ayırmış ve bunun sayesinde müminleri de inkarcılar, kâfirler ve müşriklerden ayırdetmiştir. O Kur'an ki yeryüzünün her yerinde bulunan küçük büyük bütün cinler ve insanlar, onnn tek bir benzerini yapmak için bir araya gelecek olsalar, asla yapamazlar. Onlar bunu yapmak için birbirlerine yardımcı olsalar da bunu başaramazlar. Allah, o Kur'anı, müminler için, karanlıkları aydınlatan bir nur, şüpheleri bertaraf eden bir aydınlık, sapıklığa götürecek yollarda doğruyu gösteren bir rehber, kurtuluşa ve hak yola ileten bir kılavuz kılmıştır. Nitekim bir âyetinde "Allah o kitapla, rızasına tabi olanları selamet yollarına erdştirir. Onları izni ile karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları doğru yola iletir. <sup>83[18]</sup> bu yunn aktadır. Allah, Kur'anı, uyumayan gözyle korumuş, onu, yıkılmayan sur'u ile kuşatmıştır. Zaman geçmekle onun sütunları zayıflamaz, nişan ve alâmetleri yok olmaz. Ona uyan kimse hiçbir zaman doğru yoldan ayrılmaz, ona sahiplik eden, hidayet yolundan sapmaz. Kim ona uyarsa kurtuluşa erer. Hidayete kavuşur. Kim de ondan ayrı-lırsa sapar ve azar.

Kur'an müminlerin, ihtilaf anında kendisine sığındıkları sığınakları, başlanma felaketler geldiğinde, içine çekildikleri müstahkem mevkilleri, şeytanın vesveselerine karşı kendilerini savundukları kaleleridir. Kur'an, müminlerin, boyun eğdikleri hikmetli hakemleri ve rablerinin eninde sonunda kendisine baş vurdukları kesin hükmüdür. Müminler, kendi rızalarıyla ona baş vururlar, rablerinin sağlam ipi olan o Kur'ana sımsıkı sarılarak kendilerini tehlikeden korumuş olurlar. Ey Allah'ım, sen bizleri, Kur'anm muhkem ve müteşabihi, helal ve haramı, umum ve hususu, mücmel ve müfesseri, nâsih ve mensuhu, zahir ve batını, âyetlerinin te'vili ve zor olanlarının tefsiri hakkında doğru söz söylemeye muvaffak kıl. Sen bizlere, ona sımsıkı sanılmayı, muhkem âyetlerine sığınmayı, müteşabih âyetlerine teslim olmakta sebat eylemeyi nasibet ve bizlere, onu koruman nimetine ve onun sınırlarını öğretmen lütfuna karşı sana şükretmeyi na-sibet. Şüphesiz ki sen, duaları çok yi işiten ve kabul etmesi yakın olansın. Ey Allah'ım, sen, Muhammed (**sallalahü aleyhi ve sellem**) ve onun ailesine çokça saîât ve selam eyle. Ey Allah'ın kullan, Allah size merhamet eylesin. Bilin ki öğrenilmesi için çaba. harcanmaya en layık olan ve bilinmesiyle hedefe ulaşılan şey, elde edilmesiyle Allah'ın rızasına erişilen bilgidir. Bilenini doğru yola ve hidayete götüren bilimdir. Böyle bir bilgiyi talep edene bu meziyetleri bünyesinde toplayan kaynak, Allah'ın, içinde şüphe bulunmayan kitabı ve şek olmayan vahyidir. Onu okuyan, çokça hazineler elde eder ve büyük mükâfaatlar kazanır.

O kitap ki: "Ona bâtil ne önünden ne de arkasından sokulabilir. O, hikmat sahibi

ve hamde layık olan Allah tarafından indirilmiştir. <sup>84[19]</sup> Şimdi biz, bu Kur'anın âyetlerini açıklamakta, ondaki mânâları izah etmeye çalışmaktayız. İnşallah bizler bu hususta insanların, Kur'anı öğrenmede muhtaç olduktan bütün şeyleri kapsayan, kendisinin dışındaki kitaplara ihtiyaç bırakmayan bir kitap hazırlamaktayız. Biz bu hususta bize ulaşan bilgilere göre ümmetin, üzerinde ittifak etmesiyle ittifak edilen delilleri ve ümmetin, üzerinde ihtilaf etmesiyle ihtilaf edilen delilleri bildireceğiz. Ümmetin mezheplerinden her birinin gerekçesini açıklayacağız. Bu mezheplerden, T)ize göre hangisinin isabetli olduğunu belirteceğiz. Bunları, mümkün olan en veciz yolla ve mümkün olan en kısa şekilde izah edeceğiz. Allah'tan, bize yardım etmesini, bizi, sevgisine yaklaştıracak ve gazabından uzaklaştıracak şeylere muvaffak kılmasını niyaz ederiz.

Ey Allah'ım, senin salât ve selamın, yaratıklarının seçkini olan Hazret-i Muhammenin ve onun ailesinin üzerine olsun. Biz, söze kendisiyle başlanılması daha evla olan hususları açıklamakla başlayacağız. Bunlar da Kur'an-ı Kerimin âyetlerinin mânâlarından karışıklığa vesile olacak kısımlarını açıklamadır. Zira Arapçayı iyi bilmeyen ve dil kurallarına hakim olamayan kişiler, âyetlerin mânâlarını anlamakta zorluk çekerler ve onları birbirine karıştırırlar.

### 3 Kur'anın Âyetlerinin Mânâları Arap Diliyle İfade Edilmiştir

Şurası bir gerçektir ki, ifade yönünden Kur'anın âyetlerini mânâlarıyla, Kur'an kendi diliyle inen zatın, yani Peygamberin konuşmasının mânâları aynıdır, aralarında fark yoktur. **Allahü teâlâ**nm, Kur'anı bu şekilde indirmesi büyük bir hikmete mebnidir. Bununla beraber Kur'anın âyetlerinin mânâları konuşulan diğer sözlerden daha üstündür.

**Allahü teâlâ**nın, kullarına olan en büyük nimetlerinden ve yaratıklarına verdiği en büyük lütuflandan biri de, ifade etme ve açıklama kabiliyetidir. İnsanlar, kalblerinde olan şeyleri bu kabiliyetle açığa vururlar. Yapmaya karar verdikleri işleri onunla ortaya koyarlar. **Allahü teâlâ**, ifade etmek kabiliyetiyle, dilleri kolaylaştırmış ve zor şeyleri insanlara boyun eğdirmiştir. İnsanlar, ifade etme kabiliyetleriyle Allahı bilirler. Onu teşbih ve takdis ederler? İhtiyaçlarını onunla karşılarlar. Aralarımıla onunla tartışırılar. Birbirleriyle o kabiliyet sayesinde tanışır ve işlerini onunla yürütürler.

**Allahü teâlâ**, ifade etme kabiliyeti bakımında, kullarını birbirinden farklı yaratmıştır. Bu hususta şöyle buyurulmaktadır: "... Ve sizi derecelerle birbirinizden üstün yapan Allah'tır.. <sup>85[21]</sup> Bir kısım insanlar, uzun uzadıya konuşan hatipler, dilleri keskin ve belîğ kimselerdir. Diğer bir kısım insanlar ise konuşmak istediklerini açıklamaktan âciz, kalblerinde bulunanları ifade etmekten dolayı zorluk çeken kimselerdir. **Allahü teâlâ**nın, meramını ifade etmekte en üstün kıldığı kimse ise tebliğ ettiğini en müessir bir şekilde tebliğ eden, içindekilerini en güzel şekilde açıklayan kimsedir. **Allahü teâlâ**, indirdiği Kur'an-ı Keriminde ve onun muhkem âyetlerinde, kendilerine, güçlü ifade kabiliyeti bahşettiği kimselerin, dilsiz ve âcizlerden üstün olduklarını beyan ederek şöyle buyurmuştur: "Süs ve zinet içinde büyütölmüş

<sup>84[19]</sup> Fussilet suresi, 41/42

<sup>85[21]</sup> En'am suresi, 6/165

mücadele gücünden yoksun olanı mı Allah'a is-nad ediyorsunuz? <sup>86[22]</sup> Böylece akıl ve idrak sahipleri için açıkça belli olmaktadır ki, ifade kabiliyeti güçlü olan beyan ehlinin dilsiz, kekeme ve meramını ifadeden âciz olanlardan üstünlüğü, açıklamak istediği şeyleri net bir şekilde açıkla-masıyla-dır. Kekemenin üstün olmayışı ise bundan âciz almasıyla-dır.

Madem ki bir insanın, diğerinden üstün oluşu, açıklamak istediği şeyleri, net bir şekilde açıklamasıyla-dır ve insanlar da bu hususta farklı kabiliyetlerdedirler o halde, beyan ve ifade etmenin en üstün olanı da ifade eden kimsenin ifadesini en açık bir şekilde ortaya koyan, maksadını açıklayan ve dinleyicisine en iyi şekilde anlatan açıklamadır. Şayet, açıklama ve ifade etme bu ölçüyü de aşar, yaratıkların kudretinin üstüne çıkar ve bütün kulların ifade etmekten âciz kaldıkları bir derecede olursa işte böyle bir beyan, bir ve kahredici olan Allah'ın, Peygamberleri için bir delil ve hak olduklarının bir hüccetidir. Tıpkı ölüleri diriltmek, alaca hastalığını ve körlüğü iyileştirmek ve iki aylık mesafeyi bir gecede gitmek gibi. Evet, nasıl ki ölüleri diriltme, cüzzamlıyı ve körü iyileştirme, tıbbın zirvesine ulaşanların ve tedavide en önde olanların yapamayacakları şeyler olmaları hasebiyle Peygamberler için birer delil ve nişaneyse, yine nasıl ki bir gecede iki aylık bir mesafeye gitmek, yaratıkların gücü üstünde bir olay olması hasebiyle Peygamberler için birer deli! ve nişaneyse keza bütün yaratıkların ifadesinin üstünde ve onlann âciz kalacakları ifade şekli de yani Kur'aıvı Kerimde Peygamberler için bir delil ve nişanedir. Madem ki bu durum beyan ettiğimiz gibidir, o halele şu husus açıklığa kavuşmuştur ki zamanlarında belagat ve hitabetin, şiir söylemenin, fesahatin, seçili yazının ve kehanetin önderleri olan bir kavme tek bir kişinin meydan okuyarak yaptığı beyan, naklettiği kelam ve takibettiği mantıktan daha yüce bir mantık, daha şerefli bir kelam ve daha etkili bir hikmet yoktur. Öyle ki o ilahi beyanı tebliğ eden kişi kendisine meydan okuduğu insanların her hatibine, her belîğine, her şairine, her fesahathsına, her seçili konuşanına ve her kâhinlik yapanına meydan okumuştur.

Onların fikirlerinin basit ve akıllarının kıt olduğunu bildirmiş-tir. Onların, dininden uzak olduğunu beyan etmiş, hepsini kendisine tabi olmaya, hak Peygamber olduğunu kabul etmeye, onu tasdik etmeye ve kendisinin, Allah tarafından gönderilen bir Peygamber olduğunu ikrar etmeye davet etmiştir. Onlara bildirmiş-tir ki, söylediklerinin doğru olduğunu gösteren ve Peygamberliğinin gerçek olduğunu ortaya koyan delil ve hüccetler, onlara getirdiği beyan, hikmet ve îurkandır. Peygamber bunu onların diliyle getinmiş, onların mantıklarına uygun bir mantıkla beyan etmiştir. Sonra da onlara bildirmiş-tir ki, onlar, onun bir kısmını getirmekten dahi âcizdirler. Ona güç yetiremezler. Onların hepsi de acizliklerini ikrar etmiş, ona inanmaya boyun eğmişler ve bizzat kendilerinin acizliklerine şahitlik etmişlerdir. Ancak içlerinden, gerçekleri görmezlikten gelen, hakikatlar karşısında kör kesilen, böbürlenip gerçeklerden kaçan kişiler müstesnadır. Bu gibi insanlar, âciz olduklarını bildikleri şeyi gerçekleştirmeye çabaladılar. Güçlerinin yetmediğini kesin olarak bildikleri şeyi yapmaya giriştiler. Böylece daha önce bilinmeyen geri zekalılıklarını ve lisanlarının acizliğini ve kekemeliğini ortaya çıkardılar. Tecrübesiz ve âciz bir insanın, cahil ve ahmak bir

kişinin yapacağı bir şeyi yaptılar ve bunlardan bazıları, Kur'an-ı Kerime nazire olarak şunları söylediler.

"Un Öğüttükçe öğütenlere, hamur yoğurdukça yoğuranlara, ekmek pişirdikçe pişirenlere, tirit yaptıkça yapanlara, lokmaladıkça lokmalayanlara yemin olsun ki...

Evet, işte bunlar gibi, yalan olan iddialarına benzeyen bir kısım ahmak lıklarda buunmuşlardır. Madem ki varlıkların açıklama derecelerinin üstünlükleri ve konuşma seviyelerinin farklılıkları, daha önce beyan ettiğimiz şeylerle gerçekleşmektedir ve zikri yüce ve isimleri kudsi olan **Allahü teâlâ** da hikmet sahibi olanların en hikmetlisi ve akıllıların en akıllısıdır. O halde, Allah'ın açıklamasının en güzel açıklama ve onun kelimasının en üstün kelim okluğu malumdur.

**Allahü teâlâ**nın açıklamasının, bütün yaratıklarının açıklamasından üstünlük derecesi, bizzat kendisinin bütün yaratıklarından üstün olma derecesi gibi-dir. Madem ki durum böyledir ve madem ki, muhatabına, anlaşılmayacak şekilde hitabedenin sözü tarafımızdan anlaşılmamaktadır o halde, bilinmelidir ki **Allahü teâlâ**, yaratıklarından herhangi birine anlayamayacakları şekilde hitabetmez. Ancak onların anlayacağı bir şekilde hitabeder. Ve kullarına ancak dilinden anlayacaktan Peygamberler gönderir. Zira kendilerine Peygamber gönderilen ve ilahi vahye muhatap olan insanlar, kendilerine konuşulanları anlamazlarsa bunlar için Peygamberin gelmesiyle gelmemesi arasında fark yoktur. Çünkü bunlar konuşulanlardan ve Peygamberlerden istifade edemezler. **Allahü teâlâ** herhangi bir fayda sağlamayan bir hitap yaptırmaktan ve söyledikleri anlaşılmayan bir Peygamber göndermekten münezzehtir. Çünkü insanlar olarak bizim içimizden birinin böyle yapması bile bir eksiklik ve abesle iştigaldir. **Allahü teâlâ** ise bunlardan beri ve münezzehtir. Bu sebeple **Allahü teâlâ** Kur'an-ı Kerimde: "Biz, her Peygamberi, emrolunduklarını, gönderildikleri insanlara kolayca anlatabilmeleri için kavimlerinin diliyle gönderdik.. <sup>87[23]</sup> buyurmuştur. Yine **Allahü teâlâ**, Peygamberi Hazret-i Muhammed'e: "Diz Kur'anı sana ancak insanlara, ihtilaf etlikleri hususların gerçeğini açıklaman için ve iman eden bir kavme hidayet rehberine rahmet kaynağı olsun diye indirdik. <sup>88[24]</sup> buyurmaktadır. Elbette ki Kuranın ne olduğunu bilmeyen kimseyi. Kur'anla hidayete kavuşturmak mümkün değildir. Zira kişi, doğru olduğunu bilmediği bir yolun doğruluğunu kabul etmez. Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, Allah, her kavme gönderdiği Peygamberi, o kavmin diliyle göndermiş ve her Peygamberine gönderdiği kitabı da, kendisine kitap verdiği Peygamberin diliyle göndermiştir. Buradan üa anlaşılmaktadır ki, **Allahü teâlâ**nın Hazret-i Muhammed'e indirdiği Kur'an, Hazret-i Muham-med'in diliyle indirilmiştir. Hazret-i Muhammed'in lisanı Arapça olduğuna göre Kur'an-ı Kerimin de Arapça olduğu açıktır. Nitekim rabbimizin muhkem kitabı da bunu söylemiştir. "**Şüphesiz ki biz bu kitabı, okuyup anlamanız için Arapça bir Kur'an olarak indirdik.**" <sup>89[25]</sup>"Ey Muhammed, uyarıcılardan olasın diye bu Kur'anı açık bir Arapça lisanı ile senin kalbine, Ruhıl Emin

---

<sup>87[23]</sup> İbrahim suresi, 14/4

<sup>88[24]</sup> Nahl suresi, 16/64

<sup>89[25]</sup> Yusuf suresi, 12/2

olun **Cebrail** in-dirmiştir. <sup>90[26]</sup>

Delillerle söylediklerimiz açık ve seçik olduğuna göre **Allahü teâlânın**. Peygamberimiz Hz., Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'e indirdiği kitabın ihtiva ettiği mânâların, Arap dilinde ifade edilen mânâlara uygun düşmesi sebebiyle **Allahü teâlânın** kitabı beşerin ifade ve beyanlarından üstün ise de Kur'an-ı Kerim'in, Arapçanın zahirine muvafık olması gerekmektedir. Madem ki Kur'an-ı Kerim,

Arapça'nın ifade şekillerini ve üslubunu ihtiva etmektedir o halde Kur'an-ı Kerim'de Arap dilinin bütün özellikleri mevcuttur. Mesela, Arapçadaki icaz, ihtisar, bazı hallerde açık ifade yerine gizli ifade, çok kelime yerine az kelime zikretme, diğer bazı durumlarda da sözü uzatma, çok kelime zikretme, tekrar etme, mânâları kinaye yoluyla değil açık seçik lafızlarla beyan etme, Âmm yerine Hâss bir ifade kullanma veya Hâss yerine Âmm ifade kullanma, açık ifade yerine kinaye, mevsuf yerine sıfat, sıfat yerine mevsuf kullanma, devrik cümle kullanma, cümlelerin bir bölümünü zikredip tümü için yetinme, hazfedilmesi gerekeni açıkça kullanma, açıkça kullanılması gerekeni hazfetme gibi bütün sanatlar, Hazret-i Muhammed'e Alîah teala tarafından indirilmiş olan Kur'an-ı Kerim de de aynen mevcuttur. İnşallah, biz, yeri geldikçe, Allah'tan yardım ve kuvvet alarak bütün bunları açıklayacağız,

#### **4 Arapça Ve Diğer Dillerde Müsterek Olarak Kullanılan Kelimeler**

Eğer bir kimse diyecek olursa ki, "Sen dedin ki, **Allahü teâlânın**, yaratıklarından herhangi birine, anlamadığı bir sözle hitabetmesi ve insanlara, anlamadıkları bir dille konuşan Peygamber göndermesi caiz değildir. Allah insanlara, ancak anlayacakları şeylerle hitabeder ve insanlara, ancak anlayacakları bir dille Peygamber gönderir. "O halde sen şu sahabilerden rivayet edilen ve Arapçanın dışındaki dillerden alındığı söylenen şu kelimeler hakkında ne dersin?

**a-** Ebu Musa el-Eş'ari: "Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve Peygamberine iman edin ki, Allah da size rahmetinden iki misli versin.. <sup>91[28]</sup> âyetinde geçen ve "iki misli" diye tercüme edilen kelimesinin, Habeş lisanından alındığını ve Arapça karşılığının "İki kat" mânâsına gelen okluğunu söylemiştir.

**b-** **Abdullah b. Abbas**, "Şüphesiz ki gece ibadete kalkmak daha tesirli ve okumak daha elverişlidir. <sup>92[29]</sup> âyetinde geçen ve "ibadete kalkmak" diye tercüme edilen kelimesinin Habeş dilinden alındığını, Arapça karşılığının "Ayağa kalkma" mânâsına gelen olduğunu söylemiştir.

**c-** Ebu Meysere: "Şüphesiz ki biz, Davuda, nezdimizden bir üstünlük verdik. "Ey dağlar ve kuşlar, Davud'la birlikte teşbih edin." dedik. <sup>93[30]</sup> âyetinde geçen ve "Teşbih edin" diye tercüme edilen kelimesinin Habeş dilinden alındığını ve Arapça'da karşılığının "Teşbih et" mânâsına gelen kelimesi olduğunu söylemiştir.

---

<sup>90[26]</sup> Şuara suresi, 26/193-195

<sup>91[28]</sup> Hadid suresi, 57/28

<sup>92[29]</sup> Müzemmil suresi, 73/6

<sup>93[30]</sup> Sebe suresi, 34/10



**d-** Yine **Abdullah b. Abbastan** "O suçlular, arsiandan ürkmüş yaban eşekleri gibi kaçıyorlar. <sup>94[31]</sup> âyetlerinde zikredilen ve "Arslan" diye tercüme edilen kelimesi sorulmuş o da bu kelimenin Arapça karşılığının "Arslan" mânâsına gelen Farsçada yine Arslan mânâsına gelen Nabticede ve Habeşçede olduğunu söylemiştir.

**e-** Said b. Cü'beyr d emiştir ki: "Kureyşliler: "Bu Kur'an Arapça olmayan dillerle ve Arapçayla inse ya." demişler **Allahü teâlâ** da bunların sözlerini âyette zikrederek "Eğer biz Kur'anı yabancı bir dille indirseydik, iman etmeyenler mutlaka "Ayetleri uzun uzadıya açıklamaydı ya Kur'an yabancı bi dilde, indirilen ise Arap, nedir bu?" derlerdi. Ey Muhammed de ki: " O Kur'an, iman edenlere bir hidayet rehberi ve şifadır... <sup>95[32]</sup> (Fussilet suresi, 41/44) buyurmuş, bu âyetten sonra da Kur'anda her dilden kelimeler indirmiştir. Mesela ifailesindeki kelimesi Farsçadan alınıp Arapçala^tmılmıştı. Farsça aslı ve kelimeleridir.

**f-** Yine Ebu Meysere "Kur'anda her diklen kelimeler vardır." demiştir Bu ve benzeri çeşitli rivayetler varılır. Bunlar Kur'anda, Arapça olmayan kelimelerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar hakkında ne dersin? diye sorulacak olursa bunlara cevaben denilir ki "Bütün bu rivayet edilen görüşler, bizim söylediğimizin dışında bir şey değildir. Çünkü bunu söyleyenler bu kelimeleri Kur'anın inmesinden önce Arapların bilmediklerini söylememişlerdir ki bizim söylediğimize muhalif bir şey olsun. Onlar, "Bu kelimenin Habeş dilinde mânâsı şudur." "Şu kelimenin Farsçada mânâsı budur." şeklinde konuşmuşlardır. Çeşitli milletlerin aynı kelimeyi aynı mânâda kullanmaları yadırganmazken sadece iki milletin bir kelimeyi aynı mânâda kullanması nasıl yadırganabilir? Mesela, bizim bildiğimiz çeşitli dillerde bir kelimenin muhtelif milletler tarafından aynı mânâda kullanıldıkları vakidir. Mesela dirhem, dinar, divit, kalem, kır-tas ve daha nice kelimeler mevcuttur. Bu kelimeler Arapçada ve Farsçada aynıdır. Belki de bilinmeyen diğer dillerde de bunlar böyledir. Şayet bir kimse bu gibi kelimelerin aslının Farsça olup Arapça olmadığını veya Arapça olup Fars-ça olmadığını yahut bir kısmının Arapça diğerlerinin Farsça olduğunu ya da bunların asıllarının Arap menşeli olup yabancı dillere oradan geçtiğini yahut da bunların asıllarının Fars menşeli olup sonradan Arapçaya intikal ettiğini söyleyecek olursa cahillik etmiş olur. Çünkü bu kelimeler, aynı lafızla ve aynı mânâ ile iki dilde de kullanılmaktadır. Ne Araplar bu kelimenin aslen kendilerinden çıkmasına Farslardan daha layıktırlar ne de Farslar Araplardan daha layıktırlar. Aksini iddia eden, iddiasının doğruluğunu ispatlayacak ve şüpheyi ortadan kaidiracak kesin bir delile dayanmak zorundadır Binaenaleyh bize göre bu gibi kelimeler hakkında doğru olan görüş "Bu kelimeler Arapça Farsça veya Habeşçe kelimelerdir." diyen görüştür. İşte biraz önce kendilerinden bahsettiğimiz ve bir kısım kelimelerin, Habeşçede veya Farsçada kullanıldığını söyleyenlerin maksadı da budur. Çünkü bunlar, bu kelimelerin, Arapçanın dışındaki dillerde kulla-. nıldığını söylerken, bunların Arapçada kullanılmadıklarını iddia etmemişlerdir.

Şayet, gafd biri, bir kimsenin iki babasının olamayacağı gibi, bir kelimenin de iki dilde bulunmuş olamayacağını zannedecek olursa o kimse bu kanaatinde cahilce

---

<sup>94[31]</sup> Müddessir suresi, 74/50, 51

<sup>95[32]</sup> Fussilet suresi, 41/44



davranmıştır. Zira, insanoğlunun soyu, **Allahü teâlâ**nın "Evlatlıkları kendi babalarının ismiyle çağırın. Bu Allah nezdinde daha adaletlidir... <sup>96[33]</sup> âyetinde beyan ettiği gibi tek bir kişiden gelir. Halbuki bir kelime, kullanıldığı dile nisbet edilir. Eğer bir kelimenin, muhtelif milletlerin dilinde aynı mânâda kullanıldığı tesbit edilecek olursa bu kelimeyi o dillerden her birine nisbet etmekte bir mahzur yoktur. Zira o millettten hiç biri o kelimenin kendi diline nisbet edilmesine diğerlerinden daha layık değillerdir. Nitekim bir arazi bir dağ ile bir ovanın arasında bulunacak olsa da hem dağ hem de ovanın havasını içinde taşıyacak olsa o araziye bir bütün olarak, ovalık ve dağlık arazi demek mümkündür. Sadece bunlardan birine nisbet edildiğinde de yalan söylenilmemiş olur. Bir kaç dilde kullanılan müşterek kelimeler de bu türdendir. Kullanıldığı bütün dillere nisbet edilmesi doğru olduğu gibi bu dillerden sadece birine nisbet edilmesi de doğrudur. "Kur'an-ı Kerimde her dilden kelime vardır." diyenlerin maksadı da -Allah daha iyi bilir ya- bize göre budur. Yani Kur'an-i Kerimde bazı kelimeler bulunmaktadır ki bu kelimeler aynı mânâda diğer birçok milletlerin dillerinde kullanılmaktadır. Bu sözü söyleyenlerin maksatlarını başka şekilde izah etmek mümkün değildir. Çünkü Allah'ın kitabını kabul eden ve onu okuyan hiçbir akl-ı Selim sahibi Kur'anın bir bölümünün Farsça diğer bir böiü-münün Arapça başka bir bölümünün Nabtice veya Habeşçe olduğunu söylemesi beklenemez.

Çünkü **Allahü teâlâ**, Kur'an-ı Kerimi Arapça olarak gönderdiğini beyan etmiştir. Hasılı, Seleften "Kur'an-ı Kerimde her dilden kelime vardır." şeklinde nakledilen sözler, Kur'an-ı Kerimde geçen bir kısım kelimeler Arapçanın dışında başka dillerde de kullanılmaktadır." demektir. Bu kelimelerin aslen belli bir dile mensup olup diğer bir dilde sonradan kullanıldığına dair herhangi bir delii bulunmadığından bu gibi iddialarda bulunmak ta tutarsızdır.

### 5 Kur'an Çeşitli Arap Lehçeleri Üzerine İnmiştir

**Taberi**, Kur'an-ı kerimin bütün kelimeleriyle Arap dilinde indiğini ispatladıktan sonra Arap dilinin, bir çok lehçeleri kapsadığını, Kur'an-ı Kerim inerken bu lehçelerden sadece yedi lehçe üzerine indiğini **Resulullah**ın, bir hadis-i şerifinde bunu beyan ettiğini, ancak Kur'an-ı Kerim tek bir mushaf haline getirilirken bu lehçelerden sadece Kureyş lehçesinin esas alınarak Kur'anın toplanıp yazıldığını, bu itibarla elimizde bulunan Kur'anın tek lehçe üzere tesbit edildiğini zikretmiştir.

Taberî bu hususta da Özetle şunları zikretmiştir: "Söylediklerimizi anlamaya muvaffak kılınan insanlara daha önce açıkladık ki Aziz ve Celil ulan Allah, Kur'anın tamamını Arapça indirmiştir. "Kuranda Arapça olmayan bölümler vardır." şeklinde iddiada bulunanların iddiaları fasittir. Şimdi ise diyoruz ki "Kur'an tümüyle Arapça indirilmişse o, çeşitli kabilelerden bir araya gelen Arapların bütünüünün lehçesiyle mi inmiştir yoksa sadece bir kısmının lehçesiyle mi inmiştir? Vakıa şudur ki: "Şüphesiz ki biz bu kitabı, okuyup anlamanız için Arapça bir Kur'an olarak indirdik." âyet-i kerimesi ve benzeri âyetler, Kur'an-ı Kerimin Arapça indirildiğini beyan etmişlerdir. Bu ifadelerden, Kur'anın Arap şivelerinden özel belli şivelerle indiğini anlamak ta. bütün şivelerle indiğini anlamak ta mümkündür. Bizim bu hususta kesin bir bilgiye ulaş-

mamız için Kur'an-i Kerimi açıklama yetkisi kentlisine verilen Rasulullah'ın açıklamasına müracaat etmekten başka çaremiz yoktur. Bu hususta **Resulullah**'tan, birbirini dektekleyen bir çok hadis rivayet edilmiştir. Bunları şöylece zikretmek mümkündür.

**a-** Ebu Hureyreden. **Resulullah**'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kur'an yedi <sup>97[35]</sup> (lehçe) üzere indirilmiştir. Kur'an hakkında tartışmaya girmek kâfirlıktır." Pesuluilah bun» üç kere tekrar ettikten sonra şöyle buyurdu: "Siz Kur'anılan bildiğinizle amel edin. Ondan bilmediğinizi ise bilenine so run. <sup>98[36]</sup> Diğer bir rivayette de yine Ebu Hureyreden **Resulullah**'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kur'an yedi harf (lehçe) üzere indirilmiştir. kelimeleri bunlardandır."<sup>99[37]</sup>

**b-** Abdullah b. Mes'udun da ResuluUah'm şöyle buyurduğunu rivayet ettiği nakledilmiştir. "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Her harfin zahiri ve bâtını vardır. Yine her harfin bir sınırı vardır. Ve her sınırın da bir denetleme yeri vardır. <sup>100[38]</sup> Hadis-i Şerifte geçen "Her harfin bir sınırı vardır." ifadesinden maksat şudur: Kur'anın indirildiği yedi yönden her yönünün bir sınırı vardır ki bu sınırın **Allahü teâlâ** koymuştur ve hiçbir kimsenin bu sınırı aşması caiz değildir? Mesela haramların bir sınırı vardır, kimse bu sınırın geçemez. Hadiste geçen "Her harfin zahiri ve bâtını vardır." ifadesinden maksat da şudur: "Kur'anda zikredilen yönlerden her bir yönün, okunan bir zahiri vardır. Bir de ihtiva ettiği te'vili vardır."

Yine hadis-i şerifte zikredilen "Her sınırın da bir denetleme yeri vardır." ifadesinden maksat ise şudur. "**Allahü teâlâ**nm, Kur'anda sınırlarını çizdiği helallerinin, haramlarının ve diğer hükümlerinin belli miktarlarda sevap ve cezaları vardır. **Allahü teâlâ** âhirette bunlara bakacak ve kıyamette onları kontrol edecektir. Nitekim Hazret-i Ömer bu mânâyı ifade eden bir sözünde şöyle demiştir: "Yeryüzünde bulunan bütün san (altın) ve beyazlar (gümüşler) benim olsaydı elbette ki ben onları âhirette denetleme ve hesaba çekilme yerinin dehşetinden dolayı feda ederdim."

Hadis-i şerifte geçen "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir" ifadesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir: **Taberi**, daha sonra da temas edileceği "gibi, bu görüşlerden sadece biri olan "Yedi harften maksat, yedi lehçedir." görüşünü almış ve Kur'anın yedi lehçe üzere indiğini ve günümüzde bu lehçelerden sadece birinin geçerli olduğunu söylemiştir ki o da Zeyd b. Sabitin kıraati olan lehçedir. Ancak Übey b. Kâ'b, Enes b. Mdik, Huzeyfetül Yeman, Zeyd b. Erkam, Semüre b. Cündeb, Süleyman b. Suret, **Abdullah b. Abbas**, Abdullah b. Mes'ud, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affui, Ömer b. el-Hattab, Amr b. Ebu Seleme, Amr b. el-Ass, Muaz b. Cebel, Hişam b. Hâkim, Ebu Bek-re, Ebu Celim, Ebu Said el-Hudri, Ebu Talha, Ebu Hureyre ve Ebu Eyyub e!-Ensari gibi sahabilerden rivayet edilen ve mütevatir olduğu söylenen bu

---

<sup>97[35]</sup> Yusuf suresi, 12/2

<sup>98[36]</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 2, s. 300, 440

<sup>99[37]</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.2, s. 332, 440

<sup>100[38]</sup> Taberi, c. 1, s. 9

hadis-i şerifin izahında Suyutinin de zikrettiği gibi, kırk kadar görüş zikredilmiştir. <sup>101[39]</sup> Bu görüşlerden bir kısmını şu şekilde özetlemek mümkündür.

Bir kısım âlimler, bu hadis-i şerifin, mânâsı anlaşılamayan müşkil hadislerden olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu hadiste zikredilen "Harf" kelimesi Arapçada alfabe harfi, bir şeyin kenan, yön, kelime, dil ve şive anlamlarına gelmektedir. İbn-i Sem'an en-Nehavi bu görüştedir.

Diğer bir kısım âlimler "Buradaki yedi harften maksat, yedi yön demektir. Yani, Kur'an'ın yedi yönü vardır. Bunlarda da emirler, yasaklar, helaller, haramlar, muhkemler, müteşabihler ve kıssalardır." demişlerdir.

Başka bir kısım âlimlere göre buradaki yedi harften maksat, kelimenin sonundaki irabdır. Diğer bazılarına göre, âyetlerin sonundaki hatimelerdir. Başka bir kısmına göre bir mânânın yedi şekilde ifade edilebilmesi demektir. Bazılarına göre, kıraatlarda imale, fetih, terkik, tefhim, tehmiz, teshü, idgam ve izhar demektir. Daha birçok izahlar vardır. **Taberi** ise konuyla ilgili olarak şu hadis-i şerifleri rivayet etmiş ve yer yer izahlarda bulunmuştur.

**1- Abdullah b. Mes'ud diyor ki:**

Resuîullah bana Ahkaf suresini okuttu. Onu başka birine de okutmuştu. O kimse Ahkaf suresinin bir âyetinde bana muhalefet etti. Dedim ki: "Bunu sana kim okuttu?" Dedi ki: Resuîlah okuttu." Ben de ona dedim ki: "Resuîullah onu bana da şöyle şöyle okuttu." Bunun üzerine Resuluîlaha vardım. Onun yanında bir adam bulunuyordu. Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, sen bana, şöyle ve şöyle okutmamış mıydın?" Resuîullah: "Evet." dedi Diğer adam da: "Sen bana da şöyle ve şöyle okutmamış mıydın?" dedi Resuîullah ona da evet dedi ve yüzünün rengi değişti. Bunun üzerine **Resulullah**'m yanında bulunan kişi (Hazret-i Ali) "Her-biriniz işittiği gibi okusun. Sizden önceki ümmetler, (Peygamberlerine karşı) ihtilafa düşmeleri' yüzünden helak olmuşlardır." dedi. Bilemiyorum ki o kişi (Hazret-i Ali) bu sözü **Resulullah** ona emretti de mi bize söyledi? Yoksa kendi tarafından mı söyledi? <sup>102[40]</sup>

**2- Yine Abdullah b. Mes'ud diyor ki:**

"Kur'an-ı Kerimin surelerinden birinin hakkında tartıştık. Ayetlerin otuz beş veya oñuz altı olduğunu söyledik. Sonra **Resulullah**'a gittik. Ali'nin ona gizli bir şeyler söylediğini gördük. Dedik ki: "Bizkırâaîña ihtilaf ettik." Bunun üzerine **Resulullah**'m yüzü kızardı ve Ali dedi ki: "**Resulullah**. bildiğiniz gibi okumanızı emrediyor. <sup>103[41]</sup>

**3- Zeyd b. Erkam diyor ki:** "Bir adam **Resulullah**'a geldi ve ona: "Abdullah b. Mes'uü bana, Zeydin ve Übey b. Kâ'bın daha önce okutmuş oldukları bir sureyi okuttu. Onların kıraatları birbirinden farklı. Ben hangisinin kıraatını alayım?" dedi. **Resulullah** cevap vermeyip sustu. Yanında da Alt bulunuyordu. Ali: "Herkes öğrendiği gibi

---

<sup>101[39]</sup> Bkz. el-İtkan fi Ulumil Kur'an c, 1, 61-67

<sup>102[40]</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 1, s. 452

<sup>103[41]</sup> a.g.e. s. 106

okusun. Hepsi de güzeldir, hoştur." detli. <sup>104[42]</sup>

4- Ömer b. el-Hattab diyor ki:

"**Resulullah** hayattayken Hişam b. Hâkimin, Furkan suresini okuduğunu işittim. Onun okumasına iyice kulak verdim. Bir de baktım ki o, ResuluTlah'm bana okutmadığı bir çok lehçe üzere okuyor. Ben nerdeyse namazda olduğu halde üzerine atılacaktım. Fakat selam verinceye kadar<sup>1</sup> sabrettim. Selam verince yakasından tutup çektim ve dedim ki: "Okuduğunu işittim. Bu sureyi sana kim okuttu?" Dedi ki: "Onu bana **Resulullah** okuttu." Dedim ki: "Yalan söylüyorsun. **Resulullah** onu bana, senin okuduğundan farklı bir şekilde okuttu. Ben onu tutup **Resulullah**'a götürdüm ve dedim ki: "Ben bunun, Furkan suresini senin bana okutmadığın bir çok harfler üzere (lehçeler) üzere okuduğunu işittim." Resu-İullah: "Onu bırak," dedi ve devamla buyurdu ki: "Oku ey Hişam." O da kendisinden işittiğim kıraat şekliyle okudu. **Resulullah** buyurdu ki:"Bu sure bu şekilde indirildi." Sonra bana: "Ey Ömer sen de oku." dedi. Ben de **Resulullah**'m bana okutmuş olduğu şekliyle okudum. **Resulullah** buyurdu ki: "Bu sure bu şekilde indirildi. Şüphesiz ki bu Kuran yedi harf üzere indirildi. Siz, ondan kolayınıza geleni okuyun"<sup>105[43]</sup> Diğer bir rivayette şunlar zikredilmektedir: Bir kişi, Ömer b. el-Hattab'ın yanında Kur'an okumuş. Hazret-i Ömer'de onun okuyuşunu düzeltmek istemiştir. Bunun üzerine Kur'an okuyan kişi, "Ben bunu **Resulullah**'a okudum. O, bir değişiklik yapmadı." demiştir. **Resulullah**'m yanma varıp, ihtilaflarını ona bildirmişler ve Kur'an okuyan kişi "Ey Allah'ın Resulü, şu ve şu âyetleri sen bana okumadın mı?" diye sormuş **Resulullah**'da "Evet." demiştir. Bunun üzerine Hazret-i Ömer'in kalbine bir şeyler gelmiş **Resulullah** da Ömer'in yüzünden bunu anlamış ve onun göğsüne vurarak şöyle buyurmuştur: "Şeytanı kendinden uzaklaştır. Şeytanı kendinden uzaklaştır. Şeytanı kendinden uzaklaştır. Ey Ömer, Kur'amn hepsi doğrudur? Yeter ki rahmet âyetini azap âyeti yerine azap âyetini de rahmet âyeti yerine koyma. <sup>106[44]</sup> Başka bir rivayette de Resu lullah Ömere şöyle demiştir: "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Hepsi de Şâfi (Şifa verici) ve kâfi (yeterli)dir"<sup>107[45]</sup>

5- Alkame en Nehai diyor ki: "Abdullah b. Mes'ud, Küfeden ayrılırken onu uğurlamak için arkadaşları yanına toplanmışlardı. Abdullah b. Mes'ud onlarla vedalaşırken şunları söyledi: "Sakin Kur'an hakkında tartışmayın. Çünkü Kur'an, birbiriyle çelişmeyen, yok olmayan ve çokça tekrar edilmekten dolayı değişikliğe uğramayan bir kitaptır. Şüphesiz ki İslamın şer'î hükümleri, cezalan ve farzları onda aynıdır, değişmez. Şayet Kur'anın kıraat şekillerinden biri, diğerinin emrettiğini yasaklar mahiyette olsaydı işte o zaman Kur'anda ihtilaf olurdu. Fakat durum böyle değildir. Kur'an bütün kıraati an içermektedir. Bununla birlikte cezalarda, frazlarda ve İslam'ın diğer hükümlerinde herhangi bir farklılık yoktur. Öyle zamanlar olmuştur ki, biz Kur'anın okunması hususunda **Resulullah**'m yanında tartışıyorduk. O da bize

---

<sup>104[42]</sup> Taberi.c. 1.s. 10

<sup>105[43]</sup> Buhari, K. et-Tevhid bab: 53.

<sup>106[44]</sup> Taberi, c. 1,s. 10

<sup>107[45]</sup> Taberi.c.1,s. 1

okumamızı emrediyor biz de okuyorduk. Dinledikten sonra hepimizin güzel okuduğunu söylüyordu. Eğer ben, Allah'ın, Peygamberine indirdiği bu Kur'am benden daha iyi bilen birini bilmiş olsam mutlaka onu arar bulur ve onun bilgileriyle kendi bilgilerimi artırım. Ben, **Resulullah**'m lisanından yetmiş sure okudum. Ben, her yıl Ramazan ayında Kur'anın, ResulüHah'a okutulup dinlendiğini, nihayet vefat ettiği yılda bunun iki kere yapıldığını biliyordum. **Resulullah**, Kur'an'ın, kendisine okutulup dinlenmesinden sonra ben onu okuyordum. O da bana, güzel okuduğumu söylüyordu. Kim benim kıraatim üzere okuyacak olursa sakın ondan yüzgevirerek bırakmasın. Yine kim de Kur'am, bu kıraatlardan biri üzere okuyorsa ondan yüzgevirerek bırakmış olmasın. Zira Kur'andan bir âyet inkâr eden kimse onun tümünü inkâr etmiş olur. <sup>108[46]</sup>

**6- Abdullah b. Abbas** diyor ki:

"**Resulullah** (sallalahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "**Cebraile** bana Kur'anı bir harf üzere okuttu. Ben **Cebraile** bir talepte bulundum. Ben ondan, kıraati arı artırmasını işitiyordum. O da artırüyordu. Nihayet yedi harf üzere okunmasına kadar ulaştı. <sup>109[47]</sup> İbn-i Şihab ez-Zühri bu hadisin izahında şöyle demiştir: "Bana ulaştığına göre buradaki yedi harften maksat, tek bir mesele hususunda yedi lehçedir. Bu kıraatlar helal ve haramı değiştirmeyen kıraatlardır.

**7- Ümmi Eyyub**, **Resulullah**'m şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kuran yedi harf üzere inmiştir hangisini okursan senin için yeterli-dir; <sup>110[48]</sup>

**8-Übeyb. Kâ'b** diyor ki:

"Ben, bir adamın Kur'an okuduğunu işittim. Dedim ki "Bunu sana kim okuttu?" Dedi ki: "**Resulullah** okuttu." Dedim ki: "Haydi ResuluUah'a gidelim." ResuluUah'a gittim ve dedim ki: "Sen şunun okumasını iste," Bunun üzerine **Resulullah** "Oku" dedi. Adam okudu. **Resulullah**: "Güzel okudun." dedi. Ben de dedim ki: "Sen bana şöyle şöyle okutmamış mıydın?" **Resulullah**: "Evet, sen de güzel okuyorsun." dedi. Ben de elimle işaret ederek: "İkimize de "İyi okudun." diyorsun." dedim. Bunun üzerine Resuluilah, eliyle göğsüme vurdu sonra buyurdu ki: "Ey Allah'ım, sen, Übey'den şüpheliyi gider." Bunun üzerine benden bir ter boşandı içim korkuyla doldu ve Resuluilah buyurdu ki: "Ey Übey, bana iki melek gelmişti. Biri bana "Sen Kur'anı bir harf (lehçe) üzere oku." dedi. Diğer ise "Artırmayı iste." dedi. Dedim ki: "Artır." bunun üzerine o melek dedi ki: "İki harf (lehçe) üzere oku." diğer melek dedi ki: "Artırmayı iste." Dedim ki: "Artır" yine o melek dedi ki: "Üç harf (lehçe) üzere oku." Diğer melek te dedi ki: "Yine artırmayı iste." dedim ki: Artır." O melek: "Dört harf (lehçe) üzere oku." dedi. Diğer melek: "Artırmayı iste." dedi. Dedim ki: "Artır." O melek dedi ki: "Beş harf (lehçe) üzere oku." Diğer melek dedi ki: "Artırmayı iste." Ben de "Artır." dedim. O melek te "Altı harf (lehçe) üzere oku." dedi. Diğer melek "Artırmayı iste." dedi. O melek te "Yedi harf (lehçe) üzere oku. Kitfan yedi harf

---

<sup>108[46]</sup> Taberi.c.1,s. 11

<sup>109[47]</sup> Buhari, K. el-Fadail el-Kur'an bab: 5, K. Bed'UI halk bab: 6; Müslim, K. el-Müsafirin, bab: 272, Hadis No: 819, Ahmed b. Hanbel. Mtisned, c. 1, s. 264, 299, 313

<sup>110[48]</sup> Ahmed b. Hantal, Müsned c. 6, s. 433, 463

(lehçe) üzere inmiştir." dedi. <sup>111[49]</sup>

**9-** Übey b. Kâ'b yine diyor ki:

Benim Müslüman olmamdan itibaren şu hadise dışında, göğsümü hiçbir şey tırmalamamış!!.. Hadise şöyle olmuştu: "Ben bir âyet okudum, başka biri de o âyeti benim okuduğum kıraatin dışında bir kıraatla okudu. Ben ona dedim ki: "Bu âyeti bana **Resulullah** (s.a.v) okuttu." O adam da: "Bu âyeti bana da Resûl-İlâh okuttu." dedi. Bunun üzerine **Resulullah**a vardım ve ona: "Ey Allah'ın Peygamberi, şu ve şu âyeti sen bana şöyle ve .şöyle okutmadın mı?" dedim. "**Resulullah** "Evet." dedi. O adam da **Resulullah**'a: "Sen bana da şöyle ve şöyb okutmadın mı?" dedi. **Resulullah**: "Evet." dedi ve devamla şöyle buyurc'u: "**Cebrail** ve Mikâil (a.s.) bana geldiler. **Cebrail** sağ tarafıma Mikâil de sol ta afıma oturdular. **Cebrail** (a.s.) dedi ki: "Sen, Kur'anı bir harf üzere oku. "Mikâil de bana dedi ki: "**Cebrail**in artırımını iste. Cebraüin artırımını iste... Nihayet **Cebrail** yedi harfe (kıraata) kadar ulaştı. Her kıraat safi (şifa veren) ve Kâfidir (yeterlidir) <sup>112[50]</sup> Bu hadis-i şerifin son bölümü, diğer bir rivayette şöyledir:

"Bukiraptlardan hiçbiri yoktur ki, onlar, şâfi ve kâfi olmasın. Senin demen bu kıraatlardandır. Yeter ki azap âyetini rahmet âyetiyle rahmet âyetini de azap fiyetiyle bitirme. <sup>113[51]</sup>

**10-** Übey b. Kâ'b başka bir rivayette diyor ki:

"**Resulullah**, Merv taşları yanında **Cebrail** ile karşılaştı ve ona: Ey **Cebrail**, ben, okur yazarlığı olmayan bir ümmete Peygamber olarak gönderildim. Onların içinde yaşlı kadın., yaşlı erkek, genç erkek, çocuk, kız çocuğu ve hiçbir şey okumamış erkekler bulunmaktadır." **Cebrail** de dedi ki: "Ey Muhammed, şüphesiz ki Kur'an, yedi harf (kıraat) üzere indirilmiştir. <sup>114[52]</sup>

**11-** Übeyb. Kâ'b diyor ki:

"Bir gün ben Mescide gitmiştim. Bir adam gelip namaz kılmaya başladı. Namazda, okuduğu kıraatini yadırgadım. Sonra başka bir adam geldi. O da başka bir kıraatla okudu. Biz, namazı bitirince hep birlikte Resuluîlah'ın yanına vardık. Resuhıllah'a dedim ki: "Bu adam, benim,yadırgadığım bir kıraatla Kur'an okudu. Diğer sonra gelip o da daha başka br kıraatla okudu. "Bunun üzerine **Resulullah**; onlara okumalarını emretti. İkisi de okudu. **Resulullah** ikisinin de okuma şeklini güzel buldu. Bunun üzerine, içime öyle bir yalanlama duygusu düştü ki ben, cahiliye döneminde bile böyle bir duyguya kapılmamıştım. **Resulullah** (sallalahü aleyhi ve sellem) beni kaplayan bu hali görünce göğsüme vardu. Benden öyle bir ter boşandı ki, sanki ben, korkumdan Allah'ı gözümün önünde görüyormuşum gibi oldum. **Resulullah** bana, "Ey Übey, Kuranı bir harf (kıraat) üzere okumam için emir gönderildi. Ben bu emir üzerine rabbime baş vurarak "Ümmetime Kuranı okumayı kolaylaştır." dedim. Bana, iki harf (kıraat) üzere okumam emri geri gönderildi. Tekrar ben, rabbime baş vurdum ve

<sup>111[49]</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, c 5. s. 124

<sup>112[50]</sup> Nasai K. el-iftitah bab 37; Ahmed b. Hanbel Müsned, c. 5, s. 114,112

<sup>113[51]</sup> Ebu Davud, K. es-Salat, bab 357, Hadis No: 1477

<sup>114[52]</sup> Tirmizi, K. el-Kıraat, bab: 11, Hadis No: 2944/ Ahmed b. Hanbel, c.5 s. 400



"Ümmetime Kur'an okumayı kolaylaştır." dedim. Daha sonra bana yedi harf (kıraat) üzere okumam için emir geri gönderildi ve bana denildi ki: "Bana her müracaat etmene karşılık sana, isteyeceğin bir dileğin verilecektir." Ben de dedim ki: "Ey Allah'ım, sen ümmetimi affet, ey Allah'ım sen ümmetimi affet." Üçüncü isteğimi ise, bütün yaratıkların ve hatta İbrahim (a.s.)'m Bana başvuracakları (benim şefaet etmemi isteyecekleri) güne bıraktım." <sup>115[53]</sup>

**12-** Übey diyor ki:

"**Resulullah** Gifar oğullarına ait bir gölün kenarında bulunuyordu. Ona, **Cebrail** (a.s.) geldi ve ona dedi ki: "Allah sana emrediyor ki "Ümmetin Kur'anı bir harf (lehçe) üzere okusun." **Resulullah** dedi ki: "Ben, Allah'tan afiyet ve mağfiret dilerim. Şüphesiz ki ümmetimin buna gücü yetmez..." **Cebrail** Resulul-lah'a ikinci defa geldi ve dedi ki: "Allah sana emrediyor ki, ümmetin Kur'anı iki harf (lehçe) üzere okusun." **Resulullah** dedi ki: "Ben, Allah'tan afiyet ve mağfiret dilerim. Şüphesiz ki ümmetimin buna gücü yetmez." Sonra **Cebrail** üçüncü defa ona geldi ve dedi ki: "Allah sana emrediyor ki" Ümmetin Kur'anı.üç harf (lehçe) üzere okusun." **Resulullah** dedi ki: "Ben Allah'tan afiyet ve mağfiret dilerim. Şüphesiz ki ümmetim buna güç yetiremez." Sonra **Cebrail Resulullah**'a dördüncü defa geldi ve ona dedi ki: "Allah sana emrediyor ki, ümmetin Kur'anı yedi harf (lehçe) üzere okusun. Onlar hangi harf (îehçe) üzere okuyacak olurlarsa isabet etmiş olurlar." <sup>116[54]</sup>

**13-** Ebu Bekre, diyor ki:

**Cebrail Resulullah**'a goidi ve ona: dedi ki: "Ey Muhammed, sen Kur'am bir harf üzere oku." Mikfüi dedi ki: "Artırılmasını iste." Resululiah da artırılmasını istedi. **Cebrail** dedi ki: "Sen onu iki harf üzere oku." Mikâil dedi ki: "Artırılmasını iste. **Resulullah**'da artırılmasını istedi. **Cebrail** de onu yedi harfe (lehçeye) ulaşınca kadar artırdı ve dedi ki: "Hepsi de şâfi ve kâfidir. Yeter ki azap âyetini rahmet âyetiyle, rahmet âyetini de azap âyetiyle bitirmiş olma. Bu kıraati ar senin = Gel,=Yönel, Haydi, deme» veya Git, = Koş, = Acele et demen gibi ifadelerdir. <sup>117[55]</sup>

**14-** Ebu Cüheym diyor ki:

"İki adam, Kur'an-ı Kerimin bir âyeti hakkında ihtilaf etti. Birincisi dedi ki: "Ben bunu **Resulullah**'tan öğrenip aldım." Diğeri de "Ben de bunu Resuluİ-lah'tan öğrenip alüim." dedi. İkisi de Resuİullah (**sallalahü aleyhi ve sellem**)den sordular. O da buyurdu ki: "Kuran yedi harf üzere okunur. Kur'anda tartışmaya girmeyin. Çünkü Kur'anda tartışmaya girmek inkâra düşmektir" <sup>118[56]</sup>

**15-** **Abdullah b. Mes'ud** diyor ki: "Resululiah (**sallalahü aleyhi ve sellem**) buyurdu ki: "Bana Kur'anı yedi harf (lehçe) üzere okumam emredildi. Hepsi de kâfi ve

---

<sup>115[53]</sup> Müslim, K. el-Müsafirîn, bab: 273, Hadis No: 820; Ahmad b. Hanbel, Müsned, c. .1, s. 129

<sup>116[54]</sup> 38 Müslim, K. el-Müsafirîn, bab: 274, Hadis No: 821; Ebu Davud, K. cs-Salat. bab: 357; Nesai, K. İftitah, bab: 37; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 5, s. 127-128

<sup>117[55]</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 5., s. 51

<sup>118[56]</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 4, s. 170



Safidir."

**16- Ebu Hureyre** diyor ki: Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki bu Kur'an yedi harf (lehçe) üzere indirilmiştir. Siz onu okuyun. Bunda size bir zorluk yoktur. Fakat, rahmetin arkasından azabı anarak ve azabın arkasından da rahmeti anarak âyeti tamamlayın.

## **6 Arap şivelerinin yediden fazla olduğu muhakkaktır**

Bu hususta **Taberi** özetle şunları zikretmektedir. "Arap şivelerinin yediden fazla olduğu muhakkaktır. Hatta sayılamayacak kadar çoktur. Resulullah, Kur'anı bu şivelerden sadece yedisiyle indiğini beyan etmiştir. Hadis-i şeriflerde geçen "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir." ifadesinden maksat da, Kur'anı yedi lehçe üzere indiğini bildirmektir. Şayet denilecek olursa ki "Bu ifadenin, Kur'anı yedi lehçe üzere indiğini beyan ettiğine dair delilin nedir? Çünkü senin bu izahına karşı çıkanlar, bu ifadeyi şöyle izah etmişlerdir: Kur'an yedi yönde indirilmiştir. Onlar da emirler, yasaklar, teşvikler, korkutmalar, kıssalar, örnekler vb. şeylerdir. Ayrıca bu gibi izahlar da ümmetin geçmişlerinden ve âlimlerin seçkinlerinden nakledilmiştir?" Cevaben denilir ki: Kur'anı yedi yönle indiğini söyleyenler, bizim Kur'an'ın yedi şive üzere indiğini söylememize, zannettiğin gibi ters bir şey söylememişler ve bizim zikrettiğimiz haberi senin söylediğin gibi te'vil etmemişler, sadece Kur'anı yedi vecih üzere indiğini söylemişlerdir ki, bu da doğrudur. Biz, onların söylediklerini ifade eden haberleri **Resulullah**tan ve sahabelerinden kısmen naklettik. Yeri geldiğinde de geri kalanın tamamını nakledeceğiz. Daha önce zikrettiğimiz ve onların bu yorumunu doğrulayan haberlerin biri de **Übey b. Kâ'b**dan gelen şu haberdur. Übey, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Ben Kur'anı, cennetin yedi kapısından, yedi harf üzere okumakla emrolundum." <sup>119[59]</sup> Buradaki yedi harften maksat, daha önce de izah ettiğimiz gibi, yedi lehçedir. "Cennetin yedi kapısından maksat ise Kur'anı ihtiva ettiği emirler, yasaklar, teşvikler, korkutmalar, kıssalar ve misallerdir. Bunlara "Cennetin kapıları" denmesinin sebebi, kişinin bunlarla amel ettiği takdirde cenneti kazanmasıdır. Görüldüğü gibi, Selef âlimlerinden bu gibi te'villerde bulunanlar, Allah'a hamdolsun ki bizim söylediğimize muhalif bir şey söylememişlerdir. Bizim, hadiste zikredilen "Yedi harften masadın "Yedi lehçe"-1 ve "Yedi kıraat" olduğunu söylememiz bu hususta Ömer b. El-Hattab, Abdullah b. Mes'ud, Übey b. Kâ'b ve diğer sahabelerden rivayet edildiği sabit olan sahih haberlere dayanmasındandır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu gibi sahabiler, Kur'an-ı Kerimin, mânâsında değil okunuşunda ihtilaf etmişler ve bu ihtilaflarını gidermek üzere **Resulullah**'a başvurmuşlar **Resulullah** da herbirine Kur'an okutmuş ve farklı kıraatlarını uygun bulmuştur. Öyle ki onlardan bazıları **Resulullah**'ın muhtelif kıraatları uygun görmesini yadırgamış, içine vesvese girmiş ve şüpheye düşmüştür. Resulullah da, onlardan şüpheye düşenlerin şüphesini gidermek için "Allah bana, Kur'anı yedi harf üzere okumamı emretti." buyurmuştur. Elbette ki birbirleriyle ihtilaf eden sahabileri, okudukları kıraatların ifade ettiği, helal, haram, vaad tehdit vb. hükümleri hakkında tartışmamışlardır. Şayet bunu yapmış olsalardı **Resulullah**'ın, herkesin görüşünü tasvip etmesi imkânsız olurdu.

Çünkü bu takdirde, **Allahü teâlânın**, bir kıraatin ifadesine göre bir şeyi farz kılmış olması diğer bir kıraatin ifadesine göre de onu yasaklamış olması başka bir kıraatin ifadesine göre de onu mubah kılmış olması gerekirdi ki bu da **Allahü teâlânın**, hikmet dolu kitabında beyan buyurduğu şu âyet-i kerimeye ters düşerdi. "Kur'anı düşünmüyorlar mı? Eğer Kur'an, Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birbirine zıt olan bir çok şey bulurlardı. **Allahü teâlânın**, kitabında böyle bir şey olmadığını beyan etmesi, Muhammed (**sallalahü aleyhi ve sellem**)'in diliyle indirilmiş olan kitabının bütün hükümlerinin, tüm yaratıkları için aynı olduğunu, yaratıklarından bir kısmına başka, diğer bir kısmına başka olmadığını göstermektedir ve yine bu, bizim "Kur'an yedi harf üzere inmiştir." ifadesini "Yedi lehçe" şeklinde izah etmemizin doğruluğu ortaya koymaktadır ve bizim görüşümüzün aksine "Bundan maksat, yedi ayrı mânâdır." diyenlerin iddialarını çürütmektedir. Zira, Kur'anın okunuşunda ihtilaf edenler. **Resulullah**'a vardıklarında, **Resulullah** onların okuyuşlarının hepsini tasvip etmiştir. Şayet **Resulullah**'ın, onların kıraat şekillerini değil de kıraatla-nndan anlaşılacak farklı mânâları tasvip ettiği söylenecek olursa, **Resulullah**'a, **Allahü teâlânın**, kitabında olmadığını biidirdiği bir şeyi isnad etmek olur ki bu da bâtıldır. Halbuki **Resulullah**'ın bir şey hakkında, birbirine zıt iki hüküm verdiğiine dair veya ümmetine böyle birşeyi yapmalarına izin verdiğiine dair herhangi bir delil yoktur. Tam aksine dair delil vardır. Evet, bütün bunlardan anlaşılıyor ki "Kuran yedi harf üzere inmiştir." ifadesinden maksat. Kur'an Arap lehçelerinden yedi lehçe üzere inmiştir. Bu lehçelerden hangisiyle okunursa Kur'anın ifade ettiği manâ değişmez. Bu sebeple **Resulullah**, Kur'anı çeşitli lehçelerde okuyup ta, birbirleriyle tartışmaya giren sahabilerinden her birinin kıraat şeklini doğru bulmuş ve güzel olduğunu söylemiştir. Diğer yandan, Kur'an-ı Kerimin okunuşu hakkında birbirleriyle tartışan ve Resulullah'a başvuran sahabilerin hepsi **Allahü teâlânın**, kitabında dilediği emir ve yasakları zikredebileceğine ve dilediği vaad ve tehditlerde bulunabileceğine inanmış ve boyun eğmişlerdir. Anıkonlann, bir kısım hükümlere karşı çıkarak birbirleriyle tartışmış olmaları düşü nülemez. Onların sadece bir kısım kelimelerin okunuşlarında ve lehçelerin farklı oluşlarında tartışmalar mümkündür. Ayrıca, Kur'an okuyan sahabilerin tartış-malarının, sadece Kur'amn kıraati hakkında olduğunu, Resul ullah'tan zikrettiği-miz şu haber, bir Nass olarak göstermektedir. Ebu Bekre diyor ki Resulu'llah'a

"**Cebrail** (a.s.) geldi ve dedi ki: "Ey Muhammed, "Sen Kur'anı bir harf üzere oku." Mikâil dedi ki: Artırılmasını iste. "Resulullah da artırılmasını istedi. **Cebrail** de dedi ki: "Sen onu iki harf üzere oku." Mikâil dedi ki: "Artırılmasını iste." **Resulullah** da artırılmasını istedi. **Cebrail** de onu yedi harfe (lehçeye) ulaşıncaya kadar artırdı ve dedi ki: "Hepsi de Safi ve Kâfidir. Yeter ki azap âyetini rahmet âyetiyle rahmet âyetini de azap âyetiyle bitirmiş olma. Bu kıraatlar senin = Gel, =Yörel, = Haydi, demen veya = Git, = Koş ve - Acele et. demen gibi ifadelerdir. <sup>120[60]</sup> Evet, bu haber açıkça gösteriyor ki, üzerinde ihtilaf edilen yedi harften maksat, yedi kıraattır ve gibi mânâları aynı fakat lafızları farklı olan kelimelerin farklı şekilleridir. Yoksa muhtelif hükümleri gerektiren mânâların ihtüaf; değii-dir. Selef ve halef âlimleri de bu ihtilafı bu şekilde izah etmişlerdir.

**a-** Abdullah b. Mes'udun şunları söylediği rivayet edilmiştir: Ben, Kurra-ian dinledim, onları birbirlerine yakın buldum. Sizler, Öğrendiğiniz gibi okuyun. Taassuptan kaçın. Zira bu kıratlar, sizden birinizin = Haydi, Gel demesi gibidir.

Abdullah b. Mes'ud diğer bir rivayette de şöyle demiştir: "Sizden kim Kur'anı bir harf üzere okuyacak olursa onu bırakıp başkasına dönmesin. Şayet Allah'ın kitabım benden daha iyi bilen birisini tanımış olsaydım, mutlaka onun yanına varırdım."

**Taberi diyor ki:** "Elbette ki, Abdullah b. Mes'ud" Sizden kim, Kur'anı bir harf üzere okuyacak olursa, onu bırakıp başkasına dönmesin." sözüyle, "Sizden kim: Kur'andaki emir ve yasağı okuyacak olursa onu bırakıp ta vaad ve tehdidi okumasın. Kim de Kur'andaki vaad ve tehdidi okuyacak olursa onu bırakıp kıssalar ve misalleri okumasın." demek istemiştir. Fakat o bu sözüyle "Kim, Kur'anı bir kıraat üzere okursa o kıraati bırakıp ta diğer kıraat ile okumasın." demek istemiştir. Nitekim Araplar, bir kişinin kıraatına da "Harf derler. Alfabe harflerinden birine de "Harf1 derler. Yani demek istemiştir ki: "Kim, Übey b. Kâ'bın kıraatıyla veya Zeyd b. Sabitin kıraatıyla yahut **Resulullah**'ın sahabilerin-den herhangi birinin okuduğu yedi kıraattan biriyle Kur'anı okuyacak olursa, bu kıraati hoş görmeyerek terkedip başka bir kıraata geçmesin. Zira bu kıraatılardan bir kısmını inkâr etmek, tümünü inkâr etmek gibidir.

**b-** A'meş diyor ki: "Enes b. Mâlik şu âyet-i kerimeyi "Şüphesiz ki gece ibadete kalkmak daha tesirli, okumak daha isabetli <sup>121[61]</sup> şeklinde okumuş bir kısım insanlar da ona "Ey Ebu Hamza, âyetin sonu ( 'ya (yî ) şeklindedir." demişler o da kelimeleri hep aynı şeyi ifade ederler." diye cevap vermiştir.

**c-** Leys, Mücahid'in, Kur'anı beş harf üzere okuduğunu rivayet etmiş. Salim, Said b. Cübeyrin, iki harf üzere okuduğunu rivayet etmiş, Muğire de, Yezid b. Veüciin, üç harf üzere okuduğunu rivayet etmiştir.

**Taberi diyor ki:** "Şimdi **Resulullah**'ın "Kur'an yedi harf üzere inmiştir." hadisini "Kur'an emir, nehiy, vaat, tehdit, mücadele, kıssa ve misal olmak üzere yedi vecih üzere inmiştir." şeklinde te'vil etmeye kalkan kimse ne diyecektir? Mücahidin, bunlardan sadece beşini, Said b. Cübeyrin ikisini ve Yezid b. Veli-din de üçünü okuduğunu mu söyleyecektir? Şayet bunu iddia edecek olursa bu gibi zatların, Kur'an hakkındaki bilgileri ve ihtisasları hususunda, onlara isnadı doğru olmayan bir tahmine girişmiş olur. Zira bunlar, Kur'anı çok iyi bilen kişilerdir.

**d-** Muhammed b. Kâ'b diyor ki: "Bana anlatıldığına göre **Cebrail** ve Mikail **Resulullah**'a gelmişler ve **Cebrail** Resulullah'a "sen Kur'anı iki harf üzere oku." demiş Mikail de ona: "Artırılmasını iste." demiştir. Bunun üzerine **Cebrail**: "Sen Kur'anı üç harf üzere oku." demiş Mikail de yine **Resulullah**'a: "Sen onun. artırılmasını iste." demiş, nihayet yedi harfe kadar artırmıştır. Muhammed b. Kâ'b diyor ki: "Bu kıraatlar, helalin haramın, emirin ve yasağın değişmesine yol açmayan kıraatlardır. Bunlar, senin gibi ayrı kelimelerle aynı mânâyı ifade eden sözlerin gibidir. Mesela, bizim kıraatımızda şu âyet, şeklindedir. Abdullah b. Mes'udun kıraatında ise şeklindedir. (Burada geçen kelimesi de kelimesi de aynı mânâdadır ve "Çılgılık atmak" demektir.

**e-** Şuayb diyor ki: "Ebul Âliyenin yanında bir kişi Kur'an okuduğunda Ebul Âliye ona "Bu senin okuduğun gibi değildir." demiyor, ona "Ben de bu âyeti şöyle ve şöyle okuyorum." diyordu. Ben, Ebul Âliyenin bu durumunu İbrahim en-Nahaiye anlattım. O da dedi ki: "Sanırım ki arkadaşın "Kim, Kur'anın okunduğu bir kıraati inkâr edecek olursa, onun tümünü inkâr etmiş olur." sözünü duymuştur.

**f-** Said b. el-Müseyyeb demiştir ki: "**Allahü teâlâ**nın" şüphesiz biz, kâfirlerin, "Bu Kur'anı Muhammed'e bir adam öğretiyor." dediklerini çok iyi biliriz"<sup>122[62]</sup> âyetinde zikrettiği "Bir adam'ın fitneye düşmesine sebep şuydu: O kişi, **Resulullah**'a gelen valiyi yazıyordu. ResuluIIah ona sonlarında veya gibi ifadeler bulunan âyetleri yazdırdıktan sonra vahyin indiği anda çok meşgul oluşundan dolayı âyeti yazdırdığı kimseye daha sonra da âyetin sonu mıydı yoksa yahut mıydı? diye soruyor, onun ne yazdığını böylece kontrol etmiş oluyordu. Ve onun yazdığına "Tamam senin yazdığın gibi" diyordu. İşte bu durum bu kişiyi fitneye düşürdü ve o, kendi kendine "Muhammed bu işi bana bıraktı. Ben dilediğimi yazayım." diyordu. Said b. el-Müseyyeb anlattığına göre işte âyet sonlarındaki bu gibi ifadeler yedi kiraattandır.

**g-** İbrahim en-Nehai Abdullah b. Mes'udun şöyle dediğini rivaeyt etmiştir: "Kim Kur'andan bir kıraat şeklini veya bir âyeti inkâr edecek olursa şüphesiz ki onun tümünü inkâr etmiş gibi olur. Kuranın yedi harf üzere inmesi demek, ondaki bir kelimenin mânâsının, eş anlamda yedi kelimeyle ifade edilebilmesi demektir. "Gel" emrinin "Bana", "Seni kastediyorum" "Bana doğru," Yakınıma, gibi kelimelerle ifade edilebilmesi buna misaldir. Yoksa "Kur'an yedi harf üzere indi." ifadesi, ondaki herhangi bir kelimenin yedi şekilde okunması demek değildir. Keza Arapların yedi lehçesi, Kur'anın çeşitli yerlerine dağıtılmış demek değildir.

**Taberi diyor ki:** "Eğer bir kimse diyecek olursa ki: "Madem ki **Resulullah**'ın, "Kur'an yedi harf üzere indirildi." sözünün te'vili senin izah ettiğin ve lehine deliller gösterdiğin gibidir, o halde sen bize Allah'ın kitabında, yedi lehçeye göre okunmuş olan bir yer bul da biz de bununla senin sözünün doğru okluğuna kanaat getirelim.

Şayet böyle bir şey bulamayacak olursan **Resulullah**'ın bu sözünü "Kur'an yedi mânâ (ifade şekli) ile inmiştir. Bunlar da emir, nehiy, vaad, tehdit, mücadele, kıssa ve misallerdir." şeklinde yorumlayan görüşün doğru olduğu, senin görüşünün de fasit olduğu ortaya çıkar. Veya cevaben diyeceksin ki: "Yedi kıraat, Arap kabilelerinden yedi kabilenin şivesidir. Bu şiveler Kur'anın tümüne yayılmış durumdadır. "Sen bu sözünle meseleye dikkatla bakmayan kimselerin söylediği sözü söylemiş olacaksın ki bunun da fasit bir söz olduğu, akıl sahibi bir insana uzak değildir. Bu sözün yanlışlığı hemen anlaşılır. Zira sen, Hazret-i Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Übey b. Kâ'b gibi sahabilerden hadisler rivayet ederek Kur'an-ı Kerimin yedi harf üzere indiği ifadesini, Kur'anın yedi lehçe üzere indiği şeklinde yorumlamış oldun." Eğer yedi kıraat Kur'anı kerimin çeşitli yerlerine yayılmış ve tesbit edilmişse aralık bunlar hakkında sahabilerin ihtilaf etmemeleri gerekir. Dolayısıyla sahabilerden nakledilen haberlerin sıhatsız olması icabeder. Zira öğretici aynı ve bilgi de aynı olduğu halde öğrencilerin ihtilaf etmeleri beklenmeyen bir şeydir. Yani Kur'anı okuyanlar onun hangi bölümü, Araplardan

kimlerin lehçesiyle inmişse onu o lehçe ile okur. böylece ihtilaflara da mahal kalmazdı. Halbuki senin zikrettiğin haberlerde sahabilerin Kur'anı okurken birbirleriyle ihtilaf ettikleri ve neticede **Resulullah**'a başvurdıkları, **Resulullah**'ın da herbirini dinledikten sonra hepsinin kıraatim da hoşgördü-ğü zikredilmektedir. Bu da gösteriyor ki yedi lehçe, Kur'anın çeşitli taraflarına dağıtılmış ve Kur'anın bir kısmı bir lehçeyle diğer bir kısmı başka bir lehçeyle inmiş ve öylece tesbit edilmiş değildir.

**Taberi diyor ki:** "Bu soruyu yöneltene cevaben denilir ki: "Kur'anın yedi harf üzere inmesinin mânâsı, senin anlamış okluğun bu iki şekilde de değildir. Bunun mânâsı, Kur'andaki herhangi bir mânâyı eş anlamda yedi kelimeyle ifade etmektir. Böylece mânâ bir fakat kelimeler farklı olur kelimelerinde olduğu gibi. Eğer diyecek olursa ki: "Sen, **Allahü teâlâ**nın kitabının neresinde bir yer bulabilirsin ki farklı lafızlarla yedi şivede .okunmuş fakat bu lafızların mânâsı da aynı olmuştur"? Böylece biz de senin, hadisi yorumlama şeklini kabul etmiş olalım." Cevaben denilir ki: "Biz bugün böyle bir şeyin mevcudiyetini iddia etmiyoruz. Biz sadece Rsulullahın: "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir." ifadesini, yukarda zikredilen haberlere dayanarak bu şekilde yorumluyor, muhaliflerimizin yorumladığı gibi yorumlamıyoruz. Eğer diyecek olursa ki "Şayet mesele senin anlattığın gibiye yedi kıraattan diğer altı kıraat niçin mevcut değildir? Halbuki **Resulullah** bunları sahabilerine okutmuş, onların bu kıraatları okumalarını emretmiş ve **Allahü teâlâ** da bu kıraatları bizzat tavafından indirmiştir. Yedi kıraatin bu altı kıraati neshedilip ortadan kaldırılmış mıdır? Eğer böyleyse buna dair delil nedir? Yoksa bu altı kıraat, muhafaza edilmeleri emredildiği halde ümmet tarafından unutulmuş mudur? Yahut durum nedir? Cevaben denilir ki: Bunlar ne neshedilip kaldırıldı ne de korunmaları emredildiği halde ümmet tarafından zayi edildi. Çünkü Ümmet, Kur'anı korumakla emrolunmuş, onu çeşitli şekillerde okumakta ve bu kıraatlardan dilediğini korumakta serbest bırakılmıştır. Bu mesele tıpkı yeminini bozan kimsenin keffaretlerden herhangi birini seçmekte serbest olması gibidir. Maddi durumu iyi olan bir insan yemin edip te yeminini bozacak olursa o, yeminine keffaret olarak, dilerse bir köleyi azad eder, dilerse on kişiyi doyurur, dilerse on kişiyi giydirir. Nasıl ki yeminin keffaretini yerine getiren bu kimse, bunlardan herhangi birini yaptığında, Allah'ın üzerine farz kılmış olduğu hakkı ifa etmiş olur. İşte bunun gibi, ümmet de Kur'an-ı Kerimi muhafaza eder ve herhangi bir sebepten dolayı da, seçmekte serbest bırakıldığı yedi kıraattan birini alıp onunla Kur'an okuyacak olursa, Allah'ın, yükümlü kıldığı görevi yerine getirmiş olur. Diğer altı kıraati okumaması onun için bir sorumluluk getirmez. Fakat bunlardan herhangi birini okuması, okuyan kimse için yasaklanmış değildir.

Eğer denilecek olursa ki"Yedi kıraattan, belli bir kıraat üzerine karar kılınıp diğer altı kıraattan herhangi biri üzerine karar kılınmayışının sebebi nedir? Cevaben denilir ki: "Bu hususta şunlar rivayet edilmektedir.

**a-** Zeyd b. Sabit diyor ki: "Resulallah'ın çok sayıda sahabisi Yemame'de (Mürtedlerle yapılan savaşta) öldürülmüştü. Ömer b. el-Hattab Ebu Bekir'in yanına vararak ona "**Resulullah**'ın sahabileri Yemamede, kelebeklerin kendilerini ateşe attıkları gibi savaşın kucağına attılar? Korkuyorum ki bundan sonra katılacakları her savaşta da öldürölünceye kadar aynı şeyi yapacaklardır. Bunlar, Kur'anı kalblerinde

taşıyan insanlardır. Bunlar ölürse Kur'an zayi olur, unutulur. Sen Kur'am toplayıp yazdırsan nasıl olur?" dedi. Ebubekir bundan çekindi ve dedi ki: "Ben, **Resulullah**'ın yapmadığı bir şeyi mi yapacağım?" Bu hususta Ömerle Ebubekir karşılıklı olarak meseleyi incelediler. Sonra Ebubekir birini gönderip Zeyd b. Sabiti yanına çağırdı. Zeyd diyor ki: "Ben Ebubekir'in yanına girdim. Ömer bir tarafa çekilmiş duruyordu. Ebubekir dedi ki: "Bu beni bir iş yapmaya çağırdı. Ben onun davetini kabul etmedim. Sen vahiy kâtibisin, eğer onun görüşüne katırsan ikinize uyarım. Benim görüşüme katırsan onun dediğini yapmam." dedi. Zeyd diyor ki: "Ebubekir, Ömer'in istediğini anlatırken Ömer konuşmuyordu. Ben de bu tekliften kaçındım ve dedim ki: "Biz, **Resulullah**'ın yapmadığı bir şeyi mi yapacağız?" Nihayet Ömer "Yaparsanız size hangi sorumluluk gelir?" dedi. Biz de birbirimizin yüzüne baktık ve dedik ki: "Hiçbir şey. Vallahi bunu yaparsak bizim aleyhimize hiçbir şey olmaz." Bunun üzerine Ebubekir bana emretti. Ben de Kur'anı deri parçalarına, kürek kemiklerine, hurma dallarına yazdım. Ebubekir ölünce, Ömer bunu bir sahifede (defterde) toplayıp ta yazmıştı, onun yanında bulunuyordu. Ömer ölünce de bu sahife, Ömer'in kızı ve **Resulullah**'ın zevcesi Hafsanın yanında bulunuyordu. Sonra Huzeyfe b. el-Yeman, Erminya sınırında yaptığı bir savaştan geri dönmüştü. Evine gitmeden Osman b. Affan'ın yanına vardı ve ona "Ey Müminlerin emiri, insanların yardımına yetiş" dedi. Osman: "Ne var?" dedi. Huzeyfe de dedi ki: "Ben, Erminya sınırında savaşıyordum. Orada Iraklı ve Şamlılar da bulunuyordu. Şamlılar, Kur'ani übey b. Kâ'bm kıraatma göre okuyorlar böylece Iraklıların işitmediği bir şeyi yapmış oluyorlar. Iraklılar da onlara kâfir diyorlar. Iraklılar da Abdullah b. Mes'udun kıraatıyla okuyorlar. Onlar da Şamlıların işitmediği bir şeyi yapıyorlar, Şamlılar da onlara kâfir diyorlar." Zeyd diyor ki: "Buun üzerine (Xs-man b. Affan bana, kendisi için bir mushaf yazmamı emretti ve dediki: "Ben senin yanına zeki ve fasih birini vereceğim. İkiniz ittifak ettiğiniz âyetleri olduğu gibi yazın. Üzerinde ihtilaf ettiğinizi ise bana sunun." İşte o zaman Osman, Eban b. Said b. el-As'ı Zeydin yanına vermişti. Zeydin anlattığına göre onlar, Talutun hükümdar olacağının alameti, Ta-butun size gelmesidir..." âyetine vannca Zeyd: "Bu kelime dur." demiş Eban ise (Bu kelime dur." demiştir. Zeyd diyor ki: "Biz bu meseleyi Osmana arzettik o da diye yazdı. Ben, yazma işini bitirdikten sonra yazdığımı gözden geçirdim. Mushafta "Müminler içinde Öyle erler vardır ki Allah'a vermiş oldukları ahde sadakat gösterdiler. Onlardan kimi bu uğurda canlarını feda etti. Kimi de bu şerefi beklemektedir. Onlar, Allah'a verdikleri sözü asla değiştirmediler. <sup>123[63]</sup> âyetini bulamadım. Ben, muhacirlere arzettim. onlardan bu âyeti sordum. Fakat bunu, onlardan herhangi birinin yanında bulamadım. Sonra meseleyi Ensara arzettim. Bu âyeti onlardan sordum ve bunu onlardan herhangi bir kimsenin yanında da bulamadım. Nihayet onu Huzeyme b. Sabitin yanında buldum ve onu yazdım. Yazdığımı bir daha gözden geçirdim. Bu defa da yazdıklarımın içinde şu iki âyeti bulamadım.

"Ey insanlar, şüphesiz ki size kendinizden bir Peygamber gelmiştir. Sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir. O size son derece düşkündür. Müminlere çok şefaatli ve çok merhametlidir. Ey Peygamber, eğer yüzçevirirlerse de ki: "Allah bana yeter. Ondan



başka hiçbir ilah yoktur. Ben ona güvendim. O yüce arşın rabbidir. <sup>124[64]</sup>

Yine meseleyi muhacirlere arzettim. Bu âyetleri, onlardan herhangi bir kimsenin yanında bulamadım. Sonra meseleyi Ensara arzettim. Bu âyetleri onlardan sordum. Onlardan herhangi bir kimsenin yanında da bulamadım. Nihayet bu âyetleri de başka birisinin yanında buldum. Bu kimseye de "Huzeyme" ismi veriliyordu. Ben bu iki âyeti Tevbe suresinin sonuna yerleştirdim. Onlar üç âyet olsaydı onları tek başına bir sure yapardım. Sonra yazdıklarımı tekrar gözden geçirdim. Onların içinde herhangi bir şey görmedim. Sonra Osman, Hafsaya bir adam göndererek ondan Hazret-i Ömerin yazdırdığı Kur'anı istedi ve Hafsaya onu tekrar geri vereceğine dair yemin etti. Bunun üzerine Hafsa o sahifeyi Osman'a verdi. Osman, yazılan mushafı o sahi leyle karşılaştırdı. Bunların herhangi bir noktada çakışmadıkları, tam bir ayniyet ifade ettikleri görüldü. Bundan sonra Osman, sahifeyi Hafsaya iade etti. Böylece içi rahatladı. Osman, insanlara ımsı-haflar yazmalarını emretti. Hafsa ölünce Osman, Abdullah b. Ömer'e Hafsa'nın sahifesi için önemli bir heyet gönderdi. Onlar da gidip bu sahifeyi yıkadılar, (sikliler).

**b- Ebu Kılabe** diyor ki: "Osman'ın Hilafeti döneminde muallimlerden her biri belli bir adamın kıraatına göre Kur'anı okutuyorlardı. Böylece çeşitli muallimlerden Kur'an Öğrenen çocuklar birbirleriyle karşılaştıklarında ihtilaf ediyorlardı. Nihayet bu iş muallimlere de sıçradı. Öyle ki onlar birbirlerinin kıraatları-nı inkâr kalkıştılar. Mesele Osman'a intikal etti. Osman bu hususta bir hutbe irad ederek şöyle dedi: "Sizler benim yanımda bulunurken Kur'an hakkında ihtilafa düşüyor ve birbirinizin yanıklığını söylüyorsunuz. Benden uzak olan diğer şehirlerin insanları ise Kur'an hakkında daha fazla ihtilaf ediyor ve birbirlerini daha fazla suçluyorlar. Ey Muhammed ([sallallahü aleyhi ve sellem](#))'in sahabileri, toplanın Kur'anı insanlara rehber olacak şekilde bir mushaf haline getirin." Ebu Kılabe diyor ki: "Enes b. Malik dedi ki; "Ben de Kur'anı söyleyerek yazdırtanlardıyım. Bazen bir âyet hakkında ihtilaf ediyor ve onu, bizzat **Resulullah**'tan öğrenen kişi hatırlıyordu. Bazen o kişi bulunamıyor veya vadilere gitmiş oluyordu. Ayetin başını ve sonunu yazıyorlar, adam gelinceye veya getirilinceye kadar âyetin yerini boş bırakıyorlardı. Kur'anı toplayanlar onu mushaf haline getirince Osman, şehirlerin halkına mektup yazarak bildirdi ki "Ben şöyle şöyle yeptim ve bunun dışında olanları imha ettim. Sizler de ellerinizde bulunanları imha edin." Başka bir rivayette, Enes b. Malik şunları söylemiştir. "Huzeyfetül Yeman, Müslümanların, Kur'anı okurken ihtilaf etmelerini ve bu yüzden Yahudi ve Hristiyanların durumuna düşeceklerinden korktuğunu Hazret-i Osman'a haber verince Hazret-i Osman olaydan çok korktu Hafsaya bir adam göndererek Ebubekir'in, Zeyd'e toplattırdığı sahifeleri ortaya çıkarmasını istedi ve Osman bu sahiflerden Mushaflar kopya ettirdi. Bu mushafları çeşitli yerlere gönderdi.

**c- Zühri** diyor ki: "Resulullah vefat ettiğinde Kur'an-ı Kerim bir araya toplanmamıştı. Âyetler hurma dallarına ve o dalların köklerine yazılı idi, **Sa'saa** diyor ki: "Mirasçı olarak asılı ve fûruu bulunmayan kimseye, diğer akrabalarını mirasçı kılan ve Kur'an-ı Kerimi bir araya toplayan ilk insan Ebubekirdir.



**Taberi diyor ki:** "Zikredilen bu haberler ve buna benzeyen ve burada zikredilmeleri halinde bu kitabı bir hayli uzatacak olan diğer haberler göstermektedir ki, Müslümanların imamı ve müminlerin emiri olan Osman b. Affan (r.a.) Müslümanların iman ettikten sonra inkâra düşeceklerinden korkarak ve onların perişan olmalarına acıyarak Kur'an-ı Kerimi tek bir mushaf halinde toplamış ve bu mushafta da Kur'anın yedi kiraatından birini tesbit etmiştir. Zira, bizzat Hazret-i Osman'ın döneminde. Kur'anın inmiş olduğu yedi kiraattan bir kısmını yalanlayanlar ortaya çıkmıştır. Halbuki bu kiraatları sahabiler, bizzat **Resulullah**'tan işitmişler ve Resulullah onlara, bu kiraatlardan herhangi birini yalanlamayı yasaklamış ve bunlar hakkında tartışmaya girmelerinin kendilerini inkâra düşüreceğini bildirmiştir. İşte bu sebepler Hazret-i Osman'ı Kur'anı bir araya toplamaya ve kiraatlardan sadece birini tercih etmeye sevketmiş ve diğer kiraatları belirten nüshaları imha ettirmiştir. Ümmet de Hazret-i Osman'ın bu davranışına güvenmiş ve omm yaptıklarını doğru ve isabetli bulmuştur. Bu nedenle âdil imamları olan Hazret-i Osman'ın, terkedilmesini istediği altı kiraati bırakmış tek kiraata bağlı kalmışlardır. Neticede bu kiraat şüyu' bulmuş ve diğer kiraatlar silinip gitmiştir. Bugün artık onlardan herhangi birini okumaya imkân yoktur. Zira bunlar ortadan kalkmış, eserleri yok olmuş ve Müslümanlar bizzat kendilerini ve kendilerinden sonra gelecek kuşakların selametini düşünerek altı kiraati terkedip bir kiraata uymaya devam etmişlerdir. Fakat onlar, diğer kiraatların varlığını da inkâr etmemişlerdir. Günümüz Müslümanlarının da âdil ve müşfik imamları Hz, Osman'ın tercih ettiği kiraata bağlı kalmaları ve diğer altı kiraati terketmeleri gerekmektedir.

**Taberi diyor ki:** "Eğer bilgisi zayıf olan birisi çıkıp diyecek olursa ki "**Resulullah**'m okuttuğu ve okunmalarını emrettiği kiraatları ümmetin terketmesi nasıl caiz olabilir? Cevaben denilir ki: "Resulullah sahabilerine bu kiraatları okumalarını emrederken farz veya vacip olduklarını bildirmek için değil, mubah okluklarını emretmek için bildirmiştir. Şayet Resulullah onlara farz veya vacip olduğunu bildirmek için emretmiş olsa, onlar da bunu bilmiş olsalardı herhangi bir kimsenin, doğruluğunu bildiği bir kiraati terketmesi caiz olmazdı. Bilakis onu terketmemek vacip olurdu. Ümmetin bu gibi kiraatları terketmesi, kendilerinin bu gibi kiraatları okumakta serbest bırakıldıklarının açık bir delilidir. O halde ümmetin yedi kiraattan altısını terketmesi, kendileri için vacip olan bir şeyi terketmeleri değildir. Bilakis ümmet bu kiraatları terkederek üzerlerine gerekli olanı yapmışlardır. Zira onlar, bu kiraatları terkederek ümmetin ihtilafa düşmesini önlemişler, Müslümanların, bir kısım kiraatları inkâr ederek, kâfirliğe düşme tehlikesini bertaraf etmişlerdir.

## **7 Aynî Kelimelerin Çeşitli Şekillerde Okunması Yedi Farklı Lehçe Sayılmaz.**

**Taberi diyor ki:** "Bir kelimenin şeklinin aynı kalması şartıyla onu ötre, üstün veya esreli okumak yahut o kelimeyi harekeli veya sakin okumak ya da bir harfi diğer harfle değiştirerek okumak, **Resulullah**'ın "**Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir.**" hadis-i şerifinin şumulüne girmemektedir. Çünkü hadis-i şerifte yedi harften (lehçeden) herhangi birisi hakkında tartışmaya girişmenin, kişiyi inkâra düşüreceği zikredilmiştir. Halbuki, bir kelimenin çeşitli harekelerle okunması hakkında tartışmaya girişmek, kişiyi inkâra sürüklemeyiz. Hiçbir âlim böyle bir iddiada bulunmamıştır.

## 8 Kur'anın İndiği Yedi Lehçe Hangileridir?

**Taberi diyor ki:** Eğer bir kimse diyecek olursa ki "Sen, Kur'anın indiği yedi lehçeyi biliyor musun? Bu lehçeler Arap lehçelerinden hangisidir?

Cevaben deriz ki: "Kur'anın inmiş olduğu altı lehçeyi, bizim bilmemize gerek yoktur. Zira biz onları bilsek dahi. yukarıda zikrettiğimiz sebeplerden dolayı bugün Kur'anı o lehçelerle okumayız. Bununla birlikte, denilmiştir ki: "Bu lehçelerden beşi Hevazin kabilesinin kollarına aittir. İkisi ise Kureyş ile Huzaa kabilelerine aittir.

Ancak bu rivayetlerin hepsi **Abdullah b. Abbas'a** dayandırılmaktadır. Fakat, **Abdullah b. Abbas'tan** bunları rivayet edenler, nakilleri delil gösterilmeyecek kimselerdir. Zira, beş lehçenin Hevazin kabilesinin kollarına ait olduğunu, **Abdullah b. Abbas'tan** rivayet eden zat, Kelbi'dir. O da Ebu Salih'ten rivayet etmiştir. Diğer iki lehçenin Kureyş ve Huzaa kabilelerine ait olduğunu, **Abdullah b. Abbas'tan** rivayet eden kimse ise **Katade'üir**. **Katade** ise **Abdullah b. Abbas'la** ne görüşmüş ne de onu dinlemiştir. **Taberi diyor ki:** "Hevazin kabilesinin kolları Sa'd b. Bekr, Haysem b. Bekr, Nasr b. Muaviye ve Sakıyf tir.

**Taberi** yine diyor ki: "**Resulullah**'ın "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Hepsi de safi ve kâfidir." hadisindeki "Safi ve kâfi" kelimelerinin mânâsı, **Allahü teâlânın**, şu âyetinde de beyan ettiği gibi, Kur'an müminlerin kalblerine gelen çeşitli manevi hastalıkları Şeytanın vesveselerini tedavi eder ve kulu, diğer bütün öğütlerden müstağni kılar ve onlara muhtaç bırakmaz." demektir. Allahü teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar, size, rıbbinizden bir gelmiştir. O, kalblerdeki hastalıklar için bir şifa, iman edenler için bir hidayet ve rahmettir. <sup>125[67]</sup>

## 9 "Kur'an, Cennetin Yedi Kapısından İnmiştir." Hadisi

**Taberi diyor ki:** "**Resulullahtan** nakledilen bu hadis-i şerifin lafızlannda raviler ihtilaf etmişler onu farklı lafızlarla rivayet etmişlerdir.

**a-** Bu hadisi, **Abdullah b. Mes'udun Resulullahtan** şu şekilde rivayet ettiği nakledilmektedir. **Resulullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) buyunnuştur ki; "Önceki kitap tek bir kapıdan ve tek bir harf (lehçe) üzere inmişti. Kur'an ise yedi kapıdan ve yedi harf (lehçe) üzere inmiştir. Bunlar da, yasaklar, emirler, haramlar, helaller, muhkemler, müteşabihler ve misallerdir. Kur'anın helalini helal görün haramını da haram. Emrolunduğunuz şeyleri yapın. Size yasaklananlardan da vazgeçin. Kur'anın misallerinden ibret alın. Muhkemiyle amel edin. Müteşabihine de iman edin ve deyin ki: "Biz buna iman ettik. Hepsi de rabbimizin kalındandır."

**b-** Yine bu hadisi **Ebu Kılabenin**, Mürsel bir şekilde **Resulullahtan** şu şekilde rivayet ettiği nakledilmiştir.

**Ebu Kılabe** demiştir ki: "Bana ulaştığına göre **Resulullah** şöyle buyurmuştur: "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Bunlar, emirler, yasaklar, teşvikler, korkutmalar, cedcler, kıssalar ve misallerdir."

**c-** Bu hadisi **Übey b. Kâ'bin** da **Resulullahtan** şu şekilde rivayet ettiği

nakledilmektedir: Übey dedi ki: "**Resulullah** bana şöyle buyurdu" "Allah bana emretti ki Kur'anı tek harf üzere okuyayım. Ben de dedim ki: "Rabbim, sen bunu, ümmetime hafiflet. "**Allahü teâlâ** buyurdu ki: "Sen onu iki harf üzere oku." Dedim ki: "Rabbim sen onu ümmetime hafiflet." Bunun üzerine Allah bana emretti ki: "Kur'anı cennetin yedi kapısından yedi harf üzerine okuyayım. Bunların hepsi de safi ve kâfidir."

**d-** Yine bu hususta Abdullah b. Mes'udun, bu rivayet edilenlere muhalif olarak şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Şüphesiz ki Allah Kur'anı beş harf üzere indirmiştir. Bunlar, helaller, haramlar, muhkemler, müteşabihler ve misallerdir. Sen, Kur'anın helalini helal, haramını da haram kabul et. Muhkem âyetlerle amel et. Müteşabih olanlarına da iman et ve misallerinden de öğüt al.

**Taberi diyor ki:** "**Resulullah**tan nakledilen bu haberlerin hepsinin mânâları birbirlerine yakındır. Çünkü bir kişinin "Falan kişi bu işin kapılarından bir kapısının üzerinde durmaktadır." demesi veya "Falan kişi, bu işin yönlerinden bir yönü üzerinde durmaktadır." demesi yahut, "Falan kişi bu işin taraflarından bir tarafında durmaktadır." demesi yahut, "Falan kişi bu işin taraflarından bir tarafında durmaktadır." demesi aynı mânâya gelir. Görmez misin ki **Allahü teâlâ** kendisine yapılan ibadetlerden sadece bir yönüyle ibadet yapan bir kavmi vasıflandırırken, bunların, kendisine sadece bir harf üzere ibadet ettiklerini beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur. "İnsanlardan öylesi vardır ki, Allaha bir harf üzere (yarım yamalak) ibadet eder. <sup>126[68]</sup>

Buradaki bir harften maksat, bir yönüzere" demektir. Yani onlar Aliha şüphe ile ibadet ederler, kesin olarak değil **Resulullah**tan çeşitli şekillerde rivayet edilen bu hadisi de bu kabildendir. Yani **Resulullah**m "Kur'an yedi kapıdan indirilmiştir." Veya "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir." ifadelerinin mânâları aynıdır. Bütün bunların mânâsı, **Resulullah**m, **Allahü teâlâ**nın ümmetine verdiği özellikleri ve faziletleri zikretmektedir. Zira bizim kitabımızdan önce inen her ilahi kitap, tek bir lehçe ile inmiştir. Diğer lehçelere çevirildiğinde onun tercümesi ve tefsiri sayılmıştır. Onun, Peygamberine indirdiği bir okuyuş şekli sayılmamıştır. Halbuki bizim kitabımız yedi lehçe üzere indirilmiştir. Okuyucu bu lehçelerin hangisiyle okuyacak olsa Kur'anı tilavet etmiş olur. Onu tercüme veya tefsir eden sayılmaz. Kişi, Kur'anı bu yedi lehçenin dışında herhangi bir lehçeye çevirecek olursa ve o zaman da mânâsım aktarmış olursa onu tercüme etmiş sayılır. İşte **Resulullah**m "Önceki kitaplar tek harf üzere indirilmiştir. Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir." adisinin mânâsı ise **Allahü teâlâ**nın, önceki peygamberlerine indirdiği kitaplardan bazılarında, cezaiar, hükümler, helaller ve haramlar bulunmuyordu. Mesela, Hazret-i Davuda inen Zebur böyleydi. Çünkü o, bir kısım hatırlatmalar ve öğütlerden ibaretti. Hazret-i İsa'ya inen İncil de böyleydi. Çünkü o da sadece Allah'ı ululamak, ona hamdetmek, insanların kusurlarına bakmamak ve kötülüklerden yüz çevirmek gibi hususları ihtiva ediyordu. Bunların dışındaki hükümleri ihtiva etmiyordu. Kur'an'dan önce inen diğer kitaplar da Kur'anın kapsadığı yedi çeşit hükümden bazılarını kapsıyorlardı. Bizim kitabımız olan Kur'an ise bu yedi hükmün tümünü de kapsamaktadır. Allah bu özelliği Hazret-i Muhammed'e ve

ümmetine vermiştir. Halbuki daha önceki kitapların muhteviyatıyla yükümlü olan ve onları yerine getirerek ibadet edecek olan kullar. Allanın cennetini kazanmak ve onun rızasına erişmek için kitaplarının indiği tek yoi ve yönden başka bir yol bulamı-yorlaidi. Sadece o yol kendilerini cennete ulaştırıyordu. Halbuki **Allahü teâlâ** Hazret-i Muhammed'e ve ümmetine insanları Allah'ın rızasına eriştirecek ve cenneti kazandıracak yedi yönü ve yedi yolu bulunan bir kitap vermişti. Eğer bu ümmet, bu kitabı hakkıyla uygulayacak olursa yedi yoldan cennetin yedi kapısına ulaşabilecektir.

Bu yedi yolu şöyle izah etmek mümkündür:

**1-** Allah'ın kitabındaki emirlerini tutmak cennetin kapılarından bir kapıdır.

**2-** Allah'ın kitabında yasakladığı şeylerden kaçınmak cennetin kapılarından ikincisidir.

**3-** Allah'ın; kitabında helal kıldığı şeyleri helal saymak cennetin kapılarından üçüncü bir kapıdır.

**4-** Allah'ın, kitabında haram kıldığı şeyleri haram kılmak cennetin kapılarından dördüncü bir kapıdır.

**5-** Allah'ın, kitabında muhkem olarak açıkladıklarına iman etmek cennetin kapılarından dördüncü bir kapıdır.

**6-** Allah'ın kitabındaki ilmini ancak kendisinin bildiği müteşabih âyetlere boyun eğmek ve bunların Allah katından olduğunu ikrar etmek cennetin kapılarından altıncısıdır.

**7-** Kur'anda zikredilen misaller ve öğütlerden ibret almak da cennetin kapılarından yedincisidir.

Evet, **Allahü teâlâ** Kur'andaki yedi yönlü mânâ ve Kur'anm indiği yedi kapıyı kullan için rızasına erişme ve cennete ulaştırma yolları kılmıştır.

İşte Resu-lullahın "Kuran cennetin yedi kapısından inmiştir." hadisinin mânâsı budur.

### **10 Kur'an Âyetlerinin Mânâsını Anlamak**

Bu hususta **Taberi** özetle şunları zikretmiştir. "Kur'an-ı Kerim'in âyetleri, ihtiva ettikleri mânâları anlamak yönünden üç kısma ayrılmaktadır.

Bir kısım âyetler vardır ki bunların mânâlarını ancak Allah teâlâ bilir.

Diğer bir kısım âyetler de vardır ki bunların mânâları ancak **Resulullahın** açıklamasıyla bilinir.

Başka bir kısım âyetler de vardır ki bunların mânâlarının bir kısmını Kur'anın indiği Arap dilini bilen herkes bilir. **Taberi** bunların izihni özeü şöyle yapmıştır.

**Taberi diyor ki:** "Daha önce Kur'an-ı Kerimin tümünün Arapça olduğuna ve onun, Arapların tümünün lehçeleriyle değil sadece bir kısmının lehçeleriyle indiğine, bugün Müslümanların mushaflannda bulunan ve okudukları lehçenin de bu lehçelerden sadece bir kısmını teşkil ettiğine dair deliller zikretmiştik. Yine biz, Kur'anm ihtiva ettiği, nurları, delilleri, hikmetleri ve beyanları açıklarken **Allahü teâlâ**nın, Kur'ana

yerleştirdiği hükümlerin, emirlerin, yasaklar, helaller, haramlar, vaadler, tehditler, muhkem âyetler, müteşabih âyetler olduklarını söylemiş ve bunların çeşitli hikmetler taşıdıklarını beyan etmiştik. Bu beyanlarımız, Kur'anı anlamaya muvaffak olanlar için yeterlidir.

şimdi de diyoruz ki "Kur'anın âyetlerinin mânâları da onları anlayacaklar açısından üç kısma ayrılmaktadır.

**1-** Ayetlerin bir kısım mânâian vardır ki, bunları ancak bir ve kahredici olan **Allahü teâlâ** bilir. Bunlar da, kıyametin kopma anı, sur'a üfleme zamanı ve İsa'nın inme vakti gibi bir kısım olayların zaman ve vadeleriyle ilgili bilgilerdir. Bu olayların ne zaman gerçekleşeceklerini ve bu zamanın ne kadar olacağını Allah'tan başka kimse bilmez. Çünkü **Allahü teâlâ** bunların bilgilerini kendisinde saklı tutmuştur. Nitekim bu hususta şöyle buyurmuştur:

"Ey Muhammed!. sana kıyametten soruyorlar ne zaman kopacak dıye. De ki "Onun ilmi ancak Rakbi-min kalındadır. Kıyametin vaktini ancak o açıklar. O kıyayinct, göklerde ve yerde ağır basmıştır. Size ansızın gelecektir. Gerçekten onu biliyor muşsun gibi senden sorarlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah karındadır. Fakat insanlarımız çoğu bunu bilmezler. **127[70]**

**Resulullah** bu gibi bir olayı zikrettiğinde, bunların gerçekleşmelerinden önce ortaya çıkacak olan alâmetlerinden söz ediyordu. Nitekim bir gün, **Deccal**ın çıkacağı meselesi bahse konu olunca, sahabilerine şöyle buyurmuştu: "Nevvas b. Sem'an diyor ki:

"Bir gün sabahleyin Resulullah **Deccal**ı anlattı. Onu anlatırken sesini ba-zan kıstı bazan yükseltti. Bizler de Deccal'ın, hurmalıklardan birinin içinde olduğunu zannettik. **Resulullah**'ın yanına vardık. Bizi görünce durumumuzu anladı ve buyurdu ki: "Ne oldu size?" Biz de dedik ki: "Ey Allah'ın Resulü, sen sabahleyin Deccal'ı anlattın. Onu anlatırken sesini bazan kıstın bazan yükselttin. Öyle ki bizler onu bazı hurmalıklar içinde zannettik." **Resulullah** da buyurdu ki: "Ben sizin için, Deccal'm dışındaki şeylerden daha fazla korkuyorum. şayet, ben sizin içinizdeyken Deccal çıkacak olursa ona karşı sizin savunucunuz ve mücadele vereniniz ben'im. Eğer, ben sizin içinizde olmadığım bir zamanda çıkacak olursa, herkesin savunucusu kendisidir. Allah her müslüman için benim vekilimdir. O Deccal, saçı çok kıvırcık bir gençtir. Bir gözü patlaktır. Ben onu, -Abdüluzza b. Katan'a benzetir gibi oluyorum. Sizden kim, ona yetişecek olursa, ona karşı Kehf suresinin baş tarafını okusun. **128[71]**

**2-** Ayetlerin diğer bir kısım mânâları da vardır ki bunlar ancak Peygamber (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'in açıklamasıyla bilinirler. Bunlar da âyetlerde zikredilen ve farziyet, mendupluk ve irşad ifade eden emirlerin çeşitlerini bilmek, nehiylerin kısımlarını bilmek, çeşitli haklar ve cezalarla ilgili olan hükümlerin sebeplerini bilmek, farzların miktarlarını bilmek ve yaratıklarından bir kısmının diğerleri için ne kadar lazım olduğunu bilmek vb. şeylerdir.

---

<sup>127[70]</sup> A'raf suresi, 7/187

<sup>128[71]</sup> Müslim, K. el-Fiten, bab: 110, Hadis No: 2137

Bu hususları **Resulullah** açıklamadan her hangi bir kimsenin bu meseleler hakkında görüş beyan etmesi caiz değildir. **Resulullah** bunları ya bizzat kendisi açıklamış veya ümmetine, açıklamaları için bir kısım delil ve işaretler zikretmiştir. Kur'anın âyetlerinin mânâlarından bir kısmının ancak **Resulullah**m açıklamasıyla bilineceği şu âyet-i kerimelerden anlaşılmaktadır. "Onları mucizelerle ve kitaplarla gönderdik. Sana da Kur'anı indirdik ki, insanlara vahyedilenleri açıklayanın. Belki düşünürler. <sup>129[72]</sup>

Sana kitabı indiren O'dur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir. Mânâsı açıktır. Bu âyetler kitabın esasıdır. Diğer bir kısım âyetleri de müteşabihtir. Anlaşılması güçtür. Kalblerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle müteşabih olanlarına uyarlar. Oysa bunların açıklamasını sa dece Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar ise: "Biz bunlara iman ettik. Hepsini rabbimizin kalındadır. Bunları ancak akıl sahipleri düşünür."

Kur'an-ı Kerimin, kulların kendi görüşleriyle tefsir edilemeyeceğini beyan eden şu haberler de göstermektedir ki, Kur'an âyetlerinin mânâlarından bazılarını **Resulullah**m açıklaması olmadan idrak etmek mümkün değildir. Bu bakımdan herhangi bir kimsenin kendi özel görüşüne dayanarak bunlar hakkında söz söylemesi caiz değildir. Veleve ki söylediği sözde isabet olsun. O kişi bu sözü söylemekle hataya düşmüştür. Çünkü onun isabeti, yakine dayanan bir isabet değil tahmine ve zanna dayalı olan bir isabettir. Allah'ın dini hakkında bir takım zanlara dayanarak bir şeyler söylemek, Allah'a karşı bilmediği şeyleri söylemek olur ki **Allahü teâlâ** bunu Kur'an'da haram kılmıştır. <sup>130[73]</sup>

"De ki: RAbbim açık ve gizli hayasızlıkları, günah işlemeyi, haksız yere yapılan zulmü, hakkında hiçbir delil indirmedeği şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve bilmediğiniz şeyi Allah'a karşı söylemenizi haram kıldı," <sup>131[74]</sup>

Kur'ân-ı Kerimin bir kısım mânâlarını kulların kendi görüşleriyle açıklamayacaklarını beyan eden haberlerden bazıları şunlardır: **Abdullah b. Abbas**, **Resulullah**m şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kim, Kur'an hakkında, kendi görüşüyle bir şey söyleyecek olursa, cehennem ateşinde yerini hazırlasın. <sup>132[75]</sup> Diğer bir rivayette, **Abdullah b. Abbas** **Resulullah**m şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

"Kim Kur'an hakkında bilgisi olmadığı halde bir şey söyleyecek olursa o kimse cehennem ateşinde yerini hazırlasın." <sup>133[76]</sup>

Hazret-i Ebubekir (r.a.)'m şunu söylediği rivayet edilmektedir. "Şayet ben, Kur'an hakkında görüşüme göre bir şey söyleyecek olursam veya bilmediğim bir şeyi diyecek olursam, hangi yer beni üzerinde daşır? Hangi gök beni gölgelendirir?"

---

<sup>129[72]</sup> Nahl suresi, 16/44

<sup>130[73]</sup> Âl-i İmran, 3/7

<sup>131[74]</sup> A'raf suresi, 7/33

<sup>132[75]</sup> Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an bab: 1, Hadis No: 2951

<sup>133[76]</sup> Tirmizi, K. Tefsir c!-Kur'an bab: 1, Hadis No: 2950



Cüde b. Abdullah el-Beceli diyor ki: "**Resulullah** buyurdu ki:

"Kim. Aziz ve Cclil olan Allah'ın kitabı hakkında, görüşüne göre bir şey söyleyecek olursa, isabet ettirse dahi hata etmiş olur. <sup>134[77]</sup>

Görüldüğü gibi **Resulullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'an hakkında kendi görüşüne dayanarak te'vile girişen insanın, isabet etmiş oisa dahi hata etmiş olacağını bildirmiştir. Çünkü böyle bir davranışta bulunması hatalıdır. Zira, açıklamaya çalıştığı mânâlar ancak **Resulullah**ın açıklamasıyla bilinecek mânâlardandır. Kulların kendi görüşleriyle açıklayabilecekleri mânâlar söz konusu olursa elbette ki, kulların bunları kendi görüşleriyle açıklamaları caizdir.

**3-** Kur'ânın âyetlerinin mânâlarından bazıları da vardır ki onları Kur'ânın indiği Arap dilini bilen her kişi anlayabilir. Bunlar da, Kur'ânın irabı ve özel isimleri zikredilen şeyleri bilme ve özel sıfatları beyan edilen hususları idrak etmedir. Mesela bir kişi, "**Onlara yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.**" denildiği zaman onlar "Biz ancak ıslah edicileriz." derler. <sup>135[78]</sup> âyetini dinlediği zaman "Bozgunculuk yapma"nın, terkedilmesi gereken zararlı bir şey olduğunu "İsiah etme"nin ise yapılması gereken faydalı bir şey olduğunu anlar. Fakat o, **Allahü teâlâ**ın, neleri bozgunculuk çıkarma kabul ettiğini, neleri de ıslah etme saydığını bilemez. Bunları bilmek ancak **Resulullah**ın bildirmesiyle olur. Yani kul, Kur'an'da Özel isimleri zikredilen eşyayı ve özel sıfatları beyan edilen sıfatlanmış olanları da bilebilir. Fakat o, bu eşyaya ait hükümlerin ve sıfatların neler olduklarını bilemez. Bazılarım ancak **Resulullah**ın beyanı ile bilebilir. Ayrıca, bazı mânâları da vardır ki onları Allah kendisinde saklı tutmuştur.

**Taberi diyor ki:** "Bizim, âyetlerin mânâlarını üç kısmı ayırmamız, **Abdullah b. Abbas**'tan nakledilen bir görüşe göre de zikredilmiştir.

Ebuzzinad diyor ki: "**Abdullah b. Abbas** dedi ki:

"Tefsir dört çeşittir. Bazı tefsirler vardır ki onu Araplar, dillerinden dolayı bilirler. Bazı tefsirler de vardır ki hiçbir kimse onu bilmemekte mazur görülemez. Bazı tefsirler de vardır ki onu, âlimler bilir. Yine bazı tefsirler vardır ki onu ancak Allah bilir. **Taberi diyor ki:** "Abdullah b. Ab-basın "Bazı tefsirler de vardır ki onu bilmemekte hiçbir kimse mazur görülmez." şeklinde zikrettiği ifadeden maksat, Kur'amn mânâlarını anlama yolların dan birini beyan etmek değil, bazı tefsirlerin mutlaka öğrenilmesi gerektiğini beyan etmektir.

**Taberi** diyor ki: "Bizim, âyetlerin mânâlarını üç kısma ayırmamız, Resu-lullahtan nakledilen ve senedi tartışılabilir olan şu hadiste de zikredilmiştir. **Abdullah b. Abbas**ın, **Resulullah**'ın şöyle söylediğini rivayet ettiği nakledilmiştir: "Kur'an dört harf üzere indirilmiştir. Bunlar, helal ve haramlardır ki hiçbir kimse bunları bilmediğinden dolayı mazur görülemez. Bîr de bir izah şeklidir ki onu Araplar tefsir ederler. Bir de bir tefsir şeklidir ki onu âlimler tefsir ederler. Bir de müteşabih âyetlerdir ki onları ancak Allah bilir. Allah'ın dışında kim bunları bildiğini iddia edecek olursa o yalancıdır.

---

<sup>134[77]</sup> Ehu Davud, K. eM!m, bab: 5, Hadis No: 3652/Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an bab: 1, Hadis No: 3953

<sup>135[78]</sup> Bakara suresi, 2/11

**Taberi diyor ki:** "Kur'ân-ı Kerimin, tefsir edilmesini teşvik eden haberler ve bir kısım sahabilerin, Kur'anı tefsir etmeleri, işte Kur'âmın mânâlarından bazılarının kuliya tarafından bilinebileceğini göstermekte ve bu üçüncü kısımda zikredilen mânâlara işaret edilmektedir.

### **11 Kur'anın tefsirini bilmeye teşvik eden bazı haberler**

**1-** Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Bizden bir adam, on âyet öğrendiğinde, onların mânâlarını Öğrenip onlarla amel eünedikçe o âyetleri bırakıp başkalarına geçmezdi.

**2-** Ebu Abdurrahman diyor ki: "Bize Kur'an okutanlar diyorlar ki: Onlar, **Resulullah**'tan kendilerine Kur'an okutmasını isterlermiş. Onlar, on âyet Öğrendiklerinde o âyetlerde geçen hükümlerle amel etmeden onları bırakıp geçmezlermiş. Böylece bizler, hem Kur'ani hem de Kur'anla amel etmeyi birlikte öğrenelim,

**3-** Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın kitabında hiçbir âyet inmedi ki ben onun ne hakkında indiğini ve nerede indiğini bilmeyeyim. Şayet Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen herhangi bir kimsenin, binekle gidilebilecek bir yerde olduğunu bilmiş olsam mutlaka ona giderim.

**4-** Mesruk diyor ki: "Abdullah b. Mes'ud, önce bize bir sureyi okur sonra gün boyu onu bize anlatır ve tefsir ederdi.

**5-** Şakiyk b. Seleme diyor ki: "Hazret-i Ali **Abdullah b. Abbasi** Hac emin tayin etti. İbn-i Abbas öyle bir hutbe okudu ki, onu Türkler ve Rumlar dahi duy-salar Müslüman olurlardı. Sonra Nur suresini okudu ve onu tefsir etmeye girişti.

**6-** Yine Şakiyk b. Seleme diyor ki: "**Abdullah b. Abbas** Bakara sûresini okuyup tefsir etmeye başladı. Dinleyenlerden biri "Bunu, Deylemiler bile işitecek olsalar Müslüman olurlardı." dedi.

**7-** Saiü b. Cübeyr dedi ki: "Kim, Kur'anı okur da sonra onu tefsir etmeyecek olursa o, bir kör veya bir Bedevi gibidir.

**Taberi diyor ki:** "**Allahü teâlâ**nm da kullarını Kur'andaki âyetlerden öğüt almaya ve onları açıklamaya teşvik etmesi gösteriyor ki, kulları kendilerine kapalı tutulmayan âyetlerin tevilini bilmekle yükümlüdürler. Bu hususta, **Allahü teâlâ** şöyle buyurmuştur: "Bu Kur'an, âyetlerini iyice düşünsünler, akli sahipleri ibret alsınlar diye sana indirdiğimiz bir kitaptır, <sup>136[80]</sup>Şüphesiz ki biz, bu Kur'anda, öğüt alsınlar diye insanlara her türlü misali verdik. <sup>137[81]</sup> Görüldüğü gibi âyet-i kerimeler Kur'anın okunup düşünülmesini ve ondan öğüt alınmasını emretmektedirler. Bu da Kur'anın tefsir ve tevilini bilmeyi gerektirir. Zira, kendisine söyleneni anlamayana ve ne demek olduğunu bilmeyene "Sen, bu anlamadığın şeylerden ibret al." demek mümkün değildir. Eğer kullara Kur'anı düşünmeleri ve öğüt almaları emredilmişse elbette ki onların Kur'anı anlamaları da emredilmiş olur. Mesela Arapçayı bilmeyen bir kısım insanlara, içinde misaller, öğütler ve hikmetler bulunan Arapça bir kaside okusan

---

<sup>136[80]</sup> Sâd suresi, 38/19 62

<sup>137[81]</sup> Zümer suresi, 39/27

da onlara "Siz bu kasidedeki misallerden ibret alın, öğütlerden yararlanın." desen bu sözünün bir mânâsı olur mu?" Şayet onlar, Arapçayı biliyor ve söylediklerini anhyorlarsa onlara bu gibi tavsiyelerde bulunabilirsin. İşte Kur'an-i Kerim için de durum böyledir. **Allahü teâlâ** kullarına, Kur'anın âyetlerini düşünmeyi ve onda zikredilen misallerden ibret almayı emrettiğine göre anlatılıyor ki, **Allahü teâlâ**, kullarının Kur'anı anlamalarını ve onu tefsir etmelerini istemektedir. Bu da gösteriyor ki, **Allahü teâlâ** kullarına, bilgisini kendi nezdinde saklı tuttuğu âyetlerin dışındaki âyetleri bilmeyi emretmiştir. Bu husus açık bir şekilde ortada olduğuna göre, müfessirlerin, **Allahü teâlâ**nın kitabını tefsir etmelerine karşı çıkanların görüşlerinin fasit olduğu meydandadır.

### **Kur'anın Tefsir Edilmesine Karşı Çıkanların Yanlış Yorumladıkları Bazı Haberler**

**Taberi diyor ki:** "Eğer denilecek olursa ki "Sen, Kur'anın tefsir edilmesini savunuyorsun, bu hususta zikredilen şu haberler hakkında ne dersin?

**a- Hazret-i Aişe** (r.a.)'m şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Resululâh, Kur'anın âyetlerinden hiçbir şeyi tefsir etmezdi. O sadece **Cebrailin** kendisine öğrettiği sayılı bir kısım âyetleri tefsir etmişti.

**b- Ubeydullah b. Ömer** diyor ki: "Ben, Medinenin fıkıh âlimlerine yetiştim. Onlar, Kur'anın tefsiri hakkında bir söz söylemeyi çok büyük bir hadise görüyorlardı. Salim b. Abdullah, Kasım b. Muhammed, **Said b. el-Müseyyeb** ve Nâfı bunlardandı.

**c- Yahya b. Said** diyor ki: "Ben, bir adamın, **Said b. el-Müseyyeb**den Kur'anın âyetlerinden birinin tefsirini sorduğunu işittim. O da dedi ki: "Ben, Kur'an hakkında bir şey söylemem." Diğer bir rivayette şöyledir: "**Said b. el-Müseyyeb**, Kur'anın, bilinen âyetleri dışında herhangi bir âyet hakkında konuşmazdı."

**d- Yezid b. Ebi Yezid** diyor ki: "Biz, **Said b. el-Müseyyeb**den, helalleri ve haramları sorardık. O, insanların, bu hususları en iyi bilen idi. Fakat biz ona, Kur'anın âyetlerinden bir âyetin tefsirini sorduğumuzda o sanki hiç duymamış gibi susardı.

**e- Amr b. Mürre** diyor ki: "Bir adam, **Said b. el-Müseyyeb**den "Kur'ânın bir âyetinin tefsirini sordu. O da dedi ki: "Sen, Kur'anın âyetlerini benden sorma. (İkrimeyi kastederek) Sen onu, Kur'andan herhangi bir şeyini, gizli kalmadığını zannedene sor."

**f- Muhammed b. Şîrîn** diyor ki: "Ben, Ubeyde es-Selmaniye bir âyetin mânâsını sordum. O da bana dedi ki: "Doğrudan ayrılma. Kur'ânın neyin hakkında indiğini bilenler, artık ölüp gittiler.

**g- İbn-i Ebi Müleyke** diyor ki: "**Abdullah b. Abbas**'tan bir âyetin mânâsı soruldu. O, sorulan bu âyet hakkında herhangi bir şey söylemedi. Bu âyet öyle bir âyetti ki o sizden birinize sorulacak olsaydı elbette ki onun hakkında bir şey söylerdiniz.

**h- Velid b. Müslim** diyor ki: "Talk b. Habib, Cündeb b. Abdulfaha geldi ve ondan, Kur'anın âyetlerinden birinin mânâsını sordu. Cündeb ona dedi ki: "Çık dışarı. Eğer Müslüman isen dışarı çıkarsın veya benimle oturmazsın."

**1-** Şa'bi demiştir ki "Üç şey hakkında ölünceye kadar söz söylemem. Bunlar, Kur'an, Ruh ve görüş'tür. (Kıyas ve ictihaddır).

**Taberi diyor ki:** "Zikredilen bu haberlere cevaben denilir ki:

**a- Hazret-i Aişe**den nakledilen hadis, bizim söylediklerimizi doğrulamaktadır. Çünkü biz, Kur'ânın âyetlerinin bir kısım mânâları vardır ki o mânâlar ancak Resuluİlahî açıklamasıyla bilinebilir? deniştik. Bu açıklamalar da **Allahü teâlânın**, emirlerinde,, yasaklarında, helallerinde, haramlarında, cezalarında, farzla nnda ve yüce dinindeki diğer şer'î hükümlerin mücmel (kapalı) olan kısımlarını izah etme şeklindedir. Zira, bu gibi hükümler Kur'ânın zahirinde veciz bir şekilde zikredilmişlerdir. Kulların, bunların açıklanmasına ihtiyaçları vardır. Bunların mânâlarını bilme yolu ise ancak **Allahü teâlânın**, Peygamberinin diliyle açıklamasıyla olur. Bu sebeple bu mânâları, Resuluİlahî açıklamadan herhangi bir kimse bilemez. **Resulullah** da, **Allahü teâlânın**, kendisine, **Cebrail** veya diğer melekler vasıtasıyla öğretmedikçe bilemez. İşte, **Hazret-i Aişe**'nin hadisinde zikrettiği ve ancak **Cebrail**'in, **Resulullah**'a açıklamasından sonra, **Resulullah**'ın da sahabe-lerine açıkladığını bildirdiği ve bu âyetlerin de sayılı âyetler olduğunu anlattığı âyetler bunlardır. Evet, Resuluİlahî'nin, **Cebrail**'in açıklamasıyla, sahabilerine öğrettiği âyetler sayılıdır. Bunda şüphe yoktur. Hatta daha önce de zikrettiğimiz gibi Kur'ânın bir kısım âyetleri de vardır ki, **Allahü teâlâ**, onların mânâlarını kendisinde saklı tutmuş ve onları hiçbir kimseye öğretmemiştir. Onların mânâlarını ne melek-i Mukarreb ne de Nebiyy-i Mürsel bilebilmiştir. Fakat kullar, bu âyetlerin Allah katından olduğuna ve bunların mânâlarını ondan başka kimsenin bilmediğine iman ederler. Bununla birlikte, kulların, mânâlarını mutlaka bilmek ihtiyacında oldukları âyetleri, **Allahü teâlâ Cibrail** vasıtasıyla Hazret-i Muhammed'e öğretmiş o da ümmetine öğretmiştir. Nitekim: "Onları mucizelerle ve kitaplarla gönderdik. Sana üa Kur'ânı indirdik ki, insanlara vahyedilenleri açıkla-yasm. Belki düşünürsün <sup>138[83]</sup> âyet-i kerimesi bu gerçeği ifade etmektedir. **Hazret-i Aişe**den nakledilen hadis-i şerifi genel mânâda alarak, **Resulullah**'ın, Kur'ânın âyetlerinden sadece belli âyetleri tefsir ettiğini söylemek, Kur'anın **Resulullah**'a. onu insanlara açıklamaması için indirildiğini söylemek demek olur ki, bunu da ancak anlayışsız kimseler söyler. **Allahü teâlânın**, **Resulullah**'a, kendisine indirileni, insanlara tebliğ etmesini emretmesi ve onu ancak insanlara açıklaması için indirdiğini bildirmesi kesin bir delildir ki Resuluİlahî, bu vazifesini yerine getirmiştir.

Diğer yandan, Abdullah b. Mes'udun "Bizden bir adam, on âyet öğrendiğinde, onları bırakıp başka âyetlere geçmezdi." sözü gösteriyor ki Kur'an-ı Kerimin sadece belli âyetlerinin değil, **Allahü teâlâmn**, bilgilerini kendisinde saklı tuttuğu âyetlerin dışındaki bütün âyetlerin mânâlarının anlaşılmasına çalışılmıştır. Yine, **Abdullah b. Abbas**'tan nakledilen bu haber **Hazret-i Aişe**'den rivayet edilen hadisin yanlış yorumlandığını göstermektedir. Bir kısım akıllı kitle insanların zannettiği gibi bu hadisin mânâsı "Resuluİlahî, ümmetine Kur'anın âyetlerinden ancak pek azını açıkladı." demek değildir. Bunun mânâsı, "Resuluİlahî ümmetine ancak **Allahü teâlânın** bildirmesiyle mânâlarını bilebileceği âyetleri **Cebrail**den öğrendikten sonra ümmetine açıkladı.

Bunların sayısı da az idi." demektir.

Diğer yandan **Hazret-i Aîşe**'den rivayet edilen bu hadisin senedinde Cafer b. Muhammed ez-Zübeyri bulunmaktadır. Bu zat, hadis rivayet edenler arasında tanınmayan biridir. Bu itibarla, hadisin senedi, delil gösterilmeye müsait değildir ve bunu delil göstermek caiz olmaz.

**b-** Bir kısım Tabiinden zikredilen ve Kur'anın tefsirinden kaçındıklarını beyan eden haberlere gelince bunlar için deriz ki "Tabiinden, Kur'ânı tefsir etmekten çekinenler, çeşitli meseleler karşısında fetva vermekten kaçınan kimseler gibidirler. Halbuki bunlardan herbiri, **Allahü teâlâ**nın, dinini kemale erdirdikten sonra Peygamberini vefat ettirdiğini kabul etmektedirler. Ve bunlardan herbiri ortaya çıkan her mesele hakkında Allah'ın ya açıkça veya dolaylı yolla bir hükmü bulunduğunu bilmektedirler. Bu nedenle, bunların, fetva vermekten kaçınmaları, bu hususta herhangi bir hükmün bulunduğunu inkâr etmelerinden değil İctihadlarında **Allahü teâlâ**nın, âlim kullarını yükümlü kıldığı seviyeye ulaşamayacaklarından korkmalarındandır. İşte, Selef âlimlerinden, Kur'anı tefsir etmekten çekinenlerin durumları da böyledir. Onlar bundan, tefsirlerinde isabetli olamayacakları korkusundan dolayı kaçınmışlardır. Yoksa Kur'anı tefsir etmenin, ümmetin âlimlerine yasaklanmasından veya içlerinde ümmetten bunu yapacak âlimlerin bulunmamasından değildir.

### **Önceki Müfessirlerden, Tefsiri Övülen Ve Kınanan Kişiler Hakkında Seleften Hakledilen Bir Kısım Haberler**

#### **12 Tefsir Bilgileri Övülen Âlimler:**

##### **a- Abdullah b. Abbas:**

Abdullah b. Mes'ud: "Kur'anın tercümanı **Abdullah b. Abbas** ne güzel biridir." demiştir. İbn-i Ebi Müleyke diyor ki: "Ben, Mücahidin, **Abdullah b. Abbas**'tan Kur'anın tefsirini sorduğunu gördüm. Yanında da biri bulunuyordu. **Abdullah b. Abbas** da ona diyordu ki: "Yaz" Mücahid ona o kadar sordu ki, bütün tefsiri sormuş oldu.

Mücahid diyor ki: "Ben, Kur'anı üç defa **Abdullah b. Abbas**'a Fatihadan sonuna kadar okudum. Her âyeti okuduktan sonra duruyor ve mânâsını soruyordum."

**b-** Mücahid: Süfyan es-Sevri diyor ki: "Sana Mücahidden bir âyetin tefsiri gelecek olursa o senin için kâfidir.

**c-** Kelbi: **Katade** demiştir ki: "Tefsirde hiçbir kimse kalbî ile at koşturamaz. (Yanşamaz)

#### **13 Tefsir Bilgileri Yerilen Âlimler:**

##### **a- Dehhak:**

Abdül Melik b. Meysere eliyor ki: "**Dehhak**, **Abdullah b. Abbas** ile görüşmemiştir. Onunla, Rey'de (Tahran'da) Said b. Cübeyr görüşmüş ve ondan tefsir öğrenmiştir.

Meşşas diyor ki: "Ben, **Dehhaka** dedim ki: "Sen, **Abdullah b. Abbas**'tan bir şey işittin mi? O da: "Hayır." dedi.

##### **b-** Ebu Salih:

**Zekerıyya** diyor ki: "**Şa'bî**, Ebu Salihin yanından gezer, onun kulağından tutar ve onu kovalardı. Ve ona derdi ki: "Sen, Kur'anı okumadığın halde onu tefsir ediyorsun ha?"

**c- Süddi:**

Salih b. **Müslim** diyor ki: "**Şa'bî**, Süddî Kur'anı tefsir ederken onun yanır.-dan geçti ve ona "Senin kıçına davulla vurulması senin için bu mecliste oturmandan daha hayırlıdır." dedi.

Abdurrahman en-Nehai diyor ki: "Ben, İbrahim en-Nehai ile beraberdim. O **Süddi**yi gördü ve dedi ki: "Dikkat edin bu adam, kavmin tefsiri ile tefsir ediyor.

### **14 Kur'anın Nasıl Tefsir Edileceği**

**Taberi diyor ki:** "Kur'anın tevili hakkımla bu kitabımızda daha önce dedik ki: "Kur'anın tümünü te'vil etme üç kısımda mütalaa edilir.

Kur'anın bir kısım mânâları vardır ki, bunlara ulaşmanın hiçbir yolu yoktur. Bunlar da **Allahü teâlâ**nın, bilgilerini kendisinde saklı tuttuğu ve bütün yaratıklarından gizlediği mânâlardır. Bu mânâlar da, kıyametin kopma zamanı, İsa'nın inme vakti, güneşin batıdan doğma ânı ve Sur'a üfleme zamanı gibi bir kısım hadiselerin vakit ve vadeleridir. Kur'anın âyetlerinin bir kısım mânâları da vardır ki, Allah teâlâ. bunların mânâlarını bilmeyi Resuiullah'a mahsus kılmış ve onun aracılığı ile de ümmetine öğretmiştir. Bu mânâlar da Allah teâlâmn kullarının bilmeye muhtaç oldukları ve ancak **Resulullah**ın açıklamasıyla Öğrenebilecekleri mânâlardır. Üçüncü bir kısım mânâları vardır ki, bunları, Kur'ânın indiği dili bilen herkes bilir. Bu mânâlar da, garip olan âyetlerin mânâlarını te'vil etmek, irablarını bilmek gibi mânâlardır. Madem ki durum böyledir o halde müfessirlerden, Kur'ânın te'vilinde doğruyu isabet ettirmeye en layık olanı, tefsir yaparken kullandığı delili en açık ve seçik olan kimsedir. Bu da şu şekilde tefsir ve tevil edendir.

**1-** Mânâları ancak **Resulullah**ın açıklamasıyla bilinen âyetleri tefsir ederken:

**a-** Açıklanmaları hususunda **Resulullah**tan bolca nakiller bulunan âyetleri bu nakilleri zikrederek tefsir etmeye çalışandır.

**b-** Açıklanmaları hususunda **Resulullah**'tan bolca nakiller bulunmayan âyetleri, Âdil ve Zabıt şahıslardan nakiller yaparak açıklayan veya sahih delalet? lere dayanarak tefsir etmeye çalışandır.

**2-** Mânâları, **Resulullah**ın açıklaması olmadan ve dil kurallarına dayanılarak bilinebilecek âyetleri ise tefsir ederken:

**a-** Âyetleri Arapların fasih şiirlerinden deliller zikrederek tefsir etmeye çalışandır.

**b-** Arapların konuşmalarından ve bilinen ve yaygın olan lügatlarından deliller getirerek tefsir etmeye çalışanlardır. Yeter ki bu müfessirler sahabe ve imamlardan oluşan Selefin, tabiinin ve ümmetin âlimlerinden oluşan Halefin söylediklerinin dışına çıkmış olmasınlar.



## 15 Kur'anın İsimleri

**Taberi diyor ki:** "**Allahü teâlâ**, Hazret-i Muhammed'e indirdiği kitabım dört isimle isimlendirmiştir.

**1- Kur'an:** Bu isim şu âyetlerde zikredilmiştir. "Şüphesiz ki bu Kur'an, insanları en doğru yola götürür. Salih ameller işleyen müminlere büyük bir mükafaat olduğunu, âhirete iman etmeyenlerin de can yakıcı bir azap hazırladığımızı müjdeler. <sup>139[88]</sup>Muhakkak ki bu Kur'an İsrailoğullarına, ihtilaf ettikleri şeylerin çoğunu anlatmaktadır. <sup>140[89]</sup>

**Kur'an** kelimesinin mânâsı hakkında müfessirler ihtilaf eürnşlerdir:

**a- Abdullah b. Abbas**'tan nakledilen bir rivayete göre, Kur'an kelimesi kökünden mastardır. Bu mastar fiillerinin mastarları gibidir.

**Abdullah b. Abbas** "Biz onu **Cebraile** okuttuğumuz zaman sen onun okuyuşunu takibet. <sup>141[90]</sup>âyetini şöyle izah etmiştir: "Biz onu, sana açıkladığımız zaman sen onunla amel et." **Taberi**, Abdullah b. Abbas'ın bu izanıyla "Biz onu, okuyarak açıkladığımız zaman, okuyarak açıkladığımızla sen amel et." demek istediğini söylemiş ve **Abdullah b. Abbas**'ın bu âyette geçen "Kur'an" kelimesini "Okumak" mânâsında aldığı ve "Kiraat etmek" şeklinde izah ettiğini söylemiştir.

**b- Katade**'den rivayet edilen diğer bir görüşe göre Kur'an kelimesi kökünden gelmektedir. Mânâsı da "Bir araya getirmek ve kaynaştırmak" demektir. Bu ifade "Bu deve, rahmini asla bir döl üzerinde büzüştürüp toplamamıştır." deyiminde de görülmektedir. Nitekim Amr. b. Gülsüm şu şiirinde bunu ifade etmektedir.

"O kadının kolları beyazdır. O, döl üzerine rahmini büzüp toplamamış biridir."

Said b. Ebi Urube diyor ki: "**Katade** "Onu bir araya toplamak ve akıtmak, şüphesiz bizim işimizdir. <sup>142[91]</sup> şeklinde tercüme edilen âyeti "Onu korumak ve birbirleriyle kaynaştırmak bize aittir." şeklinde izah etmiş "Biz onu **Cebraile**'e okuttuğumuz zaman sen onun okuyuşunu takibe et. <sup>143[92]</sup> şeklinde tercüme edilen âyetin de "Biz onu sana okuduğumuz zaman sen onun helaline uy, haramından kaçın." şeklinde izah etmiştir.

**Taberi diyor ki:** "**Abdullah b. Abbas**'ın da, **Katade**'nin de, naklettiğimiz görüşlerine dair Arap dilinde sahih bir yön vardır. Ancak biraz Önce zikredilen iki âyetin tefsirinde **Abdullah b. Abbas**'ın izahı daha evladır. Zira **Katade**'nin izahına göre Kur'an toplanıp bir araya gelinceye kadar **Resulullah**'ın, kendisine vahyedenlere tabi olma zarureti olmadığı anlaşılmaktadır. Halbuki Allah teâlâ, Kur'anın birçok âyetinde ResuluHah'a, kendisine vahyedilenlere uymasını emretmiş, Kur'an bir araya toplanıncaya kadar vahyedilenlerden herhangi bir şeye uymamasına dair hiçbir ruhsat

---

<sup>139[88]</sup> İsra suresi, 17/9-10

<sup>140[89]</sup> Nemi suresi, 27/76

<sup>141[90]</sup> Kiyamet suresi, 75/18

<sup>142[91]</sup> Kiyamet süresi, 75/17

<sup>143[92]</sup> Kiyamet süresi, 75/18

vermemiştir. Bu itibarla zikredilen bu âyet-i kerimeleri de Kur'anm diğer âyetleri ışığında tefsir etmek gerekmektedir. Şayet Kıyamet suresinin on sekizinci âyeti, **Katadenin** izahına göre "Biz Kur'anm âyetlerini toparlayıp bir araya getirdiğimiz zaman sen, toparlayıp bir araya getireliğimiz şeylere uy." şeklinde tefsir edilecek olursa bu takdirde **Resulullah**ın: "Yaratan rabbinin ismiyle oku. <sup>144[93]</sup> emrine uyması, Kur'ânın diğer âyetleri de gelip toparlanmadan, yine **Resulullah**ın: "Ey sarınıp bürünen Peygamber, kalk uyar <sup>145[94]</sup> emrine, Kur'anın diğer âyetleri de gelip toparlanmadan uyması gerekli olmazdı. Böyle bir tezi savunmak ta ümmetin görüşünün dışına çıkmak olurdu. Madem ki **Resulullah**ın, Kur'an-ı Kerimin her âyetinin hükmüne uyması gereklidir ve bu âyetlerin bir araya getirilip getiriimemeleri, Resuluilah'ın o âyetlerin hükümlerine uymasının gerekliliği yönünden farksızdır o halde **Abdullah b. Abbasm**, Kıyamet suresinin on sekizinci âyetini te'vil şekli daha evladır.

**Taberi diyor ki:** "Eğer denilecek olursa ki "Kur'an kelimesi mastardır ve mânâsı da "Okumak" demektir. Kur'ana bu ad nasıl verilebilir? Çünkü Kur'an "Okumak" değil "Ouknan"dır? Cevaben denilir ki, Arapçada mastarların ism-i Meful mânâsında kullandıklarının örneği çoktur. Mesela "Mektup"a "Kitap"da denilmektedir. Mesela bir şair karısını boşadığını belirten bir mektubu anlatırken şöyle demiştir:

"Bana tekrar dönmek mi istiyorsun? Halbuki senin boşanman hakkında, zamkın yapışmasına benzeyen bir yazı vardır." Şair bu şiirinde, kitap kelimesini, mektup mânâsında kullanmıştır.

**2- Furkan:** Bu isim şu âyette zikredilmiştir: "Âlemlere uyarıcı olsun diye Kulu Muhammede furkanı (Hakkı bâtıldan ayıran Kur'anı) indiren Allah, yüceler yücesidir. <sup>146[95]</sup> Müfessirler bu kelimenin mânâsı hakkında da çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

**a-** İkrime ve Suudi'nin, bu kelimenin mânâsının "Kurtulmak" olduğunu söyledikleri rivayet edilmektedir.

**b-** **Abdullah b. Abbas** "Furkan" kelimesinin mânâsının "Çıkış yolu" demek olduğunu söylemiştir.

**c-** Mücahid ise bu kelimenin mânâsının "İki şeyin anısını ayıran" demek olduğunu söylemiştir.

**Taberi diyor ki:** "Müfessirlerin "Furkan" kelimesinin mânâsını izah etmekte ihtilaf etmelerine rağmen hepsinin görüşü birbirine yakındır. Zira, Furkan kelimesinin "Çıkış yolu" mânâsında olduğunu söyleyenler bunun, kurtulmak olduğunu da dolaylı yolla söylemiş olurlar. Yine bu kelimeyi "Kurtulmak" mânâsında kullananlar, iyilik yapımla kötülük yapanı birbirinden ayırmak ve kurtuluşa kavuşturmak mânâsında da dolaylı yolla kullanmış olurlar. Bu itibarla hepsinin tevil şekli de sahihtir. Çünkü söyledikleri sözlerin mânâları, netice itibariyle aynıdır. Bize göre "Furkan" kelimesinin asıl mânâsı "İki şeyin arasını ayırmak" demektir. Bu ayırma işi iki kişinin arasında hüküm vermekle ve ya, çatışan iki kişiden birini kurtarmakla yahut, delilini güçlü

---

<sup>144[93]</sup> Alak suresi, 96/1

<sup>145[94]</sup> Mukaddessir suresi, 74/1, 2

<sup>146[95]</sup> Furkan suresi, 25/1

göstermekle ya da herhangi bir yolla gerçekleşmiş olabilir. Bu izahtan anlaşılmaktadır ki, Kurana "Furkan" adının verilmesi, onun delilleriyle cezalan ve farzlarıyla ve diğer hükümleriyle, haklıyla haksızın arasını ayırdetmesinden ve hüküm ve yargılarıyla haklıya yardım edip onu kurtarmasından ve haksızı desteksiz bırakıp onu mağlup etmesindendir.

**3- Kitap:** Kur'anin bu ismi şu âyette de zikredilmiştir: "Hamd, kulu Muhammed'e kitabı (Kur'anı) indiren ve doğruluktan uzak hiçbir şeyi ona koymayan Allah'a mahsustur. <sup>147[96]</sup> Kur'ana verilen bu isim de fiilinden mastardır. Kitabın asıl mânâsı yazarın, Alfabe harflerini birleştirerek veya ayrı ayrı yazmasıdır. Kur'an, yazmak değil yazılandır. Buna rağmen Kur'ana "Mastar" ile isim verilmesi, biraz önce izah edilen şiirde de belirtildiği gibi Arapların bazan mastarları ism-i meful mânâsında kullanmalarındandır.

**4- Zikir:** Kur'ânın bu ismi şu âyette de zikredilmiştir. "Şüphesiz ki zikri (Kur'anı) biz indirdik, onun koruyucusu da biziz." <sup>148[97]</sup> Kur'ana verilen bu ismin iki mânâya gelme ihtimali vardır.

**a-** Burada zikir kelimesinin mânâsı "Hatırlatma ve anlatma" demektir. Kur'ana bu adın verilisinin sebebi ise Allah teâlânın onu bize anlatmasından ve Kur'anda kullarına, cezalanın, farzlarını, ve diğer hükümlerini zikretmesindendir.

**b-** Bu Zikir kelimesinin mânâsı, anılmak, şeref kazanmak ve iftihar etmektir. Kur'ana bu ismin verilisinin sebebi, ona iman edenlerin yâd edilmeleri, şeref kazanmaları ve iftihara layık olmalarındandır. Nitekim **Allahü teâlâ** bir âyet-i kerimesinde: "Bu Kur'an sana ve ümmetine bir öğüttür. Yakında hesaba çekileceksiniz. <sup>149[98]</sup> buyurmuştur. Yani bu senin için ve kavmin için bir şereftir." demek istemiştir.

## 16 Kur'anın Surelerinin İsimleri

**Taberi diyor ki:** "Kur'an-ı Kerimin surelerinin de isimleri vardır. Bu isimleri bizzat **Resulullah** koymuştur. Bu hususta **Vasile b. el-Eska**, **Resulullah**'ın .şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

"Bana Tevrat'ın yerine "Seb'uttıval" Yedi uzun süre verilmiştir. Zeburun yerine "Elmîin" Yüz âyetli sureler verilmiştir. İncil'in yerine "Eîmesani" Yüzlüklerin altında olan sureler verilmiştir. Ben, Kısa olan ve aralan besmele ile sık sık ayrılan surelerle üstün kıldım."

**Ebu Kılabe** diyor ki: "**Resulullah** buyurdu ki: "Bana Tevrat'ın yerine "Es-sebuttıval" verildi. Zeburun yerine "Eîmesani" verildi. İncil'in yerine "Elmîin" verildi. Ve ben, mufassal surelerle üstün kıldım."

Abdullah b. Mes'ud demiştir ki:

"Ettıval olan sureler, Tevrat gibidir. Elmîin olan sureler İncil gibidir. EI-mesaniler

---

<sup>147[96]</sup> Kehi suresi, 18/1

<sup>148[97]</sup> Hicr suresi, 15/9

<sup>149[98]</sup> Zuhurf suresi, 43/44

Zebur gibidir. Kuranın diğer bölümleri ise (diğer Semavi kitaplardan) fazladır. <sup>150[100]</sup>

**Taberi** bu surelerin hangi sureler olduklarını şu şekilde zikretmiştir:

**1-** "Essebuttival" Said b. Cübeyre göre bu sureler, Bakara, ÂM İmran, Nisa, Maide, En'am, Â'raf ve Yunus sureleridir. Abdullah b. Ab-bas'tan da bu görüşü destekler mahiyette bir görüş zikredilmiştir. Bu da şu görüştür. Yezid el-Farisî diyor ki: "**Abdullah b. Abbas**, Osman b. Affan'la şunları konuştuğunu anlattı. "Ben, Osman b. Affana dedim ki Mesanilerden olan Enfal suresini ve Mîinden olan Tevbe suresini yanyana getirmenize ve aralarına besmele yazmanıza ve onların ikisini "Sebuttival" arasına koymanıza sizi sevkeden sebep neydi?" Osman dedi ki: "Öyle zamanlar olurdu ki **Resulullah**'a âyet sayılan çok olan sureler inerdi. Ona bir şey indiğinde, yazarlardan bazılarını çağırır ve ona "Bu âyeti şu ve şunların zikredildiği sureye yerleştir." derdi. Enfal suresi Medine'de inen surelerin ilk inenlerindendir. Tevbe suresi de Kur'anın en son inen süresidir. Bunların her ikisinin de içerdikleri âyetlerin muhtevaları da birbirine benzemektedir. Ben öyle zannettim ki Tevbe suresi Enfal suresinin devamıdır. Resulullah bu surenin, onun devamı olduğuna dair herhangi bir açıklama yapmadan vefat etti. Bu sebeple ben bu iki sureyi peşpeşe koydum. Aralanna besmele yazmadım ve o ikisini Sebutüvalin arasına yerleştirdim.

**Taberi diyor ki:** Nakledilen bu haber göstermektedir ki, Enfal süresiyle Tevbe suresinin, Sebuttivalden olup olmadığı Hazret-i Osman'a göre kesin olarak belirlenmiştir. **Abdullah b. Abbas**'da bunların Sebuttivaldan olmadığını açıkça söylemektedir. Bu surelere "Essebuttival" "Yedi uzun sure" denilmesinin sebebi ise bu surelerin Kur'anın diğer surelerinden uzun olmalarıdır.

**2-** el-Mîûn: Bu sureler, Kur'anın âyetleri yüz kadar veya yüzü biraz aşkın yahut yüz'den biraz eksik olan sureleridir.

**3-** el-Mesani: Bu sureler ise, Mîûn surelerinin, âyetlerinin sayısı bakımından daha altında olan surelerdir. **Abdullah b. Abbas** bir kısım surelere "Mesani" denilmesinin sebebinin, **Allahü teâlâ**nm bunlarda misalleri, haberleri ve ibretleri arka arkaya zikretmesinden olduğunu söylemiştir. Said b. Cübeyre göre ise bu surelerde farzların ve cezaların peşpeşe zikredilmesi dır. Başka bir kısım âlimlere göre ise Kur'an-ı Kerimin surelerinin hepsine de "Mesani" denir. Diğer bir kısım insanlar ise "Mesani" adının sadece Fatihe suresine ait olduğunu, bu surenin her rekatta tekrarlanması sebebiyle de kendisine bu adın verildiğini söylemişlerdir.

**Taberi diyor ki:** "İnşallah, Nahl suresinin seksen yedinci âyetinde geçen "Mesani" kelimesini izah ederken bu görüşleri zikredenlerin adlarını ve hangi görüşün tercihe şayan olduğunu bildireceğiz.

**4-** Mufasssal: Bu surelere bu ismin verilmesinin sebebi, aralarında besmelenin sıkça tekrar edilmiş olmasındandır.

### **17 Surenin Mânâsı**

**Taberi diyor ki:** "Kur'anın her bir suresine denilmiştir. Sure kelimesinin çoğulu

dür. Misallerinde olduğu gibi sure kelimesi bu şekliyle hemzesiz olarak okunduğunda asıl mânâsı "Yükselme seviyelerinden belli derecede yükselme" dir. Şehrin çevresini kuşatan duvarlara "Sur" denilmesi de bu kabildendir.

Sur kelimesinin, "Belli bir seviyedeki yükseklik mânâsına geldiğini Nâbiğa'nın şu şiiri de göstermektedir.

"Görmez misin ki Allah sana öyle bir sur verdi ki, her Kralın, onun altında de-belendiğini görürsün."

İşte buradaki Sur'dan maksat, yüksek seviyedeki bir şereftir. "Sur" kelimesi bazı âlimler tarafından şeklinde hemze ile de okunmuştur. Buna göre "Sur" kelimesinin mânâsı "Bölüm" demektir. Kur'an-ı Kerimin surelerine bu ismin verilmesi, onlardan her birinin Kur'anın bir bölümü olma mîndandır. Çünkü kelimesinin asıl mânâsı "Arta kalan" veya "Artık" demektir. Nitekim, A'sâ isimli şair, kendisinden ayrılan ve kalbinde sevgisini bırakan bir kadına hitaben şöyle demektedir: "O, benden uzaklaştı. Kalbimde ise, uzaklaşmasından meydana gelen devamlı bir acı bıraktı." Bu şiirde "Bıraktı" diye tercüme edilen kelimesi kökünden gelmektedir.

### 18 Âyetin Mânâsı

**Taberi diyor ki:** "Âyet" kelimesinin Arap dilinde muhtemel iki mânâsı vardır.

Bu mânâlardan biri, "Alâmet" demektir. Âyetlere "Alâmet" denilmesinin sebebi ise, bunlardan her birinin kendilerinden önce ve sonra gelen âyetlerin tesbitinde iâmet olmalarıdır. Nitekim **Allahü teâlâ**, şu âyet-i kerimesinde, âyet kelimesini bu mânâda zikretmiştir. "Meryemoğlû İsa şöyle dedi: "Ey rabbimiz olan Allah'ım, gökten bize bir sofrayı indir ki, bizden öncekilere de sonrakiler de bir bayram ve senden bir âyet (Mucize) olsun. <sup>151[103]</sup> Yani, "Senin, bizim duamızı kabul ettiğine ve istediğimizi verdiğine dair bir alâmet olsun." demektir.

"Âyet" kelimesinin diğer bir mânâsı da "Kıssa" demektir. Nitekim bu hususta Kâ'b b. Zübeyr bir şiirinde şöyle demiştir: "Dikkat edin, ikiniz de şu sataşana bir âyet (bir tebliğ) bildirin. O, sözü söylerken uyanık mıydı yoksa uyuyor muydu?" Yani, "Benden ona bir mektup ve bir haber verin." demektir. Kur'ânın âyetlerine, "Kıssa" mânâsına geien bu adın verilmesinin sebebi ise, kıssaların birbirini takibederek zikredilmeleri ndeniür. <sup>152[104]</sup>

-----

[74] A'raf suresi, 7/33

-----

**KURTUBÎ TEFSİRİ, el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî el-Mâlikî (ö.671/1273):**

---

<sup>151[103]</sup> Maide suresi, 5/114

## 1 Rahman ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

Kimse kendisine hamd etmezden önce, zatını överek başlayan Allah'a hamd olsun. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, birdir, tektir, ortağı yoktur. O, samed olan Rabbimizdir, eşi ve benzeri yoktur. Ölümsüz, hayy ve kayyumdur, celâl ve ikram sahibidir. Bizlere büyük ve sonsuz ba-çşlarda bulunmuştur. Kur'ân-ı Kerim O'nun yüce kelimidir. İnsanı yaratandır. Ona yüce nimetini bağışlayandır. **Peygamberi** Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem.)'i açık beyân ile gönderendir. Bütün bunları bize ihsan eden Rabbimize, gece ve gündüz aralıksız olarak hamd-ü sena ederiz. Yüce **Peygamberi** ile herşeyi açık seçik beyan eden, şüpheyi ve kesin bilgiyi birbirinden ayırdeden Kitabı göndermiştir. Fasih ve beliğ konuşanlar, onun gibi bir kitap getirmekten acze düşmüşler, üstün akıl sahipleri onu çürütmek imkânını bulamamışlar, üstün edipler ona benzer bir söz söylemekten acze düşmüşlerdir. Birbirlerine vardımçı olsalar dahi onun benzerini getiremezler.

Yüce Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerim'in misallerini düşünen kimseler için ibretler, emirlerini basiretini kullanarak görenler için bir hidayet kılmıştır. Kita-rında farz olan hükümleri açıklamış, helal ile haramı birbirinden ayırdetmiş, akılların anlayıp kavrayabilmesi için öğüt ve kıssaları tekrar etmiş, misaller vermiştir. Gaybın haberlerinden kıssalar anlatmıştır. O bakımdan **yüce Allah**, şöyle buyurmaktadır: "Biz Kitabda hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (el-En'âm: 6/38)

**Yüce Allah**, Kitab-ı Kerim'iyle gerçek dostlarına hitap etmiştir. Onlar da du hitabı anlayıp kavramışlardır. Bu kitabında kendilerine maksadını beyan etmiş, onlar da bu maksadı öğrenmişlerdir. Kur'ân'ı okuyup belleyen kimse-er, Allah'ın gizli sırrını öğrenmiş, O'nun hazinelere sığmayan ilmini koruma-va almış kimselerdir. **Peygamber**lerinin halifeleri ve onun güvendiği emin kimselerdir. Kur'ân'ı okuyup belleyenler, Allah'ın özel, hayırlı ve seçkin kullandır. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah'ın bizden (insanlardan) seçkin yakınları vardır." Ashab-ı Kiram: Ey Allah'ın **Peygamberi**, onlar kimlerdir? diye sorunca şu cevabı vermiştir: "Onlar Kur'ân ehlidir. İşte onlar Allah'ın yakınları ve seçkinleridir." Bu hadisi İbn Mace Süneninde, Ebu Bekr el-Bezzar da Müsned'inde rivayet etmiştir. <sup>153 [1]</sup>

Allah'ın Kitabı'nı bilen kimseler, o kitabın nehiyelerine riayet etmeye, o kitapta kendilerine yapılan açıklamalar gereğince öğüt almaya, korkarak ve onun gözetimi altında olduklarını bilerek Allah'dan gerektiği gibi haya etmeye ne kadar da layıktırlar?! Çünkü böylelerine **peygamber**lerin yükü verilmiş ve Kıyamet gününde İslâm'a, Kur'ân'a aykırı hareket eden diğer din ve inanç sahiplerine karşı şahadet edecek konuma yükselmişlerdir. Nitekim **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır: "**Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şahitler olasınız diye.**" (el-Bakara, 2/143)

Şunu bilmek gerekir ki, Kur'ân'ı öğrenip durduğu halde, Kur'ân'dan gafil olan kimsenin sorumluluğu, gereği gibi öğrenemeyen, bilemeyen kimsenin sorumluluğundan daha büyüktür. Kur'ân ilmini elde ettiği halde, Kur'ân'dan



yararlanamayan, yasak kıldığı şeylerden uzak durmayıp çekinmeyen, çirkin günahları işleyen, yüzkızartıcı suçlar işleyen bir kimseye karşı Kur'ân bir delil ve onun karşısına dikilecek bir davacı olacaktır. Nitekim **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurmuştur: "Kur'ân, ya lehine veya aleyhine bir delildir." - Hadisi Müslim<sup>154 [2]</sup> rivayet etmiştir. - O halde **yüce Allah**'ın Kitabı'nı ezberleyip bellemekle, özel imtiyaz tanıdığı bir kimse, Allah'ın Kitabı'nı hakkıyla okumakla, ifadelerinin gerçek mânasını dikkatle düşünmekle, akıllara durgunluk veren manalarını kavramaya çalışmakla, onun anlaşılmağa güçlük çekilen yerlerini iyice kavramakla görevlidir. **Yüce Allah** bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Ayetlerini düşünsünler, akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz çok mübarek bir Kitaptır" (**Sâd**, 38/29). Yine yüce Rab-bimiz, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Onlar Kur'ân'ı düşünmezler mi, yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?" (**Muhammed**, 47/24).

Allah'tan dileğimiz şu ki: Bizleri Kur'ân'a gereken önemi veren, onun üzerinde gereği gibi düşünen, onun gösterdiği doğru ve âdil yolu izleyen ve hakkıyla bağlı olan, başka bir kaynaktan doğruyu ve hidayeti aramaya kalkışmayan kimselerden kılsın. Bizleri Kur'ân'ın açık seçik işaretleriyle yol bulanlardan, göz kamaştırıcı ve kafi hükümlerine uyanlardan kılsın. Kur'ân sayesinde bizleri dünya ve âhiret hayırlarına nail eylesin. Şüphesiz ki O, kendisinden korkulmaya ve günahları bağışlamaya ehil olandır.

Diğer taraftan **yüce Allah**, Kur'ân-ı Kerim'in mücmel bölümlerini beyan etmeyi, müşkil olanlarını açmayı, ihtimalli olanın asıl anlamını açıklamayı yüce Rasûl Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'e bırakmıştır. Böylelikle **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**, risâle-ti tebliğ etmek göreviyle birlikte Kur'ân'ı anlama ve Kur'ân'ın anlaşılması konusunda da başvurulacak makamda olmak üstünlüğünü haiz olmuştur. **Yüce Allah**, bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Biz, sana bu zikri (Kur'ân'ı) indirdik ki, insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlataşın". (**en-Nahl**, 16/44).

Diğer taraftan **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'dan sonra Kur'ân'ın dikkat çektiği anlamları çıkartmak, işaret ettiği esasları tesbit etmek yetkisi mütehasıs ilim idamlarına verilmiştir. Onlar, Kur'ân üzerinde ictihad ederek neyin anlatılmak istendiği ilmine ulaşırlar. Bununla da başkalarından ayrı ve farklı bir konuma yükselirler ve ictihad etmeleri sebebiyle özel bir ecir alırlar. Bu konuda da **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır: "Allah, sizden iman edenleri ve (**özellikle de**) kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin". (**el-Mücadele**, 58 11).

Buna göre Kitap, asıldır. Sünnet-i seniyye onun bir açıklaması (**beyanı**)dır. İlim adamlarının Kur'ân'dan çıkardıkları hükümler (**istinbatlar**) Kur'ân için bir açıklama, bir beyandır.

İşte bundan dolayı bizler, kalplerimizi Kitabına mahzen kılan, **Peygamberinin** Sünnetlerine kulaklarımızı açan, Kur'ân'ı ve Sünneti öğrenmek ve her ikisinin de anlamını, anlaşılmağan lâfızlarını araştırmak için gayrete getiren ve bütün bunlarla alemlerin Rabbi olan Allah'ın rızasına talip olmaya ve din ve şariat bilgisini elde edebilmek için basamak basamak yürüten Allah'ımıza hamedederiz.

İmdi, Allah'ın Kitabı şeriatın bütün ilimlerini ihtiva eden, farzı ve sünneti, bağımsız olarak beyan eden, semanın güvenilir şahsiyeti aracılığıyla yeryüzünün güvenilir şahsiyetine indirilen Kitap olduğundan dolayı, hayatta kaldığım sürece onunla uğraşmayı, bütün gücümü bu yolda harcamayı uygun gördüm. Bunun için Kur'ân'a dair özlü bir açıklama yazmak istedim. Bu açıklamada tefsire, dile, i'rab ve kıraatlere dair nükteler yer alsın, istedim. Sapık ve dalalet içerisinde olanların kanaatlerini red edeyim dedim. Bu kısa ve özlü açıklamamda zikredeceğimiz hükümlere âyetlerin nüzulüne dair pek çok îladisi belge olarak ortaya koymak; böylelikle hükümlerin ve âyetlerin anlamlarını bir arada ifade edip bunların anlaşılmasında zorluk çekilen yerlerini beyan etmek istedim. Bu açıklamalarımı da selefin ve sonradan gelip onara uyan haleflerinin de sözleriyle desteklemeye çalıştım. Ben, bu kitabı kendime bir öğüt, ölüm günüm için bir azık, ölümümünden sonrası için salih bir amel olsun diye yazdım. **Yüce Allah** şöyle buyurmaktadır: "O günde insana ünden yolladığı şeyler de, geriye bıraktığı şeylerde haber verilir" ([el-Kıyame, 75/13](#)); "Her bir nefis, önden neyi yollamış, geriye neyi bıraktıysa, hepsini bilmiş olacaktır" ([el-İnfîtâr, 82/5](#)). **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** da şöyle buyurmuştur: "İnsanoğlu öldü mü şu üç şey dışında ameli kesilir: Kalıcı ve faydalı bir sadaka ([sadaka-i cariye](#)) yahut kendisi ile yararlanan bir ilim veya kendisine dua edecek salih bir evlat ([bırakmış İse amel defteri kapanmaz, sevap vazılmasına devam edilir.](#))"<sup>155 [3]</sup>

Bu kitabı yazarken uymayı taahhüt ettiğim bazı şartlar var: Görüşlerin sahiplerini belirtmek, hadislerin yer aldıkları kaynakları zikretmek. Denildiğine göre bir sözün sahibine izafe edilmesi ilmin bereketindendir. Çoğu zaman fıkıh kitaplarında ve tefsirlerde hadisler müphem bir şekilde bırakılmaktadır. Bu hadisin, hadis kitaplarını yakından tanıyan kimseler dışında kimin tarafından rivayet edildiğini bilen olmaz. Bunun sonucunda konu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan kişi şaşırır kalır. Sahih olanı olmayanından ayırd edemez. Bunu bilmek ise büyük bir ilmi gerektirir. O bakımdan bir hadisin ileri gelen hadis imamlarından ve İslâm dininin güvenilir ve ünlü önderlerinden kimin tarafından rivayet edildiği açıklanmadıkça delil diye gösterilmesi ve ondan hüküm çıkarılması kabul edilemez. Bizler bu kitabımızda buna da birtakım açıklamalarda, işaretlerde bulunacağız. Doğruya ileten, doğruyu söyleme başarısını ihsan eden Allah'tır.

Diğer taraftan müfessirlerin zikrettikleri pek çok kıssayı, tarihçilerin verdikleri pek çok haberi zikretmeden geçeceğim. Gerekli açıklamalar için, mutlaka ihtiyaç duyulacak olanları ise, bundan müstesna olacaktır. Bu konuda ahkâm âyetlerinin gereken şekilde açıklanmaları için anlamlarına açıklık getirecek ve hükümlerini öğrenmek isteyen kimseyi âyetlerin muktezâsına iletecek kadar açıklamalarda bulunacağım. O bakımdan bir iki veya daha fazla hüküm ihtiva eden her bir âyet-i kerimeyle ilgili birtakım mes'eleler ele aldım. Bu meselelerde nüzul sebepleri, garip ([anlaşılmasında güçlük çekilen](#)) kelimelerin ve hükümlerin tefsiri yer alacaktır. Eğer âyet-i kerime herhangi bir hüküm ihtiva etmiyor ise, bunun ile ilgili tefsir ve te'vile dair açıklamaları zikretmekle yetindim. Bu, kitabın sonuna kadar böylece sürüp gitti. Ben bu kitabıma: "el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mubeyyinü limâ tedammenehû mine's-Sünneti ve âyi'l-

Furkân"<sup>156 [4]</sup> adını verdim. Allah bunu kendisi için hâlis kılsın. Onunla beni, anne ve babamı ve onun dileyceği kimseleri lütfü ile faydalandırsın. Şüphesiz ki O, duaları işitendir, yakındır, duaları kabul edendir. (Âmin)

## **2 Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri, Kur'ân'a Teşvik, Kur'ân'ı Öğrenen, Okuyan, Dinleyen ve Kur'ân ile Amel Edenin Faziletine Dair**

Şunu bil ki bu, oldukça geniş ve kapsamlı bir konudur. İlim adamları, bu konuda birçok eser yazmışlardır. Biz bunlardan Kur'ân'ın faziletini, Kur'ân'ı Allah rızası için öğrenmeye talip oldukları ve gereğince amel ettikleri takdirde Allah'ın, Kur'ân ehli için neler hazırlamış olduğunu gösterecek bazı hususları zikredeceğiz.

Kur'ân-ı Kerim'in faziletine dair mü'minin ilk bilmesi gereken husus, bunun alemlerin Rabbi olan Allah'ın halkedilmemiş sözü, eşi ve benzeri bulunmayan kelamı, dengi ve benzeri olmayan sıfatı olduğunu bilmesidir. Kur'ân, aziz ve celil olan Allah'ın zatının nurundandır. Kıraati (Kur'ân'ın okunması) ise, Kur'ân okuyanların sesleri ve nağmeleridir. Bu ise, onların bazı ibadetlerde farz olarak ve çoğu vakitlerde de mendûb olarak yerine getirmekle emr olundukları kendi kesbleri (kazançları) olan bir iştir. Cünub olma hallerinde ise, Kur'ân okumaları yasaklanır. Kıraatleri sebebiyle ecir alırlar, onu terkettikleri için de cezalandırılırlar. Bu, Hak Ehli müslümanların üzerinde ic-ma ettikleri ve ilgili rivayetlerin açıkça ifade ettiği bir husustur. Bu konuda va-rid olmuş pek çok haber bunu göstermektedir. Sevap ve ikap (ecir ve mükafat) ileride de açıklanacağı üzere ancak kulların kesbi olan fiiller hakkında söz-konusu olur. Şayet **yüce Allah**, bu Kur'ân-ı Kerim'i gereği gibi düşünmek, ondan ibret almak, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ve O'na itaat ve ibadet ile ilgili buyrukları ibretle düşünmek, haklarını ve farzlarını gereği gibi yerine getirmek için kullarının kalplerine bütün bunları taşıyacak kuvveti vermemiş olsaydı, kalpler buna katlanamaz, onun ağırlığı altında ezilir giderdi. Yahut alabildiğine bir sarsıntı geçirir ve buna hiçbir şekilde tahammül edemezdi. Nitekim sözü hakkın ta kendisi olan şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Eğer Biz, bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik, muhakkak ki o dağı Allah korkusundan başını eğmiş, dağılıp parça parça olmuş görürdün" (el-Haşr, 59/21) Şimdi sorarım: Dağların gücü karşısında kalplerin gücü nedir ki? Fakat **yüce Allah** kullarına kendi katından bir lütuf ve bir merhamet olmak üzere bu Kur'ân'ı yüklenebilmeleri için dilediği kadar güç ihsan etmiştir.

### **Bu Konuda Varid Olmuş Rivayetler:**

Bunların başında Tirmizi tarafından Ebu Said el-Hudri (radiyallahü anh)'den gelen rivayet yer almaktadır. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz buyuruyor ki: Kur'ân'ın ve Beni zikretmesinin benden dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kimseye dilekte bulunan kimselere verilenlerin en faziletlisini veririm. -Devamla buyurdu ki-: Allah'ın kelamının diğer sözlere olan üstünlüğü Allah'ın yaratıklarına olan üstünlüğü gibidir." Tirmizi der ki: Bu, hasen, garib bir hadistir.<sup>157 [7]</sup>

<sup>156 [4]</sup> "Kur'ân Ahkâmı ve İhtiva ettiği Sünnet ve Furkân âyetlerini beyan edip açıklayan" anlamında.

<sup>157 [7]</sup> Tirmizt, Fedâilu'l-Kur'ân, 25.

Ebu Muhammed ed-Darimi es-Semerikandi Müsned'inde Abdullah (b. Mes'ud)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "es-Sebu't-Tivâl, Tevrat gibidir. Miûn, İncil gibidir. el-Mesânî,<sup>158 [8]</sup> Zebur gibidir. Kur'ân-ı Kerim'in diğer sûreleri de ayrıca bir üstünlüktür."<sup>159 [9]</sup>

Darimi ayrıca senedini kaydederek, el-Hâris'ten, o da Ali (radiyallahü anh)'dan - Tirmi-zi tarafından da rivayet edilen- şu hadis-i şerifi kaydetmektedir: Hazret-i Ali dedi ki: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinledim:

- Karanlık gecedен parçalar gibi fitneler olacaktır. Ben:

- Ey Allah'ın Rasûlü, bundan kurtuluş nasıl olur? diye sordum. Şöyle buyurdu:

- (Kurtuluş) şanı yüce ve mübarek olan Allah'ın Kitabı'ndadır. Orada sizden öncekilere dair bilgiler, sonrakilere dair haberler vardır. Aranızdaki anlaşmazlıkların hükmü ordadır. O (hakki bâtıdan, haklıyı haksızdan) ayırde-den fasıldır. Oyunla eğlence değildir. Onu zorbalık dolayısıyla terkedenin Allah belini kırar. Her kim ondan başka bir kaynakta hidayeti ararsa Allah, onu saptırır, o Allah'ın sapasağlam ipidir, apaçık nurudur, hikmeti sonsuz öğütü-dür. O, dosdoğru yoldur. O, nevaların sağa sola saptıramadığı buyruklardır. Diller onun ile karışmaz, onunla birlikte farklı farklı görüşler ortaya çıkmaz. İlim adamları ondan doymaz, takva sahipleri ondan usanmaz. Çokça müracaat edildiği için eskimez, yıpranmaz. Akıllara durgunluk veren özellikleri bitip tükenmez. O, işittikleri zaman cinlerin.- Biz gerçekten şaşırtıcı, hayret verici bir Kur'ân işittik, demekten kendilerini alıkoyamadıkları sözdür. Onun ilmini öğrenen ileri gider. Ona dayanarak söz söyleyen doğru söyler. Onun gereğince hükmeden adalet yapar. Gereğince amel eden ecir kazanır. Ona çağırان dosdoğru yola iletilerek hidayet bulur. İşte sen bunu benden öğre-niver ey A'ver!"<sup>160</sup>

eş-Şa'bi (bu hadisi Hazret-i Ali'den rivayet eden) el-Haris'i yalancılıkla itham etmekte ise de bu, itibar edilecek bir itham değildir. Çünkü el-Haris'in yalan söylediği açıkça tespit edilmiş değildir. Ancak Hazret-i Ali'ye karşı duyduğu aşırı sevgisi ve onu başkalarından faziletli kabul etmesi gözden düşmesine sebep olabilir. İşte -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- eş-Şa'bi'nin el-Haris'i yalancılıkla itham etmesi bundandır. Çünkü eş-Şa'bi, Ebu Bekr (radiyallahü anh)'in daha faziletli olduğu kanaatindedir. Onun ilk müslüman olduğu görüşünü savunur. Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: eş-Şa'bi'nin, Hemdanlı el-Haris hakkında: "Bana yalancılardan birisi olan el-Hâris bana anlattı" dediği için cezalandırılmış olduğunu zannederim.

Nahiv ve lügat bilgini Ebu Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Beşşâr b. Mu-hammed

---

<sup>158 [8]</sup> es-Sebu't-Tivâl: Bakara, Âli İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl ve Tevbe. el-Miûn: Bunlardan sonra gelen ve âyet sayısı yüz dolaylarında olan sûreler. el-Mesânî: el-Mi-ûn'dan sonra gelen sûrelerdir.

el-Mufasssal ise kısa sûreler olup nereden başladıkları konusunda farklı görüşler vardır. (Bk. ez-Zerkeşî, el-Burhân, Beyrut, 1408/1988, I, 307 v.d. Sıyûti, el-İtkâh, İst., Kahire, 1399/1979 dan tıpkı basım, 1, 84, v.d.)

<sup>159 [9]</sup> Dârimi, Fedâilu'l-Kur'ân 17

<sup>160 [10]</sup> A'ver, Hadisi Hazret-i Ali'den rivayet eden el-Hâris'in lakabıdır. Hadisi, Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân, 14; Dârimi, Fedâilu'l-Kur'ân 1; hd. no: 3335'de rivayet etmişlerdir.

el-Enbâri "er-Reddu alâ Men halefe Mushafe Usmâne" (Hazret-i Osman'ın Mushaf'ına Muhalefet Edenlere Reddiye) adlı eserinde Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Şüphesiz bu Kur'ân-ı Kerim, Allahü teâlâ'nın bir ziyafetidir. O'nun bu ziyafetinden gücünüz yettiği kadarını öğrenin. Muhakkak bu Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın ipidir. Apaçık nur odur, faydalı şifa kaynağıdır, ona sımsıkı sarılanın koruyucu sığınağıdır. Ona uyanların kurtuluşudur. O, eğilip bükülmez ki doğrultulsun. Sapıp eğrilmez ki hoşlanılacak hale getirilsin. Onun hayret verici özellikleri bitip tükenmez. Çokça müracaattan dolayı eskiyip yıpranmaz. Onu okuyunuz. Çünkü Allah, onu okumanız sebebiyle her bir harf karşılığında size on hasene verir. Ben sizlere elif, lam, mim tek harftir demiyorum. [Fakat elif bir harf, lam bir harf mim bir harftir]. <sup>161</sup> Sakın ha, sizden herhangi bir kimsenin bacak bacak üstüne koyarak Bakara sûresini okumayı terkettiğini görmeyeyim. Çünkü şeytan Bakara sûresinin okunduğu evden kaçır. Hayırdan eser bulunmayan ev Allah'ın Kitabı'ndan eser bulunmayan evdir." <sup>162</sup>

Ebû Ubeyd, Garibu'l-Hadis adlı eserinde Abdullah (b. Mes'ud)'dan: "Bu Kur'ân Allah'ın bir ziyafetidir. Ona giren emniyettedir" âyetini naklettikten sonra şunları söylemektedir:

Hadisin açıklaması şöyledir: Bu bir meseldir. Kur'ân-ı Kerim'i, **yüce Allah**'ın insanlar için hazırladığı bir ziyafete benzetmektedir. Bu ziyafette insanlar için hayırlar, menfaatler vardır. Bu ziyafeti hazırladıktan sonra insanları bu ziyafete gelmeye çağırmıştır. Araplar: "Madubeti vema dabeti" derler. Bu kelimeyi "Madubeitu" şeklinde okursak, insanın hazırlayıp da başkalarını davet ettiği ziyafet anlaşılır. "Madabeti" şeklinde okuduğumuz takdirde bu «edep»ten türemiş bir kelime olur. Bu kelimeyi bu şekilde okuyanlar **Hazret-i Peygamber**'in bir başka hadisini delil gösterirler: "Bu Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın edep öğrenilecek buyruğudur. "Madabeti" Onun edep kaynağından edep öğreniniz" hadisini delil gösterirler. el-Ahmer ise, bu söyleyişleri aynı anlamdaki bir kelimenin iki ayrı söyleyişi olarak kabul etmiştir. Bu görüşte ondan başka birisinin olduğunu işitmedim. (Ebu Ubeyd devamla der ki): Birinci açıklama şekli daha çok hoşuma gitmektedir.

Buhari, Osman b. Affan (radiyallahü anh)'dan rivayet ediyor: **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Sizin en hayırlı olanınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir." <sup>163</sup>

Müslim, Ebu Musa (ra)'dan rivayet ediyor: Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kur'ân okuyan mü'minin misali, utrucc (ağaç kavunu) gibidir. Kokusu da hoştur, tadı da hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misali ise hurmaya benzer. Tatlı olmakla birlikte kokusu yoktur. Kur'ân okuyan münafıkın misali ise kokusu hoş, tadı acı olan reyhana benzer. Kur'ân'ı okumayan münafıkın misali ise, Ebu cehil karpuzuna benzer. Kokusu yoktur, tadı acıdır." Bir diğer rivayette "münafıkın misali" yerine

<sup>161</sup> [11] Biraz sonra gelecek Tirmizî'nin rivayetinde bu fazlılık vardır.

<sup>162</sup> [12] Hâkim, Müstedrek, I, 555; Dâiriinî, Fedâilu'l-Kur'ân 1, hd. no: 3318 - kısmen -.

<sup>163</sup> [13] Buhari, Fedâilu'l-Kur'ân 21; Ebû Dâvûd, Vitr 14; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 15

"facirin misali" denilmiştir. <sup>164</sup>

Buhari'deki rivayet de şöyledir: "Kur'ân okuyan mü'minin misali utrucc (ağaç kavunu) gibidir. Tadı hoş, kokusu da hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misali hurma gibidir..." der ve hadisin geri kalan kısmını kaydeder. <sup>165</sup>

Ebû Bekr el-Enbârî der ki: Bize Ahmed b. Yahya el-Hulvânî haber verdi. Bize Yahya b. Abdülhamid anlattı. Bize Huşeym anlattı. (H) <sup>166</sup> Bize İdris bildirdi. Bize Halef anlattı. Bize Huşeym el-Avvam b. Havşeb'den anlatarak dedi ki: Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin huzurunda Kur'ân okuyup hatmeden kişi, Kur'ân'ı hatmetti mi, önünde oturtur, elini başının üzerine koyar ve ona şöyle derdi: Ey filan, Allah'tan kork, eğer öğrendiklerinle amel edecek olsan senden daha hayırlı kim olur, bilmem.

ed-Dârimi, Vehb ez-Zimari'den şöyle dediğini rivayet eder: Her kime Allah Kur'ân'ı ihsan eder, o da gece ve gündüz onun gereğini yerine getirir, onda bulunan hükümler gereğince amel eder ve Allah'a itaat üzere ölürse, Kıyamet gününde Allah, o kimseyi sefere ile hakimlerle birlikte gönderir. Said der ki: Burada sefereden kasıt melekler, hakimlerden kasıt ise **peygamber**lerdir. <sup>167</sup>

Müslim, Aişe (radiyallahü anhnâ) dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kur'ân-ı Kerim'i maharetle okuyan kimse, şerefli, iyi elçi meleklerle birlikte dir. Kur'ân-ı Kerim'i zorlana zorlana okuyan ve okurken sıkıntı çeken bir kimse için de iki ecir vardır." <sup>168</sup> Bu şekilde zorlanarak okuyanın iki ecir almasına sebep, birisi okuması diğeri de zorlanması dolayısıyladır. Kur'ân'ı maharetle okuyan kimsenin dereceleri ise bütün bunlardan yüksektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, önceleri o kimse için de zorla okunan bir kitaptı. Daha sonra bu basamaktan yüksele yüksele meleklerle benzetilecek konuma kadar yükselmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tirmizi, Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Allah'ın Kitabı'ndan bir harf okuyan kimse için, bu harf sebebiyle bir hasene vardır. Her bir hasene ise on katı ile mükafat alır. Ben sizlere Elif, Lam, Mim tek bir harftir demiyorum. Fakat Elif bir harf, Lam bir harf ve Mim bir harftir" diyorum. Tirmizi der ki: Bu yolla hasen sahih ve garib bir hadistir. Mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. <sup>169</sup>

---

<sup>164</sup> [14] Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 243

<sup>165</sup> [15] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 16

<sup>166</sup> [16] Hadisin iki veya daha fazla isnadı varsa, bir isnaddan diğesine geçiş sırasında noktasız bir 'Hâ' yazarlar. Tercih edilen görüşe göre bu "tehavyul"den kısaltmadır. Hadisin senedini okuyan buraya geldi mi "Hâ" der ve geçer. Sened arasında bu şekilde bir "Hâ" Sahîh-i Müslim'de daha çok Buhârî'de ise daha azdır. (Bk. Prof. Dr. Talât Koçyiğit, Hadis İstılahları, Ankara, 1980, s. 117; Doç. Dr. Mectabâ Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, s. 106).

<sup>167</sup> [17] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 20

<sup>168</sup> [18] Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 244; Ebû Dâvud, Vitr 14; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 13

<sup>169</sup> [19] Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 17.



Müslim, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizler Suffe-de bulunduğumuz bir sırada **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** yanımıza gelip şöyle dedi: "Sizden hanginiz buradan Buthân'a ya da el-Akik'e kadar gidip günah da kazanmaksızın herhangi bir akrabalık bağına da kesmeksizin büyük hörgüç-lü iki deve alıp gelmek ister?" Bizler: Ey Allah'ın resulü, hepimiz böyle bir-şeyi arzu ederiz, deyince **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: "Peki niye her biriniz mescide gidip Allah'ın Kitabı'ndan iki âyeti öğrenmiyor yahut okumuyorsunuz? Böylesi onun için iki dişi deveden hayırlıdır. Üç tane öğrenirse, üç deveden, dört tane öğrenirse dört deveden ve öğrendiği âyetler sayısınca o kadar deveden hayırlıdır." <sup>170</sup>

Ebu Hureyre'den rivayete göre **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurmuştur: "Her kim, müslüman bir kimsenin dünya sıkıntılarından bir sıkıntısını giderirse, Allah da o kimsenin Kıyamet günündeki sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir. Her kim sıkıntı içerisinde bulunan kimseye kolaylık sağlarsa, Allah o kişiye dünyada da âhirette de kolaylık verir. Müslüman bir kimsenin kusurunu örtenin Allah, dünyada da âhirette de kusurunu örter. Kul, müslüman kardeşine yardımcı olduğu sürece Allah da ona yardımcı olur. İlim öğrenmek üzere bir yola koyulan kimseye Allah cennete giden bir yolu kolaylaştırır. Bir topluluk Allah'ın evlerinden birisinde Allah'ın Kitabı'nı kendi aralarında okuyup onu öğrenecek olurlarsa muhakkak üzerlerine sekinet (**huzur, sükûn ve vakar**) iner, rahmet onları kuşatır, melekler etraflarında toplanır, Allah, onları kendi nezdindekiler arasında anar. Amelinin geciktirdiği kimseyi ise nesebi öne götüremez." <sup>171</sup>

**Ebu Davud**, Nesai, Darimi ve Tirmizi, Ukbe b. Amir'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân'ı yüksek sesle okuyan bir kimse açıkça sadaka veren kimse gibidir. Kur'ân'ı kısıp sesle okuyan kimse gizlice sadaka veren kimse gibidir." Tirmizi: Bu, hasen, garib bir hadistir, demiştir. <sup>172</sup>

Tirmizi'nin Ebu Hureyre'den rivayetine göre **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Kur'ân-ı Kerim gelir ve: Rabbim, (ona) bir hülle giydir, der. O kişiye şeref tacı giydirilir. Daha sonra yine: Rabbim, ona ihşanını artır, der. Bu sefer ona şeref ve üstünlük hüllesi giydirilir. Sonra: Rabbim ondan razı ol der, Allah ondan razı olur. Ona: Oku ve yücel denilir, her bir âyet karşılığında ona bir hasene artırılır." Tirmizi, sahih bir hadistir, demiştir. <sup>173 [23]</sup>

**Ebu Davud**'un Abdullah b. Amr'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** buyurdu ki: "Kur'ân sahibine şöyle denilir: Oku, yüksel ve dünyada dura dura, tertil ile okuduğun gibi şimdi de tertil ile oku. Senin varacağın son nokta okuyacağın son âyet olacaktır." <sup>174</sup>

---

<sup>170 [20]</sup> Müslim, Snlâtu'l-Müsafirîn 251; Ebû Dâvûd, Vitr 15

<sup>171 [21]</sup> Müslim, Zikir ve Dua 38.

<sup>172 [22]</sup> Ebû Dâvûd, Tetavvu' 25; Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 20; Nesât, Zekât 68.

<sup>173 [23]</sup> Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 18, Matbu nüshada: "Hasen sahih bir hadistir."

<sup>174 [24]</sup> Ebû Dâvûd, Vitr 20.



Bunu ayrıca İbn Mace Sünen'inde Ebu Said el-Hudri'den şöylece rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kur'ân sahibine cennete girdiği vakit şöyle denilecektir: Oku, ve yüksel. Bunun üzerine okumaya koyulur. Her bir âyet okudukça bir derece yükselir. Bu, Kur'ân'dan bildiği son âyete kadar böylece sürüp gider."<sup>175 [25]</sup>

Ebu Bekr el-Enbârî, senedini kaydederek, Ebu Ümame el-Hımsî'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kendisine Kur'ân'ın üçte biri verilen kimse, nübüvvetin üçte biri verilmiş gibidir. Kur'ân'ın üçte ikisi verilen kimse nübüvvetin üçte ikisi verilmiş gibidir. Kur'ân'ın tümünü okuyan kimseye, nübüvvetin tümü verilmiş demektir. Şu kadar var ki ona vahiy gelmez. Kıyamet gününde ona: Oku ve yüksel denilir. O da her bir âyet okudukça bir derece yükselir. Nihayet bildiği Kur'ân âyetlerini bitirir. Sonra ona: Bir avuç al, denilir. O da bir avuç avuçlar. Sonra ona şöyle denilir: Ellerinde ne olduğunu biliyor musun? Sağ elinde ebedilik, sol elinde de sonsuz nimetler olduğunu görür."<sup>176 [26]</sup>

Bize İdris b. Halef anlattı. Bize İsmail b. Ayyaş, Temmam'dan, o el-Ha-sen'den anlatarak dedi ki: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Her kim, Kur'ân-ı Ke-rim'in üçte birini beller ve gereğince amel ederse, nübüvvet işinden üçte birini almış demektir. Her kim Kur'ân'ın yarısını beller ve gereğince amel ederse, nübüvvet işinin yarısını almış demektir. Her kim Kur'ân'ın tümünü bellerse o nübüvvetin tümünü almış olur."

İdris b. Halef dedi ki: Ayrıca bize, Muhammed b. Yahya el-Mervezî anlattı. Ona Muhammed b. Sa'dân haber vermiş, ona el-Huseyn b. Muhammed Hafs'dan haber vermiş. Hafs, Kesir b. Zâzân'dan o Asım b. Damra'dan, o Ali (radiyallahü anh)'dan rivayetle dedi ki: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her kim Kur'ân'ı okur, tilavet eder ve hıfz ederse, Allah, onu cennete koyar ve hepsi için cennemin vacip olduğu ev halkından on kişi hakkında şefaathî kılar."<sup>177 [27]</sup>

Um ed-Derdâ dedi ki: Âişe (radiyallahü anhn) yanıma geldi. Ona şöyle dedim: Cennete giren kimseler arasında Kur'ân'ı okuyan kimsenin okumayana üstünlüğü nedir? Âişe (radiyallahü anhn) dedi ki: Kur'ân âyetlerinin sayısı cennetteki derecelerin sayısı kadardır. Buna göre cennete girenler arasında Kur'ân'ı okuyanlardan daha faziletli kimse yoktur. Bunu Ebu Muhammed Mekki zikretmiştir.

İbn Abbas da der ki: Kim Kur'ân'ı okur, onda bulunanlara tabi olursa, Allah onu dalaletten hidayete iletir. Kıyamet gününde onu kötü bir şekilde hesaba çekilmekten korur. Çünkü **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır: "Kim, Benim hidayetime uyarsa, o (dünyada) sapmaz, (âhirette de) bedbaht "İ"az." (Taha, 20/123) İbn Abbas der ki: Böylelikle **yüce Allah**, Kur'ân-ı Kerim'e uyan kimselere dünya hayatında sapmama ve

---

<sup>175 [25]</sup> İbn Mâceh, Edeb 52.

<sup>176 [26]</sup> Hadisin senedinde hadis uydurmakla meşhur raviler olduğu belirtilmiştir. Bk. eş-Şev-kânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, Kahire, 1380/1960, s. 306.

<sup>177 [27]</sup> Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 13, az bir farkla. Sonunda da şu kaydı düşmektedir: "Bu, ga-rîb bir hadistir. Bunun başka bir yolla rivayet edildiğini bilmiyoruz. Senedi sahih değildir. Hafs b. Süleyman, hadis (rivâyetin)de zayıf kabul edilir."

âhirette de bedbaht olmama teminatını vermiştir. Bunu da Mekkî zikretmiştir.

el-Leys der ki: Şöyle denilmektedir: Rahmet Kur'ân'ı dinleyen kimseye ulaştığından daha çabuk hiçbir kimseye ulaşmaz. Çünkü şanı **yüce Allah** şöyle buyurmuştur: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun. Olur ki rahmet olunasınız." (el-A'raf, 7/204)

"Olur ki" ise Allah'tan bir vaad olarak zikredilen bir şeyin başına geldi mi o vaadin muhakkak gerçekleşeceğini ifade eder.

İslâm tarihinde tasnif edilmiş ilk Müsned olan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî Müs-ned'inde Abdullah b. Amr'ın rivayetine göre **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her kim on âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa (veya onları uygularsa) gafillerden yazılmaz. Her kim yüz âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa (veya onları uygularsa) kânitlerden yazılır. Her kim bin âyet okuyarak namaz kılsa (veya onları uygularsa) kantarlarla mükafat alanlardan diye yazılır."<sup>178 [28]</sup>

Bu manayı dile getiren rivayetler pek çoktur. Bizim kaydettiğimiz bu rivayetler ise bu konuda yeterlidir. Hidayete muvaffak kılan Allah'tır.

### **3 Allah'ın Kitabı'nı Okuma Şekli, ve Görüş Ayrılıkları, Okumanın mekruh, haram olma şekilleri ve bununla ilgili ayrılıklar**

Buhari'nin rivayetine göre Katade şöyle demiş: Ben Enes'e **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Kur'ân okuyuşunun nasıl olduğunu sorduğumda bana şöyle dedi: O "bismillahirrahmanirrahim"i okuduğunda "bismillâh"ı "er-rahmân"ı ve "er-ra-hîm"i iyice uzatırdı."<sup>179 [30]</sup>

Tirmizi, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) kesik kesik okur ve: "Elhamdülillahi Rabbil âlemin (âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun)" der sonra durur, "er-rahmânirrahîm" der, sonra durur. Hazret-i

**Peygamber** (mâliki yerine): "meliki yevmiddin" diye okurdu. Tirmizi: Bu ga-rib bir hadistir demiştir. **Ebu Davud** da buna yakın ifadelerle hadisi rivayet etmiştir.<sup>180 [31]</sup>

**Peygamber** (sa)'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "İnsanlar arasında en güzel sesli kişi, Kur'ân'ı okuduğu zaman **yüce Allah**'tan korktuğunu gördüğün kimsedir."<sup>181 [32]</sup>

Ziyad en-Numeyri'den rivayete göre o, beraberindeki Kur'ân okuyucuları ile birlikte Enes b. Malik'in yanına varmış. Kurrâlardan birisine: Oku, denilmiş, o da sesini yükselterek neş'elendirici bir üslupla okumuş. Okuyucunun sesi de ince idi. Bunun üzerine Enes, yüzünü açtı -yüzü üzerinde siyah bir bez parçası (peçe) bulundururdu-

<sup>178 [28]</sup> Ebû Dâvûd, Ramadân.

<sup>179 [30]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 29.

<sup>180 [31]</sup> Tirmizi, Kiraat 1; Ebû Dâvûd, el-Hurûf ve'l Kiraat hd. no: 4001.

<sup>181 [32]</sup> el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munir Şerfiu'l-Câmii's-Sağîr, I, 59'da yakın lâfızlarla ve "hasen" olduğu belirtilerek.

dedi ki: Ey filan, onlar (ashab) böyle yapmıyorlardı. Enes, hoşuna gitmeyen birşeyi gördü mü yüzü üzerindeki bezi açardı.

Kays b. Ubad'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem.) zikir (Kur'ân okuma) esnasında sesi yükseltmeyi hoş görmezlerdi.

Kur'ân okurken sesin yükseltilmesini mekruh gördükleri rivayet edilenlerin bir kısmı: Said b. el-Müseyyeb, Said b. Cübeyr, el-Kasım b. Muhammed, **el-Hasen**, İbn Şîrîn, en-Nehaî ve başkaları...

Yine bunu mekruh görenler arasında Malik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel de vardır. Bunların tümü, Kur'ân okurken sesi yükseltmeyi ve neşelendirecek bir şekilde nağmeli okumayı mekruh kabul etmişlerdir. Said b. el-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre o, bir seferinde cemaate namaz kıldırın Ömer b. Abdülaziz'in kıraatte nağme yaptığını işitince ona haber gönderip şunları söyledi: Allah seni ıslah etsin. İmamlar bu şekilde okumazlar. Bundan böyle Ömer b. Abdülaziz nağmeli bir şekilde okumaya son verdi.

el-Kasım b. Muhammed'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir kişi **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Mescidinde Kur'ân okudu ve nağme yaptı. el-Kasım buna tepki göstererek şunları söyledi: Aziz ve celil olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz O, aziz bir kitaptır. Önünden de arkasından da batıl ona hiçbir surette erişemez" (Fussilet, 41/41-42).

**İmam Malik**'ten rivayet edildiğine göre; ona namazda Kur'ân okurken sesi yükseltmeye dair soru sorulmuş, o da bunu oldukça çirkin gördüğünü belirterek tepki göstermiş, Kur'ân okurken sesin yükseltilmesinden hoşlanmadığını belirtmiştir.

İbnu'l-Kasım'ın ondan rivayetine göre, namazda nağme yapma hakkında **İmam Malik**'e soru sorulmuş, o: Hoşuma gitmez, demiş ve şunları eklemiştir: Bu şekilde okuyuş karşılığında birkaç dirhem alsınlar diye Kur'ân'ı şarkı gibi okuyorlar.

Bazı kimseler de Kur'ân'ı yüksek sesle okumayı ve hoş gidecek şekilde nağmeli tilaveti caiz görmüşlerdir. Çünkü okuyucu Kur'ân okurken sesini güzelleştirecek olursa, ruhları daha çok etkiler, kalpler onu daha çok dinler. Buna da **Hazret-i Peygamber**'in: "Seslerinizle Kur'ân'ı süsleyiniz" şeklindeki âyetini delil gösterirler. Bunu **Hazret-i Peygamber**'den el-Bera' b. Âzib rivayet etmiştir. Hadis **Ebu Davud** ve Nesei tarafından tahrîc edilmiştir.<sup>182 [33]</sup>

**Hazret-i Peygamber**'in şu âyetini da delil gösterirler: "Kur'ân ile teganni etmeyen (güzel sesle tecvid üzere okumayan) bizden değildir." Bunu da Müslim rivayet etmiştir.<sup>183 [34]</sup>

Gösterdikleri deliller arasında Ebû Mûsâ (el-Eş'arî)'nin **Hazret-i Peygamber**'e söylediği şu sözler de yer almaktadır: Benim Kur'ân okuyuşumu dinlediğini bilseydim,

---

<sup>182 [33]</sup> Ebû Dâvûd, Vitr 20; Nesâî, İftitâh 83; İbn Mâceh, İkâme 176.

<sup>183 [34]</sup> Buhârî, Tevhîd 44; Müslim'de bu lâfız ile hadisi tesbit edemedik. Ancak Kur'ân ile te-ganniye güzel gören hadisler için bk. Salâtu'l-Müsâfirîn 34; Ebû Dâvûd, Vitr 20.

ben onu alabildiğine güzel okurdum.<sup>184 [35]</sup> Yine Abdullah b. el-Muğaffel'in şu sözünü de delil gösterirler: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethedildiği sene geceleyin bir yolculuğunda devesi üzerinde Feth sûresini kıraatinde terci' yaparak (sesini yükseltip alçaltarak) okumuştur.<sup>185 [36]</sup> Bu görüşü kabul edenler arasında **Ebu Hanife** ve arkadaşları, Şafii, İbnü'l-Mübarek, en-Nadr b. Şumeyl de vardır. Ebu Cafer et-Taberi ile Ebu'l-Hasan b. Battal'ın kadı Ebu Bekr b. el-Arabî'nin ve başkalarının da tercih ettiği görüş budur.

**Derim ki:** Birinci görüş, zikrettiğimiz deliller ve ileride gelecek hususlar dolayısıyla daha sahihtir. İkinci görüşün savunucuları tarafından ileri sürülen birinci hadis, zahiri anlamı üzere alınmamalıdır. Bu hadis, maktûb türünden ifadeler kapsamına girer. Yani: "Seslerinizi Kur'ân ile süsleyiniz" demektir. el-Hattabi der ki: Hadis imamlarından birden çok kişi: "Kur'ân ile seslerinizi süsleyiniz" şeklinde açıklamış ve bu hadis "maklup" türüne girer demişlerdir. Nitekim Araplar: "Ben deveyi havuza arzettim (götürdüm)" diyeceklerine: Havuzu deveye arzettim, derler. el-Hattabi der ki: Bunu Ma'mer Mansur'dan, o da Talha'dan rivayet etmiştir. Ve bu rivayetinde önce Kur'ân'ı zikredeceklerine sesleri zikretmiştir. Yani hadisi: "Seslerinizi Kur'ân ile süsleyiniz" anlamında rivayet etmiştir. Doğrusu da budur.

el-Hattabi der ki: Talha b. Abdurrahman b. Avsece'nin el-Bera'dan rivayetine göre **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem): "Seslerinizle Kur'ân'ı süsleyiniz" diye buyurmuştur. Yani onu okumak alışkanlığını edinin, sesleriniz onunla meşgul olsun, onu bir parola ve bir süs edinin demektir. Bunun Kur'ân okumaya ve bununla çokça uğraşmaya bir teşvik demek olduğu da söylenmiştir. Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân ile seslerinizi süsleyiniz."<sup>186 [37]</sup> Hazret-i Ömer'in de.- "Kur'ân ile seslerinizi güzelleştiriniz" dediği rivayet edilmektedir.

**Derim ki:** İşte Hazret-i **Peygamber**'in: "Kur'ân-ı Kerim ile teganni etmeyen (güzel sesle tecvid üzere okumayan) bizden değildir" hadisinin de ifade ettiği anlam budur. Kur'ân ile sesini güzelleştirmeyen bizden değildir, demektir. Abdullah b. Ebi Müleyke de hadisi böylece açıklamıştır. Abdülcebbar İbnü'l-Verd dedi ki: İbn Ebi Müleyke'yi Şöyle derken dinledim: Abdullah b. Ebi Yezid dedi ki: Ebu Lübabe yanımızdan geçti, biz de evine girinceye kadar arkasından yürüdük. Dış görünüşü pek de iyi değildi. Onun şöyle dediğini işittim: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân'ı okurken teganni etmeyen (güzel sesle tecvid üzere okumayan) bizden değildir." (Abdülcebbar) der ki: Ben İbn Ebi Müleyke'ye şöyle dedim: Muhammed'in babası, şayet okuyanın sesi güzel değil ise ne yapmalıdır dersin? İbn Ebi Müleyke dedi ki: Gücü yettiği kadar onu güzelleştirir. Bu hadisi **Ebu Davud** zikretmiştir.<sup>187 [38]</sup>

---

<sup>184 [35]</sup> Hadis kitaplarında tesbit ettiğimiz kadarıyla sadece Hazret-i Peygamber'in Ebû Musa'nın kıraatini beğenerek dinlediği kaydedilmektedir. Bk. Müslim, Müsâfirîn, 234 v.d.; Tirmî-zî, Menâkib 55.

<sup>185 [36]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 30; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 237; Ebû Dâvûd, Vitr 20.

<sup>186 [37]</sup> el-Heysemî. Mecmau'z-Zevâid. VIT. 170'te İbn Abbas'tnn.

<sup>187 [38]</sup> Ebû Dnvful. \ Mr 20; İKİ. no: 1471.

Yine Ebu Musa el-Eş'ari'nin **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'e söylediği şu söz de böyle açıklanmalıdır: Eğer senin benim okuyuşumu dinlediğini bilseydim, Kur'ân okurken sesimi güzelleştirir, süsler ve tertîl ile okurdum.

İşte bu Ebu Musa'nın fitri olan ses güzelliğine rağmen Kur'ân-ı Kerim'i hızlıca okuduğunu göstermektedir. Şayet **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kendisini dinlemekte olduğunu bilseydi, kıraatini uzatır ve ağır ağır (tertîl ile) okurdu. Tıpkı **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in huzurunda okuduğu gibi. Bu da Kur'ân okurken sesinin güzelliğini artırır. Yoksa **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in: "Kur'ân seslerle veya başka şeylerle güzelleştirilir" anlamına gelecek bir söz söylediğini ileri sürmekten Allah'a sığınmak gerekir. Her kim böyle bir açıklama getirirse o kesinlikle Kur'ân'ın onun güzelleştirecek, süsleyecek birisine ihtiyacı olduğunu ifade etmiş olacağından, büyük bir iddiada bulunmuş olur. Halbuki Kur'ânı Kerim nurdur, ışıktır. Kur'ân, güzelliğine bürünen, onun ışığı ile aydınlanan kimse için en üstün ve yüce süstür.

Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Süsleme emrinin anlamı, okuma şekillerini elde edip seslerimizle onları süslemek ve ölçülü bir şekilde okumak demektir. Yani "Kur'ân okuyuşunu seslerinizle güzelleştiriniz" anlamına gelir. O vakit (hadiste geçen): "Kur'ân" kelimesi Kur'ân okumak, kıraat anlamına gelir. Nitekim **yüce Allah**'ın: "Ve sabah vaktinin Kur'ân'ı" (el-İsrâ, 17/78) buyruğuyla sabah vakti Kur'ân okumak kastedilmiştir. Yine: "O halde Biz onu (Cebrail aracılığıyla) okuduğumuz vakit sen onun Kur'ân'ına uy!" (el-Kiyame. 75/18) âyetindeki "Kur'ân" kelimesi de Kur'ân'ın okunması anlamındadır.

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Amr'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Gerçek şu ki, denizde Süleyman (aleyhisselâm)'ın zincire vurduğu ve tutuklanmış olarak alıkonulan şeytanlar vardır. Bunların çıkıp insanlara karşı bir Kur'ân (yani okuyacak birşey) okumaları zamanı yakındır."<sup>188 [39]</sup>

Şair Hazret-i Osman hakkında da şunları söyler:

"Kurban ettiler o saçları ağarmış ve (alnında) secdenin izlerini taşıyanı

Geceyi kimi zaman teşbih (namaz) ile kimi zaman Kur'ân okuyarak geçireni."

Bu açıklamaya göre hadis'e belirtilen manayı vermek doğru olur. Ancak tilavet demek olan Kur'ân okumayı -ilerde açıklayacağımız üzere- sınırlarından dışarıya çıkartacak olursak bu men edilmiştir.

Zayıf bir görüş olarak şöyle de denilmiştir: Kur'ân ile teganni etmenin anlamı ihtiyaç duymanın ve fakirliğin zıddı olan zengin olmak duygusu anlamına gelen "istiğna"dan türetilmiştir. (Şarkı anlamına gelen "ğina"dan türetilmemiştir.) Nitekim ihtiyaç duymadı anlamında "Teğeneyte ve teğaneyte" denilir, es-Sihhah'da şöyle denilmektedir: "Teğna'r-Racul" muhtaç olmamak, Allah tarafından ihtiyacının giderilmesi anlamındadır.ise birinin ötekine muhtaç olmaması anlamındadır. Nitekim Temimli el-Muğîie b. Habnâ şöyle demiştir:

"Her ikimizin de hayat boyunca kardeşine ihtiyacı yoktur

Öldük mü de bu ihtiyaçsızlığımız daha da artacaktır."

Süfyan b. Uyeyne ile Veki' b. el-Cerrâh da bu açıklamayı kabul etmişlerdir. Böyle bir açıklamayı Süfyan, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan da rivayet etmektedir.

Yine Süfyan'dan bir başka açıklama şekli de rivayet edilmektedir. Bu şekli de İshak b. Raheveyh zikreder. Yani Kur'ân sayesinde onun dışında kalan sözlere ihtiyaç duymaz. Nitekim Muhammed b. İsmail el-Buhârî de bu açıklamayı benimsemiştir. Çünkü bu açıklamayı naklettiği<sup>189 [40]</sup> Bab başlığının akabinde **yüce Allah**'ın şu âyetini zikretmektedir: "Onlara karşı okunup duran ve bizim sana indirdiğimiz kitap onlara yetmedi mi?" (el-Ankebut, 29/51)

Burada Kur'ân-ı Kerim sayesinde başka sözlere ihtiyaç duymamaktan kasıt, geçmiş ümmetlerin haberlerine dair bilgilere muhtaç olmamaktır. Tefsir alimleri bunu bu şekilde açıklar.

Kur'ân'ı teganni ile okumanın anlamının, onunla hüzünlenip kederlenmek demek olduğu da söylenmiştir. Yani Kur'ân okuyan kimsenin üzerinde Kur'ân tilaveti esnasında sevincin zıddı olan hüzün ve kederin etkileri görülür, demektir. Burda teganni ise zengin olmak, ihtiyaç duymamak anlamına gelen kökünden gelmemektedir. Çünkü bu kökten türemiş olsaydı o vakit **Hazret-i Peygamber**'in demesi, ifadesini kullanmaması gerekirdi. Bu görüşü İmam Ebu Muhammed İbn Hibban el-Büsti'nin de yer aldığı bir grup ilim adamı kabul etmiştir.

Görüşlerine delil olarak Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhîr'in babasından yaptığı şu rivayeti gösterirler: "**Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı namaz kılarken gördüm. Göğsünden ağlamaktan dolayı tencerenin kaynarken çıkardığı uğultu gibi bir ses duydum."<sup>190 [41]</sup>

Bu görüşü savunanlar derler ki: Bu haber, sözü geçen hadis ile kederlenmenin kastedildiğine dair açık bir ifade taşımaktadır. Ayrıca bu görüşlerine hadis imamlarının rivayet ettiği **Abdullah b. Mes'ud**'dan gelen şu hadisi de destekleyici delil olarak göstermişlerdir. **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) ona: "Bana Kur'ân oku" dedi. (**Abdullah b. Mes'ud** der ki): Ona Nisa sûresini okumaya başladım. Nihayet **yüce Allah**'ın: "Her ümmetten (**peygamberlerini**) birer şahit, bunların üzerine de seni şahit kıldığımız zaman halleri nice olur" (en-Ni-sâ, 4/41) âyetine vardığımda **Hazret-i Peygamber**'e baktım, gözlerinden yaş aktığını gördüm.<sup>191 [42]</sup>

Şimdiye kadar dört ayrı açıklama şeklini sıralamış olduk. Bütün bunlar arasında nağmeli bir şekilde sesi alçaltıp yükselterek Kur'ân okunacağına dair ifadeler taşıyan bir açıklama yoktur.

Ebu Said b. el-A'râbî, **Peygamber** Efendimizin: "Kur'ân ile teganni etmeyen

---

<sup>189 [40]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 19.

<sup>190 [41]</sup> Ebû Dâvûd, Salât 156, 157 ("tencere kaynarken" ifadesi yerine: "değirmenin çıkardığı" şeklinde); Nesâî, Sehv 18.

<sup>191 [42]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 33, 35; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 247, 248 v.s...



bizden değildir" hadisiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Araplar, çoğu konuşmalarında şarkı ve nağmeye düşkün kimseler idiler. Kur'ân-ı Kerim nazil olunca şarkı yerine nağmeli okuyacakları, alışageldikleri şekilde seslendirecekleri sözün Kur'ân olmasını arzuladılar. İşte bundan dolayı **Peygamber**: "Kur'ân ile teganni etmeyen (güzel sesle tecvid üzere okumayan) bizden değildir" diye buyurmuştur.

Beşinci açıklama şekli: Bu, hadisi nağmeli okuyuşa ve neşelendirecek şekilde seslendirmeye delil getirenlerin açıklama şeklidir. Ömer b. Şebbe anlatıyor: Ben, Ebu Âsim en-Nebil'e, İbn Uyeyne'nin **Hazret-i Peygamber**'in: "teganni etmeyen" şeklindeki sözünü yani onunla başkasına ihtiyaç duymamak anlamına yorumladığını söz konusu ettiğimde, şunları söyledi: İbn Uyeyne bu açıklaması ile söz edilmeye değer bir iş yapmış değildir. İmam Şafii'ye de bu yorumu hakkında soru sorulunca şöyle demiş: Biz bunu daha iyi biliriz. Eğer

**Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) ihtiyaç duymamak anlamına gelen istiğnayı kastetmiş olsaydı: Kim istiğna duymazsa.....derdi. O böyle demeyip "teganni etmek" tabirini kullandığına göre, onun teganniye kastetmiş olduğunu bilmiş olduk. Taberî der ki: Bizim bildiğimize göre Arap dilinde teganni sesi nağmelejidirmek suretiyle güzel ses çıkarmak demek olan gınadır (yani şarkı söylemektir.) Şair şöyle demiştir:

"Şiir söyledin mi nağmeli söyle

Çünkü bu şiiri nağmeli söylemek bir yarıştır."

Teganni'nin istiğna anlamına geldiğini iddia eden bir kimse şunu bilmeli ki, Arap dilinde ve şiirlerinde bu anlamda kullanılmış değildir. İlim ehlerinden de bunun bu anlama geldiğini söyleyen bir kimsenin olduğunu bilmiyoruz. el-A'shâ'nın:

"Ben bir zamanlar Irak'ta uzun süre ikamet etmiş ve

ikametim süresince de iffetini korumuş bir kişiydim"

Sözünü delil gösterip burada "istiğna"yı kastettiğini ileri süren kimse yanlış bir iddiada bulunmaktadır. Çünkü el-A'shâ burada "ikamet yeri"ni kastetmiştir. Nitekim Araplar bir kişi hakkında "filan yerde ikamet etti" demek isterken işte bu kelimeyi kullanırlar. **Yüce Allah**'ın: "Orada ikamet etmemişler gibi oldular" (el-A'raf, 7/92) âyeti da bu türdendir. Bu görüşü ileri süren kimselerin şairin: "

"Ve biz öldüğümüzde birbirimize ihtiyaçsızlığımız daha da artacaktır" Sözlerini delil göstermesi ise bir yanılmadır. Çünkü burada geçen "et-Teğânî" kökü her biri diğerine ihtiyaç duymayan iki kişi bakında kullanılan "tefâul" veznindedir. Mesela, vuruşan iki kişi hakkında "İki adam vuruştı" denilir. İki kişinin ortaklaşa yaptığı bir fiil hakkında bunu söyleyen bir kimsenin aynı şeyi tek kişi hakkında söylemesi yerinde olmaz. Dolayısıyla demek doğru olmaz. Aynı şekilde istiğna anlamında da (teganniden) demek de doğru olmaz.

**Derim ki**: Taberî'nin "tegannînin istiğna anlamında kullanıldığı Arap dilinde rastlanılmış bir şey değildir" şeklindeki iddiası yerinde değildir. Çünkü önceden de belirttiğimiz gibi el-Cevherî, bunu bu manada zikrettiği gibi el-Herevî de bu anlamda zikretmiştir. Taberî'nin: "Fâale kipi karşılıklı olarak iki kişinin yaptığı iş hakkında

kullanılır" şeklindeki ifadesine gelince, bu kip birçok yerde tek bir kimsenin yaptığı iş hakkında da kullanılır. İbn Ömer'in: " Ve o günlerde ben ergenlik yaşına yaklaşmış bir genç idim"<sup>192 [43]</sup> şeklindeki sözleri bu türdendir. Araplar bu kipi kullanarak: " Ayakkabıyı çekişle dövdüm, hırsızı cezalandırdım, hastayı tedavi ettim" dedikleri de çok olur. O takdirde burada "teğânî" kipi de bu türden kabul edilmelidir. **Hazret-i Peygamber**'in "teğânnî etmeyen" ifadesi hem şarkı söylemek hem de istiğna göstermek anlamlarına gelmesi muhtemel olduğuna göre, bu iki anlamdan birisini esas alarak yorumlamanın tercihe değer bir tarafı yok demektir. Hatta eğer bizim yapacak başka bir yorumumuz yoksa bunun "istiğna" anlamına yorumlanması daha uygundur. Çünkü böyle bir açıklama şekli Süfyan'ın da belirtmiş olduğu gibi büyük bir sahabiden rivayet edilmiştir. İbn Vehb, Süfyan hakkında şöyle demektedir: "Ben hadislerin te'vili hususunda Süfyan b. Uyeyne'den daha bilgili kimse görmedim". Bilindiği gibi O (**İbn Vehb**), İmam Şafii ile görüşmüş ve onunla çağdaş bir kimsedir.

Altıncı yorum: Bu da Müslim'in Sahih'inde yer alan fazlalık esas alınarak yapılan yorumdur. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre o, **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Allah, sesi güzel bir **peygamberin** açıkça ve te-ganni ile Kur'ân okumasını sevdiği kadar birşeyi sevmiş değildir."<sup>193 [44]</sup>

Taberi der ki: Eğer İbn Uyeyne'nin dediği gibi olsaydı, burada hem güzel sesin hem de açıktan okumasının sözkonusu edilmesinin bir anlamı olmazdı.

Buna karşılık biz de şöyle deriz: "Açıktan okuması" ifadesinin **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in sözü olması muhtemel olduğu gibi, Ebu Hureyre'ye veya bir başkasına ait bir söz olması ihtimali de vardır. Eğer birinci ihtimal sözkonusu ise -ki bu uzak bir ihtimaldir- bu ifade Kur'ân okurken dinleyenleri neşelendirmemek ve nağmeli okumamak gerektiğine bir delildir. Çünkü **Hazret-i Peygamber**: "Onu nağmeli okurdu" demeyip bunun yerine "açıktan okurdu" ifadesini kullanmıştır. Yani, okurken hem kendisine sesini işittiriyor, hem de yanında bulunanlara. Buna delil de **Hazret-i Peygamber**'in tehlil getirirken sesini yükselttiğini duyduğu kimseye söylediği şu sözlerdir-. "Ey insanlar, kendinize acıyınız. Dua ettiğiniz kişi, sağır da değildir, hazır olmayan bir gaip de değildir...."<sup>194 [45]</sup> Bu hadis tamamı ile ileride gelecektir.

Şayet bu fazlalık bir sahabe tarafından veya bir başka ravi tarafından eklenmiş ise, ileri sürdükleri gibi burda kendilerinin lehine bir delil yoktur. Böyle bir te'vili mezhebimizin ilim adamlarından birisi tercih ederek şöyle demiştir: Bu daha uygundur. Araplar, sesini yükselten ve bunu arka arkaya sürdüren kimse hakkında "gani" tabirini kullanırlar. Onun bu işi için de "ğînâ" lâfzını kullanırlar. İsterse şarkı nağmeleri gibi nağmeli söylemesin. Ayrıca i-lim adamımız şunları da söyler: İşte sahabe bu anlamda hadisi yorumlamıştır. Söylenen sözü daha iyi bilen, maksadını daha iyi kavrayan elbette ki odur.

Ebu'l-Hasen b. Battal, Şafii mezhebinin lehine delil getirerek şunu da söyler: Bu

---

<sup>192 [43]</sup> Buhârî, tim 18, Salât 90, Ezan 161; Müslim, Salât 254; Ebû Dâvûd, Salât 112; Müsned, I, 264'de; İbn Ömer'den değil, **İbn Abbas**'dan.

<sup>193 [44]</sup> Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 233, Buhârî Fedailu'l-Kur'ân 19 (yakın ifadelerle).

<sup>194 [45]</sup> Buhârî, Deavât 50; Müslim, Zikr 44; Ebû Dâvûd, Vitr 26

konuda mes'eledeki kapalılığı İbn Ebi Şeybe tarafından yapılan şu rivayet ortadan kaldırmaktadır. İbn Ebi Şeybe der ki: Bize Zeyd b. el-Hubâb anlattı, dedi ki: Bize Musa b. Ali b. Rebah babasından, o Ukbe b. Âmir'den rivayetle dedi ki: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kur'ân'ı öğreniniz ve onunla teganni ediniz ve yazınız. Nefsim elinde olana yemin ederim, onun (hafızalardan) ayrılıp gitmesi iki yaşına basmış devenin yularından kaçıp kurtulmasından daha çabuktur."<sup>195</sup> [46]

Bizim (Mâliki mezhebimize mensub) ilim adamlarımız şöyle derler: Bu hadis-i şerifin senedi eğer sahih ise, Kur'ân-ı Kerim'i bize bütün hocalardan nesilden nesile o şerefli çağa ve **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'a kadar tevatür yoluyla ulaşan ve şekli kafi olarak bilinen kıraat şekli reddetmektedir. Bize tevatür yoluyla gelen bu kıraatte, ne nağme sözkonusudur ne de başkalarını neşelendirerek okumak sözkonusudur. Bununla birlikte harflerin mahreçlerinden çıkartılmasında, uzatılmasında, idğam ve izhar yapılmasında ve benzeri kıraat şekillerinde işi oldukça ileriye götürenlerin çokluğuna rağmen, böylesine rastlanılmamıştır. Diğer taraftan nağmeli ve neşelendirecek şekilde okumakta hemzeli olmayan bir harfi hemzeli imiş gibi okumak, med olmayan yeri medli okumak da sözkonusudur. Bunun sonucunda tek bir elif birkaç elif, tek bir vav birkaç vav, tek bir harf ise birden çok harfe dönüşür. Bu da Kur'ân-ı Kerim'de bir fazlalığa sebebiyet verir. Bu ise men edilmiştir. Bu şekilde okuyanlar eğer, hemze üzerinde durak yapacak olurlarsa bu sefer birkaç hemze çıkartırlar. Üzerinde durulan türden hemzeler de varsa o sadece bir tanedir. Birden çok hemze değildir. Ve bu hemze ya mebni olur, ya maksur olur. Denilse ki: Abdullah b. Muğaffel'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) bir gece yolculuğunda devesi üzerinde iken Feth sûresini okudu. Kıraatinde terci' yaptı.<sup>196</sup> [47] Bunu Buhari zikretmiş ve yaptığı bu terci'in niteliği ile ilgili olarak üç defa (hemzeleri uzatarak) â, â, â demiştir.<sup>197</sup> [48]

Biz bununla ilgili olarak şunu söyleriz: Bu **Hazret-i Peygamber**'in med yapılan yerde bunu iyice med yaptığı şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca sırtında yol aldığı devenin onu sarsması halinde çıkarttığı sesin anlatılması olma ihtimali de vardır. Nitekim sesini yükselten kimse eğer binek üzerinde ise bineğinin sarsmasının, sesinin basıncında ve kesik kesik çıkmasında etki ettiği görülen bir şeydir. Böyle bir ihtimal sözkonusu olduğuna göre bunu delil göstermek mümkün değildir.

Hadis hafızı Ebu Muhammed Abdülgani b. Said, Katade'nin Abdurrahman b. Ebu Bekir'den, onun da babasından rivayetine göre, Ebu Bekir(radiyallahü anh.) şöyle demiştir: "**Rasûlullah** (sa.)'ın kıraatinde terci'siz (nağmesiz) med vardı."

İbn Cüreyc de Ata'dan, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın nağme yapıp neş'elendiren bir müezzini vardı. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Gerçek şu ki ezan düz

---

<sup>195</sup> [46] Mecmau'z-Zevâid, VII, 169.

<sup>196</sup> [47] Buhârî, Fednîlî'l-Kur'ân 30; Meğâzî 48; Tefsir 48. sûre; Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 237; Ebû Dâvûd, Vitr 20.

<sup>197</sup> [48] Buhârî, Tevhid 50

kolay ve pürüzsüzdür. Eğer senin ezanın da düz kolay ve pürüzsüz olacak ise oku, değilse okuma." Bunu Darakutnî, Sünen'inde rivayet eder.<sup>198 [49]</sup> **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) ezanda nağmeyi yasakladığına göre **yüce Allah**'ın koruması altında olan Kur'ân-ı Kerim'de nağme yapmayı caiz görmemesi daha uygundur. Çünkü yüce Rabbimiz hak sözünde şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Zikri (Kur'ân'ı) Bizler indirdik ve onu koruyacak olanlar da Bizleriz." (el-Hicr, 15/9); "Önünden de arkasından da batıl ona erişemez. O, Hakim ve Hamid tarafından indirilmiştir." (Fussilet, 41/42).

Şunu belirtelim ki bu görüş ayrılıkları sesi yükseltip alçaltmak ve çokça nağme yapmak ile Kur'ân'ın anlamının anlaşılmasında hali ile ilgilidir. Eğer iş daha da ileriye götürülecek ve Kur'ân'ın anlamının anlaşılması bütünüyle engellenecek olursa, bu ittifakla haramdır. Hükümdarların önünde ve cenazeler arkasında Kur'ân okuyan Mısır'daki okuyucuların yaptığı budur. Onlar bu şekilde okumanın karşılığında hediyeler ve ücret alırlar. Fakat bu işleri sapıkçadır. Bu amelleri boşunadır. Onlar bu şekilde Kur'ân okuyarak Allah'ın Kitabı'nı değiştirmeyi helal görüyorlar. Allah'ın indirdiği kitabında bulunmayan şeyleri ilave etmek suretiyle Allah'a karşı cür'etkarca hareket etmeyi önemsemiyorlar. Bu onların dinlerini bilmediklerinden, **peygamber**lerinin Sünnetlerinin dışına çıkmalarından ve Kur'ân okumakta kendilerinden daha önce geçmiş bulunan salih kimselerin izledikleri yolun dışına çıkmalarından dolayı böyle olmaktadır. Onlar bu davranışlarıyla şeytanın kendilerine süslü ve güzel gösterdiği amellerine yöneliyorlar. Bu işi yapınca iyi bir iş yaptıklarını zannediyorlar. Hakikatte ise onlar sapıklıklarında dönüp duruyorlar. Allah'ın Kitabı ile oynuyorlar. İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. Fakat doğru sözlü yüce **Peygamber**, bunun gerçekleşeceğini de haber vermiştir. Nitekim **Hazret-i Peygamber**'in haber verdiği gibi olmuştur.

İmam Hafız Ebu'l-Huseyn Rezin ile Ebu Abdullah et-Tirmizi el-Hakim Nevâdiru'l-Usul adlı hadis kitabında Hazret-i Huzeyfe'den **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'nin şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Kur'ân'ı Arapların nağme ve sesleriyle okuyunuz. Sakın aşıkların<sup>199 [50]</sup> nağmeleriyle ve iki kitap ehlinin (Yahide ve Hristiyanların) nağmeleriyle okumayınız. Benden sonra şarkı ve ağıt yakar gibi Kur'ân'ı nağmeli okuyacak kimseler gelecektir. Kur'ân onların hançerlerinden aşağıya inmez. Kalpleri fitneye garkolmuştur. Bu okuyuşlarından hoşlananların kalpleri de onlarınki gibidir." <sup>200 [51]</sup>

İlim adamlarımız der ki: Vaizlerin önlerinde ve toplantılarda günümüz Kur'ân okuyucularının Kur'ân okudukları vakit, Arap olmayanların nağmeleri ile Kur'ân okumalarının **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yasakladığı şekil olma ihtimali çok yüksektir. Kiraatte terci' (tekrarlamak ve nağme yapmak.) hristiyanların okuyuşu gibi harfleri tekrarlayıp durmaktır. Tertil ise ağır ağır okumak, harfleri ve harekeleri

---

<sup>198 [49]</sup> Darakutnî, II, 86. Hadisin râvilerinden İshâk b. Ebî Yahya, zayıftır. Aynı yer, Ebû't-Tay-yib Muhammed, et-Ta'lîku'l-Muğnî, II, 86. notundan.

<sup>199 [50]</sup> "Âşıklar" diye tercüme ettiğimiz kelime Kurtubi metninde "ehl el-ışk" şeklindedir. Biraz sonra belirtilecek kaynaklarda ise bu kelime "ehl el-fisk" yani "fâsıklar" şeklindedir. Bu daha uygun görünmektedir.

<sup>200 [51]</sup> el-Azizi, es-Sırâcu'l-Munîr Şerhu'l-Câmi's-Sağir, I, 256: Mecmau'z-Zevâid, VII, 169.

açık seçik bir şekilde çıkarmaktır. Kur'ân okuyuşunda istenen budur. **Yüce Allah** şöyle buyurmuştur: "Ve Kur'ân'ı tertil ile (tane tane, ağır ağır) oku." (el-Müzemmil, 73/4.)

Umm Seleme'ye **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in namazda Kur'ân okuyuşuna dair soru soruldu da şöyle dedi: Onun namazından size ne? O namaz kılar, sonra da kıldığı kadar uyur, sonra uyuduğu kadar namaz kılar, sonra namaz kıldığı kadar uyurdu. Ve sabaha kadar bunu böyle yapardı. Böyle dedikten sonra **Hazret-i Peygamber**'in kıraatinin nasıl olduğunu anlattı. Onun harfleri tane tane açık seçik okumasını nitelendirdi.<sup>201 [52]</sup> Bunu Nesai, **Ebu Davud** ve Tirmizi rivayet etmiş, Tirmizi de: "Hasen, sahih, garib bir hadistir" demiştir.

#### 4 Kur'ân ve İlim Ehlinin, Riya ve Benzerlerinden Sakındırılması

**Yüce Allah** şöyle buyurmaktadır:

"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın" (en-Nisâ, 4/36) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır:

"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rab-bine ibadette hiç bir kimseyi ortak koşmasın" (el-Kehf, 18/110).

Müslim'in rivayetine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kıyamet gününde insanlar arasında aleyhine hüküm verilecek ilk kişi şehid düşen bir kimse olacaktır. Bu Allah'ın huzuruna getirilecek Allah ona nimetlerini sayıp dönecek, o da bunları itiraf edecektir. Allah ona: Sana verdiğim bu nimetler ile sen ne yaptın, diye sorunca: Senin yolunda şehid düşünceye kadar çarpıştım, diyecektir. Allah: Yalan söyledin, fakat sen: Cesurdur, denilsin diye çarpıştın, nitekim böyle söylendi. Daha sonra **yüce Allah** onun hakkında emir verecek o da yüzüstü cehenneme atılncaya kadar sürüklenecektir. Diğer ilmi öğrenip öğreten, Kur'ân okuyan kimsedir. Bu da Allah'ın huzuruna getirilecek, Allah onun üzerindeki nimetlerini ona sayıp dönecek, o da bunları itiraf edecektir, **Yüce Allah** ona: Sen bu nimetler ile ne yaptın, diye sorunca o da diyecek ki: İlmi öğrendim, öğrettim, Senin uğrunda Kur'ân okudum. **Yüce Allah** ona: Yalan söyledin diyecektir. Sen ilmi alimdir, denilsin diye öğrendin. Güzel Kur'ân okuyor, denilsin diye Kur'ân okudun. Bunlar senin hakkında söylendi. Daha sonra emir verilecek ve cehenneme atılncaya kadar yüzüstü sürüklenecektir. Diğer bir kişi ise Allah'ın kendisine genişlik ihsan ettiği ve malın bütün çeşitlerinden verdiği kimsedir. Bu kişi Allah'ın huzuruna getirilecek, Allah üzerindeki nimetlerini sayıp dönecek, o da bu nimetleri itiraf edecektir. Allah ona: Peki sen bu nimetlerle ne yaptın, diye sorunca, şöyle diyecektir: Uğrunda harcanmasını arzuladığın ne kadar yol varsa Senin için infakta bulunmadığım tek bir yol bırakmadım. Allah ona, yalan söyledin, diyecektir. Fakat sen bunu : Bu kişi oldukça cömerttir, denilsin diye yaptın ve bu söylendi. Daha sonra **yüce Allah** emir verecek ve cehenneme atılncaya kadar yüzüstü sürüklenecektir."<sup>202 [54]</sup>

Tirmizi, bu hadisi naklederken şunları da söylemektedir: Sonra Rasûlul-lah (sallallahü aleyhi ve sellem) iki dizime vurarak şöyle buyurdu: Ey Ebû Hureyre, işte bu

<sup>201 [52]</sup> Ebû Dâvûd, Vitr 20; Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 23

<sup>202 [54]</sup> Müslim, tiitfre 152; Tirmizi, Züh'd 48; Nesâî, Cilmd 22.

üç kişi, Kıyamet gününde kendileriyle cehennem ateşinin ilk alevlendirileceği kişiler olacaktır."

Ebu Hureyre'nin ismi Abdullah'tır. Abdurrahman olduğu da söylenmiştir. O dedi ki: Bana Ebu Hureyre künyesinin verilmesinin sebebi, kolumun yeni içerisinde bir kedi taşımamdır. **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** beni görünce: "Bu ne?" diye sordu. Ben, kedi dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Peygamber**: "Ey Ebu Hureyre (kedicik babası)" dedi.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu (hadis) ameli ve ilmiyle Allah'ın rızasını aramayan kişi hakkındadır.

**Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: "Her kim Allah'tan başkası için ilim talep ederse veya ilmiyle Allah'tan başkasını murad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın."<sup>203 [55]</sup>

İbnü'l Mübarek, Rekâik adlı eserinde, el-Abbas b. Abdülmuttalib'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** buyurdu ki: "Bu din öyle zaferler elde edecektir ki, denizleri aşacak ve hatta Allah yolunda atlılar denizleri geçecektir. Ondan sonra Kur'ân okuyacak bir takım kimseler geleceklerdir. Bunlar, Kur'ân okuduklarında bizden daha iyi okuyabilen kimdir, bizden daha bilgili kimdir diyeceklerdir." Daha sonra **Hazret-i Peygamber** ashabına dönerek şunları söyler: "Bu gibi kimselerde bir hayır görür müsünüz?" diye sorunca, Eshabı: Hayır, derler. Sonra şöyle buyurur: "Bunlar sizdendir. Bunlar, bu ümmettendir ve bunlar cehennemin yakıtıdır."<sup>204 [56]</sup>

**Ebu Davud** ve Tirmizi de Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** buyurdu ki: "Her kim kendisiyle Allah'ın rızası aranan bir bilgiyi sadece ve sadece o bilgi sayesinde dünyadan bir menfaat elde etmek için öğrenirse o, Kıyamet gününde cennetin kokusunu alamayacaktır." Tirmizi der ki, bu basen bir hadistir.<sup>205 [57]</sup>

Ebu Hureyre'den rivayete göre **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurmuştur: "Ha-zen kuyusundan Allah'a sığınınız." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, Hazen kuyusu nedir, diye sorunca şöyle buyurdu: "Bu bizzat cehennemin günde yüz defa kendisinden Allah'a sığındığı cehennemdeki bir vadidir." Ey Allah'ın **Peygamberi** buna kim girecektir, diye sorulunca şu cevabı verir: "Amelleriyle riyakârlık yapan kurradır (Kur'ân okuyucusudur, bilginleridir)." Tirmizi: Bu, garib bir hadistir, der.<sup>206 [58]</sup>

Esed b. Musa'nın kitabında kaydedildiğine göre, **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurmuştur: "Cehemmende öyle bir vadi vardır ki, cehennemin kendisi bu vadinin şerrinden günde yedi defa Allah'a sığınır. Bu vadide öyle bir kuyu vardır ki,

---

<sup>203 [55]</sup> İbn Mâce, Mukaddime 23; Tirmizi, İlin 6.

<sup>204 [56]</sup> Mecmau'z-Zevaid, I, 185.

<sup>205 [57]</sup> Ebû Dâvûd, İlin 12; İbn M6.ce, Muknddime 23; ancak bu hadisi Tirmizi'de tesbit edemedik.

<sup>206 [58]</sup> Tirmizi, Zühd 48. Tirmizî dedi ki: Bu, hasen garip bir hadistir. İbn Mâce, Mukaddime 23'te: "yüz defa" yerine: "dört yüz defa" şeklinde; ayrıca sonunda: "Allah'ın en çok buğz ettiği kurrâ (ilim adamları) ise, emirleri ziyaret edenlerdir" fazlalığı da vardır.



cehennemin kendisi ve o vadi, bu kuyunun şerrinden Allah'a sığınır. Bu kuyuda da öyle bir yılan vardır ki, cehennem de o vadi de ve o kuyu da bu yılanın şerrinden yedi defa Allah'a sığınır. Allah bu yılanı Allah'a isyankarlık eden Kur'ân hafızı olan bedbahtlar için hazırlamıştır."

O halde Kur'ân hafızı ve ilim talep eden kimsenin kendi nefsinde Allah'tan korkan bir takva sahibi olması, amelini yalnız Allah için ihlasla yapması gerekir. Eğer hoşuna gitmeyecek birşey yapmış ise hemen tevbe etmekte, Allah'a yönelmekte elini çabuk tutsun. İlim talebine ve ameline ise ihlâsı elde etmekle başlasın. Kur'ân-ı Kerim'i hıfzetmiş bir kimsenin göstermesi gereken dikkat ve titizlik öbürlerinden daha fazladır. Nitekim, onun da başkasına verilmeyecek ecirleri vardır.

Tirmizi'nin Ebu'd-Derda'dan rivayetine göre **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurmuştur: "Allah kitapların birisinde bir **peygambere** şunu indirmiş **(veya vah-yetmiş)** bulunuyor: Dinden başka şeyler için bilgi elde eden amelden başka maksatlarla ilim öğrenen, âhiret için yapılması gereken amel ile dünyayı isteyen kimselere de ki: Bunlar insanlara karşı koyun postuna büründük-leri halde kalpleri kurtların kalbi gibidir. Dilleri baldan tatlı olduğu halde kalpleri acıdan da acıdır. Onlar beni mi kandırmaya çalışıyorlar, benimle mi alay etmek istiyorlar? Onlar için öyle bir fitne hazırlayacağım ki, o fitnede taham-mülkâr halim selim kimseler bile şaşırıp kalacaktır."<sup>207 [59]</sup>

et-Taberi, A'dâbu'n-Nufûs adlı eserinde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Ebu Kureyb Muhammed b. el-Alâ anlattı, bize el-Muharibî, Amr b. Âmir el-Becelî'den, o İbn Sadaka'dan o, **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın ashabından birisinden ya da ona anlatan birisinden rivayetle dedi ki: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurdu "Allah'ı kandırmaya çalışma. Çünkü Allah'ı kandırmaya çalışanın bu gayretini Allah boşa çıkartır. Ve eğer o farkında ise aslında kendi kendisini kandırır." Ashab sorar: Ey Allah'ın **Peygamberi**, insan Allah'ı kandırmaya nasıl çalışır? Şöyle buyurdu: "Allah'ın sana emrettiğini yerine getirirsin fakat, bu amelin ile başkasını murad edersin. Riyadan sakınınız. Çünkü o, şirkin kendisidir. Riyakarlık yapan bir kimse, Kıyamet gününde herkesin önünde kendilerine nisbet edileceği dört isim ile seslenilir. Ey kafir, ey haşir **(ziyana uğrayan)**, ey gadir **(sözünde durmayan)**, ey facir! Amelin haktan uzaktır, ecrin boşa çıkmıştır. Bugün senin hiçbir nasibin yoktur. O bakımdan ey aldatici, sen kimin için amel ediyor idiysen git, ecrini onda ara."

Alkame, **Abdullah b. Mes'ud**'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İçinde küçüğün büyüyeceği, büyüğün de ihtiyarlayacağı bir fitne gelip sizi kuşatınca, insanların kendisine göre hareket edeceği bid'at bir yol izlenip o bid'atten herhangi bir şey değiştirildiğinde, Sünnet değiştirildi, denileceği bir fitne gelip sizi kuşatacağında, haliniz nice olacaktır? Hazır bulunanlar: Bu ne zaman olacaktır, ey Ebu Abdurrahman? denilince şu cevabı verir: Kur'ân okuyucularınız artıp fakihleriniz azaldığında, emirleriniz çoğalıp eminleriniz azaldığında, âhiret için işlenen bir amel ile dünya arandığında ve dinden başka bir maksat ile din bilgisi öğrenildiğinde.

---

<sup>207 [59]</sup> Yakın ifadelerle Tirmizi, Zühd 60 Ebû Hureyre'den; Dârimî, Mukaddime 29. Ka'b'ın sözü olarak.

Süfyan b. Uyeyne der ki: Bize ulaştığına göre İbn Abbas şöyle demiştir: Eğer Kur'ân hafızları hakkıyla Kur'ân'a uysalar ve gerektiği gibi hareket etseler, şüphesiz Allah onları sever. Fakat onlar bu Kur'ân ile dünyayı istediler, onun için Allah da onlara buğzetti ve insanların nazarında da önemsiz-leştiler.

Ebû Cafer Muhammed b. Ali'nin yüce Allah'ın:

"Onlar ve azgınlara oraya (cehenneme) hep birlikte yüzleri üstü ardı arkasına atılırlar." (eş-Şuarâ, 26/94) âyeti ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunlar dilleriyle hak ve adaleti nitelendiren fakat, onu terkedip ona aykırı hareket eden kimselerdir.

İnşaallah bu kitabımızda yeri geldikçe bu hususa dair daha da etraflı açıklamalar gelecektir.

### **5 Kur'ân'ı Öğrenen Kimsenin Dikkat Etmesi ve Gafil Olmaması Gereken Hususlar**

Bunların başında Kur'ân'ı ezberleyip öğrenmek isteğinde önceden de belirttiğimiz gibi, Allah'a ihlasla yönelmesi, gece gündüz namazda yahut namazın dışında olsun - onu unutmamak üzere- kendisini Kur'ân-ı Kerim'i okumaya vermesi gelir. Müslim'in İbn Ömer'den rivayetine göre Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı ezberlemiş olan kimsenin durumu, bağlı deve sahibinin durumuna benzer. Eğer onu gözünden uzak tutmaz ve kontrol ederse elinde tutar. Eğer bağını çözerse çeker gider. Kur'ân hıfzetmiş kimse de geceleyin ve gündüzün namaz kılıp Kur'ân okur ise Kur'ân'ı hatırlar, unutmaz. Eğer (çokça.) namaz kılıp okumazsa onu unutmaz."<sup>208 [61]</sup>

Kur'ân'ı hıfzetmiş olan bir kimsenin Allah'a hamdeden bir kul olması gerekir. O'nun nimetlerine şükreden, Allah'ı zikreden, Allah'a tevekkül eden, Allah'tan yardım isteyen, O'na yönelme arzusunu taşıyan, O'na sıkı sıkı bağlanan, ölümü hatırlardan çıkarmayan ve ölüme hazır bir kimse olmalıdır.

Yine Kur'ân hafızının günahlarından korkması, Rabbinin affını uman bir kimse olması gerekir. Sağlıklı halinde korku ona baskın olmalıdır. Çünkü son nefeslerini ne halde vereceğini bilmemektedir. Eceli yaklaştığında ise Allah'ın rahmeti onun nefsinde daha bir yer etmelidir. Çünkü bu durumda Allah, hakkında hüsn-ü zan beslemek gerekir. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ölümünüz halinde her biriniz mutlaka Allah hakkında hüsn-ü zan beslesin."<sup>209 [62]</sup> Yani Allah'ın kendisine rahmet ve mağfiret edeceği zannını taşıyın.

Kur'ân hafızının, çağının insanlarını iyi bilen birisi olması gerekir. Yönetim ve yöneticilerin zararlarına karşı kendisini korumaya çalışmalıdır. Nefsini kurtarmaya, canını tehlikelerden uzak tutmaya gayret etmelidir. Dünyalığından gücü yettiği kadarını önünden göndermeli (tasadduk etmeli) ve bütün bu hususlarda nefesine karşı gücü yettiği kadar mücahede etmelidir.

---

<sup>208 [61]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 23 ("Kur'ân hıfzetmiş kimse de..." bölümünden sonrası);

Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 226, 227.

<sup>209 [62]</sup> Müslim, Cennet 81.

Kur'ân'ı hıfzeden bir kimsenin en çok önem verdiği şey, dininde vera' sahibi olmak, Allah'ın kendisine emrettiği ve nehyettiği bütün hususlarda Allah'a karşı takvâli olmak, O'nun gözetiminde olduğunu unutmamak olmalıdır. İbn Mes'ud der ki: Kur'ân okuyan kimsenin, insanlar uyuduğunda gecesiyle (yaptığı ibadetiyle) bilinmeli, insanlar uyandığında gündüzü ile, insanlar gördüğünde ağlamasıyla, insanlar lafa daldıklarında susmasıyla, insanlar böbürlenip durduklarında alçakgönüllülüğü ile, insanlar sevindiklerinde de üzüntüsüyle tanınmalı, bununla ayırt edilmelidir.

Abdullah b. Amr der ki: Kur'ân'ı hıfzetmiş bir kimsenin, lafa dalanlarla birlikte dalmaması, cahillik edenlere karşı cahillik etmemesi gerekir. Aksine o, Kur'ân hatırı için affedip bağışlayabilmelidir. Çünkü onun göğsünde **yüce Allah**'ın keliması vardır.

Yine Kur'ân hafızının şüpheli yollardan kendisini koruması gerekir. Kur'ân meclislerinde ve başka meclislerde, gülmesini ve faydasız konuşmasını azaltmalıdır. Başkasının kötülüklerine karşı tahammül etmeye ve vakar sahibi olmaya kendisini zorlamalıdır.

Kur'ân hafızı, fakirlere karşı alçakgönüllü olmalı. Büyüklenmekten, kendisini beğenmişlikten uzak durmalıdır. Eğer fitneye düşmekten korkarsa, dünyadan ve dünyalık peşinde koşanlardan uzak durmalı, gereksiz tartışma ve iddialaşmaları terketmelidir. Kendisini yumuşak davranmaya ve edeb sınırları içinde kalmaya zorlamalıdır.

Kötülük etmeyeceğinden emin olunan, hayrı umulan, zararından uzak kalınan, laf götürüp getiren dedikoduculara kulak asmayan, onları dinlemeyen, hayırda kendisine yardımcı olacak, kendisine doğruyu, güzel ahlakı gösterecek olanlarla ve hayrı kendisine güzel gösterecek, çirkin göstermeyecek kimselerle arkadaşlık yapmalıdır.

Kur'ân'ın hükümlerini öğrenmelidir. Allah'ın emrinden neyi murad ettiğini, kendisine neyi farz kıldığını anlamalıdır. Böylelikle okuduğundan faydalansın ve okuduğu hükümlerin gereğince amel etsin. Ezberinden Kur'ân-ı Kerim'in farz ve hükümlerini ezbere okuduğu halde, okuduğunun ne anlama geldiğini bilmeyen kimsenin bu durumundan daha çirkin ne olabilir!? Böyle bir kimse, anlamını bilmediği şey ile nasıl amel edebilecektir? Okuduğu Kur'ân'ın incelikleri hakkında kendisine soru sorulduğu halde bunları bilmemesi ne kadar çirkindir? Bu durumda olan kimse, olsa olsa koca koca kitaplar yüklenmiş eşeğe benzer.

Kur'ân hafızının Allah'ın, İslâm'ın ilk dönemlerinde kullarına ne şekilde hitap ettiğini, Kur'ân'ın sonraki nüzul dönemlerinde de onları neye teşvik ettiğini, İslâm'ın ilk dönemlerinde Allah'ın neleri farz kıldığını, daha sonraki dönemlerde ise bu farzlara neleri eklediğini bilip biribirinden ayırt edebilmesi için Kur'ân'ın Mekkî olanını Medenî olanından ayırt etmesi gerekir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in çoğu yerinde, Medenî olan buyruklar Mekkî olanları nes-heder. Mekkînin Medenî âyetleri neshetmesine ise imkan yoktur. Çünkü mensuh (neshedilen) nesneden (nâsih)e göre daha önceki dönemlerde nazil olmuştur. Hafızın i'rabı ve Kur'ân-ı Kerim'deki ğarib lâfızları bilmesi de onun için bir kemal sebebidir. Çünkü bunları bilmesi, okuduğunu iyice anlamasına, öğrenmesine kolaylık sağlar, okuduğu buyruklar ile ilgili şüphelerini ortadan kaldırır.

Ebu Cafer et-Taberi der ki: el-Cermi'yi şöyle derken dinledim: Otuz yıldan beri,

fıkıh ile ilgili mes'elelerde Sibeveyh'in Kitabından hareketle fetva veriyorum. Muhammed b. Yezid der ki: Çünkü Ebu Ömer el-Cermi, hadis bilen birisi idi. Sibeveyh'in Kitabını öğrenince hadisteki fıkıhı da öğrenmiş oldu. Çünkü Sibeveyh'in Kitabından düşünme ve tefsiri öğreniyordu. Daha sonra bu öğrendiklerinden hareketle **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'dan sabit olarak nakledilen Sünnetleri, tetkik ediyordu. İşte bunları öğrenerek kişi, aziz ve celil olan Allah'ın Kitabı'ndaki muradını anlar. Ve bunlar Kur'ân hükümlerini alabildiğine açar. ed-Dahhak, **yüce Allah**'ın:

**"Fakat öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğumuz kitap sayesinde Rabbaniler olunuz." (Al-i İmran, 3/79) âyeti ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Allah'ın Kitabı'nı öğrenen bir kimse fakih olmakla yükümlüdür.**

İbn Ebi'l-Havârî der ki: Yüz seksenbeş yılında bir grup ile birlikte Fudayl b. İyad'ın yanına gittik. Kapıda durduk. İçeri girmek için bize izin vermedi. Birisi şöyle dedi: Eğer bunun dışarı çıkacağı varsa ancak Kur'ân okunduğu için dışarı çıkar. Biz de Kur'ân okuyan birisine okumasını söyledik. O da okumaya başlayınca Fudayl bize, küçük bir pencereden baktı. Biz de: Esselamu aleyke ve rahmetullah, dedik. O: Ve aleykümu's-selam deyince şöyle dedik: Nasılsın ey Ebu Ali, halin nicedir? Şöyle dedi: Ben Allah'ın verdiği afiyetteyim. Fakat sizden yana da eziyet çekiyorum. Sizin içinde bulunduğunuz bu durum İslâm'da görülmedik bir haldir (**bid'attir**). O bakımdan inna lillah ve inna ileyhi râciûn, diyorum. Bizler ilmi bu şekilde talep etmiyorduk. Fakat hocalara gider ancak onlarla birlikte oturmaya kendimizi ehil görmezdik. O bakımdan onlardan uzakça bir yerde oturur ve farketmeden onları dinlemeye çalışırdık. Bir hadis geçti mi, onlardan bu hadisi tekrarlamalarını ister ve kaydederdik, sizler ise cahillikle ilmi talep ediyorsunuz. Allah'ın Kitabı'nı da zayi etmiş bulunuyorsunuz. Eğer sizler gerçekten Allah'ın Kitabı'nı talep etseydiniz, arzuladığınız şeylerin şifasını orada bulurdunuz. Biz, Kur'ân'ı öğrendik deyince, şöyle dedi: Sizin Kur'ân'ı öğrenebilmenize ömürleriniz ve çocuklarınızın ömürleri de yetmez. Biz: Bu nasıl olur, ey Ali'nin babası deyince, şöyle dedi: Sizler Kur'ân'ın i'rabını bilmedikçe, muhkem âyetlerini müteşabih olanlarından, nâsihini mensûhundan ayırd edemedikçe Kur'ân'ı öğrenmiş olamazsınız. Bunları öğrendiğiniz takdirde ise Fudayl'in ve İbn Uyeyne'nin sözlerine de ihtiyacınız kalmaz. Daha sonra şöyle dedi: Kovulmuş olan şeytandan işiten, bilen Allah'a sığınıyorum. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle: "Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olanlara bir şifa, mü'minler için de bir hidayet ve rahmet gelmiştir. De ki: Allah'ın lütuf ve rahmeti ile ... ve yalnız bunlarla sevininler. Bu, onların toplaya geldiklerinden daha hayırlıdır." (**Yunus, 10/57-58**) âyetlerini okudu.

**Derim ki:** İşte Kur'ân okuyucusu bu mertebelere ulaştı mı, o kimse Kur'ân'ı iyice okuyup belleyen Furkân'ın bilgisini elde eden bir kimse olur. Allah'ın kolaylık verdiği kimse için bu mertebelere ulaşmak zor birşey değildir. Kur'ân'ı öğrenirken veya öğrendikten sonra -önceden de açıkladığımız şekilde- niyetini Allah için halis kılmadığı sürece, Kur'ân öğrenenin sözünü ettiğimiz bu hususlardan herhangi bir şekilde yararlanmasi sözkonusu değildir. Öğrenci, kimi zaman öğrenmek ve dünyada şeref sahibi olmak arzusuyla ilmi talep etmekle işe başlar. İlmi kavraması devam ederken bu kanaatinde hatalı olduğunu öğrenir, bundan dolayı tevbe eder, Allah için niyetini halis kılar. Bununla bu sefer yararlanır ve halini düzeltir.

el-Hasen der ki: Bizler önceleri ilmi dünya için talep ederdik. O bizi âhi-rete çekti. Süfyan es-Sevri de aynı şeyi söyler. Habib b. Ebi Sabit de der ki: Biz, bu işi önceleri hiçbir niyetimiz olmaksızın talep ettik. Niyet sonradan geldi.

## **6 Kur'ân-ı Kerim'in İ'rabı, İ'rabını Öğretmek, Öğrenmeye Teşvik ve Kur'ân'ı İ'rablı Olarak Okuyanın Ecri**

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashabından ve onlara tabi olanlardan (Allah onlardan razı olsun) Kur'ân-ı Kerim'in i'rabının faziletine, i'rabını öğrenmeye teşvike dair ve yanlış hareke ile okumayı yerip, bunun hoşlanılmayan birşey olduğunu belirten birtakım haberler gelmiş, bulunuyor. Bütün bunlar ise, Kur'ân-ı Kerim'i okuyup ezberleyen kimselerin bu ilmi öğrenmek için oldukça gayret göstermelerini gerektirmektedir.

Bunlardan birisi de Yahya b. Süleyman ed-Dabbi'nin bize naklettiği şu rivayettir: Yahya dedi ki: Bize Muhammed b. Said anlattı. Dedi ki: Bize Ebu Mu-aviye, Abdullah b. Said el-Makburi'den, o babasından, o da dedesinden, o Ebu Hureyre'den rivayetle dedi ki: **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kur'ân'ı i'rab ile (açık seçik, tane tane, harflerinin doğru olarak harekeleri belirtilmiş olarak) okuyun ve onun garib (manalarını bilmediğiniz) kelimelerini araştırın."<sup>210 [64]</sup>

Bana babam anlattı. Bize İbrahim b. el-Heysem anlattı. Dedi ki: Bize Adem b. Ebi İyas anlattı. Dedi ki: Bize Ebu't-Tayyib el-Mervezî anlattı. Dedi ki: Bize Abdülaziz b. Ebi Revvad Nafi'den, o İbn Ömer'den anlatarak dedi ki: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her kim Kur'ân okuyup onun i'rabını belli etmezse, ona bir melek görevlendirilir. Bu onun için Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği şekle uygun olarak okuduğu her bir harfe on hasene yazar. Eğer bir kısmını i'rablı okur ise, onun için iki melek görevlendirilir. Bunlar okuduğu her bir harf için yirmi hasene yazarlar. Eğer tümünü i'rablı okur ise, onun için dört melek görevlendirilir. Bunlar ona her bir harf için yetmiş hasene yazarlar."<sup>211 [65]</sup>

Cüveybir, ed-Dahhak'tan rivayetle dedi ki: **Abdullah b. Mes'ud** dedi ki: Kur'ân'ı tecvidli okuyunuz ve en güzel seslerle onu süsleyiniz. Kur'ân'ı i'rablı okuyunuz, çünkü o, Arabi bir Kur'ân'dır. Allah da Kur'ân'ın i'rablı (açık seçik, fasih, tane tane, harekeleri belli) okunmasını sever.

**Mücahid**'in bir rivayetine göre, İbn Ömer dedi ki: Kur'ân'ı i'rablı okuyunuz.

Muhammed b. Abdurrahman b. Zeyd'den rivayete göre o, şöyle demiş: Ebu

Bekr ve Ömer (radiyallahü anhnihum)'a dediler ki: Kur'ân-ı Kerim'in bir bölümünün i'rablı okunmasını harflerini ezberlemekten daha çok severiz.

**eş-Şabi**'den gelen rivayete göre o, şöyle demiştir: Hazret-i Ömer dedi ki: Kim Kur'ân'ı i'rablı olarak okur ise, Allah katında bir şehid ecri alır.

---

<sup>210 [64]</sup> el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, I, 222; el-Heyseraî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 163'te: "Râvîleri arasında metruk vardır" kaydı ile.

<sup>211 [65]</sup> Hazret-i Âişe'den buna yakın ancak senedinde metruk râvî bulunan bir rivayet için bk. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 163

Mekhûl dedi ki: Bana ulaştığına göre Kur'ân-ı Kerim'i i'rablı olarak okuyan kimse, i'rabsız olarak okuyan kimsenin iki katı kadar ecir alır.

İbn Cüreyc'in, Ata'dan rivayetine göre **İbn Abbas** şöyle demiştir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Arapları üç şey sebebiyle seviniz. Ben Arabım, Kur'ân Arapçadır, cennet ehlinin konuşacağı dil de Arapçadır."<sup>212 [66]</sup>

Süfyan, Ebu Hamza'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: **el-Hasen**'e, Arap-çayı öğrenen birtakım kimselerden söz edildi. O da: Güzel bir iş yapıyorlar dedi. **Peygamber**lerinin dilini öğreniyorlar. Yine **el-Hasen**'e: Bizim lahin yapan (i'rab kurallarına aykırı okuyan) bir imamımız var, denildi. O da: Onu imamlıktan çekiniz, cevabını verdi.

İbn Ebi Müleyke'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: **Ömer b. el-Hattab** (radiyallahü anh) döneminde bedevi bir Arap (Medine'ye) gelip şöyle der: Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in üzerine indirilen Kur'ân-ı Kerim'den bazı yerleri bana kim okuyup öğretebilir? Adamın birisi ona Tevbe sûresini öğretmeye başladı. Ve:

"Allah ve Rasûlü, müşriklerden uzaktır" (mealindeki et-Tevbe, 9/3 ayet-i kerimesini) Allah müşriklerden ve Rasûlünden uzaktır, anlamına gelecek şekilde şeklinde kelimesini esreli olarak okutur. Bunun üzerine bedevi Arap şöyle der: Allah Resulünden uzaklaştı mı? Eğer Allah Rasûlünden uzaklaşmış ise ben de ondan uzaklaşıyorum. Bedevi arabın bu sözleri Hazret-i Ömer'in kulağına gider. Hazret-i Ömer onu çağırıp şöyle söyler:

- Ey bedevi! Sen Allah Rasûlünden (sallallahü aleyhi ve sellem) uzak olduğunu mu ilan ettin? Şöyle dedi:

- Mü'minlerin emiri, ben Medine'ye geldim. Kur'ân bilmiyorum. Bana kim Kur'ân okumayı öğretir diye sordum. Bu kişi bana Berae (Tevbe) sûresini okuttu ve: şeklinde okuttu. Bunun üzerine ben de: Peki Allah, Rasûlünden uzaklaştı mı? Eğer Allah Rasûlünden uzaklaşmış ise ben de ondan uzaklaşıyorum, dedim. Bunun üzerine Hazret-i Ömer şöyle dedi:

- Bu âyet böyle değildir ey bedevi!

- Nasıldır ey müminlerin emiri, diye sorunca, Hazret-i Ömer der ki:

- Bu: "Muhakkak Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır" şeklindedir. Bu sefer bedevi şu cevabı verir:

- Allah'a yemin ederim, ben de Allah'ın ve Rasûlünün uzak olduklarından uzağım. Bunun üzerine **Ömer b. el-Hattab** (radiyallahü anh), dil bilgisini bilmeyenlerin başkalarına Kur'ân öğretmemesini emretti. Ebu'l-Esved (ed-Dueli)'e de nahiv ilminin esaslarını koymasını emretti.

Ali b. el-Ca'd dedi ki: Ben Şu'be'yi şöyle derken dinledim: Arapçayı (Arap dili kaidelerini) bilmeden hadisle uğraşan bir kimsenin misali, boynuna içinde yem bulunmayan bir yem torbası asılmış eşeğe benzer.

---

<sup>212 [66]</sup> el-Hâkim, el-Müstedrek, IV, 87; et-Telhis'de: "Hadisin mevzu olduğunu zannediyorum" denilmektedir.



Hammad b. Seleme de der ki: Her kim hadis öğrenmeye koyulur, fakat nahiv öğrenmezse, boynuna içinde arpa bulunmayan bir yem torbası asılmış eşek gibidir.

**İbn Atiyye** der ki: Kur'ân-ı Kerim'in i'rabı şeriatla asıldır. Çünkü ancak bununla şeriatın kendisi olan Kur'ân'ın anlamları doğru dürüst öğrenilebilir.

İbnü'l-Enbârî dedi ki: **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın ashabından ve onlara tabi olanlardan **(Allah onlardan razı olsun)** Kur'ân'ın garip ve müşkil lâfızlarına dair dil bilgisi kaideleri ve şiir ile delil gösterdiklerine dair o kadar çok rivayetler gelmiş bulunuyor ki, bunlar bu konuda nahiv bilginlerinin izlediği yolun doğruluğunu açıkça ortaya koymakta, bu yolu izleyenlere tepki gösterenlerin tutumlarının yanlış olduğunu açıklamaktadır. Bu rivayetlerden bazıları:

Bize Ubeyd b. Abdulvahid b. Şerik el-Bezzaz anlattı, dedi ki: Bize İbn Ebi Meryem anlattı, dedi ki: Bize İbn Ferruh haber verdi, dedi ki: Bana Üsame haber verdi: Bana **İkrime**'nin haber verdiği göre, **İbn Abbas** şöyle demiş: Bana Kur'ân-ı Kerim'in garib **(sözlük anlamını bilmekte güçlük çektiğiniz)** lâfızlarına dair soru sorduğunuzda, şiiri tetkik ederek o kelimenin manasını bulmaya çalışınız. Çünkü şiir, arabın divanıdır.

Yine bize İdris b. Abdülkerim anlattı, dedi ki: Bize Halef anlattı, dedi ki: Bize Hammad b. Zeyd, Ali b. Zeyd Cüd'an'dan rivayetle dedi ki: Ben Said b. Cübeyr ile Yusuf b. Mihran'ı şöyle derken dinledim: **İbn Abbas**'a Kur'ân-ı Kerim'de bir hususa dair soru sorulduğunu işittim. O, şunları şunları söyledi ve dedi ki: Şairin şöyle şöyle dediğini duymadınız mı?

Yine **İkrime**'nin **İbn Abbas**'tan rivayetine göre, bir kişi ona **yüce Allah**'ın: "Elbiseni temizle" **(el-Müddessir, 74/4)** âyeti hakkında soru sormuş, o da şu cevabı vermiş: "Sözünde durmamak üzere elbiseni giyinme, demektir" dedi ve Ğaylan es-Sakafi'nin şu beyitini örnek gösterdi:

"Allah'a hamdolsun ki ben giymedim, sözünde durmayan bir kimse gibi elbise Ve ben işlediğim bir ayıptan dolayı da yüzünü örten değilim." Birisi de **İkrime**'ye "ez-Zenim" **(el-Kalem, 68/13)** kelimesinin anlamını sorunca **İkrime** şöyle der: Bu veled-i zina anlamındadır, der ve; örnek olarak da şu beyti okur:

"Veled-i zinadır, babası kimdir bilinmez

Fahişedir onun annesi, onun soyu alçaktır."

Yine ondan rivayete göre, "Zenim" kelimesini nesebi belli olmadığı halde bir kavme nesebi iltihak ettirilen, çirkin ve kötü söz söyleyen ve bayağı kimse demektir, demiş ve şu beyiti okumuştur:

"Zenimdir o. Erkekler fazladan kendilerinden olduğunu iddia ettiler.

Ayak kısımlarının postun enine ilave edildiği gibi. "

Yine **İkrime**'den rivayete göre o **yüce Allah**'ın:

"Gölgeli dalları vardır"**(er-Rahman, 55/48)** âyetini açıklarken şöyle demiş: O ağaçların gölgeleri ve dalları vardır. Şairin şu sözlerini duymadın mı?:

"Ete susamış çift pençeli bir doğanın eline düşmüş

İki yavrusu olan bir erkek güvercini;

Gölgeli dallar üzerinde şakıyarak çağırın

Dişi güvercinin sesi, şevkini galeyana getirmede (mi)?"

İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre İbn Abbas yüce Allah'ın:

"Bakarsın ki bütün onlar toprağın üzerinde diridirler"(en-Nâziât, 79/14) âyetinde yer alan "es-Sâhire" yer demektir, demiştir. Ümeyye b. Ebi's-Salt da şöyle demiştir On-ların yanında deniz eti de var, kara eti de var." İbnü'l-Enbârî der ki: Raviler şu beyiti de rivayet etmektedirler:

"Onda kara eti de var deniz eti de

Ağızlarını açıp istedikleri her şey ebedi olmak üzere onlarıdır." Nâfi' b. el-Ezrak, İbn Abbas'a der ki: Bana yüce Allah'ın: "O'nu uyuklama ve uyku almaz"(el-Bakara, 2/255) âyetinde yer alan ( İLJI ) kelimesinin ne demek olduğunu söyleyiver. İbn Abbas: O uyuklamadır, der. Çünkü Züheyr b. Ebi Sülmâ şöyle demiştir:

"Gece boyunca onu uyuklama almaz

Uyumaz da O: O'nun işinde zayıf görüşlülük ve tutarsızlık yoktur."

### 7 Kur'ân Tefsiri ve Tefsir Bilenlerin Faziletine Dair Rivayetler

İlim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) derler ki: Ashab-ı Kiram ve tabiinden tefsirin faziletine dair gelen rivayetlere gelince, bunlardan bir kısmı şöyledir:

Ali b. Ebi Talib (radiyallahü anh), Cabir b. Abdullah'tan sözetti ve onu bilginlikle niteledi. Birisi ona şöyle dedi: Canım sana feda! Sen, sen olduğun halde Cabir'in alim olduğunu mu söylüyorsun? Hazret-i Ali şöyle dedi: O yüce Allah'ın:

"Sana Kur'ân'ı farz kılan Allah, elbette seni bir dönüş yerine geri çevirecektir." (el-Kasas, 28/85) âyetinin tefsirini bilen bir kimse idi.

Mücâhid der ki: Allah'ın en sevdiği kişi indirdiğini en iyi bilen kişidir.

el-Hasen der ki: Allah'a yemin ederim, Allah indirdiği her bir âyetin ne hakkında indirilmiş olduğunu ve onunla neyi kastettiğinin bilinmesini ister.

eş-Şa'bî der ki: Mesruk, bir âyetin tefsirini öğrenmek için, Basra'ya kadar yolculuk yaptı. Ona: Bu âyetin tefsirini bilen kişi Şam'a gitti denilince, yol hazırlığını yaptı ve Şam'a gitmek üzere yola koyuldu ve sonunda o âyetin tefsirini öğrendi.

İkrime de, yüce Allah'ın: "Kim Allah'a ve Rasûlüne hicret maksimiyle evinden çıkarsa...." (en-Nisâ, 4/100) âyeti ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Evinden Allah'a ve Rasûlüne hicret etmek kasdıyla çıkan bu adamın kim olduğunu öğrenmek için ondört sene araştırıp durdum ve nihayet kim olduğunu tesbit ettim.

İbn Abdil-Berr der ki: Bu kişi Damra b. Hubeyb'dir. Kimliğine dair açıklama ileride gelecektir.

İbn Abbas da der ki: Ben Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'a karşı biri birine yardımcı olan iki kadının kim olduğuna dair Ömer'e soru sormak istediğim halde iki yıl süre ile sadece onun heybetinden korktuğum için sormadım. Nihayet ona kim

olduklarını sorunca: Bunlar Hafsa ve Âişe'dir demişti.

İyas b. Muaviye de der ki: Tefsirini bilmeksizin Kur'ân-ı Kerim'i okuyanların misali, geceleyin hükümdarlarından bir mektup alan ve kandilleri bulunmayan bir takım kimselere benzer. Bundan dolayı korkuya kapıldıkları halde mektupta ne olduğunu da bilemeden öyle kalırlar. Tefsiri bilenler ise, işte böyle bir kandil bulup mektupta neler olduğunu okuyabilen kimseye benzerler.

### 8 Kur'ân Hamili, Kimliği ve Ona Düşmanlık Eden ile İlgili Rivayetler

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr dedi ki: Nisbeten gevşek birkaç yoldan **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Şu üç kişiye ikramda bulunmak, **yüce Allah**'ın celaline tazim göstermekten ötürüdür: Adaletli yönetici, saçları ağarmış müslüman ve Kur'ânda aşırıya kaçmayan ve terkedip ondan uzaklaşmayan hamil-i Kur'ân."<sup>213 [69]</sup>

Ebu Ömer der ki: "Hamil-i Kur'ân" Kur'ân'ın hükümlerini, helal ve haramını ve onda bulunan hükümlerin gereğini yerine getiren kimsedir.

Enes b. Malik, **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kur'ân herşeyden faziletlidir. Kur'ân'a gereken saygıyı gösteren Allah'a saygı göstermiş demektir. Kur'ân'ı hafife alan **yüce Allah**'ın hakkını hafife almış demektir. Kur'ân hamili olan kimseler, Allah'ın rahmeti ile donatılmış kimselerdir. Allah'ın kelamını tazim edenler, Allah'ın nuruna bürünenlerdir. Kim bunlara dostluk ederse, Allah'ı dost edinmiş olur. Kim bunlara düşmanlık ederse **yüce Allah**'ın hakkını hafife almış olur."

### 9 Kur'ân Okuyanın ve Kur'ân Hamilinin Kur'ân'a Karşı Göstermesi Gereken Tazim ve Saygı

et-Tirmizî el-Hakim Ebu Abdullah, Nevâdiru'l-Usûl adlı eserinde şunları söylemektedir:<sup>214 [71]</sup>

Aşağıdaki hususlara riâyet etmek Kur'ân-ı Kerim'e saygı göstermenin ifadesidir.

**1-** Kur'ân-ı Kerim'e abdestsiz dokunmamak ve ancak abdestli olarak Kur'ân'ı okumak.

**2-** Misvak kullanmak, dişlerinin arasındaki kırıntıları ayıklayıp ağzının hoş olmayan kokusunu gidermek. Çünkü ağız Kur'ân'ın geçtiği yoldur. Yezid b. Ebî Mâlik der ki: Ağızlarınız Kur'ân'ın geçtiği yollardandır. O bakımdan oraları gücünüz yettiğince temizleyiniz ve ayıklayınız.

**3-** Bir hükümdarın huzuruna girmek için elbise giyildiği gibi elbise giyilsin. Çünkü o kendisi ile Rabbi arasında özel bir şekilde konuşacaktır.

**4-** Kur'ân okumak için kibleye yönelmek. Ebu'l-Âliye Kur'ân okuyacağı vakit sarık sarar, elbiselerini giyinir ve kibleye yönelirdi.

**5-** Balgam çıkardığı her seferinde ağzını çalkalamak. Şu'be, Ebu Hamza'dan onun

---

<sup>213 [69]</sup> Ebû Dâvûd, Edeb 20.

<sup>214 [71]</sup> et-Tirmizî el-Hakîm, Nevâdiru'l-Usûl, Kahire, 1408/1988, II, 391-397.

da İbn Abbas'tan rivayetine göre, İbn Abbas'ın önünde bir bardak bulunurdu. Balgam çıkardı mı ağzını çalkalardı. Sonra da zikre (Kur'ân okumaya) devam ederdi. Balgam çıkardığı her seferinde ağzını çalkalardı.

**6-** Esnemesi geldiği zaman Kur'ân okumayı kesmek. Çünkü Kur'ân okuduğu vakit, o Rabbine hitap etmekte ona seslenmektedir. Esnemek ise şeytandan gelir. Mücâhid der ki: Kur'ân okurken esneyecek olursan, esnemen geçinceye kadar Kur'ân'ı ta'zim etmek üzere, Kur'ân okumayı kes. İkrime de böyle söylemiştir. Bununla böyle bir uygulamada Kur'ân-ı Kerim'e ta'zim ve saygı ifadesi olduğunu anlatmak istemektedir.

**7-** Kur'ân okumaya başladığı sırada şeytan-ı racim'den (kovulmuş şeytandan) Allah'a sığınmak ve eğer sûrenin başından yahut daha önce okuyup da durduğu yerden okumaya başlayacak olursa "bismillahirrahmanirrahim" demek.

**8-** Kur'ân okumaya başladığı takdirde, zorunlu olmaksızın arada bir insan kelamı ile okuyuşunu kesmemek.

**9-** Kur'ân okurken yalnız başına bir yere çekilmek. Böylelikle birisi gelip onunla konuşarak okumasını kesmez ve okuması ile cevabını birbirine karıştırmaz. Çünkü böyle yapacak olur ise, başlangıçta çektiği istiazenin himayesi son bulur.

**10-** Kur'ân-ı Kerim'i sükûnetle, ağır ağır ve tertil ile okumak.

**11-** Kendisine yapılan hitabı iyice kavramak üzere zihnini ve bütün kavrayış gücünü toplamak.

**12-** Allah'ın va'dinin dile getirildiği âyette durmak ve yüce Allah'tan bunu arzulayıp lütfundan bu va'de nail olmasını dilemek. Tehdidin sözkonu-su edildiği âyet üzerinde durup o tehditten Allah'a sığınmak.

**13-** Kur'ân'ın verdiği misaller üzerinde durmak ve bu misalleri gereği gibi anlamak.

**14-** Kur'ân'ın garip lâfızlarını (anlamını bilmediği kelimelerini) araştırmak.

**15-** Sözler tamamıyla açık ve seçik bir şekilde ortaya çıkıncaya kadar her bir harfin hakkını eksiksiz olarak vermek. Çünkü her bir harf karşılığında onun için on hasene vardır.

**16-** Okuması bitirdiğinde Rabbini tasdik etmek, Rasûlünün tebliğ ettiğine dair şahitlik etmek, bunun hak olduğuna dair tanıklık yapmak. Bunun için şöyle der:.....

"Doğru söyledin Rabbimiz. Peygamberlerin tebliğ etmiştir. Biz buna tanıklık edenlerdeniz. Allah'ım, bizi hakka tanıklık eden şahitlerden ve adaleti uygulayan kimselerden kıl." Sonra da bazı dualar yapar.

**17-** Kur'ân okuduğu vakit, her bir sûreden birkaç âyet seçip okumamak. Çünkü Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan bize kadar ulaşan rivayete göre o, birgün her bir sûreden az bir miktar okuyan Hazret-i Bilal'in yanından geçer. Ona bir sûreyi tamamıyla okumasını emreder. Rivayet böyledir ya da buna benzer bir şekildedir.

**18-** Mushaf'ı koyduğu zaman açık bırakmamak, onun üstüne herhangi bir kitabı

koymamak. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim ilim kitabı olsun, başka bir şeye ait olsun her zaman için diğer bütün kitaplardan yüksekte olmalıdır.

**19-** Kur'ân'ı okuduğu vakit onu göğsüne yakın tutmak veya önündeki herhangi bir şeyin üstüne koymak, yere koymamak.

**20-** Tahtaya yazdığı vakit, tükürükle silmemek, su ile yıkamak.

**21-** Su ile yıkadığı vakit, necasetin bulunduğu yerlerde ve çiğnenip geçilen Yerlerde yıkamaktan korunmak. Çünkü Kur'ân'ın yazısının yıkandığı suyun da kendine göre bir hürmeti vardır ve bizden önce gelen seleflerle kimisi bu gibi suları şifa niyetiyle kullanırdı.

**22-** Bir sahife yıprandığı veya okunmaz hale geldiği vakit, başka kitapla okumak için kullanmamak. Çünkü bu Kur'ân'a büyük bir saygısızlıktır, fakat bunun yerine yazıyı su ile siler.

**23-** Mushafa bir defa olsun bakmaksızın hiçbir gün geçirmemek. Ebu Musi şöyle derdi: Her gün Rabbimin fermanına bir defa olsun bakmamaktan haya ederim.

**24-** Gözlerinin de ondan pay almasını sağlamak. Çünkü gözler ruha götürür. Ruh ile göğüs arasında bir perde vardır. Kur'ân ise göğüstedir. Kişi ezberden okuduğu vakit, kulağına ıstıttırır ve bu ruhuna ulaştırır. Hattına da bak takdirde bu sefer bu işin gerçekleşmesinde göz ve kulak ortaklaşa hareket ederler. Bu ise bu işin daha güzel bir şekilde yerine gelmesini sağlar. Böylece göz de kulak gibi payını almış olur.

Zeyd b. Eslem'in Ata b. Yesar'dan rivayetine göre, Ebu Said el-Hudrî şöyle nakletmiştir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

"Gözlerinize de ibadetteki paylarını veriniz." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlu, gözlerin ibadetteki payı nedir, diye soranlara şöyle buyurdu: "Mushafa bakmaları, Kur'ân üzerinde tefekkür ve hayret edici gerçeklerden söz ettiği vakit de gereken ibreti almak."

Mekhul, Ubade b. es-Samit'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

"Ümmetimin en faziletli ibadeti bakarak Kur'ân okumaktır "

**25-** Dünya işlerinde herhangi bir durum ile karşı karşıya kaldığında onu te'vil etmemek. Burada te'vilin ne anlama geldiği biraz sonra açıklanacaktır.

Bize Amr b. Ziyad el-Hanzalî anlattı: Bize Huşeym b. Beşir Muğire'den İbrahim'den rivayetle dedi ki: Dünya işlerinden herhangi bir husus arız olduğunda Kur'ân-ı Kerim'den herhangi bir buyruğun (ona dair) te'vil edilmesi kerih görülüyor idi. Te'vil ise, mesela yanına gelen bir kişiye:

"Bir takdir üzere geldin ey Musa" (Taha, 20/40) demek ve yemek ve benzerlerinin hazır olduğu bir sırada: "Geçmiş günlerde işledikleriniz sebebiyle afiyetle yiye için." (el-Hakka, 69/24) demek gibi.

**26-** Nahl sûresi, Bakara sûresi, Nisa sûresi gibi şu sûresi bu sûresi demep bunun yerine: İçinde şu şu hususlardan sözedilen sûre demek.

Ben (Kurtubi) **derim ki**: Hazret-i **Peygamber**'in şu hadisi bu iddiaya aykırıdır: Bakara sûresinin sonlarındaki iki âyeti bir gecede okuyan kimseye bu iki âyet yeter." (I) Bu hadisi Buhârî ve Müslim **Abdullah b. Mes'ud**'dan rivayet etmişlerdir. <sup>215 [72]</sup>

**27-** Ne kadar becerikli ve maharetli olduğunu göstermek gayesiyle çocuk öğrencilerinin yaptığı gibi kafasını eğerek Kur'ân okumamak. Çünkü bu şekilde hareket etmek, aykırı bir harekettir.

**28-** Şu bid'atçı, olmadık hemzeleri kıraate ilave eden, kelimeleri çıkartmakta aşırılığa giden, kendilerini zorlaya zorlaya okuyan, kokmuş, pis ağızlı kimselerin yaptığı gibi kıraatinde aşırıya kaçmamak. Çünkü böyle bir okuyuş sonradan bid'at olarak ortaya çıkmıştır. Şeytan bunu onlara telkin etmiş, onlar da böyle bir okuma şeklini benimsemişlerdir.

**29-** Kur'ân-ı Kerim'i fasıkların nağmeleri gibi şarkı nağmeleriyle, hıristiyanların nağmeleriyle veya rahiplerin figan ve inilti nağmeleriyle okumamak. Çünkü bütün bunlar bir sapıklıktır. Buna dair açıklamalar daha önceden yapılmıştır.

**30-** Kur'ân'ı yazdığı takdirde, açık ve seçik yazmak. Ebu Hukeyme'den rivayete göre Kûfe'de mushaf yazarmış. Ali (radiyallahü anh) yanından geçerken, onun yazdığına bakmış ve: Kalemimi incelt, demiş. Bunun üzerine kalemimi alıp yanında güzelce yonttum. Sonra ayakta durmuş yazıma bakan Hazret-i Ali'nin önünde yazdım. Bu sefer şöyle dedi: İşte böyle, onu nurlandır. Aziz ve ce-lil olan Allah'ın onu nurlandırdığı gibi.

**31-** Kur'ân okuma esnasında bir kimsenin sesini ötekenden yükseltmemesi. Çünkü böyle yaparsa okuduğu anlaşılabilir olur, sonunda işittiğinden hoşlanmaz hale gelir. Ve bu bir çeşit anlamsız bir yarış şeklini alır.

**32-** Kıraatler hususunda tartışmaması ve mücadele etmemesi. Arkadaşına bu böyle değildir, dememesi. Çünkü o kıraatin de Kur'ân-ı Kerim'den sahih ve caiz olma ihtimali vardır. O takdirde de Allah'ın Kitabı'nı inkar etmiş duruma düşer.

**33-** Pazarlarda, gürültü olan yerlerde, boş işlerle uğraşan yerlerle ayak takımı kimselerin toplantı yerlerinde Kur'ân okumamak. **Yüce Allah**'ın, Rahman olan Allah'ın kullarını sözkonusu edip onların boş sözlerle karşılaştıklarında şerefli bir şekilde geçip gitmelerinden övgüyle söz ettiğine dikkat etmek gerekir. <sup>216 [73]</sup> Burada kişinin kendisi adına geçip gitmesi sözkonusu edilmiştir. Ya boş işlerle uğraşan kimseler arasında ve ayak takımının toplantı yerlerinde Kur'ân okunursa ne olur?

**34-** Mushafa yaslanmamak, dayanmamak. Arkadaşına vermek istediği takdirde onu uzaktan atmamak.

**35-** Mushafı oldukça küçük yazmamak. el-A'meş'in İbrahim'den, onun Ali (radiyallahü anh)'dan rivayetine göre Hazret-i Ali: "Mushaf küçültülmesin" demiştir.

Ben (Kurtubi) **derim ki**: 'Rivayete göre Ömer b. d-ftattab (ya), birisinin, elinde küçük bir mushaf görür. Bunu kim yazdı? diye sorar. Adam: Ben, deyince elindeki sopa ile ona vurur ve: "Kur'ân'ı ta'zim edin" der. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan rivayet edildiğine göre o, "mescidcik veya mushafcik" denilmesi;

<sup>215 [72]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 10, 27; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 255.

<sup>216 [73]</sup> bk. el-Furkân, 25/72



nehyetmiş.

**36-** Kur'ân'dan olmayan birşeyi mushaf içinde yazmamak.

**37-** Altın ile mushafı süslememek ve altın ile yazısını yazmamak. Çünkü : takdirde dünya süsü ona karışmış olur. Muğire'nin İbrahim'den rivayetine göre o, mushafın süslenmesini, altın ile yazılmasını yahut âyetlerin başında iiamet konulmasını veya küçültülmesini hoş görmezmiş. Ebu'd-Derda'dan rivâyete göre **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurur: "Mescidlerinizi süslemeye başladığınız, mushaflarınızı tezyin ettiğiniz zaman, helak yakanıza yapıştı demektir." <sup>217 [74]</sup>

tbñ Abbas da gümüş ile süslenmiş bir mushaf görünce şunları söyler: Siz runu çalsın diye hırsızı teşvik ediyorsunuz. Halbuki bu Kur'ân'ın zineti icendi içindedir.

**38-** Yere ve sonradan yapılmış mescidlerde olduğu gibi duvara yazmamak. Zize Muhammed b. Ali eş-Şakikî, babasından rivayetle anlattı. Abdullah b. el-Mubârek, Süfyan'dan, o Muhammed b. ez-Zübeyr'den dedi ki: Ben Ömer b. Abdülaziz'i şöyle derken dinledim: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** yolda geçerken yerde bir yazı görür. Huzeylilerden bir gence: "Bu ne?" diye sorar. Allah'ın Kitabı'ndan bir bölüm. Onu bir yaludi yazdı, der. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu: "Bunu yapana Allah lanet eylesin. Allah'ın Kitabı'nı korunması gereken verden başka yere koymayın."

Muhammed b. ez-Zübeyr der ki: Ömer b. Abdülaziz, oğullarından birisinin duvar üzerine Kur'ân-ı Kerim'i yazdığını gördü ve bu sebepten dolayı onu dövdü.

**39-** Bir hastalıktan şifa bulmak kastı ile, onun yazısı(nın suyu ile) yıkanan bir kimsenin bu suyu çöplüğe veya necaset yerine, çiğnenip gidip gelinen vere dökmemesi. Bunun yerine insanların üzerinden geçmediği bir tarafa dökmeye ya da temiz bir çukur kazarak oraya akıtmaya gayret etmelidir. Böylelikle vücudundan o çukura doğru su akıtılsın, sonra üstünü örtsün. Veya büyükçe bir akarsuya gidip onun suyuna karışıp akmasını sağlasın.

**40-** Kur'ân'ı hatmettiği her seferinde tekrar Fatiha'dan başlamak. Böylelikle Kur'ân terkedilmiş gibi olmaz. İşte bundan dolayı **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** Kur'ân'ı hatmettiği vakit, Kur'ân'ın baş tarafından -Kur'ân terkedilmiş gibi olmasın diye- beş âyet kadar bir miktar okurdu.

**İbn Abbas**'ın rivayetine göre, bir adam gelip: Ey Allah'ın **peygamberi**, hangi amel daha faziletlidir? diye sormuş. **Hazret-i Peygamber** ona şu cevabı vermiş: 'Sana konup göçen gibi olmanı tavsiye ederim.' Adam: Konup göçen ne demektir, diye sorunca **Hazret-i Peygamber** şu cevabı verir: "Kur'ân okuyan kişi, başından başlar, sonuna gelince tekrar başına geçer. Her konuştuğunda hemen göçer." <sup>218 [75]</sup>

Ben **derim ki**: Kur'ân'ı hatmettiği vakit, ailesini bir arada toplaması müstehaptır. Ebu Bekr el-Enbârî anlatıyor: Bize İdris haber verdi: Bize Halef anlattı: Bize

---

<sup>217 [74]</sup> el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Muntr, I, 127'de: Hadis zayıftır, denilmektedir.

<sup>218 [75]</sup> Tirmizî, Kıraat 11. hadisin akabinde Tirmizî der ki: Bu, hasen-garib bir hadistir. Senedi pek kuvvetli değildir. İbnu'l-Esîr, Garîbu'l-Hadis'te (1, 430) bu hadisi zikrettikten sonra, Mekke'lilerin de bu uygulamayı sürdürdüklerini kaydetmektedir.

Veki' Mis'ar'dan, o Katâde'den naklederek dedi ki: Enes b. Malik Kur'ân'ı hatmettiğinde aile halkını toplar ve dua ederdi.

Bize İdris haber verdi. Bize Halef anlattı. Bize Cerir, Mansur'dan, o el-Ha-kem'den rivayetle dedi ki: **Mücâhid** ve Ebu Lübabe'nin oğlu Abde ve bir grup kimse, mushaftan Kur'ân'ı hatmederlerdi. Hatmin sonuna geldiklerinde bizlere: Yanımıza gelin, çünkü Kur'ân hatmedildiği sırada rahmet iner, diye haber gönderirlerdi. Bize İdris haber verdi, bize Halef anlattı. Bize Huşeym, el-Avvam'dan, o İbrahim et-Teymi'den rivayetle dedi ki: Sabah saatlerinde Kur'ân'ı hatmeden kimseye, melekler, akşamı edinceye kadar dua eder. Akşamın ilk vakitlerinde Kur'ân'ı hatmeden kimseye de melekler, sabahı edinceye kadar dua ederler. O bakımdan onlar Kur'ân-ı Kerim'i gecenin veya gündüzün ilk saatlerinde hatmetmeyi seviyorlardı.

**41-** Teaviz<sup>219 [76]</sup> yazarak bunlarla birlikte tuvalete girmemek. Ancak bir deri, yahut gümüş veya buna benzer bir kap içerisinde olması hali müstesna. O takdirde Kur'ân-ı Kerim'i hıfzettiğin halde de öyle bir yere giriyor gibi olursun.

**42-** Kur'ân'ı yazdığı veya yazılan yerden yıkamasından biriktirdiği suyu içtiği vakit, her bir nefeste Allah adını anıp bu konuda niyetine gereken tazimi göstermesi. Çünkü Allah ona niyeti kadarını verecektir.

Leys'in rivayetine göre **Mücâhid** şöyle demiştir: Kur'ân'ı bir yere yazıp sonra onun suyunu hastaya içirmende bir mahzur yoktur. Ebu Ca'fer der ki: Kalbinde katılık hisseden bir kimse, zaferan ile bir bardağa "Yasin"i yazsın, sonra da onu içsin.

**43-** Ben **derim ki**: Küçük sûre denmemesi de Kur'ân'a hürmetin gereğidir. Ebu'l-Âliye küçük veya büyük sûre denilmesinden hoşlanmazdı. Böyle bir söz söylediğini duyduğu kimseye: Sen ondan da küçüksün. Kur'ân ise hepsi büyüktür, diye çıkmıştır. Bunu Mekki (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) te-yid etmiştir.

**Derim ki**: Ebu Davud buna aykırı bir rivayet kaydetmektedir. Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivayetine göre şöyle demiştir: "Kur'ân-ı Kerim'in mufassal bölümünün küçük olsun, büyük olsun bütün sûre menfi namazda insanlara imamlık yaparken **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in okuduğunu işitmişimdir.<sup>220 [77]</sup>

## **10 Reye Dayanarak Kur'ân'ı Tefsir, Buna Kalkışmak ile İlgili Tehditler ve Müfessirlerin Mertebeleri**

Hazret-i Âişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah'ın Kitabından ancak Cebrail'in açıklamalarını kendisine öğrettiği sayılı âyetleri tefsir ederdi.

**ibn Atiyye** der ki: Bu hadis, Kur'ân'da sözü geçen gaybi haberler, ..... tefsir edilmesi ve buna benzer ancak **yüce Allah**'ın ihsan edeceği basar ile bilinebilen hususlara dairdir. Kıyametin kopma zamanı, lâfızları itibarıyla anlaşılır olan (ancak

---

<sup>219 [76]</sup> Birtakım kötülüklerden korunmak maksisiyle Allah'a sığınmayı ifade eden âyetler ve meşru dualar.

<sup>220 [77]</sup> Ebû Dâvûd, Salât 128-129.

gaybi özellikleri de bulunan) Sûr'a üfürme sası göklerin ve yerin yaratılışlarındaki tertip (sıralama) gibi hususlar, Allah'ın içirmediği gaybî hususlara örnektir.

Tirmizî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bildikleriniz dışında bana bir söz isnad etmekten sakının. nkü kasdi olarak bana yalan isnad eden kişi cehennemdeki yerine hazır-cın."<sup>221 [78]</sup>

Yine Cündeb'den rivayete göre, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kim Kur'ân'a dair kendi görüşüne dayanarak bir söz söylerse, isabet etse dahi hata eder." Tirmizî der ki, bu garib bir hadistir. Bunu ayrıca Ebu Davud da rivayet etmiştir.<sup>222 [79]</sup> Onun ravilerinden birisi hakkında<sup>223 [80]</sup> zayıf olduğunu belirtir, ifadeler kullanılmıştır.

Rezin, ayrıca şunları ekler: Ve her kim kendi görüşüne dayanarak söz söy-er ve hata ederse, o kâfir olur. Nahiv ve lügat alimi Ebu Bekr Muhammed : el-Kasım b. Beşşar b. Muhammed el-Enbârî, "Kutabu'r-Red" adlı eserinde şunları söylemektedir: İbn Abbas yoluyla gelen hadis-i şerif iki şekilde açıklanmıştır. Bu açıklamadan birisi şöyledir: Her kim, Kur'ân-ı Kerim'in müşkil lâfızları ile ilgili olarak ashab ve tabiinin teşkil ettiği ilk müfessirlerin göüflerinden olduğu bilinmeyen sözler söylerse, o kişi kendisini Allah'ın ga-:,iDina maruz bırakır. Diğer açıklama şekli ise, -ki iki görüşten daha sağlam t mana itibariyle daha doğru olan açıklama şeklidir-: Her kim Kur'ân-ı Kerr. hakkında hakkın başkası olduğunu bile bile bir söz söylerse, cehennem-ie yerine hazırlansın. Hadis-i şerifte geçen: "hazırlansın kelimesi. anlamı, orda konaklasın, demektir. Şair şöyle demiştir:

"Soyu itibariyle aşiretinin en şerefliileri arasında yerini almıştır

Ve o kavini arasında böylece yer edinmiştir."

(İbnul-Enbârî) Hazret-i Cündüb yolu ile gelen hadis hakkında da şunları söylemektedir: Bazı ilim adamları, bu hadis-i şerifte geçen "görüş" ile hevanın kastedildiğini söylemişlerdir. Her kim Kur'ân-ı Kerim'e dair kendi heva-sına uygun, fakat selef imamlarından da nakletmediği bir görüş söylerse isabet etse dahi hata eder. Çünkü Kur'ân-ı Kerim hakkında aslını astarını bilmediği bir şeyi söylemiş, Kur'ân'a dair rivayetleri nakleden kimselerin görüşlerini bilmeksizin kendi kanaatini ortaya atmış olur.

İbn Atiyye der ki: Bunun anlamı şudur: Kişiye, yüce Allah'ın Kitabı'nda yer alan bir buyruğun manasının ne olduğu sorulur. O da bu konuda ilim adamlarının dediklerine, nahiv ve usul gibi ilimlerin konu ile ilgili kurallarının gereğine bakmaksızın haddi olmayan görüşler ileri sürer. Dil bilginlerinin Kur'ân-t Kerim'in kelimeleri ve lâfızlarıyla ilgili, dil açısından açıklamalarda bulunmaları, nahivcilerin nahiv kurallarını, fukahanın manasını açıklamaları bunun kapsamına girmez. Bu ilim adamlarının her

---

<sup>221 [78]</sup> Tirmizî, Tefsir, 2951. Hadis.

<sup>222 [79]</sup> Tirmizî, Tefsir, 2952; Ebû Dâvûd, İlm 5.

<sup>223 [80]</sup> Mehran veya bir görüşe göre Abdullah adını taşıyan Süheyl b. Ebî Hazm adındaki ravidir (Tercüme esas alınan Arapça baskının tahkikinden)

birisi, ilim ve inceleme yasalarına uygun olarak kendi içtiihadını ortaya koyar. Bu şekilde görüş beyan eden bir kimse, sadece kendi görüşüne dayanarak görüş beyan eden bir kimse değildir.

**Derim ki:** Bu doğru bir açıklama şeklidir. İlim adamlarından birçok kişinin tercih ettiği görüş de budur. Kur'ân-ı Kerim'e dair kendi vehmine ve hatırına geldiği şekilde, ilgili esaslara uygun istidlalde bulunmaksızın görüş belirten bir kimse hata eder. Anlamı üzerinde ittifak edilen muhkem esaslara göre, açıklamalarda bulunarak onun anlamını çıkartmaya çalışan kimse ise övülmüştür.

Bazı ilim adamları şöyle demektedir: Tefsir, konu ile ilgili rivayetleri dinlemiş olmaya bağlıdır. Çünkü **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır:

"Eğer bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Rasûlüne döndürünüz." (en-Nisa, 4/59) diye buyurmaktadır. Ancak böyle bir açıklama yanlıştır, tutarsızdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in tefsirinin yasaklanmasından kasıt, ya sadece nakil yoluyla gelen ve kulaktan kulağa alınan rivayetler ile yetinip hüküm çıkarmayı terketmektir veya başka birşey kastedilmiştir. Bununla kişinin Kur'ân-ı Kerim hakkında ancak işittiği rivayetlere dayanarak söz söylememesinin kastedildiği iddiası batıldır. Çünkü ashab-ı kiram, Kur'ân-ı Kerim'i okumuş ve onun tefsiri ile ilgili farklı görüşler ortaya atmıştır. Onlar bütün bu söylediklerini **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'den işitmiş olamazlar. Çünkü **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**, **İbn Abbas**'a dua etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, onu dinde fa-kih kıl ve ona te'vil ilmini öğret."<sup>224 [81]</sup>

Eğer te'vil de tenzil (Kur'ân-ı Kerim) gibi işitilerek nakledilmesi gereken birşey olsaydı, **İbn Abbas**'a böyle özel bir duada bulunmanın manası ne olurdu? Bu gayet açık bir husustur. Bunun anlaşılmayacak bir tarafı yoktur. Bununla birlikte, buna dair, etraflı açıklamalar -inşallah- Nisa sûresinde gelecektir. Burada görüşe dayanarak Kur'ân-ı Kerim'i açıklamanın yasaklanması şu iki anlamdan birisi hakkında kabul edilir:

**1-** Herhangi bir şeye dair bir görüşü olur, tabiatı ve hevâsı da ona meyletmekte olduğu için kalkar, Kur'ân-ı Kerim'i görüş ve hevasına uygun bir şekilde te'vil eder ve maksadının doğruluğuna delil göstermeye çalışır. Şayet böyle bir görüş ya da hevası olmamış olsaydı, Kur'ân-ı Kerim'den böyle bir anlamı çıkartması sözkonusu olmazdı. Bu şekilde bir açıklama, kimi zaman bilerek yapılır. Kur'ân-ı Kerim'in birtakım âyetlerini bid'at görüş ve kanaatlerinin doğruluğuna delil gösteren kimsenin yaptığı gibi. Halbuki böyle bir kimse bu âyet-i kerimeden bunun kastedilmediğini bilmektedir. Ancak onun bu şekilde bir açıklama yapmaktan kastı, karşı tezi savunan kimseye iddiasının doğru olduğu izlenimini vermektir. Kimi zaman da böyle bir açıklama bilmeden yapılır. Bu da âyet-i kerimenin o anlama gelme ihtimali bulunduğu için maksadına uygun gördüğü anlama şekline meyil göstermesi ve kendi görüş ve nevasından başka bir delile dayanmaksızın, o yönü tercih etmesi şeklinde olur. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'i kendi görüşüyle tefsir etmiş olur. Yani sahip olduğu kişisel görüşünü, o açıklama şeklidir diye takdim etmiştir. Şayet o görüşe kendisi sahip

---

<sup>224 [81]</sup> Buhari, Vırdû' 10; Müslim, Fedâilu's-snhâbe 138; İbn Mâce, Mukaddime 11 (yakın ifadelerle); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 266, 314 v.s....

olmamış olsaydı, o açıklama şekli onun için ağırlık kazanmazdı.

Kimi zaman da sağlıklı ve doğru bir maksada sahip olur. O bakımdan Kur'ân-ı Kerim'den ona uygun bir delil araştırır. O âyet ile kendisinin kastetmek istediğinin anlatılmadığını bile bile delil gösterir. Mesela, katılaşmış kalbe karşı bir mücahede vermeye davet eden bir kimsenin kalkıp: **Yüce Allah**:

"Fir'av'n'a git, çünkü o azmıştır" ([Taha, 20/24](#)) deyip bu esnada kalbine işaret etmesi ve burada geçen "Fir'av'n" lâfzı ile böyle bir kalbin kastedildiğini hissettirmeye çalışması gibi. Bu tür bir açıklama şekli sözlerine güzellik katmak, dinleyenleri teşvik etmek üzere doğru maksatlar için birtakım vaizler tarafından kullanılır. Ancak böyle birşey yasaktır. Çünkü bu tür bir açıklama lügatte bir kıyastır. Bu da caiz değildir. Bazen Batınîler, fasid maksatları uğruna bu tür açıklama şeklini kullanırlar. Bundan kasıtları ise, insanları aldatıp kendi batıl mezheplerine çekmektir. Böylelikle onlar, Kur'ân-ı Kerim'i kat'iyyen kastedilmedikleri bildikleri birtakım manalara yorumlayarak kendi görüş ve mezheplerinin mahkumu haline getirirler. İşte bütün bu hususlar, kişisel görüşe dayanarak yasaklanan tefsir ([açıklama](#)) şekillerinden bir tanesidir.

**2-** İkinci şekil ise, Kur'ân-ı Kerim'in garip lâfızları ile ilgili nakil ve kulaktan kulağa aktararak gelen rivayetleri tesbit etmeye kalkışmaksızın, Kur'ân'da bulunan müphem ([üstü kapalı](#)) ve mübeddel<sup>225 [82]</sup> lâfızlara bakmaksızın, Kur'ân'daki ihtisar, ([kısaltma](#)) hazf, ([anlamı bozmayacak şekilde kelimeyi/kelimeleri açıktan zikretmeme](#)), izmar ([anlamı tamamlayan kelime takdir etme](#)), takdim ve te'hirlere dikkat etmeksizin, sadece Arapçanın zahirî kurallarını göz önünde bulundurarak Kur'ân'ın tefsirine kalkışmak ve gereken teenniği göstermemek. Tefsirin zahirini sağlam tutmayan ve sadece Arapçayı anlayarak anlamları çıkartmaya kalkışan bir kimsenin yanlışlıkları çok olur ve görüşüne dayanarak Kur'ân-ı Kerim'i açıklamaya çalışanlar zümresine girer. Yanlışlıklardan korunabilmek için tefsirin zahirinde nakil ve semâ'ın ([kulaktan rivayet dinleme](#)) kaçınılmaz olduğu bilinmelidir. Artık bundan sonra kavrama ve istinbat alanı önünde genişler. Ancak sema yoluyla anlaşılabilen garib ifadeler pek çoktur. Zahirin sağlamaştırılmasından önce batının ([derin anlamların](#)) anlaşılabilmesini ummamak gerekir. Çünkü **yüce Allah**'ın şöyle buyurduğunu biliyoruz:

"İşte Semud'a da gözleri göre göre, o dişi deveyi verdik de bu yüzden zulmettiler." ([el-İsra, 17/59](#)) Bunun anlamı şudur: Biz onlara göz göre göre bir âyet ([mucize](#)) verdik. Onlar da bu mucizeyi ([dişi deveyi](#)) öldürmekle kendilerine zulmettiler. Arap dilinin zahirî anlamlarına bakan kimse, bu ifade ile dişi devenin, gözleri gören bir deve olduğunu sanır ve kavminin ne surette zulmettiklerini de bilmez, onlar ise hem kendilerine hem başkalarına zulmetmişlerdir. İşte burada hazif ve izmar vardır. Kur'ân-ı Kerim'de bunların misalleri pek çoktur. İşaret ettiğimiz bu iki şeklin dışında kalan şekiller, "şahsî görüşe dayanılarak yapılan tefsirlerin yasaklanması" kapsamına girmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

**İbn Atiyye** der ki: "Sa'id b. el-Museyyeb, Amir eş-Şa'bi ve benzerleri selef-i salih

---

<sup>225 [82]</sup> Bu kelime Arapça baskıya esas alınan bütün nüshalarda böyle yazılmıştır. (Arapça baskıya hazırlayanın notu) Mübeddel, değiştirilmiş anlamındadır. O bakımdan bu kelimenin müellif tarafından bu şekliyle yazılmasına ve bu anlamın kast edilmesine imkân yoktur. Aradaki hat benzerliği dolayısıyla "tevil olunan" anlamında "inüevvel" olması muhtemeldir.

mensup ileri gelen birtakım kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in tefsirini büyük bir iş kabul ediyor, bilmelerine ve bu konuda oldukça ileri seviyede olmalarına rağmen, kendileri adına ihtiyat ve takvayı elden bırakmıyor, tefsir yapmaktan kaçınıyorlardı."

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: Geçmiş selefin ileri gelen ilim adamları, Kur'ân-ı Kerim'in müşkil lâfızlarını açıklamaktan çekinirlerdi. Onlardan kimisi, yapacağı bu açıklamanın **yüce Allah**'ın maksadına uygun düşmeyeceğini kabul ediyor ve bundan dolayı konu ile ilgili söz söylemekten çekiniyordu. Kimisi de tefsirde bir imam kabul edilerek onun izlediği yolun esas alınmasından ve bu yolun takip edilmesinden korkuyordu. Olabilir ki, sonradan gelen bir kişi kendi görüşüne dayanarak bir kelimeyi açıklar ve bu konuda hata eder ve: "Görüşüne dayanarak Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmekte benim uyduğum önder, selefe mensup filan önder kişidir" demesinden çekiniyorlardı.

İbn Ebi Müleyke'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ebu Bekr es-Sıddîk (**radıyallahü anh**)'a Kur'ân-ı Kerim'deki bir yerin tefsiri soruldu, şu cevabı verdi: Ben Allah'ın Kitabı'ndan bir buyruk hakkında **yüce Allah**'ın muradının hilâfına bir söz söyleyecek olursam, hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni taşır? Ben nereye giderim ve ne yapabilirim?

**İbn Atiyye** der ki: "Selefin ileri gelenlerinden sayıca pek çok kişi de Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmekten geri kalmazlardı. Onlar bu konuda gerçekten müslümanlara karşı şefkatli ve merhametli davranmış oldular. Allah onlardan razı olsun. Müfessirlerin başı ve aralarında Allah'ın yardımına mazhar olan kişileri **Ali b. Ebi Talib (radıyallahü anh)**'dır. Ondan sonra Abdullah b. Abbas gelir. Abdullah b. Abbas kendisini bu işe vermiş ve tamamlamıştır. Bu konuda onun izinden **Mücâhid**, Said b. Cübeyr ve başkaları gitmiştir. Tefsire dair Abdullah b. Abbas'tan öğrenilen ve kaydedilenler Hazret-i Ali'den gelenlerden daha fazladır."

**İbn Abbas** der ki: Ben Kur'ân tefsirine dair ne öğrendimse Ali b. Ebi Ta-lib'den öğrendim.

Ali (**radıyallahü anh**), **İbn Abbas**'ın tefsir yapmasını över ve ondan tefsiri öğrenmeye teşvik ederdi. **İbn Abbas**'ın kendisi de şöyle dermiş: Abdullah b. Abbas Kur'ân-ı Kerim'in ne güzel tercümanıdır!

Hazret-i Ali de onun hakkında şöyle demiştir: **İbn Abbas** sanki incecik bir perdenin arkasından gayba bakmaktadır.

Ondan sonra **Abdullah b. Mes'ud**, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Amr b. el-As gelir. Ashab-ı Kiram'dan nakledilen her bir rivayet güzeldir ve önceliklidir. Çünkü onlar, Kur'ân-ı Kerim'in nüzulüne tanık olmuşlardır ve Kur'ân onların diliyle yazılmıştır. Âmir b. Vasile dedi ki: **Ali b. Ebi Talib (radıyallahü anh)**'ı hutbe okurken dinledim. Hutbesinde şöyle diyordu: Bana sorunuz. Allah'a yemin ederim, Kıyamet gününe kadar olacak her neyi bana sorarsanız mutlaka onu size söylerim. Bana Allah'ın Kitabı hakkında soru sorunuz. Allah'a yemin ederim Kur'ân-ı Kerim'deki bütün âyetlerin her birisinin gece mi yoksa gündüz mü nazil olduğunu, düzlükte mi dağda mı nazil olduğunu bilirim. Bunun üzerine İbn'ül-Kevvâ ayağa kalkıp şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri, "tozutup savuranlar" (**ez-Zariyat, 51/1**) ne demektir? diye sorar.



Ondan sonra da rivayetin geri kalan kısmını kaydeder.

el-Minhal b. Amr dedi ki: **Abdullah b. Mes'ud** dedi ki: Eğer Allah'ın Kitab'ını benden daha iyi bilen birisinin olduğunu ve binek sırtında ona gidilebileceğini bilsem, mutlaka o kimsenin yanına giderim. Adamın birisi ona: **Ali b. Ebi Talib** ile hiç karşılaştın mı? diye sorar. Abdullah: Evet karşılaştım cevabını verir.

Mesrûk dedi ki: Ben Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'ın ashabının, bir su havuzuna benzediklerini gördüm. Onlardan kimisi bir kişiyi suya kandırır, kimisi iki kişiyi, kimisi de bütün insanlar ondan su almaya gelecek olsa hepsine de yetecek kadar su verbilirdi. İşte **Abdullah b. Mes'ud** bu tür havuzlardan birisidir.

Bu menkıbeleri Ebu Bekr el-Enbârî "Kitabu'r-Red" adlı eserinde kaydetmektedir.

Ebu Bekr dedi ki: Bize Ahmed b. el-Heysem b. Halid anlattı. Bize Ahmed b. Abdullah b. Yunus anlattı, bize Sellam Zeyd el-Ammî'den, o Ebu Sıddîk en-Nacî'den, o Ebu Said el-Hudrî'den rivayetle dedi ki: **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) şöyle buyurdu: "Ümmetime karşı en merhametli olan kişi Ebu Bekir, Allah'ın dininde en kavi olanları Ömer, aralarında en içten haya duyanları Osman, en güzel hüküm verenleri Ali, miras hukukunu en iyi bilenleri Zeyd, aziz ve ce-lil olan Allah'ın Kitabı'nı en güzel okuyup bilenleri Ubeyy b. Ka'b, helal ve haramı en iyi bilenleri Muaz b. Cebel, bu ümmetin emini Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'tır. Ebu Hureyre, ilim dolu bir kap, Selman ise dipsiz bir ilim denizidir. Ebu Zer'den daha doğru sözlüsünü ise ne sema gölgelendirmiş, ne de yer sırtında taşımıştır."<sup>226 [83]</sup>

**İbn Atiyye** der ki: "Tabiin müfessirleri arasında öne geçenlerden Hasan-ı Basrî, **Mücâhid**, Said b. Cübeyr ve Alkame sayılabilir. **Mücâhid**, **İbn Abbas**'tan iyice anlayarak, belleyerek, her âyet üzerinde dura dura ilim öğrenmiştir. Bunlardan sonra **İkrime** ve Dahhak gelir. **İbn Abbas**'ı görmemekle birlikte Dah-hâk, İbn Cübeyr'den ilim öğrenmiştir. es-Süddî'ye gelince Amir eş-Şa'bi, onu ve Ebu Salih'i tenkid ederdi. Çünkü onun görüşüne göre onlar gerekli tedki-ki yapmakta ihmalkâr davranırlardı."

**Derim ki**: Yahya b. Main şöyle demiştir: el-Kelbi birşey değildir.

Yahya b. Said'den, rivayete göre o, Süfyan'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: el-Kelbi dedi ki: Ebu Salih şöyle dedi: Sana ne anlatımsa yalandır.

Habib b. Ebi Sabit der ki: Biz ona -yani Um Hani'in azatlısı Ebu Salih'e-"dürûğ-zen" derdik. Bu ise Farsların dilinde "yalan söyleyen kişi" demektir.

Daha sonra **yüce Allah**'ın Kitabı'nın tefsirini, sonradan gelenlerin en adil olanları taşıdı. Nitekim **Peygamber** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) da şöyle buyurmuştur: "Sonradan gelen her bir neslin arasından bu ilmi adaletli olanları yüklenip taşır. Bunlar aşırı gidenlerin tahriflerini, batılcıların hırsızlıklarını ve cahillerin yanlış te'vil-lerini bertaraf ederler." Bunu Ebu Ömer ve başkaları rivayet etmiştir.<sup>227 [84]</sup>

el-Hatib Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdadî der ki: İşte bu **Rasûlullah** (**sallallahü**

---

<sup>226 [83]</sup> Tirmizi, Menâkıb 22; İbn Mâce, Mukflldime 11; Müsned, III, 184, 281; (Ebû Hureyre ve sonrakilerle ilgili bölüm yok).

<sup>227 [84]</sup> Bk. İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, Dâr el-Beyân el-Arabî, I, 59-60.

aleyhi ve sellem)'dan gelen ve bu ilim adamlarının dinin bayrakları, müslümanların önderleri olduklarına dair bir tanıklıktır. Çünkü bu ilim adamları, şeriatı tahriften ve batılın değiştirmelerinden korumuş, ahmak ve cahillerin te'villerini reddetmişlerdir. Din hususunda bunlara başvurmak ve bunların dediklerini esas almak gerekir. Allah onlardan razı olsun.

**İbn Atiyye** der ki: "Abdurrezzak, el-Mufaddal, Ali b. Ebi Talha, el-Buha-rî ve başkaları tefsire dair telifler yapmışlardır. Daha sonra Muhammed b. Ce-rir -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dağınık şekilde bulunan tefsir rivayetlerini toplayıp bir araya getirdi, uzaklıkları dolayısıyla erişilmesi zor olanları yaklaştırdı ve isnadları kaydetmek hususunda da sadra şifa verdi. Müteahhir-ler arasında öne çıkanlardan Ebu İshak ez-Zeccac ile Ebu Ali el-Farisî de yer alır. Ebu Bekr en-Nakkaş ve Ebu Ca'fer en-Nahas'ın ise, çoğunlukla ilim adamları tarafından eksikleri tesbit edilmiştir. Mekî b. Ebi Talib de onların yolundan gitmiştir. Ebu'l-Abbas el-Mehdevî, telifi sağlam birisidir. Bunların hepsi de ecre layık, eciri hak eden müctehidlerdir. Allah onlara rahmetini ihsan buyursun ve onların yüzlerini ak etsin."

## **11 Kitabın Sünnet ile Açıklanması ve Bu Hususta Gelen Rivayetler**

**Yüce Allah** şöyle buyurmaktadır:

"Biz, sana da bu Zikri (**Kur'ân'ı**), insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlataşın diye indirdik." (**en-Nahl, 16/44**)

Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır:

"Onun emrine aykırı hareket edenler, kendilerine bir mihnet veya acıklı bir azabın gelip çatmasından çekinsinler." (**en-Nur, 24/63**)

Yine **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki sen dosdoğru yola ulaştırırsın." (**eş-Şûra, 42/52**)

**Yüce Allah**, birden çok âyet-i kerimede **Peygamberine** itaati farz kılmış ve kendi zatına itaat ile birlikte onu da sözkonusu etmiştir. Şöyle buyurmaktadır:

"**Peygamber** size ne veriyse onu alın ve neyi yasak ettiyse ondan sakının." (**el-Haşr, 59/7**)

İbn Abdi'l-Berr "Kitabu'l-İlm"de Abdurrahman b. Yezid'den şöyle dediğini kaydetmektedir: Abdurrahman hacc için ihrama girmiş bir kimsenin elbiselerini giymiş olduğunu görür. Elbiselerini çıkarmasını söyleyince adam: Allah'ın Kitabı'ndan elbisemi çıkartmamı öngören bir âyet göster bana. Abdurrahman ona:

"**Peygamber** size ne veriyse onu alın ve neyi yasak ettiyse ondan sakının" (**el-Haşr, 59/7**) âyetini okur.

Hişam b. Huceyr'in de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Tavus, ikindiden sonra iki rekat namaz kılardı. **İbn Abbas** ona: Bu iki rekati kılmaya son ver, deyince şöyle dedi: Uyulan sünnet edinilir diye bunların kılınmaları yasaklandı, diye cevap verince **İbn Abbas** da şöyle der: **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) ikindiden sonra namaz kılınmasını yasaklamıştır. Ben, bu iki rekati kılıyorsun diye sana azap mı edilecek yoksa ecir mi verilecek bilmiyorum. Çünkü şanı yüce olan Allah şöyle

buyurmaktadır: "Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman hiçbir mü'min erkek ve mü'min kadına işlerinde istediklerini yapmak yetkisi verilmemiştir." (el-Ahzab, 33/36)

Ebu Davud rivayet ediyor.... el-Mikdâm b. Ma'dî Kerib, **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Şunu bilin ki bana Kitap ve onunla birlikte onun gibisi de verilmiştir. Şunu bilin ki aradan fazla geçmeden karnı tok bir adam koltuğuna oturarak şöyle diyecektir: Siz bu Kur'ân'a bağlanmaya bakınız. Onda helal diye gördüğünüz bir şeyi helal, haram diye gördüğünüz bir şeyi de haram belleyiniz. Şunu biliniz ki evcil eşekler ve yırtıcı hayvanlardan azı dışı olan her bir hayvan, antlaşmak bir kimsenin kaybedip de sizin bulduğunuz bir malı size helal değildir. Ancak sahibinin ona ihtiyaç duymaması müstesna. Herhangi bir topluluğun yanına misafir olarak konaklayan kimseye, o topluluğun ikramda bulunmaları görevidir. Eğer ona ikramda bulunmayacak olurlarsa, ona vermeleri gereken ziyafet kadarı (nı almak sureti) ile onları cezalandırabilir. "228 [86]

el-Hattabi der ki: **Hazret-i Peygamber**'in: "Bana Kitap ve onunla birlikte onun gibisi verilmiştir" âyetinin iki şekilde anlaşılma ihtimali vardır:

Birinci ihtimale göre anlamı şudur: **Hazret-i Peygamber**'e zahiren tilavet edilen vahiy verildiği gibi, ona tilavet edilmeyen batinen vahiy de verilmiştir.

İkinci anlam, ona Kitab-ı Kerim okunarak kendisi ile ibadet olunan bir vahiy olarak verilmiştir. Ayrıca onun gibi sözlü açıklama da ona verilmiştir. Yani Kitab-ı Kerim'de bulunan ifadeleri açıklamasına, âyetlerin umumi olduğunu belirtmesine yahut hükümlerini tahsis etmesine, fazladan hüküm koymasına ve Kitab-ı Kerim'de bulunan hükümleri teşri' buyurmasına izin verilmiştir. O takdirde Kur'ân-ı Kerim'in tilavet edilip okunan zahir vahyinde olduğu gibi aynen bunları da kabul etmek gerekir ve gereklerince amel etmek icabeder.

Hadis-i şerifte geçen "aradan fazla geçmeden karnı tok bir adam...." ifadesiyle **Hazret-i Peygamber**, -Harici ve Rafizîlerin yaptığı gibi- Kur'ân-ı Kerim'de sözk'onusu edilmemiş ve kendisinin ortaya koyduğu Sünnetlere aykırı davranmaktan sakındırmaktadır. Çünkü Haricilerle Rafizîler, Kur'ân-ı Kerim'in zahirine yapıştılar ve Kitabın beyanını ihtiva eden Sünneti terkettiler. O bakımdan şaşırıldılar ve saptılar.

Hadis-i şerifte geçen "koltuk" ifadesiyle evlerden dışarı çıkmayan ve ilmi öğrenilebilecek yerlerde aramayan, lüks, refah ve rahat içerisinde yaşayan kimseleri kastetmektedir. Hadis-i şerifte geçen: "sahibinin ona ihtiyaç duymaması hali müstesna..." ifadesi: Sahibi o kaybedilen eşyaya ihtiyaç duymayarak onu bulana terketmesi hali müstesna, demektir. **Yüce Allah**'ın şu âyetinde olduğu gibi:

"Böylece onlar, inkar etmiş ve yüz çevirmişlerdi. Allah da (onların iman ve itaatlerine) muhtaç olmadığını göstermişti." (et-Te-ğabun, 64/6) Allah onlara ihtiyaç duymayarak onları bırakmıştı, demektir.

Hadis-i şerifte geçen: "Ona vermeleri gereken ziyafet kadarı ile onları cezalandırabilir" ifadesi yiyecek birşey bulamayıp ölmekten korkan, zaruret halinde olan

---

228 [86] Müsned, IV, 131; Ebû Dâvûd, Sünne 5; Tirmizî, İlm 10; İbn Mâce, Mukaddime 2. Ayrıca bk. Dârimî, Mukaddime 48.

kimse hakkındadır. Böyle bir kimse, kendisine ikramda bulunmayan o kimselerden kendisini mahrum ettikleri ikram karşılığında ikram kadarını almak hakkına sahiptir. "Onları cezalandırmak" anlamına gelen ( ..... ) kelimesi şeddeli olarak da (yuakkibehum) şeklinde ve (muâkabe)den, şed-desiz olarak da rivayet edilmektedir. **Yüce Allah**'ın:

"Şayet ceza ile karşılık verecek olursanız..." (en-Nahl, 16/126) âyeti da burdan gelmektedir. Yani eğer siz galip gelir ve onlardan ganimet alırsanız., anlamındadır. İşte bu durumda olan (misafir olarak kendisine ikram olunmayan) kimsenin de kendisine yapılacak ikram kadarını da mallarından alma hakkı vardır.

(el-Hattabi devamla) der ki: Bu hadis-i şerifte hadisin ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in nas-ları ışığında gözden geçirilmeye ihtiyacı olmadığına delalet vardır. Çünkü Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan olduğu sabit olan bir buyruk, bizatihi bir hüccettir.

Bazılarının: "Size hadis geldiğinde onu Allah'ın Kitabı'na arzediniz, ona uygun gelirse alınız, uygun gelmezse reddediniz" şeklinde hadis diye yaptıkları rivayet batıldır, aslı yoktur.

Diğer taraftan **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın beyanı iki türlüdür:

**Birisi** Kitapta mücmel olarak gelen ifadeyi açıklamaktır. Beş vakit namazı, vakitlerini, secdelerini, rükûlarını ve diğer hükümlerini açıklaması, zekatın miktarını, vaktini, hangi mallardan alınacağına dair açıklamaları, haccın menasikini açıklaması gibi. Nitekim **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) haccını eda ettiğinde insanlara şöyle söylemiştir: "Hacc ibadetinizin şeklini benden öğreniniz."<sup>229 [87]</sup> Yine Hazret-i Peygam-ber'in: "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öyle namaz kılınız."<sup>230 [88]</sup> diye buyurduğu **Buhârî**'de rivayet edilmektedir.

**İbnü'l-Mubarek**'in rivayet ettiğine göre İmran b. Husayn, adamın birisine şöyle demiş: Sen ahmak bir insansın. Öğlen farzının dört rekat olduğunu ve o rek'atlerde açıktan Kur'ân okunmayacağını Allah'ın Kitabı'nda görüyor musun? Daha sonra İmran (radiyallahü anh) ona namazı, zekatı ve buna benzer hususları sayar ve şöyle der: Sen bütün bunların Allah'ın Kitabı'nda genişçe açıklanmış olduğunu görüyor musun? **Yüce Allah**'ın Kitabı bunları müphem olarak zikretmiş, Sünnet de bunları açıklamış bulunmaktadır.

Evzaî'nin rivayetine göre Hassan b. Atiyye şöyle demiştir: Vahiy, Rasûlul-lah (sallallahü aleyhi ve sellem)'a nazil oluyor, Cebrail de bunu açıklayan Sünneti **Hazret-i Peygamber**'e getiriyordu. Said b. Mansur rivayetle dedi ki: Bize İsa b. Yunus, el-Evzaî'den, o Mekhul'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kur'ân'ın (anlaşılacak için) Sünnete duyduğu ihtiyaç, Sünnetin (anlaşılacak için) Kur'ân'a duyduğu ihtiyaçtan fazladır.

Yine aynı senedle el-Ezvai şöyle demiştir: Yahya b. Ebi Kesir dedi ki: Sünnet Kitaba karşı hüküm vericidir. Fakat Kitap Sünnet ile alakalı hüküm vermek durumunda

<sup>229 [87]</sup> Müslim, Hacc 310; Ebû Dâvûd, Menâsik 77; Müsned, III, 318, 337...

<sup>230 [88]</sup> Buhârî, Ezan 18; Müsned, V, 53.

değildir.

el-Fadl b. Ziyad der ki: Ebu Abdullah'a -yani Ahmed b. Hanbel'e- Sünnetin Allah'ın Kitabı'na karşı hüküm verici olduğuna dair rivayet edilen hadis hakkında soru sorulmuş ve o da şöyle demiştir: Ben böyle bir söz söylemeye cesaret edemem. Ancak **derim ki**: Sünnet Allah'ın Kitabı'nı açıklar ve beyan eder.

**Bir diğer beyan şekli** ise, Allah'ın Kitabı'nın hükmünden başka hüküm ortaya koymaktır. Kadının halası ve teyzesi ile birlikte nikahlanmasının haram kılınması, evcil eşeklerin ve parçalayıcı azı dişi olan yırtıcı hayvanların yenmesinin haram kılınması, şahid ile birlikte bir yeminle hüküm vermek ve buna benzer -inşaallah- ileride açıklanacak diğer hükümler buna örnektir.

## **12 Kitap ve Sünneti Öğrenip Fıkı İncelikleri Kavrama ve Kur'ân'la Amel Etme**

Kur'ân'ı ezberlemeden önce Kur'ân'la amel etmeye dair rivayetler.

Ebu Amr ed-Dânî, "Kitabu'l-Beyan" adlı eserinde isnadını da kaydederek Hazret-i Osman, Hazret-i İbn Mes'ud ve Hazret-i Ubey'den şunu rivayet etmektedir: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara Kur'ân-ı Kerim'den on âyet-i kerime öğretirdi. Onlar ise bu âyet-i kerimelerde amel ile ilgili hususları öğrenmedikçe bir başka on âyet-i kerimeye geçmezlerdi. Böylelikle **Hazret-i Peygamber**, bizlere hem Kur'ân-ı Ke-rim'i ve hem de onunla amel etmeyi birlikte öğretirdi.

Abdurrezzak'ın Ma'merden, onun Ata b. es-Saib'den rivayetine göre, Ebu Abdurrahman es-Sulemî şöyle demiştir: Biz, Kur'ân-ı Kerimden on âyet-i kerime öğrendik mi, o on âyetin helalini, haramını, emir ve nehiylerini öğrenmedikçe bir sonraki on âyeti öğrenmeye geçmezdik. **İmam Malik**'in Muvatta adlı eserinde belirttiğine göre Abdullah b. Ömer Bakara sûresini sekiz yılda öğrendi. **231 [90]**

Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit, "Esmâu men Reva an Malik" adını taşıyan eserinde şunu zikretmektedir: Mirdas b. Muhammed Ebu Bilal el-Eş'ari dedi ki: Bize Malik, Nafi'den, o İbn Ömer'den rivayetle dedi ki: Ömer Bakara sûresini on iki yılda öğrendi. Onu hatmedince bir deve kesti.

Ebu Bekr el-Enbârî'nin zikrettiğine göre: Bana Muhammed b. Şehriyar anlattı, bana Hüseyin b. el-Esved anlattı, bana Ubeydullah b. Musa, İbn Ziyad b. Ebi Eşlem Ebu Amr'dan, o Ziyad b. Mihran'dan rivayetle dedi ki: **Abdullah b. Mes'ud** dedi ki: Kur'ân'ın lâfızlarını ezberlemek, bizim için zor, onunla amel etmek bizim için kolay olmuştu. Fakat bizden sonrakilere Kur'ân'ı ezberlemek kolay, onun gereğince amel etmek zor olacaktır.

Bize İbrahim b. Musa anlattı, bize Yusuf b. Musa anlattı, bize el-Fadl b. Dukeyn anlattı, bize İsmail b. İbrahim b. el-Muhacir babasından, o Mücâ-hid'den rivayetle İbn Ömer dedi ki: Bu ümmetin ilkleri döneminde Rasûlul-lah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashabından faziletli olan bir kimse, Kur'ân-ı Kerim'den ancak bir sûre ya da ona yakın bir miktar ezberlerdi. Onlara Kur'ân gereğince amel etmek ihsan

buyurulmuştı. Bu ümmetin sonrakileri ise, küçüğü de aması da Kur'ân-ı Kerim'i okuyacak, fakat onun gereğince amel etmek, onlara ihsan edilmeyecektir.

Bana Hasan b. Abdülvehhab Ebu Muhammed b. Ebi'l-Anber anlattı, bize Ebu Bekr b. Hammad el-Mukrî anlatarak dedi ki: Ben Halef b. Hişam el-Bez-zar'ı şöyle derken dinledim: Kur'ân-ı Kerim bana göre ancak elimizde bulunan bir ariyettir. Şöyle ki bizler Ömer b. el-Hattab'ın Bakara sûresini on küsur yılda ezberlediğini **yüce Allah**'a şükür olsun diye bir deve kestiğini rivayet ediyoruz. Günümüzde ise şunun gibi bir çocuk benim önümde oturuyor ve bir harf dahi kaçırmaksızın, Kur'ân-ı Kerim'in üçte birini okuyuveriyor. O bakımdan ben Kur'ân-ı Kerim'in elimizde ancak bir ariyet (**iğreti**) olarak bulunduğunu zannediyorum.

Hadis ilminde ehil kimseler de şöyle der: Hadis toplayan bir kimsenin onu bilmeden ve anlamadan hadis dinleyip toplamakla yetinmemesi gerekir. Böyle yapacak olursa, pek faydalı birşey ele geçirmeksizin kendisini yormuş olur. Bu kişinin hadis ezberlemesi, gece gündüz azar azar ve tedricen olmalıdır. Hadis hafızları arasında bulunup da bu tür ifadelerin kendilerinden rivayet edildiği kimselerden birisi de Şu'be, İbn Uleyye ve Ma'mer gibileridir. Ma'mer der ki: Ben ez-Zührî'yi şöyle derken dinledim: Her kim toptan ilmi elde etmek isterse, toptan onu elinden kaçıır. İlim birer ikişer hadis öğrenilerek elde edilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Muaz b. Cebel de der ki: İstedığınızı biliniz. Allah, onunla amel etmediğiniz sürece sadece bilmekten dolayı size ecir vermez.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Abbad b. Abdüssamed yoluyla gelen rivayette, Mu-az'ın sözüne benzer **Peygamber** (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'dan da rivayet edilmiştir. Bunda şu fazlalık da vardır: "İlim adamlarının gayreti, kavrayıp anlamaya, akılsızların gayreti ise çokça rivayete yöneliktir."

Bu hadis, mevkuf olarak da rivayet edilmiştir ki mevkuf rivayet merfu rivayetten daha uygundur. Ayrıca Abbad b. Abdüssamed de sözü delil gösterilen kimselerden de değildir.

İlmin faziletine ve Allah'ın aziz Kitabı ile yüce Sünnetin şerefine dair şu beyitleri yazan gerçekten güzel söylemiştir:

"İlimlerin saymakla bitmez güzellikleri varsa da

Baş tağları iman edilmesi farz olan:

Allah'ın koruduğu Aziz Kitabıdır

Bundan sonra da kederleri gideren ilim gelir

İşte bu Mustafa'nın hadisi bilgisidir

Ondadır **peygamberlik** nuru, ondadır şeriat, ondadır edeb

Bunlardan sonra sonu yoktur ilimlerin

İlim talebini tercih eden! Seç kendine uygun olanı

İlim gizli bir hazinedir, madeninde bulursun ancak onu;

Ey ilim talibi! Araştır ve incele kitapları



Anlayarak oku Allah'ın Kitabı'nı

Bütün ilimler vardır orada; düşün, hayretler göreceksin

Oku! - Hidayet bulasica - Mustafa'nın hadislerini ve Mevla'dan dile

Ne dilerisen, arzunu getirir yerine

Din ilmini tadan zevk alır ondan

İlmi arttıkça: Oh ne kadar hoş! der."

### **13 Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın: "Bu Kur'ân Yedi Harf Üzere İndirilmiştir, Ondan Kolayınıza Geleni Okuyunuz"<sup>232</sup> [92] Âyetinin Anlamı**

Müslim, Ubeyy b. Ka'b'dan rivayet ediyor: **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** Ğifaroğulla-rına ait küçük bir suyun yakınında bulunuyordu. Cebrail (**aleyhisselâm**) ona gelerek şöyle dedi: Allah sana Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine tek bir okuyuş şekliyle okutmanı emrediyor. **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurdu:

"Allah'tan esenlik ve mağfiretini dilerim, fakat benim ümmetim buna güç yetiremez." Daha sonra ona ikinci bir defa geldi ve şöyle dedi: "Allah, sana bu Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine iki şekilde okutmanı emrediyor." **Hazret-i Peygamber** yine: "Allah'tan mağfiret ve esenliğini dilerim. Benim ümmetim buna güç yetiremez" dedi. Daha sonra ona üçüncü bir defa gelerek şöyle dedi: Allah sana bu Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine üç şekilde okutmanı emrediyor. **Hazret-i Peygamber** yine: "Allah'tan mağfiret ve esenliğini dilerim. Benim ümmetim buna güç yetiremez." dedi. Arkasından dördüncü bir defa gelerek şöyle dedi: "Allah sana bu Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine yedi harf üzere okutmanı emretmektedir. Hangi şekilde okurlarsa isabet ederler."<sup>233</sup> [93]

**Tirmizî**'nin yine Ubeyy b. Ka'b'dan rivayetine göre, **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** Hazret-i Cebrail'le karşılaşmış ve şöyle demiş: "Ey Cebrail, ben ümmi bir ümmete gönderilmiş bulunuyorum. Aralarında kocamış ve piri fani yaşlılar olduğu gibi, küçük çocuklar, küçük kızlar, hiçbir şekilde bir kitap okuyamayan adamlar da vardır." Ona şöyle dedi: "Ey Muhammed, Kur'ân yedi harf üzere nazil olmuştur" **Tirmizî** der ki, bu sahih bir hadistir.<sup>234</sup> [94]

Buharî, Müslim, Muvatta, **Ebu Davud**, Nesaî ve diğer musannef kitaplar ile müsned kitaplarda Hazret-i Ömer'in Hişam b. Hakim ile başlarından geçen olay yer almaktadır. Bu başlığın sonlarında bu olay tamamı ile -inşaallah- zikredilecektir.

İlim adamları "yedi harf" ile neyin kastedildiği ile ilgili olarak otuzbeş ayrı görüş ortaya atmışlardır ki bunları Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân el-Bustî tek tek sıralamıştır. Biz, bunlardan bu kitabımızda sadece beş görüşü alacağız.

---

<sup>232</sup> [92] "Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiği"ne dair rivayetlerin önemli bir bölümü için bk. Bu-hârî, Huşuma t 4; Fedâilu'l-Kur'ân 4, 27; Murteddîn 9; Tevhid 53; Müslim, Salâtu'l-Musâ-fırîn 270-274; Ebû Dâvûd, Vitr 22; Tirmizî. Kıraat 9; Nesaî, İftitah 37; Müsned, I, 263. »9, 313; V. 122, 124, 127; VI, 385, 391 v.s...; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 151-154.

<sup>233</sup> [93] Müslim, Salâtu'l-MüsâFırîn 274; Ebû Dâvûd, Vitr 22.

<sup>234</sup> [94] Tirmizî, Kıraat 9.

1- Süfyan b. Uyeyne, Abdullah b. Vehb, Taberî, Tahavî ve benzeri ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre, yedi harften kasıt, birbirinden farklı lâfızlar ile anlatılan birbirine yakın manalar ve şekillerdir: kelimeleri gibi. (Üç kelime de: Gel! anlamındadır). Tahavî der ki: Bu hususta kaydedilen en açık rivayet, Ebu Lekre'den gelen şu hadistir: Cebrail, **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'e gelip, bir harf (şekil) üzere oku, dedi. Mi-kail ise, ona: Daha fazlasını iste! deyince bu sefer Cebrail: İki harf üzere oku, dedi. Yine Mikail: Daha da arttır, dedi. Nihayet yedi harfe kadar çıktı. Ve şöyle dedi: Oku, hepsi şifadır ve yeterlidir. Ancak rahmet âyetini, azap âyetine, yahut azap âyetini rahmet âyetine karıştırmamalısın. gibi.<sup>235 [95]</sup> (İlk üç kelimenin anlamı, "gel" ondan sonraki kelimelerin anlamı ise "git, çabuk ol, acele et")tir.

Verkâ, İbn Ebi Necih'ten, o **Mücâhid**'den, o **İbn Abbas**'tan, onun da Ubeyy b. Ka'b'dan rivayetine göre Ubeyy b. Ka'b: İman edenlere: Bizi bekleyin.....derler." (el-Hadid, 57/13.) âyetini aynı veya yakın

anlamları ifade eden:"İman edenlere bizi bekleyin; bizim için gecikin, bizi gözetleyin derler" şeklinde okurdu. Yine aynı isnadla gelen bir rivayete göre Ubeyy **yüce Allah**'ın:

Onları aydınlattıkça da ışığında yürürler" (el-Ba-kara, 2/20) âyetini (yakın anlamlarda): ışığında yürürler, ışığında koşarlar" şeklinde okurdu.

Buharî ve Müslim'deki rivayete göre ez-Zühri şöyle demiştir: Bu harfler, (yani okuyuş şekilleri) tek bir emir ile ilgilidir. Bunlar dolayısıyla helal ve haramda değişiklik olmaz.<sup>236 [96]</sup>

Tahavî der ki: Harflerde (kiraat şekillerinde)ki insanlara tanınan genişlik, onların Kur'ân-ı Kerim'i lehçelerinden farklı bir şekilde öğrenmekten acze düşmeleri idi. Çünkü onlar, çok azı müstesna yazmasını bilmeyen ümmi bir topluluk idiler. Belli bir lehçeyi kullanarak konuşan kimselerin başka bir lehçeye göre okumaları zor geldiğinden bunu yapacak olsa bile, ancak büyük bir külfeti gerektirdiğinden mana bir olduğu vakit, farklı lâfızlar kullanmak hususunda onlara bir genişlik tanındı. Onlar aralarında yazı yazmasını bilenlerin sayısı çoğalınca kadar ve lehçeleri **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in kullandığı lehçeye alışınca kadar bu durumları devam etti. Artık bundan sonra, Kur'ân'ın lâfızlarını ezberleyebilecek hale geldiler. İşte o vakit, bu lehçeden farklı bir şekilde okumalarına imkan kalmadı. İbn Abdî'l-Berr der ki: İşte bununla bu yedi harfin bunu gerektiren özel bir zaruret dolayısıyla belli bir süre sözkonusu olduğu, daha sonra bu zaruretin kalktığı, zaruret kalkınca da bu yedi harfin hükmünün kalkıp artık Kur'ân-ı Kerim'in tek bir harf (şekil) üzere okunması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Ebu Davud rivayet ediyor... Ubeyy dedi ki: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**, bana şöyle dedi: Ey Ubeyy, bana Kur'ân-ı Kerim okutuldu ve bana: Bir veya iki harf üzere (oku) denildi. Benimle birlikte bulunan melek: İki harf üzere olsun de,

---

<sup>235 [95]</sup> Müsned, V. 41, 51.

<sup>236 [96]</sup> Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 272.

deyince, bu sefer bana: İki veya üç harf denildi. Beraberimde bulunan melek, üç harf üzere dedi ve nihayet yedi harfe kadar çıktı. Daha sonra şöyle dedi: Sen azap âyetini rahmet âyetine, yahut rahmet âyetini azap âyetine karıştırmadığın sürece, herşeyi işitendir, herşeyi bilendir, yerine azizdir, hakimdir diyecek olursan hepsi de yerindedir, yeterlidir."<sup>237 [97]</sup>

Sabit b. Kasım, bu hadisin bir benzerini Ebu Hureyre yoluyla **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'den rivayet ettiği gibi, İbn Mes'ud'un sözü olarak da buna yakın ifadelerle rivayet etmektedir.

Kadı Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkillânî der ki: Bu rivayet (**Hazret-i Ubeyy'in rivayet ettiği hadisi kastediyor**), eğer sabit ise, bunun önce mutlak olarak serbest bırakıldığını sonra da nesliedildiğini kabul etmek ve bu şekilde yorumlamak gerekir. Bugün için insanların, bir yerde bulunan **yüce Allah**'ın herhangi bir ismini anlamı uygun olsun yahut olmasın, bir başka ismiyle değiştirmesi caiz değildir.

**2-** Bazılan şöyle der: Yedi harften kasıt, Yemenlisiyle, Nizârıyla, bütün Arap-ların lehçelerine uygun yedi ayrı lehçedir. Çünkü **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in bu lehçeler arasında bilmediği bir lehçe yoktur. Ayrıca ona "cevamiu'l-kelim (**kapsamlı sözler**)" de verilmiştir. Bunun anlamı bir harfin yedi şekilde olması değildir. Bundan kasıt, Kur'ân-ı Kerim'de değişik yerlerde görülen birbirinden farklı kelimelerdir. Bu kelimelerin kimisi Kureyş lehçesine göre, kimisi Huzeyl, kimisi Hevazın, kimisi de Yemen lehçesine göredir. el-Hattabi der ki: Kur'ân-ı Kerim'de yedi şekilde okunan bir takım buyruklar yer almaktadır. Bunlar ise **yüce Allah**'ın: "ve tağuta ibadet eder" (**el-Maide, 5/60**); Yarın onu bizimle beraber gönder de bol bol yesin ve oynasın." (**Yusuf, 12/12**) âyetlerini ve bunların okunuş biçimlerini zikretmektedir. Bununla Hattabi, Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmının -hepsinin değil- yedi harf üzere nazil olduğu kanaatini benimsiyor gibidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf, yani yedi lehçe üzere nazil olduğu görüşünü kabul edenler arasında Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam da vardır. İbn Atiy-ye de bu görüşü seçmiştir. Ebu Ubeyd der ki: Bazı kabileler bu açıdan diğer kabilelere göre daha şanslıdır, daha çok pay sahibi olmuşlardır. Daha sonradan İbn Şihab'ın Enes'ten şu rivayetini kaydetmektedir: Hazret-i Osman, ilgili heyete mushaflan yazmalarını emr edince şunları söylemiştir: Sizin ile Zeyd arasında yazım bakımından ihtilafa düştüğünüz yerler olursa, orayı Kureyş lehçesine göre yazınız. Çünkü Kur'ân onların lehçesiyle inmiştir. Bunu'Bu-harî zikretmektedir.<sup>238 [98]</sup> Ayrıca **İbn Abbas**'ın şöyle dediğini de zikretmektedir: Kur'ân-ı Kerim iki Ka'b'ın; Kureyş Ka'b'ıyla Huzaalıların Kâ'b'ı lehçesiyle inmiştir. Ona: Bu nasıl olur? diye sorlunca şöyle demiştir: Çünkü bunların yurtları birdir. Ebu Ubeyd de der ki: **İbn Abbas** Huzaalıların Kureyşlilerin komşusu olduğunu ve onların lehçelerini kullandıklarını kastetmektedir.

Kadı Muliammed b. et-Tayyib Ebu Bekr el-Bakillânî der ki: Hazret-i Osman: Çünkü Kur'ân Kureyş lehçesiyle inmiştir, sözleriyle onun büyük bir çoğunluğu onların lehçesiyle inmiştir, demek istiyor. Kur'ân-ı Kerim'in tümünün sadece Kureyş lehçesiyle indirilmiş olduğuna dair kafi bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de

<sup>237 [97]</sup> Ebû Dâvûd, Vitr 22.

<sup>238 [98]</sup> Buharî, Menâkıb 3.

Kureyş lehçesinden farklı birtakım kelimeler ve okuyuşlar vardır. **Yüce Allah** da:

"Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (ez-Zuhruf, 43/3) diye buyurmaktadır. Kureyş lehçesiyle bir Kur'ân olarak indirdik, dememektedir. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in bütün Arapla-rın dilini kuşatacak şekilde indirildiğini göstermektedir. Hiçbir kimse kalkıp: Bu ifadeleriyle sadece Kureyş Arapları kastedilmiştir, diyemez. Nitekim: Kahtanlılar dışında sadece Adnanîlerin lehçesi yahut Mudarlılar dışında Rabiha'nın lehçesini kastetmiştir, de diyemez. Çünkü "Arap" ismi bütün bu kabileleri eşit şekilde kapsamaktadır.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bana göre, Kur'ân-ı Kerim Kureyş lehçesiyle nazil olmuştur, diyenlerin sözü; çoğunlukla bu şekildedir, anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Çünkü hemzelerin tahkiki ve buna benzer Ku-reyş lehçesinde bulunmayan okuyuş şekilleri, sahih kıraatler arasında vardır. Kureyşliler ise hemzeli okumazlar.

İbn Atiyye der ki: **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın: "Kur'ân-ı Kerim yedi harf üzere nazil olmuştur" âyetinin anlamı şudur: Kur'ân-ı Kerim'de yedi kabilenin ibaresi, (anlatım üslubu, lehçesi) vardır. Kur'ân hepsinin lehçesi ile inmiştir. Kimi zaman anlatmak istediğini Kureyşlilerin kullandığı ifadelerle, kimi zaman Huzeylîlerin kullandıkları ifade ile anlatır. Kimi zaman da başkalarının ifadesiyle anlatır. Bu ise daha fasih ve daha kısa sözlerle (veciz) anlatım esas alınarak yapılır. Mesela, (...) kelimesi, Kureyşlilerden olmayanlara göre, başlamak, birşeyi yaratıp yapmak anlamındadır. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelime yer almıştır. İbn Abbas, bunun ne demek olduğunu bir kuyu ile ilgili olarak davalaşmaya gelen iki bedevinin konuşmalarını dinleyinceye kadar iyice anlayamamıştır. Gelen bu bedevilerden birisi: Onu ilk olarak ben açtım" dedi. İbn Abbas bununla ilgili olarak şöyle der: İşte ben o vakit **yüce Allah**'ın: Gökleri ve yeri yoktan var edendir" âyetinin ne demek olduğunu anladım. Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Ben **yüce Allah**'ın: Rabbimiz, bizimle kavmimizin arasını Sen hak ile ayır (hükmet), Sen ayıranların (hükmedenlerin) en hayırlısıdır."(el-A'raf, 7/89) âyetini Züeyzen'in kızını, kocasına: Gel seninle mahkemeleşelim anlamında: dediğini işitinceye kadar bilemiyordum.

Ömer b. el-Hattab da **yüce Allah**'ın: Yoksa onlar kendilerini yavaş yavaş (azaltarak) cezalandıracağı korkusundan (emin mi oldular)?" (en-Nahl, 16/47) âyetinin ne anlama geldiğini bilemiyordu.

Aynı şekilde Kutbe b. Malik, **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın namazda **yüce Allah**'ın: Büyük ve yüksek hurma ağaçları" (Kaf, 50/10) âyetini okuduğunu işittiğinde de aynı durum söz konusu olmuştur. Bunu Müslim "sabah namazında kıraat" başlığı altında zikretmektedir.<sup>239 [99]</sup> Buna benzer başka örnekler de vardır.

**3-** Bu yedi lehçe, Mudarlıların arasındaki lehçelerdir. Yalnız onlar hakkında söz konusudur. Bunu bir topluluk ileri sürmüş ve Hazret-i Osman'ın: "Kur'ân Mudar lehçesiyle nazil olmuştur" ifadesini delil göstermişlerdir. Bunlar derler ki: Bu yedi lehçenin bir kısmı Kureyşin, bir kısmı, Kinanenin, bir kısmı Esedlilerin, bir kısmı

Huzeyllilerin, bir kısmı Teymlilerin, bir kısmı Dabbli-lerin, bir kısmı da Kayslıların olabilir. Bunlar Mudar'a mensup kabileler olup bu şekilde yedi ayrı lügati (lehçeyi) kapsamaktadırlar. İbn Mes'ud da mushaf yazıcılarının Mudarlı olmasını severdi. Ancak başkaları bütün bu yedi kıraatin Mudarlılara münhasır kalmasını kabul etmez ve şöyle derler: Mudarlıların istisnâ bir takım söyleyişleri vardır ki, bunlara göre Kur'ân-ı Ke-rim'in okunması caiz değildir. "Kayslıların keşkeşesi" diye bilinen okuyuş ile "Temimlilerin Temtemesi" diye bilinen okuyuş şekilleri gibi. Kayslıların keşkeşesi şudur: Onlar müenneslere ait kâfi, şîn şeklinde telaffuz ederler. Mesela **yüce Allah**'ın: Rabbim senin altında bir nehir akıttı" (Meryem, 19/24)'deki âyetini: şeklinde okurlar. Temimlilerin Temtemesine gelince, mesela onlar, (insanlar anlamına gelen): "en-nâs" diyecek yerde "en-nât" derler. (Keseler anlamına gelen) "ekyâs" diyecek yerde "ekyât" derler. Bu görüşü reddedenler bu örneklerle dikkat çektikten sonra derler ki: İşte bu tür söyleyişler (lehçeler), Kur'ân-ı Ke-rim'de kullanılmaz. Seleften de bu tür okuyuşlar nakledilmiş değildir. Baş-kalan da şöyle demektedir: Hemzenin "ayn" diye değiştirilmesi ve boğaz harflerinin birinin diğerinin yerine kullanılması ise fasih konuşanlarca da kullanıldığı şekil, meşhur olan bir kullanım şeklidir. Çoğunluk da böyle okumuş-tur. Buna delil olarak da İbn Mes'ud'un: Onu bir süreye kadar zindana atmayı uygun gördüler" (Yûsuf, 12/35) (Burada yer alan kelimesi diğer okuyuşlarda "ha harfiyle okunur. Bu kıraat şeklini Ebu Davud zikretmektedir. Ayrıca bunlar Zu er-Rimme'nin şu beyitini de delil gösterirler:

"Gözlerin onun gözleri, gerdanın onun gerdanı

Teninin rengi onunki gibi, şu kadar var ki o bu kadar uzun değildir."

Burada şair diyecek yerde "ayn" harfiyle demiştir.

**4.** Bunu ed-Delail müellifi ilim adamlarından birisinden nakletmektedir. Buna yakın bir görüşü de Kadı İbnu't-Tayyib (el-Bâkılânî) anlatmaktadır. O şöyle diyor: Ben kıraatlerdeki farklılıkları iyice tetkik ettim. Bunların yedi türlü olduğunu gördüm:

**a-** Harekesi değişmekle birlikte manası ve şekli değişmeyen: "Onlar sizin için daha temizdir" (Yusuf, 78.) âyetindeki kelimesini şeklinde okumak. "Vegöğsüm daralır" (Şuara, 13) âyetinde yer alan şeklindeki kelimeyi şeklinde okumak gibi.

**b-** Yazı şekli değişmemekle birlikte i'rab dolayısıyla anlamı değişen okuma şekilleri. Mesela: "Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştır" (Sebe, 34/19) âyetinde yer alan kelimesini, şeklinde okumak gibi. **240 [100]**

**c-** Şekli aynen kalmakla birlikte harflerinin değişmesi sebebiyle anlamı da değişen okuma şekilleri. Mesela: Onları birleştiririz....." (el-Bakara, 2/259) kelimesini (Onları canlandırırız anlamına gelecek şekilde) şeklinde okumak.

**d-** Bazı kıraat şekillerinde okuma şekilleri değişmekle birlikte anlamı olduğu gibi kalmaktadır. "Atılmış yün gibi" (el-Karia, 101/5) buyruğun "yün gibi" anlamına gelen kelimesini aynı anlama gelen şekilde okumak gibi.

**e-** Şekli de manası da değişen kıraatlere örnek: Meyveleri birbirine girmiş muz

ağaçları..." (el-Vakıa, 56/29) âyetini "Birbirine geçmiş olgunlaşmış meyveler" anlamına gelecek şekilde: şeklinde okumaları gibi.

**f-** Bazı kıraatlerde de takdim ve te'hir edilir:

Ölüm baygınlığı hak olarak gelmiş olacaktır." (Kaf, 50/19) âyetini "Hak baygınlık ile ölüm gelmiş olacaktır" anlamına gelecek şekilde okumak gibi.

**g-** Kimi okuyuşlarda da fazlalık ve eksiklik vardır. **Yüce Allah**'ın şu âyetlerinde olduğu gibi: Doksandokuz koyun" dedikten sonra "dişi" anlamına gelen kelimesinin ilavesiyle okunması. (Sa'd, 38/23) Yine **yüce Allah**'ın:

Çocuğa gelince, onun anne babası mü'min idiler" (el-Kehf, 18/80) âyetini: Çocuğa gelince o kafir idi, anne babası ise mümin idiler" şeklinde okumak;

Muhakkak Allah onların zorlanmasından sonra Gafurdur, Rahimdir" (en-Nur, 24/33) âyetini: Muhakkak Allah onların zorlanmasından sonra onlar için gafurdur, rahimdir" şeklinde okumak gibi.

**5-** Yedi harften kasıt, **yüce Allah**'ın Kitabı'nda yer alan şu hususlardır: Emir, nehiy, vad, va'id (tehdid), kıssa, tartışma ve misaller. **İbn Atiyye** der ki: Bu zayıf bir görüştür. Çünkü buna "harf" ismi verilmez. Diğer taraftan genişliğin helali helal kılmak veya herhangi bir manayı değiştirmek hakkında söz konusu olmadığı üzerinde icma vardır. Kadı Ebu Bekr İbnu't-Tayyib el-Bakıl-lânî bu anlamda **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'dan gelen bir hadis zikretmekte sonra da şunları söylemektedir: Fakat **Hazret-i Peygamber**'in okumalarına cevaz verdiği bu şekil değildir. Burada "harf" cihet ve şekil demektir. **Yüce Allah**'ın:

İnsanlardan kimisi Allah'ı bir harf (bir uğurumun) kenarında imiş gibi ibadet eder." (el-Hacc, 22/11) âyetinde yer alan "harf" kelimesi, bu anlamdadır. Bu hadisin helal kılmak, haram kılmak ve buna benzer yedi ayn yol anlamına geldiği söylenebilir. **Hazret-i Peygamber**'in: "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir" âyeti ile yedi kıraat imamının okuduğu yedi kıraat olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu yedi kıraatin hepsi de **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'dan sahih yollarla bize ulaşmıştır. Ancak böyle bir görüş -ileride açıklanacağı üzere açıkça batıl olduğundan dolayı- hiçbir değer ifade etmez.

## 14 Yedi Kıraat

ed-Davudî, İbn Ebi Sufra ve onlar gibi birçok ilim adamımız şöyle demektedir: Bu Kur'ân kıraatinin yedi imamına nisbet edilen yedi okuyuş, ashab-ı kiramın geniş bir çerçeve içerisinde ele aldığı yedi harf (okuyuş şekli) değildir. Çünkü sözünü ettiğimiz bu yedi okuyuş şekli ashab-ı kiramın kullandığı yedi şekilden sadece birisine racidir. Bu bir şekil ise Hazret-i Osman'ın Kur'ân'ı toplatırken esas aldığı şekildir. Bunu İbn en-Nahhas ve başkaları zikretmektedir.

Meşhur olan okuma şekilleri ise, Kur'ân okuma imamlarının tercihleridir. Çünkü onların her birisi, kendisince daha güzel ve daha tercihe değer kabul ettiği kendisinin rivayet edip şeklini öğrendiği bir seçime dayalıdır. O, bu konudaki bilgi ve tercihi dayanarak belli bir okuma şekline bağlanıp bu okuma şeklini başkalarına öğretmiş ve bu da ondan nakledilerek şöhret kazanmıştır. Bu kıraat şekli, onun okuyuşu diye



bilinip ona nisbet edilir olmuş, o bakımdan "Nafi' harfi ve İbn Kesir harfi (okuyuşu)" gibi ifadeler kullanılmaya başlanmıştır. Onlardan herhangi birisi, ötekinin tercihinin yasaklamadığı gibi, ona karşı tepki de göstermiş değildir. Aksine uygun ve caiz görmüştür. Bu yedi imamın her birisinden de iki veya daha fazla bir tercih şekli rivayet edilmiştir. Bunların hepsi sahihtir. Müslümanlar bu çağlarda bu imamlardan sahih olarak gelen ve onlar tarafından rivayet edilen kıraat şekillerine itimad ettiler ve bunu ilgili eserlerde kaydedip yazdılar. Bu doğru şekil üzere icmâ, kesintisiz olarak devam etti ve **yüce Allah**'ın vadettiği "Kitabının korunması" vadi yerini buldu. Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, et-Taberi ve bunlara benzer mütekaddim imamlar ve faziletli muhakkıklar da bu kanaattedirler.

**İbn Atiyye** der ki: Yedi kıraat çağlar boyunca ve her yerde kabul görmüş bulunmaktadır. Bu kıraatlerden birisi okunarak namaz kılınır. Çünkü bunlar icma ile sabit olmuştur. Şaz kıraatlerle ise namaz kılınmaz. Çünkü insanlar bu kıraat üzere icma etmiş değildir. Ashab-ı kiramdan ve tabiin alimlerinden gelen rivayetlere gelince, bu konuda sadece onların bu rivayeti yaptıklarına inanılır. Ebu's-Semmal ve benzerlerinden gelen rivayetlere ise güven duyulmaz.

**İbn Atiyye**'den başkaları da şöyle demiştir: Mütevatir mushaflardan ayrı olan şaz kıraatler, Kur'ân değildir ve bunlar Kur'ân'dandır kabul edilerek onlarla amel edilmez. Bunlara dair yapılacak en güzel açıklama, bu okuma şekillerinin nisbet edildiği kişinin âyetin te'vilinde izlediği bir yol olarak kabul edilmesidir. Mesela **Abdullah b. Mes'ud**'un:

"Üç gün oruç tutmak" (el-Bakara, 2/196; el-Maide, 5/89) âyetini "peşpeşe, aralıksız olarak" anlamına gelen (mevcut) ilavesiyle okuması gibi.

Şayet ravi, bu farklı kıraati **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'dan işittiğini açıkça ifade ederse, ilim adamları bunun gereğince amel edip etmemek konusunda olumlu ve olumsuz kanaat belirterek farklı görüşler ortaya atmışlardır. Olumsuz kanaat belirtenlerin görüşleri şöyle açıklanır: Ravi bunu, rivayet ve haber vermek sadedinde değil de Kur'ân'dır diye rivayet etmektedir. Bu ise, (Kur'ân'dan olduğu tevatüren) sabit olmadığından kabul edilmez.

İkinci görüşün açıklaması da şöyledir: Bunun Kur'ân'dan olduğu sabit olmasa bile, sünetten olduğu sabittir. Bu ise, diğer ahad haberlerde olduğu gibi gereğince amel etmeyi gerektirir.

### 15 Hazret-i Ömer ve Hişam ile İlgili Hadisin Anlamı

**İbn Atiyye** der ki: **Yüce Allah**, **peygamber**ine yedi harfi (okuma şeklini) mubah kılmış ve Cebrail (aleyhisselâm) **Peygamber** ile karşılıklı okumalarında bunlara göre onu okutmuştur. Bu okuyuş şekillerinde ise, i'caz ve ifadelerin eşsiz bir şekilde dizilişi sözkonusudur. **Hazret-i Peygamber**'in: "Ondan kolayınıza geleni okuyunuz" buyruğundan kasıt, ashab-ı kiramdan her birisi herhangi bir kelimeyi bu okuma şekillerinden birisiyle değiştirmek istedi mi kendiliğinden onu değiştirmesinin mubah olduğunu ifade etmez. Durum böyle olsaydı Kur'ân-ı Kerim'in i'cazı ortadan kalkar ve şunun bunun değiştirmelerine maruz kalırdı. Ve sonunda Allah tarafından indirildiği şekilden başka bir hal alırdı. Bu konuda mübahhk sadece yedi harfte ve **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** ümmetine genişlik sağlaması için sözkonusu olmuştur. O

da bir sefer Hazret-i Ubeyy'e Cebrail'in kendisine okuttuğu şekilde okutmuş, bir başka sefer İbn Mes'ud'a yine Cebrail'in kendisine okuttuğu şekilde okutmuştur. İşte Ömer b. el-Hattab'ın Furkan sûresini okuyuşu ile Hişam b. Hakim'in bu sûreyi okuyuşu bu şekildedir. Yoksa **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın her birisinin okuyuşu için -ihtilaf ettikleri halde- "Cebrail bana bu şekilde okuttu"<sup>241 [103]</sup> demesi nasıl doğru bir şekilde anlaşılabilir? Bu, olsa olsa Hazret-i Cebrail'in bir sefer bu şekilde bir başka sefer de diğer şekilde okutması şeklinde anlaşılabilir. İşte Enes (**radiyallahü anh**)'ın: Gerçekten geceleyin kalkan nefis, hem uygunluk bakımından daha kuvvetlidir, hem de söyleyiş bakımından daha sağlamdır" (**el-Müzemmil, 73/6**) âyetinde yer alan, kelimesini şeklinde okuyunca ona: Bizler şeklinde okuyoruz derler. Enes (**radiyallahü anh**) da buna karşılık olarak Bunla-ın hepsi aynı manayadır" cevabını verir. Bunun anlamı olsa olsa bunun **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'dan rivayet edilerek geldiği şeklinde olabilir. Aksi takdirde eğer insanlardan herhangi bir kimse bu değişikliği yapabilecek olsaydı **yüce Allah**'ın: "Muhakkak Zikri Biz indirdik, onu koruyacak olan da bizleriz" (**el-Hicr, 15/9**) âyetinin ifade ettiği gerçek ortadan kalkardı.

Buhârî, Müslim ve başkaları, Ömer b. Hattab (**radiyallahü anh**)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ben, Hişam b. Hakim'in Furkan sûresini benim okuduğumdan başka türlü okuduğunu işittim. **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** bu sûreyi bana okutmuş, öğretmişti. Nerdeyse elimi çabuk tutup ona müdahale edecektim. Fakat okuyuşunu bitirinceye kadar ona mühlet verdim, ilişmedim. Daha sonra el-biselerini boynunun altında toplayıp yakasından yakaladım, **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın huzuruna getirdim ve: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Ben bunun, Furkan sûresini bana okuttuğundan başka türlü okuduğunu duydum. **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurdu: Onu bırak. (**Ona da dönüp**): Oku, dedi. Hişam benim işittiğim şekilde okudu. **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**: "Bu şekilde nazil oldu," diye buyurdu. Daha sonra bana dönüp: "Sen oku" dedi. Ben de bildiğim şekilde okudum. Bana da: "Bu şekilde indirildi" dedi. "Muhakkak bu Kur'ân-ı Kerim yedi harf üzerine indirilmiştir, siz ondan kolayınıza geleni okuyunuz."<sup>242 [104]</sup>

Ben **derim ki**: Hazret-i Ömer'den rivayet edilen bu hadisin anlamına yakın Müslim tarafından Ubeyy b. Ka'b'dan gelen şu rivayet de vardır: Mescidde bulunduğum sırada bir adam mescide girdi, namaz kılmaya başladı. Benim kabul edemeyeceğim bir şekilde Kur'ân okudu. Daha sonra, bir başkası girdi, o da bir önceki adamın okuduğundan farklı bir şekilde okudu. Namazı bitirdikten sonra hep birlikte **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın huzuruna girdik ve ben şöyle dedim: Bu adam benim kabul edemeyeceğim bir şekilde Kur'ân okudu. Daha sonra öteki girdi. O da kendisinden öncekinin okuduğundan farklı okudu. **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** her iki kişiye de okumalarını emretti. **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**, ikisinin de okuyuşunu güzel buldu. İçimde cahiliyye dönemindekini de geride bırakacak şekilde bir yalanlama başgösterir gibi oldu. **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** içine düştüğüm durumumu görünce göğsüme vurdu. Her tarafımdan terler

<sup>241 [103]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'nn 5; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 270 vd.

<sup>242 [104]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 5, Salâtu'l-Müsâfirîn

boşandı. O kadar korktum ki, bana **yüce Allah**'ın huzurunda imişim gibi geldi. **Hazret-i Peygamber** bana şöyle dedi: "Ey Ubeyy, bana Kur'ân-ı Kerim'i tek bir harf üzere oku diye elçi gönderildi. Ben ona: Ümmetime kolaylaştır diye karşılık verdim. İkinci defa bana: Onu iki harf üzere oku diye haber geldi. Ben ikinci olarak: Ümmetime kolaylık sağla diye karşılık verdim. Üçüncü defa bana, Kur'ân-ı Kerim'i yedi harf üzere oku diye gönderildi. Sana geri çevirdiğim her bir sefer karşılığında benden isteyeceğin bir dilek de vardır. Bu sefer ben şöyle dedim: Allah'ım, ümmetimi bağışla, Allah'ım ümmetimi bağışla. Üçüncüsünü ise, İbrahim (**aleyhisselâm**) dahil olmak üzere bütün insanların bana ihtiyaç duyacağı bir güne sakladım."<sup>243 [105]</sup>

Ubeyy (**radıyallahü anh**)'ın: "Bir yalanlama başgösterir gibi oldu" ifadesinin anlamı bir şaşkınlık ve bir dehşet beni kapladı. Yani, şeytan tarafından onu şaşırtmak ve dehşete düşürüp ayağını kaydırmak istediğinden, esasında pek o kadar büyük ve önemli olmayan birşey olan kıraat farklılıklarını ona çok büyük bir şey gibi gösterdi. Yoksa kıraatlerin farklılığından dolayı bu kadar büyük bir olumsuzluğu ve yalanlamayı gerektirecek taraf ne olabilir ki? Kıraat farklılığından daha büyük birşey olan nesh hakkında bile bu sözkonusu olmadığına göre -ki bundan dolayı Allah'a hamdolsun- kıraat farklılıkları nerede kalır ki?

**Peygamber** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) Hazret-i Ubeyy'e böyle bir duygunun geldiğini görünce göğsüne vurarak, onu uyardı. Bunun akabinde Hazret-i Ubeyy'in kalbine genişlik geldi, içi aydınlandı. O kadar ki, adeta Allah'ın huzurunda imiş gibi kendisini görmek noktasına ulaştı. Hatırına gelen bu düşüncenin ne kadar çirkin olduğunu açıkça anlayınca **yüce Allah**'tan korktu ve utancından dolayı her tarafından terler boşandı. İşte onun hatırına gelen bu olumsuz düşünce **Peygamber** (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'a ashab-ı kiramın: "Bizler içimizde herhangi bir kimsenin dile getirmesini çok büyük bir iş olarak değerlendirdiği birtakım duygular duyuyoruz" şeklindeki sorularına: "Böyle bir şeyi bulabiliyor musunuz?" diye soru ile karşılık vermesine benzer. Ashab-ı kiram: Evet deyince, **Hazret-i Peygamber**: "İşte imanın sarıh şekli budur" cevabını verir. Bu hadisi Müslim, Ebu Hu-reyre'den rivayet etmiştir.<sup>244 [106]</sup> Buna dair açıklamalar **yüce Allah**'ın izniyle A'raf sûresinde gelecektir.

### **16 Kur'ân'ın Toplanması ve Hazret-i Osman'ın Mushafı Yazdırma Sebebi** **Hazret-i Osman'ın Kur'ân yazılı diğer belgeleri yakması, Peygamber** **(sallallahü aleyhi ve sellem) döneminde ashab-ı kiramdan Kur'ân-ı Kerim'i** **hıfz edenler**

Kur'ân-ı Kerim, **Peygamber** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) döneminde ashab-ı kiram tarafından değişik miktarlarda ezberlenmiş bulunuyor idi. Ashab-ı kiram Kur'ân-ı Kerim'den bazı bölümleri sa-hifelere, hurma ağaçlarının kabukları üzerine, ince beyaz taşlara, uçları sivri keskin taşlara yazmışlar idi. Ebu Bekr es-Sıddîk (**radıyallahü anh**) döneminde Yemame savaşında, söylenildiğine göre, Kur'an hafızlarından yetmiş kişinin öldürülmesi üzerine, **Ömer b. el-Hattab** (**radıyallahü anh**), Ebu Bekr es-Sıddîk

<sup>243 [105]</sup> Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 273.

<sup>244 [106]</sup> Müslim, İmn 209.

(radiyallahü anh)'a Ubeyy, İbn Mes'ud ve Zeyd gibi ileri gelen hafızlarının ölümü korkusu ile Kur'ân-ı Ke-rim'in toplanması tavsiyesinde bulundu. Hazret-i Ebu Bekir ile Hazret-i Ömer bu iş için Zeyd b. Sabit'i tayin ettiler. O da oldukça yorucu bir mesaiden sonra sûreler arasında sıra gözetmeksizin, Kur'ân-ı Kerim'i bir araya topladı.

Buhari'nin rivayetine göre Zeyd b.Sabit bu olayı şöyle anlatmaktadır: Yemame'de hafızların öldürülmesinin akabinde Ebu Bekir bana, yanında Ömer'in cie bulunduğu bir sırada haber gönderdi ve şöyle dedi: Ömer yanıma gelip bana dedi ki: Yemame günü bir çok kimse öldü. Ben, değişik yerlerde girişilecek savaşlarda Kur'ân hafızlarının öldürölüp telef olmalarından ve böylelikle Kur'ân'ın birçoğunun kaybolacağından korkuyorum. O bakımdan mutlaka onu toplamalısınız. Ben senin Kur'ân-ı Kerim'i derleyip toplamanı (emretmeni) uygun görüyorum. Ebu Bekir dedi ki: Ömer'e dedim ki: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yapabilirim? Ömer bana:

Allah'a yemin ederim ki bu hayırlı bir iştir. Bu konuda bana ısrarla isteğini tekrarlayıp durdu, nihayet Allah onun doğruluğuna dair kalbime ilham verdi. Ve ben de Ömer'in görüşüne sahip oldum. Zeyd der ki: Yanında da Ömer oturuyor ve konuşmuyordu. Ebu Bekir bana şöyle dedi: Sen genç, akli başında ve herhangi bir olumsuz hasletle itham etmediğimiz bir kişisin. **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'a da vahyi yazıyor idin. O bakımdan Kur'ân-ı Kerim'i iyice tesbit et ve onu bir araya getir. Allah'a yemin ederim (Ebu Bekir) eğer bana herhangi bir dağı yerinden taşımamı teklif etmiş olsaydı, Kur'ân-ı Kerim'i toplamak için bana verdiği emirden daha ağır gelmezdi. Onlara şöyle dedim: **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın yapmadığı bir şeyi nasıl olur da yaparsınız? Ebu Bekir dedi ki: Allah'a yemin ederim bu hayırlı bir iştir. Ben de bu konuda tekrar meseleyi gözden geçirmesini, tekrar tekrar söyleyip durdum, nihayet Allah bu konuda Ebu Bekir ile Ömer'in kalbine nasıl bir genişlik verdi ise, benim de içime öyle bir genişlik verdi. Bunun için kalktım, Kur'ân-ı Kerim'i yazılı olduğu deri parçalarından, kol kemiklerinden, hurma ağaçları kabuklarından ve Kur'ân'ı ezberlemiş olanların hafızalarından toplamaya başladım. Nihayet Tevbe sûresinin son taraflarındaki iki âyeti Ensar'dan Huzey-me'nin yanında buldum. Bu iki âyeti ondan başkasının yanında görmedim. Söz konusu iki âyet:

"Andolsun ki içinizden size öyle bir **Peygamber** gelmiştir ki..." (et-Tevbe, 9/128) den itibaren sûrenin sonuna kadar olan iki âyettir. İçinde Kur'ân-ı Kerim'in toplandığı sayfeler, vefat edinceye kadar Ebu Bekir (radiyallahü anh)'in yanında durdu. Daha sonra bunlar yine vefat edene kadar Ömer'in yanında kaldı, ondan sonra da Ömer'in kızı Hafsa'nın yanında kaldı. <sup>245 [108]</sup> el-Leys dedi ki: Bana Abdurrahmân b. Galib İbn Şihab'dan anlatarak şöyle dedi: .... Ensar'dan Ebu Huzeyme'nin yanındaydı.... Ebu Sabit dedi ki: Bize İbrahim anlatarak dedi ki: "Yüz çevirirlerse de ki: Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben ancak O'na güvenip dayandım. O en büyük Arşın Rab-bidir." (et-Tevbe, 9/129) âyetlerini Huzeyme veya Ebu Huzeyme'nin yanında bulduk. <sup>246 [109]</sup>

<sup>245 [108]</sup> Buhârî, Fedâilul-Kur'ân 3; Tefsir 9. sûre 20; Ahkâm 37; Tirmizî, Tefsir 9. sûre 18. had.

<sup>246 [109]</sup> Buhârî, Tefsir 9. sûre 20.

Tirmizî'nin de Zeyd b. Sabit'ten rivayetine göre: Tevbe sûresinin sonlarını Huzeyme b. Sabit'in yanında bulduk:

"Andolsun ki içinizden size öyle bir **Peygamber** gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür, mü'minlere cidden şefkatli ve merhametlidir. Yüzçevirirlerse de ki: Bana Allah yeter, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, ben ancak O'na güvenip dayandım, O en büyük Arşın Rabbidir." (et-Tevbe, 9/128-129). Tirmizî: Bu basen sahih bir hadistir, demiştir.<sup>247 [110]</sup>

Yine Buhari'de Zeyd b. Sabit'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bizler Kur'ân sabitelerini mushafta istinsah edince, Ahzab sûresinde **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından okunduğunu işitmiş olduğum bir âyet-i kerimeyi (kimse gelip bana okumadığından) bulamadım. Ancak bunun ensardan olan Huzeyme tarafından ezberlenmiş olduğunu gördüm. -Zaten **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) onun şahitliğini iki kişinin şahitliğine denk kabul etmişti-. Ahzab sûresindeki söz-konusu âyet de şudur:

"Mü'minlerden Allah'a verdikleri sözde duran nice yiğitler vardır.." (el-Ahzab, 33/23).<sup>248 [111]</sup>

Tirmizî de, Zeyd b. Sabit'ten şunu rivayet etmektedir: Ben **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in okurken dinlediğim Ahzab sûresinde yer alan:

"Mü'minlerden Allah'a verdikleri sözde duran nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi, kimisi de bekliyor...." (el-Ahzab, 33/23) âyetini bulamadım. Ben bunu araştırdım, Huzeyme b. Sabit -veya Ebu Huzeyme-'in onu ezberlemiş olduğunu (ve hatırladığını) gördüm, onun için bu âyeti, içinde yer aldığı sûresine yerleştirdim.<sup>249 [112]</sup>

**Derim ki:** Buhari ve Tirmizî'nin açıklamalarına göre, Tevbe sûresinin son iki âyetinden birincisi Kur'ân-ı Kerim'in toplanması sırasında sonradan tesbit edildi. İkinci toplamada da Ahzab sûresindeki âyet-i kerime sonradan tesbit edildi. Taberi, Tevbe sûresindeki âyet, ikinci toplamada sonradan tesbit edildi demekle ise de, birinci görüş daha sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle bir soru sorulabilir: Hazret-i Ebu Bekir daha önce Kur'ân-ı Kerim'i toplayıp bu işi bitirdiği halde Hazret-i Osman'ın bütün müslümanlardan kendisinin çoğalttığı mushafa göre okumalarını istemesi nasıl açıklanabilir? Cevap şudur:

Hazret-i Osman, yaptığı uygulama ile, insanların mushafı yeniden derlemelerini sağlamak değildir. Onun Hazret-i Hafsa'ya gönderdiği şu habere dikkat edelim: Bize yanında bulunan sabiteleri gönder, biz bunu mushaflar halinde çoğaltıp sonra o sabiteleri sana geri vereceğiz. - İleride buna dair açıklama gelecektir - Hazret-i Osman'ın bunu yapma sebebi, insanların okuyuşlarında farklılık başgöstermesidir. Çünkü ashab-ı kiram, İslâm ülkesinin değişik yerlerine dağılmış, böyle bir işe ihtiyaç kendisini oldukça hissettirmeye başlamıştı. İnsanların okuyuşları arasında alabildiğine

<sup>247 [110]</sup> Tirmizî, aynı yer.

<sup>248 [111]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 3.

<sup>249 [112]</sup> Tirmizî, Tefsir 9. sûre 19. had.

farklılıklar ve herkesin kendi okuyuşuna taassupla bağlanması ileri derecelere kadar gitmişti. Huzeyfe (radiyallahü anh)'ın sözkonusu ettiği ayrılıklar Şam halkı ile Irak halkı arasında vukua gelmişti. Şöyle ki, Şamlılarla Iraklılar, Ermenistan'a yapılan gazada biraraya gelmişlerdi. Her bir kesim, kendisine gelen rivayete uygun olarak Kur'ân okudu. Fakat bu konuda aralarında ayrılık başgösterdi, anlaşmazlığa düştüler. Kimileri kimisini tekfir etti, ondan beri olduğunu ifade etti ve karşılıklı biri birilerine lanet ettiler. Hazret-i Huzeyfe onların bu durumlarından oldukça endişelendi, korktu. - Buhari ve Tirmizi'nin açıkladıklarına göre- Hazret-i Huzeyfe, Medine'ye gelince evine daha girmeden Hazret-i Osman'ın yanına gitti ve şunları söyledi: Helak olmadan önce bu ümmete yetiş. Hazret-i Osman: Ne hususunda onlara yetişeyim, diye sorunca Hazret-i Huzeyfe: Allah'ın Kitabı ile ilgili bir hususta. Ben bu gazada bulundum. Irak, Şam ve Hicaz bölgelerinden birtakım insanlar bu savaşta bir araya geldiler, dedikten sonra az önce açıkladığımız durumu ona anlatıp şunları ekledi: Ben yahudilerle hristiyanların ihtilafa düştükleri şekilde bunların da kendi kitapları hakkında ihtilafa düşeceklerinden korkarım. **250 [113]**

**Derim ki:** Bu, Yedi harften kasıt yedi kıraattir, diyenlerin görüşlerinin yanlış olduğunun en açık delilidir. Çünkü hak olan bir şeyde ayrılık olmaz. Su-veyd b. Gafele'nin Ali b. Ebi Talib'den rivayet ettiğine göre, Hazret-i Osman şöyle sormuş: Mushaflar hakkındaki görüşünüz nedir? Çünkü insanlar Kur'ân'ı okumak hususunda ayrılığa düştüler. Artık herkes: Benim kıraatim senin kıraatinden daha hayırlıdır, benim kıraatim senin kıraatinden daha efdaldır, demeye başladı. Bu ise küfür gibi bir şeydir. Bizler: Ey mü'minlerin emiri senin görüşün nedir, diye sorduk, şu cevabı verdi: Benim görüşüm insanların tek bir kıraat etrafında toplanmalarıdır. Çünkü sizler bugün anlaşmazlığa düşecek olursanız, sizden sonra gelecek olanların anlaşmazlıkları daha çetin olacaktır. Bizler: Görüşün en isabetli görüştür ey mü'minlerin emiri, dedik. Bunun üzerine Hazret-i Osman, Hazret-i Hafsa'ya şu haberi gönderdi: Bize yanında bulunan sahifeleri gönder. Onları mushaflar halinde çoğaltıp sonra bu sahife-leri sana geri göndereceğiz. Hazret-i Hafsa da yanında bulunan sahifeleri ona gönderdi. Hazret-i Osman, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b. el-Asi, Ab-durrahmân b. el-Haris b. Hişam'a emir vererek bu sahifeleri mushaflar halinde çoğalttırdı.

Hazret-i Osman, Kureyşlilerden oluşan topluluğa şunları söyledi: Sizler ile Zeyd b. Sabit arasında Kur'ân-ı Kerim'deki herhangi bir ifade hakkında, anlaşmazlığa düşerseniz, onu Kureyşlilerin lehçesi ile yazınız. Çünkü Kur'ân-ı Kerim onların lehçesiyle nazil olmuştur. Onlar da bu talimata uydular. Nihayet sahifeleri, mushaflar halinde teksir edince Hazret-i Osman sahifeleri Hazret-iHafsa'ya gönderdi. Her bir bölgeye çoğalttıkları mushaflardan birer nüsha gönderdiler.

Daha sonra Hazret-i Osman, Kur'ân-ı Kerim'den herhangi bir sahifede veya mushafta yazılı bulunan ne varsa, yakılması emrini verdi. Hazret-i Osman, bu emri, muhacirleri, ensarı, müslümanların ileri gelen insanlarını toplayıp bu hususta onlarla danıştıktan sonra vermiştir. Kendileriyle danıştığı bu kimseler **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'dan nakledilen meşhur kıraatlerden sahih ve sabit olan şekillerin top-



lanması, bunların dışında kalanların da bir kenara bırakılması üzerinde ittifak ettiler ve onun görüşünü tasvip ettiler. Gerçekten de Hazret-i Osman'ın görüşü doğru ve hakka ulaştırılmış başarılı bir görüş idi. Allah'ın rahmeti onun da, danıştığı kimselerin de üzerinde olsun.

Taberî, kaydettiği rivayetinde şöyle demektedir: Hazret-i Osman, Zeyd ile birlikte sadece Said b. el-Asi'yi görevlendirmiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Bu-harî, **Tirmizî** ve başkalarının zikrettiği daha sahihtir. Yine Taberî: Hazret-i Hafsa yanında bulunan sayfeler, bu son toplanmada imam (**önder nüsha**) kabul edildi, demektedir ki, bu doğrudur.

İbn Şihab der ki: Bana Ubeydullah b. Abdullah'ın haber verdiğine göre, **Abdullah b. Mes'ud**, Zeyd b. Sabit'in mushafları çoğaltma işinin başına getirilmesini pek hoş görmedi ve şöyle dedi: Müslümanlar, mushafların çoğaltılması işinden ben uzaklaştırılıyorum da bu iş bir başka adama görev olarak veriliyor. Allah'a yemin ederim, o daha kafir bir adamın sulbünde iken ben İslâm'a girmiş idim. **Abdullah b. Mes'ud** bu sözleriyle Zeyd b. Sabit'i kastediyordu. Bundan dolayı **Abdullah b. Mes'ud** şöyle demiştir: Ey Iraklılar, yanınızda bulunan mushafları gizleyiniz ve saklayınız. Çünkü **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır: "Kim, birşey gizlerse, Kıyamet günü o gizlediği şeyi getirerek gelir." (**h-i İmran, 3/161**). Siz de bu mushaflarla Allah'ın huzuruna çıkınız. Bunu **Tirmizî** rivayet etmiştir.<sup>251 [114]</sup> Buna dair açıklamalar, inşaallah Al-i İmran sûresinde gelecektir.

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: Abdullah, Zeyd'den daha faziletli, İslâm'ı kabulü daha önce, İslâm'a hizmetleri daha çok, faziletleri daha büyük olduğu halde, Kur'ân'ın toplanması işinde Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın Zeyd'i **Abdullah b. Mes'ud**'dan öne geçirip bu iş için seçmelerinin tek sebebi Zeyd'in Kur'ân-ı Kerim'i Abdullah'tan daha iyi ezberlemiş olmasıdır. Çünkü Zeyd, Ra-sûlullah (**sallallahü aleyhi ve sellem**) daha hayatta iken Kur'ân'ın tümünü ezberlemiş idi. **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) hayatta iken Abdullah'ın Kur'ân'dan ezberlediği miktar ise yetmiş küsur sûredir. Diğer sûreleri Abdullah, **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'ın vefatından sonra öğrenmiştir. Dolayısıyla **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) henüz hayatta iken Kur'ân'ı baştan sona hatmedip ezberlemiş bir kimsenin, mushafın toplanması işinde öne geçirilmesi daha uygundur, bu iş için tercih edilmesi ve seçilmesi daha hakka-niyetlidir. İşin iç yüzünü bilmeyen bir kimse bu davranışın **Abdullah b. Mes'ud**'daki bir kusur dolayısıyla olduğunu sanmasın. Çünkü Zeyd'in Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi ve daha çok ezberlemiş olması (**faziletçe**) onun Abdullalı b. Mes'ud'un önüne geçmesini gerektirmez. Zira Zeyd, Hazret-i Ebu Bekir ile Hazret-i Ömer'den de daha çok miktarda Kur'ân'ı ezberlemiş olduğu halde fazilet ve menkıbeler açısından onlardan daha hayırlı ve hatta onlara eşit olamazdı.

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: Abdullah b. Mes'ud'un bu işe gösterdiği tepki, kızgınlık sonucu gösterilmiş bir tepki idi. Bunun gereğince amel edilmez ve bu delil diye kabul edilmez. Ayrıca onun kızgınlığının geçmesinden sonra Hazret-i Osman'ın ve beraberinde bulunan **Rasûlullah**'ın ashab-ı kiramının güzel seçimini kabul ve itiraf

ettiğinde, onlara muvafakat edip muhalefeti terkettiğinde de şüphe yoktur. Çünkü rivayet ve nakil bilginlerince yaygın olarak bilinen şu ki, **Abdullah b. Mes'ud**, Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan kısımlarını Ra-sûlullah (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'ın vefatından sonra öğrenmiştir. Önder ilim adamlarından birisi der ki: **Abdullah b. Mes'ud**, Kur'ân-ı Kerim'i hatmetmeden (**tamamını hifzetmeden**) vefat etmiştir. Yezid b. Harun der ki: İki muavvize (**Felak ve Nas sûreleri**) Bakara ve Al-i İmran sûreleri ayarındadır. Onların Kur'ân-ı Ke-rim'den olmadıklarını iddia eden bir kimse **yüce Allah**'ı inkar eden bir kafirdir. Ona: Peki **Abdullah b. Mes'ud** bunlar hakkında ne diyordu? diye sorulunca şu cevabı verir: **Abdullah b. Mes'ud**'un vefat ettiği vakit Kur'ân-ı Kerim'in tümünü hifzetmemiş olduğu hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur.

Ben **derim ki**: Bu iddia tartışılabilir bir kanaattir. İleride bunun tartışması gelecektir.

İsmail b. İshak ve başkaları rivayetle der ki: Hammad -sanırım Enes b. Malik'ten- rivayetle şöyle demiştir: Ahab-ı kiram bir âyet-i kerime hakkında ihtilafa düşerlerdi. Bu sefer: Bu âyeti **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) filan oğlu filana okutup öğretti derlerdi. Kimi zaman bu kişinin bulunduğu yer Medine'den üç günlük uzaklıkta olurdu. Ona haber gönderilir, bu adam getirilir ve şöyle denilirdi: **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**) şu şu âyeti sana nasıl okutup öğretti? O da, öğrendiği şekli söyler ve onun dediği gibi yazarlardı.

İbn Şihab der ki: Günün birisinde "Tabut (**sandık**)" (**el-Bakara, 2/248; Ta-ha, 20/39**) kelimesinin yazılışında ihtilafa düştüler. Zeyd, "et-tâbûh" şeklinde yazılsın, deyince İbn ez-Zübeyr ile Said b. el-Asî: "et-tabut" şeklinde yazılması gerektiğini ileri sürdüler. Bu anlaşmazlıklarını Hazret-i Osman'a söyleyince o, "t" ile "et-tabut" şeklinde yazınız, dedi. Çünkü Kur'ân-ı Kerim Kureys'in diliyle lehçesiyle nazil olmuştur. Bunu Buhârî ve **Tirmizî** rivayet etmişlerdir. <sup>252 [115]</sup>

**İbn Atiyye** der ki: Zeyd bu kelimeyi "h" ile "et-tabuli" şeklinde, Kureys-liler ise "t" ile "et-tabut" şeklinde okudular, sonunda "t" ile tesbit ettiler ve mushaflar o günden bu yana hep bu şekilde yazılacaktı. Hazret-i Osman da bundan nüshaları çoğalttı.

Başka birisi der ki: Denildiğine göre çoğalttığı nüsha sayısı yedidir. Dört olduğu da söylenmiştir. Çoğunluk bu görüştedir. Hazret-i Osman bu nüshaları İslâm aleminin çeşitli yerlerine gönderdi: Irak'a, Şam'a ve Mısır'a birer ana mushaf gönderdi. O bölgelerin kurraları (**Kur'ân okuyucuları**) okuma tercihlerinde buna dayandılar. Onlardan herhangi bir kimse, kendisine ulaşan şekliyle bölgesindeki mushafa muhalefet etmedi. Ve bu yedi kıraat imamı arasında kimisinin artırdığı kimisinin eksilttiği şekliyle harflerde bir ayrılık yoktur. Çünkü onların her birisi, bölgesindeki mushaftan kendisine ulaşana ve kendisinin yaptığı rivayete dayanarak okumuştur. Hazret-i Osman da bu yerleri (**kıraat ihtilafı olan yerleri**) bazı nüshalarda yazmış, bazılarında yazmamıştır. Bununla her bir şeklin sahih olduğunu ve hepsini okumanın caiz olduğunu anlatmak istemiş idi.

---

<sup>252 [115]</sup> Tirmizî, Tefsir 9. sûre 19. hadis; Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 2'de; yazımında ihtilaf olunan kelime zikredilmeksizin.

İbn Atiyye der ki: Daha sonra Hazret-i Osman, bu nüshaların dışında kalan mushaflann şeklindeki rivayete göre: yakılmasını veya (.....) şeklindeki rivayete göre de: parçalanmasını sonra da yere gömülmesini emretti. Ancak, burada "ha" harfinin noktasız olarak (yani yakılması anlamını veren) rivayeti daha güzeldir.

Ebu Bekr el-Enbari "Kitabu'r-Red" adlı eserinde, Suveyd b. Gafele'nin şöyle dediğini zikretmektedir: Ben, Ali b. Ebi Talib (kerramellahü veche)'ı şöyle derken dinledim: İnsanlar! Allah'tan korkunuz, Osman hakkında aşırıya gitmekten ve onun için mushafları yakan kişi demekten çekininiz, vazgeçiniz. Allah'a yemin ederim o, bunları ancak biz Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın ashabından bir grubun görüşüne dayanarak yapmıştır.

Umeyr b. Said'den rivayete göre Ali b. Ebi Talib (radiyallahü anh) şöyle demiştir: Eğer Osman zamanında (onun yerine) ben vali (halife) olsaydım, onun mushaf-lara yaptığının aynısını ben de yapardım.

Ebu'l-Hasan b. Battal der ki: Hazret-i Osman'ın Kur'ân'ı topladığı sırada sahifelerin ve diğer mushaflann yakılmasını emretmesi, yüce Allah'ın isimlerinin yer aldığı kitapları yakmanın caiz olduğunu göstermektedir. Böyle bir uygulama onlara bir ikramdır, ayaklar altında çiğnenmeye karşı durmadır. Yerde gelişigüzel, sağa sola atılmasına karşı onları muhafazadır.

Ma'mer, İbn Tavs'tan, o babasından rivayetle: Yanında "rahman ve rahîm olan Allah'ın ismiyle" (besmele)nin yazılı olduğu mektuplar birikti mi, bu yazıların bulunduğu sahifeleri yakardı. Urve b. ez-Zübeyr de el-Harre gününde, yanında bulunan birtakım fıkıh kitaplarını yakmıştır. İbrahim ise, yüce Allah'ın adının zikredildiği sahifelerin yakılmasını mekruh görmüştür. Ancak yakılır diyenlerin görüşü doğruya daha yakındır. Nitekim Hazret-i Osman da bunu yapmıştır. Ümmetin konuşan dili olan Kadı Ebu Bekr der ki: İctihad ederek böyle bir kanaate varması halinde, İmam'ın (İslâm devlet başkanının, halifenin) Kur'ân-ı Kerim'in yazılı olduğu sahifeleri yakması caizdir.

## 17 Sonradan Ortaya Çıkan Bazı Yanlış Görüşler

İlim adamlarımız der ki: Hazret-i Osman'ın bu uygulamasıyla Hulûliyye'nin <sup>253</sup> [117] ve Haşviye'nin görüşleri reddedilmektedir. Bunlar harflerin, seslerin, kıraatin ve tilavetin kadim olduğunu, imanın ve ruhun kadim olduğunu söylerler. İslâm ümmetinin tümü, hristiyanlar, yahudiler ve brahmanistler, hatta her bir inkarcı ve münafık ittifakla şunu kabul etmektedir: Kadim olan birşey fiil ile meydana getirilmez, etkilenmez. Herhangi bir şekil veya bir sebep dolayısıyla güç yeten bir kimsenin gücü ona taalluk etmez. (Yani kimse onu etkileyemez.) Kadim için adem (zamanın herhangi bir diliminde yokluk) sözko-nusu değildir. Ve kadim, hiçbir zaman muhdes (sonradan meydana getirilmiş) olmaz. Muhdes de kadim olmaz. Kadim varlığının başlangıcı olmayan demektir, muhdes ise, bir zaman sonra var olan meydana gelen demektir. Bu

---

<sup>253</sup> [117] Hulûliyye: Allah'ın herşeyde, herşeyin her cüz'ünde olduğunu, hatta bundan dolayı herşeye Allah denilebileceğini kabul eden taife. Haşviyye; ise, nasların zahirlerini esas alarak Allah hakkında tecsim'e kadar varan kanaatlere sahip bir müşebbihe taifesi. (Bk. eş-Şehristâni, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, 1395 / 1975, I, 105 ve 107).

kesimler ise, dindar olsun olmasın akıl sahiplerinin ittifakla kabul ettikleri ve üzerinde icma ettikleri kanaatlerin dışına çıkmış ve şöyle demişlerdir: Hayır, muhdesin kadim olması caizdir. Kul, **yüce Allah**'ın kelamını okuduğu takdirde Allah'ın kadim olan bir kelamını fiilen işlemiş (**meydana getirmiş**) olur. Aynı şekilde alçıdan veya tahtadan harfler yontsa veya altın ve gümüşten harf işlese, yahut bir elbise dokuyup onun üzerine Allah'ın Kitabından bir âyeti naksetse, bütün bunlar Allah'ın kadim kelamını fiilen işlemiş olurlar.

Allah'ın kelamı, böylelikle kadim bir şekilde dokunmuş, kadim bir şekilde yontulmuş, kadim bir şekilde işlenmiş olur. Bunlara şöyle denilir: **Yüce Allah**'ın kelamı, hakkındaki görüşünüz nedir? Bu kelamın eritilmesi, silinmesi veya yakılması mümkün olabilir mi? Şayet: Evet diyecek olurlarsa, dinden çıkarlar, şayet: Hayır diyecek olurlarsa onlara şöyle denilir: Peki **yüce Allah**'ın Kitabından bir âyetin mum yahut altın gümüş tahta veya kağıt üzerinde şekillendiğini farzetsek ve bu şekil ateşe düşse erişe ve yansa, sizler o vakit: Allah'ın kelamı yandı der misiniz? Şayet: Evet diyecek olurlarsa, o vakit önceki görüşlerini terketmiş olurlar. Hayır diyecek olurlarsa, onlara: Bu yazı Allah'ın kelamıdır ve artık yanmıştır, dememiş miydiniz ve yine sizler: Bu harfler Allah'ın kelamıdır ve erimiş bulunmaktadır dememiş miydiniz? Eğer: Harfler yandı fakat **yüce Allah**'ın kelamı bakidir diyecek olurlarsa o, vakit, hakka dönmüş, doğruyu kabul etmiş ve verdikleri bu cevap ile doğru hükmü itaatle karşılamış olurlar. Nitekim **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın hak ehlinin söylediklerine dikkat çekerek söylediği de budur: "Kur'ân-ı Kerim bir deri içinde bulunsa, sonra bu, ateşe düşse yanmaz."<sup>254 [118]</sup> **Yüce Allah** da (**kudsî hadiste**) şöyle buyurmuştur: "Senin üzerine suyun yıkamadığı bir kitap indirdim. Onu uykuda iken ve uya-nıkken okumaktasın."<sup>255 [119]</sup> Bu hadisi, Müslim rivayet etmiştir.

Böylelikle şanı **yüce Allah**'ın kelamının harflerden meydana gelmediği ve harflere benzemediği isbat edilmiş olmaktadır. Bu konuda yapılacak açıklama oldukça uzun sürer. Bu açıklamalara dair tamamlayıcı bilgiler "Usûl" ki-taplarındadır. Biz bu hususu "el-Kitabu'l-Esnâ fi Şerhi Esmailahî'l-Husnâ" adlı eserimizde gerektiği şekilde açıklamış bulunuyoruz.

### 18 Kur'ân'ın Nakli

Raîfîler -yüzleri kararsın- Kur'ân-ı Kerim'e dil uzatarak şöyle derler: Sizin yaptığınız gibi bir âyetin ve bir kıraatin nakledilmesinde bir kişinin rivayeti yeterlidir. Çünkü sizler, Tevbe sûresinin sonu ile:

"Mü'minlerden öyle yiğitler vardır ki..." (**el-Ahzab, 33/23**) âyetini tek bir kişinin, yani Huzeyme b. Sabit'in sözüne dayanarak tesbit edip kabul ettiniz.

Bunlara şöyle cevap verilir: Huzeyme (**radiyallahü anh**) bu âyetlerin Kur'ân-ı Kerim'den olduğunu söyleyip açıklayınca, ashab-ı kiramdan birçok kimse bunları hatırladı. Esasen Zeyd de bunları biliyordu. Bundan dolayı: "Tevbe sûresinin sonundaki son iki âyeti bulamadım" demiştir. Eğer o bunları bilmeseydi, herhangi birşey kaybedip

---

<sup>254 [118]</sup> Müsned, IV, 155; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 1.

<sup>255 [119]</sup> Müslim, Cennet 63; Müsned, IV, 162.

etmediğini bilemezdi. Buna göre âyet-i kerime sadece Huzeyme'nin sözüne dayanılarak değil, icma ile sabit olmuştur.

İkinci bir cevap: Bu âyetlerin (Tevbe'nin son iki âyetinin) yalnızca Huzeyme'nin şahitliğiyle sabit olması, **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in niteliğiyle alakalı olması ve doğruluğuna delilin ortada olması dolayısıyladır. Çünkü bu o kadar açık ve belli bir karinedir ki, bir başka şahidi aramaya gerek bırakmamaktadır. Ahzab süresindeki âyet böyle değildir. O âyet-i kerime, hem Zeyd'in hem Ebu Huzeyme'nin şahadetiyle sabit olmuştur. Çünkü her ikisi de bu âyet-i kerimeyi **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'den kulaklarıyla dinlemişlerdir.

Bu anlama gelecek açıklamaları el-Muhelleb de yapmış ve Huzeyme ile Ebu Huzeyme'nin farklı kişiler olduğunu belirtmiştir. Tevbe süresindeki âyetin yanında bulunduğu Ebu Huzeyme ensardan birisi olarak bilinmektedir. Enes onu tanıtır: Biz ona mirasçı olduk demıştır. Ahzab süresindeki âyet-i kerime ise Huzeyme b. Sabit adındaki sahabe yanında bulunmuştur. Dolayısıyla rivayetlerde bir çelişki yoktur. Kıssalar birbirinden farklı olduğundan dolayı, içinden çıkılamayacak bir durum veya bir karışıklık yoktur.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Ebu Huzeyme'nin isminin ne olduğunu belirten sahih bir rivayet tesbit edilememiştir. O künyesiyle ün kazanmıştır. İsmi Ebu Huzeyme b. Evs b. Zeyd b. Asram b. Salebe b. Ğunm b. Malik b. en-Neccâr'dır. Bedir'de ve ondan sonraki gazalarda bulunmuş ve Hazret-i Osman b. Affan'ın halifeliği döneminde vefat etmiştir. Mes'ud b. Evs'in kardeşidir.

İbn Şiliab, Ubeyd b. es-Sebbak'tan, o Zeyd b. Sabit'ten rivayetle dedi ki: Tevbe sûresinin son âyetlerini ensardan Ebu Huzeyme'nin yanında buldum. İşte bu Ebu Huzeyme ile nesebini verdiğimiz Ebu Huzeyme aynı kişidir. Kendisiyle el-Haris b. Huzeyme adındaki Ebu Huzeyme arasında her ikisinin de ensardan olması dışında bir nesep yakınlığı yoktur. Birisi Evslidir, öteki Hazredidir.

Müslim ve Buhârî'de Enes b. Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** döneminde hepsi de ensardan olan dört kişi, Kur'ân-ı Ke-rim'i toplamıştır. Bunlar Ubeyy b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebu Zeyd'dir. Ben Enes'e: Ebu Zeyd kimdir? diye sordum. O: Amcalarımdan birisidir, cevabını verdi. <sup>256 [121]</sup>

Yine Buhari'de Enes'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** vefat ettiğinde Kur'ân-ı Kerim'i toplayanlar sadece dört kişi idi. Bunlar Ebu'd-Derda, Muaz b. Cebel, Zeyd ve Ebu Zeyd'dir. (Enes) dedi ki: Biz ona (yani Ebu Zeyd'e) mirasçı olduk. <sup>257 [122]</sup>

Bir diğer rivayette de şöyle demıştır: Ebu Zeyd vefat ettiğinde kendisine mirasçı olacak çocuk bırakmamıştır. Bedir'e katılmıştır. Ebu Zeyd'in ismi Sa'd b. Ubeyd'dir. <sup>258 [123]</sup>

<sup>256 [121]</sup> Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 8; Müslim, Fedâilu's-sahabe 23.

<sup>257 [122]</sup> Buhârî, Menâkibu'l-ensâr 17.

<sup>258 [123]</sup> Buhârî, Meğazi 12 - babın ilk hadisi -

İbnu't-Tayyib de der ki: Bu rivayetler, Kur'ân-ı Kerim'i **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatta iken Enes b. Malik'in dediği şekilde ensardan bu dört kişinin dışında kimsenin ezberlemediğine ve toplamadığına delalet etmiyor. Çünkü müteva-tir yollarla sabit olduğuna göre, Osman, Ali, Temim ed-Dari, Ubade b. es-Sa-mit ve Abdullah b. Amr b. el-As (r. anhum) da Kur'ân-ı Kerim'i toplamış ve ezberlemişlerdir. Buna göre Enes'in: "Kur'ân-ı Kerim'i dört kişiden başkası toplamamıştır" ifadesinin, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan dolaysız telkin ve öğretme yoluyla bunların dışında öğrenip toplayan yoktu, anlamına gelmesi muhtemeldir. Onların birçoğu Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmını Hazret-i**Peygamber**'den, diğer bir kısmını başkalarından öğrenmiştir. Dört imamın<sup>259 [124]</sup> Kur'ân-ı Kerim'i, **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in döneminde topladıklarına dair birbirini destekleyen rivayetler pek çoktur. Çünkü onların İslâm'a girişleri hem öncedir, hem de Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in onlara verdiği değer çok büyüktür.

**Derim ki:** Kadi (Ebu't-Tayyib), **Abdullah b. Mes'ud** ile Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim'i (radiyallahü anhnhum)'ı gördüğüm kadarıyla Kur'ân'ı toplayanlar arasında zikretmemektedir. Halbuki bunlar, Kur'ân-ı Kerim'i toplayanlar arasındadır.

Cerir, Abdullah b. Yezid es-Sahbani'den, o Kumeyl'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Ömer b. el-Hattab** dedi ki: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunuyordum. Onunla beraber Ebu Bekir ve Allah'ın dilediği başka kimseler de vardı. Yolumuz namaz kılmakta olan **Abdullah b. Mes'ud**'un yakınından geçti. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bu Kur'ân okuyan kimdir?" Bu Umm Abd'in oğlu Abdullah'tır denildi. Şöyle buyurdu: "Abdullah, Kur'ân-j Kerim'i. indirildiği gibi, aynı tazeliğiyle okumaktadır."<sup>260 [125]</sup>

İlim adamlarından birisi şöyle demiştir: **Hazret-i Peygamber**'in: "İndirildiği gibi taze olarak okumaktadır" sözünün anlamı şudur: Abdullah, Kur'ân-ı Kerim'i Kur'ân'ın ilk olarak indirildiği lehçesi üzere okuyordu. Daha sonra **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in her ramazanda Cebrail (aleyhisselâm)'ın kendisiyle karşılıklı olarak okumasından sonra, **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'a müsaade edilen yedi harfe göre okumaktan ayrı, indirildiği ilk şekliyle okuyordu, demektir.

Vekî' ve onunla birlikte bir topluluk el-A'meş'ten, o Ebu Zabyan'dan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Bana Abdullah b. Abbas şöyle dedi: Sen iki kıraatten hangisiyle okuyorsun? Ben şöyle dedim: İlk okuyuş İbn Um Abd'in (**Abdullah b. Mes'ud**'un) okuyuşudur. Bana: Hayır, o son okuyuş şeklidir. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) her sene Kur'ân-ı Kerim'i Cebrail (aleyhisselâm)'a arz ediyordu. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği yılda Cebrail'e Kur'ân-ı Kerim'i iki defa arzet-ti. Abdullah bu defasında hazır bulunmuş ve böylelikle o, neyin neshedildi-ğini, neyin de değiştirilmiş olduğunu öğrenmiş oldu.

Müslim'in Sahihi'nde, Abdullah b. Amr'ın şöyle dediği kaydedilmektedir. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân-ı Kerim'i

<sup>259 [124]</sup> Biraz sonra gelecek bir hadisten de anlaşılacağı üzere bunlar: Abdtıllah b. Mes'ud, Mu-âz b. Cebel, Ubeyy b. Ka'b ve Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Salim'dir.

<sup>260 [125]</sup> İbn Mâce, Mukaddime 11; Müsned, I, 38



şu dört kişiden öğreniniz, -önce- (Abdullah) İbn Umm Abd'ı zikretti. Sonra Muaz b. Cebel, Ubeyy b. Ka'b ve Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Salim."<sup>261 [126]</sup>

**Derim ki:** Bu haberler, Abdullah b. Mes'ud'un Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) daha hayatta iken -az önce kaydedilen rivayetlerin ihtilafına- Kur'ân-ı Kerim'i toplamış olduğunu göstermektedir.

Ebu Bekr el-Enbari, "Kitabu'r-Red" adlı eserinde şunu zikretmektedir: Bize Muhammed b. Şehriyar anlattı, bize Hüseyin b. el-Esved anlattı, bize Yahya b. Adem, Ebu Bekir'den, o Ebu İshak'tan anlatarak dedi ki: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Ben, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın ağzından yetmiş iki -veya yetmiş üç- sûre okuyup öğrendim. Onun huzurunda Bakara sûresini başından itibaren yüce Allah'ın:

"Şüphesiz Allah çokça tevbe edenleri ve çokça temizlenenleri sever."(el-Bakara, 2/222) buyruğuna kadar okudum.

Ebû İshak der ki: Abdullah, Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan kısmını ensardan Mucemmi' b. Cariye'den öğrenmiştir.

Ben **derim ki:** Eğer bu sahih ise , Yezid b. Harun'un sözünü ettiği icma da doğru demektir. Bundan dolayı Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın hayatında Kur'ân-ı Kerim'i toplayıp ezberleyenler arasında Abdullah b. Mes'ud'u da zikretmemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Bekr el-Enbari der ki: Bana İbrahim b. Musa el-Hûzî anlattı, bize Yusuf b. Musa anlattı, bize Malik b. İsmail anlattı, bize Züheyr, Ebu İshak'tan naklederek dedi ki: Ben Esved'e, Abdullah b. Mes'ud A'raf sûresini ne yapıyordu? diye sordum. Şu cevabı verdi: Kûfe'ye gelinceye kadar bu sûreyi bilmiyordu. İlim adamlarından kimisi şöyle demiştir: Abdullah b. Mes'ud (radiyallahü anh) Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini öğrenmeden önce vefat etti. İşte bundan dolayı bu iki sûre onun mushafında bulunmamaktadır. Yüce Allah'ın izniyle kitabın sonunda da el-Muavvizeteyni söz konusu edeceğimizde, açıklanacağı şekilde, konu ile ilgili başka görüşler de ileri sürülmüştür.

Ebu Bekr der ki: Bize İbrahim İbn Musa'nın naklettiği hadise gelince: İbrahim b. Musa der ki: Bize Yusuf b. Musa anlattı, bize Ömer b. Harun el-Ho-rasanî, Rabia b. Osman'dan, o Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatta iken Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona hatmeden (ezberleyen) kimseler arasında Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib ve Abdullah b. Mes'ud da vardı. Bu rivayet ilim ehli tarafından sahih bir hadis olarak kabul edilmemektedir. Çünkü bu rivayet sadece Muhammed b. Ka'b yoluyla gelmektedir. Bu hadis munkati' olup delil diye alınmaz ve gösterilmez.

**Derim ki:** Hazret-i Peygamber'in: "Kur'ân'ı dört kişiden öğreniniz: İbn Umm Abd'dan...." âyeti bu rivayet sıhhatine delalet etmektedir. Bunu bize açıkça gösteren hususlardan birisi de şudur: Hicaz, Şam ve Iraklılardan kıraat sahibi olanların her birisi, kendi seçip beğendiği kıraati, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın huzurunda okumuş, ashab-ı kiramdan birisine nisbet etmektedir. Ve bu kıraatinde

<sup>261 [126]</sup> Buhari, Menâkıbu'l-ensâr 16; Müslim, Fedâilu'Sahâbe 116-117.

Kur'ân'ın tümünde herhangi bir şey istisna etmemektedir. Asım kendi kıraatini Ali ve İbn Mes'ud'a, İbn Kesir kıraatini Ubeyy'e, Ebu Amr b. el-Ala, kıraatini yine Ubeyy'e isnad etmektedir. (Senedini kaydederek ona kadar ulaştırmaktadır.) Abdullah b. Amir ise kıraatini Hazret-i Osman'a isnad etmektedir. Bunların hepsi şöyle demektedir: Biz **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in huzurunda okuduk... Bu kıraatlerin senedleri muttasıl, ravileri güvenilir kimselerdir. Bunu Hattabî söylemiştir.

**19 Kur'ân Sûrelerinin ve Âyetlerinin Tertibi Kur'ân'ın harekelenmesi, noktalanması, hiziplere ayrılması, ta'sir edilmesi (onar âyet onar âyet bölünmesi), harflerinin, cüzlerinin, kelimelerinin ve âyetlerinin sayısı.**

İbnü't-Tayyib der ki: Selef, Kur'ân sûrelerinin sıralanışında ihtilaf etmişlerdir. Kimisi, mushafına sûreleri nüzul tarihlerine göre yazmış, Mekkî'yi öne almış, Medenî sûreleri sonraya bırakmış; kimisi mushafının başına Fatiha'yı almış, kimisi başına "İkra" sûresini almış. İşte Hazret-i Ali'nin tertib ettiği mushaf böyledir. İbn Mes'ud'un mushafında ise Fatiha sûresi başta yer almakta, sonra Bakara, sonra Nisa sûresi daha farklı bir sıralanış ile sûreler yer almaktadır. Ubeyy b. Ka'b'ın mushafının başında ise önce Fatiha, sonra Nisa, sonra Al-i İmran, sonra En'am, sonra A'raf, sonra Maide gelmektedir. Bu şekilde oldukça büyük farklılıklarla mushaflar tertib edilmiştir, denilse;

Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib der ki: Cevap şudur: Günümüzde mushafta yer aldığı şekliyle sûrelerin sıralanışının ashab-ı kiramın içtihadı ile tesbit edilmiş olması muhtemeldir. Bunu Mekkî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) Tevbe sûresinin tefsirinde zikretmektedir. Ayrıca sûre ve âyetlerin sıralanışını, sûrelerin baş taraflarına bismelenin konulmasının **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in emriyle gerçekleştiğini zikretmektedir. **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem.) Tevbe sûresinin baş tarafında besmele konulmasını emretmediğinden dolayı besmele konulmamıştır. Bu konu ile ilgili en sahih görüştür. İleride bu da gelecektir. (Bk. et-Tevbe, 9/1 âyeti, başlık)

İbn Vehb "el-Cami'" adlı eserinde şöyle demektedir: Süleyman b. Bilal'i şöyle derken dinledim: Rabia'ya şöyle soruldu: Ne diye Bakara ve Al-i İmran sûreleri başa alındı? Halbuki bu iki sûreden önce seksen küsur sûre inmiştir. Ve bu iki sûre de Medine'de inmiştir. Rabia şu cevabı verir: Bu iki sûre öne alındı ve Kur'ân-ı Kerim, onu bu şekli ile ortaya koyanın bilgisi üzere bu hale gelmiştir. İlim ehli bu konuda icma halindedirler. Bizim de olduğu gibi kabul ettiğimiz ve hakkında soru sormadığımız hususlardan birisidir.

Suneyd der ki: Bize Mu'temir, Sellam b. Miskin'den, o Katade'den rivayetle dedi ki: İbn Mes'ud dedi ki: Sizden bir örneğe uyacak kimse varsa, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashabını örnek edinsin, onlara uysun. Çünkü onlar bu ümmet arasında kalpleri en iyi, ilmi en derin, işi sun'iliğe dökmekten en uzak, yolları en doğru, halleri en güzel kimselerdir. Allah, onları **Peygamber**ine ashab olsunlar ve dinini dosdoğru uygulasınlar diye seçti. Onların faziletlerini bilip kabul ediniz. İzledikleri yollarından gidiniz. Çünkü onlar, dosdoğru hidâyet üzere idiler.

İlim ehlinden bir grup der ki: Kur'ân sûrelerinin mushafımızdaki şekliyle sıralanışı, **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan tevkifi olarak (onun emir ve irşismiyle)

yapılmıştır. Ubey, Ali ve Abdullah (r. anhum)'ın mushaflarındaki farklılıklara dair gelen rivayetlere gelince, bu farklılıklar son arzadan (Hazret-i **Peygamber**'in Cebrail huzurunda Kur'ân'ı okumasından) önce idi ve **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) daha önce bu işi yapmamıştı, bu son arzadan sonra, sûrelerin sıralanışını onlara göstermiş idi.

Yunus'un rivayetine göre, İbn Vehb şöyle demiştir: **İmam Malik**'i şöyle derken dinledim: Kur'ân-ı Kerim, **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan onu dinledikleri şekliyle sıralanmıştır.

Ebu Bekr el-Enbari de "Kitabu'r-Red" adlı eserinde şunları kaydetmektedir: **Yüce Allah**, Kur'ân-ı Kerim'i dünya semasına toptan indirdi. Daha sonra **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'e yirmi (kusu) senede kısım kısım nazil oldu. Sûre ve âyet, meydana gelen bir olay hakkında nazil olur ve böylelikle hayrı arayan ve konu hakkında soru soran kimseye cevap teşkil ediyordu. Hazret-i Cebrail de Ra-sûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'a sûrenin ve âyetin yerini öğretiyor, tesbit ediyordu. Sûrelerin uyumlu bir şekilde sıralanışı da tıpkı âyet ve harflerin sıralanışı gibidir. Hepsî **peygamber**lerin sonuncusu Muhammed'den, onun alemlerin Rabbin-den aldığı şekildedir. Önce yer alan bir sûreyi sonraya bırakan, sonra gelen bir sûreyi de öne alan bir kimse, âyetlerin sıralanışını bozan, harflerin, kelimelerin yerini değiştiren kimse gibidir. En'am sûresi, Bakara sûresinden önce nazil olduğu halde, Bakara'nın En'am'dan önce yer alması dolayısıyla hak ehline karşı ileri sürülebilecek bir delil yoktur. Çünkü **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan bu sıralama şekli alınıp öğrenilmiştir. O da: "Bu sûreyi Kur'ân-ı Kerim'in şu şu yerine koyunuz" derdi. <sup>262</sup> [128] Cebrail (aleyhisselâm) da âyet sonu olan yerde vakıf (durak) yapardı.

Bize Hasan b. el-Hubab anlattı; bize Ebu Hişam anlattı, bize Ebu Bekr b. Ayyaş, Ebu İshak'tan o, el-Berâ'dan rivayetle dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'den son nazil olan âyet şudur:

"Senden fetva isterler, de ki: Allah size kelale (babası ve çocuğu olmayanın mirası) hakkında hükmünü açıklamaktadır...." (en-Nisa, 4/176) Ebu Bekr b. Ayyaş dedi ki: Ebu İshak hata etmiştir. Çünkü Muhammed b. es-Saib'in bize, Ebu Saib'den anlattığına göre Ebu Saib, **İbn Abbas**'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan âyeti:

"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese kazandığının eksiksiz olarak verileceği ve zulmolunmayacakları öğünden korkun." (el-Bakara, 2/281) buyruğudur. Cebrail (aleyhisselâm), **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'a-. Ya Muhammed, bunu Bakara'nın 280. âyetinin akabine yerleştir, demiştir.

Ebu'l-Hasen b. Battal der ki: Bu görüşü kabul eden bir kimse, namazda ve ders esnasında Kur'ân tilavetinin mushafta tevkifi olarak yapılan sıralamaya göre olması gerektiğini söylemez. Aksine, bu sıralama, sadece mushafın yazı ve şeklinde sözkonusudur. Bu ilim adamlarından herhangi birisinin: Böyle bir tertib namazda Kur'ân-ı Kerim okuma esnasında ve ders olarak takib edilmesi halinde farzdır. Hiçbir

kimsenin mesela, Kehf sûresini Bakara sûresinden önce, Hacc sûresini de Kehf sûresinden önce öğrenmesi helal değildir dediği bilinmemektedir. Hazret-i Aîşe'nin kendisine soru soran kişiye: Bundan önce hangisini okuduysan, sana zararı yoktur, dediğini bilmek gerekir. **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) da namazda bir rek'atte bir sûre okur. Diğer rek'atte ise hemen onun arkasından gelen sûreden başkasını okurdu.

İbn Mes'ud ve İbn Ömer'den Kur'ân-ı Kerim'in başaşağı edilerek okunmasını mekruh gördüklerine ve: Böyle yapanın kalbi baş aşağı çevrilmiştir, dediklerine dair rivayete gelince, onlar bu sözleriyle sûreyi baş aşağı çevirerek sonundan başlayıp başına doğru okuyan kimseyi kastetmişlerdir. Çünkü böyle bir okuyuş haram ve yasaktır. İnsanlar arasında Kur'ân-ı Kerim'de ve şiirde bunu, dilini böylelikle alıştırmak ve ezberleme gücünü elde etmek için yapan kimseler vardır. Ancak **yüce Allah** Kur'ân-ı Kerim'de bu işin yapılmasını haram kılmış ve men etmiştir. Çünkü böyle bir şekilde başaşağı okumak, Kur'ân'ın sûrelerini ifsad etmektir ve bu, sûrelerden gözetilen maksada muhaliftir.

Kur'ân-ı Kerim'in mushaflarda nüzul tarihine göre tesbit edilmesinin gerekmediğinin delillerinden birisi de şudur: Birtakım âyet-i kerimeler, Medine'de nazil olduğu halde Mekkî sûrelerde konulabiliyordu. Hazret-i Âîşe'nin şu sözüne dikkat edelim: Bakara ve Nisa sûreleri ben, Hazret-i **Peygamber**'in yanında iken nazil olmuştur. -Yani Medine'de inmişlerdir- Mushafta ise bu iki sûre Mekke'de inen Kur'ân sûrelerinden öne alınmıştır. Eğer ashab-ı kiram Kur'ân-ı Kerim'i iniş tarihine göre toplamış olsalardı, âyet ve surlerin sıralanışının ta-mamiyle bozulması gerekirdi.

Ebu Bekr el-Enbari der ki: Bize Kadı İsmail b. İshak anlattı, bize Haccac b. Minhal anlattı, bize Hemmam, Katade'den rivayetle dedi ki: Medine'de Kur'ân-ı Kerim'de Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, Enfal, Berae (**Tevbe**) Ra'd, Nahl, Hacc, Nur, Alılab, Muhammed, Feth, Hucurat, Rahman, Hadid, Mücadele, Haşr, Mümtetine, Saff, Cumua, Münafikun, Tegabun, Talak, ilk on âyetine kadar Tahrim, Zelzele ve Nasr sûreleri nazil olmuştur. İşte bu sûreler Medine'de, Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan sûreleri de Mekke'de nazil olmuştur.

Ebu Bekr der ki: Bu konudaki rivayetleri terkedip icmadan yüz çevirerek uygulamaya kalkışarak sûreleri Mekke ile Medine'de inişlerine göre sıralamak isteyen bir kimse, Fatiha'nın nerede yer alması gerektiğini bilemez. Çünkü ilim adamları bu sûrenin nerede indiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ayrıca Bakara sûresinin 235. âyetin baş tarafında bulunan âyeti, (**yani 234. âyeti**), 240'ın baş tarafına (**yani 239-âyet ile 240 arasına**) koymak zorunda kalır. Kur'ân-ı Kerim'in bu nazmını bozan kimse ise, onu inkar etmiş, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yüce Rabbinden bize naklettiğini reddetmiş olur. Medenî sûrelerin Mekkî sûrelerden öne alınmasının sebebinin **yüce Allah**'ın Araplara kendi dilleriyle hitap etmesi ve hitap ve karşılıklı konuşma sanatlarından bildikleri üslupla onlara seslenmesi olduğu da söylenmiştir. Onların üsluplarında kullandıkları sanatlardan bir tanesi de sonrakinin öne öncekinin de sonraya alınması esasına kurulu olduğundan dolayı, **yüce Allah**'ın Kitabında da kendilerine bu şekilde hitap edilmiş bulunmaktadır. Çünkü onlar, Kur'ân-ı Kerim'de bu sanat üslubunu bulmamış olsalardı, bizim hoşumuza giden söz düzenimizde

gördüğümüz bu tür bir üsluptan Kur'ân niye uzaktır, diyeceklerdi. Abîd b. el-Abras der ki:

"Halkı tanınmayan yabancılara dönüştüğünden  
Ve karşılaşılan durumlar halini değiştirdiğinden  
Gözlerinin yaşları yerde akıp gidiyor  
Sanki her bir damla yaş değişik yerden akıp geliyor."

Burada: Oranın halkı, senin için tanınmayan kimseler haline geldiklerinden dolayı, gözyaşlarının yerin üzerinde akıp gittiğini görüyorum, demek istemiştir. Böylelikle sonradan söylenmesi gereken sözü öne, önceden söylenmesi gereken sözü sonraya bırakmıştır. (Bir başka) şair de şöyle demektedir:

"Nereye kaçıp gittin;  
Halbuki sen kaçıp giden birisi değildin.

## **20 Mushafın Harekelenmesi ve Noktalanması:**

Rivayet edildiğine göre, Abdülmelik b. Mervan, bunun yapılmasını emretmiştir. Bunun için Haccac, Vâsit kentinde bu işe kendisini vermiş, bu konuda oldukça gayret göstermiş ve Kur'ân'ın hizblere ayrılmasını sayıca daha da artırmış idi. Kendisi Irak valisi olduğu sırada da el-Hasen ile Yahya b. Ya'mer'e bu işi yapmaları emrini vermişti. Bunun akabinde Vasit kentinde kıraatlere dair bir kitap telif etmiş ve bu kitabında okuyucuların, muahal hattına uygun olan kıraat ihtilaflarına dair rivayetleri toplamıştır. Uzun bir süre bu esaslara göre uygulama yapıldı. Bu durum Mücâhid, kıraatlere dair kitabını yazıncaya kadar devam etti.

ez-Zebidî Kitabu't-Tabakat'ta, el-Müberred'e isnad ederek mushaflara ilk nokta koyan kişinin Ebu'l-Esved ed-Duelî olduğunu belirtmektedir. Yine onun zikrettiğine göre İbn Sirin'in Yahya b. Ya'mer tarafından noktaları konmuş bir mushafı varmış.

## **21 A'sar (onda birlik bölüm işaretleri)ın Konulması:**

İbn Atiyye der ki: Tarihlerden birisinde gördüğüme göre, Abbasî halifelerinden Me'mun bunu emretmiştir. Bu işi yapanın Haccac olduğu da söylenmiştir. Ebû Amr ed-Dânî "Kitabu'l-Beyan" adlı eserinde Abdullah b. Mes'ud'dan, onun mushafların on âyetlik bölümlere ayrılarak işaretlenmesini mekruh gördüğünü ve bu işaretleri gördüğünde onları kazıdığını nakletmektedir.

Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o, mushafın ta'sirini ve kokulanmasını hoş görmezdi. Eşheb der ki: Ben Malik'e, sahifelerde kırmızı ve başka renklerle aşirler (onar âyetlik bölümler) arasında konulan işaretlere dair soru sorulduğunu duydum. Bu işten hoşlanmadığım ifade etti ve şöyle dedi: Mürekkeple mushafın ta'sir edilmesinde sakınca yoktur. Her bir sûrenin sonunda o sûrede bulunan âyet sayısını belirten ifadelerin yazılı olduğu mushaf-lara dair sorulan soruya da şu cevabı vermiştir: Ben ana mushaflara herhangi bir şeyin yazılmasını veya şekillendirilmesini (hareke konulmasını) hoş görmüyorum. Çocukların Kur'ân okumayı öğrendikleri mushaflara gelince, onlar için bu açıdan bir sakınca olduğu görüşünde değilim.

Eşheb der ki: Daha sonra bize dedesinden kalma bir mushaf çıkarıp gösterdi. Bunu Hazret-i Osman mushafları yazdığı sırada yazmış. Orada (sûre) sonlarında satır boyunca zincir şeklinde mürekkepten işaretler gördük. Ayrıca yine mürekkep ile âyetlerin noktalı harflerinin noktalanmış olduğunu da gördük.

Katâde der ki: Önce işe nokta koymakla başladılar. Sonra beşer bölümlere ayırdılar, işaretlerini koydular, daha sonra da onar âyetlik bölümlere ayırıp işaretlerini koydular.

Yahya b. Ebi Kesir der ki: Kur'ân-ı Kerim önceleri Mushaflarda başlıba-şına idi. Bu konuda ilk ihdas edilen şey, Te ve Be harfleri üzerine nokta koymak oldu ve bunda mahzur yoktur, Kur'ân için bu bir nurdur, dediler. Daha sonra da âyetlerin sonlarında nokta koyma işini ihdas ettiler. Sonra da sûrelerin baş taraflarında ve sonlarında yeni şeyler yazdılar.

Ebu Hamza'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: İbrahim en-Nehai, benim mushafımda şu şu sûrenin baş taraflarını gördü ve bana şöyle dedi: Sen bunu sil. Çünkü Abdullah b. Mes'ud şöyle demişti: Allah'ın Kitabına ondan olmayan bir şeyi karıştırmayınız.

Ebu Bekr es-Serrac'dan rivayetle dedi ki: Ben Ebu Rezin'e şöyle dedim: Mushafıma şu, şu sûredir, diye yazayım mı? Bana dedi ki: Ben bu ayrı yazacağın şeylerin ne olduğunu bilmeyen ve dolayısıyla bunu Kur'ân'dan zannedecek bir neslin ortaya çıkacağından korkuyorum.

ed-Dani (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Bütün bu haberler, Kur'ân-ı Ke-rim'in ta'sirinin, tahmisinin, sûre başları ile âyet başlarının işaretlenmesinin ashab-ı kiramın yaptığı bir iş olduğunu göstermektedir. Bu gibi işleri yapmaya onları götüren ictihadları olmuştur. Aralarından ve başkalarından bu işi hoş görmeyenler gördüğüm kadarıyla kırmızı, sarı ve buna benzer renklerle bu işaretlemelerin yapılmasından hoşlanmamıştır. Ayrıca diğer bölgelerde yaşayan müslümanlar, ana mushaflarda olsun, başkalarında olsun, bunun caiz olduğu ve bu işaretlemelerin kullanılabileceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Zorluk ve hata yapma ihtimalinde ise, Allah'ın izniyle ittifakla yaptıkları şeyler hususunda (sorumluluk) üzerlerinden kaldırılmıştır.

## 22 Kur'ân'ın Harf ve Cüzlerinin Sayısı:

Sellâm Ebu Muhammed el-Himânî'nin rivayetine göre, Haccac b. Yusuf, kurra, hafız ve yazıcıları toplayıp şöyle dedi: Kur'ân'ın tümünün kaç harf olduğunu bana söyleyiniz. Ebu Muhammed der ki: Aralarında ben de vardım. Hesap ettik, Kur'ân-ı Kerim'in 340.740 harf olduğunu görüş birliğiyle ortaya koyduk. Bu sefer: Kur'ân'ın yarısının nerede bittiğini bana haber veriniz, dedi. Bunun el-Kehf sûresinde yer alan ( ..... ) (el-Kehf, 18/19) kelimesindeki "fa" harfi olduğunu gördük. Bu sefer: Bana Kur'ân'ın üçte birlerinin nerede bittiğini söyleyiniz. İlk üçte biri Tevbe sûresinin baş tarafında, ikinci üçte biri, Şuara sûresinin yüz veya yüzbirinci âyetinin başında sona erdiğini geri kalan üçte birin ise, Kur'ân'ın geri kalanı olduğunu gördük. Sonra Kur'ân-ı Kerim'in yedide bir harflerinin nerede sona erdiğini bildiriniz dedi. İlk yedide birin Nisa sûresinde yer alan: Onlardan bazısı ona iman etti, kimi de ondan yüzçevirdi" (en-Nisa, 4/55) âyetinin sonunda yer alan "Dâl" harfi. İkinci yedide bir A'raf sûresinde yer alan:



"Onların.... boşa gitmiştir" (el-A'raf, 7/147) âyetinde yer alan "Te" harfi. Üçüncü yedide bir, Ra'd sûresinde yer alan: "C İİSL4KI ) Yemişleri., devamlıdır" (er-Ra'd, 13/35) âyetinde yer alan ilk kelimenin sonundaki "eliftir. Dördüncü yedide bir Hacc sûresinde yer

alan: Her ümmet için.....bir ibadet tayin ettik" (el-Hacc, 22/34) âyetinde yer alan "elif harfi. Beşinci yedide bir Ahzab sûresinde yer alan: Hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için.....yoktur" (el-Ahzab, 33/36) âyetinde yer alan "ha"s (yuvarlak 't'); Altıncı yedide bir Feth sûresinde yer alan Allah hakkında kötü zan besleyen.....erkekler" (el-Feth, 48/6) âyetindeki "vav" harfi. Geri kalan ise, Kur'ân-ı Kerim'in yedinci yedide biridir.

Sellâm Ebu Muhammed dedi ki: Biz, bu işi dört ayda bitirdik. el-Haccac her bir gece, Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birini okurdu. Kur'ân-ı Kerim'in ilk dörtte biri, En'am sûresinin sonu, ikinci dörtte biri, el-Kehf sûresinde yer alan (el-Kehf, 18/19) kelimesi, üçüncü dörtte bir Zümer sûresinin sonu, dördüncü dörtte bir ise Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan kısmıdır. Bu hususta Ebu Amr ed-Dani'nin "Kitabu'l-Beyan" adlı eserinde sözkonusu edilmiş görüş ayrılıkları da vardır. Bunu öğrenmek isteyen orada bulabilir.

### 23 İlk Medenî Mushafta Kuran Âyetlerinin Sayısı

Muhammed b. İsa der ki: İlk Medenî mushafta, Kur'ân âyetlerinin sayısı altı bindir. Ebu Amr der ki: Bu, Küfe halkının Medine halkından rivayet ettikleri sayıdır. Bu konuda muayyen bir kişiye senedi ulaştırarak herhangi bir kişinin adını vermezler.

Sonraki Medenî mushafta ise İsmail b. Cafer'in kavline göre, Kur'ân âyetlerinin sayısı altıbin ikiyüz ondört âyettir. el-Fadl der ki: Mekkelilerin görüşüne göre Kur'ân-ı Kerim'in âyet sayısı altıbin ikiyüz ondokuzdur.

Muhammed b. İsa da der ki: Kufelilerin görüşüne göre, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin sayısı, altıbin ikiyüz otuzaltı âyettir. Süleym'in ve Kisai'nin Ham-za'dan rivayet ettikleri sayı budur. Kisai, bunu Ali (radiyallahü anh)'a isnad eder.

Muhammed der ki: Basrahların sayımına göre, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin toplamı, altı bin ikiyüz dördttür. Şu ana kadar onların seleflerinin takip ettikleri sayı budur. Şam halkının kabul ettikleri sayıya gelince, Yahya b. el-Ha-ris ez-Zemarî der ki: Bunlar altıbin ikiyüz yirmialtı âyettir. Bir rivayete göre ise, altıbin ikiyüz yirmibeş, yani bir eksiği iledir.

İbn Zekvan der ki: Ben zannederim ki, Yahya, "bismillahirrahmânirrahîm"i saymamıştır.

Ebu Amr da der ki: İşte bunlar, insanların Kur'ân yazımında biri birlerinden aldıkları şekliyle âyet sayısıdır. Eskiden beri de şimdi de her bölgede kabul ettikleri sayım şekli budur.

Kur'ân-ı Kerim'in kelimelerinin sayısına gelince, el-Fadl b. Şâzân der ki: Ata b. Yesar'ın görüşüne göre Kur'ân kelimelerinin toplamı yetmişyedi bin dörtyüz otuzdokuzdur. Harf sayısı ise üçyüz yirmiüç bin onbeştir.

**Derim ki:** Bu az önce kaydettiğimiz el-Himani'nin verdiği sayıyı tutmamaktadır.

Abdullah b. Kesir de **Mücâhid**'den rivayetle der ki: Bu, bizim Kur'ân-ı Kerim'de saydığımız harf sayısıdır ki, üçyüz yirmibir bin yüzseksen harftir. Bu da bundan önce el-Himani'den zikredilen harf sayısını tutmamaktadır.

## 24 Sûre, Ayet, Kelime ve Harf

Arap dilinde sûrenin anlamı, onu bir diğer sûreden açıkça ayırdetmek ve ondan ayrı olması anlamındadır, sûreye bu adın verilış sebebi orada bir mevkiden bir başka mevkiye yükselme olduğundan dolayıdır. Nitekim Rabia şöyle demektedir:

"Allah'ın sana yüksek bir makam (**şeref ve üstünlük**) verdiğini görmez misin?

Sen ondan aşağıda kalan her bir hükümdarın aşağıdan ona

yükselmeye çalıştığını görürsün."

Yani Allah'ın sana verdiği ve seni çıkardığı şeref ve üstünlük makamı hükümdarların makamından daha yüksektir.

Sûreye bu adın verilış sebebi, şeref ve yüksekliğin olduğu da söylenmiştir. Yerin yüksekçe olan kısmına "sur" denildiği gibi.

Sûreye bu adın verilış sebebinin, o sûreyi okuyan (**ezbere bilen**) kimsenin bu sûreyi okuyamayana göre daha şerefli olmasından dolayı olduğu da söylenmiştir. Binanın çevresini saran sur gibi. Bütün bu söyleyişlerde hemze yoktur.

Bu adın verilış sebebinin Kur'ân-ı Kerim'in belli bir bölümü oluşundan dolayı olduğu da söylenmiştir. Nitekim Araplar arta kalan şeye "(.....): su'r" demektedirler. dediklerinde "insanlardan arta kalan şeyler arasında gelmiştir" demek isterler. Buna göre kelimenin aslı hemzeli olarak şeklidir. Daha sonra bu kelime hafifletilerek, hemze yerine önceki harfin ötreli olması dolayısıyla vav gelmiştir.

sûreye bu adın verilış sebebinin eksiksiz ve mükemmel olması olduğu da söylenmiştir. Nitekim Araplar, hilkatı tam kusursuz dışı deveye sûre adını verirler, sûre kelimesinin çoğulu, "suver" şeklinde gelir. Nitekim şair, şöyle demiştir:

"Karadır gözlerinin çevresi, sûreler okumazlar."

Bu kelimenin şeklinde çoğul yapılması da mümkündür.

Âyet: Alamet demektir. Yani kendisinden önce gelen söz ile daha sonra gelecek olan sözün birbirlerinden ayrı olduğunu belirten alamet demektir. Yani her bir âyet bir diğerinden ayırdedilmekte ve tek başına bulunmaktadır. Araplar: derler. Yani benimle filan kişi arasında bir alamet vardır. **Yüce Allah**'ın:

"Onun hükümdarlığının alameti....." (**el-Bakara, 2/247**) âyetinde geçen (**alamet anlamındaki**): "âyet" kelimesi bu anlamdadır. en-Nabğa da der ki:

"Onun için bir takım âyetler (**alametlerdir, diye**) düşündüm;

Altı yıldan beridir ve işte bu yedinci yıl."

Bu ismi alış sebebinin Kur'ân-ı Kerim'deki bir grup harf toplamı ve onun bir parçası olması olduğu da söylenmiştir. Mesela, bir topluluğun hep birlikte çıktığını ifade etmek istediğimizde ( ..... ) tabirini kullanırız. Burç b. Mushir et-Taî de der ki:

"İki yarıktan çıktık. Yok bizim gibi kabile

Kalabalık topluluğumuzla katarız önümüze yavrulu, aşıllı develerini."

İnsanların benzerini söylemekten acze düştükleri oldukça hayret verici bir söz dizisi olduğundan dolayı "âyet" adının verildiği de söylenmiştir.

Nahivciler, "âyet" kelimesinin aslının ne olduğu hakkında farklı görüşlere sahiptir. Sibeveyh "fealetun" vezninde "eyeyetun" demektedir, "ekemetun" ve "şeceretun" kelimeleri gibi. Bu kelimeye yer alan "ya" harfi hareke alıp ondan önceki harfin harekesi de fetha olduğundan dolayı bu "ya" elife dönüştü. Böylelikle kendisinden sonra med gelen bir hemze şeklinde "âyet" haline geldi.

Kisai de der ki: Bu kelimenin aslı, "fâiletun" vezninde "âyiyetun" şeklindedir. "Âmine" kelimesi gibi. Burdaki "ya" harfi harekeli, ondan önceki harf de üstün olduğundan dolayı elife dönüştü. Sonra da bu elif çoğul ile karışmasın diye hazfedildi.

el-Ferra da der ki: Bunun aslı birinci ya harfinin şeddeli okunması ile "ây-yiyetun" şeklindedir. Bu şeddeli oluş, hoşla gitmediğinden dolayı elife dönüştürülerek "âyet" şekline gelmiştir. Âyet kelimesinin çoğulu ise, "âyun, âyâtun, âyâun" şekillerinde gelmektedir. Ebu Zeyd der ki:

"Bu zaman onun alametlerinden geriye bir şeyi bırakmadı.

Kazanların oturtulduğu saç ayaklarından ve küllerinden başka."

Kelime: Yapısına karışan bütün unsurlarıyla birlikte ortaya çıkan şekil demektir. **Yüce Allah**'ın Kitabında en uzun kelime on harflidir. **Yüce Allah**'ın şu âyetlerinde olduğu gibi:

Andolsun onları halifeler yapacaktır." (en-Nur, 24/55);

"Sizi ona mecbur tutar mıyız?" (Hud, 11/28) ve benzeri âyetler. **Yüce Allah**'ın: "(.....):

Ondan size içirdik." (el-Hicr, 15/22) âyeti, Hazret-i Osman'ın çoğalttığı mushaflardaki yazılışı itibarıyla on harf olmakla birlikte söyleyişte onbir harftir. En kısa kelime, gibi iki harfli olanlardır. Belli bir mana ifade eden, soru hemzesi, atıf vavı gibi harfler, kelime olmakla birlikte tek başına bunlar söz olarak söylenmezler.

Bazen tek bir kelime, tam bir âyet olabilir. Yüce Allah'ın şu âyetlerinde olduğu gibi. Fecre andolsun;" Kuşluk vaktine andolsun"; "(.....) Asra andolsun..." gibi. Aynı şekilde "Elif, lam, mim; elif, lam, mim, sad; ta, ha; ya sin; ha mim" gibi kelimeler **Kufelilerin** görüşüne göre tam bir âyet ve birer kelimelerdir. Bunlar ise sûrelerin baş taraflarında bulunurlar. Sûre aralarında bulundukları takdirde ise bunlar kelime olmazlar. Ebu Amr ed-Dani der ki: Ben **yüce Allah**'ın er-Rahmân sûresinde buyurduğu İki kisi koyu yeşildirler." (er-Rahmâci, 55/64) buyruğundan başka tek başına bir âyet olan bir kelime bilmiyorum.

Bu harflerin, bazen arka arkaya iki ayrı kelime ve iki âyet halinde geldikleri de olur. Bu da **yüce Allah**'ın: "Ha mim, ayn, sin, kaf" harfleridir. Bu sadece **Kufelilerin** görüşüne göre böyledir.

"Kelime" bunun dışındaki hallerde fazla ya da eksik olmakla birlikte kendi başına anlam ifade eden söz ve tam bir âyet de olabilir. **Yüce Allah**'ın şu âyetinde olduğu gibi:

"Rabbinin Israiloğullarına olan o pek güzel kelimesi (ya'di, sözü) sabretmeleri sebebiyle tamamlandı." (el-A'raf, 7/137). Burada yer alan "kelime" ile **yüce Allah**'ın şu âyetindeki va'din kastedildiği söylenmiştir:

"Biz ise, o yerde mustaz'af kılınanlara lütufta bulunmak.... istiyorduk... Ve onlara... korkageldiklerini gösterelim." (el-Kasas, 28/5-6). **Yüce Allah** bir başka yerde de:

"Onlara takva kelimesi üzerinde sebat verdi." (el-Feth, 48/26) diye buyurmaktadır. **Mücâhid** der ki: Buradaki takva kelimesinden kasıt "la ilahe illellah" sözüdür.

**Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmaktadır: "Şu iki kelime, dile kolay terazide ağır, rahman olan **yüce Allah** tarafından da çokça sevilen sözlerdir:

"Allah'ı hamdi ile teşbih ederim, büyük olan Allah'ın şanı ne yücedir."<sup>263 [134]</sup>

Araplar bazan bütününüyle bir kasideye, bütün bir kıssaya da "kelime" adını verirler. Mesela, Kuss, kelimesinde yani hutbesinde şunu söyledi. Züheyr, kelimesinde yani kasidesinde şunu söyledi. Filan kelimesinde yani mektubunda şunu söyledi, derler ve böylelikle eğer sözü edilen o ifadeler söylediği sözlerin kapsamı içerisinde yer alıyor ise, sözün tümüne "kelime" adını verirler. Çünkü, bir şey şeyin bir parçası olup ona yakın, onun çevresinde bulunur herhangi bir şekilde onun sebebiyle o şey varolursa ona mecazen ve kelimenin anlamını genişleterek o şeyin adını verirler.

Harf, kelimenin tek başına var olan bir parçasıdır. Az önce açıkladığımız gibi, mecaz ve kelimenin anlamını genişletmek kabilinden, harfe kelime, kelimeye de harf denildiği de olur. Ebu Amr ed-Dani der ki: Sûrelerin başlarında tek bir harf halinde gelen Sad, Kaf ve Nun gibi hece harfleri'ne nasıl harf veya kelime ismi verilebilir? diye sorulursa, cevabımız şu olur: Buna kelime denilir, harf denilmez. Çünkü harf söylenilerek susulmaz. Ve şekil itibariyle tek başına bulunmaz, onunla birlikte karışık halde bulunan diğer harflerden ayrı yazılmaz. Bu tür harfler ise, söylenilip susulur ve bunlar tek başlarına ve ayrı bulunurlar. Tıpkı kelimenin tek başına ve ayrı olması gibi. O bakımdan bunlara kelime ismi verilmiş, harf denilmemiştir.

Ebu Amr der ki: "Harf kelimesi başka anlamda gidip, mezhep ve şekil anlamlarına da gelmektedir. Nitekim **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır:

"İnsanlardan bazıları, Allah'a bir harf (bir mezhep ve bir şekil) üzere ibadet ederler." (el-Hacc, 12/11) **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in: "Kur'ân-ı Kerim, yedi harf üzere indirilmiştir"<sup>264 [135]</sup> âyeti da bu türdendir. Yani yedi ayrı telaffuz şekli üzere indirilmiştir, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

<sup>263 [134]</sup> Buhârî, Tevhid 58 (aynı zamanda Buhârî'deki son hadistir); Müslim, Zikr ve Dua 31.

<sup>264 [135]</sup> Hadisin kaynakları aynı konuyu ele alan başlıkta geçmektedir.

## 25 Kur'ân-ı Kerim'de Arap Dilinden Başka Kelimeler Var mıdır?

Kur'ân-ı Kerim'de Arapların anlatım üslubuna göre dizilmemiş söz dizisinin olmadığı, bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'de İsrail, Cibril, İmran, Nuh ve Lut gibi Arap dili ile konuşmayan kimselere ait özel isimlerin bulunduğu hususunda imamlar arasında görüş ayrılığı yoktur.

Ancak tek tek özel isimlerin dışında Arapça olmayan, birtakım lâfızların kullanılıp kullanılmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, et-Taberi ve başkaları Kur'ân'da Arapça olmayan lâfızların bulunmadığı görüşündedirler. Onlara göre, Kur'ân-ı Kerim apaçık bir Arapçadır. Kur'ân-ı Kerim'de bulunup da diğer dillere nisbet edilen bazı kelimeler de aslında değişik dillerde kullanılan ve söyleyişi birbirine benzeyen kelimelerden ibarettir. Bu gibi kelimeleri Araplar, farslar, habeshliler ve başkaları ortak söyleyişlerle kullanmışlardır. Bazı imamlar ise, Arapça olmayan lâfızların var olduğu kanaatindedirler. Bunlara göre bu kelimeler oldukça az olduklarından dolayı Kur'ân-ı Kerim'i apaçık bir Arapça olmaktan çıkarmazlar. Rasûlul-lah (sallallahü aleyhi ve sellem)'i da kendi kavminin diliyle konuşan bir kimse olmaktan çıkarmazlar. Mesela, "el-mışkât" kelimesi, (bk. en-Nur, 24/35): "Kandilin konulduğu duvar içerisindeki oyuk" demektir. Yine "neşe'e" kelimesi geceleyin kalkmak anlamındadır. **Yüce Allah**'ın:

Muhakkak geceleyin kalkmak" (el-Müzzemmil, 73/6) âyetinde da bu kelime kullanılmıştır. **Yüce Allah**'ın:

Âyeti "size iki kat verir" anlamındadır. (el-Hadid, 57/28).

Arslandan ürküp kaçır. (el-Müddessir, 74/51) âyetinde yer alan ve "arşlan" anlamında gelen "kasvere" gibi. Bütün bunlar Habeşçedir.

el-Ğassak, Türkçede kokuşmuş ve soğuk anlamındadır. el-Kıstas Rumcada mizan, terazi demektir. Sicil, Farsçada taşlı çamur anlamındadır. Tur, dağ anlamındadır. el-Yemm, süryanice deniz anlamındadır. et-Tennur ise acemcede yeryüzü anlamındadır.

**İbn Atiyye** der ki: Bütün bu kelimelerin gerçek durumu şudur. Bunlar asıl itibariyle Arapça değildir. Fakat Araplar bu kelimeleri kullanmış ve Arapçalaştırmışlardır. O bakımdan bu kelimeler Arapçadırlar. Kur'ân-ı Kerim'in dilleriyle nazil olduğu Arab-ı aribenin ticaretlerle Kureyşlilerin Şam ve Yemen tarafına yaptığı yolculuklarıyla Müsafir b. Ebu Amr'ın Şam'a, Ömer b. el-Hat-tab'ın, Amr b. el-As'ın, Umare b. el-Valid'in Habeşistan'a yolculuk yapmalarında görüldüğü şekilde, diğer dillerin bazı kelimelerinin karıştığı da söz-konusu olmuştur.

Dil konusunda sözleri belge mahiyetinde olan el-A'sa'nın Hire'ye yaptığı yolculuk ve oranın hristiyanlarıyla sohbeti de bu türdendir. İşte bütün bunlar aracılığıyla Arapçaya, Arapça olmayan birtakım kelimeler de karışmıştır. Bunların bir kısmının harfleri azaltılarak değiştirilmiş, Arapça olmayan kelimelerin ağır söylenişleri hafifletilmiş ve Araplar bu kelimeleri şiirlerinde, karşılıklı konuşmalarında kullanmaya başlamış, nihayet bu kelimeler sahih Arapça kelimeler gibi kullanılır olmuş, bunlarla birtakım hususlar açıklanır olmuştur. İşte bu noktada Kur'ân-ı Kerim de bu gibi kelimeleri kullanmıştır. Herhangi bir Arap, bu kelimeleri bilmiyor ise, onun da

başkasının dilini açık bir şekilde bilmeyişine benzer. Nitekim İbn Abbas "Fatır" kelimesinin ve benzeri bazı kelimelerin de manasını bilmiyor idi.

İbn Atiyye der ki: Taberî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'nin kabul ettiği, benzer kelimeler iki dilde de müşterek olarak kullanılan lâfızlardır, şeklindeki kanaati uzak bir ihtimaldir.

Çünkü çoğunlukla rastlanılan, bu kelimelerden birisinin aslı teşkil etmesi öbürünün de ondan dallanıp budaklanması şeklindedir. Bununla birlikte biz, söyleyişler arasında uyumun az ve istisnâ olabileceğini de reddetmiyoruz.

Başkaları ise şöyle demiştir: Ancak birinci görüş daha doğrudur. İbn Atiyye'nin: Arapların kullandıkları bu kelimeler, başkalarının dilinde asıl ve Arapçaya da sonradan girmiştir, sözü bunun aksinin böyle olmasına tercih edilebilecek durumda değildir. Çünkü Arapların önce bu kelimeleri kendi aralarında kullanmış olma ihtimali de vardır. Eğer önce bu kelimeleri onlar kullanmış iseler, bu kelimeler Arapça demektir. Çünkü onların dillerindeki bu kelimelerin, ancak kabul ettikleri ve verdikleri mana ile kullanıldıkları görülmektedir. Başkalarının bazı kelimelerde onlara muvafakat etmiş olmaları da uzak bir ihtimal de değildir. Bu görüşü büyük imam Ebu Ubeyde dile getirmiştir.

Bu kelimeler, Arapların kullandıkları sözlerin vezinlerine (kalıplarına) uygun değildir. Dolayısıyla bu kelimeler Arapça olmaz, denilecek olursa cevabımız şudur: Arapların kullandıkları bütün vezinlerin tek tek tesbit edildiğini kim söyleyebilir ki, bu tür kelimelerin bu vezinlere uymadıkları ileri sürülebilir? el-Kadî, Arapların kullandıkları vezinlerin asıllarını uzun boylu araştırmış ve nahivcilerin izlediği yola uygun bir şekilde bütün bu isimlerin Arap dilindeki kalıplara uygun olduklarını tesbit etmiştir. Eğer Araplar, bu kelimeleri karşılıklı konuşmalarında kullanmamış ve bu kelimeleri bilmiyor olsalardı, Allah'ın onlara bilmedikleri bir şekilde hitap etmesine imkan olmazdı. O takdirde Kur'ân-ı Kerim de apaçık bir Arapça olmaktan çıkardı, Rasûlul-lah (sallallahü aleyhi ve sellem) da kendi kavmine kendi dilleriyle hitap eden bir kimse olmazdı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

## **26 Kur'ân'ın Î'cazına Dair Bazı Nükteler ve Mu'cizede Aranan Şartlar: Mucizenin Gerçek Mahiyeti;**

Mucize, yüce Peygamberlerin (peygamberlik iddialarının) doğruluklarını ortaya koyan her bir belgenin ismidir. Ona "mucize" denilmesinin nedeni, insanların benzerini meydana getirmekten aciz olmalarıdır. Mucizenin beş şartı vardır. Bunlardan bir tanesi olmadı mı mucize olmaz.

**Birinci şart:** Ancak yüce Allah'ın güç yetirebileceği bir şey olmalıdır. Mucizede bu şartın aranmasının gerekçesi şudur: Peygamberlerin gelmelerinin mümkün olabildiği zamanlarda birisi ortaya çıkıp risalet iddiasında bulunsa ve kendisinin mucizesinin de hareket etmesi, durması, oturup kalkması olduğunu iddia edecek olsa, bu onun için bir mucize olamaz. Doğru söylediğinin delili de değildir. Çünkü diğer insanlar da benzeri şeyler yapabilmektedirler. O bakımdan mucizelerin, denizin yarılması, ayın bölünmesi ve buna benzer insanların güç yetiremeyeceği şeyler türünden olmaları gerekir.



**İkinci şart:** Mucizenin olağanüstü (**harikulade**) olması gerekir. Bu şartı ön-görmenin sebebi de şudur: **Peygamber**lik iddiasında bulunan kişi, "benim **peygamber**liğime delil, gündüzden sonra gecenin gelmesi, güneşin de doğudan doğmasıdır" diyecek olsa, onun bu iddiasında mucize olmasını gerektiren bir taraf yoktur. Çünkü bu tür fiillere her ne kadar Allah'tan başka kimsenin gücü yetmiyor ise de bunlar onun iddiası dolayısıyla olmamaktadır. Onun **peygamber**lik iddiasından önce ve bu iddiada bulunduğu zamana kadar bunlar hep böyleydi. Onun bunların **peygamber**liğine delil olduğunu iddia etmesi ile başkasının aynı şeyi kendi iddiasına delil olarak göstermesi arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla bunlarda o kimsenin **peygamber**lik iddiasına delalet eden bir taraf da bulunmamaktadır. **Peygamber**lerin delil diye gösterdikleri şeyin ise, doğruluklarına delalet eden bir tarafı vardır. Mesela, bir **peygamber** şöyle der:

Benim doğruluğumun delili şanı **yüce Allah**'ın, O'nun **peygamber**i olduğuma dair iddiam dolayısıyla adeti (**yani tabiat kanunlarını ve diğer değişmez kanunları**) aşmasıdır. Bu asayı, yılanı dönüştürmesi, taşı yarıp onun ortasından bir dişi deve çıkarması, pınardan fışkıran gibi bu parmaklarımdan arasından suyun fışkırması ve buna benzer ancak göklerin ve yerin mutlak hakiminin yapabileceği harikulade diğer mucizeler gibi. Böylelikle **peygamber**lik iddiasında bulunan kimsenin gösterdiği bu tür harikulade olaylar şanı yüce Rabbimizin bizzat sözünün yerini tutar. O'nun bize eşsiz yüce kelamını işittirip: "O doğru söylemiştir, onu ben gönderdim" demesiyle bu mucizeler arasında bir fark yoktur. Bu mes'eleye bir örnek verecek olursak -ki en yüce örnek Allah'ın ve Rasûlünüdür- şunu gösterebiliriz: Bir topluluk yeryüzü hükümdarlarından birisinin huzurunda bulursa, onun yakın adamlarından birisi de hükümdarın göreceği ve işiteceği bir yerde kalkıp: Ey topluluk, bu hükümdarımız sizlere şunu şunu emretmektedir. Bunun delili ise hükümdarımızın kendine has herhangi bir işi ile beni tasdik etmesidir. Bu ise, benim doğru söylediğimi ifade etmek amacıyla elinden yüzüğünü çıkartmasıdır dese, hükümdar da, o kişinin topluluğa söylediği bu sözü ve bu konudaki iddiasını işittikten sonra doğruluğuna delil diye gösterdiği davranışı yapacak olursa o hükümdarın bu davranışı: "Benim adıma ileri sürdüğü iddiada doğru söylemiştir" demesinin yerini tutar. Aynı şekilde şanı **yüce Allah** da ancak kendisinin güç yetirebileceği bir iş yapsa ve bununla Rasûlü vasıtasıyla ilahi kanununu aşsa, bu fiil bizzat bize işittireceği ve : "Kulum risalet iddiasında doğru söylemiştir. Onu size **peygamber** olarak Ben gönderdim, onun sözünü dinleyin ve ona itaat edin" demesinin yerini tutar.

**Üçüncü şart:** **Yüce Allah**'ın **peygamber**i olduğu iddiasında bulunan kişinin bu mucizeyi (**Allah'ın peygamberi olduğuna**) delil göstermesidir. Meselâ: Benim **peygamber** oluşumun delili **yüce Allah**'ın şu suyu zeytinyağına dönüştürmesi yahut benim ona "sarsıl" demem esnasında yeri sarsmasıdır, diyerek bunu risalet iddiasına delil göstermesidir. Şanı **yüce Allah** bunu yapacak olur ise, o takdirde meydan okuma gerçekleşmiş olur.

**Dördüncü şart:** Göstereceği mucizeyi kendisinin mucizesi olduğuna delil olarak gösteren ve mucizenin, meydan okuyanın iddiasına uygun olarak gerçekleşmesidir. Bunu şart koşmaya sebep şudur: **Peygamber**lik iddiasında bulunan kişi: Benim

**peygamber**liğimin alameti ve bu iddiamın delili, şu elimin yahut şu hayvanın konuşmasıdır, dese, eli yahut o hayvan : O yalan söylüyor, **peygamber** değildir diye konuşursa, şanı **yüce Allah**'ın halkettiği bu konuşma **peygamber**lik iddiasında bulunan o kişinin yalancılığına delalet eder. Çünkü şanı **yüce Allah**'ın yaptığı bu harikulade fiil, onun iddiasına uygun olarak meydana gelmemiştir. Yalancı Müseyleme (**Allah'ın laneti üzerine olsun**) suyu artsın diye bir kuyuya tükürdüğü fakat artacak yerde kuyunun kuruyup suyunun çekildiğine dair yapılan rivayet bu türdendir. Şanı **yüce Allah**'ın bu türden fiilleri, kendisi vasıtasıyla gerçekleştirdiği kimsenin yalancı olduğunu ortaya koyan deliller arasında yer alır. Çünkü bunlar, yalancı, **peygamber** taslağının isteğinin hilafına meydana gelmiştir.

**Beşinci şart:** **peygamber** olduğunu belirtip meydan okuyanın yaptığı bu işin benzerini başka bir kimsenin gösterememesi. Eğer **peygamber**liğe delil olarak gösterilen ve benzerinin meydana getirilmesi için meydan okunan bu iş, diğer şartlarla birlikte gerçekleşecek olursa, o vakit bu, harikulade olayı gösterenin **peygamber**liğine delalet eden bir mucize olur. Eğer şanı **yüce Allah**, buna karşı çıkan birisini diker ve sonunda bu kişi **peygamber**lik iddiasında bulunanın benzerini yapar, onun getirdiğinin benzerini getirir ise, onun **peygamber**liği de batıl olur, yaptığı iş mucize olmaktan çıkar, onun doğruluğuna delalet etmez. İşte bundan dolayı **yüce Allah** şöyle buyurmuştur:

"Eğer onlar (**Kur'ân'ı Muhammed uyduruyor diyor ve bunda**) doğru söyleyenler iseler, onun gibi bir söz getirsinler." (**et-Tûr, 52/35**) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır:

"Yoksa onu kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: O halde haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin." (**Hûd, 11/13**) Bu sözleriyle şöyle diyor gibidir: Eğer sizler bu Kur'ân-ı Kerim'in Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**) tarafından düzenlendiğini ve onun tarafından ortaya konulduğunu ileri sürüyor iseniz, siz de bu türden on sûre meydana getiriniz. Hepiniz toptan böyle bir şeyi meydana getirmekten acze düşecek olursanız, o vakit biliniz ki bu, Muhammed tarafından düzenlenmiş, onun tarafından ortaya konulmuş değildir.

Sözü geçen beş şarta bağlı olduğunu ileri sürdüğümüz mucizeler, ancak doğru iddialarda bulunanlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. "İşte sizin **peygamber**inizden naklettiğiniz rivayetlere göre, el-Mesih ed-Deccal tarafından da yaygın bir şekilde bilinen mucizeler ve muazzam işler gerçekleştirilecektir", diye bir itirazda bulunulacak olursa şu cevabı veririz: **Peygamber**, **peygamber**lik iddiasında bulunur. Bu el-Mesih ed-Deccal ise rububiyet iddiasında bulunmaktadır. Bunlar arasındaki fark, ayırıcı özellikler ise gözleri görenler ile görmeyenler arasındaki fark gibidir. İnsanlardan bir kısmının diğer kısmına **peygamber** olarak gönderilmesinin imkansız olmayacağına dair aklî delil vardır. O bakımdan **yüce Allah**'ın şariat ve din getiren bir insanın doğruluğuna dair delilleri ortaya koyması, halketmesi, uzak birşey değildir.

Yine aklî deliller şunu göstermektedir: el-Mesih ed-Deccal belli bir şekle sahip olacaktır ve bir halden bir hale değişip duracaktır. Bu tür niteliklerin ise muhdes olanlara (**sonradan yaratılmışlara**) layık olduğu ise sabittir. Bütün mahlukatı var eden yüce Rabbimizin herhangi bir şeye benzemesi veya herhangi bir şeyin O'na benzemesi

ise sözkonusu değildir. Çünkü O'nun hiçbir benzeri yoktur, O, herşeyi işitendir, herşeyi görendir.

## 27 Mucizelerin Türleri

Bu durum açıklık kazandığına göre, mucizelerin iki türü olduğunu söyleyebiliriz.

Birinci tür, meydana geldiği nakil yoluyla yaygınlık ve şöhret kazanan fakat **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in vefatı ile çağı biten mucizeler.

İkincisi meydana geldiğine ve doğru olduğuna dair haberlerin tevatüren bize kadar geldiği, subüt ve vücuduna dair yaygın bir şekilde haberlerin bize ulaştığı, bunları işitenin kesin bir şekilde bunlara dair bilgi sahibi olduğu mucizeler. Bunlar için aranan şart, nakleden kimselerin sayıca pek çok ve kalabalık olmaları ayrıca naklettikleri şeyin kesin bir bilgi ifade ettiğini de bilmeleri, başta sonda ve ortada nakledenlerin sayı çokluğunun değişmemesi gerekir. Öyle ki, bunların yalan söylemek üzere birbirleriyle anlaşmış olmalarına imkan görülmemelidir. Kur'ân-ı Kerim'in nakledilme niteliği işte budur. **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in varlığına dair nakil budur. Çünkü ümmet -Allah bu ümmetten razı olsun- hala Kur'ân-ı Kerim'i kuşaktan kuşağa nakledegelmektedir. Geçmiştekiler de kendilerinden öncekilerden öylece nakledip durdular ve bu, geriye doğru varlığı kesin olarak bilinen, doğruluğu da mucizevî delillerle sabit olan yüce **Peygamber**'e ulaşıncaya kadar böylece sürüp gitmektedir. **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)** da bunu Hazret-i Cebrail'den, o da aziz ve celil olan Rabbimizden almıştır. Kur'ân-ı Kerim'i, asıl itibarıyla ona birşey eklemekten ve eksiltmekten korunmuş masum iki elçi nakletmiştir. Bize de onlardan sonra naklettiklerinde ve işittiklerinde yalan söylemelerini kabul etmeye imkan bulunmayan tevatür ehli insanlar nakletmişlerdir. Bunun imkansız olması, nakledenlerin çokluğundan dolayıdır. İşte bundan dolayı bizler de Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'in varlığına, Kur'ân-ı Kerim'in onun tarafından açıklanıp benzerinin meydana getirilmesi için meydan okunduğuna, bize kadar yapılan nakillerde doğru söylediklerine dair kesin bilğimiz de husule gelmiştir. Dünya ilimlerinde bunun bir benzeri olarak insanın kendisine varolduğu belirtilen ülkeler ile ilgili naklini örnek gösterebiliriz. Basra'nın, Şam'ın, Irak'ın, Horasan'ın, Mekke'nin, Medine'nin varolduğuna dair haberler bu türdendir. Pek çok durumu açıkça ortaya koyan ve mütevatir diye bilinen haberler de böyledir. Buna göre Kur'ân-ı Kerim bizim **peygamber**imizin, ondan sonra Kıyamete kadar baki kalacak ebedi mûcizesidir. Diğer bütün **peygamber**lerin mucizesi ise o **peygamber**in hayatının sona ermesiyle yahut o mucizelerde değişikliklerin yapılması ile sona ermiştir. Tevrat ve İncil gibi.

## 28 Kur'ân-ı Kerim On Ayrı Bakımdan Mucizedir

**1-** Arap dilinde olsun, başka dillerde olsun, alışılmış bütün anlatım üsluplarından farklı ve ayrı, harikulade eşsiz bir anlatım. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in üslubunun şiirle bir ilgisi yoktur. Zaten üslubunu bu şekliyle düzenleyen yüce Rabbimiz de şöyle buyurmaktadır:

"Biz ona (**Muhammed -sallallahü aleyhi ve sellem.-**)e şiiri öğretmedik. Bu ona yakışmaz da. "(Yasin, 36/69)

Müslim'in Sahih'inde de rivayet edildiğine göre, Ebu Zerr'in kardeşi Uneys, Ebu Zerr'e şöyle demiş: Ben Mekke'de senin dinin üzere Allah tarafından **peygamber** olarak gönderildiğini ileri süren bir adamla karşılaştım. Ona: Peki insanlar ne diyor, diye sorunca şöyle dedi: Onlar şairdir, kahindir, sihirbazdır diyorlar. -Uneys şair birisi idi.- Ben, kahinlerin sözlerini dinlemişimdir. Onun sözü kahinlerinkine benzemiyor. Söylediği sözleri şiir çeşitlerine, vezinlerine vurdum, ancak benim tesbitime göre, hiçbir kimsenin dilinden dökülen şiire benzemiyor. Allah'a yemin ederim, şüphesiz ki o doğru söylüyor ve onu itham edenler yalan söylemektedirler. <sup>265 [140]</sup>

Aynı şekilde Utbe b. Rabia da -ileride yeri gelince beyan edileceği üzere- Fussilet sûresini **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem.)**'in ağzından dinleyince bu sözün sihir de olmadığını, şiir de olmadığını itiraf etmiştir. Dili oldukça iyi bilen fesahat ve belagatta belli bir yeri bulunan Utbe dahi Kur'ân-ı Kerim'in benzeri bir sözü hiçbir şekilde işitmediğini itiraf ettiğine göre bu, fesahati gerçekten bilen ve gerçek manada fasih olan her türlü sözü bütün şekilleriyle söyleme gücü bulunan Utbe ve onun benzerlerinin Kur'ân'ın i'cazını itiraf ettikleri anlamına gelir.

**2-** Arapların da kullandıkları bütün anlatım şekil ve üsluplarından farklı üslupta olması.

**3-** Hiçbir insanın hiçbir şekilde gerçekleştiremeyeceği şekilde akıcılık, fesahat ve belagat. Bunu **yüce Allah**'ın:

"Kaf, o çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim...." (Kaf, 50/1) âyeti ile başlayan sûrenin tümünde, yine **yüce Allah**'ın:

"Halbuki arz bütününüyle, Kıyamet gününde onun kabzasındadır." (ez-Zümer, 39-67) âyetinde ve ordan itibaren sûrenin tümünde, yine **yüce Allah**'ın:

"Kat'iyyen Allah'ı zalimlerin yaptıklarından gafil diye sanma." (İbrahim, 14/42) buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadarki buyruklar üzerinde iyice düşünelim.

İbnu'l-Hassâr der ki: Şanı **yüce Allah**'ın hak ilah olduğunu bilen, böyle bir anlatım ve akıcılığın ondan başkasının hitabında sözkonusu olamayacağını da bilir. Dünya krallarının en büyüğü olanın dahi:

"Bugün mutlak egemenlik kimindir?" (el-Mumin, 40/12) demesi, hiçbir şekilde düşünölemeyeceği gibi:

"O yıldırımları gönderip onunla dilediğini çarpar." (er-Ra.'d, 13/13) demesi dahi düşünölemez.

Yine İbnü'l-Hassâr der ki: Söz düzeni (**nazım**) üslub ve akıcılıkla kapsamlı ifadeler (**cezalet**) her sûrede hatta her âyette bulunan özelliklerdir. Bu üç özellik ile her bir âyet, her bir sûre insanların diğer sözlerinden ayırdedilmek-tedir. Bu üç özellik ile de insanlara karşı meydan okumuş ve aciz bırakılmışlardır. Bununla birlikte icazın diğer yönleri ona eklenmeksizin, başlı başına her sûrede bu üç özellik bulunmaktadır. İşte, üç kısa âyetten meydana gelen Kevser sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in en kısa sûresidir. İki gaybî durumu ihtiva etmektedir. Birincisi, Kevserden, onun büyüklüğünden, genişliğinden, çevresindeki kapların çokluğundan haber verilmektedir. Bu **Hazret-i**

**Peygamber**'i tasdik eden kimselerin, diğer **peygamber**lere uyanlardan daha çok olduklarına delalet etmektedir. İkinci bir husus ise, Velid b. Muğire'ye dair verilen haberdur. Âyet-i Kerimenin nüzulü sırasında çokça mal ve çocuk sahibiydi. Çünkü hak söyleyen yüce Rabbimizin şu buyrukları bunu gerektirmektedir:

"Benim yalnız olarak yarattığım, kendisine alabildiğine mal ve hazır bulunan oğullar verdiğim, oldukça uzun ömür verdiğim kimseyi, bana bırak!" (el-Müddessir, 74/11-14) Daha sonra ise **yüce Allah**, onun malını çocuklarını helak etmiş ve böylelikle soyu kesilmişti.

**4-** Herbir kelime ve her bir harfin yerli yerince kullanıldığında bütün Araplar, ittifak etmişlerdir. Böyle bir kullanım hiçbir Arabın tek başına gerçekleştirebileceği bir iş değildir.

**5-** Daha önce hiçbir kitap okumamış, sağ eliyle yazı yazmamış, ümmi bir kimse tarafından dünyanın ilk günlerinden itibaren (Kur'ân'ın) nazil olduğu zamana kadar meydana gelen işleri haber vermesi. Böylelikle **Hazret-i Peygamber**, önceki **peygamber**lerin ümmetleri ile kıssalarını, geçmiş dönemlerde varolmuş kavimlerin kıssalarını haber vermiştir. Kitap ehlinin hakkında soru sorup da Hazret-i **Peygamber**'e bu sorularla meydan okudukları hususları da haber vermiştir. Ashab-ı Kehf kıssası, Hazret-i Musa ile Hazret-i Hızır'ın başından geçenler ve Zülkarneyn'in durumu böyledir. Bunları bilmeyen ümmi bir ümmetin ümmi bir ferdi olarak, onlara önceki kitaplardan doğruluğunu öğrendikleri haberleri getirmiş ve böylelikle onlar doğru söylediğini kesinlikle anlamış oldular.

Kadı İbnü't-Tayyib der ki: Bizler kesin olarak şunu biliyoruz ki: Bu gibi şeyleri ancak öğrenmek yoluyla haber vermek mümkündür. **Hazret-i Peygamber**'in bu konuda geçmişlerin bilgilerine sahip olanlarla, bu haberleri bilenlerle birlikte oturup kalkmadığı, onlardan bilgi öğrenmek için gidip gelmediği ve olur ki, eline geçirdiği bir kitaptan bunu öğrenmiş olabilir, dedirtmeye imkan verecek şekilde okuma bilen birisi olmadığı bilindiğine göre, bu gibi bilgileri ancak vahiy yolu ile elde edebileceği de kesin bir bilgi olarak ortaya çıkar.

**6-** Şanı **yüce Allah**'ın bütün va'dlerinde gözle görülen veya hissedilen şekilde verilen va'din yerine getirilmesi. Bu, iki kısımdır. **Yüce Allah**'ın verdiği mutlak va'dler, Rasûlüne yardımcı olması^ kendisini vatanından çıkartanları çıkartması gibi. İkinci vâ'd ise, belli bir şart kaydıyla yapılan va'dlerdir. **Yüce Allah**'ın şu âyetlerinde olduğu gibi:

"Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter." (et-Talak, 65/3);

"Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir." (et-Teğâbun, 64/11);

"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yeri halkeder." (et-Talak, 65/2);

"Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki-yüz kişiye galip gelirler." (el-Enfal, 8/65) ve benzeri buyruklar.

**7-** Ancak vahiy ile bilinebilen gelecekteki gaybî durumlara dair haber vermek. Mesela, **yüce Allah**'ın **Peygamber**'ine dinini bütün dinlere üstün kılacağına dair verdiği va'd bunlardan birisidir. Sözkonusu va'di Allahu Teala şu âyetinde vermektedir:

"O, Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile gönderendir. O, bütün dinlere üstün kılmak için...." (et-Tevbe, 9/33; el-Feth, 48/28; es-Saff, 61/9). Nitekim bu va'dini gerçekleştirmiştir. Ebu Bekr (radiyallahü anh), ordularını gazaya gönderdiğinde **yüce Allah**'ın dinini üstün tutacağına dair va'dini onlara hatırlatıyor ve bununla muzaffer olacaklarına emin olmalarını, başarı elde edeceklerine tam kanaat getirmelerini istiyordu. Hazret-i Ömer de aynı şeyi yapıyordu. Ve aralıksız olarak doğuda, batıda, karada denizde fetih ve zaferler ardarda devam edip gitti.

**Yüce Allah** bir başka yerde şöyle buyurmaktadır:

"Sizden iman edip salih amel işleyenleri, Allah yeryüzünde mutlaka halife yapmayı va'detti. Tıpkı onlardan öncekileri halife yaptığı gibi." (en-Nur, 24/55);

"Andolsun Allah, Rasûlüne gösterdiği rüyanın hak olduğunu tasdik etmiştir. İnşaal-lah Mescid-i Haram'a korkusuzca, güvenlik içerisinde.... gireceksinizdir." (el-Feth, 48/27);

"Hani o vakit, Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'detmişti." (el-Enfal, 8/7);

"Elif, Lam, Mim. Rumlar mağlub oldular. En yakın bir yerde. Onlar bu yenilgilerinden sonra .... galip geleceklerdir." (er-Rum, 30/1-3).

Bütün bunlar ancak alemlerin Rabbinin yahut O'nun bildirdiği kimselerin bilebileceği gayba dair haberlerdir. İşte bu da **yüce Allah**'ın Rasûlünü bunlardan haberdar etmesinin, onun doğruluğuna delalet eden delilidir.

**8-** Bütün insanların dosdoğru kalmalarını sağlayan helal, haram ve diğer hükümlere dair, Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği bilgiler.

**9-** Çokluğu ve üstün şerefleri itibariyle bir insandan sadır olmaları adeten görülmemiş engin ve sonsuz hikmetler.

**10-** Kur'ân-ı Kerim'in bütün muhtevası arasında, zahiriyle, batınıyla hiçbir aykırılık omaksızın tam bir uyum ve münasebet içerisinde bulunması. Nitekim **yüce Allah** şöyle buyurmaktadır:

"Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (gönderilmiş) olsaydı, elbette içinde birbirini tutmayan birçok aykırılıklar bulurlardı." (en-Nisa, 4/82)

**Derim ki:** Bunlar bizim ilim adamlarımızın (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) sözkonusu ettikleri Kur'ân-ı Kerim'in on mucizevî yönüdür. Kur'ân-ı Kerim'in en-Nazzam ve bazı Kaderiye'ye mensup kimselerin sözkonusu ettiği on-birinci mucizevi yönü daha vardır. Kur'ân'ın icaz yönü, ona karşı çıkmanın engellenmesi ve benzerinin meydana getirilmesi için meydan okunması halinde, bundan onların alıkonulmasıdır. İşte bu engelleme ve alıkoyma Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisinden maada bir mucizedir. Çünkü **yüce Allah**, onun benzeri olan bir sûreyi meydana getirmeleri için onlara meydan okumakla, ona benzer bir söz ortaya koymak gayesiyle çaba ve gayretlerini ortaya koymalarını engellemiştir. Ancak böyle bir iddia tutarsızdır. Çünkü, muhalif bir kimsenin ortaya çıkmasından önce bile, bu Kur'ân-ı Kerim'in muciz olduğu üzerinde ümmetin icmaı vardır. Şayet asıl mucize engelleme ve alıkoymaktır, diyecek olursak, Kur'ân-ı Kerim'in kendisi mucize olmaktan çıkar. Bu ise, icmaa aykırıdır. Durum böyle olduğuna göre, bizzat Kur'ân'ın kendisinin muciz olduğu



öğrenilmiş olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in fesahat ve belagatı harikulade özelliktedir. Zira bu şekilde bir söze hiçbir şekilde rastlanılmış değildir. Bu söz söyleme şeklinin alışılmış ve bilinen bir şekil olmaması, onların engellenip alıkonulmalarının muciz olmadığını ortaya koymaktadır. Bu konuda Allah tarafından bir engelleme ve alıkoymanın bulunduğu görüşünü kabul edenler, de mes'ele ile ilgili iki görüş ortaya atmışlardır: Bunlardan birisine göre, onlar böyle bir şeye güç yetirebilmekten alıkonulmuşlardır. Eğer böyle bir işe kalkışacak olsalardı ondan aciz olurlardı. İkinci görüşe göre, buna güç yetirebilmekle birlikte, böyle bir işe kalkışmaktan alıkonulmuşlardır. Eğer kalkışmış olsalardı buna güç yetirebilmeleri mümkün idi.

**İbn Atiyye** der ki: "Kur'ân-ı Kerim'de meydan okuma şekli, onun söz düzeni, manalarının doğruluğu, lâfızlarının fesahatinin kesiksiz ve ardı arkasına gelmesi iledir. Mucize oluş yönü ise, şanı **yüce Allah**'ın bilgisinin herşeyi kuşatması, sözü bütünüyle kuşatmış olmasıdır. **Yüce Allah**, bu kuşatıcı bilgisi ile hangi sözün hangisinden sonra geleceğini bilmiştir. Hangi mananın hangisinin ardından uygun düşeceğini açıkça bilmiştir. Ve bu, Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar böyledir. İnsanlar iâe bilgisizdirler, unutkandırılar ve yanılırlar. Kesin olarak bilinen husus şu ki, hiçbir insanın bilgisi herşeyi kuşatıcı değildir. İşte Kur'ân-ı Kerim'in söz dizisi, böylelikle fesahatin en ileri derecesinde ortaya çıkmıştır. Mes'eleye bu açıdan baktığımız takdirde; Araplar fesahatin en ileri derecesinde bulunan bu Kur'ân-ı Kerim'in bir benzerini getirebilirlerdi. Fakat Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**) **Peygamber** olarak gönderilince bu işten alıkonuldular ve benzerini ortaya koymaktan aciz düştüler, sözünün tutarsızlığı ortaya çıkmaktadır.

Doğrusu şudur: Kur'ân-ı Kerim'in benzerini meydana getirmek hiçbir zaman hiçbir yaratığın gücünün yapabileceği birşey olmamıştır. İnsanların bu konuda yetersiz olduğunu açıkça şundan görebiliriz. Fasih olan bir kimse, bütün gücü ile bir konuşma metni veya bir kaside ortaya koyar. Daha sonra sene boyunca bunu güzelleştirmeye çalışır durur. Arkasından kendisinden sonra gelen birisine bu kaside veya konuşma metni verilir. O da bunu bütün güç ve kabiliyetiyle ele alır. Onda birtakım değişiklikler ve düzeltmeler yapar. Yine de bunda tartışılacak ve değiştirilecek, üzerinde durulması gerekecek yerler kalmaya devam eder. **Yüce Allah**'ın Kitabı'ndan ise bir tek kelime alınacak olursa, sonra da bütün Arap dili başından sonuna kadar araştırılıp ondan daha güzeli bulunmak istenirse kesinlikle bulunamaz."

Kur'ân'ın fesahatinin bir diğer yönü: Şanı **yüce Allah** bir tek âyet-i kerimede iki emir,iki nehiy, iki haber ve iki müjdeyi sözkonusu etmektedir. Bu da **yüce Allah**'ın:

"Biz Musa'nın anasına: Onu emzir... diye vahyettik."(**el-Kasas, 28/7**) buyruğudur. Maide sûresinin ilk âyetinde de durum böyledir: Orada ahde bağlı kalma emredilmekte, bozulması yasaklanmakta, helalin genel çerçevesi çizildikten sonra, ardı arkasına birtakım istisnalar yapmakta ve sonra da **yüce Allah** sonsuz hikmet ve kudretini haber vermektedir. Bu ancak **yüce Allah**'ın güç yetirebileceği bir şeydir. **Yüce Allah**, ölümden ve insanın yapamadıklarına hasret çekmesinden, âhiret yurdundan, âhiretteki sevap ve cezadan, hayırlı kimselerin umduklarına nail olacaklarından, günahkarların aşağılıklara duçar olacaklarından haber vermiş, dünya hayatına aldanmaktan sakındırmış, dünyayı, dar-ı bekaya nisbetle azlıkla nitelendirmiş

bulunmaktadır. İşte, bunları **yüce Allah**'ın şu âyetinde görmekteyiz:

"Her can ölümü tadıcıdır. Kıyamet günü ecirleriniz eksiksiz olarak verilecektir...."  
(Al-i İmran, 3/185)

Yine Kur'ân-ı Kerim'de, öncekilerin ve sonrakilerin kıssaları, şırmamış refah ehlinin (**mütrefin**) akıbeti, helak olanların sonunu bir âyet-i kerimenin yarısında şu âyetinde bizlere haber verilmektedir:

"Onlardan kimilerinin üzerine rüzgar gönderdik. Kimilerini sayha aldı, kimisini yere geçirdik, kimilerini de suda boğduk." (**el-Ankebut, 29/40**)

Yüce Rabbimiz, Hazret-i Nuh'un gemisinin durumunu, suda yürütülmesini, kâfirlerin helak edilmesini, sonra tesbit edilen yerde durup orada kalmasını, yere ve göğe müsahhar kılınma emirlerinin verilmesini şu buyruklarıyla bize haber vermektedir:

"Dedi ki: Binin içerisine, onun akması da durması Allah'ın ismiyledir... O zalimler güruhuna da: 'Uzak olsunlar' denildi." (**Hud, 11/41-44**) ve buna benzer mucizevi pek çok buyruk.

Kureyşliler, onun benzerini meydana getirmekten acze düşüp: Bunu **peygamber** uydurmaktadır, demeye koyulunca **yüce Allah** şöyle buyurdu:

"Yoksa onlar: 'Onu kendisi uydurup düzüyor1 mu derler? Aksine onlar iman etmezler. Eğer onlar doğru söyleyen kimseler ise, Kur'ân gibi bir söz getirsinler." (**et-Tur, 52/33-34**) Daha sonra **yüce Allah**, acizliklerini daha ileri derecede ortaya koyan şu âyeti indirdi:

"Yoksa: Onu kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: O halde haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin." (**Hud, 11/13**) Bundan da aciz oldukları ortaya çıkınca şu kısa sûrelerden bir tek sûrenin olsun benzerini meydana getirmelerini isteyerek, onlardan istenen bu miktarı daha da aşağıya indirdi. İşte **yüce Allah**, bu hususta şöyle buyurmaktadır:

"Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi siz de onun gibi bir sûre getirin." (**el-Bakara, 2/23**) Ancak bu meydan okumaya karşılık veremediler. Cevap vermenin hiçbir yolunu da bulamadılar. Cevap verecek yerde, ona karşı savaştılar, inatlaştılar. Kadın ve çocuklarının esir alınmasını tercih ettiler. Şayet ona karşı çıkmaya güç yetirebilmiş olsalardı, elbette ki bu çok daha kolay olur, delillerini daha belîğ bir şekilde ortaya koyar ve daha çok etkili olurdu. Üstelik onlar, oldukça belağatle konuşan, dili iyi bilen ve inceliklerini kavrayan kimselerdi. Fesahat ve güzel söz söylemek onlardan öğrenilirdi.

Kur'ân-ı Kerim'in belagatı, güzelliğın en üst seviyesindedir. İcaz (**özlü ifa-deleler**) ve beyanın en yüce derecelerine sahiptir. Hatta bu konuda, güzellik ve iyi olmanın da üstüne çıkarak zirve olmak ve ötelere gitmek alanına dahi geçer. İşte **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**... Ona kapsamlı söz söyleme (**cevamiu'1-ke-lim**) imkanı verilmiş olmakla, şaşırtıcı hikmetleri dile getirmek meziyetine sahip kılınmakla birlikte, -meselâ- onun cennetin niteliklerine dair sözleri üzerinde düşündüğümüz takdirde, son derece güzel olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerim'in seviyesinden daha aşağılarda olduğu görülür. **Hazret-i Peygamber**, cenneti şu hadisinde şöylece nitelemektedir: "Orada

hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırına getirmedeği şeyler vardır.<sup>266 [141]</sup> Hazret-i Peygamber'in bu sözü, nerede yüce Allah'ın şu buyruları nerede:

"Orada canların çektiği, gözlerin (görmekle) zevk aldığı şeyler de vardır." (ez-Zuhruf, 43/71);

"Hiçbir nefis, kendileri için gözleri aydınlatan, neler gizlendiğini bilmez." (es-Secde, 32/17) Bu buyruklar vezin itibariyle daha mutedil, terkipleri daha güzel, lâfızları daha tatlı, harfleri daha azdır. Üstelik i'caz, ancak bir sûre veya uzun bir âyet miktarında muteber kabul edilmektedir. Çünkü söz uzadıkça, o sözü kullananın kullanım alanı genişler. Diğer taraftan özlü anlatımı seçenin de söz söyleme alanı daralır. İşte bu şekilde Arap'lara karşı susturucu delil ortaya konulmuş oldu. Çünkü onlar, fesahat erbabı kimselerdi. Eğer Kur'ân'a benzer bir örnekle karşı çıkmak mümkün olsaydı, bunu onların yapması beklenirdi. Tıpkı İsa (aleyhisselâm)'ın gösterdiği mucizede, tabiplere karşı delilin, Hazret-i Musa'nın mucizesinde de sihirbazlara karşı delilin ortaya konulması gibi. Şanı yüce Allah, gönderdiği peygamberlere, o peygamberin döneminde insanların en ileri bulundukları ve en çok ün saldıkları alan ile ilgili olacak şekilde mucizeler vermiştir. Hazret-i Musa döneminde sihirbazlık en ileri noktaya ulaşmıştı. Tıp da Hazret-i İsa zamanında böyleydi. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in döneminde de fesahat bu şekildeydi.

### 29 Kur'ân-ı Kerim'in Sûrelerinin Faziletine Dair Uydurulmuş Hadisler

Kur'ân-ı Kerim sûreleri, sair amellerin faziletlerine dair uydurmacıların uydurduğu, iftiracıların ortaya koyduğu yalan hadislerle, batıl haberlere iltifat edilmez. Bu gibi hataları pek çok kimse işlemiştir. Bu hataları işleyenlerin bunda gözettikleri maksatlar, farklı farklıdır. Zındıklardan Kufeli Muğire b. Sa'id, zındıklığı dolayısıyla asılmış bulunan Şamlı Muhammed b. Said ve benzeri bazı zındıklar, hadis uydurmuş ve bu hadisleri başkalarına da nakletmişlerdir. Maksatları ise, insanların kalplerine şüphe yerleştirmektir. Mesela Muhammed b. Said'in Enes b. Mâlik'ten rivayetine göre güya Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuş:

"Ben peygamberlerin sonuncusuyum, benden sonra peygamber olmayacaktır. Allah'ın dilemesi müstesna." Burada böyle bir istisnayı eklemesinin sebebi propagandasını yaptığı inkar ve zındıklıktır.

**Derim ki:** Bunu İbn Abdi'l-Berr "et-Temhid" adlı eserinde zikretmiş ve hakkında birşey söylememiştir. Bunun yerine buradaki istisnayı rüyaya hamlederek yorumlamıştır.<sup>267 [143]</sup> Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kimileri, hadisi insanları davet ettikleri bir heva ve arzularını kabul ettirmek

---

<sup>266 [141]</sup> Müslim, Cennet 5.

<sup>267 [143]</sup> İbn Abdi'l-Berr, özel olarak bu hadis hakkında "mevzu" hükmünü vermemekle birlikte; hakkında "... eğer sahih ise ..." kaydını zikrettikten sonra buradaki istisnayı salih (doğru çıkan) rüya olarak tefsir etmiş, Hazret-i Peygamber'in son peygamber oluşuna dair el-Ahzâb, 33/40'daki: "Peygamberlerin sonuncusu" âyetinin delil olarak yeterli olduğuna özellikle dikkat çekmiştir. (et-Temhid, V, 55).

kasdıyla uydurmuştur. Haricilerin ilim adamlarından birisi, tevbe ettikten sonra şunları söylemiş: Bu hadisler bir dindir. O bakımdan dininizi kimden alıp öğrendiğinize iyi dikkat ediniz. Bizler önceleri (ben tevbe etmeden önce) birşeyi arzu ettik mi, onu hadis diye ileri sürüverirdik.

Bazıları -iddia ettikleri gibi- hadisi hayır umarak, ecir bekleyerek uydurmuşlardır. Bu hadisleriyle onlar, insanları faziletli amellere çağırıyorlardı. Nitekim Ebu İsmet Nuh b. Ebî Meryem el-Mervezi ile Muhammed b. Ukaşe el-Kirmani, Ahmed b. Abdullah el-Cüveybarî ve başkalarından bu maksatla hadis uydurduklarını belirttikleri rivayet edilmiştir. Ebu İsmet'i: Sen İkrime'den, o İbn Abbas'tan Kur'ân-ı Kerim'in sûre sûre faziletlerine dair rivayetleri ner-den aldın? diye sorulunca, şu cevabı vermiş: İnsanların Kur'ân-ı Kerim'den yüzgevirek Ebu Hanife'nin fıkhı ile Muhammed İbn İshak'ın Megazisiyle uğraştıklarını görünce, hasbeten lillah (Allah'tan ecir almak umuduyla) bu hadisleri uydurdum.

Ebu Amr Osman b. es-Salah "Ulumu'l-Hadis" adlı eserinde şunları söylemektedir: Ubeyy b. Ka'b'dan, o Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)' dan yoluyla, sûre sûre Kur'ân'ın faziletine dair rivayet edilen uzunca hadisin durumu da böyledir. Birisi, bu hadisin nerden çıktığını araştırdı ve nihayetinde bu hadisi bir topluluk ile birlikte uydurduklarını itiraf eden kişiyi tesbit etti. Zaten bu hadisin uydurma olduğunun etkileri açıkça hadisin kendisinden anlaşılmaktadır. Müfessir el-Vahidî ve bunu zikreden müfessirler bu hadisi tefsirlerine almakla hata etmişlerdir.

Hadis uyduranların bir kısmı da dilenci ve başkalarının eline bakan kimselerdir. Bunlar çarşı pazarlarda durur, ezberledikleri sahih birtakım senetlerle, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'a hadis uydururlar. Bu senetlerle uydurdukları hadisleri zikrederler. Ca'fer b. Muhammed et-Tayalisî anlatıyor: Bir seferinde Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main, Rusafe mescidinde namaz kıldılar. Önlerinde kıssacı birisi dikildi ve dedi ki: Bize Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main anlatarak dediler ki: Bize Abdurrezzak haber verdi, bize Ma'mer, Katâde'den o Enes'ten rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Kim la ilahe illallah diyecek olursa, onun her bir kelimesinden gagası altından, tüyleri mercandan bir kuş yaratılır... Böylece yaklaşık yirmi sahife tutacak kadar bir kıssa anlatır. Ahmed, Yahya'ya, Yahya da Ahmed'e bakar durur. Bu adama bunu sen mi rivayet ettin? diye birbirlerine sorarlar. Öteki: Allah'a yemin ederim, ben bunu şu ana kadar hiç duymamıştım. Her ikisi de kıssacı kıssasını bitirinceye kadar sustular. Daha sonra Yahya, bu kıssacıya: Bu hadisi sana kim rivayet etti, deyince adam: Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main dedi. Yahya: İbn Main benim, Ahmed b. Hanbel de budur. Bizler Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın hadisleri arasında böyle birşey işitmedik. Eğer mutlaka yalan söylemek istiyor isen, bizden başkasına isnad ederek yalan uydur. Kıssacı ona: Gerçekten sen Yahya b. Main misin? diye sorunca: Evet, der. Kıssacı şu cevabı verir. Yahya b. Main'in ahmak olduğunu işitir dururdum. Ne derece ahmak olduğunu da şu anda öğrendim. Benim ahmak olduğumu nasıl anladın? diye sorar. Adam şöyle cevap verir: Sanki dünyada senden başka Yahya b. Main ile bundan başka Ahmed b. Hanbel yok mu? Ben bu adamdan başka ismi Ahmed b. Hanbel olan onyedî kişiden hadis yazmış bulunuyorum. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel elbisesinin kolu ile yüzünü örttü: Ve

bırak adam kalkıp gitsin, dedi. Onlara alaylı bakışlarla kalkıp gitti.

İşte bu kesimler ve onların durumlarında olanlar, **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'a iftira yoluyla hadis uyduran kimselerdir.

Anlatıldığına göre Harun er-Reşid, güvercinlerle vakit geçirmekten hoş-lanmış. Bir gün yanında Kadi Ebu'l-Bahteri'nin de bulunduğu sırada kendisine güvercin hediye edilir. Ebu'l-Bahteri der ki: Ebu Hureyre, **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Yarış ya deve yahut at veya kanat (lı hayvan) ile yapılır."<sup>268 [144]</sup> Ebu'l-Bahteri bu rivayetinde "veya kanat" ibaresini fazladan koyar. O bunu sırf Harun er-Reşid için uydurdu. Harun er-Reşid de ona oldukça büyük bir mükafat verdi. Yanından çıkınca er-Reşid dedi ki: Allah'a yemin ederim, onun yalan söylediğini biliyorum. Sonra da güvercinlerin kesilmesini emretti. Ona: Güvercinin günahı ne, diye sorulunca şu cevabı verdi. Bu güvercinler yüzünden **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'a yalan yere hadis isnad edildi. İlim adamları da bundan dolayı ve başka sebepler dolayısıyla uydurduğu hadisleri terkettikleri hiçbir şekilde ilim adamları ondan gelen hadisleri hadis diye yazmazlar.

**Derim ki:** Eğer insanlar sahih kitaplarda, müsnedlerde ve ilim adamları arasında kabul görüp fukaha imamların rivayet ettiği tasnif edilmiş kitaplarda sahih olan hadislerle yetinmiş olsalardı, gerçekten de başkalarına ihtiyaçları olmaz ve **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın şu âyetinde yer alan tehdit edici ifadelerin kapsamına girmezlerdi: "Bildığınız dışında benden hadis nakletmekten sakınınız. Kim kasten bana yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın."<sup>269 [145]</sup>

**Hazret-i Peygamber**'in yalana karşı ümmetini cehennem ile korkutması, onun kendisine iftira ve yalan yoluyla hadis isnad edileceğini bildiğinin delilidir. Bu din düşmanlarının uydurduğu, müslümanlar arasında yeralan zındıkların amellere teşvik, korkutmak ve buna benzer hususlara dair uydurdukları hadislerden sakındıkça sakınmak gerek. Bu hadis uydurmacıları arasında en büyük zararı olanlar ise, zahidliğe müntesib olan birtakım kimselerdir. Bunlar, kendilerinin iddia ettiklerine göre, ecir umarak hadis uydurmuşlardır. İnsanlar ise, onlara duydukları güven sebebiyle onlara meylederek uydurdukları hadisleri kabul ettiler. Böylelikle bu uydurmacılar, kendileri saptıkları gibi başkalarını da saptırdılar.

### **30 Kur'ân'da Fazlalık veya Eksiklik Vardır, Diyenlere Reddiye**

Kur'ân'ı tenkid ve Hazret-i Osman'ın Mushaf'ına ekleme veya eksiltme yapmak suretiyle muhalefet eden kimselerin iddialarını red eden deliller:

Kur'ân'ın, şanı **yüce Allah**'ın Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından -az önce geçtiği şekilde- kendisine mucize olmak üzere getirilen, kalplerde ezberlenip dillerde okunan, mushaflarda yazılı bulunan sûre ve âyetleri kesin olarak bilinen, harf ve kelimelerinde fazlalık ve eksiklikten uzak olan, ayrıca tanımını yapmaya gerek bulunmayan, sayıma ihtiyacı bulunmayan kitap olduğu hususunda ümmet arasında da

<sup>268 [144]</sup> Ebû Dâvûd, Cihâd 60; Tirmizî, Cihâd 22; Nesâî, Hayl 14; Müsned, II, 256, 474. Kurtu-

bî'nin de belirttiği gibi: "veyn kanat" ibaresi yok. Çünkü sonradan uydurulmuştur.

<sup>269 [145]</sup> Müsned, I, 293, 323; Tirmizî, Tefsir 3951. hadis.

Ehl-i Sünnet imamları arasında da hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Her kim Kur'ân'da bir fazlalık ya da eksiklik olduğunu iddia edecek olursa, bu konuda icmaı reddetmiş, insanlara iftirada bulunmuş, **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in üzerine indirildiğini belirttiği Kur'ân-ı Kerim'i de **yüce Allah**'ın şu âyetlerini de reddetmiş olur:

"De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar yine bir benzerini meydana getiremezler." (**el-İsra, 17/88**) Fazlalık ve eksiklik iddiasında bulunan kimse aynı zamanda **yüce Allah**'ın Rasûlünün mucizesini de reddetmiş olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, batıl şaibesıyla karşı karşıya bırakılacak olursa, benzeri meydan getirilebilir bir noktaya düşer. Benzeri meydana getirilebildiği takdirde delil de olmaz, belge de olmaz, mucize olmaktan da çıkar.

"Kur'ân-ı Kerim'de fazlalık ve eksiklik vardır" diyen kimse, Allah'ın Kita-bı'nı ve Rasûlünün getirdiğini reddetmiş olur ve farz olan namazlar elli vakittir, dokuz kadın ile evlenmek helaldir, Allah, ramazan ayı ile birlikte başka birtakım günlerde de oruç tutmayı farz kılmıştır, gibi dinde sabit olmayan birtakım iddialarda bulunan kimseye benzer. Bu tür iddialar icma ile red olduğuna göre, Kur'ân-ı Kerim'in üzerindeki icma ise bunlardan da daha sağlam, daha kesin, daha bağlayıcı ve daha susturucudur.

İmam Ebu Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Beşşar b. Muhammed b. el-En-bârî der ki: Fazilet ve akıl ehli olan kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in şerefi, yüce makamını itiraf eder ve bu konuda hakkın, insaf ve diyanetin gereğini kabul ederler. Kur'ân'a dair batılcıların iddialarını, inkarcıların gerçekleri sulandırmalarını, sapıkların tahriflerini günümüze kadar red edegelmüş bulunuyorlar. Bu hâl, **yüce Allah**'ın desteklediği, esasını sağlamlaştırdığı, dallarını geliştirip durduğu, sapık ve zalimlerin kusurlarına karşı koruyup düşmanların ve kafirlerin hile ve tuzaklarına karşı muhafaza ettiği şeriatini yürütmeye çalışarak, ümmete hücum eden ve böylelikle dinden sapan bir sapığın günümüzde ortaya çıkmasına kadar böylece devam edip geldi.

Bu sapık kişi, **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'in ashabının da uygun gördüğü şekilde Hazret-i Osman'ın bir araya getirdiği mushafın Kur'ân-ı Kerim'in tümünü kapsamadığını iddia etmektedir. Onun iddiasına göre, Kur'ân-ı Kerim'den beşyüz harf (**kelime**) kaybolmuştur. Kaybolduğunu ileri sürdüklerinin bir kısmını daha önce gösterdim. Geri kalanlarını da birazdan göstereceğim. Bunlardan birisi: Asra ve zamanın musibetlerine andolsun" şeklindedir. Müslümanların büyük bir topluluğu -ona göre- Kur'ân-ı Kerim'den "zamanın musibetleri"ne ifadesini kaybetmiş bulunmaktadırlar. Bunlardan bir tanesi de şu âyet-i kerime ile ilgili fazlalık iddiasıdır:

"Nihayet yer süsünü takınıp süslendiği, sahipleri de ona herhalde güç yetirebileceklerini sandıkları sırada geceleyin veya gündüzün ona emrimiz geliverir. Sanki dün de yerinde yokmuş gibi onu biçilmiş bir hale getiriveririz." (**Yunus, 10/24**) Bu iftiracı kişi, bütün müslümanların Kur'ân-ı Kerim'den şu ifadeleri kaybetmiş olduklarını ileri sürmektedir: Allah orayı, ancak ora halkının günahları sebebiyle helak eder." Ve bu kişi, kaybolduğunu ileri sürdüğü daha birçok kelimelerden de sözeder.

Bu kişi Hazret-i Osman'ın ve ashab-ı kiramın, Kur'ân-ı Kerim'den olmayan şeyleri de fazladan eklediklerini iddia eder. Kıldığı farz bir namazında çevresinde bulunan



insanların da işiteceği şekilde De ki o" ibaresini okumayarak, doğrudan; Allah birdir ve sameddir" şeklinde okudu ve "Bir ve tektir" kelimesini değiştirdi, doğrusunun bu olduğunu ileri sürdü. İnsanların okudukları şeklin batıl ve imkansız olduğunu iddia etti. Farz namazında Kafirun sûresinin baş tarafını: İnkâr edenlere de ki: Sizin taptıklarınıza ben tapmam" şeklinde okuyarak müslümanların okuyuşunu tenkid etti. Elimizde bulunan Mushafın birtakım harflerinin değiştirilmiş olduğunu, bozulmuş olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan birisi, onun iddiasına göre şu âyet-i kerimedir:

"Eğer sen onları azablandırırsan, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır, ve eğer mağfiret edersen şüphe yok ki sen aziz ve hakim olansın." (el-Maide, 5/118) Bu kişi burada zikredilen hikmet ve izzetin mağfirete uygun düşmediğini doğrusunun ise: Ve eğer mağfiret edersen şüphe yok ki sen gafur ve rahim olansın" şeklinde olduğunu ileri sürer. Bu ve benzeri sapıkça iddiaları, nihayetinde müslümanların harfleri değiştirerek kelimelerin şeklini de değiştirdiklerini (tashif yaptıklarını) iddia etmek noktasına varmıştır. Mesela, **yüce Allah**'ın: Allah katında makbul idi." (el-Ahzab, 33/69) ifadesinin kendisince doğru ve değiştirilmemiş şeklinin O Allah'ın makbul bir kulu idi" şeklinde olduğunu ileri sürmektedir.

Hatta onu dinleyen ve tanıklık eden bir topluluğun bize haber verdiğine göre, farz namazda şöyle okumuştur:: Onu okurken dilini kıpırdatma, Çünkü onu toplamak ve onu okumak Bize düşer. Biz onu okuduğumuzda sen de onun okumasına uy. Sonra ona dair haberi vermek bize aittir."<sup>270 [147]</sup>

Başkalarının, onu işiten başka kimselerden bize anlattığına göre (Al-i İm-ran, 3/123- âyetini) şu şekilde okuduğunu işitmişlerdir: Andolsun ki Allah, siz zelil iken size Ali'nin kılıcı ile yardım etmiştir, zafer vermiştir."<sup>271 [148]</sup>

Yine bu kimselerin bize ondan naklettiklerine göre o: "Bu benim üzerime aldığım dosdoğru bir yoldur" şeklinde okumuştur. Bize bildirdiklerine göre o, Kur'ân-ı Kerim'deki bir âyet-i kerimeye **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın fesahatıyla bağdaşmayan ve **yüce Allah**'ın haklarında:

"Biz, gönderdiğimiz her **peygamberi** ancak kendi kavminin diliyle gönderdik." (İbrahim, 14/4) diye buyurduğukavminin dilinde kullanılmayan ilaveler yaptığını bildirmişlerdir. O: İnsanlara demedin mi?" ifadesini **yüce Allah**'ın:

İnsanlara.....diye sen mi söyledin." (el-Maide, 5/116) yerine getirmiştir. Halbuki i'rab ile (Arap dili cümle yapısı ile ilgili gramer kaideleriyle) uğraşanların bildiği bir ifade şekli değildir bu. Aynı zamanda nahivcilerin konu ile ilgili ekollerinden herhangi birisine göre de yorumlanamaz. Çünkü Araplar hiçbir şekilde demezler. tabirini ise, kullanmaları hem istisnaidir, hem çirkin ve bayağı bir ifadedir. Çünkü bu olumsuzluk edatı mazi (dili geçmiş) fiili olumsuz yapmaz. Böyle bir-şey ancak Arapların: Allah onlar gibisini yaratmadı mı?" şeklindeki ifadelerinde bulunabilir ki, bu da istisnai bir

---

<sup>270 [147]</sup> Aradaki farkın daha iyi anlaşılabilmesi için: "Onu acele (hıfz) etmek için onunla dilini kıpırdatma. Çünkü onu (kalbinde) toplamak ve onu (dilinde) okutmak bize aittir. O halde Biz onu (Cebrail aracılığıyla) okuduğumuzda sen de onun okumasına uy. Sonra açıklamak da Bize düşer." (el-Kiyame, 75/16-19) âyetlerine hem mealini hem de metinlerini bu tahrif edilen metinle karşılaştırmak gerekir.

<sup>271 [148]</sup> Aynı şekilde meal ve metin karşılaştırılmalıdır.

söyleyiş tarzıdır. Allah'ın Kitabı ise böyle bir söyleyiş tarzına göre açıklanamaz.

Bu kişi, Hazret-i Osman'ın Kur'ân-ı Kerim'i toplama işini Zeyd b. Sabit'e vermekle isabet etmediğini de iddia etmiştir. Çünkü **Abdullah b. Mes'ud** ve Ubeyy b. Ka'b, bu konuda ona göre Zeyd'den daha önce gelmeliydiler. Çünkü **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin en iyi Kur'ân okuyanı Ubeyy b. Ka'b'dır." Yine **Hazret-i Peygamber Abdullah b. Mes'ud** hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Kur'ân-ı Kerim'i indirildiği şekliyle taptaze okumaktan hoşlanan bir kimse Umm Abd'ın oğlunun (**Abdullah b. Mes'ud'un**) okuyuşu ile okusun."<sup>272 [149]</sup>

Bu kişi der ki: Ebu Amr b. el-Ala, Hazret-i Osman'ın mushafına muhalefet ettiği gibi, ben de muhalefet edebilirim. Ebu Amr b. el-Ala şeklinde okumuştur. Halbuki bunlar mushafta sırasıyla, şu şekildedir: -elifli olarak- "muhakkak bu ikisi....."(Taha, 20/63); "Sadaka vereyim ve..... olayım" -vav'sız olarak- (el-Münafikun, 63/10); Kullarımı müjdele" (ez-Zümer, 39-17);

Allah'ın bana verdiği" (en-Neml, 27-36) -son her iki yerde de "ya' harfi olmaksızın- okumuşlardır. Diğer taraftan İbn Kesir, Hamza ve Kisai de Osman'ın mushafına muhalefet ederek:

"İşte böyle Müminleri kurtarmak, üzerimize bir haktır." (Yunus, 10/103) anlamındaki âyeti ( ..... ) şeklinde iki nun ile okumuşlardır. Onlardan kimisi ikinci nun'u fethah olarak, kimisi de cezmlî olarak okurlar. Halbuki mushaftaki yazılışı ile bu kelime (yani kelimesi) şeklinde tek bir nun ile yazılıdır. Diğer taraftan Hamza da mushaftan farklı olarak:

Bana mal ile mi yardıma geliyorsunuz?" (en-Neml, 27/37) âyetini tek bir nun ile okuyup (ilave ettiği) ya harfi üzerinde vakfe yapmıştır. Halbuki mushafta iki nun iledir ve ikisinden sonra da bir ya gelmemektedir. Hamza mushafa muhalefet ederek):

Haberiniz olsun ki Semud rablerini inkar ettiler." (Hud, 11/68.) buyruğun-daki kelimesindeki elifi tenvinsiz olarak okumuştur. Halbuki elifin tesbit edilmesi tenvinli okunmasını gerektirir.

Ancak bu kişinin, kıraat imamlarının muhalefet ettiklerini ileri sürdüğü bütün bu iddiaları, bunların mushafa muhalefet ettiklerini ortaya koymaz.

**Derim ki:** Daha önce mushaflar hakkında ihtilaf edilen harf sayılarına işaret etmiş bulunuyoruz. Bu kitabın ilgili yerlerinde de -inşaallah- gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Ebu Bekr der ki: Bu kişi, **yüce Allah**'ın (Yunus, 10/24. âyetindeki) âyetini şu şekilde okuyanın Ubeyy b. Ka'b olduğunu ileri sürmektedir: Sanki dün de yerinde yokmuş gibi. Allah onu ancak halkının günahları sebebiyle helak eder." Ancak bu iddiası batıldır. Çünkü Abdullah b. Kesir, Kur'ân'ı **Mücâhid**'den, Mücâhid **İbn Abbas**'tan, **İbn Abbas** da Ubey b. Ka'b'dan kıraat yoluyla öğrenmiştir. Ve onlar bu âyet-i kerimeyi şu şekilde okumuşlardır:

Sanki dün de yerinde yokmuş gibi onu biçilmiş bir hale getirmişizdir. İşte Biz

düşünen bir topluluk için âyetleri böylece açıklarız." (Yunus, 10/24)

Bir rivayette de Ubey b. Ka'b, Kur'ân-ı Kerim'i **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in huzurunda okumuştur ve okumayı ondan almıştır. Bu isnad **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'a kadar uzanan muttasıl bir sened olup, bunu adalet ve zabt sahibi kişiler nakletmiştir. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan herhangi bir husus bize sahih bir senedle gelecek olur ise, ona muhalefet eden bir hadis alınıp kabul edilmez.

Yahya b. el-Mubarek el-Yezidi der ki: Ben Ebu Amr b. el-Ala'dan Kur'ân-ı Kerim'i öğrendim. Ebu Amr **Mücâhid**'den, **Mücâhid İbn Abbas**'tan, **İbn Abbas**, Ubey b. Ka'b'dan, Ubey b. Ka'b da **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)' dan Kur'ân-ı Kerim'i öğrendi. Bu şekildeki birbirimizden okumayı öğrenmemiz de sözü geçen âyet-i kerimede: "Allah orayı ancak ora halkının günahları sebebiyle helak eder" ibaresi yoktur. Bu fazlalığı **yüce Allah**'ın **peygamber**ine indirdiğini inkar eden bir kimse kafir de olmaz, günahkar da olmaz.

Bana Ubeyy anlattı, bize Nasr b. Davud es-Sağânî bildirdi, bize Ebu Ubeyd bildirip dedi ki: Üzerinde icmanın gerçekleştiği mushafa muhalif olarak rivayet edilen herkes tarafından değil de özel birtakım kimselerin sened-lerini bilip Ubey'den naklettikleri ve: "Allah orayı ancak ora halkının günahları dolayısıyla helak etti" fazlalığı, **İbn Abbas**'tan da (el-Bakara, 2/198. âyetinin bir bölümünü): "Hac mevsiminde (ticaretle) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur" şeklinde okuması ve Hazret-i Ömer'in (Fatiha, 1/7) âyetini şeklinde okuması ve buna benzer özel olarak rivayet senetleri bilinen birçok kıraat şeklini ilim adamları, bu şekilde okuyarak namaz kılmak helal olur kasdıyla veya bunlarla Hazret-i Osman tarafından teksiri yapılan mushafa karşı çıkmak kasdıyla nakil etmezler. Çünkü herhangi bir kimse, bu kıraatlerin Kur'ân'dan olmadığını söyleyecek olursa, kafir olmaz. As-hab-ı kiramın kendisine muvafakati ile Hazret-i Osman'ın topladığı Kur'ân-ı Ke-rim'in bir kısmı inkâr edilecek olursa, bu inkar edenin hükmü mürtedin hükmünün aynısıdır. Tевbe etmesi istenir. Tевbe ederse mesele yok, aksi takdirde boynu vurulur.

Ebu Ubeyd ayrıca der ki: Hazret-i Osman'ın Kur'ân-ı Kerim'i toplaması her zaman için onun büyük ve şerefli menkıbelerinden birisi olarak kalmaya devam edecektir. Bazı sapık kimseler, bu işi yaptığı için onu tenkide kalkışmışlar fakat, hataları olduğu gibi ortaya çıkmış ve iddialarının çirkinliği açık seçik bir şekilde görülmüştür.

Ebu Ubeyd der ki: Bana Yezid b. Zurey'den anlatıldığına göre Yezid, İmran b. Cerir'den, o Ebu Miclez'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bazı kimseler, ahmaklıkları sebebiyle Hazret-i Osman'ı tenkide kalkıştılar, ardından da kıraati neshedilmiş olan buyrukları okumaya koyuldular.

Ebu Ubeyd der ki: Ebu Miclez bununla Hazret-i Osman'ın mushafa kaydettiğini bilgiye dayanarak kaydettiği gibi, etmediğini de bilgiye dayanarak etmediği kanaatini açıklamaktadır.

Ebu Bekr der ki, **yüce Allah**'ın: "Şüphesiz ki o Zikri, Biz indirdik. Onu koruyacaklar da elbette Bizleriz." (el-Hicr, 15/9) âyetinde bu tür iddiada bulunan o kimsenin kafir olduğunun delili vardır. Çünkü **yüce Allah**, Kur'ân-ı Ke-rim'i

değişikliklere ve değiştirmelere karşı muhafaza etmiştir. Fazlalıktan ve eksiklikten korumuştur. Bir kimse Tebbet sûresini:

"Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Zaten kurudu. Malı da kazandığı da kendisine fayda vermedi. O da onun kadıncağızı da odun taşıyıcısı olarak alevli bir ateşe girecekler. Karısının boynunda liften bükülmüş bir ip olduğu halde." şeklinde okusa, aziz ve celil olan Allah'a, iftira etmiş ve O'nun söylemediğini söyledi diye iddia etmiş, kitabını tahrif etmiş olur. **Yüce Allah**'ın koruma altına aldığı ve başka şeylerin karışmasını engellediği bu kitabı başka şeylerle karıştırmaya kalkışmış olur. Bu kişinin, yaptığı bu iş ile inkarcılara yolu hazırlamak amacı vardır. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'e İslâm'ın kulplarını tek tek çözebileceklerini sandıkları şeyleri soksunlar ve bu tür batılları nisbet ettikleri o zatlara da bu işleri nisbet etsinler. Onlar bu iddiaları ile kendisi vasıtasıyla İslâm'ın korunduğu icmaı iptal etmeye, çürütmeye kalkışır. Halbuki icmain sübutu ile namazlar kılınır, zekatlar verilir, ibadet edilecek şekil ve yerler tesbit edilir. **Yüce Allah**'ın:

"Elif, Lam, Ra. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış bir kitaptır." (Hud, 11/1) âyetinde böyle bir kimsenin bid'at sahibi olduğuna ve İslâm'dan çıkıp küfre girdiğine delalet vardır. Çünkü "âyetleri sağlamlaştırılmış" demek, insanların bu âyetlere birşeyler eklemeleri yahut eksiltmeleri veya ona benzer âyetler getirmeleri engellenmiştir, anlamındadır. Halbuki biz sözünü ettiğimiz bu kişinin, bu âyetlere başka şeyler eklediğini görüyoruz. O (el-Ahzab, 33/25) âyetini: "Ali ile" kelimesini ekleyerek): Allah, Ali sayesinde müminlere savaş hususunda kafi gelmiştir. Allah güçlüdür, azizdir. " Böyle bir fazlalık ile Kur'ân-ı Kerim'de olmayan birşeyi koymuş ve Hazret-i Ali'yi öyle bir yerde eklemiş ki, eğer orada adını geçirdiğini işitmiş olsaydı, mutlaka buna şer'i cezayı uygular ve öldürülmesi hükmünü verirdi. Diğer taraftan o, **yüce Allah**'ın kelamından (İhlas sûresinin baş tarafından: "De ki: O" âyetlerini düşürmüş, ayrıca (.....) kelimesini de'değiştirerek bu sûrenin baş tarafına: şeklinde okumuştur. Onun Kur'ân-ı Kerim'de olan birşeyi kaldırması, o kaldırdığı şeyi reddetmektir ve bir küfürdür. Kur'ân-ı Kerim'in bir tek harfini inkar eden bir kimse, onun tümünü inkar etmiş ve bu âyet-i kerimenin anlamını da yok etmiş olur. Çünkü tefsir alimleri şöyle demiştir: Bu âyet (yani İhlas sûresinin baş tarafı) şirk ehline cevap olarak inmiştir. Onlar, **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'a gelip: Bize Rabbini tanı. O altından mıdır, bakırdan mıdır, tunçtan mıdır? demeleri üzerine **yüce Allah** onlara cevap olmak üzere: De ki: O, Allah'tır, birdir ve tektir" âyetini indirdi. Buradaki: " O" âyetinde onların sorularına karşı cevabın ne olduğuna delalet vardır. Bunu ortadan kaldırdığınız takdirde âyetin anlamı ortadan kalkar. Ve **yüce Allah**'a iftirada bulunduğu açıkça anlaşılır. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) in yalanlandığı ortaya çıkar.

Böyle bir kimseye ve onun izlediği yolu destekleyenlere şöyle denilir. Bizim okumakta olduğumuz ve bizim de bizden önceki geçmişlerimizin de başkasını bilemediğimiz Kur'ân-ı Kerim, başından sonuna kadar Kur'ân'ın hepsini kapsamakta mıdır? Onun lâfızları ve manaları her türlü tutarsızlıktan ve bozukluktan uzak kalmış mıdır? Yoksa bu, Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmı hakkında sözkonusu olmakla birlikte diğer bir kısmı bizim dinimize mensup ve bizden önce geçenler tarafından bilinmediği gibi, bizim tarafımızdan da bilinmemekte midir? Eğer bunlar elimizde bulunan Kur'ân-ı

Kerim'in Kur'ân'ın tümünü kapsamakta ve ondan bir kayıp olmadığını kabul etmekte, lâfız ve manalarının doğruluğunu tasdik edip her türlü tutarsızlık ve yanlışlıktan uzak olduğuna inanmakta iseler, o takdirde (el-Hakka, 69/35-36) âyetlerini şu şekilde fazlalık ekleyerek Artık bugün burada onun için yakın hiçbir dost yoktur. Ğislinden başka bir içeceği de yoktur. Bu Ğislin cahimin alt taraflarından akan bir pınardandır." şeklinde okuduklarında kendilerinin kafir olduklarına da hüküm vermiş olurlar:

Bundan daha açık Kur'ân-ı Kerim'e bir ilave olabilir mi ve bu Kur'ân-ı Kerim'e nasıl karıştırılabilir ki? **Yüce Allah**, Kur'ân-ı Kerim'i böyle bir değişikliğe karşı korumuştur. Her türlü iftiracı ve batılcının Kur'ân âyetlerine benzeri şeyler eklemesine de imkan vermemiştir. Yapılan bu ziyadeler üzerinde düşünülüp anlaşılan tetkik edildiği takdirde, tutarsız oldukları, doğru olmadıkları ortaya çıkar. Bunların yüce yaratıcının buyruğuna benzemediği, O'nun sözlerine karıştırılamadığı ve manasına uymadığı anlaşılır. Çünkü bundan sonra Kur'ân-ı Kerim'de gelen âyet-i kerime:

"Ki onu ancak hata işleyenler yer" (el-Hakka, 69/37) şeklindedir. Peki içilecek olan birşey nasıl yenilir? Çünkü bu kişinin bu âyetden önce getirdiği ziyadelikleriyle okuduğu şekil şöyledir: Artık bugün burada onun için hiçbir yakın dost yoktur. Ğislinden başka hiçbir içeceği de yoktur. Bu Ğislin cahimin altlarından akan bir pınardandır ki onu ancak hata işleyenler yer."

Bu ifadeler çelişkilidir. Biri ötekini çürütmektedir. Çünkü içecek birşey, yenilmez ve Araplar: Suyu yedim, demezler. Bunun yerine onlar: Suyu içtim, tadına baktım ve tattım derler. **Yüce Allah**'ın inzal buyurduğu şekilde ise, bir harfine dahi muhalefet edenin kafir olmasına sebep teşkil edecek derecede doğru ve sağlıklıdır. Çünkü orada:

"Ğislinden başka hiçbir yiyeceği de yoktur." (el-Hakka, 69,36) diye buyurulmaktadır. Ğislini ancak hata işleyenler. yer veya bu yiyeceği ancak hata işleyenler yer. Ğislin ise cehennemliklerin karınlarından çıkan yağlar ve onunla birlikte çıkan irin ve başka şeylerdir. Bu. büyük belalar ve kıtlık zamanlarında yenen bir yiyecektir. İçecek olan bir-şeyin yenmesi ise imkansızdır. O bakımdan bu batıl iddiacı kişi, eğer fazladan eklediği: "O cahimin alt taraflarından akan bir pınardandır" ifadesinden sonra "onu ancak hata işleyenler yer" ifadesi yoktur, deyip bu âyet-i kerimeyi Kur'ân-ı Kerim'den değildir diye reddetmiş olsaydı, o vakit, eklediği bu fazlalığın mana bakımından tutarsızlığı pek görülmezdi. Ancak, Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetini inkar ettiği için de kafir olurdu. Bu kişinin sözlerini reddetmek ve gülünç olduğunu anlamak için bu kadar açıklama yeterlidir.

Ashab-ı kiram ile tabiinden şu şu şekilde okuduklarına dair gelen nakiller ise, sadece açıklama ve tefsir türündendir. Yoksa, bunlar da okunan Kur'ân-ı Kerim'in bir parçası anlamında değildir. Lâfzı ve hükmü ile nesho-lunan yahut hükmü kalmakla birlikte yalnız lâfzı nesholunan ifadeler de aynı şekilde Kur'an'dan değildir. Nitekim ileride **yüce Allah**'ın:

"Biz .... hiçbir âyeti neshetmez veya unutturmayız" (el-Bakara, 2/106) âyetini açıklarken bunları (inşaallah) göreceğiz.

-----

## İSTİÂZE

**Kaynak: KURTUBÎ TEFSİRİ, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî el-Mâlikî (ö.671/1273):**

Bu konuya dair açıklamalar, on iki başlık halinde sunulacaktır:

### 1- İstiâze/Eûzü Ne Zaman Çekilir

**Yüce Allah**, her Kur'ân okuyuşun başında **istiaze/eûzü** çekmeyi emir buyurmaktadır:

"Kur'ân'ı okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (en-Nahl, 16/98)  
Yani Kur'ân okumak istediğin zaman... Burada di'li geçmiş (**mazi fiili**) gelecek hakkında kullanmıştır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ben size geliyorum, geçmişte kalan sevgimi anmak için

Ve yarın olanı (**olacağı**) yeniden başlatmak için."

Burada, yarın meydana gelecek olanı kastetmektedir.

**Yüce Allah**'ın istiâzeyi emreden âyetinde bir takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Mana itibarıyla birbirine yakın olan her iki fiilden dilediğini önce söylemek mümkündür. **Yüce Allah**'ın şu âyetlerinde olduğu gibi:

"Sonra yaklaştı ve sarktı." (en-Necm, 53/8). Anlamı ise sarktı, sonra yaklaştı şeklindedir. **Yüce Allah**'ın:

"Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı" (el-Kamer, 54/1) âyeti da bunun gibidir. Bu türden buyruklar da çoktur.

### 2- İstiâze'nin Hükümü

Cumhurun görüşüne göre, namazın dışında kalan bütün Kur'ân okumalarında bu emir, mendupluk ifade eder. Namazdaki bu emrin mahiyeti hakkında ise farklı görüşler ileri sürülmüştür. en-Nakkaş'ın Ata'dan naklettiğine göre, istiaze vaciptir. **İbn Şirîn** ve en-Nehai ile bir grup ilim adamı namazda her bir rek'atta istiaze de bulunurlardı. Ve **yüce Allah**'ın buradaki istiaze emrini umum (**her Kur'ân okumayı kapsayan**) bir emir olarak kabul edip uyguluyorlardı. **Ebu Hanîfe** ve **Şafîî**, namazın ilk rek'atında istiaze çekmeyi kabul ederler. Onların görüşlerine göre, namazdaki bütün kıraat tek bir kıraat hükmündedir. İmam **Mâlik** ise, farz namazda istiaze de bulunmayı öngörmemekle birlikte, Ramazan kıyamında (**yani teravih namazında**) istiaze çekmeyi öngörmektedir.

### 3- İstiaze Kur'an'dan Değildir

İstiazenin Kur'ân-ı Kerim'den veya onun bir âyeti olmadığı üzerinde ilim adamları icma etmişlerdir. İstiaze ise, Kur'ân-ı Kerim okuyacak olanın: Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım" demesinden ibarettir. İstiaze de ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği söz dizisi budur. Çünkü **yüce Allah**'ın Kitabı'nda-ki lâfız da budur. İbn Mes'ud'un da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben: Kovulmuş olan şeytandan herşeyi işiten, herşeyi bilen Allah'a sığınırım" dedim. Bunun üzerine **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** bana şöyle dedi: "Ey Umm Abd'ın oğlu: Kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım (**de**). "Cebail Levh-i Mahfuzdan, or-dan Kalemin yazdığından bana böyle



okumayı öğretti."

#### 4- İstiâzenin Lâfızları

Ebu Davud ve İbn Mâce Sünen'lerinde, Cübeyr b. Mut'im'den rivayetlerine göre o, **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ı bir vakit namazını kılarken görmüş, Amr: Şu anda onun hangi namaz olduğunu bilemiyorum, dedi. **Hazret-i Peygamber**: -üç defa: "Allahu Ekber Kebira, Allah Ekber Kebira" dedi. Daha sonra yine üç defa "Elhamdülillahi kesira, elhamdülillahi kesira" dedi, sonra da yine üç defa "Subhanellehi bükraaten ve esıla" dedi, sonra yine üç defa: , nefsi şiir, nefli kibir demektir. <sup>273 [155]</sup> İbn Mâce de der ki: Mu'te (hemzi) delilik, nefs kişinin ağzından tükürüp saçmaksızın üflemesi, kibir de şaşkınlık demektir. <sup>274 [156]</sup>

Ebu Davud da Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ra-sûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) geceleyin kalktığında tekbir getirir, sonra da şöyle buyururdu

"Allah'ım, Seni hamdin ile tenzih ederim. Senin ismin ne mübarektir, şanın ne yücedir. Senden başka ilah yoktur." Daha sonra "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur" âyetini üç defa tekrarladıktan sonra yine üç defa "Allah mutlak olarak en büyüktür" der ve yine üç defa: "Kovulmuş şeytandan, onun hemzinden, nefhinden ve nefsinden herşeyi işiten, herşeyi bilen Allah'a sığınırım" der sonra da okumaya başladı. <sup>275 [157]</sup>

Süleyman b. Salim'in, İbn el-Kasım (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)den rivayetine göre istiaze: Şu şekildedir:

"Kovulmuş şeytandan azim olan Allah'a sığınırım. Şüphesiz Allah, herşeyi işitendir, herşeyi bilendir. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle."

İbn Atiyye der ki: Fakat Kur'ân okuyucuları, bu konuda **yüce Allah**'ın sıfatlarında olsun, diğer bölümlerinde olsun, başka değişik kelimeler kullandılar. Mesela, onlardan birisi şöyle der: Hilekar olan şeytandan mecid olan Allah'a sığınırım ve buna benzer değişiklikler yaptılar ki ben bunların hiç birisi hakkında ne güzel bid'attir demediğim gibi, caiz değildir de demem.

#### 5- İstiâze Nasıl Çekilir

el-Mehdevî der ki: Kurra, Hamza dışında Fatiha sûresinin ilk okunuşunda açıktan istiaze çekilmesi gereği üzerinde icma etmişlerdir. Ancak Hamza, bunu açıktan değil içten okur. es-Suddî'nin, Medine halkından rivayetine göre, onlar kıraate besmele ile başarlarmış. Ebu'l-Leys es-Semerkindî de bazı müfessirlerden istiaze çekmenin farz olduğunu nakletmektedir. Kur'ân okuyucusu, istiaze çekmediğini Kur'ân okurken hatırlayacak olursa okuyuşunu keser istiaze çeker ve baştan başlar. Bazısı da şöyle demektedir: İstiâze çeker, sonra da durduğu yerden okumaya devam eder. Birinci görüş Hicaz ve Iraklıların güvenilir ilim adamları tarafından kabul edilmiştir. İkincisi ise, Şam ve Mısırlıların ileri gelen ilim adamları tarafından kabul edilmektedir.

<sup>273 [155]</sup> Ebû Dâvûd, Salât 118-119; İbn Mâce, İkameti's-salât 2.

<sup>274 [156]</sup> İbn Mâce, aynı yer.

<sup>275 [157]</sup> Ebû Dâvûd, Salât 119-120; Tirmizî, Salât 65.

## 6- İstiâze'yi Emreden Âyetin Kapsamı

ez-Zehravî, şunu nakletmektedir: Bu âyet-i kerime, namaz hakkındaki okuyuş ile ilgili nazil olmuştur. Namaz dışında ise istiaze çekmemiz teşvik edilmiştir ([mendup](#)), farz değildir. Başkası da şöyle demektedir: Yalnızca **Peygamber** ([sallallahü aleyhi ve sellem](#))'e farz idi, sonra biz de ona uyduk.

## 7- İstiâzenin Faydası

Ebu Hureyre'den istiazenin Kur'ân okumadan sonra yapılacağına dair rivayet vardır. Davud ([ez-Zahiri](#)) de bu görüştedir. Ebu Bekr İbnü'l-Arabi der ki: "Bazı kimseler, bu konuda doğruyu isabet ettirmekten o kadar uzak düşmüşlerdir ki Kur'ân okuyan kişi okumasını bitirdiği vakit koğulmuş olan şeytandan Allah'a sığınarak istiaze de bulunur demişlerdir."

Ebu Said el-Hudrî **Peygamber** ([sallallahü aleyhi ve sellem](#))'ın namazda Kur'ân okumaktan önce istiaze çektiğini rivayet etmektedir.<sup>276 [161]</sup> Bu ise, bu konuda bir nasırdır.

Eğer: Kiraat esnasında, koğulmuş şeytandan Allah'a sığınmanın faydası nedir, diye sorulacak olursa, cevabımız şu olur: Bunun faydası emre itaat etmek ve onu yerine getirmektir. Şer'i emir ve hükümlerin, ister emir olsun, ister uzak kalınması istenen bir nehiy olsun, onları yerine getirmek suretiyle onların hakkını ifa etmekten başka bir faydalan yoktur.

Bunun faydası, kiraat esnasında şeytanın vesvesesinden Allah'a sığınmak ve emrini yerine getirmek olduğu da söylenmiştir. Nitekim **yüce Allah**, şöyle buyurmaktadır:

"Senden önce ne kadar bir resul ve bir **peygamber** gönderdi isek, mutlaka o birşey söylemek istediği zaman şeytan onun sözüne bir-şeyler katmak istemiştir." ([el-Hacc, 22/52](#))

**İbnu'l-Arabi der ki:** "Bizim bu konuda duyduğumuz en garib görüşlerden birisi de İmam **Mâlik**'in "el-Mecmua"da yer alan ve **yüce Allah**'ın:

"Kur'ân'ı okuduğun zaman, o koğulmuş şeytandan Allah'a sığın" ([en-Nahl, 16/98](#)) âyeti ile ilgili olarak ileri sürdüğü şu görüşüdür: Bu Allah'a sığınma namazda Kur'ân okuyan kimse için Fatihayı okuduktan sonra olur. Ancak bu görüşe dair herhangi bir rivayet varid olmamıştır. Ve rivayetlerin tedkiki esnasında da bu görüşü destekleyen bir şey bulunmaz. Şayet bazı kimselerin ileri sürdükleri gibi bu, istiaze Kur'ân okumaktan sonradır anlamında ise, bu iddia, namazda Fatihayı okumayı tahsis etmek demek olur ki, oldukça aşırıya kaçan bir iddia olur. Bu, İmam **Mâlik**'in kabul ettiği usule ve anlayışına uygun görünmüyor. Şanı **yüce Allah** da bu rivayetin içyüzünü en iyi bilendir.

## 8- İstiazenin Fazileti

Müslim Süleyman b.Surad'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: İki kişi

---

<sup>276 [161]</sup> Nevevi, Ebû Said el-Hudri yoluyla gelen bu hadisin "garib" olduğunu belirtmektedir. [el-Mevcû, Cidde, tarihsiz, III, 279.](#)

**Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın huzurunda birbirlerine sövdüler. Onlardan birisi, kızmaya, yüzü kızarmaya, damarları şişmeye başladı. **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) ona bakıp şöyle buyurdu: "Ben bir söz biliyorum ki onu söyleyecek olursa bu hali sona erer. (Bu söz): Euzu billahi mineşşeytanirracim (kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım) sözüdür." **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın bu sözünü işitenlerden birisi, kalkıp şöyle dedi: Az önce Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın ne buyurduğunu biliyor musun? O şöyle buyurdu: Ben bir söz biliyorum ki onu söyleyecek olursa, bu hali geçer gider. Bu: Kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım, sözüdür. Kızan adam bu sözü söyleyene şu cevabı verdi. Sen beni deli bir kimse mi görüyorsun? Bu hadisi Buhârî de rivayet etmiştir. <sup>277 [163]</sup>

Yine Müslim'in rivayetine göre, Sakifli Osman b. Ebi'l-As, **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın huzuruna varıp şöyle demiş: Ey Allah'ım şeytan benimle namazım arasına, Kur'ân okumama engel oluyor ve beni şaşırtıyor. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) ona şöyle dedi: "Bu kendisine (kokuşmuş et parçası anlamına gelen) hinzeb denilen bir şeytandır. Onun geldiğini hissettiğin taktirde ondan Allah'a sığın ve üç defa sol tarafına tükürür gibi yap. Osman b. Ebi'l-As der ki: Ben Hazret-i Peygamber'in dediğini yaptım. **Yüce Allah** da benim bu halimi giderdi. <sup>278 [164]</sup>

**Ebu Davud**'un rivayetine göre İbn Ömer şöyle demiş: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) yolculuğu esnasında gece oldu mu şöyle buyururdu:

Ey arz, benim de Rabbim, senin de Rabbin Allah'tır. Senin şerrinden, sende yaratılmış olanın şerrinden, senin üzerinde hareket eden arslanın şerrinden, yılanın, akrebin şerrinden, bu beldenin sakinlerinin şerrinden, doğuranın ve onun doğurduğunun şerrinden Sana sığınırım." <sup>279 [165]</sup>

Havle b. Hakim de şunları söylemektedir: Ben **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim bir yere konaklar, daha sonra da: Ben, bütün yarattıklarının kötülüklerinden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım" diyecek olursa oradan ayrılincaya kadar hiçbir şey ona zarar vermez." Bu hadisi Muvatta, Müslim ve **Tirmizî** rivayet etmiş olup, **Tirmizî**: Hasen, sahih garib bir hadistir, demiştir. <sup>280 [166]</sup>

**Peygamber** efendimizden gelen haberlerde şerrinden Allah'a sığınılan şeyler pek çoktur. Allah'tan yardımcı olmasını dileriz.

### 9- Arapça'da İstiazenin Anlamı

Himayeye girmek, onun sayesinde hoşlanılmayan şeyden kendisini korumak anlamında birşeyin yanında yer almak demektir. Bu manada: "Filana sığındım" denilirken, filanın himayesine girdim, demek olur. O benim sığınağımdır. Benim himaye edenimdir, anlamında da denilir ifadeleri ise; başkasını onun himayesine verdim, manasına gelir. ifadesi de; senden Allah'a sığınırım demektir. Nitekim recez

<sup>277 [163]</sup> Buhârî, Edeb 76; Müslim, el-Bınnı ve's-sıla 109, 110

<sup>278 [164]</sup> Müslim, Selâm 68.

<sup>279 [165]</sup> Ebû Dâvûd, Cihâd 75; Müsned, II, 132, III, 124.

<sup>280 [166]</sup> Müslim, Zikr ve Dua 54; Muvatta, İsti'zân 34; Tirmizî, Deavât 40

vezninde şair şöyle demiştir:

"Kenara çekilip korkuyı» dedi ki:

Sizden Rabbime sığınırım ve şerrinizi bertaraf etmesini dilerim"

hepsi aynı anlama (sığınmak) gelir. kelimesinin aslı ise, şeklinde olup, "vav"harfi üzerinde damme ağır geldiğinden dolayı vav'ın harekesi "ayn" harfine aktarılarak "eûzu" şeklini almıştır.

### 10- eş-Şeytan

"eş-Şeyâtın" kelimesinin tekilidir. Bu kelimedede yer alan "nun" harfi, hayırdan uzak anlamına gelen kelimesinden türediğinden dolayı kelimenin aslî harflerindendir. Evinin uzak kalması anlamına da (.....) kelimesi kullanılır. Şair der ki:

"Sud'ı alıp senden alabildiğine uzaklaştı

Ve ayrıldı senden kalbim de ona karşılık rehindir. "

Dibi oldukça derin kuyu anlamına da denilir. kelimesi de ip anlamındadır. Bu adın ona verilış sebebi her iki tarafının birbirinden uzaklığı ve uzayıp gitmesi dolayısı ile dir. Bedevi bir Arap da yürümeyen bir atı: Sanki upuzun iplere bağılı bir şeytan gibidir" diye nitelemiştir.

Şeytana bu adın verilış sebebi, haktan uzaklığı ve isyankarlığıdır. Çünkü ister cinlerden ister insanlardan ister hayvanlardan olsun, itaate gelmeyen her türlü isyankar kişiye şeytan denir. Cerir der ki:

"Onlarla konuşmaya olan düşkünlüğümden dolayı, beni, şeytan diye çağırdıkları günler, Ve ben şeytan (uzak, isyankar) olduğum sıralar onlar bana aşkıtlar."

Şeytan kelimesinin helak olmak anlamında kökünden alındığı ve sonraki "nun" harfinin fazla olduğu da söylenmiştir. Birşey yandığı zaman denilir. Eti pişirmeksizin ateşin dumanına bıraktığımız takdirde denilir. Kişi, iyice kızıp köpürdüğü zaman da tabiri kullanılır. Dişi deve iyice şişmanladığı takdirde denilir. Ölüp gittiği zaman da denilir. el-A'sa der ki:

"Vururuz bazan yaban eşeklerini karınlarından

bacaklarına uzayan damardan ve kana boyarız.

Kimi zaman kahramanlar mızraklarımızla ölür gider."

Ancak bu kanaate sahip olanların görüşlerini Sibeveyh'in şu anlattıkları reddetmektedir: Sibeveyh'e göre bir kişi şeytanların fiillerini, işlerini yaptığı takdirde, Araplar "Şeytanlaşü" tabirini kullanırlar. Bu da şeytanlaşmak kelimesinin "şetana" kelimesinin "tefey'ala" veznine getirilmesi olduğunu göstermektedir. Eğer bu kelime dedikleri gibi "sata" dan gelmiş olsaydı bunun yerine "teşeyyata" demeleri gerekirdi. Yine Umeyye b. Ebi's-Salt'ın şu bey-iti de bu kanaati savunanların görüşlerini reddetmektedir:

"Helak olacak herhangi bir kimse ona isyan etti mi demire bağlar(dı) onu Ve onu zincir ve prangalar içinde hapse atar(dı)."

Görüldüğü gibi buradaki kelimesinin kelimesinden geldiğinde şüphe yoktur.

## 11- "er-Racîm"ın Anlamı

"er-racîm" kelimesi de hayırdan uzaklaştırılmış, hakir düşürülmüş demektir. "Recm"ın aslı taş atmaktır. Taşlanana da "racîm" ile "mercûm" denilir. Recm ise, öldürmek, lanetlemek, kovmak, sövmek anlamlarına gelir. **Yüce Allah**'ın şu âyetlerinde aynı kökten gelen kelimelere de bütün bu manalar verilmiştir:

"Dediler ki: Ey Nuh! Eğer vazgeçmezsen an-dolsun ki mutlaka taşlananlardan olacaksın." (eş-Şuara, 26/16) Hazret-i İbrahim'in babasının ona:

"Andolsun eğer vazgeçmezsen seni mutlaka taşlarım" (Meryem, 19/46) şeklindeki sözleri de bütün bu kelimelerle açıklanmıştır. İleride (belirtilen âyetlerin tefsirinde) inşaallah gelecektir.

## 12- Şeytana Lânet

el-A'meş, Ebu Vail'den, O Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Ali b. Ebi Talib (aleyhisselâm)** dedi ki: **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ı Safa tepesinin yakınlarında fil suretinde birisine doğru yönelmiş ve onu lanetlediğini gördüm. Ben ona: Şu lanetlediğin kimdir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordum. O: Bu şeytan-ı racimdir, dedi. Ben: Ey Allah'ın düşmanı dedim. Allah'a yemin ederim seni öldüreceğim, ümmetin rahat etmesini sağlayacağım, dedim. Benim senden göreceğim karşılık bu değildir dedi. Ben: Ey Allah'ın düşmanı senin benden göreceğin ceza nedir? diye sordum. Bana şunu dedi: Allah'a yemin ederim. Sana kim ve ne kadar kişi buğzedecekse ben de mutlaka annesinin rahminde babasıyla ortak olacağım.

-----

### BESMELE:

**Kaynak: KURTUBÎ TEFSİRİ, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî el-Mâlikî (ö.671/1273):**

Buna dair açıklamalarımızı yirmiyedi başlık halinde sunacağız.

### 1- Besmele'nin Özelliği:

İlim adamları der ki: "Bismillahirrahmânirrahim" Rabbimizin her sûre başında indirmiş olduğu bir yemindir. Bununla kullarına şu şekilde yemin etmektedir: Kullarım, bu sûrede Benim sizin için indirdiğim buyruklar hakkın kendisidir. Ve Ben bu sûrede size vermiş olduğum vadimi, lütfumu ve iyilikle muamelelere dair bu sûrenin bütün muhtevasını aynen yerine getireceğim.

"Bismillahirrahmânirrâlim" âyeti, **yüce Allah**'ın bizim Kitabımıza ve özel olarak bu ümmete Süleyman (aleyhisselâm)'dan sonra indirmiş olduğu buyruklardandır.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: "Bismillahirrahmânirrâlim" şeriâtın tümünü ihtiva etmektedir. Çünkü bu ifade, hem Allah'ın zatına, hem sıfatlarına delalet etmektedir. Bu doğru bir açıklamadır.

### 2- Besmele'nin Bazı Özellikleri

Said b. Ebi Sükeyne der ki: Bana **Ali b. Ebi Talib (radiyallahü anh)**'ın "bismillahirrahmânirrahim"i yazan bir kişiyi gördüğü haberi ulaştı. O kişiye şöyle dedi:

Bunu güzel bir şekilde okunaklı olarak yaz. Çünkü bir kişi, bunu güzel ve okunaklı bir şekilde yazmış, ona mağfiret olunmuştur.

Said dedi ki: Yine bana ulaştığına göre adamın birisi, üzerinde "bismillahirrahmânirrâliim" yazısı bulunan bir kağıda baktı. Onu aldı öptü, gözlerine sürdü, bunun için ona mağfiret olundu. İşte Bişr el-Hâfi'nin kıssası da bu kabildendir. O, üzerinde Allah adının yazılı olduğu bir parçayı yerden kaldırdı, ona kokular sürdü. Bundan dolayı da onun ismi de hoş kılındı. Bunu el-Kuşeyrî zikretmektedir.

Nesaî, Ebu'l-Muleyh'ten, o **Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)**'ın arkasında bineğe binen (bir kişi Men şöyle dediğini rivayet etmektedir. Resulullah (s. a) buyurdu ki: "Bineğin sen üzerindeyken tökezleyecek olursa, kahrolasica şeytan, deme. Çünkü o bir ev kadar oluncaya kadar büyüdükçe büyür ve: Ben kendi gücümle bunu yaptım, der. Fakat böyle diyecek yerde: Bismillahirrahmânirrâ-him, de. O vakit sinek kadar oluncaya kadar küçülüp gider."

Ali b. el-Huseyn de, **yüce Allah**'ın: "Sen Kur'ân'da Rabbini bir tek olarak zikrettiğin zaman nefret ile arkalarına döner giderler." (el-İsra, 17/46) âyetini açıklarken anlamının: Yani sen: "Bismillahirrahmânirrâhim" dediğin vakit demek olduğunu söylemiştir.

Veki', el-A'meş'ten, o Ebu Vail'den, o **Abdullah b. Mes'ud**'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah tarafından ondokuz zebaniden kurtarılmak isteyen kimse "bismillahirrahmânirrâhim"i okusun ki **yüce Allah** da o kimse için bunun her bir harfi karşılığında her bir meleken kendisi vasıtasıyla korunacağı bir kalkan yaratsın. Besmele de **yüce Allah**'ın haklarında: "Üzerinde ondokuz (görevli melek) vardır. (el-Müddessir, 74/30) diye buyurduğu cehennem üzerinde görevli melekler sayısınca ondokuz harftir. Bunlar ayrıca bütün fiillerinde: "Bismillahirrahmânirrâhim" derler. İşte bundan dolayıdır ki bu besmele, onlar için bir güç (kaynağı)tür. Onlar, Allah'ın ismiyle bu kadar büyük güce sahip kılınmışlardır.

**İbn Atiyye** der ki: Kadir gecesiyle ilgili olarak ilim adamlarının şu görüşleri de bunu andırmaktadır. Bazı ilim adamlarının görüşlerine göre, Kadir gecesi, yirmiyedinci gecedir. Bunu da (doksanyedinci sûre olan) Kadr sûresinin yirmiyedinci kelimesi olan O" kelimesini gözönünde bulundurarak söylerler.

Yine (rükudan doğrulduğu vakit) Rabbimiz sana pek çok pek hoş ve mübarek kılınmış hamd ile hamd olsun" diyen kimsenin sözlerini yazmak için birbirleriyle yarışırasına acele eden meleklerin sayısı ile ilgili, ilim adamlarının görüşleri de buna benzemektedir. Bu ifade otuz küsur harftir. Bundan dolayı **Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)** da: "Hangisi daha önce yazacak diye otuz küsur meleğin birbirleriyle yarışırasına acele ettiklerini gördüm" diye buyurmuştur. <sup>281 [174]</sup>

**İbn Atiyye** der ki: Bu tür açıklamalar, tefsire dair güzel nükteler ve açıklamalar kabilindendir. Yoksa sağlam bilgiye dayalı açıklamalardan sayılmazlar. **eş-Şabi** ve el-A'meş'in rivayetine göre Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) önceleri "Bismikellahumme (adin ile Allah'im)" şeklinde yazıyordu. "Bismillah" diye yazması

---

<sup>281 [174]</sup> Buhârî, Ezan 126; Ebû Dâvûd, Salât 118-119 (770. hadis); Tirmigî, Salât 179; ayrıca bk.

Müslim, Mesâcid 149.



emroluncaya kadar bu şekilde yazdı. "Bismillah" diye yazması emrolu-nunca bu sefer böyle yazdı.

**Yüce Allah**'ın: "De ki: Gerek Allah diye dua edin ve gerekse Rahman diye dua edin..." (el-İsra, 17/110) âyeti nazil olunca "bismillahirrahmân" şeklinde yazmaya başladı. Daha sonra: "O gerçekten Süleyman'dandır ve o gerçekten bismillahirrahmânirrahîm (rahman ve rahîm olan Allah'ın ismiyle) diye başlıyor" (en-Neml, 27/30) âyeti nazil olunca bu sefer bu şekilde (yani bismillahirrahmânirrahîm şeklinde) yazdı.

Ebu Davud'un Musannef'inde şöyle denilmektedir: eş-Şabi, Ebu Mâlik, Ka-tâde ve Sabit b. Umare'nin dediklerine göre **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem), Nemi sûresi nazil oluncaya kadar "bismillahirrahmânirrahîm" şeklinde yazmıyordu.<sup>282 [175]</sup>

### 3- Sûrelerin Başlarındaki Besmeleler:

Ca'fer es-Sadık (radiyallahü anh)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Besmele, sûrelerin taçlarıdır.

**Derim ki:** Bu bismelenin Fatiha'dan ve diğer sûrelerden bir âyet olmadığına delildir. Bu hususta ilim adamlarının üç ayrı görüşü vardır:

**a)** Besmele Fatiha'dan da, başka sûrelerden de bir âyet değildir. Bu **İmam Malik**'in görüşüdür.

**b)** Besmele, her sûreden bir âyettir. Bu da Abdullah b. el-Mubarek'in görüşüdür.

**c)** **Şafî** der ki, besmele Fatiha'dan bir âyet-i kerimedir. Diğer sûrelerden âyet olup olmadığına dair görüşü ise farklı farklı nakledilmiştir. Bir seferinde: Her sûrenin bir âyetidir, derken bir diğer seferde, sadece Fatiha'dan bir âyet-i kerimedir, demiştir. Ancak ilim adamlarının Besmele'nin Kur'ân-ı Ke-rim'de Nemi sûresindeki bir âyette yer aldığına görüş ayrılığı yoktur.

**Şafî**, Darakutnî tarafından rivayet edilen ve Ebu Bekr el-Hanefi'den, o Abdülhamid b. Ca'fer'den, o Nuh b. Ebi Bilal'den, o Said b. Ebi Said el-Makbu-rî'den, o da Ebu Hureyre'den gelen rivayet yoluyla **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şu âyetini delil göstermektedir: "Elhamdülillahi rabbil alemin diye okuduğunuz takdirde (başında) bismillahirrahmânirrahîm'i okuyunuz. Çünkü o (Fatiha sûresi) Kur'ân'ın anasıdır, Kitabın arasısıdır, es-Seb'u'l-mesani (tekrarlanan yedi )dir. Bismillahirrahmânirrahîm de âyetlerinden bir tanesidir."<sup>283 [176]</sup>

Bu hadisi Abdülhamid b. Ca'fer, merfu olarak rivayet etmiştir. Sözü geçen bu Abdülhamid'i Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Said ve Yahya b. Main sika (güvenilir) bir ravi olarak saymaktadırlar. Ebu Hatim onun hakkında: O doğru sözlüdür, derken Süfyan es-Sevri zayıf olduğunu söyler ve ona hücum ederdi. Senette geçen Nuh b. Ebi Bilal de ünlü ve sika bir ravidir.

<sup>282 [175]</sup> Ebû Dâvûd, Salât 120-121 (787. hadis).

<sup>283 [176]</sup> Darakutnî, I, 312.

İbnu'l-Mubarek ile **Safî'**nin iki görüşünden birisinin delili ise, Müslim tarafından Enes'ten gelen şu rivayettir: Enes dedi ki: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) günün birinde bizimle birlikte oturuyor iken bir parça uyukladı. Daha sonra gülümseyerek başını kaldırdı. Biz: Ey Allah'ın rasûlü, neden güldün? diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Az önce bana bir sûre nazil oldu." dedi ve şunları okudu: "Bismillahirrahmânirrahîm. Şüphesiz biz sana Kevseri verdik. O halde Rab-bin için namaz kıl, kurban kes. Şüphesiz sana buğz edenin kendisi ebter (soyu kesik) olandır." (el-Kevser, 108/1-3) Ve sonra hadisin geri kalan kısmını kaydetti.<sup>284 [177]</sup> **Yüce Allah**'ın izniyle bu hadisin tamamı Kevser sûresinin tefsirinde gelecektir.

#### 4- Sahih Görüş:

Bu görüşler arasında doğru olan **İmam Malik**'in görüşüdür. Çünkü Kur'ân-ı Kerim âhâd haberlerle sabit olmaz. Onun sübut yolu hakkında ihtilafın sözkonusu olmadığı kati tevatürdür. İbnul-Arabî der ki: "Bunun (yani bismelenin) Kur'ân-ı Kerim'den olmadığını anlamak için insanların onun hakkındaki ihtilafları yeterlidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim hakkında ihtilaf edilmez.

Tenkid edilmeleri sözkonusu olmayan sahih haberler de Besmele'nin Nemi sûresi dışında Fatiha veya bir başka sûreden olsun bir âyet olmadığını ortaya koymaktadır. Müslim, Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinledim: "Aziz ve celil olan Allah buyuruyor ki, Ben namazı (yani Fatiha sûresini) kendim ile kulum arasında iki yarıya böldüm ve kuluma istediğini vereceğim. Kul: "Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur" dediği takdirde, **Yüce Allah**: Kulum Bana hamdetti, der. Kul: "Rahman ve rahîm" dediğinde **yüce Allah**: Kulum Bana sena etti, der. Kul: "Din gününün maliki" dediğinde, **yüce Allah**: Kulum Benim şanımlı yüceltti, der. -Bir defasında da: Kulum herşeyin benden olduğunu ifade etti, der.- Kul: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz" dediğinde **yüce Allah**: Bu Benim ile kulum arasındadır ve kuluma istediğini vereceğim, der. Kul: "Bizi dosdoğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğramışların ve sapıkların yoluna değil" dediğinde **yüce Allah**: "İşte bu kuluma aittir ve kuluma istediği verilecektir."<sup>285 [179]</sup>

**Yüce Allah**'ın: Namazı: ". . . Ayırdım demekten" kastı Fatiha süresidir. Fatiha sûresine "namaz" adını veriş sebebi, Fatihasız namazın sahih olmamasıdır.

**Yüce Allah** ilk üç âyeti kendisine ayırmış ve şanı yüce zatına tahsis etmiştir. Bu ilk üç âyet hakkında müslümanların ihtilafı yoktur. Dördüncü âyetin, kendisi ile kulu arasında olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu âyet-i kerime kulum Rabbi önünde zilletini arzedişini, O'ndan yardım isteyişini ihtiva etmektedir. Bu ise **yüce Allah**'ı ta'zimi de ihtiva eder. Daha sonraki üç âyet-i kerime ile de Fatiha sûresi yedi âyete tamamlanmış olmaktadır. Bunların üç âyet-i kerime olduğunu ifade eden de hadis-i şerifte geçen : "İşte bunlar da kuluma aittir" demesidir. Bunu İmam **Mâlik** rivayet etmektedir. Burada "(Bunlar yerine): Bu ikisi"dememektedir. İşte bu da: Üzerlerine nimet verdiğin kimseler...." âyetinde âyetin sona erdiğini göstermektedir.

<sup>284 [177]</sup> Müslim, Salat 53.

<sup>285 [179]</sup> Müslim, Salât 38; Muvatta Snlât 39

İbn Bukeyr der ki: **Mâlik** dedi ki: Üzerlerine nimet verdiklerin...." âyeti âyet sonudur. Yedinci âyet ise, bundan sonra gelen ve sûrenin sonuna kadar devam eden buyruktur.

**Yüce Allah**'ın bu şekilde yaptığı paylaştırma ile **Hazret-i Peygamber**'in Ubeyy (radiyallahü anh)'a: "Namaza başladığın zaman nasıl okursun?" sorusuna onun: "Ben "alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" âyetini okudum ve sûreyi sonuna kadar devam ettim"<sup>286 [180]</sup> demesi de Bismelenin Fatiha'dan bir âyet-i kerime olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde Medine, Şam ve Basra halkıyla ve kur-ranın büyük çoğunluğu: Kendilerine nimet verdiklerini âyet sonu kabul etmişlerdir. Yine Katâde de Ebu Nadra'dan, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Altıncı âyet-i kerime: kendilerine nimet verdiklerin" buyruğudur. Küfe halkından olan kurra ve fu-kaha ise bu sûrede "bismillahirrahmânirrahim"i bir âyet saymış fakat kendilerine nimet verdiklerin"i âyet sonu kabul etmemişlerdir.

Eğer: Besmele mushafta yazılı bulunmaktadır. Ayrıca Kur'ân hattı ile yazılmış olup tıpkı Nemi sûresinde olduğu gibi, Kur'ân gibi nakledilmiştir ve bu şekilde nakil onlardan tevatür yoluyla gelmiştir, denilecek olursa şu cevabı veririz: Sözünü ettiğiniz şey doğrudur. Fakat bu şekilde nakil edilmesi ve yazılışı Kur'ân-ı Kerim'den olduğundan mıdır, yoksa sûrelerin birbirlerinden ayrıldığını belirtmek için midir? Nitekim ashab-ı kiramdan: Biz "bismil-lahirrahmânirrahim" âyeti nazil olmadıkça bir sûrenin bittiğini anlayamı-yorduk, dedikleri **Ebu Davud** tarafından rivayet edilmiştir.<sup>287 [181]</sup> Yahut bu besmele, teberrüken mi yazılmıştır? Nitekim ümmet, kitap ve mektupların baş taraflarında besmele yazmak üzerinde ittifak etmiştir. Bütün bunlar ihtimal dahilindedir. el-Cüreyrî der ki: **el-Hasen**'e: "Bismillahirrahmânirrahim" hakkında soru soruldu şu cevabı verdi: Bu, mektupların baş taraflarında yazılır. Yine **el-Hasen** der ki: Bismillahirrahmânirrahim âyeti yalnızca Ta-Sin (**en-Neml**) sûresinde yer alan: "Muhakkak ki o Süleyman'dandır ve şüphesiz ki o bismillahirrahmânirrahim (**diye başlamaktadır**). "(**en-Neml, 27/30**) dışında Kur'ân-ı Kerim'den bir ifade olarak nazil olmuş değildir.

Bu konudaki tartışmaların hakkında nihaî hükmü verecek olan ifade şudur: Kur'ân-ı Kerim düşünme kıyas ve istidlal ile sabit olmaz. Aksine Kur'ân-ı Kerim, zorunlu bilgiyi gerektiren, kesin mütevatir olan nakille sabit olur. Diğer taraftan, her sûrenin baş taraflarında ilk âyet olup olmadığı hususunda **Şafî**'nin görüşleri farklı farklı gelmiştir. Bu da bismelenin her sûrenin bir âyeti olmadığını göstermektedir. Allah'a hamdolsun.

Eğer: Bir grup ilim adamı, Besmele'nin Kur'ân-ı Kerim'den olduğunu rivayet etmiş, hatta Darakutni bu rivayetlerin sahih olduğunu belirttiği bir cüzde bunları bir araya getirmeyi üstlenmiştir, denilecek olursa cevabımız şu olur: Biz bu konudaki rivayeti reddetmiyoruz. Buna zaten işaret de etmiş idik. Buna karşılık bizim lehimize delil olacak sabit olmuş haberler vardır. Bunları güvenilir imamlar ve sağlam fakihler rivayet etmiştir. Müslim'in Sahih'inde Hazret-i Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir.

---

<sup>286 [180]</sup> Muvatta, Salât 37.

<sup>287 [181]</sup> Ebû Dâvûd, Salât 120-121 (788. hadis): İbn Abbâs'tan dedi ki: "Peygamber (sav), üzerine "Bismillahirrahmânirrahim" nazil olmadıkça (bir) sûrenin (diğerinden) ayrıldığını bilmezdi."

**Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) namaza tekbirle ve "elhamdülillahi rabbil âlemin"i okuyarak başlardı. . . Hadis, bütünüyle biraz sonra gelecektir.

Yine Müslim, Enes b. Malik'in şöyle dediğini rivayet etmektedir. **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Ebû Bekir ve Ömer (radiyallahü anhnihum)'ın arkalarında namaz kıldım. Bunlar namaza "elhamdülillahi rabbil âlemin"i okuyarak başlıyorlar ve ne kıraatin başında ne de sonunda "bismillahirrahmânirrahim" demiyorlardı. <sup>288 [182]</sup>

Diğer taraftan bu konuda bizim kabul ettiğimiz görüş çok büyük bir delil ile de ağırlık kazanmaktadır. Bu, aklın kabul ettiği bir husustur. Şöyle ki, **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Medine'deki mescidi üzerinden asırlar geçmiş bulunmaktadır. **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in zamanından **İmam Malik**'in dönemine kadar (ve günümüze kadar) o mescidde hiçbir kimse Sünnete tabi olduğundan dolayı "bismillahirrahmânirrahim"i okumuş değildir. Bu sizin konu ile ilgili rivayet ettiğiniz hadisleri reddetmektedir.

Şu kadar var ki, bizim mezhebimizin ilim adamları, nafilé namazlarda besmelenin okunmasını sevap görmüşlerdir. Onun okunacağına dair varid olmuş haberler buna veya bu konuda genişlik bulunduğuna hamledilerek açıklanır. İmam **Mâlik** der ki: Nafilé namaz kılarken ve Kur'ân-ı Kerim'i başkasının huzurunda okurken, besmelenin okunmasında bir mahzur yoktur.

**İmam Malik**'in ve onun mezhebine mensup ilim adamlarının genel görüşü şu ki: Besmele Fatiha'nın da başka bir sûrenin de (ilk) âyeti değildir. Farz namaz olsun, başkasında olsun namaz kılan kimse, gizli olsun açıkta olsun besmeleyi okumaz. Bununla birlikte nafilelerde okuması caizdir. **İmam Malik**'in mezhebine mensup ilim adamlarınca meşhur olan görüş budur.

**İmam Malik**'ten gelmiş bir başka rivayete göre, Besmele nafilé namazlarda ve sûrenin baş tarafında okunabilir. Ancak Fatiha'nın başında okunmaz.

İbn Nafi'in ondan (Malik'ten) rivayetine göre farz ve nafilé namazlarda kıraatin başında okunacağını ve hiçbir şekilde terkedilmeyeceğini ifade etmektedir: Medine halkından şöyle diyenler de vardır. Onda -kıraatin başında- bismillahirrahmânirrahim'in okunması mutlaka gereklidir. Bu görüşü savunanlar arasında İbn Ömer ve İbn Şihab da vardır. **Şafiî**, Ahmed, İshak, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd'in görüşü de budur. İşte bu, meselenin içtihamı bir mesele olduğunu, kati olmadığını göstermektedir. Görüşlerini kabul ettiğimiz takdirde, aksi görüşte olan müslümanları tekfir etmek gereken birtakım cahil ve kendisini fukahadan zanneden kimselerin sandıkları gibi değildir. Çünkü bu konuda sözü geçen görüş ayrılığı vardır.

Bir grup ilim adamı da Fatiha ile birlikte gizlice okunacağı kanaatindedir. **Ebu Hanife** ve es-Sevri bunlardandır..Ömer, Ali, İbn Mes'ud, Ammar ve İbn ez-Zübeyr (radiyallahü anhnihum)'dan bu kanaat rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu el-Hakem ve Hammad'ın da görüşüdür. Ahmed b. Hanbel ve Ebu Ubeyd de bu görüşte olduklarını belirtmişlerdir. el-Ezvai'den de buna benzer bir rivayet gelmiştir. Bunu Ebu Umer b. Abdi'l-Berr "el-İstizkar" adlı

eserinde zikretmektedir. Bunlar, görüşlerine bu konudaki rivayetleri delil gösterirler ki bunu Man-sur b. Zâzân, Enes b. Malik'ten rivayet etmektedir. Enes b. **Mâlik** dedi ki: Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize namaz kıldırıldı. "bismillahirrahmânirrahim"i okuyuşunu bize işittirmedi. Ayrıca Ammar b. Ruzeyk'in el-A'meş'ten, Onun Şube'den, onun Sabit b. Enes'ten rivayetini de delil gösterirler. Enes dedi ki: **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Ebu Bekir ve Ömer'in arkasında namaz kıldım. Onlardan herhangi birisinin "bismillahirrahmânirrahim"i açıktan okuduğunu işitmedim. **289 [183]**

**Derim ki:** Bu güzel bir görüştür. Enes'ten gelen rivayetler bu görüşe uygundur. Bununla çelişmemektedir. Bu görüş ile hareket edildiği takdirde besmelenin okunuşu ile ilgili görüş ayrılıklarından da kurtulmak mümkün olur. Said b. Cübeyr'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Müşrikler mescid-de bulunurlardı. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem): "Bismillahirrahmânirrahim" diye okuduğunda onlar: İşte Muhammed, Yemame'nin rahmanını -Müseylime'yi kastediyorlar- zikrediyor. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber "bismillahirrahmânirrahim"in gizliden okunmasını emretti ve bu sefer:

"Namazında sesini pek yükseltme, fazla da kısma. İkiisi ortası bir yol tut." (el-İsra, 17/110) âyeti nazil oldu.

Ebu Abdullah et-Tirmizî el-Hakim der ki: Bu uygulama bu günümüze kadar -illet ortadan kalkmış olmakla birlikte -bu şekil üzere kalmaya devam etti. Nitekim tavafta remel yapılması da illet ortadan kalkmış olmakla birlikte, gündüz namazlarında içten okumakta olduğu gibi kalmış, değişikliğe uğramamıştır.

### 5- Besmele ile Başlamanın Hükümü:

Ümmet ilim kitaplarının ve risalelerin başlarında Besmele'nin yazılmasının caiz olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Eğer kitap bir şiir divanı ise, **Mücahid**'in **eş-Şabi**'in konu ile ilgili şöyle dediği rivayet edilmektedir: (İlim adamları) Şiirin başında "bismillahirrahmânirrahim" yazılmaması üzerinde icma etmişlerdir.

ez-Zühri de der ki: Bismillahirrahmânirrahim'in şiir başında yazılmaması şeklinde uygulama günümüze kadar gelmiştir.

Said b. Cübeyr, şiir kitaplarının başında besmelenin yazılacağı görüşündedir. Müteahhir ilim adamlarının çoğunluğu da bu konuda onun görüşünü kabul etmiştir. Ebu Bekr el-Hatib der ki: Bizim tercih ettiğimiz ve müstehap gördüğümüz de budur.

### 6- Sözlük Açısından "Besmele":

el-Maverdi der ki: Bismillah diyen kimseye "mübesmil (besmele çeken)" denir. Bu kelime müvelled **290 [186]** bir kelimedir. Şiirde bu kelime geçer. Ömer b. Ebi Rabia der ki:

"Onunla karşılaştığım sabah Leyla besmele çekti Şu mübesmil (besmele çeken) sevgili ne hoştur!"

---

**289 [183]** Müslim, Salât 50.

**290 [186]** Rivayet asrından sonra insanlar tarafından kullanılan kelimeler hakkında kullanılan bir terimdir.

**Derim ki:** Dil bilginlerinin (fiilde) kullandıkları yaygın şekil "Besmele (besmele çekti)" şeklindedir. Yakub b. es-Sikkit, el-Mutarriz, es-Saâlibî ve başka dil alimleri şöyle der: Kişi "bismillah" dediği takdirde "besmele: Besmele getirdi, çekti" denilir. Mesela, bismillah sözünü çokça tekrarlayan bir kimseye fazlaca besmele çektin, denir. Kişi: "La havle vela kuvvete illa billah" dediği takdirde "havkale" denilir. "La ilahe illallah" dediğinde "hellele" : tehliil getirdi" denilir. Sübhanallah dediği takdirde "sebhale: Teşbih getirdi" denilir. "Elhamdülillah" demeye "hamdele"; "hayya alessalah" demeye "haysala"; Sana feda olayım" demeye "ca'fele"; Allah eksikliğini vermesin" demeye "tabkala" denilir. "Allah seni daim aziz kılsın" demeye "dem'aze" denilir. "Hayyaalel felah" demeye "hayfele" denilir.

el-Mutarriz bu deyimlerden: "Hayya alessalah" demeye "haysale" denileceğinden; "Sana feda olayım" demeye "ca'fele" denileceğinden; "Allah ömrünü uzun etsin" demeye "tabkala" denileceğinden ve: "Allah seni daim aziz etsin" demeye "dem'aze" denileceğinden söz etmemektedir.

### 7- Besmele Çekilecek Yerler:

Şeriat, yemek, içmek, hayvan kesmek, cima', taharet, gemiye binmek ve buna benzer her türlü (meşru) fiilin başında besmele çekilmesini teşvik etmiştir. **Yüce Allah** Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

"Artık üzerlerine Allah'ın ismi anılanlardan yeyin" (el-En'am, 6/118)

"Dedi ki: 'Binin içerisine, onun akması da durması da Allah'ın ismiyledir.'" (Hud, 11/41)

**Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyurmaktadır: "Kapını kapat, Allah'ın adını an, kandilini söndür ve Allah'ın adını an. Kabını ört ve Allah'ın adını an, su kabının (kırbanın) ağzını düğümle ve Allah'ın adını an."<sup>291 [188]</sup> Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi biriniz^ hanımı ile ilişki kurmak istediği takdirde: Adınla ey Allah'ım, şeytanı bizden uzaklaştır, bize ihsan ettiğin rızıktan da şeytanı uzak tut." diyecek olursa eğer bu ilişkilerinden dolayı çocuklarının doğması takdir edilirse ebediyyen şeytan ona zarar veremez."<sup>292 [189]</sup>

Hazret-i Peygamber, Ömer b. Ebu Seleme'ye şöyle demiştir: "Ey oğul, Allah'ın adını an, sağ elinle ve önünden ye."<sup>293 [190]</sup>

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmuştur: "Yemeğin üzerine Allah ismi anılmadığı takdirde şeytan o yemeği kendisine helal bilir.(O yemekten yer)"<sup>294 [191]</sup>

Yine **Hazret-i Peygamber** şöyle buyurmaktadır: "Hayvanını kesmemiş olan Allah'ın ismi ile kessin."<sup>295 [192]</sup>

Osman b. Ebi'l-Âs, **Hazret-i Peygamber**'e İslâm'a girdiğinden beri vücudunda bir

<sup>291 [188]</sup> Buhârî, Eşribe 22; Müslim, Eşribe 97; Ebû Dâvûd, Eşribe 22.

<sup>292 [189]</sup> Buhârî, Tevhid 13; Müslim, Nikâh 116.

<sup>293 [190]</sup> Müslim, Eşribe 108.

<sup>294 [191]</sup> Müslim, Eşribe 102

<sup>295 [192]</sup> Buhârî, Zebâih 18; Müslim, Edâhî 1.



ağrı duyduğundan şikâyetle bulunur. Rasulullalı (sallallahü aleyhi ve sellem) ona şöyle der: "Elini vücudunun ağrıyan tarafına koy ve üç defa "bismillah" de. Yedi defa Duyduğum ve kendisinden çekindiğim şeyin kötülüğünden Allah'ın izzetine ve kudretine sığınırım" de.<sup>296 [193]</sup> Bütün bunlar, Sahih'te sabittir. İbn Mâce ve Tirmizî'nin rivayetine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Helaya girdikleri takdirde Ademoğulları'nın avretlerini cinlere karşı örtmeleri "bismillah" demeleri ile olur."<sup>297 [194]</sup>

Darakutnî de Hazret-i Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmetedir: Rasulullalı (sallallahü aleyhi ve sellem) abdest suyuna elini değdirdiği takdirde yüce Allah'ın adını anar, sonra da ellerine su boşaltırdı.<sup>298 [195]</sup>

### 8- Besmele'nin Anlamı:

İlim adamlarımız der ki: Besmelede Kaderiye'nin ve onlardan olmayıp işledikleri fiilleri kendi kudretlerinin sonucu ortaya çıkar, diyenlerin görüşleri reddedilmektedir. Bu hususta bu gibi kimselere karşı delil gösterme şekli şöyledir: Şanı yüce, Allah her bir fiile başlama sırasında -önceden de belirttiğimiz gibi- bismillah diyerek başlamamızı emretmektedir.

"Bismillah'ın anlamı "Allah ile" demektir. "Allah ile" âyetinin anlamı ise, O'nun yaratması ve O'nun takdiri ile ulaşılan sonuçlar elde edilir, şeklindedir. İnşaallah buna dair daha etraflı açıklamalar ileride gelecektir. Kimi ilim adamı da şöyle der: "Bismillah..."ın anlamı Allah'ın yardımı, tevfiği ve bereketi ile başlıyorum, demektir. Bununla yüce Allah, kullarına kıraat ve buna benzer işlere başlamaları halinde kendi adını anmalarını öğretmektedir. Bu başlangıçları aziz ve celil olan Allah'ın bereketi ile olsun diyerir.

### 9- "İsm" Kelimesinin Fazladan Kullanılması:

Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna, "bismillah"daki "ism" kelimesinin fazladan kullanıldığı görüşündedir. Buna da Lebid'in şu beyitini delil göstermektedir:

" Siz bir yıla kadar (ağlayın mezarımın başında) sonra size olsun selam ismi  
Tam bir yıl ağlayan kimse ise artık mazur görülür."

Burada "ad" anlamına gelen "ism" kelimesini şair fazladan zikretmiştir. Onun anlatmak istediği: "Sonra size selam olsun"dan ibarettir.

Bizim ilim adamlarımız da Lebid'in bu sözlerini "ism"in müsemmanın kendisi olduğuna delil gösterirler. Bu bahiste ve başka yerlerde buna dair açıklamalar -yüce Allah'ın izniyle- ileride gelecektir.

### 10- Farklı Görüşler:

"İsm"in fazladan getirilmesinin ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler vardır. Kutub der ki: Bu kelime şanı yüce Allah'ın zikrinin tazim ve tebci edilmesi için fazladan konulmuştur. el-Ahfeş de der ki: Bu kelimenin fazladan getirilmesi, yemin

---

<sup>296 [193]</sup> Müslim, Selâm 67; İbn Mâce, Tıb 36.

<sup>297 [194]</sup> Tirmizî, Cuma, 73; İbn Mâce, Taharet 40

<sup>298 [195]</sup> Darakutnî, I,

hükmünden uzaklaşıp Allah ismi ile teberrük kasdının gerçekleştirilmesi içindir. Çünkü bu sözün aslı "bismillah" yerine: "billah" şeklindedir. "Billah" ise "Allah adına" anlamına yemin şeklinde de anlaşılabilir.

### 11- "Besmele" de Emir Anlamı:

Yine bu kelimenin başına "ba" harfinin gelmesinin ne anlama geldiği hususunda da farklı görüşler vardır. Bu, emir anlamını ifade etmek için mi gelmiştir? O takdirde: Allah ismiyle başla, demek olur. Yoksa haber anlamını ifade etmek için mi gelmiştir? O takdirde anlam: Allah'ın ismi ile başladım (başlıyorum) olur. Görüldüğü gibi bu konuda iki görüş vardır. Birincisi el-Ferra'nın, ikincisi ez-Zeccac'ın görüşüdür.

Buna göre her iki açıklamaya göre "bism" lâfzı nasb konumundadır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Benim başlamam Allah ismiyledir." Buna göre "bismillah" mübtedanın haberi konumunda merfudur. Haberin haz-fedildiği de söylenmiştir. Yani: Benim başlayışım Allah'ın ismi ile gerçekleşmiş veya sabit olmuştur, demek olur. Bunu açıkça ifade ettiğimiz takdirde o vakit "bismillah" lâfzı, gerçekleşmiş" veya "sabit olmuştur" fiilleri dolayısıyla nasb konumunda olur. Ve bu: "Evde fazlalıklar eklenmiştir" sözüne benzer. Kur'ân-ı Kerim'de de yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

"Onu hemen kendisinin yanında durduğunu görünce: Bu benim Rabbimin lütfundan-dır... dedi."(en-Neml, 27/40) Burada yer alan "yanında" ifadesi nasb mahalindedir. Bu açıklamalar Basralı nahiv alimlerinden rivayet edilmiştir.

Takdirin: "Benim başlayışım Allah'ın ismi iledir" yahut "O'nun ile sabittir" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Buna göre "bism" ifadesi "başlayışım" şeklindeki masdar ile nasb edilmek konumunda olur.

### 12- "Besmele"nin Yazılışı:

"Bismillah" Elif'siz olarak yazılır. Çokça kullanıldığı için gerek lâfızda gerek yazıda isme bitişik olarak gelen "ba" harfi yazıldığı için Elifin yazılmasına gerek duyulmaz. Halbuki:

"Yaratan Rabbinin ismiyle oku" âyetinde durum böyle değildir. Az kullanıldığı için burada kelimesinde "be" harfinden sonraki "elif" harfi hazfedilmemektedir. Diğer taraftan kelimesindeki "be" harfinden sonra gelen Elifin "er-Rahmân ve el-Kahir" lâfızları ile birlikte kullanıldığı takdirde hazfedilip (yazılmayıp) edilmeyeceği hususunda farklı görüşler vardır. el-Kisai ile Said el-Ahfeş elifin hazfedileceği (yazılmayacağı) görüşündedirler. Yahya b. Vessab ise: Sadece "bismillah" ile birlikte yazıldığı takdirde elif hazfedilir. Çünkü çokça kullanış burada sözkonu-sudur, demektir.

### 13- " Besmele"nin Başındaki "Bi"

Ba harf-i cerrinin özellikle esreli "bi" şeklinde okunuş sebebi ile ilgili olarak üç farklı görüş ileri sürülmüştür:

Söyleyişinin ameline (yani kendisinden sonra gelen ismin sonunu esreli okutmasına) uygun düşmesi içindir, denilmiştir.

İkinci görüşe göre "ba" harfi sadece isimlerin başına geldiğinden dolayı özellikle

esreli okunur. Çünkü esre ancak isimlerde sözkonusudur.

Üçüncü görüş ise, bazan isim olabilen harfler ile "ba"yı birbirinden ayırdetmek içindir. Şairin şu sözünde yer alan "kaf" harfi de böyledir (isim yerini tutmaktadır):

"Öyle bir atla geri döndük ki, sanki su kuşu idi aramızda, uzaklaşıp gidiyordu." Yani o, bizimle birlikte olan su hayvanı gibi veya ona benzeyen bir hayvandı, anlamındadır.

#### 14-"Besmele"deki "İsm"

kelimesinin vezni şeklidir.

Bu kelimenin sonundan "vav" harfi düşmüştür. Çünkü kökü fiilinden gelmektedir. Çoğulun şeklinde küçültme ismi de: şeklidir. Bu kelimenin aslının ( vezninin) ne şekilde olduğu ile ilgili olarak görüş ayrılığı vardır. Vezni "fil" şeklidir, denildiği gibi "ful" şeklinde olduğu da söylenmiştir. el-Cevherî der ki: Bu veznin çoğulu "esma" şeklinde gelir. "Ciz" ve "ecza" ile "kufi" ve "ekfâl" kelimelerine benzemektedir. Bunların ne şekilde çoğullarının yapılacağı ise ancak kulaktan duyma ile anlaşılır. Bu kelimenin dört ayrı söyleyiş şekli vardır. Esreli olarak "ism" şeklinde, ötreli olarak: "usm" şeklinde. Ahmed b. Yahya der ki: Elifi ötreli okuyan bir kimse bu kelimeyi " semevtu" den türetmekte, esreli olarak okuyan ise "semîtu" kökünden türetmektedir. Üçüncü bir söyleyiş olarak: "Simun", dördüncü söyleyiş ise "sumun" şeklidir. Bu söyleyişlere uygun olarak şairlerden birisinin şöyle bir beyiti aktarılmaktadır:

"Allah sana mübarek bir ad vermiştir

Bu isim ile Allah seni tercih etmiş, mümtaz kılmıştır."

Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Bizi hayrete düşürdü bu senemizin başları

Bolluk sahibi diye bilinir, fakat herşeyi kuru kuru yer bitirir

eline geçirdiği her kemiği etinden ısrarla sıyrır."

Burada geçen kelimesinin ilk harfi hem ötreli hem de esreli olarak okunmuştur.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Her sûrede ismi bulunanın ismi ile (başlarım)"

kelimesindeki "sin" harfi sakın (cezimli) okunmuştur. Kıyasa aykırı olarak i'lal yapılmıştır. Bu kelimenin elifi vasıl elifidir. Şair bazan bunu zorunluluk sebebiyle kat' elifi olarak da okuyabilir. el-Ahvas'ın şu beyitin-de olduğu gibi:

"Ben Malik'in soy kütüğünde aşağılık birisi değilim.

Bir isim alan herkes daha sonra bu isminin gereğine sıkı sıkıya riâyet etmez."

#### 15- "İsm"e Nisbet:

Araplar, "ism" kelimesine nisbet etmek istediklerinde (mensub isim yapmak istediklerinde) derler. Bunun yerine da diyerek olduğu gibi bırakabilirsin. şeklinde kelimesinin çoğulu ise şeklinde gelir. el-Ferra Allah'ın bütün isimleriyle seni sığındırıyorum" söyleyişini nakletmektedir.

## 16- "İsm"in Türediği Kök:

"İsm" kelimesinin hangi kökten türediği hususunda iki farklı görüş vardır. **Basralılar** der ki: Bu kelime yükseklik yücelik anlamına gelen "sümuvv" kökünden türemiştir. "İsm" denilmesi bu ismin sahibinin kendisi vasıtasıyla yücelen bir kimse ayarında olması dolayısıyladır. İsm'in müsemmayı (ad olduğu şeyi) yükseltip başkalarına üstün kıldığından dolayısıdır da denilmiştir. Yine: "İsm"e bu adın verilisi sebebi, sahib olduğu güç sebebiyle sözün diğer iki kısmı olan harf ve fiilden üstün olduğundan dolayısıdır. İsm'in harf ve fiilden daha güçlü olduğu da icma ile kabul edilmiştir. Çünkü aslolan odur. İşte isim, fiil ve harfe üstün geldiğinden dolayı, ona (üstün anlamında) "ism" ismi verilmiştir. Buna göre **Basralıların** bu hususta üç ayrı açıklaması vardır.

**Kufeliler** der ki: "İsm" kelimesi, alamet anlamına gelen "es-simeh" den türemiştir. Çünkü "ism" ad olarak konulduğu şeyin alametini teşkil etmektedir. Buna göre "ism" kelimesinin kökü "ve-se-me" şeklinde olur. Ancak birincisi daha doğrudur. Çünkü bu kelimenin küçültme ismi: "sumeyy", çoğulu ise "esma" şeklindedir. Bir kelimenin çoğulu ve küçültme ismi ise, o kelimenin kökünü bize gösterir. (**Kufelilerin açıklamasına aykırı olarak**): "vu-seym" denilmediği gibi (çoğulunda:) "evsam" da denilmemektedir.

Birinci görüşün doğruluğunun bir delili de bu konudaki görüş ayrılığının faydasıdır. Bunun faydası da şudur:

## 17- İsim ile Sıfat:

"İsm" kelimesinin yücelik ve üstünlükten türediğini söyleyenler şöyle der: **Yüce Allah** bütün mahlukatın varlığından önce de onların varolmasından sonra da ve yok olacakları takdirde de (bu üstün) sıfatlara sahiptir. **Yüce Allah**'ın isim ve sıfatlarında yaratıkların etkisi yoktur. Bu, Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. "İsrrT'in alametten türetildiğini söyleyenler de şöyle demektedir: Ezelden **yüce Allah**, isimsiz ve sıfatsız idi. O mahlukatı yarattıncı onlar O'na birtakım isim ve sıfatlar izafe ettiler. Onları yok ettiği takdirde yine isimsiz ve sıfatsız kalır. Bu da Mu'tezile'nin görüşüdür. Ümmetin icma ile kabul ettiği görüşe muhalif bir görüştür. Bu konudaki hata ve yanlışlıkları "O'nun kelamı mahluktur (yaratılmıştır)" demelerinden daha büyük bir hatadır. Şanı **yüce Allah**, onların bu yanlış kanaatlerinden yüce ve münezzehtir. Bu konudaki görüş ayrılığı dolayısıyla isim ve müsemma hakkında da farklı görüşler ortaya çıkmıştır ki, bunu da bir sonraki mes'eledede açıklayalım.

## 18- İsim ile Müsemmâ (Ad ile o ad ile anılan):

Kadı Ebu Bekr b. et-Tay-yib'in naklettiğine göre Hak ehli, ismin müsemmanın kendisi olduğu görüşündedir. İbn Fûrek de bu görüşü kabul etmiştir. Bu Ebu Ubeyde ve Sibe-veyh'in de görüşüdür. Bir kimse: "Allah alimdir (bilicidir)" dediği takdirde onun bu sözü "alim" olmak niteliğine sahip zatına delalet eder. İsm'in "alim" olması bizzat müsemmanın kendisinin böyle olduğu anlamındadır. Yine bir kişi: "Allah haliktir (yaratıcıdır)" diyecek olursa halik olan Rabbin kendisidir, der. Ve bu bizatihi isimdir. İsim onlara göre herhangi bir açıklama sözkonu-su olmaksızın bizatihi müsemmanın kendisidir.

İbnu'l-Hassar der ki: Bid'atçilerden sıfatların varlığını inkar edenler, adlandırmaların zatın dışında bir medlulü olmadığını zanneder. O bakımdan bunlar: İsim müsemmadan başkadır, derler. Allah'ın sıfatlarını kabul edenler ise adlandırmaların medlullerini de kabul eder ve bunlar zatın vasıfları olup bunlar (sıfatlar) ibarelerden (söylenen sözlerden) ayrıdır. Onlara göre bu sıfatlar isimlerin kendileridir. Bakara ve A'raf sûrelerinde -**yüce Allah**'ın izniyle- buna dair daha fazla açıklamalar gelecektir.

### 19- "Allah" Lâfza-i Celâli:

"Allah" lâfzı şanı yüce Rabbimizin en büyük ve en kapsamlı ismidir. Hatta kimi ilim adamları şöyle demiştir: Bu, **yüce Allah**'ın ism-i a'zamı (en büyük ism'dir. O'ndan başka hiçbir kimseye bu isim verilmiş değildir. Bundan dolayı bu ismin tesniyesi (ikili) ve çoğulu yapılmaz. Şanı **yüce Allah**'ın:

"Sen O'nun ismiyle başka bir kimsenin isimlendirildiğini biliyor musun?" (Meryem, 19/65) âyeti ile ilgili iki açıklama şeklinden birisi de budur. Yani onun "Allah" adını alan bir başka kimsenin varlığını biliyor musun?

Allah ismi, bütün ilahî sıfatları kendisinde toplayan rububiyetin niteliklerine sahip kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan hak varlığın ismidir.

Bunun ibadet edilmek hakkına sahip anlamına geldiği söylenmiştir. Ezelden beri var olan ebediyen var olacak olan vacibu'l-vücut (varlığı zorunlu) anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu ikisinin anlamı arasında da fark yoktur.

### 20- "Allah" Lâfzının Aslı:

Dil bilginleri bu ismin türemiş (müştak) midir, yoksa zat-ı bari'nin özel ismi olmak üzere mi konulmuştur hususunda da farklı görüşlere sahiptir.

Birinci görüşü, yani türemiş olduğunu, ilim adamlarının birçoğu kabul etmektedir. Ancak bunun türeme yolu ve asıl kökünün ne olduğu hakkında farklı görüşlere sahiptirler.

Sibeveyh, el-Halil'den bunun aslının "Fiâl" gibi "ilah" şeklinde olduğunu söylediğini rivayet etmektedir. Hemzenin yerine elif ve lam getirilmiştir. (Allah olmuştur.)

Sibeveyh der ki: Mesela "en-Nass" kelimesinin aslı da "Unas"dır. Bu kelimenin aslının "lâhe" olduğu da söylenmiştir. Bunun başına elif ve lam tazim için getirilmiştir. Sibeveyh'in tercih ettiği görüş budur. Buna delil olarak şu beyiti gösterir:

"Saklan, gizlen ben amcan oğluyum, şerefin benden üstün değildir

Ve sen benim yöneticim değilsin ki beni yönetesin."

el-Kisai ve el-Ferra der ki: "Bismillah"ın anlamı "el- ilahın ismi ile" demektir. Hemzeyi hafifleterek birinci lamı ikinci lama idğam ettiler ve böylelikle bu ikisi şeddeli lam haline geldi. **Yüce Allah**'ın şu âyetinde olduğu gibi: Fakat ben (muvahhidim) Allah benim Rabbimdir." (el-Kelif, 18/38) Burada yer alan kelimesi aslında şeklindedir. Nitekim **el-Hasen** de böyle okumuştur.

Diğer taraftan "Allah" lâfzının şaşkınlık ifade eden : "velehe" kökünden türediği de söylenmiştir. el-Veleh: Aklın baştan gitmesi anlamındadır. Nitekim: Akli başından gitmiş erkek, akli başından gitmiş kadın" denilir. Su çöle akıtıldığı takdirde de denilir.

Şanı **yüce Allah**'ın sıfatlarının hakikatini bilmek, O'nun marifeti üzerinde düşünmek halindeyse, akıllar hayrete düşer ve altından kalkamaz, şaşırır kalır. Buna göre "ilah" kelimesinin aslı "velah"dır. Bu kelimenin başında yer alan hemze "vav" harfinin değişikliğe uğramış şeklidir. Nitekim (**kemer anlamına gelen**) "işah" kelimesindeki hemze de "vişâh" şeklinde "vav" ile; (**yastık anlamına gelen**) "isâde" kelimesindeki hemze vav'a dönüştürülerek "visâde" şekline getirilmiştir. Bu açıklama şekli el-Halil'den de rivayet edilmiştir, ed-Dahhak'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah"a, "ilah" denilmesinin sebebi, yaratıkların ihtiyaçlarını ona bildirip sığınmaları, sıkıntılı zamanlarında ona yalvarıp yakarmalarıdır. el-Halil b. Ahmed'in de şöyle dediği nakledilmektedir. Çünkü yaratıklar O'na sığınır.

(**Aynı anlamı ifade etmek üzere**) bu kelime şeklinde söylenir.

Bu lâfzın yükselmek anlamına gelen kökten türediği de söylenmiştir.

Araplar yüksekteki her şeye "lâh" derlerdi. O bakımdan güneş doğduğu zaman doğuşunu ifade etmek üzere ifadesini kullanırlardı.

Tapınıp ibadet etmek için kullanılan "elihe" kelimesinde ve kendisini ibadete verdiği takdirde de kullanılan "teellehe" kelimesinden türediği de söylenmiştir. **Yüce Allah**'ın (**el-A'raf, 7/127**)de yer alan şeklindeki okuyuşu da böyledir. **İbn Abbas** ve başkaları derler ki: Buradaki bu kelime "sana ibadeti.... " anlamındadır. **299 [208]**

Bunlar şöyle demektedirler: O halde Allah lâfzı, bu kökten türemektedir. Şanı **yüce Allah** lâfzının anlamı ibadette kendisine yönelinen, ibadet ile kastedilendir. Allah'ı tevhid edenleri "La ilahe illellah" şeklindeki sözleri, Allah'tan başka kendisine ibadet edilen yoktur, anlamındadır. Burada yer alan "illa" lâfzı başka anlamındadır. Yoksa istisna anlamını ifade etmez.

Bazıları da -uzak bir ihtimal olarak- şu iddiada bulunmaktadır: Bu yüce lâfızda aslanan gaib olanı kinaye yoluyla kasteden "ha (**hu**)" zamiridir. Çünkü bunlar, (**Allah'ı tanımanın**) akıllarının fitrî yapısında varolduğunu kabul ederler. O bakımdan O'na bu kinaye (**zahir**) harfi ile işaret ettiler. Daha sonra mülkiyet ifade eden "lam" harfi eklendi. Çünkü eşyayı yaratanın ve eşyalara malik olanın O olduğunu bilmişlerdir. Böylelikle bu kelime "lehu" şeklini aldı. Daha sonra ta'zim ve hürmet ifade etmek için ona elif ve lam eklendi (**böylelikle Allah oldu**).

İkinci görüş (**ki lafzatullahın zat-ı uluhiyyeti kastetmek üzere kullanılmış bir kelime olduğunu kabul edenlerin görüşüdür**): Bu görüşü aralarında **Şafî**'nin Ebu'l-Meali, el-Hattabi, el-Ğazzali, el-Mufaddal ve başkalarının da bulunduğu bir grup ilim adamı ileri sürmüştür. el-Halil ve Sibeveyh'ten de şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Elif ve lam bu lâfzın ayrılmaz harfleridir. Bu harflerin bu lâfızdan hazfedilmeleri caiz değildir. el-Hattabi de der ki: Elif ile lam'ın bu yüce ismin yapısından olduğunun ve tarif için gelmediklerinin delili bu lâfzın başına bu şekli değişmeksizin "nida harfinin" girmesidir. Mesela "ya Allah" diyebiliyoruz. Nida harfleri ise tarif için olan elif ve lam ile birlikte bir arada bulunmaz. Mesela ya Allah dediğimiz gibi ya er-Rahmân, ya er-Rahîm demeyiz. İşte bu, iki harfin (**elif ile lam harflerinin**) ismin yapısının birer parçası



olduğunu göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

## 21- "er-Rahmân" İsmi:

Yine "er-Rahmân" adının türemesi ile ilgili farklı görüşler vardır. Kimisi bu ismin türemiş bir isim olmadığını söylemektedir. Çünkü şanı **yüce Allah**'a has özel isimlerdendir. Diğer taraftan eğer bu kelime, "rahmef'den türemiş olsaydı, rahmet olunan ile birlikte de kullanılabilmeli idi ve böylelikle "Allah kullarına rahîmdir" denilebildiği gibi "Allah kullarına rahmandır" da denilebilmeli idi. Yine eğer bu isim "rahmef'den türemiş.

Olsaydı **yüce Allah**'ın ismi olarak bunu işittiklerinde Arapların tepki göstermemeleri gerekirdi. Çünkü o zaman Araplar, Rablerinin rahmet sahibi olduğunu kabul ediyorlardı. **Yüce Allah** şöyle buyurmaktadır:

"Onlara: Rahmana secde edin denildiğinde onlar: Rahman neymiş?... dediler." (el-Furkan, 25/60) Hudeybiye barışı sırasında da Ali (radiyallahü anh), **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın emriyle: "Bismillahirrahmânirrahîm" yazınca Süheyl b. Amr şöyle itiraz etmişti: Biz "Bismillahirrahmânirrahîm" in ne demek olduğunu bilmiyoruz. Bunun yerine bizim bildiğimiz şey olan "bismikellahumme" (adın ile Allah'ım) diye yaz.

**İbnu'l-Arabi der ki:** Onların bilmedikleri mevsuf (nitelenen) olan Allah değil, onun sıfatı idi. Buna delil olarak onların "Rahman kimdir?" demeyip "rahman nedir?" demelerini göstermektedir.

İbnu'l-Hassar der ki: Sanki o (İbnu'l-Arabi) -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- **yüce Allah**'ın başka âyet-i kerimede yer alan: "Ve onlar Rahmanı inkar ederler" (er-Ra'd, 13/30) âyetini hatırlamamış gibidir.

İnsanların cumhuru (çoğunluğu) "er-Rahmân" lâfzının mübalağa ifade etmek üzere "rahmet" kökünden türemiş ve mebni bir kelime olduğunu kabul etmektedir. Manası ise, eşsiz olan rahmet sahibi demektir. İşte bundan dolayı "er-Rahîm" lâfzının ikili ve çoğulu yapıldığı gibi bunun iki ve çoğulu yapılmaz.

İbnu'l-Hassar der ki: Bu kelimenin türemiş olduğunun delillerinden birisi de **Tirmizî**'nin rivayet edip sahih olduğunu belirttiği Abdurrahmân b. Avf tan gelen şu rivayettir. Abdurrahmân b. Avf, **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Aziz ve celil olan Allah buyurdu ki: Ben Rahmanım. Rahimi (akrabalığı) yarattım ve ona kendi ismimden türeyen bir isim türetip verdim. Kim onun bağına riâyet ederse ben de onu bitiştiririm. Kim de onun bağını keserse ben de onu keserim."<sup>300 [210]</sup> İşte bu hadis-i şerif er-Rahmân isminin türemiş olduğunu açıkça ortaya koyan bir nasstır. Buna muhalefetin ve görüş ayrılığına düşmenin anlamı yoktur. Arapların bu ismi tepki ile karşılamalarının sebebi **yüce Allah**'ı ve ona karşı yerine getirilmesi gereken görevleri bilmeyişlerinden dolayıdır.

## 22- er-Rahman İbranice midir?

İbnu'l-Enbârî'nin "ez-Zâhir" adlı eserinde zikrettiğine göre el-Müberred "er-Rahmân"ın İbranice bir isim olduğunu bundan dolayı da bununla birlikte er-Rahîm

isminin de zikredildiğini iddia etmiştir. Bunu ifade etmek üzere de şu beyitler delil gösterilmektedir:

"Şerefe nail olamazsınız; ister abanızı ipekle sırmalayın,

İster yenbüt (haşhaş) ağacını ufak ağaçlara dönüştürün.

İsterseniz (develerin) arkalarından ayrılmayan deve palanlarından ayrılın

Ve onların sırtlarını "Rahman ve Kur'an" diye sıvazlamayı bırakın."

Ebu İshak ez-Zeccac "Meani'l-Kur'ân"da şöyle demektedir: Ahmed b. Yahya dedi ki: "er-Rahîm" Arapça ve "er-Rahmân" İbranicedir. İşte bundan dolayı ikisi bir arada zikredilmiştir. Fakat bu kabul edilmeyen bir görüştür.

Ebu'l-Abbas der ki: Na't (niteleme) bazan övgü için olur. Mesela, şair Ce-rir demek bunun gibidir. Mutarrif in Katâde'den yüce Allah'ın: "Bismillahir-rahmânirrahîm" âyetinde kendi zatını methettiğini söylediğini nakletmiştir.

Ebu İshak der ki: Bu güzel bir açıklamadır.

Kutrub da der ki: Rahman ve Rahîmin bir arada zikredilmesi, te'kid için olabilir.

Ebu İshak der ki: Bu da güzel bir görüştür. Ve te'kidde büyük bir fayda vardır. Arapların sözünde de bu pek çoktur. Onun için ayrıca delil göstermeye ihtiyaç yoktur. Burada te'kidin faydası ise Muhammed b. Yezid tarafından şöylece açıklanmaktadır: Bu, lütuf üstüne lütuf, nimet ihsanı üzerine nimet ihsanına, bunlara rağbet edenlerin arzularını güçlendirmek ve umanın emelini boşa çıkmayacağına dair bir vaaddir.

### 23- "Rahman" ve "Rahim" Arasındaki Fark:

Rahman ve Rahîm isimleri aynı anlamı mı ifade eder, yoksa iki ayrı anlama mı gelir hususunda da ilim adamları farklı görüşler belirtmişlerdir. "Nedman ve Nedim (pişmanlık duyan)" kelimelerinde olduğu gibi aynı anlama gelirler, denilmiştir. Bu Ebu Ubeyde'nin görüşüdür. Bazıları da fa'lan (rahman kelimesinin vezni) fa'il (rahîm kelimesinin vezni) in binası gibi değildir. Çünkü fa'lan vezni ancak fiilin mübalağalı halini anlatmak için kullanılır. Mesela kızgınlık ile dolup taşmış bir kimse için "Gadbân" tabiri kullanılır. Fa'il vezni ise bazen fail ve mef'ul (yani etken ve edilgen) anlamlarını ifade edebilir. Amalles der ki:

"Savaş seni bir defa dişlerinin arasına aldı mı?

O vakit sen şefkat duyulan merhamet olunan olursun."

Buna göre "er-Rahmân" isim olarak özel, fiil olarak genel; "er-Rahîm" ise isim olarak genel, fiil olarak özeldir. Bu cumhurun görüşüdür.

Ebu Ali el-Farisî der ki: "er-Rahmân" bütün rahmet türleri hakkında kullanılan genel bir isim olup yalnız yüce Allah hakkında kullanılır. "Er-Rahîm" ise, mü'minler hakkında kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ve mü'minlere çok merhametli (rahîm)dir." (el-Ahzab, 33/43) el-Ar-zemî der ki: "er-Rahmân" yağmurlarla, duyu nimetleriyle ve genel olarak bütün nimetlerle bütün yaratıklarına merhamet edendir. "er-Rahîm" ise, onları hidâyete iletmek, onlara lütuflarda bulunmak suretiyle mü'minlere merhametli olandır.

İbnu'l-Mübarek der ki: "er-Rahmân" kendisinden istendiği zaman verendir. "er-Rahîm" ise kendisinden dilekte bulunulmadığı zaman kızıp gazaplanandır.

İbn Mâce Sünen'inde, Tirmizî de el-Cami'inde Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: **Rasûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Allah'tan dilekte bulunmayana Allah gazab eder." Bu lâfız Tirmizî'ye aittir. <sup>301 [213]</sup> İbn Mâce de der ki: "**Yüce Allah**'a dua etmeyene Allah gazab eder." <sup>302 [214]</sup> İbn Mâce der ki: Ben Ebu Zur'a'ya bu senette sözü geçen Ebu Salih hakkında soru sorduğumda şöyle dedi: Bu kendisine el-Farisi ismi verilen kişi olup Huzistanlıdır. Adını bilmiyorum. Şairlerden birisi de bu anlamı kabul ederek şöyle demiştir:

"O'ndan dilekte bulunmayı terkettin mi Allah gazab eder

Adem oğlancığı ise kendisinden istendi mi gazaplanır."

İbn Abbas der ki: Bunlar rakîk (ince anlamlar ifade eden) iki isimdir. Birisi ötekinden daha rakîkdir. Yani daha çok rahmet ifade eder.

el-Hattabî der ki: Bu müşkil bir ifadedir. Çünkü rakîkliğin **yüce Allah**'ın sıfatlarından hiçbirisiyle bir alakası yoktur.

el-Huseyn b. el-Fadl el-Beceli der ki: Bu şekildeki bir rivayet ravinin vehminden kaynaklanmaktadır. Çünkü inceliğin (rikkatin) **yüce Allah**'ın sıfatlarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Bu ifadenin doğru şekli: Erfak "Bunlar biri ötekinden daha refik (rfk ve yumuşaklık) olan iki isimdir." Rıfk ise, aziz ve celil olan Allah'ın sıfatlarındandır. Nitekim **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah refik (yumuşak merhametli) dir, rıfkı sever ve katılığa karşılık olarak vermediği şeyleri rıfka karşılık olarak verir."<sup>303</sup>

## 24- "er-Rahmân" İsmi:

İlim adamlarının çoğunluğu, "er-Rahmân"ın **yüce Allah**'ın özel ismi olup başkasına verilmesinin caiz olmadığı kanaatindedir. **Yüce Allah**'ın şu buyrukları bunu göstermektedir:

"De ki: İster Allah diye dua edin ister Rahman diye dua edin." (el-İsra, 17/110) Burada görüldüğü gibi er-Rahmân ismi başkasının ortaklığının sözkonusu olmadığı diğer ismi olan "Allah" lâfzına denk ve eşit olarak zikredilmiştir. Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır:

"Senden önce gönderdiğimiz **peygamber**lerimize sor: Rah-mân'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?" (ez-Zuhruf, 43/45) Burada **yüce Allah**, ibadete hak kazananın "Rahman" olduğunu haber vermektedir. Müseyleme el-Kezzab (Allah'ın laneti üzerine olsun) kendisine "rahmânul-yemame" adını vermek cesaretini göstermiştir. Müseyleme kendisine bu ismi verir vermez, hemen onun kulağına "el-Kezzab (çok yalancı)" şeklindeki sıfatı ulaşıverdi. Bundan dolayı şanı yüce olan Allah, "el-Kezzab" sıfatını onun adının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Her ne kadar

<sup>301 [213]</sup> Tirmizî, Dua 2; Müsned, II, 477.

<sup>302 [214]</sup> İbn Mâce, Duâ 1

<sup>303 [215]</sup> Müsned, IV, 87

her kafir, aynı zamanda yalancı ise de bu nitelik Müseyleme'nin kendisi ile tanındığı bir özel sıfat halini almış ve **yüce Allah**, bu niteliği onun adının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. er-Rahmân ismi ile ilgili olarak onun **yüce Allah**'ın ism-i a'zamı olduğu da söylenmiştir. Bunu İbnu'l-Arabi zikretmiştir.

## 25- "er-Rahîm" İsmi:

"er-Rahîm" yaratıklar için mutlak bir niteliktir. "er-Rahmân" isminde genel bir anlam bulunduğundan dolayı bizim sözlerimizde de tenzile (**vahye**) uygun olarak "er-Rahîm" den önce zikredilmiştir. Bu el-Mehdevî'nin açıklamasıdır.

Şöyle de denilmiştir: er-Rahîm'in anlamı, sizin Allah'ı ve er-Rahmân'ı bulmanız er-Rahîm iledir. Çünkü er-Rahîm, Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'ın niteliğidir. **Yüce Allah**, onu şu âyetinde böyle nitelemiştir:

"O rauf (**çok şefkatli**) ve rahim (**çok merhametli**) dir." (**et-Tevbe**, 9/129) Bu açıklamayı yapan, mananın şöyle olduğunu kastetmiş gibidir: "Bismillahirrahmâni ve birrahîmi" yani ve Muhammed (**sallallahü aleyhi ve sellem**) aracılığıyla bana ulaştınız. Yani ona uymak ve onun getirdiklerine tabi olmak sayesinde sizler benim sevabımı, lütuf ve ihsanımı ve vechime nazarı elde edebildiniz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

## 26- "Besmele"nin Genel Anlamı'na Dair Bazı Rivayetler:

Ali b. Ebi Talib (**kerramallahü veche**)'den **yüce Allah**'ın: "Bismillah" lâfzı ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: O, her türlü hastalığa karşı şifa ve her türlü devaya karşılık da bir yardımdır. "er-Rahmân" ise ona iman eden herkese yardımdır. Bu, kendisinden başkasına bu ismin verilemeyeceği zatın ismidir. "er-Rahîm" ise tevbe edene, iman edip salih amel işleyene merhametlidir demektir.

Kimisi, bu lâfzı (**yani bismillahirrahmânirrahîm'i**) harfleri esas alarak açıklamıştır. Osman b. Affan'dan rivayet edildiğine göre o, **Rasûlullah** (**sallallahü aleyhi ve sellem**)'a "bismillahirrahmânirrahîm"ın açıklamasını sormuş o da şöyle buyurmuş: "Ba, **yüce Allah**'ın belası (**sınaması**) ruhu, aydınlığı, parlaklığı ve yüceliği; sin **yüce Allah**'ın üstünlüğü, mim Allah'ın mülkü demektir. Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Rahman ise, yarattıklarından iyi olana da kötü ve günahkar olana da merhametli olan demektir. Rahîm ise, özellikle mü'min-lere karşı şefkatli ve merhametli olan demektir."

Ka'b el-Ahbar'ın da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bu, **yüce Allah**'ın göz kamaştırıcılığı, sin yüceliği demektir. O'ndan yüce hiçbir şey yoktur. Mim onun mutlak malikiyetini ifade eder. O, herşeye kadir olandır. O'na karşı hiçbir kimse çıkamaz, mağlup edemez.

Şöyle de denilmiştir: Her bir harf, **yüce Allah**'ın isimlerinden birisinin başlangıcıdır. Ba basir adının, sin semî' adının, mim melik adının, elif Allah adının, lam latîf adının, ha hadî adının, ra râzık adının, ha halîm adının, nun nur adının birinci harfidir. Bütün bunların anlamı ise, herşeyin başlangıcı esnasında şanı **yüce Allah**'a dua etmektir.

## 27- Besmele ile Fatiha'nın Okunuşu:

(Bismelenin son kelimesi olan): "er-Rahîm" lâfzının "elhamdülillah" ile bitişik okunması hususunda ihtilaf edilmiştir. Umm Seleme'den rivayet edildiğine göre **Peygamber** (sallallahü aleyhi ve sellem), mim harfini sükunlu okuyup vak'f yapar ve maktu' bir elif ile başlayarak: şeklinde okurdu.

**Kufeliler**den bir grup bu şekilde okumuştur. Ancak çoğunluk ise: şeklinde okumuşlardır. Yani "er-Rahîmi" şeklinde esrelî ve "elhamdü"deki elifi vaslederek .... er-Rahîmi'1-Hamdü... (şeklinde) okursun.

**el-Kisâi**, kimi Arapların, mim harfini üstünlü ve elifin vasledilmesi şeklinde er-Rahîme'1-Hamdü... diye okuduğunu nakletmektedir. Bu, şöyle açıklanır: Mim harfi sükûnlü okunur, elif kat' ile okunur. Sonra elifin harekesi mime aktarılarak elif hazfedilir.

**İbn Atiyye** der ki: Bildiğim kadarıyla bu herhangi bir kimsenin kıraati olarak rivayet edilmemiştir. Yahya b. Ziyad'ın **yüce Allah**'ın: âyetini okuyuşu ile ilgili görüşü de böyledir.

-----

## 77 – TE'VİL VE TEFSİRİN MÂNASI, TEFSİRİN ŞEREFİ VE ONA DUYULAN İHTİYAÇ

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

**Tefsir** kelimesi, beyan ve keşf mânasına gelen \*\*\*\*\* masdarından tef'il babında bir kelimedir. Gün aydınlandığında \*\*\*\*\* denildiği gibi, aydınlanma mânasına gelen \*\*\*\*\* kelimesinden kalbedilmiştir. \*\*\*\*\* kelimesinden olduğu da söylenir. Bu kelime, doktorun idrar tahlilinde, hastalığı keşfetmede kullandığı cam tüp mânasındadır.

**Tevîl**, rucu mânasında, \*\*\*\*\* masdarından alınan bir kelimedir.

**Tevîl**; âyeti muhtemel mânalarından birine tevcih etmektir.

**Tevîl** kelimesinin, siyaset mânasında olan \*\*\*\*\* masdarından geldiği de söylenir. Bir sözü **tevil** eden, o sözün inceliğine inen, taşıdığı mânayı yerinde kullanan kimse demektir.

Ulema, **tefsir** ve **tevil** kelimeleri hakkında farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

**Ebû Ubeyd** ve **Bazı ulema**, her iki kelimenin aynı mânada olduğu görüşündedir. **Bazı ulema**, tefsirle tevilin aynı mânada olduğu görüşüne katılmamışlar, hatta **İbn-i Habib en-Neysabûri**: Zamanımızda o kadar çok müfessir ortaya çıktı ki onlara, **tefsir** ile **tevil** arasındaki fark sorulsa, buna cevap vermede aciz kalırlar, demiştir.

**Râgıb İsfehânî** şöyle der: **Tefsir**, **tevil**den daha umumi mânadadır.

**Tefsir**; ekseriyetle kelimeler ve müfred mânalarında;

**Tevîl** ise daha çok, kelimelerin mânası ve cümlelerde kullanılır.

**Tevîl** deyiimi, daha ziyade ilahi kitaplarda,

**Tefsir** ise hem ilahi, hem de bunun dışındaki kitaplarda kullanılır.

**Bazıları tefsiri**, kelimenin sadece bir mânasını açıklama;

**Tevili** de, bazı delillere dayanarak kelimeyi, muhtelif mânalarından birine tevcih etmektir, şeklinde tarif etmişlerdir.

**Maturidi**, bu kelimeleri şöyle tarif eder:

**Tefsir**, şu kelimededen murad edilen kesin mâna şudur, Allahü teâlâ bununla şunu kastetmiştir, şeklinde, şehadette bulunmaktır. Şayet bu mânaya geldiğini gösteren kesin bir delil varsa, bu tefsir, sahih bir tefsirdir.

**Tevil** ise, kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın muradı budur, şeklinde şehadette bulunmadan, kelimenin muhtemel mânalarından birini tercih etmektir.

**Ebû Talib Taglebi** de bunları şöyle tarif eder:

**Tefsir**; bir kelimeyi, hakiki veya mecâzi mânasiyle açıklamaya denir. Mesela \*\*\*\*\* kelimesinin \*\*\*\*\* kelimesiyle, \*\*\*\*\* kelimesinin \*\*\*\*\* kelimesiyle tefsiri, buna misaldir.

**Tevil** ise; kelimenin batını mânasının tefsiridir. Kelime, \*\*\*\*\* masdarından alınmıştır; bir şeyin neticesine ulaşmak için aslına dönme mânasındadır.

**Tevil**, murad edilen gerçek mânayı bildirmektir.

**Tefsir** ise, murad edilen mânanın delilini bildirmektir. Kelime, murad edilen mânayı ortaya çıkarır, mânayı ortaya çıkaran da, tefsire işaret eden delildir. Buna örnek, \*\*\*\*\* (**Fecr, 14.**) âyetidir. Âyetteki \*\*\*\*\* kelimesi, bu kelimenin masdarından alınmış, murakaba mânasında tefsir edilmiştir. \*\*\*\*\* kelimesi, mif'al veznindedir. Bu âyetin **tevili** ise; Allah'ın emirlerini küçümsememek, bu emirleri yerine getirmede gaflete düşmekten sakınmak şeklindedir. Kelimenin lügat mânası dışında, kati delillerin bulunması, kelimedeki murad edilen mânanın açıklanmasını gerektirir.

**İsbahani** «**Tefsir**»inde şöyle der:

**Ulemaya göre**, âyetin mânasını keşf ve muradını beyan etme demek olan **tefsir**, bir kelimenin müşkil ve zâhiri mânasına nazaran, daha umumi bir mânadadır.

**Tevil**, ekseriyetle cümlelerde yapılır.

**Tefsir** ise, ya \*\*\*\*\* ve \*\*\*\*\* gibi garip kelimelerde veya \*\*\*\*\* âyetinde olduğu gibi, izahı gerektiren veciz sözlerde veya \*\*\*\*\* «(**haram ayı**) ertelemek küfürde daha ileri gitmektir.» (**Tevbe, 37.**) ile \*\*\*\*\* (**Bakara, 189.**) âyetlerinde olduğu gibi, âyetin nüzûlüne sebep olan olayı bilmek suretiyle bu olaydan dolayı âyetin ihtiva ettiği mânayı tasvir eden cümlelerde yapılır.

Kelimenin **tevili**, bazen umumi, bazen de hususi mânada yapılır. Mesela, \*\*\*\*\* kelimesi, bazı âyetlerde mutlak inkâr olarak umumi, bazı âyetlerde ise Allah'ı inkâr olarak hususi mâna ifade eder. İman kelimesi de böyledir. Bazı âyetlerde mutlak mânada inanmak, bazı âyetlerde ise Allah'a inanmak mânasına gelir.

**Tevil** ayrıca, müşterek mâna taşıyan kelimelerde yapılır. Mesela, \*\*\*\*\* kelimesi \*\*\*\*\* ve \*\*\*\*\* mânasında kullanılmıştır.



Bazı ulema tefsirin rivâyete; tevilin dirayete, dayanarak yapıldığını söyler.

Ebû Nasr el-Kuşeyrî şöyle demiştir:

Tefsir; teville nazaran, rivâyetlere uymak, onları duymak veya istinbata bağlı kalmak suretiyle yapılır.

Bir kısım ulema tefsiri şöyle tarif eder: Mânası Allah'ın kitabıyla açıklanan sahih sünnetle tayin edilen şeye, tefsir adı verilir. Böylece âyetin mânası, kendiliğinden ortaya çıkmış, vuzuha kavuşmuş olur. Bu durumda âyeti tefsir edenin şahsi görüşüne veya bir başka mâna aramasına ihtiyaç kalmaz, âyetin mânasını olduğu şekilde kabul ederek, mânayı aşmaz.

Tevil de, ilmiyle amil, edebî ilimlerde mahir olan bilginlerin, âyetlerdeki incelikleri bulup çıkarmalarıdır. Aralarında Begavî ve Kevâşî'nin de bulunduğu Bazı ulema şöyle der:

Tevil; istinbat yoluyla, kitab ve sünnet'e muhalif olmadan, âyetteki mevcut mânayı, bir önceki ve bir sonraki âyetin mânasına uyacak şekilde, mâna vermektir.

Bazı ulema da şöyle der:

İstılahta tefsir; âyetlerin nüzûlü, bunların ihtiva ettiği çeşitli yönler ve olaylar, inş sebeplerini bilmek, Mekki-Medenî, muhkem müteşâbih, nâsih-mensûh, hususi-umumi, mutlak-mukayyed, mücmel-müfesser mânaları tesbit etmek, helal ve haram, vaad ve vaid, emir ve nehiy, ibretli ifade ve emsalu'l-Kur'ân'a uymaktır.

Ebû Hayyân bu konuda şöyle der:

Tefsir; âyetlerdeki kelimelerin telaffuzu, işaret ettikleri mânalar, müfret ve terkip halindeki hükümleri, terkip halinde taşıdığı mânaları, bu mânalarla ilgili olan yönleri araştıran bir ilimdir.

Tarifteki ilim kelimesinden kastımız, umumi mânada kastedilen ilimdir.

Âyetlerdeki kelimelerin telaffuzu sözünden kastımız, kırâat ilmidir.

İşaret ettikleri mânalar sözünden kastımız, bu kelimelerin delalet ettiği mânalardır. Bu husus müfessirin, tefsir ilminde muhtaç olduğu lügat ilmidir.

Müfred ve terkip halindeki hükümleri sözünden kastımız; sarf, beyan ve bedi ilimleridir.

Terkip halindeki hükümleri sözünden kastımız; kelimelerin hakiki ve mecâzi mânalarıdır. Çünkü terkiplerindeki ifadenin zâhiri, belli bir mânaya işaret ettiği halde, bu mânaya hamli mümkün olmadığından, mecâzi mânaya hamledilir.

Bu mânalarla ilgili yönleri sözünden kastımız; neshin, sebab-i nüzûlün, mübhematı açıklayan kıssaların bilinmesidir.

Zerkeşî ise şöyle der: Resûlüllah'a nâzil olan Kur'ân'ın mânalarını açıklamak, ihtiva ettiği hükümleri çıkarmaktır. Bunu yapabilmek için; lügat, nahiv, sarf, ilm-i beyan, usûl-i fıkıh ve kırâat ilmine müracaat edilir, ayrıca sebab-i nüzûl ile nâsih-mensûh'a ihtiyaç duyulur.

## 1- Tefsire Duyulan İhtiyaç

Tefsire duyulan ihtiyaç konusunda **Bazı ulema** şöyle der: Şurası bilinen bir gerçektir ki Allah kullarına, anladıkları dille hitap etmiştir. Bu yüzden her resûlü, içinde bulunduğu milletin diliyle göndermiş, Kitabını onların diliyle indirmiştir. Tefsire duyulan ihtiyaç konusu, bazı kaideler verildikten sonra ele alınacaktır. Bu kaideler şunlardır: Kitap yazan herkes, şerhe ihtiyaç duyulmaksızın bizatihi anlaşılması için yazar. Bir kitabın şerhinde, şu üç yönde ihtiyaç duyulur:

1- Müellifin geniş bir bilgiye sahip olmasıdır. Müellif, bu geniş ilminden dolayı, veciz bir kelimedede dakik mânaları toplar. Belki bu yüzden murad ettiği mânanın anlaşılması güçleşir. Cümlelerindeki bu güç mânayı ortaya çıkarmak için şerhi gerekir. Bu bakımdan müellifin, eserini bizzat şerhetmesi, murad ettiği mânanın anlaşılması bakımından, bir başkasının şerhinden daha açık olur.

2- Müellif, bir meselenin bazı yönlerini veya ona bağlı sebeplerde açıklık olduğu düşüncesiyle, bunlara fazla dikkat etmeyebilir. Veya, üzerinde durduğu mesele, ayrı bir ilim konusu olabilir. Bu durumda eserin kapalı yönlerini açıklamak üzere, sarih ihtiyaç duyulur.

3- Bir kelimenin mecâzi, lâfzan müşterek veya iltizami mânaları gibi, farklı mânaya gelme ihtimalinin bulunmasıdır. Bu durumda eser, müellifin gayesini ve tercihini açıklamak üzere sarih ihtiyaç duyar. Bir eserde; müellifin u-nuttuğu, hataya düştüğü, bir şeyi tekrar ettiği veya müphem bıraktığı mânalar her zaman görülebilir. Bu yüzden eser, bu gibi hususlara açıklık getirmek üzere, sarih ihtiyaç duyar.

Bu hususu açıkladıktan sonra şunları söyleyebiliriz: Kur'ân, Arapça'nın en fasih olduğu bir zamanda nâzil olmuştur. Bu dili konuşanlar, Kur'ân'ın zâhiri mânası ve ahkâmını kolayca anlıyordu. Fakat batını mânasındaki incelikleri ise, Resûlullah'dan sorup öğrenmekle anlayabiliyorlardı. Mesela Sahâbe; \*\*\*\*\* «**..imanlarına zulüm karıştırmayanlar..**» (En'âm, 82.) âyeti nâzil olduğunda, âyetin zâhiri mânasına kapılarak: Hangimiz, nefsimize zulmetmiyoruz?» dediler. **Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) sordukları bu âyeti, \*\*\*\*\* «**..şirk elbette büyük bir zulümdür.**» (Lokman, 13.) âyetini delil getirerek tefsir etmiştir. Ayrıca Hazret-i Âişe **Resûlullah**'a (İnşikâk, 7-8.) âyetlerindeki kolay hesabın ne olduğunu sorduğunda **Resûlullah**: Bu bir arzıdır, buyurmuştur. Başka bir misal de, Adiyy b. Ebî **Hâtim**'in **Resûlullah**'a sorduğu beyaz, siyah iplik meselesidir.

Sahâbe-i Kirâm, Kur'ân'ın mânasını anlamada **Resûlullah**'ın tefsirine muhtaç oldukları gibi, aynı ihtiyacı biz de duymaktayız. Buna ilâveten Sahâbe'nin, zâhiri hükümlerde ihtiyaç duymadıkları tefsire, bizler ihtiyaç duymaktayız. Bu noktada eksikliğimiz, Arap dilinin hususiyetlerini iyice öğrenmeden, Kur'ân'ı anlamadaki acizliğimizdir. Bu bakımdan bizler, tefsire en çok muhtaç olan kimseleriz. Şurası bilinen bir gerçektir ki, bazı âyetlerin tefsiri; veciz ifadeleri genişletmek, mânalarını açıklamakla yapıldığı gibi, **Bazıların** tefsiri de, muhtemel mânalardan birini tercih etmekle yapılır.

**Huveyyi** şöyle der: Tefsir ilmi, hem zor, hem de kolay bir ilimdir. Tefsirin zorluğu, değişik yönlerden kendini gösterir. Burada en önemli zorluk, Kur'ân'ın Allah kelamı

olmasıdır. İnsan, Allah'ın muradına, Kur'ân'ı dinlemekle ulaşamaz. Ayrıca muradını anlamak için, Allah'a vasıl imkanı da yoktur. Halbuki, darb-ı mesel veya şiirler böyle değildir. İnsanın bunları, sahibinin ağzından duyup öğrenmesi veya bunları duyan birinden duyması mümkündür. Kur'ân'ın tefsiri ise kesindir; ancak **Resûlüllah**'tan duymakla bilinir. Kur'ân'ın az sayıdaki âyetleri hariç, Allah'ın muradını anlamak zordur. Allah'ın murad ettiği mânayı bilmek, bazı emare ve delillere muhtaçtır. Bundaki hikmet Allah'ın kullarını Kitabı üzerinde düşünmeye sevk etmek istemesidir. Bu yüzden Resûlüne, her âyetteki muradını açıklamayı emretmemiştir.

## 2- Tefsir İlminin Şerefi

6272 Tefsir ilminin şerefi, bilinen bir gerçektir. Cenab-ı Hak: \*\*\*\*\* **«Dilediğine hikmeti verir. Hikmet verilen kimseye çok hayır verilmiştir.»** (Bakara, 269.) buyurmuştur.

**İbn-i Ebî Hâtim** ve diğer muhaddisler, İbn-i Ebî Talha tarikiyle **İbn-i Abbâs**'ın \*\*\*\*\* âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyetteki hikmet kelimesi, Kur'ân'ın nâsihi-mensûhunu, muhkem ve müteşabihini, ilk ve son inen â-yetlerini, helal ve haram ile emsalini bilmek mânasındadır.

**İbn-i Merdeveyh**, Cuveybir tarikiyle, Dahhak'ın **İbn-i Abbâs**'dan merfuan yaptığı rivâyette \*\*\*\*\* âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyetteki hikmet, Kur'ân'dır. **İbn-i Abbâs** bunun, Kur'ân'ın tefsiri olduğunu söyler. Çünkü bu tefsiri iyiler de, facirler de okur.

**İbn-i Ebî Hâtim**, Ebû'd-Derda'nın \*\*\*\*\* âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyetteki hikmet, Kur'ân'ı okumak üzerinde düşünmek mânasındadır. Bu rivâyetin bir benzerini **İbn-i Cerîr**, **Mücahid**, Ebû'l-Âliyye ve Katade'den rivâyet etmiştir.

\*\*\*\*\* **«Biz bu misalleri insanlara anlatıyoruz ama; onları bilenlerden başkası düşünüp anlamaz.»** (Ankebût, 43.) âyeti hakkında **İbn-i Ebî Hâtim**, Amr b. Mürre'nin şöyle dediğini nakleder: Kur'ân-da bu âyet kadar beni hüznölendiren bir âyete rastlamadım; çünkü mânasını bilmediğim âyetler vardır.

**Ebû Ubeyd**, Hasan-i Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Allah, indirdiği her âyetin, kimin hakkında indiğini ve âyetten murad ettiği mânanın bilinmesini ister.

**Ebû Zerri'l-Herevi**, «Fedailu'l-Kur'ân» adlı eserinde Said b. Cubeyr tarikiyle **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ı okuyup da tefsirini bilmeyen, şiiri hızlıca okuyan Arabi gibidir.

**Beyhaki** ve diğer muhaddisler, Ebû Hüreyre'den merfuan şu rivâyette bulunmuşlardır: Kur'ân'ın irabını yapınız, garip kelimelerini öğreniniz. **İbnu'l-Enbari**, Hazret-i Ebubekr'in şöyle dediğini nakleder: Kur'ân'dan bir âyetin irabını yapmam, o âyeti ezberlememden daha iyidir. Yine Abdullah b. Bureyde'den yaptığı rivâyette, Eshâb'dan birinin şöyle dediğini nakleder: Bir âyetin irabını yapmak için kırk gün yolculuk yapacağımı bilsem, bu yolculuğa katlanırdım. Ayrıca, Şabi tarikiyle şöyle dediğini rivâyet eder; Hazret-i Ömer: Kur'ân'ı okuyup irabını yapan kimse, Allah katında şehidlik mertebesine nail olur, buyurmuştur.

Bu rivâyetlerden sonra şunu ilâve etmek isterim: Baha göre rivâyetler, Kur'ân'ın tefsirini ve açıklamasını teşvik eden âyetlerdir. **İrab**, nahiv ilminde sonradan çıkan bir ıstılahtır. Çünkü Sahâbe-i Kirâm konuştukları dili çok iyi bildiklerinden, irab bilmelerine ihtiyaç yoktu. **İbn-i Nakîb**'in de aynı görüşte olduğunu gördüm. **İbn-i Nakîb**, bunun sınaî irab olduğunu söylerse de, bu görüşü yerinde değildir. Kur'ân'ın irabına dair **Silefi**, «et-Tuyurat»ında İbn-i Ömer' den merfuan şu rivâyeti nakleder: Kur'ân'ın irabını yapınız, size tefsirini öğretir.

Ulemanın icmaina göre **tefsir**, farz-ı kifayedir, şeri ilimlerden üçünün en önemlisidir.

**İsbahani** şöyle der: İnsanın yapacağı en şerefli hizmet, Kur'ân'ı tefsir etmektir. Bu sözü şöyle açıklayabiliriz:

Bir sanatın değeri, kuyumculukta olduğu gibi, o sanatın kendisindedir. Çünkü kuyumculuk, deri tabaklama mesleğinden daha üstündür. Kuyumcu altın ve gümüşle uğraşırken, tabakçı ölü hayvan derileriyle uğraşır.

Bir sanatın değeri; tıp ilminde olduğu gibi, sanatın gayesine bağlıdır. Mesela tıp ilmi, çöpçülükten daha şereflidir. Çünkü gayesi, insanın sıhhatiyle uğraşmaktır. Çöpçünün gayesi temizliği sağlamaktır.

Sanatın değeri ayrıca, fıkıh ilminde olduğu gibi, duyulan ihtiyacın derecesine göre olur. Tıbbı nazaran fıkıh ilmi, çok ihtiyaç duyulan bir ilimdir. İnsan her hal ü karda **fıkıh ilmi**ne muhtaçtır. Çünkü din ve dünya hayatını ıslah ederek nizama koyan, tıp ilmi değil, fıkıh ilmidir. Tıbbı ancak, bazı anlarda, bazı kimseler muhtaçtır.

Bu husus anlaşılınca **tefsir ilmi** hakkında şunları söyleyebiliriz: **Tefsir ilmi**, şu üç yönden şerefe sahiptir:

a- Mevzuu yönüyledir, tefsirin mevzuu, her hikmetin kaynağı, her faziletin aslı olan, Allah kelmamıdır. Kur'ân'da önceki milletler kadar, sizden sonrakilerin de haberleri, aranızda cari olan hükümler vardır. Kur'ân ne kadar okunsa bıkmaz, hikmetleri tükenmek bilmez.

b- Gayesi yönüyledir; tefsirin gayesi, Allah'ın emirlerine sınıksız sarılmak ebedi saadete ermektir.

c- Duyulan ihtiyaçtır; çünkü dünya ve ahiretle ilgili her türlü olgunluk, dini ve dünyevi ilimlerle sağlanır. Bütün bunlar, Kur'ân'da mevcut ilme dayanır.

## **78 - MÜFESSİRDE ARANAN ŞARTLAR VE UYMASI GEREKEN ESASLAR**

Bu konuda ulema şöyle der:

**Kur'ân-ı Kerim**i tefsir etmek isteyen kimse, âyetlerinin tefsirini önce **Kur'ân**'da arar. Çünkü Kur'ân'ın bir yerinde mücmel olarak geçen bir âyet, başka bir yerde tefsir edilmiştir. Keza bir sûrede muhtasar olarak geçen bir âyet, Kur'ân'ın bir başka sûresinde genişçe anlatılmıştır.

**İbnu'l-Cevzi**, Kur'ân'ın bir sûresinde **mücmel** olan âyetin, diğer bir sûrede açıklandığına dair bir kitabı telif etmiştir. Mücmel bahsinde bu kitab'dan bazı misaller vermişim.

Eğer müfessir tefsirini **Kur'ân-ı Kerim**de bulamazsa, **sünnette** arar. Çünkü sünnet, Kur'ân'ın tefsiri ve izahıdır. Nitekim **İmâm Şâfiî** şöyle demiştir: **Resûlullah**'ın verdiği her hüküm, Kur'ân'dan aldığı mânadır. Çünkü Allahü teâlâ \*\*\*\*\* «Biz kitabı sana hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin» (Nisâ, 105.) buyurmuştur. **Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) ise:

Şunu iyice bilin ki bana, Kur'an'la birlikte bir benzeri verilmiştir; o da sünnettir, buyurmuştur.

Eğer müfessir, âyetin tefsirini sünnette de bulamazsa, **Sahâbe'nin sözlerine** müracaat eder. Çünkü Sahâbe, **Kur'ân-ı Kerim**'in nüzûlü esnasında geçen olaylara ve sebeplere şahid oldukları, Arap diline hakimiyetleri, gerçek ilim ve amel-i salih üzere olmaları sebebiyle, tefsirini en iyi bilenlerdir. **Hâkim** «Müstedrek»inde bu hususu şöyle açıklar: Vahyin nüzûlüne şahid olan Sahâbe'nin tefsiri, **merfu haber** hükmündedir.

**6287 İmâm Ebû Talib et-Taberi** «Tefsir»inin mukaddimesinde müfessirde aranan şartlar hakkında şöyle der:

Müfessirde aranan **ilk şart**, inancının sağlam olması ve dinin esaslarına bağlı kalmasıdır. İnancı hususunda tenkide uğrayan bir kimseye dünya işlerinde güven duyulmazken, din hususunda nasıl güven duyulur? Ayrıca dünya işleri hakkında verdiği bilgilere, dinen güven duyulmazken Allah'ın kelamı hakkında verdiği bilgilere nasıl güven duyulur?

Eğer bu kimse **ilhad** ile itham olunmuş ise, fitne çıkarmasından, ardnıyeti ve hilesinden emin olunamaz. **Rafizilerin** aşırıları ile **Batınilerin** durumu aynen böyledir.

Eğer o, nefsanî arzularına kapılmış ise, bu arzuları istikametinde hareket etmeyeceğinden kimse emin olamaz. Bu aynen, **Kaderiyye**'nin durumu gibidir. Onlardan biri tefsir sahasında bir eser yazdığında gayesi; bu konuda yeterli bilgisi olmayan kimseleri, selefe tabi olmaktan ve hidayet yolunu tutmaktan alıkoymaktır.

Bu durumda müfessirin, **Hazret-i Peygamber**'den, **Eshâb**'ından ve **tâbi'ûndan** yapılan nakillere dayanması, sonradan ortaya çıkan uydurma haberlerden de uzak durması gerekir.

Bir âyetin tefsirinde **Sahâbe kavlinin** birbirinden farklı olduğu görülürse, aralarını telif etmek de mümkün ise, bu kaviller telif edilir. Mesela Sahâbenin Fatiha sûresinde geçen \*\*\*\*\* âyeti hakkındaki kavilleri aynı noktada toplanmaktadır. Müfessir bu kavillerden, diğerini de içine alan bir kavli seçer. Böylece, Kur'ân'ın ifadesi ile Enbiya'nın tabi olduğu hidayet arasındaki zâhiri fark, ortadan kalkmış olur.

Müfessir; ister **Resûlullah**'ın ister Hazret-i Ebubekir veya Hazret-i Ömer'in tefsire dair sözlerini alsın, âyeti Allah'ın muradına uygun bir şekilde tefsir etmiş olur. Eğer kaviller arasında farklılık olur, bunların telafisi de mümkün olmazsa müfessir, hakkında bir haber sabit olan görüşü tercih eder. Eğer nakli bir haber bulunamazsa, istidlal yoluyla bir görüş çıkabilirse, bu görüşü tercih eder. Mesela; hurûf-i mukatta'nın mânası hakkında ileri sürülen görüşlerden, bu harflerin kasem harfi olduğunu söyleyenin görüşü, tercih edilir.

Şayet, murad edilen mânaya ait deliller arasında bir fark olursa müfessir, bu konuda bir karışıklık olduğunu bilir, Allah'ın bu harflerden murad ettiği mânaya inanır, bu mânayı kendine göre tayin etmeğe çalışmadan, mücmel mâna veya müteşâbih âyet olarak kabul eder.

Müfessirde olması gereken **şartlardan biri** de, doğru bir tefsir yapabilmesi için, **kullandığı ifadelerin** âyetin tefsirine uygun ifadeler olmasıdır. Çünkü Cenab-ı Hak, \*\*\*\*\* **«Ama bizim uğrumuza cihad edenlere biz yollarımızı açarız..»** (Ankebût, 69.) buyurmuştur.

Müfessirin gayesi, dünya menfaatlarından uzak olduğu sürece, halisane olur. Şayet dünyaya rağbet edecek olursa, yaptığı tefsir kendisini istediği gayeye ulaştıramayacağı gibi, yanlış bir amelde de bulunmuş olur.

Bütün bu şartlara ilâveten müfessir, âyetlerdeki muhtelif mânalara dikkat etmek suretiyle, irab kaidelerini de iyice bilmesi gerekir. Yaptığı tefsire uyararak, ister hakikat, ister mecâz olsun, dilin asli yapısından uzaklaşırsa, tefsiri geçersiz olur.

Bazı müfessirler \*\*\*\*\* (En'âm, 91.) âyetini **Allah de, onları kendi haline bırakıver,** şeklinde tefsir etmiş, âyetteki haber cümlesinin mahzuf olduğunu düşünememiştir. Halbuki âyetin takdiri, **Kur'ân'ı Allah indirdi de, sonra onları kendi haline bırakıver,** şeklindedir. Buraya kadar verilen bilgiler, Ebû Talib'den alınmıştır.

**İbn-i Teymiyye**, Usul-i Tefsire dair yazdığı kitabında şöyle der: **Resûlüllah**'ın Sahâbe'ye, Kur'ân'ın kelimelerini açıkladığı gibi, mânasını da açıkladığının bilinmesi gerekir. \*\*\*\*\* **«..kendilerine indirileni açıklayasın diye.»** (Nahl, 44.) âyeti bunu ifade etmektedir.

**Ebû AbdırRahmân es-Sülemî** şöyle der: Osman b. Affan, Abdullah b. Mesûd gibi bize Kur'ân okumasını öğreten Sahabiler, **Resûlüllah**'dan on âyetin mânasını öğrenip amel etmedikçe, başka âyetlere geçmezler; **Biz Kur'ânı, ilmi ve ameliyle birlikte öğrendik,** derlerdi. Bu yüzden bir sûrenin ezberlenmesi, uzun bir zaman alırdı. **Ahmed b. Hanbel**, «Müsned»inde rivâyet ettiğine göre, Enes şöyle demiştir: Sahâbe'den biri Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini ezberlediğinde, onların bu ezberi gözümüzde büyüdü.

**Mâlik**, «Muvatta»ında, İbn-i Ömer'in Bakara sûresini sekiz senede ezberlediğini rivâyet etmiştir. Sahâbe'nin bu davranışı, \*\*\*\*\* **«(Bu Kur'ân), çok mübarek bir kitap'tır. Onu sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler..»** (Sâd, 29.), \*\*\*\*\* **«Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı?..»** (Nisâ, 82.) âyetlerine dayanır. Çünkü mânasını anlamadan âyetler üzerinde düşünmek, mümkün değildir.

Tıb veya matematik gibi belli bir ilim dalında yazılan kitapları okuyanların, bu kitablara ait şerhlerden istifade etmeden okumaları mümkün değilken, Mü'minlerin temel kitabı olan, kurtuluş ve saadetlerini sağlayan, dünyevi ve uhrevi işlerinde kendilerine destek olan Allah kelamı, nasıl olur da tefsire muhtaç olmaz! Kur'ân'ın tefsiri hususunda, Sahâbe-i Kirâm arasında, gerçekten az denecek kadar ihtilaf mevcuttu.



Tâbiun arasında bu ihtilaf, Sahâbe'ye nazaran biraz daha fazla olmuşsa da bu, daha sonrakilerin yanında gene de az sayılır.

### 1 - Tâbiun Tefsiri

6291 Tâbiun müfessirleri, tefsire dair bilgilerin tamamını, Sahâbe'den öğrenmişler, sadece âyetler hakkında istidlal ve istinbatta bulunmuşlardır. Selef uleması arasında, tefsire dair ihtilaflar çok azdır. Aralarındaki ihtilafın çoğu, birbirine zıt mânada olan ihtilaf değil, nevi ihtilafına dayanır. Bu ihtilaf ta ikiye ayrılır:

a- Tâbi'ûn'dan birinin, âyetten anladığı mânayı, hocasınınkinden farklı olarak ifade etmesidir. Bu da farklı bir mâna vermekten ziyade, kelimeleri değişik şekilde açıkladıklarını gösterir. Mesela; \*\*\*\*\* âyetini **Bazıları**, Kur'ân'a ittiba, **Bazıları** da İslama ittiba mânasını vermişlerdir. Netice itibariyle her iki tefsir, aynıdır. Çünkü İslam dinine ittiba demek, Kur'ân'a ittiba demektir. Fakat bu tefsiri yapanlar, birbirinden farklı vasıflarda bulunmuşlardır. \*\*\*\*\* kelimesinin ayrıca, üçüncü bir vasfı da bulunmaktadır. **Bazıları** \*\*\*\*\* kelimesinin; **ehl-i sünnet** ve'l-cemaat, ubudiyyetin, Allah'a ve Resûlüne itaat olduğunu, söylemişlerdir. Bunların hepsi, aynı gerçeği ifade etmiş, fakat her müfessir, kelimeyi değişik sıfatlarla vasıflandırmıştır.

b- Her müfessirin, umumi mânadaki kelimenin temsil yoluyla bir yönünü açıklaması, umumi veya hususi mânasında bir tahdide gitmeksizin, muhataba bu kelimenin sadece mânasını hatırlatmasıdır. Mesela; \*\*\*\*\* **«Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik..»** (Fâtır, 32.) âyeti bu nevi tefsire bir misaldir. Şurası bir gerçektir ki, nefsine zulmeden kimse, dini vecibeleri yerine getirmeyen, yasakları çiğneyen kimse demektir. Muktesid ise, dini vecibeleri yerine getiren, haramdan uzaklaşan mânasındadır. Sabık ise, dini vecibelerle birlikte hasenatı da yaparak, bu yolda daima yarışan kimse demektir. Muktesid olanlar, ashab-ı yemin, sabıklar ise, Allah'ın emirlerini yerine getirmede yarışanlardır.

6293 Bu âyeti tefsir edenler, Allah'a itaat nevilerinden birini zikrederler. Mesela bir müfessir sabık kelimesini, namazı ilk vaktinde kılan, muktesidi, namazı vaktinde kılan, nefsine zulmedeni ise, ikinci namazını güneşin batışı sırasında kılan şeklinde tefsir etmiştir. Bir başka müfessir de, sabık kelimesini zekatıyla birlikte sadaka veren, muktesid kelimesini, sadece zekâtını veren, nefsine zulmedeni ise, zekâtını vermeyen şeklinde tefsir etmiştir.

### 2- Selef Tefsirinde İhtilaf

Tefsirin neveleri konusunda zikrettiğimiz bu iki husus, bazen isim ve sıfatların nevelerini, bazen de kelimedeki mânaların bir kısmını ifade eder. Görünürde ihtilaf gibi kabul edilen selef ulemasının tefsiri, umumiyetle böyledir.

6294 Selef arasında görülen ihtilaf, kelimenin iki mânaya muhtemel olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ihtilaf, kelimenin lügat yönünden birkaç mâna ifade etmesinde görülür. Mesela; \*\*\*\*\* kelimesi, hem bir şey atan, hem de arslan mânasında, \*\*\*\*\* kelimesi, hem gecenin başlaması, hem de bitmesi mânasındadır. Ya da, iki mânaya uygun düşmesinde görülür. Fakat bununla, iki neviden veya iki şahıstan biri murad edilir, \*\*\*\*\* (Necm, 8.) âyetindeki zamirlerle, \*\*\*\*\* ve benzeri kelimeler, buna

misaldir. Bu gibi kelimelerde, selef ulemasının verdiği mânalar doğru olabileceği gibi, olmayabilir de.

Verilen mânanın doğru olması, ya âyetin iki kere nâzil olmasındandır. Bu durumda bazen biri, bazen de diğeri kastedilir. Ya da, kelimenin müşterek manalı olmasındandır. Bu kelimedeyse, her iki mânanın murad edilmesi mümkündür. Veyahut, kelimenin her iki mânaya uygun düşmesindendir. Bu takdirde, tahsisini gerektiren bir sebep yoksa, umumi mânada olur. Bu üçüncü neve göre, kelimenin iki mânası da sahih olursa, bu kelime ikinci neve girmiş olur.

6296 Selef ulemasından rivâyet edilen, **Bazı ulema** tarafından ihtilafı görülen kaviller, bir mânanın birbirine yakın kelimelerle anlatılmasından ileri gelmektedir. Mesela bazı müfessirler \*\*\*\*\* kelimesini \*\*\*\*\* şeklinde tefsir ederken, **Bazıları** da \*\*\*\*\* kelimesiyle tefsir etmişlerdir. Her iki kelime, mâna bakımından birbirine yakın kelimelerdir.

**İbn-i Teymiyye**, tefsirdeki ihtilaf iki nevidir, şeklinde bir başlık açarak şöyle demiştir:

**Birincisi**; sadece nakle dayanan ihtilaftır, bu da **Resûlüllah**'dan, Sahâbe veya Tâbi'ûn'dan gelen haberlerde görülür. Bunlar arasında, sahih olanla olmayanın bilinmesi mümkün olduğu gibi, mümkün olmayan rivâyetler de mevcuttur. Sahih rivâyetlerin zayıf rivâyetlerden ayrılması mümkün olmayan bu son kısmın çoğunu, bilinmesinde fayda olmayan rivâyetler teşkil eder.

Bunlar; Eshâb-ı Kehf'in köpeğinin rengi ve ismi; kesilen inekten öldürülene dokundurmak üzere alınan parçanın ne olduğu, Nuh'un inşa ettiği geminin eni-boyu ve kullanılan kerestenin cinsi, Hızır'ın öldürdüğü çocuğun ismi gibi hususlardır. Bu gibi rivâyetler, nakille bilinen rivâyetlerdir. **Resûlüllah**'dan sahih olarak nakledilen rivâyetler kabul edilir, sahih olmayanlar kabul edilmez. **Ka'b** ve **Vehb b. Münebbih** gibi ehl-i kitab ulemasından yapılan rivâyetler, ne tasdik ne de tekzib edilir. Çünkü **Resûlüllah** bu hususta şöyle buyurmuştur: **Ehl-i kitab, size bir şeyden bahsederse onları ne tasdik edin, ne de yalanlayın.**

**Tâbiun müfessirlerinden** nakledilen bazı rivâyetler, ehl-i kitab'tan aldıklarını zikretmeseler bile, aynen ehl-i kitab'ın nakilleri gibidir. Tâbiun kavillerinde ihtilaf mevcutsa, bu kaviller hüccet sayılmaz. Şayet aynı konuda Sahâbe'den sahih bir rivâyet mevcutsa, tâbi'ûndan nakledilen rivâyete nazaran, Sahâbe kavli tercih edilir. Çünkü Sahâbenin bunu ya **Resûlüllah**'dan bizzat veya **Resûlüllah**'dan bizzat duyan birinden duyma ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü Sahâbenin tâbi'ûn'a nazaran ehl-i kitab'dan yaptığı nakiller, çok azdır. Bu durumda Sahâbenin kendisine ait sözünü nasıl olur da ehli kitab'dan almıştır, denilir? Halbuki Sahâbe, ehli kitabı tasdikten menedilmiştir.

Sahih olduğu bilinen rivâyetler, Allaha şükür pek çoktur.

**İmâm Ahmed**; Tefsir, destan ve savaş hikayelerinin aslı yoktur, demiş olsa bile, tefsire dair haberlerin çoğu mürseldir, şeklinde ifade etmiştir.

### 3- Tefsirde hataya düşme ve batıla saplanma

6297 Nakille değil, istidlal yoluyla bilinen rivâyetlerin çoğu, iki yönden hatalıdır. Bu hata; **Sahâbe**, **tâbiun** ve **tebe-ı tâbiîn** tefsirlerinden sonra yapılmışa başlanmıştır.

Bu üç neslin sözleriyle yapılan tefsirlerde, şu **iki husus**la ilgili rivâyetler bulmak hemen hemen mümkün değildir. Mesela: **Abdurrazzak**, **Firyâbî**, **Vaki b. Cerrah**, **Abd b. Humeyd**, **İshak b. Rahaveyh** ve benzeri müfessirlerin tefsirleri, bu kabil tefsirlerdendir.

Bu iki husustan **biri**, müfessirin kendine göre bir mâna bulup âyetleri buna göre tefsir etmesidir.

**İkincisi** de, Kur'ân'ı **Resûlüllah**'ın sözlerini dikkate almadan, muradını desteklemek üzere Arapça bilen herhangi bir kimsenin sözüyle tefsir etmesidir.

**Birinci** kısımdaki müfessirler, âyetlerin ifade ettiği mânayı dikkate almaksızın, kendi görüşlerine uygun mânaya değer vermişlerdir.

**Diğerleri** ise, sadece lâfza bağlı kalmışlar, **Resûlüllah**'ın sözlerine ve âyetin siyakına bakmaksızın, Arap diline uygun olan mânaya yönelmişlerdir. Bunların yaptığı çoğu hatalar, kelimenin lûgat mânasına bağlı kalmalarındandır. Nitekim önceki müfessirler de aynı hataya düşmüşlerdir. Mânaya önem vererek Kur'ân'ı tefsir eden müfessirlerin yaptığı çoğu hatalar, diğer kısımdaki müfessirlerin düştüğü hata gibi, tefsir ettikleri mânanın doğruluğuna güvenmelerinden zuhur etmiştir.

**Birinciler** mânaya ne kadar önem vermişlerse, **ikinciler** de o nisbette **lâfza** önem vermişlerdir.

**Birinciler**, iki grupta toplanır; bir kısmı âyetleri ifade ettikleri mânadan ayırarak tefsir ederler, diğer kısmı ise, âyette bulunmayan veya murad edilmeyen mânaya hamlederek tefsir ederler. Her iki durumda vermek istedikleri müsbet veya menfi mâna batıl olabilir, hem delilleri, hem de verdikleri mâna hatalı olur; veya gerçek olabilir. Bu durumda hatalar, verdikleri mânada değil, kullandıkları delillerde görülür.

Her iki durumda hata edenler, bid'at ehlinden olanlardır. Bunlar kendi batıl mezheplerine inanmışlar, bunu Kur'ân'a aktarmışlar, kendi görüşlerine göre Kur'ân'ı tefsir etmişlerdir. Halbuki ne Sahâbe, ne de tâbi'ûn'dan kendi görüş ve tefsirlerini destekleyen bir müfessir yoktur. Bunlar, mezheplerinin görüşleri istikametinde tefsirler yazmışlardır. **AbdurRahmân b. Keysan**, **Cubbai**, **Abdulcebbar**, **Rummani**, **Zemahşerî** ve benzerleri, bu nevi tefsir yazanlardandır.

6298 Bu müfessirler arasında, **Zemahşerî** gibi, ifadesi güzel, pek çok kimsenin fark edemeyeceği şekilde cümleleri arasına sinsice bidatlerini yerleştirenler de vardır. **Zemahşerî**, **ehl-i sünnet** müfessirlerinin çoğuna, mezhebinin batıl tefsirlerini kabul ettirmiştir.

Fakat **İbn-i Atıyye** ve benzeri müfessirler, bidatten uzak, **ehl-i sünnete** bağlı tefsir yazmışlardır. Şayet **İbn-i Atıyye** tefsirinde selef'den yaptığı rivâyetleri, usûlüne uygun olarak zikretseydi, tefsiri daha mükemmel olurdu.

**İbn-i Atıyye** nakillerin çoğunu, tefsirlerin en mükemmel ve en değerlisi o-lan **İbn-i Cerîr et-Taberi**'nin tefsirinden almıştır. İbn-i Atıyye, selef'den naklettiği rivâyetler

üzerinde fazla durmadan, **kelam uleması**nın sözlerini zikretmiştir. Oysa kelam uleması, **ehl-i sünnete Mutezile**'den daha yakın olmakla beraber, **Mutezile** mezhebine yakın bir usul seçmişlerdir.

**Kelamcılar** her ne kadar bu usûlü benimsemişlerse de, **Mutezile** ile aynı fikirde olmadıklarını da kabul etmek gerekir. Sahâbe ve tâbiun müfessirleri âyetin tefsirini verdikleri halde, sonradan gelen bazı müfessirler, inandıkları mezhebe göre, farklı sözlerle âyeti tefsir etmişlerdir. Âyetlerin bu şekilde tefsiri, Sahâbe ve tâbi'ûn'un tefsir usûlü değildir. Sahâbe'nin usûlüne uymadan tefsir edenler, **Mutezile** gibi bid'at ehlinin tefsirine ortak olmuşlardır.

**Özet olarak** diyebiliriz ki, Sahâbe ve tâbi'ûn'un tefsir şeklinden ayrılıp, e-serlerini buna muhalif olarak yazanlar, hataya düştükleri kadar, bidate de saplanmışlardır. Zira, Sahâbe-i Kirâm, Kur'ân'ın mânasını ve tefsirini en iyi bilen kimseler olduğu gibi, **Resûlullah**'ın hak olarak getirdiklerini de en iyi bilenlerdi.

Âyetin mânasında değil, delilde hata edenlerin çoğu; sûfiler, vaizler ve fukahadır. Bunlar Kur'ân'ı, aslında sahih mânalarla tefsir etmişlerse de Kur'ân, onların işaret ettiği mânada değildir. Mesela **Sülemi**'nin «Hakaik»ı bu gibi tefsirlerle doludur. Eğer verdikleri mânâ, batıl mânalar ise, tefsirleri birinci kısım tefsirler arasına girer.

Bunlar **İbn-i Teymiyye**'den özet olarak nakledilen bilgilerdir. Bu görüşler, gerçekten nefis görüşlerdir.

#### **4- Tefsirin Ana Kaynakları**

**6299 Zerkeşî**, «Burhan»ında şöyle der: Kur'ân'ı tefsir etmek isteyeninin istifade edeceği pek çok kaynak vardır. Bunların en önemlisi, **şu dört ana kaynaktır**:

**a- İlk kaynak**, **Resûlullah**'ın **sünnet**idir. **Resûlullah**'dan nakil, herkesçe bilinen makbul tefsirdir. Fakat, Sünnete karışmış çok sayıdaki zayıf veya mevzu hadislerden sakınmak gerekir. Bu bakımdan **İmâm Ahmed**: **Tefsir, destan ve savaş hikayeleri gibi üç nevi kitabın aslı yoktur**, demiştir.

Talebelerinden **bazıları** bu sözünü şöyle açıklamışlardır: Üstadın bundan gayesi, bu kitaplardaki nakillerin çoğu, muttasıl sahih senedlerle rivâyet edilmemiş olmasındandır. Bununla beraber tefsire ait pek çok sahih rivâyetler mevcuttur. Mesela En'âm sûresindeki **zulüm** kelimesinin **şirk** ile tefsiri, ayrıca İnşikâk sûresi 8. âyetteki **kolay hesabın**, **hemen biten hesap** ile tefsiri, Enfâl sûresi 60. âyetteki kuvvet kelimesinin atmak ile tefsiri bu kabildendir.

Derim ki: Bu gibi tefsirler, gerçekten azdır. Hele merfu senedle rivâyet edilenler azdır. Kitabın sonunda, inşaallah bunları ayrıca zikredeceğim.

6301

**b- İkinci kaynak**, **Sahâbe'nin sözüdür**. **Hâkim** «Müstedrek»inde zikrettiği gibi, Sahâbe kavli, merfu hadis hükmündedir. Hanbeli ulemasından **Ebû'l-Hattab** şöyle der: Sahâbe kavli hüccet değildir dersek, merfu hadis hükmünde olmama ihtimali mevcuttur. Doğru olan, merfu hadis hükmünde olmasıdır. Çünkü Sahâbe kavli rey değil, rivâyetten ibarettir.

Burada şunu ilâve etmek isterim: **Hâkim**'in sözüne, müteahhirundan **İbn-i Salâh** ve diğer muhaddisler, Sahâbe'nin merfu sözleri, sebebi nüzûl ve benzeri hususlarla ilgilidir. Bu gibi konulara rey dahil değildir. **Hâkim**'in bunu «Ulum-ul-Hadis»inde bizzat zikrettiğini ve şöyle dediğini gördüm:

**Sahâbe tefsiri**, mevkuf hadis nevindendir. Sahâbe tefsirinin müsned haber olduğunu söyleyenler, bunların sebebi nüzûlle ilgili rivâyetler olduğunu belirtmişlerdir. **Hâkim** burada Sahâbe tefsirini sebebi nüzûle tahsis etmiş, «Müstedrek»inde ise umumi mânada kullanmıştır. Ben, birinci görüşün doğruluğuna inanıyorum.

**Zerkeşî** şöyle der:

**Tâbiî kavlinin** tefsirdeki değeri hakkında **İmâm Ahmed**'den gelen iki rivâyetten birinin **delil olamayacağı** yönündedir. Bunu **İbn-i Akil**, Şube'den rivâyet etmiştir. Fakat müfessirler, tâbiî kavlini kullanmışlardır. Çünkü tâbiun, sözlerinin çoğunu Sahâbe'den almışlardır. Tâbi'ûn'dan nakiller, muhtemelen değişik lafızlarla rivâyet edildiğinden, bu konuda bilgisi olmayanlar bunu hakiki bir ihtilaf zannederek, değişik kaviller şeklinde naklederler. Fakat gerçek bu değildir.

Tâbiun, kendisine göre en açık veya soru soranın durumuna en uygun olan mânayı, âyetten çıkarmaya çalışmışlardır.

**Bazıları**, âyete uygun veya benzeri bir mâna verirken,

**Bazıları** da âyette kastedilen veya neticede aynı mânaya gelen bir mâna vermişlerdir. Tâbi'ûn'dan gelen bütün rivâyetlerin arasını cemetmek mümkün olmasa bile, hepsi de umumi olarak aynı mânada birleşmektedir. Tâbi'ûndan birinin iki rivâyeti varsa, sıhhat dereceleri aynı ise, sonradan söylediği söz, daha muteberdir. Şayet aynı değilse, ilk sözü daha muteberdir.

6302

**c- Üçüncü kaynak**; mutlak olarak **Arap diline** dayanmaktır. Çünkü Kuran, bu dille nâzil olmuştur. Pek çok ulema, bu görüştedir. **İmâm Ahmed** bunu bazı eserlerinde zikretmiştir. Fakat **Fadl b. Ziyad**, **İmâm Ahmed**'den Kur'ân'ı şiirle açıklanması hoşuma gitmez. Kur'ân'ın şiirle açıklanması doğru değildir şeklinde ayrı bir görüş mevcuttur.

**Bazı ulema**, Arap diline uyarak yapılan tefsirin cevazı hakkında **İmâm Ahmed**'den iki rivâyet olduğunu söylemişlerdir. Kur'ân'ın şiirle tefsiri bir rivâyete göre mekruhtur. Bu kerahet, âyetin zâhiri mânasını, Arap dilinde kısmen delalet eden veya sadece şiirde kullanılan, muhtemel harici bir mânaya hamletmekten ileri gelir. Fakat tefsirlerde görülen, bunun aksidir.

**Beyhaki**, **İmâm Mâlik**'in şöyle dediğini rivâyet eder: Arapçayı bilmeden, Kur'ân'ı tefsir eden bir kimse yanıma geldiğinde, kendisini şiddetle azarladım.

**d- Dördüncü kaynak**, âyetin mânasına bağlı kalmak suretiyle **dini bilgilerden** faydalanarak yapılan tefsirdir. **Resûlüllah**'ın **İbn-i Abbâs** hakkındaki şu duası, bunu göstermektedir. **Ya Rabbi, onu dinde fakih kıl, ona te'vili öğret** Hazret-i Ali **Resûlüllah**'ın kendisi hakkında, **İbn-i Abbâs**'a yaptığı gibi bir duası olup olmadığı sorulduğunda şöyle demiştir: Allah kimseye Kur'ân'ı tam anlayacak bir ilim

vermemiştir. Bu bakımdan Sahâbe-i Kirâm âyetlerin mânası hakkında farklı görüşlere sahip olmuş, her biri anlayabildiği mânayı vermiştir.

Kur'ân'ın bir esasa dayanmadan, şahsi rey ve içtihadı göre tefsir edilmesi caiz değildir. Çünkü Allah, \*\*\*\*\* «Bilmediğin bir şeyin ardına düşme..» (İsrâ, 36.) \*\*\*\*\* «şeytan...bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder.» (Bakara, 169.), \*\*\*\*\* «..kendilerine indirileni insanlara açıklayasın» (Nahl, 44.) buyurmuş, Kur'ân'ın tefsirini ancak, Resûlüne bırakmıştır.

Ebû Dâ-vud, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetine göre **Resûlüllah** (sallallahü aleyhi ve sellem) da: Kur'ân'ı kendi reyi ile tefsir eden, isabet etse bile, bu tefsir hatalıdır buyurmuş, ayrıca

**Ebû Dâvud**'un rivâyet ettiği bir hadis'inde: Bilgisi olmadan Kur'ân'ı tefsir eden bir kimse cehennemdeki yerine hazırlansın, demiştir.

**6305 Beyhaki**, birinci hadis hakkında şunları söylemiştir: Şayet bu hadis sahihse, **Resûlüllah** bununla sağlam bir delile dayanmayan reyi kastetmiştir. Fakat bir delile dayanan rey ile tefsir etmek, caizdir.

**Beyhaki**, «Medhal»inde şöyle der: Bu hadis hakkında düşünmek gerekir. Şayet sahih ise, **Resûlüllah** bununla, tefsir etme usûlü; kelimelerin lügat mânalarını, nasih-mensûhu, sebebi nüzûlü, âyetlerin nüzûlüne şahid olan Sahâbenin tefsirini, Kur'ân'ı tefsir eden hadisleri bilmekle olur. Çünkü Kur'ân: \*\*\*\*\* «..sana da bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın..» (Nahl, 44.) buyurmuştur.

**Resûlüllah**dan Kur'ân'ı tefsir eden bir rivâyet gelmişse, bununla kifayet edilir, başka bir söze ihtiyaç kalmaz. Şayet **Resûlüllah**'dan bir rivâyet gelmemişse, bu durumda **Resûlüllah**'ın tefsir etmediği âyetleri istidlal yoluyla tefsir eden ilim ehlinin fikrine müracaat edilir.

**Beyhaki**, reye dayalı tefsirin isabetli olsa bile, hatalı olacağını ifade eden hadis hakkında ayrıca şöyle der. **Resûlüllah** bu sözüyle şunu murad etmiştir: Kur'ân'ı, ilmin usul ve furuunu bilmeden, kendi reyi ile tefsir eden kimse, isabetli tefsirde bulunsa bile, bunu bilmeden yaptığından, tefsiri makbul sayılmaz.

**Maverdi** şöyle der: Bazı ilim erbabı bu hadisi, zâhirine hamletmişler, delil bulunsa bu delile açık bir nas muarız olmasa bile, kendi içtihadıyla Kur'âna mâna vermekten kaçınmışlardır. Bu tutum, Kur'ân'ı tefsir edip, hükümler çıkarma emrinden uzaklaşmamız sayılır. Çünkü Allahü teâlâ \*\*\*\*\* «..içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu bilirlerdi (Nisâ, 83.) buyurmuştur. Şayet ilim erbabının dediği doğru olsaydı, Kur'ân'da istinbat yoluyla hiçbir şey öğrenilemez, pek çok kimse de, Allah'ın kitabından bir şey anlamazdı.

Şayet hadis sahih ise, tevili şu olur: Kur'ân'ı kendi görüşü ile tefsir eden, lâfzından başka bir şeye müracaat etmese, doğru bir tefsir yapmış olsa bile, bu tefsiri tesadüfi olacağından, tefsir etme usûlü hatalı olur. Çünkü yaptığı bu tefsirden gayesi, verdiği mânaya şahid göstermeden şahsi görüşüne göre tefsir etmektir.



**Ebû Nuaym** ve diğer muhaddislerin **İbn-i Abbâs'** dan rivâyet ettikleri hadisde şöyle ifade edilir: **Kur'ân, muti bir kitaptır. Değişik mânaları vardır. Tefsirini, bunların en güzeliyle yapınız.**

Bu hadisdeki **zelul** kelimesinin iki mânaya gelmesi muhtemeldir.

**Birincisi**; okuyup ezberleyene karşı, muti'dir.

**İkincisi**; müçtehid'in anlayabileceği şekilde, açık mânaları bulunur.

Hadisdeki **zu vucuh** da iki mânaya muhtemeldir.

**Birincisi**; Kur'ân'ın âyetleri, birkaç şekilde tefsir edilebilir.

**İkincisi** de; Kur'ân, emir, nehiy, tergib ve ter-hib, helal ve haram gibi çeşitli vecihleri cemedan mânasındadır.

Hadisteki **tefsirini bunların en güzeli ile yapınız**, ifadesinde de iki mâna muhtemeldir.

**Birincisi**; âyeti en güzel mânaya hamlediniz.

**İkincisi** de; müsamahalı değil teşvik edici, intikam alıcı değil, affedici mânaların en güzeli ile tefsir ediniz, demektir.

Bu hadisde, Kur'ân'da istinbat ve ictihada cevaz olduğuna dair açık bir delil vardır.

**Ebû'l-Leys Semerkandi** şöyle der: Cenab-ı Hak, \*\*\*\*\* «..kalplerinde eğrilik olanlar müteşâbihlerin ardına düşerler.» (Âl-i İmrân, 7.) âyetinde ifade ettiği gibi, tefsiri menedilen âyetler, müteşâbih âyetlerdir. Kur'ân'ın tamamı değildir. Çünkü Kur'ân, insanlara hüccet olarak indirilmiştir. Şayet tefsiri caiz olmasaydı, Kur'ân sağlam bir hüccet olmazdı. Durum böyle olunca, Arap dilini, sebebi nüzûlü bilen, Kur'ân'ı tefsir edebilir.

Bunları bilmeyen, bilgisi nisbetinde tefsirini yaparsa bu, tefsir değil, başkasının dediğini aktarmak olur.

Eğer Kur'ân'ı tefsir edecek olan, tefsirini biliyor, âyetten hüküm veya bu hükme bir delil çıkarmak istiyorsa, bunu yapmasında bir beis yoktur.

Şayet bu kimse, âyet hakkında bir bilgisi olmadan, âyetten murad şudur demesi caiz değildir. İşte menedilen tefsir, bu şekil tefsirdir.

**İbnu'l-Enbari** hadis hakkında şöyle der: Bazı ilim erbabı bu hadis'deki reyden murad, kendi arzusuna göre âyetleri tefsir etmektir, demiştir. Selef ulemasından nakilde bulunmadan, Kur'ân'ı kendi arzusuna göre tefsir eden kimse, tefsirinde isabet etse bile, aslını bilmediği, Sahâbe ve tâbiun mezhebine dayanmayan bir sözle Kur'ân'a mâna verdiğinden, hataya düşmüş olur.

**İbnu'l-Enbari**, ikinci hadisi şöyle açıklar: Bu hadisin iki mânası vardır:

**Birincisi**; Müşkilü'l-Kur'ân hakkında Sahâbe ve tâbiun görüşlerini bilmeden âyetleri tefsir eden Allah'ın gazabına uğrar.

**İkincisi** ki (doğru olan da budur) Kur'ân'ı doğru olmadığını bildiği bir mâna ile tefsir eden, cehennemdeki yerine hazırlansın, şeklindedir.

**Begavî** ve **Kevaşi** şöyle der:

**Tevîl**; bir âyeti muhtemel mânalarını dikkate alarak, müfessirlerin tefsirine ters düşmeden, Kitap ve Sünnet'e uygun bir şekilde istinbatta bulunarak, önceki ve sonraki âyetin mânasına göre, tefsir etmektir.. \*\*\*\*\* «**Gerek hafif, gerek ağır olarak..**» (Tevbe, 41.) âyetinin tevili şöyle yapılmıştır: Gençler-ihtiyarlar, zenginler-fakirler, bekarlar-evliler, neşeli olanlar-olmayanlar veya sıhhatli olanlar-hasta olanlar, sefere çıkınız, şeklindedir. Bu tevillerin hepsi mümkündür, âyet bu mânalara muhtemeldir.

Âyete ve şeriata muhalif olan tevîl, cahillerin tevili olduğundan, tehlikelidir. Mesela, Râfizilerin, \*\*\*\*\* «**İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar..**» (Rahmân, 19.) âyetini Hazret-i Ali ve Fâtıma olarak, \*\*\*\*\* «**İkisinden de inci ve mercan çıkar.**» (Rahmân, 22.) âyetini Hazret-i Hasan ve Hüseyin ile tevîl etmeleri, bu kabil tevile misaldir.

## **5- Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler**

6313 Kur'ân'ın tefsiri hakkında, ulema arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Herkes, Kur'ân'ı tefsir edebilir mi? Buna verilen cevap şudur:

Bir kimse alim veya edip olsa fıkıh, nahiv, tarih ve rivâyetler hakkında geniş bilgiye sahip olsa, **Resûlullah**'dan rivâyet edilen hadislere dayanmadıkça, Kur'ân'ı tefsir edemez.

Bu soruya verilen bir başka cevap da şudur:

Müfessirin muhtaç olduğu ilimleri bilen kimsenin, Kur'ân'ı tefsir etmesi caizdir. Bu ilimler de, aşağıda zikredilen **on beş ilim**dir.

**1) Lügat ilmi:** Bu ilimle, kelimenin o dilde ifade ettiği mânalar bilinir. **Mücahid:** Allah'a ve kıyamet gününe îman eden bir Müslümanın, Arapça'yı bilmeden Kur'ân'ı tefsir etmesi haramdır, der.

**İmâm Mâlik**'in bu husustaki sözünü, daha önce nakletmiştik. Arapça'yı biraz bilmek, bu konuda kafi değildir. Mesela bir kelimenin, birkaç mânası olabilir. Tefsir edecek kimse, bunlardan sadece birini bilir. Halbuki murad edilen diğer manasıdır.

**2) Nahiv ilmi:** Cümlelerin mânası, irab'a göre değişeceğinden, bu ilmin muhakkak bilinmesi gerekir. **Ebû Ubeyd**, Hasani Basri'den yaptığı rivâyette kendisine, Arapça'yı öğrenmeğe, mükemmel bir şekilde konuşmağa çalışan, Kur'ân'ı en güzel şekilde okuyan birinden söz edildi. Cevaben: **Çok güzel, sen de öğren. Çünkü Kur'ân'ı okuyan, mânasını bilmiyorsa, kendisini helak eder,** dedi.

**3) Sarf ilmi:** kelimenin türeyişi ve sigaları, sarf ilmini bilmekle olur. **İbn-i Faris:** Bu ilmi bilmeyen, ilminin büyük kısmını yitirmiş sayılır. Mesela \*\*\*\*\* kelimesi, müphem bir kelimedir. Bu kelimenin çekimini yaparsak, masdarıyla hangi mânaya geldiğini anlarız, der. **Zemahşerî** şöyle der: \*\*\*\*\* «**(Ey Resûlüm), bütün insanları imamlarıyla (peygamberleriyle, rehberleriyle) çağıracağımız (kıyamet) günü(nü hatırla)...**» (İsrâ, 71.) âyetindeki **imam** kelimesini, anne mânasındaki \*\*\*\*\*

kelimesinin cemi şeklinde tefsir eden kimsenin tefsiri bid'attır. Bu mânaya göre âyetin tefsiri, babalarının ismiyle değil, annelerinin ismiyle çağrılır, şeklinde olacaktır ki, bu mâna yanlıştır. Bu yanlışığa, sarf ilmini bilmemesi sebep olmuştur. Çünkü \*\*\*\*\* ün cemii \*\*\*\*\* şeklinde gelmez.

**4) İştikak ilmi:** Bir isim, iki ayrı kökten geliyorsa, mânası bu köklere göre değişir. Mesela \*\*\*\*\* kelimesi, \*\*\*\*\* masdarından mı, yoksa \*\*\*\*\* masdarından mı geldiğini bilmek gerekir.

5,6,7) Meânî, Beyân ve Bedî' ilimleridir.

**Meânî** ilmi, cümleye güzel bir mâna kazandırmak gayesiyle, cümle kuruluşunun inceliklerini öğretir.

**Beyan** ilmi, cümlelerin ifade ettiği açık veya gizli mânaları, değişik ifadelerle kullanmadaki incelikleri öğretir.

**Bedî'** ilmi, kelâmın güzel bir şekilde tevcihini öğretir.

Bu üç ilim, müfessirin bilmesi gereken ilimdir. Müfessir, Kur' an'ın îcâziyle ilgili hususlara riayet etmesi gerekir. Bu ise, belâgatı bilmekle olur.

**Sekkaki** şöyle der: **Îcâz**ın, akılları hayrette bırakacak şekilde incelikleri vardır. Îcâzın değeri, görülüp anlaşılır, fakat vasfı mümkün olmaz. Bu durum aynen, terazideki ölçünün eşitliği gibidir. Bu eşitlik görülür, fakat vasfı yapılamaz. Îcâzın inceliklerini, fitratında bir kabiliyeti olanlar bilir. Bu fitrata sahip olmayanlar, meânî ve beyan ilmiyle çokça uğraşarak îcâzın inceliklerini kavrayabilirler.

**İbn-i Ebî'l-Hadîd** şöyle der: Bir dilde cümlelerin, fasihi ile en fasihi, güzeli ile en güzeli, ancak zevk ile bilinir. Bunu bir delille ispatlamak mümkün değildir. Bu aynen, güzellikte farklı iki genç kıza benzer. Bu kızlardan birisi; pembe tenli, ince dudaklı, inci dişli sürme gözlü, tombul yanaklı, ince burunlu ve orta boyludur.

Diğerinde ise, bu vasıf ve güzellik yoktur. Fakat, gözleri ve kalbi diğerinden daha güzel, daha yumuşaktır. Bunun sebebi, bir türlü bilinmez. Bunu, herkese göre değişen zevk ve müşahade tayin eder. Cümle de aynen böyledir. Evet, bu iki genç kız arasında yapılan tavsif farkı, açıkça ortadadır. Yüzdeki güzellik, zarafet ile birinin diğerinden üstünlüğü, herkesin görebildiği vasıftır. Cümledeki incelikleri ise ancak özel bir zevkle bilinir. Lügat, nahiv ve fıkıh ilmiyle uğraşan herkes, zevk sahibi olamaz, cümledeki incelikleri tenkid edemez.

**Beyan** ilmiyle uğraşanlar, zevk ehli olanlardır. Bunlar, kendilerini risale, hitap, kitabet ve şiirle tatmin ederler. Bunlarla uğraşmaları kendilerine, maharet ve meleke kazandırır. Cümledeki incelikleri, birbirine nazaran üstünlüklerini kavramak için bu zevke sahip olanlara danışmak gerekir.

**6322 Zemahşerî** şöyle der: Allah'ın kitabını ve muciz kalamını tefsir eden, nazmındaki güzelliğe, belâgatındaki olgunluğa bağlı kalarak tehdide bulunmak isteyene fırsat vermeğe dikkat etmelidir.

**Îcâz**ı bütün yönleriyle bilmek, Allah kalamındaki inceliklere muttali olarak tefsir etmektir. Bu da fesahatin temel kaidesi, belâgatın ana unusurudur.

**8) Kırâat ilmi:** Bu ilim sayesinde, Kur'ân'ın kırâat incelikleri bilinir, muhtemel kırâat vecihleri arasında tercih yapılır.

**9) Kelam ilmi:** Bu ilim, Allah'a isnadı caiz olmayan sıfatlar ihtiva eden â-yetleri, zâhiri mânadan ayırarak tefsir etmeyi öğretir. Kelam uleması bu gibi â-yetleri tevil eder, Allah'a isnadı mümkün olmayan, vacip veya caiz olan mânalara delil getirir.

**10) Usûlü Fıkıh ilmi:** Âyetlerden hüküm çıkarmak ve istinbatta bulunmak üzere, delil getirmeyi öğretir.

**11) Sebebi nüzûl ve kıssalar ilmi:** Sebebi nüzûlla, âyetin hangi konuda ve kimin hakkında nâzil olduğu bilinir.

**12) Nâsih ve mensûh ilmi:** Muhkem âyetlerle muhkem olmayan âyetlerin bilinmesini sağlar.

13) Fıkıh ilmidir.

14) Mücmel ve müphem âyetleri açıklayan hadislerdir.

6331

**15) İlmi mevhibe:** Bu, bilgisi ile amel edene Allah tarafından verilen ilimdir. İlmiyle amel edene Allah bilmediğini öğretir, hadisi, buna işarettir.

İbn-i Ebî' d-Dünya şöyle der:

**Tefsir ilmi**, sahili olmayan uçsuz-bucaksız bir deniz gibidir. Müfessir âleti olan bu ilimler bilinmedikçe, müfessir olunamaz. Bu ilimleri bilmeden Kur'ân'ı tefsir edenler, menhi tefsir olan, rey tefsirine göre müfessir olurlar. Bu ilimleri öğrenerek tefsir ederse, menhi tefsir olan, rey müfessiri sayılmaz. Sahâbe ve tâbiun Arap dilini öğrenerek değil, tabiatlarında mevcut meleke ile bilirlerdi. Diğer ilimleri ise, **Resûlullah**'dan almışlardı.

Burada, şu açıklamada bulunmak isterim:

**Mevhibe ilmini** kavramada belki güçlük çekilir. Bunun, insanın kudreti dışında bir ilim olduğu düşünülür. Aslında, bunu kavramak zor değildir. Bu ilme sahip olmanın yolu, amelde olduğu kadar, **zühd** ve **takva** hayatı yaşamaktır.

**Zerkeşî** «Burhan»ında şöyle der: Kur'ân'ı tefsir edecek, vahyin sırlarını çözecek kimsenin kalbinde bid'at, kibir, heva, dünya sevgisi gibi vasıflar bulunması, günah işlemede ısrarlı olmaması, imanının zayıf düşmemesi, aklına gelen her söze uymaması gerekir. Bütün bunlar, birbirine bağlı engellerdir.

Bu mânada, Allah'ın şu âyetini hatırlatmak isterim: \*\*\*\*\* «Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden u-zaklaştıracam.» (Araf, 146.).

**İbn-i Ebî Hâtim**, bu âyet hakkında Sufyan b. Uyeyne'nin şöyle dediğini nakleder: Onlardan, Kur'ân'ın idrakini çekip alacağım, demiştir.

**İbn-i Cerîr** ve diğer ulema, değişik tariklerle **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler:

**Tefsir** dört kısımdır.

**Birincisi**; kendi dili olduğundan Arapların bildiği tefsir.

**İkincisi**; herkesin bilmesi gereken tefsir.

**Üçüncüsü**; ulemanın bildiği tefsir.

**Dördüncüsü**; Allah'dan başka kimsenin bilmeyeceği tefsir.

**İbn-i Cerîr** zayıf bir senedle merfuan **İbn-i Abbâs**'ın sözünü şu lafızla nakleder:

Kur'ân dört vecih üzere nâzil olmuştur.

Bunlar; herkesin bilmesi gereken helal-haram,

Arapların bildiği tefsir,

Ulemanın bildiği tefsir,

Allah'dan başka kimsenin bilemeyeceği müteşabihlerdir. Bu âyetlerin tefsirini bildiğini iddia eden, yalancıdır.

**Zerkeşî**, «Burhan»ında şöyle der: **İbn-i Abbâs**'ın bu sözünde doğru bir taksim mevcuttur.

1) **Arapların bildiği tefsir**, Arap dilindeki bilgilerine dayanır. Bu da **lûgat** ve **irab** bilgileridir.

**Müfessir**, kelimelerin taşıdığı mânaları bilmek zorundadır. Bu durum, **Kur'ân'ı okuyan** için geçerli değildir. Şayet kelimelerin mânaları, bilgiden çok ameli gerektiriyorsa, bu durumda bir veya iki haber, bir veya iki beyitlik istişhad yeterli olur. Eğer mânalar bilgiyi gerektiriyorsa, bunlar kafi gelmez, aksine daha geniş deliller ve şiiirden şahidler gerekir.

**İrab**, mâna değişikliğine sebep oluyorsa, **müfessirin** ve **Kur'ân'ı okuyan**ın bunu bilmesi gerekir. Çünkü **müfessir**, irabı bilmekle isabetli hüküm çıkarır. **Kari** de hata yapmaktan kurtulur. Eğer **irab**, mâna değişikliğine sebep olmuyorsa, **kari**in hatadan kurtulması için irabı bilmesi gerekir. **Müfessir** ise irab yapmadan da gayesine ulaşacağından, bir mecburiyeti olmaz.

2) **Herkesin bilmesi gereken tefsir**, dini hükümleri ithiva eden âyetle, tevhide delalet eden âyetlerin mânasını, kolayca anladığı tefsirdir. Açık bir mâna ifade eden her kelime, Allah'ın murad ettiği mânayı taşır. Bu gibi âyetlerin tefsiri kolayca anlaşılır; herkes, \*\*\*\*\* «Bil ki, Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur..» (Muhammed, 19.) âyetinde, tevhid mânası bulunduğunu idrak eder. Şayet âyetteki \*\*\*\*\* nın nefiy, \*\*\*\*\* nın da isbat mânasında olduğunu bunun tahsis ifade ettiğini bilmesi bile, âyetten uluhiyette Allah'ın şeriki olmadığını anlar.

Herkes, \*\*\*\*\* «..namazı kılın, zekatı verin..» (Bakara, 43.) âyetinin mânasını kolayca bilir. Şayet \*\*\*\*\* ismi tafdilinin tercih ifade ettiğini bilmesi bile bu nevi âyetlerde emredileni yerine getirme talebi bulunduğunu anlar. Bu gibi âyetlerin mânasını bilmediğini iddia edenin mazereti, haklı bir mazeret olamaz. Çünkü bu âyetler, herkesin bilmesi gereken âyetlerdir.

3) **Tefsirini ancak Allah'ın bildiği âyetler**, gaybi haberler ihtiva eden âyetlerdir. Bunlar; **kıyametin vukuu, ruhun mahiyeti, hurûfu mukatta'nın mânası** ile **mü- teşabih âyetler**dir. Bu gibi âyetlerin tefsirinde **rey**in yeri yoktur, bunlar ancak âyet, hadis veya icmai ümmetten gelen naslarla tefsir edilir.

4) **Ulemanın bildiği tefsir**, içtihadlarına dayanan, umumiyetle **tevil** şeklinde olan tefsirdir.

Ulema, bu şekil tefsirle, âyetlerden hükümler çıkarır, mücmel âyetleri beyan eder, **umum** mânadaki âyetleri **husus**î mânaya hamleder.

İki veya daha çok mâna ihtiva eden kelimeler hakkında fikir beyan etmek, ulemaya düşen bir iştir. Âyet hakkında sadece **rey** izhar etmek değil, mânaya şahid ve deliller getirmek de ulemanın vazifesidir.

Eğer kelimenin iki mânasından biri açıksa, âyet bu mânaya hamledilir. Eğer kapalı olan mânası murad ediliyorsa, buna delil gerekir. Eğer her iki mâna eşit ise, her ikisi de **hakiki** mânada kullanılır.

Şayet bunlardan biri, lügat veya örfde **hakiki** mânasında, diğeri de **şeri** mânasında kullanılıyorsa, âyetin **şeri** mânaya hamli daha uygundur. Ancak \*\*\*\*\* «**Senin onlara duan onları yatıştırır..**» (Tevbe, 103.) âyetinde olduğu gibi, lügavî mânasında kullanıldığına dair, delil gerekir.

Şayet bu iki mânadan biri **örfe**, diğeri **lügata** dayanıyorsa, âyetin **örf** mânasına hamli, daha uygundur.

Kelimenin bu iki mânası birbirine zıd düşüyor, hayız ve temizlenme mânasına gelen \*\*\*\*\* kelimesi gibi tek kelime ile ifadesi mümkün değilse bu iki mânadan murad edilenin, delillerle isbatı gerekir. Şayet buna işaret eden açık bir delil yoksa, âyette Allah'ın murad ettiği mânanın bu olduğunu nasıl anlayacaktır? Bu iki mânadan, istediğini seçmede veya hükmen galiz olanı mı yoksa hafif olanı mı alacağı hususunda muhayyer midir? Bu hususta, değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şayet kelimenin mânası birbirine zıt değilse, belâgat ulemasına göre, âyetin her iki mânaya hamli gerekir, fesahat ve belâgat bakımından daha belîğ olur. Ancak, bunlardan birine delalet eden delil varsa, mânanın hamli buna göre yapılır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler anlaşılmışsa, **Bilgisi olmadan Kur'ân'ı tefsir eden kimse, cehennemdeki yerine hazırlansın** hadisi, **İbn-i Abbâs**'ın ayırdığı dört tefsir şeklini iki kısma indirir.

**Birincisi:** Müfessirin Arap dilini mükemmelen bilmesini gerektiren, kelime tefsiridir.

**İkincisi:** Müfessirin, iki mânası olan kelimenin, muhtemel mânalarından birine hamledilmesi için, **muhtelif ilimleri** bilmesi, **Arap dili ve lügatına** mükemmelen vakıf olması gerekir.

Ayrıca, **usul İlmîni** ilgilendiren konuları **emir**, **nehiy** ve sığalarını, **mücmel** ve **mübeyyeni**, **umum** ve **husus**, **mutlak** ve **mukayyedi**, **muhkem** ve **müteşâbihi**, **zâhiri** veya **tevili** mânayı, **hakikat** veya **mecâzi**, **sarihi** veya **kinayeyi** bilmelidir.



İstinbat yoluyla bilinen **furu ilmi** de, müfessirin çok az ihtiyaç duyduğu bir husus olsa bile, dikkatten uzak tutmaması gerekir. Bu durumda müfessirin âyet, şu veya bu mânaya **muhtemeldir** demesi, bir hüküm fetvasına mecbur kalmadıkça kesin hüküm vermemesi, şayet mecburiyet varsa bu konuda ictihadda bulunması, yaptığı içtihadın hilafı mümkün olmakla birlikte, kendi içtihadına göre âyete mâna vermesi, yerinde olur.

**İbn-i Nakîb** şöyle der: Hadisin mânasında mevcut ifadeye göre **rey tefsiri** beş kısımdır:

1 - Müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimler bilinmeden yapılan tefsirdir.

2- Allah'tan başkasının bilmediği müteşabihlerin tefsiridir.

3- Batıl mezhebe göre yapılan tefsirdir. Bu tefsirde mezheb görüşü asıl kabul edilir, tefsir buna tabi olur. Mezhebi tefsir zayıf olsa bile, mümkün olan her yolla, âyetleri kendi görüşü açısından tefsir etmesidir.

4- Bir delil olmadan Allah'ın muradı budur diye âyetin kesin tefsirini vermesidir.

5- Kendi arzu ve zevkine göre âyetleri tefsir etmesidir.

**6339 İbn-i Nakîb** şöyle devam eder:

Kur'ân ilimleri üç kısımdır:

1- Allah'ın hiçbir kula bahsetmediği ilimdir. Cenab-ı Hak Kur'ân'ında, Kendi Zatı ve gaybe ait bilgilerdeki esrarı, kendisine hâs kılmıştır. Bu gibi hususlarda söz söylemek, icmaen caiz değildir.

2- Kur'ân'daki bazı sırları çözmek üzere sadece Resûlüne verdiği ilimdir. Bu gibi konularda görüş beyan etmek ancak, Resûle veya Allah'ın izin verdiği kimseye aittir. **İbn-i Nakîb**, hurûfu mukattaa'nın bu kısma dahil olduğunu söylerse de, birinci kısımdan olduğu da söylenmiştir.

3- Allah'ın, Resûlüne Kur'ân'ın açık veya gizli mânalarını öğrettiği ilimlerle, Resûlüne öğretmesini istediği ilimlerdir.

**Bu kısım kendi arasında ikiye ayrılır:**

**Birincisi:** Nakil yoluyla sağlanan bilgilerdir. Bunlar:

**Sebebi nüzûl, nâsih mensûh, kırâat, lügat, önceki milletlere ait kıssalar, yer ve göğün yaratılışı, kıyamet günü ve haşirle ilgili bilgilerdir.**

**İkinci kısım:** Kelimelerden nazari olarak yapılan **istidlal, istinbat ve istihraçtır.**

Bu da ayrıca iki kısma ayrılır:

**Birincisi;** cevazında ihtilaf edilen, sıfatlarla ilgili müteşâbih âyetlerin tevilidir.

**İkincisi;** hakkında ittifak edilen, asli ve ferî hükümlerin istinbatı ile irab esaslarıdır. Bunların aslı, **kıyasa** dayanır. **Belâgat, vaaz** ve **hikemle** ilgili hususlar da bu nevidendir. Ehli olduğu takdirde, Kur'ân'dan işari mânaların istihraç ve istinbatı mümkündür. Özet olarak, **İbn-i Nakîb**'in sözleri bundan ibarettir.

6340 Ebû Hayyân şöyle der: Asrımızdaki **Bazı ulema** tefsirin Kur'ân'daki mânaları anlamada; **Mücahid**, İkrime, Tavus ve benzeri müfessirlerin nakline muhtaç olduğu kanaatındadırlar. Çünkü âyetleri anlamak, bunlardan gelen rivâyetlere bağlıdır. Fakat bu görüş doğru değildir.

**Zerkeşî** bu ibareyi naklettikten sonra şöyle der: Kur'ân'ın tefsiri bir bakıma, **sebebi nüzûl**, **nâsih-mensûh**, **müphemîn tayini ile mücmelin beyanı** gibi hususlar, nakle dayanır.

Diğer kısmında buna ihtiyaç duyulmaz. Usûlüne uygun olarak, tefsirle ilgili sağlam bilgileri toplamak, bu konuda yeterli olur. **Tefsir** ve **tevil** kelimeleri arasındaki farkı gösteren bazı ıstılahi tabirler, nakil ve istinbat yoluyla elde edilen bilgileri birbirinden temyiz etmenin sebebi, belki de, nakledilen rivâyetlere, istinbat edilen görüşlere dayanmaktadır.

**Zerkeşî**, eserinde şunları da ilâve eder:

Kur'ân'ın tefsiri, iki kısımdır:

Biri **nakli**, diğeri **nakli değildir**.

Nakli olmayan tefsir **Resûlüllah**, Sahâbe ve tâbi'ûndan ileri gelen müfessirlerden yapılan rivâyetlerdir. **Resûlüllah**'dan gelen rivâyetlerde, senedin sıhhati aranır. Sahâbe'den gelen rivâyetlerde ise, âyetleri tefsir edişlerine bakılır. Şayet âyeti, **lûgat** yönüyle tefsir etmişlerse, lûgatta ehil olduklarından, tefsirleri itimada şayandır. Şayet, âyetlerin nüzûlü ve buna bağlı hususları, müşahede yoluyla nakletmişlerse, bu gibi rivâyetleri de makbuldür.

Bu durumda Sahâbe kavli arasında bazı farklar görülürse, cemi mümkün olanlar cem edilir, mümkün değilse, **İbn-i Abbâs**'ın sözü tercih edilir. Çünkü **Resûlüllah** kendisine: **Ya Rabbi, ona tevili öğret** şeklinde duada bulunmuştur.

**İmâm Şâfiî**, feraiz konusunda Zeyd'in kavlini tercih etmiştir. Çünkü **Resûlüllah** onun hakkında: **Zeyd, feraizde en bilgili olanınızdır**, buyurmuştur. Tâbi'ûndan gelen rivâyetler, Sahâbe kavlinde olduğu gibi, merfu hükmünde ise, tefsirleri naklîdir, değilse müfessirin bu kaviller arasında tercih yapması gerekir.

Az görülmesine rağmen, âyet hakkında herhangi bir nakil gelmemişse, kelimenin **Arap dili**indeki mânası, medlulü, siyak-sibak'a göre kullanımına bakılarak tefsir edilir. **Râgıb**, «Müfredat» adlı eserinde, bu nevi tefsire çokça önem vermiş, kelimenin delalet ettiği mânayı tefsir ederken, lûgat ehlinin verdiği mânaya ilâvede bulunmuş, siyak mânasının gereğini de dikkate almıştır. **Zerkeşî**'den yapılan nakil burada bitmiştir.

Ben, **Resûlüllah** ve Sahâbenin kavillerini ihtiva eden bir kitab yazdım. Kitabımda **on bin**den fazla, merfu ve mevkuf rivâyetleri biraraya getirip dört ciltte topladım. Kitabıma «**Tercümanu'l-Kur'ân**» adını verdim. Eserin tasnifi sırasında, rüyamda **Resûlüllah**'ı gördüm, uzun uzadıya beraberinde kalarak müjde ve bereketli dualarını aldım.

## 6- Kiraata Göre Sahâbe Tefsiri

6343 Sahâbeden gelen rivâyetlerin önemli yönlerinden biri, kiraata göre yaptıkları tefsiri bilmektir. Bir âyet hakkında Sahâbe'den farklı iki tefsir mevcut olduğunda, bunun ihtilaf olduğu sanılır. Halbuki bu aslında ihtilaf değil, kiraata göre yapılan tefsirdir. Selef uleması bu nevi tefsire çokça önem vermiştir.

İbn-i Cerîr, çeşitli tarikle İbn-i Abbâs ve diğer Sahâbe'den: \*\*\*\*\* «Herhalde gözlerimiz döndürüldü..» (Hicr, 15.) âyeti hakkında şu rivâyette bulunmuştur. Âyetteki \*\*\*\*\* kelimesi, \*\*\*\*\* mânasındadır. Başka bir tarikle yapılan rivâyete göre kelime, \*\*\*\*\* mânasındadır.

Katade'nin şöyle dediğini de rivâyet eder: \*\*\*\*\* kelimesini şeddeli olarak okuyan, \*\*\*\*\* mânasını, şeddesiz okuyan ise \*\*\*\*\* mânasını verir.

Katade'nin bu iki mânayı cem edişi, gerçekten mükemmeldir.

İbn-i Cerîr'in Hasenu'l-Basri'den \*\*\*\*\* (İbrahim, 50.) âyeti hakkında yaptığı rivâyet, bunun bir benzeridir. Deveye sürülen katran mânasındadır.

İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs ve diğer Sahâbe'den değişik tariklerle yaptığı rivâyete göre katran kelimesi, eritilmiş bakırdır. Bu iki mâna ayrı kaviller değildir.

Eritilmiş bakır mânası, âyetin \*\*\*\*\* kıraatına göredir. Bu kiraata göre tenvinle okunan \*\*\*\*\* kelimesi bakır, \*\*\*\*\* şiddetli hararet mânasındadır. Aynı rivâyeti İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cubeyr'den de nakletmiştir.

Bu gibi rivâyetlerin, pek çok misali vardır. «Esraru't-Tenzil» adlı kitabımızda bunları, yeterince naklettik. Daha önce \*\*\*\*\* âyetinin tefsiri hakkında, İbn-i Abbâs ve diğer Sahâbe'nin, farklı tefsir etmelerini nakletmiş, bu kelimenin cima mı yoksa elle dokunma mânasına mı geldiğini açıklamış, birinci mânanın \*\*\*\*\* kıraatına, ikinci mânanın \*\*\*\*\* kıraatına göre verildiğini söylemiştim. Görüldüğü gibi, Sahâbe'den gelen bu rivâyetlerde, temelde bir farklılık mevcut değildir.

«Muhtasaru'l-Buveyti» adlı eserde, İmâm Şâfiî'nin şöyle dediği nakledilir. Resûlüllah'ın sünneti, Sahâbe kavli veya ulemanın icmaı olmadıkça, müteşâbih âyetlerin tefsiri caiz değildir.

## 7- Tasavvufi Tefsir

6345 Mutasavvifenin Kur'ân hakkındaki sözleri, tefsir değildir. İbn-i Salâh, «Fetavi»sinde şöyle der:

Müfessir, Ebû'l-Hasan el-Vâhidî'nin şu sözünü okudum:

Ebû Abdirrahmân es-Sülemî, «Hakaiku't-Tefsir» adında bir eser yazmıştır. Şayet Sülemi bunun bir tefsir olduğuna inanmışsa, Kâfir olur. İbn-i Salâh şöyle der: Mutasavvifeden güvenilir bir alim Kur'ân'ı tefsir eder, bunun tefsir olduğunu zikretmez, kelimenin izahına gitmezse, Kâfir olacağını zannetmem.

Şayet bunu tefsir olarak kabul ederse, batını tefsir mezhebine girmiş olurlar. Tasavvuf erbabının bu tefsiri, Kur'ân'da mevcut olan bazı âyetlerin benzeridir. Bir şeyin benzeri, gene benzeriyle zikredilir. Buna rağmen yaptıkları tefsirde bir

müphemlik ve karışıklık olduğundan, böyle bir tefsire müsamaha göstermemeleri gerekirdi.

**Nesefî**, «Akaid»inde şöyle der: Âyetler, zâhiri mânalarına göre tefsir edilir. Zâhiri mânadan uzaklaşarak âyetleri, Batınilerin iddia ettikleri mânada tefsir etmek, **ilhad**dır.

**Taftazânî**, «Şerhu'l-Akaid»inde şöyle der: Batınilere mülhid denilmesi, âyetlerin zâhiri mânalarına göre değil, muallimin bileceği batını mânaya tefsir edilebileceği iddiasında bulunmalarından dolayıdır. Böyle bir tefsirden gayeleri, şeriatı bütünüyle reddetmektir. Bazı tasavvuf erbabının âyetler zâhirine göre tefsir edilir, fakat bunlarda süluk erbabının keşfedeceği bazı işari mânalar mevcuttur, âyetin zâhir mânası ile işari mânayı birleştirmek mümkündür, şeklindeki görüşleri, gerçek îman ve ilim ifade eden bir görüştür.

Şeyhulislam Siracuddin **el-Bulkini**'ye, bir kimsenin, \*\*\*\*\* «..O'nun izni olmadan kendi katında kim şefa'at edebilir?..» (**Bakara, 255.**) âyetini şöyle tefsir ettiği anlatıldı. Bu kimse âyetteki \*\*\*\*\* kelimesini zül mânasında \*\*\*\*\* fiili, \*\*\*\*\* yi de nefse işaret eden, işaret zamiri, \*\*\*\*\* fiilini, şifa mânasına gelen \*\*\*\*\* şeklinde kabul etmiş, \*\*\*\*\* fiilindeki \*\*\*\*\* harfini, \*\*\*\*\* fiilinin emir sigası olarak kabul edip, âyete mânâ vermiştir. Bulkini, böyle bir tefsirden dolayı, bu kimsenin mülhid olduğuna dair fetva vermiştir. Çünkü Allahü teâlâ bu mânada, \*\*\*\*\* «Âyetlerimiz hakkında doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz..» (**Fussilet, 40.**) buyurmuştur. **İbn-i Ebî Hâtim**'in rivâyetine göre **İbn-i Abbâs**, âyetteki ilhad mânasını; kelimelerin yerini değiştirmek şeklinde tefsir etmiştir.

**Firyâbî** şöyle der: Bize Sufyan nakletti, o Yunus b. Ubeyd'den, o da Hasan-ı Basri'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini söyledi: **Her âyetin açık veya gizli bir mânası vardır. Âyetteki her harfin de bir son mânası, her son mânanın da bir ilk mânası vardır.**

**Deylemî**, Abdurrahmân b. Avf dan, merfuan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Kur'ân, Arş'ın altındadır. Kulların üzerinde tartıştıkları, açık veya gizli mânaları vardır.

**Taberânî**, **Ebû Ya'lâ**, **Bezzâr** ve diğer muhaddislerin **İbn-i Abbâs**'dan mevkufen şöyle dediğini naklederler:

Kur'ân'da mevcut her harfin bir son mânası, her son mânanın da ilk manası mevcuttur, şeklindeki rivâyetler hakkında sorulacak olursa, şöyle derim: Kur'ân'ın açık veya gizli mânası vardır sözü, şöyle açıklanabilir:

a- Âyetin gizli mânası araştırılıp, açık mânası ile kıyaslanırsa, gerçek mânası ortaya çıkar.

b- **İbn-i Ebî Hâtim**, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da her âyetle amel eden Müslümanlar vardır. İlerde bu âyetlerle amel edecek Müslümanlar olacaktır.

c- Âyetin açık mânası lâfzında, gizli mânası da tevilindedir.

d- **Ebû Ubeyd** şöyle der (**bu yapılan açıklamaların en doğrusudur**): Allah' ın, önceki milletlere verdiği azabı anlatan âyetlerin zâhiri mânası, bu milletlerin nasıl

helak olduğunu bildirmek, sadece onların durumunu ifade etmektir. Batını mânası ise, sonradan geleceklere öğüt vermek, öncekilerin yaptıklarını tekrarlayacak olurlarsa, uğrayacakları aynı akibetten sakındırmaktır.

e- **İbn-i Nakîb**, bu konuda beşinci bir görüş ileri sürer: Âyetin zâhiri mânası, zâhiri ulemasının anladığı mânalardır. Batını mânası ise, Allah'ın hakikat erbabına lutfettiği işari mânalardır.

Hadisteki her harfin, bir son mânası vardır sözü, Allah'ın murad ettiği, en son mâna demektir. Hadis'deki bu mânanın; her hükmün, sevap veya günah yönünden bir miktarı vardır, mânasında olduğu söylenir. Hadisdeki: Her son mânanın, ilk mânası mevcuttur sözü, kapalı her mâna veya hükmü bilmenin bir yolu vardır, bu yolla murad edilen mâna elde edilir, demektir. Ayrıca buna: Kul, müstehak olduğu sevap veya cezayı, ahirette hesap verirken muttali olacaktır, mânası da verilir.

**Bazı ulema** da bunu şöyle açıklar: Âyetin zâhiri tilâveti, batını da ifade ettiği mânadır. Haddi ise, helal ve haramla ilgili hükümleridir. Matla' da, ameli karşılığı göreceği mükâfat ve cezadır.

Burada şunu ilâve etmek isterim: **İbn-i Ebî Hâtim**'in Dahhak tarikiyle **İbn-i Abbâs**'dan naklettiği şu söz bunu teyid eder: Kur'ân; birçok ihtiyaçlara cevap veren, ilimleri bitip tükenmeyen ve gayesine ulaşılmayan bir kitaptır. Kur'ân'ı inanarak tetkik eden kurtulur, nefretle tetkik eden de dalaletе düşer. Kur'ân'da kıssalar, emsal, helal, haram, nâsih, mensûh, muhkem, müteşâbih, zâhiri ve batını mânalar vardır. Kur'ân'ın zâhiri, tilâveti, batını tevildir. Kur'ân'ı bilginlerden öğrenin, bilgisizlerden uzaklaşın.

**İbn-i Sebu**, «Şifau's-Sudur» adlı eserinde, Ebû'd-Derda'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ı bütün yönleriyle bilmeyen kimse, onu tam mânasıyla anlayamaz.

İbn-i Mesûd şöyle der: Önceki ve sonraki milletlerin ilmini öğrenmek isteyen, Kur'ân'ı okuyup mânaları üzerinde düşünsün. **İbn-i Sebu**, Dahhak ve İbn-i Mesûd'un bu sözleri, Kur'ân'ın sadece zâhiri tefsirini bilmekle hasıl olmayacağını söyler.

**Bazı ulema** şöyle der: Her âyetin altmış bin mânası vardır. Bu sözün ifade ettiği mâna şudur: Kur'ân'ın mânasını anlamada, son derece geniş bilgiler gerekir. Kur'ân'ın zâhiri tefsirini veren nakiller, idrakine yeterli değildir. Hatadan sakınmak için bu tefsire, duyarak nakledilen haberlerin de girmesi gerekir. İşte bu suretle, anlaşılması ve istinbatta bulunması kolayca mümkün olur. Kur'ân'ın zâhiri tefsiri mutlaka dikkate alınmalıdır. Yoksa zâhiri hükümleri kavramadan, batını mânasına ulaşılmaz. Kur'ân'ın zâhiri tefsirini mükemmelen bilmeden, inceliklerini anladığını iddia eden kimse, aynen, kapıdan girmeden evin içinde olduğunu iddia eden kimse gibidir.

**Tacuddîn b. Ataullah**, «Letâifu'l-Minen» adlı eserinde şöyle der: Verdikleri garip mânalarla, Allah ve Resûlünün kelimasını tefsir eden zâhiri ulemasının tefsiri, Kur'ân'ın zâhiri tefsiri değildir. Fakat âyetin zâhiri mânası, âyetin açık ifadelerinden ve dilin özelliklerinden anlaşılır. Bunun yanında, batını mânaları da vardır ki bunları ancak, Allah'ın, kalplerini açtığı tasavvuf ehli anlayabilir. Hadis'de varid olduğuna göre her âyetin zâhiri ve batını mânası mevcuttur. Cedel ve münazarada bulunan kimselerin;

Bu, Allah ve Resûlünün kelamını tahrif etmektir sözü, tasavvuf ehlinde bu mânaları öğrenmekden seni alıkoymasın.

Tasavvuf erbabının tefsiri, aslında bir tahrif değildir. Şayet âyetin mânası ancak bizim verdiğimiz mânadır deselerdi, tahrif olurdu. Halbuki onların böyle bir iddiaları yoktur. Bilâkis, Kur'ân'ı zâhiri mânalarına göre okuyup anlarlar, âyet-lerdeki muradın bu olduğunu bilirler, ayrıca Allah'ın kendilerine nasip ettiği mânaları da kavramaya çalışırlar.

### 8- Müfessirin Uyması Gereken Şartlar

6360 Bazı ulema şöyle der: Müfessirin tefsirde, tefsir edilen mânada uygunluk araması, mânayı izah ederken muhtaç olduğu konularda, noksanlık veya \*\*\*\*\*ye uymayan ziyadelikten sakınması veya verdiği mânadan veya tefsir \*\*\*\*\*den sapmaması gerekir. Ayrıca âyetin hakiki veya mecâzi mânasına, ifadesinde düzgünlüğe, âyetin nüzûl gayesine, müfred kelimeler arasındaki yakınlığa bakması gerekir.

Müfessir, âyetleri tefsir ederken, sarf ve nahiv gibi lafzi ilimlerle başlaması gerekir. Bu konuda ilk olarak kelimelerin müfred mânaları üzerinde durması, lügat mânalarını araştırması, sarf ve istikak yönüyle tahkik etmesi, cümle terkiibini incelemesi gerekir. Bundan sonra âyetin irabına geçer, manasıyla ilgili hususları araştırır, beyan bedi sanatlarını gösterir, âyetle murad edilen mânayı tayin eder, istinbatta bulunur, daha sonra da işari mânasını verir.

Zerkeşî, «Burhan» adlı eserinin baş taraflarında şöyle der:

Âdet olduğu üzere müfessirler, sebebi nüzûl ile tefsire başlarlar. Bu noktada şu ileri sürülmüştür. Âyetin nüzûl sebebi, müsebbebe tekaddüm ettiğinden, \*\*\*\*\* bununla mı başlamalı, yoksa âyetler arasındaki münasebetle mi başlamalıdır? Âyetler arasındaki münasebet, Kur'ân'ın nazmını tashih eder ve nüzûlden önce gelir. Şayet, \*\*\*\*\* «Allah, size emanetten ne vermenizi emreder..» (Nisâ, 58.) âyetinde olduğu gibi münasebet, sebebi nüzûle bağlıysa, önce sebebi nüzûlü zikretmek gerekir. Bu durumda \*\*\*\*\* gayeye tekaddüm etmiş olur. Şayet münasebet sebebi nüzûle bağlı değilse münasebetin sebebi nüzûle takdimi evla olur.

Zerkeşî, eserin başka bir yerinde şöyle der:

Âdet olduğu üzere müfessirler, her sûrenin başında o sûrenin hıfzını teşvik ve tergib bakımından faziletle ilgili hadisleri zikrederler. Fakat Zemahşerî, faziletle ilgili hadisleri sûrenin sonunda verir.

Abdurrahim b. Ömer el-Kirmânî şöyle der: Zemahşerî'ye niçin böyle yaptığını sordum. Bana şu cevabı verdi: Faziletle ilgili haberler, o sûrenin \*\*\*\*\*larıdır. Sıfat, mevsuftan sonra gelir. Umumiyetle tefsirlerde Allah bunu \*\*\*\*\* hikaye etti şeklinde bir söze rastlanır. Bundan kaçınmak gerekir.

Ebû'n-Nasr el-Kuşeyrî, «el-Mürşid» adlı eserinde şöyle der:



Ulemasının önde gelenleri şöyle der: Allah kelamı hikaye edildi veya Allah hikaye etti, denilmez. Çünkü hikaye etmek, bir sözü benzeri bir sözle ifade etmektir. Halbuki Allah kelamına benzer bir kelim yoktur.

Bazı ulema bu hususta müsamahalı davranarak hikaye etme sözünü, haber verme mânasında kullanmışlardır. Çokça kullandıkları bir diğer husus, bazı harfleri ziyade kabul etmeleridir. Buna dair misalleri, irab bahsinde vermiştik.

Müfessir mümkün mertebe, âyetlerde tekrar olduğu iddiasından sakınmalıdır.

Bazı ulema şöyle der: Kur'ân'da tekrar olduğu vehmine götüren husus, müteradif kelimelerin birbirine atıf edilmesidir. \*\*\*\*\* «(Geride) Bir şey koymaz, bırakmaz.» (Müddessir, 28.), \*\*\*\*\* «..Rablerin-den bağışlamalar ve Rahmet onlarıdır..» (Bakara, 157.) âyetleri buna misaldir.

Müfessir şuna inanmalıdır ki, müteradif kelimelerin bir arada zikredilmesiyle hasıl olan mâna, ayrı olduklarında hasıl olmaz. Çünkü terkip halindeki ifade, ziyade bir mâna ortaya çıkarır. Ziyade harfler, ziyade mâna ifade ettiğinden, ziyade kelimeler de ziyade mâna ifade etmiş olur.

Zerkeşî, «Burhan»ında şöyle der:

Müfessir, âyetin ihtiva ettiği mânaya riayet ederek, bütün dikkatini nazmında toplamalıdır. Âyet nazmında, mecâzi mânada kelime bulunması halinde bu kelimenin, âyetteki mânayı aşacağından, dikkatli olması gerekir.

Zerkeşî eserin başka bir yerinde şöyle der:

Müfessir, müteradif zannedilen kelimelerdeki mecâzi mânalara riayet ederek mümkün mertebe müteradif olmadıklarını kesin bir ifade ile belirtmelidir. Müteradif kelimelerin terkip halinde ifade ettikleri mâna müfred halindeki mânadan farklıdır. Bu yüzden pek çok usul uleması, müteradif kelimelerden birinin cümlede, müfred olarak kullanılmasında ittifak ettikleri halde, diğeri yerine kullanılmasını menetmişlerdir.

Ebû Hayyân şöyle der: Müfessirler tefsirlerinde çoğu kez, irabı ele alırken nahiv tahlilleri, usûlü fıkıh ve kelami meseleleri de beraberinde zikrederler. Bu gibi meseleler, ait oldukları eserlerde uzun uzadıya anlatılmıştır. Bu ilimler, delil göstermeden tefsirde kullanılabilir. Ayrıca müfessirler, sahih olmayan sebebi nüzûl, fedail hadisleri, yerinde olmayan hikayeleri ve israiliyatı zikrederler ki, bunların tefsirde olmaması gerekir.

6367 İbn-i Ebî Cemre, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini nakleder: Fatiha sûresine yetmiş deve yükü tutarında tefsir yazmak istesem, yazabilirim. Hazret-i Ali'nin bu sözü şöyle açıklanabilir.

\*\*\*\*\* âyetinde, hamd kelimesi ile Allah lâfzındaki mânaların, Allah'ı tenzih eden sıfatların ayrı ayrı tefsiri gerekir. Sonra, âyetteki âlemi ve durumlarını, dört yüzü karada altı yüzü denizde olmak üzere bin âlemin nevilerini müfessir ayrı ayrı açıklayabilir.

\*\*\*\*\* âyetindeki iki sıfatın mânalarını, bunların azametle ilgili yönlerini, Allah' ın bütün isim ve sıfatlarını, diğerleri dışında, bu iki ismin âyetle zikredilmesinin hikmetini de açıklar.

\*\*\*\*\* âyetinde, bu günü ve bu günde gidilecek yeri, yaşanacak korkuları, her nefsin nerede ve nasıl karar bulacağını da açıklar.

\*\*\*\*\* âyetinde, Mabud'un yüceliğini, kendisine yapılan ibadet ve keyfiyetini ve nevilerini edasını, ibadet eden kulun vasfı, Allah'dan yardım dilemesinin nasıl ve ne şekilde o-lacağını genişçe anlatabilir.

\*\*\*\*\* âyetinden sûrenin sonuna kadar olan tefsirinde hidayeti, mahiyetini, doğru yol ile buna zıd yolları, gazaba uğrayanları, dalalette olanları, bunların sıfatlarını, bu âyetle ilgili yönleri, Allah'ın razı olduğu kimseleri, sıfatlarını, bunların ibadet usullerini de gösterebilir.

Hazret-i Ali'nin bu sözü, Fatiha tefsirinde bulunması gereken bütün yönleri içine alan bir sözdür.

## 79 - GARÂİBU'T-TEFSİR

6368 Mahmud b. Hamza el-Kirmânî bu sahada «el-Acaib ve'l-Garaib» adlı iki ciltlik bir eser telif etmiş, kitabında âyetlerin mânaları hakkında bir takım asılsız sözler nakletmiştir. Bunlara güvenmek doğru değildir, ancak tehlikesini göstermek gayesiyle zikredilebilir.

Mesela \*\*\*\*\* âyetini, biri şöyle tefsir etmiştir. Âyetteki ha harfi, Hazret-i Ali ile muaviye arasındaki harbe, mim harfi, Mervan'ın iktidarına, ayn harfi, Abbasi'lere, sin harfi, Sufyan'ın iktidarına delalet eder. Kaf harfi de Mehdi'nin yoluna uyulacağına işaret eder. Bunu Ebû Müslim İsfahani nakletmiş, şu ilâvede bulunmuştur: Bunları rivâyet etmedeki gaye, bu gibi rivâyetleri verenlerin ahmak olduğunu göstermektir.

\*\*\*\*\* hakkında da biri şöyle demiştir: Elifin mânası, Allah Muhammed'i sevdi, Onu elçi olarak gönderdi. Lam'ın mânası, Hazret-i Muhammed'i inkâr edip kınayanlar, mim'in mânası da, inkâr edenlerin Hazret-i Muhammed'i deliliğe benzeyen bir nevi hastalıkla itham etmeleridir.

\*\*\*\*\* «Ey akıl sahipleri kısısta sizin için hayat vardır..» (Bakara, 179.) âyetini de biri, şöyle tefsir etmiştir: Âyetteki kıssa, Kur' an'ın kıssalarıdır. Bu mânaya Ebû'l-Cevza'nın \*\*\*\*\* şeklindeki kıraatını delil getirmiştir; ki, uydurma bir mânadır. Bu kıraatın ifade ettiği mâna, meşhur kıraatın mânasından tamamen farklıdır. Bu âyeti, «Esraru't-Tenzil» adlı eserimde Kur'ân'daki îcâz âyetlerinden biri olarak gösterdim.

İbn-i Fûrek «Tefsir»inde, \*\*\*\*\* «..Fakat kalbim kuvvet bulsun..» (Bakara, 260.) âyeti hakkında şöyle demiştir: Hazret-i İbrahim'in kalbim dediği, kendine dost edindiği bir arkadaşı vardı. Bu arkadaşı, Hazret-i İbrahim'in müşahade ettiği olayı gördüğünde, ürkmemesi için sükunet talebinde bulunmuştur. Kirmânî bunu da saçma bir tefsir kabul etmiştir.

**Kevaşi** «Tefsir»inde: \*\*\*\*\* «..Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme..» (Bakara, 286.) âyetinin tefsirinde, insanın takat ve güç yetiremeyeceği şeyi, muhabbet ve aşk olarak tefsir eden kimsenin sözünü nakleder. (.....)

**Ebû Mu'âz en-Nahvî**, \*\*\*\*\* «O ki size yeşil a-ğaçtan ateş yaptı..» (Yâsin, 80.) âyetindeki \*\*\*\*\* ifadesinden Hazret-i İbrahim, \*\*\*\*\* ni, nur olan Hazret-i Muhammed, \*\*\*\*\* «..ve siz ondan yakıyorsunuz..» âyetini de, iktibas ettiğiniz din şeklinde, tamamen uydurma bir tefsir şekli ile mâna vermiştir.

-----

### 36 - GARİBU'L-KUR'ÂN

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

1490 Bu konuda, sayılamayacak kadar müstakil eser verenler vardır.

**Ebû Ubeyde**, **Ebû Ömeri'z-Zahid** ve **İbn-i Dureyd**, bunlardandır. Eserlerden en meşhur olanı, Uzeyzi'nin kitabıdır; telifini on beş senenede bitirmiştir. Eseri, şeyhi Ebû Bekr **İbnu'l-Enbari** ile birlikte kaleme almıştır.

Garibu'l-Kur'ân konusunda yazılmış eserlerin en güzeli, **Râgıb**'ın «M ü f r e d a t» adlı eseridir. Bu sahada **Ebû Hayyân**'ın iki ciltlik muhtasar bir telifi vardır.

İbnu's-Salah şöyle der: Tefsir kitaplarında \*\*\*\*\* Ehli meâni dedi ki.. ibaresini görürsen bundan; **Zeccâc**, **Ferra**, **Ahfeş** ve **İbnu'l-Enbari** gibi alimlerin **Meâni'l-Kur'ân** konusunda yazdıkları eserler anlaşılır.

Garibu'l-Kur'ân konusu, tefsirde büyük bir önem taşır. **Beyhaki**, Ebû Hureyre'dan merfu olarak şu hadisi rivâyet eder:

Kur'ân'ı iyice anlayınız, gariblerini öğrenmeye çalışınız.

Aynı hadisi **Beyhaki**; Hazret-i Ömer ve İbn-i Mesûd'dan mevkufen rivâyet etmiştir. **Beyhaki**, İbn-i Ömer'den merfûan şu hadisi rivâyet eder:

Kur'ân'ı okuyup mânasını anlayan kimseye, her harf için yirmi sevap yazılır. Anlamadan okuyana da, bir harfe karşılık on sevap yazılır.

Bu hadisteki \*\*\*\*\* fiilinin mânası, Kur'ân kelimelerinde mevcut olan mânayı kavramaktır; yoksa, nahiv ıstılahında kullanılan İrab mânasına değildir, bunun zıddı, lahn'dır. Çünkü kiraati kavramadan okumak, kırâat değildir, üstelik böyle bir kiraatin sevabı da yoktur.

Bu konuda uğraşanlar, ilgili kitablara müracaat ederek, emin olmalıdırlar, zan ile hareket etmemelidirler. İşte Sahâbei Kirâmın tutumu... Onlar gerçek Arab, fasih lûgat sahibi oldukları halde, Kur'ân kendilerine, kendi dilleriyle nâzil olmuş, buna rağmen onlar, mânasını bilmedikleri kelimeleri sorup araştırmadan bir şey söylemezlerdi.

**Ebû Ubeyd**, «F e d â i l u' l- K u r'a n»ında, İbrahim et-Teymi'den şöyle rivâyet eder: Hazret-i Ebubekr'e \*\*\*\*\* «Meyveler ve çayırılar.» (**Abese**, 31.) âyetinin mânası sorulduğunda şöyle demiştir; **eğer ben, Allah'ın Kitab'ında mânasını bilmediğim bir**

kelime hakkında konuşursam, hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni üzerinde barındırır.

**Ebû Ubeyde**, Enes'ten yaptığı bir rivâyette şöyle der: Ömer b. Hattab minberde; \*\*\*\*\* âyetini okumuş, \*\*\*\*\* nin meyve olduğunu biliyoruz, ama \*\*\*\*\* in. mânası nedir? diye sormuş, sonra hatırlayarak kendi kendine ey Ömer, bu yerden biten bir ot çeşididir, demiş.

Gene **Ebû Ubeyd**, Mucahid tarikiyle **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* «gökleri yoktan vareden..» âyetinin mânasını bilmiyordum. Bir kuyuya sahip çıkmak isteyen iki bedevi, davacı olarak bana geldiklerinde biri \*\*\*\*\* (**kuyuyu ben kazdım**) dedi. Bununla, kuyuyu başlatan benim, demek istedi. Bunun üzerine âyetin mânasını anladım.

**İbn-i Cerîr**, Said b. Cübeyr'den yaptığı bir rivâyette, kendisine \*\*\*\*\* «Katımızdan bir rahmet, (**bir acıma duygusu**) ve temizlik de (**verdik..**)» (**Meryem, 13.**) âyetinin mânası sorulduğunda: Bunu **İbn-i Abbâs**'a sordum. Bu hususta bir şey söylemedi, cevabını verdi.

**İbn-i Cerîr**, İkrime tarikiyle **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Yemin ederim \*\*\*\*\*kelimesinin ne mânaya geldiğini bilmiyorum.

Firyabi şöyle der: Bize israil, ona Simak b. Harb, ona İkrime, o da **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini nakleder: \*\*\*\*\* «rahmet» (**Meryem, 13.**), \*\*\*\*\* «çok içli» (**Tevbe, 114.**), ve \*\*\*\*\* «Rakim sahibleri» (**Kehf, 9.**) âyetlerindeki bu kelimeler hariç, bütün Kur'ân'ın mânasını bilirim.

**İbn-i Ebî Hâtim**, Katâde'den **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* «..Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasın(**daki iş**)i gerçeğe açıklığa çıkar.» (**Araf, 89.**) âyetinin mânasını, Zi Yezen'in kızı \*\*\*\*\* (**gel, seninle hesaplaşalım.**) sözünü söyleyinceye kadar, bilmiyordum. Yine **İbn-i Ebî Hâtim**, Mucahid tarikiyle **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* kelimesinin mânasını bilmiyordum. Fakat, \*\*\*\*\* mânasında olduğunu tahmin ediyorum.

-----

## **1 - SÜRELERDEKİ GARİB KELİMELERİN MÂNALARI**

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

1505 Müfessirlerin Şartları bahsinde görüleceği gibi **Garibu'l-Kur'ân** konusu, her müfessirin bilmesi gereken bir konudur. **Zerkeşî** «e l - B u r h â n»ında şöyle der: Garibu'l-Kur'ân'da söz sahibi olmak isteyen; lügat ilmini, isimler, fiiller ve harfler yönüyle bilmesi lazımdır. Harflerin sayıca az olması bakımından nahivciler mânalarını, eserlerinde belirtmişlerdir. Bu konudaki bilgiler, kitaplarından alınabilir. Fakat, isim ve fiiller hakkındaki bilgi, lügat kitaplarından, özellikle İbnu's-Sîde'nin kitabından alınabilir.

**Ezheri**'nin «e t - T e h z i b»i , **Cevheri**'nin «e s - S a h a h»ı, **Farabi**'nin «e l - B â r i»i, **Sagani**'nin «M e c m e u' l - B a h r e y n»i bu konuda yazılmış eserlerdendir.

Fiiller hakkında yazılan başlıca eserler; İbn-i Kûtiye, İbn-i Zarif ve es-Serakusti'nin eserleridir. Bunların en derli toplusu, İbn-i Katta'ın bu konuda yazdığı eseridir.

### İbn-i Ebî Talha Tarikına Göre Sûrelerdeki Garib Kelimeler.

Bu konuda müracaat edilebilcek en değerli kaynak, İbn-i Abbâs ve talebelerinden nakledilen rivâyetlerdir. Zira onlardan, sabit ve sahih senedlerle Kur'ân'ın garib kelimelerini tefsir eden rivâyetler varid olmuştur. Burada İbn-i Abbâs'dan, özellikle İbn-i Ebî Talha tariki ile gelen bazı rivâyetleri sıralamak isterim.

Bu tarik, İbn-i Abbâs'dan yapılan rivâyetlerin en sağlam olanıdır. Buhârî «e s - S a h i h»inde, sırası ile her sûrede, bu tariki seçmiştir.

### Bakara Sûresi

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «..inanıp..» kelimesini \*\*\*\*\* tasdik ederler kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «bocalayıp dururlar» kelimesini \*\*\*\*\* devam ederler kelimesiyle,

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «tertemiz eşler» kelimesini \*\*\*\*\* pislik ve ezadan kelimesiyle,

(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «saygı gösterenler» kelimesini \*\*\*\*\* Allah'ın indirdiğini tasdik edenler kelimesiyle,

(49. âyetteki) \*\*\*\*\* «bunda sizin için imtihan..» kelimesini \*\*\*\*\* nimet kelimesiyle,

(61. âyetteki) \*\*\*\*\* «sarımsağından» kelimesini \*\*\*\*\* buğday kelimesiyle,

(78. âyetteki) \*\*\*\*\* «kuruntular» kelimesini \*\*\*\*\* sözler kelimesiyle,

(88. âyetteki) \*\*\*\*\* «kalplerimiz perdelidir» kelimesini \*\*\*\*\* perdelenmiş kelimesiyle,

(106. âyetteki) \*\*\*\*\* «yürürlükten kaldırmayız» kelimesini \*\*\*\*\* değiştirmeyiz kelimesiyle,

(106. âyetteki) \*\*\*\*\* «unutturmamız» kelimesini \*\*\*\*\* onu terketmeyiz, değiştirmeyiz kelimesiyle,

(125. âyetteki) \*\*\*\*\* «toplantı yeri» kelimesini \*\*\*\*\* gidip geldikleri yer kelimesiyle,

(135. âyetteki) \*\*\*\*\* «dosdoğru» kelimesini \*\*\*\*\* muvahhid kelimesiyle,

(144. âyetteki) \*\*\*\*\* «tarafına» kelimesini\*\*\*\*\* yönüne kelimesiyle,

(158. âyetteki) \*\*\*\*\* «günah yoktur» kelimesini \*\*\*\*\* sıkıntı yoktur kelimesiyle,

(208. âyetteki) \*\*\*\*\* «şeytanın adımlarını» kelimesini \*\*\*\*\* işleri kelimesiyle,

(173. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'dan başkası adına kesilen» kelimesini \*\*\*\*\* ilahlık taslayanlar adına kesilmiş kelimesiyle,

(177. âyetteki) \*\*\*\*\* «yolda kalmışlara» kelimesini \*\*\*\*\* Müslümanlara gelen müsafir kelimesiyle,

(180. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir hayır bırakacaksa» kelimesini \*\*\*\*\* mal kelimesiyle,

(182. âyetteki) \*\*\*\*\* «günah» kelimesini \*\*\*\*\* günah kelimesiyle,

(187. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'ın sınırları» kelimesini \*\*\*\*\* Allah'a itaat kelimesiyle,

(193. âyetteki) \*\*\*\*\* «şirkin kökü kesilinceye kadar» kelimesini \*\*\*\*\* ortak koşmak kelimesiyle,

(197. âyetteki) \*\*\*\*\* «kim (haccı) farzederse» kelimesini \*\*\*\*\* ihrama girerse kelimesiyle,

(219. âyetteki) \*\*\*\*\* «De ki: İhtiyacınızdan fazlasını» kelimesini \*\*\*\*\* mallarınızdaki ihtiyaç fazlasını kelimesiyle,

(220. âyetteki) \*\*\*\*\* «sizi zora sokardı» kelimesini \*\*\*\*\* sizi sıkıntıya ve darlığa sokardı kelimesiyle,

(236. âyetteki) \*\*\*\*\* «henüz dokunmadan yahut mehir kesmeden» kelimesini \*\*\*\*\* cima \*\*\*\*\* mehir kelimesiyle,

(248. âyetteki) \*\*\*\*\* «içinde bir ferahlık» kelimesini \*\*\*\*\* rahmet kelimesiyle,

(255. âyetteki) \*\*\*\*\* «uyuklama» kelimesini \*\*\*\*\* uyuklama kelimesiyle,

(255. âyetteki) \*\*\*\*\* «kendine ağır gelmez» kelimesini \*\*\*\*\* kendisine ağır gelmez kelimesiyle,

(264. âyetteki) \*\*\*\*\* «kayaya benzer ki» kelimesini \*\*\*\*\* yalçın kaya kelimesiyle,

### **Âli İmran Sûresi**

(55. âyetteki)\*\*\*\*\* «seni öldüreceğim» kelimesini \*\*\*\*\* canını alacağım kelimesiyle,

(146. âyetteki) \*\*\*\*\* «erenler» kelimesini \*\*\*\*\* topluluklar kelimesiyle

### **Nisâ Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «bu büyük bir gûnahtır» kelimesini \*\*\*\*\* büyük günah kelimesiyle, (4. âyetteki) \*\*\*\*\* «mehirlerini» kelimesini \*\*\*\*\* mehir kelimesiyle,

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «yetimleri deneyin» kelimesini \*\*\*\*\* deneyin kelimesiyle,

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «görürseniz» kelimesini \*\*\*\*\* bilirsiniz kelimesiyle,

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «olgunluk» kelimesini \*\*\*\*\* olgunluk kelimesiyle,

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «evladı ve ebeveyni olmayan» kelimesini \*\*\*\*\* babası ve oğlu olmayan kelimesiyle,

(19. âyetteki) \*\*\*\*\* «onları sıkıştırmayın» kelimesini \*\*\*\*\* onları üzmeyin kelimesiyle,



- (24. âyetteki) \*\*\*\*\* «evli kadınlar» kelimesini \*\*\*\*\* evli kadınlar kelimesiyle,
- (25. âyetteki) \*\*\*\*\* «bolluğa» kelimesini \*\*\*\*\* genişlik kelimesiyle,
- (25. âyetteki) \*\*\*\*\* «hür ve iffetli olup her türlü zinadan beri olanlar» kelimesini \*\*\*\*\* iffetli, gizli ve açık zinada bulunmayan kelimesiyle,
- (25. âyetteki) \*\*\*\*\* «gizli dost tutmamaları» kelimesini \*\*\*\*\* dost edinmeyen kelimesiyle,
- (25. âyetteki) \*\*\*\*\* «evlendikten sonra» kelimesini \*\*\*\*\* evlendiklerinde kelimesiyle,
- (25. âyetteki) \*\*\*\*\* «sıkıntıya» kelimesini \*\*\*\*\* zina kelimesiyle,
- (33. âyetteki) \*\*\*\*\* «akraba» kelimesini \*\*\*\*\* yakın hısımlar kelimesiyle,
- (34. âyetteki) \*\*\*\*\* «yöneticidirler» kelimesini \*\*\*\*\* durumunda olanlar kelimesiyle,
- (34. âyetteki) \*\*\*\*\* «itaatkârlar» kelimesini \*\*\*\*\* itaatta bulunanlar kelimesiyle,
- (36. âyetteki) \*\*\*\*\* «yakın komşuya» kelimesini \*\*\*\*\* aranızda akrabalık bağı bulunan kimse kelimesiyle,
- (36. âyetteki) \*\*\*\*\* «uzak komşuya» kelimesini \*\*\*\*\* aranızda akrabalık bulunmayan kimse kelimesiyle,
- (36. âyetteki) \*\*\*\*\* «yanında bulunan arkadaş» kelimesini \*\*\*\*\* arkadaş, dost kelimesiyle,
- (49. âyetteki) \*\*\*\*\* «kıl kadar» kelimesini \*\*\*\*\* çekirdek içindeki ince zar kelimesiyle,
- (51. âyetteki) \*\*\*\*\* «batıla» kelimesini \*\*\*\*\* şirk kelimesiyle,
- (53. âyetteki) \*\*\*\*\* «çekirdek zarı» kelimesini \*\*\*\*\* çekirdekteki öz kelimesiyle,
- (59. âyetteki) \*\*\*\*\* «emir sahihleri» kelimesini \*\*\*\*\* fıkıh ve din âlimleri kelimesiyle,
- (71.âyetteki) \*\*\*\*\* «bölük bölük» kelimesini \*\*\*\*\* ayrı ayrı küçük küçük gruplar halinde kelimesiyle,
- (85. âyetteki) \*\*\*\*\* «her şeyi gözetip karşılığını veren» kelimesini \*\*\*\*\* koruyucu kelimesiyle,
- (88. âyetteki) \*\*\*\*\* «baş aşağı etmiştir» kelimesini \*\*\*\*\* onları tepetaklak düşürdü kelimesiyle,
- (90. âyetteki) \*\*\*\*\* «yürekleri sıkılarak» kelimesini \*\*\*\*\* zor geldi kelimesiyle,
- (95. âyetteki) \*\*\*\*\* «özürlüler» kelimesini \*\*\*\*\* özür kelimesiyle,
- (100. âyetteki) \*\*\*\*\* «gidecek çok yer» kelimesini \*\*\*\*\* bir yerden başka bir yere göçmek kelimesiyle,

(100. âyetteki) \*\*\*\*\* «bolluk» kelimesini \*\*\*\*\* rızık kelimesiyle,

(103. âyetteki) \*\*\*\*\* «vakitleri belli» kelimesini \*\*\*\*\* vakitleri belli farz kelimesiyle,

(104. âyetteki) \*\*\*\*\* «acı duyuyorsanız» kelimesini \*\*\*\*\* acı duyarsınız kelimesiyle,

(119. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'ın yarattığını» kelimesini \*\*\*\*\* Allah'ın dini kelimesiyle,

(128. âyetteki) \*\*\*\*\* «geçimsizlik» kelimesini \*\*\*\*\* buğuz kelimesiyle,

(129. âyetteki) \*\*\*\*\* «kocasızmış gibi» kelimesini \*\*\*\*\* ne dul, ne de evli kelimesiyle,

(135. âyetteki) \*\*\*\*\* «eğip bükersiniz» kelimesini \*\*\*\*\* dilinizi eğip büküp şehadet etmeniz veya kaçınmanız kelimesiyle,

(156. âyetteki) \*\*\*\*\* «Meryem'e büyük bir iftira attılar» kelimesini \*\*\*\*\* zina ile itham ettiler kelimesiyle,

### **Mâide Sûresi**

1. âyetteki) \*\*\*\*\* «akidleri yerine getirin» kelimesini

\*\*\*\*\* Kur'ân'da, helal, haram, farz ve ceza kılınan şeyler kelimesiyle,

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «kin» kelimesini \*\*\*\*\*düşmanlık kelimesiyle, (2. âyetteki) \*\*\*\*\* «iyilik» kelimesini \*\*\*\*\* emrolunduğun şey \*\*\*\*\* yasaklandığın şey kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «boğulmuş» kelimesini \*\*\*\*\* boğularak öldürülmüş kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\*«vurulmuş» kelimesini \*\*\*\*\* sopayla vurularak öldürülmüş kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «yukarıdan düşmüş» kelimesini \*\*\*\*\* «yüksekten atılarak öldürülmüş» kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «boynuzlanmış»kelimesini \*\*\*\*\* boynuzlanarak öldürülmüş» kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «canavar parçalayarak ölmüş» kelimesini \*\*\*\*\* yakaladığı kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «henüz canları çıkmadan kesmeniz hariç» kelimesini \*\*\*\*\* canlı olarak kestiğiniz kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «fal oku» kelimesini \*\*\*\*\* fal oku kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «günaha istekle yönelmeden» kelimesini \*\*\*\*\* günah işlemekten kelimesiyle,

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* «avcı hayvanları» kelimesini \*\*\*\*\* köpek, kaplan, yırtıcı kuşlar ve benzerleri kelimesiyle,

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* yetiştirdiğiniz kelimesini \*\*\*\*\* terbiye edilmiş kelimesiyle,

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «Ehli Kitab'ın yemeği kelimesini \*\*\*\*\* kestikleri hayvanlar, kelimesiyle,

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «ayır» kelimesini \*\*\*\*\* ayır kelimesiyle,

(41. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah birini şaşırtmak isterse» kelimesini \*\*\*\*\* dalâletini kelimesiyle,

(48. âyetteki) \*\*\*\*\* «öncekileri doğrulayan» kelimesini \*\*\*\*\* güvenilir, Kur'ân, kendinden önce inen bütün kitapları doğrular kelimesiyle,

(48. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir şariat ve yol» kelimesini \*\*\*\*\* yol ve sünnet kelimesiyle,

(54. âyetteki) \*\*\*\*\* «Mü'minlere karşı alçak gönüllü» kelimesini \*\*\*\*\* merhametli kelimesiyle,

(64. âyetteki) \*\*\*\*\* «bağlı» kelimesini \*\*\*\*\* şunu kastediyorlar; cimridir, elindekini esirgedi şeklinde düşünürler. Halbuki Allah bundan münezzehtir, kelimesiyle,

(103. âyetteki) \*\*\*\*\* kelimesi, deve demektir. Cahiliyye devrinde Arablar âdetleri üzere beş doğum yapan devenin beşinci yavrusu erkek olursa bunu keserler, etinden sadece erkekler yer, eğer doğan beşinci yavru dişi ise, kulaklarını kesip bırakırlardı.

\*\*\*\*\* es-Sâibe; Arabların ilahlarına ayırdıkları bazı hayvanlardır. Bu hayvanlara ne binerler, ne sütünü sağlarlar, ne yününden istifade ederler, ne de yük taşımak için kullanılırdı.

\*\*\*\*\* el-Vesîle; koyundur Yedi doğum yapan koyunun yedinci kuzusu ölü olarak doğmuşsa kadın ve erkek müstereken etinden yerlerdi. Eğer bir batında dişi-erkek kuzu doğmuşsa, ikisini de kesmezler, dişi yavru erkek Kardeşine hayat verdi, etini bize haram etti derlerdi.

\*\*\*\*\* el-hâm ise; devenin erkeğidir. Kendi sulbünden doğan yavruya, bu babasının sulbünü korudu, derler, sırtına yük vurmazlar, tüyünü kesmezler, sahibine ait olmasa bile, istediği yerde otlamasına, istediği havuzdan su içmesine mani olmazlardı.

### **En'am Sûresi**

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «bol bol» kelimesini \*\*\*\*\* şarıl şarıl, bol bol kelimesiyle,

(26. âyetteki) \*\*\*\*\* «uzak dururlar» kelimesini \*\*\*\*\* uzaklaşırlar kelimesiyle,

(44. âyetteki) \*\*\*\*\* «unutunca» kelimesini \*\*\*\*\* terkedince kelimesiyle, (44. âyetteki) \*\*\*\*\* «umutlarını yitirdiler kelimesini \*\*\*\*\* ümitsizliğe düştüler kelimesiyle,

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüz çeviriyorlar» kelimesini \*\*\*\*\* uzaklaştılar kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* yalvaranlar kelimesini \*\*\*\*\* ibadet edenler kelimesiyle,

(60. âyetteki) \*\*\*\*\* «ne iş yaptığınızı» kelimesiyle \*\*\*\*\* günah işlediğinizi kelimesiyle,

(61. âyetteki) \*\*\*\*\* geri kalmazlar kelimesini \*\*\*\*\* kaybetmezler kelimesiyle,

(65. âyetteki) \*\*\*\*\* «grup grup» kelimesiyle \*\*\*\*\* çeşitli görüşler kelimesiyle,

(67. âyetteki) \*\*\*\*\* «her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır, kelimesini \*\*\*\*\*hakikat kelimesiyle,

(70. âyetteki) \*\*\*\*\* «teslim edilmeye görsün» kelimesini \*\*\*\*\* kusurları açığa vurur kelimesiyle,

(93. âyetteki) \*\*\*\*\* «melekler de ellerini uzatmış» kelimesini \*\*\*\*\* yere vurmak kelimesiyle.

(96. âyetteki) \*\*\*\*\* «karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran» kelimesini \*\*\*\*\* gündüz güneşin ışığı, gece ayın ziyası kelimesiyle,

(96. âyetteki) \*\*\*\*\* «hesap (ölçüsü)» kelimesini \*\*\*\*\* günlerin, ayların, senelerin sayısı kelimesiyle,

(99. âyetteki) \*\*\*\*\* «sarkan salkım» kelimesini \*\*\*\*\* köklere kadar uzanan hurma salkımları kelimesiyle, (100. âyetteki) \*\*\*\*\* «uydurdular» kelimesini \*\*\*\*\* uydurdular kelimesiyle,

(111. âyetteki) \*\*\*\*\* «karşılarına» kelimesini, \*\*\*\*\* tayin etmek kelimesiyle,

(122. âyetteki) \*\*\*\*\* «ölü iken kendisini dirilttiğimiz» kelimesini. \*\*\*\*\* sapıtmış iken doğru yola ilettik kelimesiyle,

(135. âyetteki) \*\*\*\*\* «gücünüz yettiğince» kelimesini, \*\*\*\*\* mevkiinizce kelimesiyle,

(138. âyetteki) \*\*\*\*\* «dokunulmaz ekinler» kelimesini, \*\*\*\*\* haram kelimesiyle,

(142. âyetteki) \*\*\*\*\* «yük hayvanı» kelimesini, \*\*\*\*\* üzerinde yük taşınılan deve, at, katır, merkep gibi hayvanlar kelimesiyle,

(142. âyetteki) \*\*\*\*\* «kesim hayvanı» kelimesini, \*\*\*\*\* koyun kelimesiyle,

(145. âyetteki) \*\*\*\*\* «akıtılmış» kelimesini, \*\*\*\*\* akıtılan kan kelimesiyle,

(146. âyetteki) \*\*\*\*\* «sırtlarının taşıdığı» kelimesini, \*\*\*\*\* ete yapışan iç yağı kelimesiyle,

(146. âyetteki) \*\*\*\*\* «bağırsaklarının» kelimesini, \*\*\*\*\* bağırsağa yapışan iç yağı kelimesiyle,

(151. âyetteki) \*\*\*\*\* «fakirlik korkusuyla» kelimesini, \*\*\*\*\* fakirlikten kelimesiyle,

(156. âyetteki) \*\*\*\*\* «onların okunmasından» kelimesini, \*\*\*\*\* onların tilâveti kelimesiyle,

(157. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüz çeviren» kelimesini, \*\*\*\*\* uzaklaştı, yüz çevirdi kelimesiyle,

### **A'raf Sûresi**

(18. âyetteki) \*\*\*\*\* «yerilmiş» kelimesini, \*\*\*\*\* kınanmış kelimesiyle, (26. âyetteki) \*\*\*\*\* «süslenecek elbise» kelimesini, \*\*\*\*\* mal kelimesiyle, (54. âyetteki) \*\*\*\*\* «kovalayan» kelimesini, \*\*\*\*\* süratle kelimesiyle, (71. âyetteki) \*\*\*\*\* «azab» kelimesini, \*\*\*\*\* öfke, kelimesiyle, (86. âyetteki) \*\*\*\*\* «her yolun başına» kelimesini, \*\*\*\*\* yol kelimesiyle,

(89. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbimiz aç(ığa çıkar) kelimesini, \*\*\*\*\* hükmet kelimesiyle,

(93. âyetteki) \*\*\*\*\* «acıırım» kelimesini, \*\*\*\*\* üzülrüm kelimesiyle, (95. âyetteki) \*\*\*\*\* «çoğaldılar» kelimesini, \*\*\*\*\* çoğaldılar kelimesiyle,

(127. âyetteki) \*\*\*\*\* «seni ve tanrılarını terkedip» kelimesini, senin egemenliğinden çıkarlar kelimesiyle,

(133. âyetteki) \*\*\*\*\* «tufan» kelimesini, \*\*\*\*\* yağmur kelimesiyle,

(139. âyetteki) \*\*\*\*\* «yıkılmıştır» kelimesiyle, \*\*\*\*\* hüsrân kelimesiyle,

(150. âyetteki) \*\*\*\*\* «üzgün» kelimesini, \*\*\*\*\* üzüntülü kelimesiyle

(155. âyetteki) \*\*\*\*\* «bu Senin imtihanından başka bir şey değildir, kelimesini, \*\*\*\*\* o, azabından başka bir şey değildir, kelimesiyle,

(157. âyetteki) \*\*\*\*\* «destekleyerek ona saygı gösteren» kelimesini \*\*\*\*\* onu koruyup, saygı gösterdiler kelimesiyle,

(179. âyetteki) \*\*\*\*\* «yarattık» kelimesini, \*\*\*\*\* yarattık kelimesiyle,

(160. âyetteki) \*\*\*\*\* «fıskırdı» kelimesini \*\*\*\*\* fıskırdı kelimesiyle,

(171. âyetteki) \*\*\*\*\* «dağı kaldırmıştık» kelimesini \*\*\*\*\* yükselttik kelimesiyle,

(187. âyetteki) \*\*\*\*\* «sanki sen, onu biliyormuşsun» kelimesini, \*\*\*\*\* onu biliyormuşcasına kelimesiyle,

(201. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir vesvese dokunduğu zaman» kelimesini, \*\*\*\*\* dokunma kelimesiyle,.

(203. âyetteki) \*\*\*\*\* «bunu da toplayaydın ya» kelimesini, \*\*\*\*\* kendin uyduruversen, kendin düşünüp kendin meydana getirseydin ya! kelimesiyle,

### **Enfâl Sûresi**

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «her parmak» kelimesini, \*\*\*\*\* parmak uçları kelimesiyle,

(19. âyetteki) \*\*\*\*\* «size fetih geldi» kelimesini, \*\*\*\*\* kurtuluş, imdat kelimesiyle,

(30. âyetteki) \*\*\*\*\* «seni tutup bağlamaları» kelimesini, \*\*\*\*\* seni hapsedmek için kelimesiyle,

(41. âyetteki) \*\*\*\*\* «ayrılma gününde» kelimesini, \*\*\*\*\* Bedir günü, Allah'ın hakla batılı ayırdığı gün kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «arkalarında bulunan kimseleri dağıt»; kelimesini, \*\*\*\*\* arkalarında bulunanları cezalandır kelimesiyle,

(72. âyetteki) \*\*\*\*\* «onların velayetinden» kelimesini, \*\*\*\*\* mirasları kelimesiyle,

### **Tevbe Sûresi**

(30. âyetteki) \*\*\*\*\* «benzetiyorlar» kelimesini \*\*\*\*\* benzetiyorlar kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «topyekûn» kelimesini, \*\*\*\*\* hepsi kelimesiyle,

(37. âyetteki) \*\*\*\*\* «çiğnemek için» kelimesini, \*\*\*\*\* benzetmek için kelimesiyle,

(49. âyetteki) \*\*\*\*\* «beni fitneye düşürme» kelimesini \*\*\*\*\* beni zor duruma düşürme kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «iki güzelliğten biri» kelimesini, fetih veya şehadet kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «mağaralar» kelimesini, \*\*\*\*\* dağlarki kovuklar kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «gidilecek bir..» kelimesini \*\*\*\*\* yol kelimesiyle,

(61. âyetteki) \*\*\*\*\* «o, bir kulaktır» kelimesini, \*\*\*\*\* herkesin sözünü dinleyen kelimesiyle,

(73. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlara sert davran» kelimesini, \*\*\*\*\* onlara acıma kelimesiyle,

(99. âyetteki) \*\*\*\*\* «Resûlün duası» kelimesini, \*\*\*\*\* **Resûlüllah**'ın istiğfarı kelimesiyle,

(110. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüreklerinde bir kuşku var» kelimesini, \*\*\*\*\* şek kelimesiyle,

(110. âyetteki) \*\*\*\*\* «ta kalbleri parçalanmıca dek» kelimesini \*\*\*\*\* ölüm kelimesiyle,

(114. âyetteki) \*\*\*\*\* «içli» kelimesini, \*\*\*\*\* tevbekar Mü'min kelimesiyle,

(122. âyetteki) \*\*\*\*\* «her topluluktan bir grup» kelimesini, grup kelimesiyle,

### **Yûnus Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «kendileri için bir doğruluk kademesi olduğunu» kelimesini \*\*\*\*\* önceden kendilerine mutluluk verilenler kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «size hiç bildirmezdi» kelimesini, \*\*\*\*\* size bildirmezdi kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «onları kaplar» kelimesini, \*\*\*\*\* onları kaplar kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «hiçbir kurtarıcı» kelimesini, \*\*\*\*\* engel kelimesiyle



(61. âyetteki) \*\*\*\*\* «içine daldığınız an» kelimesini, \*\*\*\*\* yaparken kelimesiyle,

(61. âyetteki) \*\*\*\*\* «kaçmaz» kelimesini, \*\*\*\*\* gözden kaçmaz kelimesiyle,

### **Hûd Sûresi**

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «bükerler» kelimesini, \*\*\*\*\* gizlerler kelimesiyle,

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «örtülerine büründükleri zaman» kelimesini, \*\*\*\*\* başlarını kapattıklarında kelimesiyle,

(22. âyetteki) \*\*\*\*\* «elbette» kelimesini, \*\*\*\*\* evet kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «gönülden boyun eğenler» kelimesini, \*\*\*\*\* korktular kelimesiyle,

(40. âyetteki) \*\*\*\*\* «tandır kaynayınca» kelimesini, \*\*\*\*\* kaynadı, fışkırdı kelimesiyle,

(44. âyetteki) \*\*\*\*\* «suyunu yut» kelimesini, \*\*\*\*\* sakın ol kelimesiyle,

(68. âyetteki) \*\*\*\*\* «sanki orada hiç şenlik kurmamışlardı» kelimesini \*\*\*\*\* yaşaralar kelimesiyle,

(69. âyetteki) \*\*\*\*\* «kızarmış» kelimesini \*\*\*\*\* kebab olmuş kelimesiyle

(77. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlar yüzünden kaygılandı» kelimesini, \*\*\*\*\* \*\*\*\*\* o, kavminden kaygılandı kelimesiyle,

(77. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlar sebebi ile göğüsü daraldı» kelimesini, \*\*\*\*\* misafirleri sebebiyle dadandı kelimesiyle,

(77. âyetteki) \*\*\*\*\* «çetin» kelimesini, \*\*\*\*\* şiddetli kelimesiyle,

(78. âyetteki) \*\*\*\*\* «ona koşarak geldiler» kelimesini, \*\*\*\*\* koşarak kelimesiyle,

(81. âyetteki) \*\*\*\*\* «kısmı» kelimesini \*\*\*\*\* gecenin bir kısmı kelimesiyle,

(83. âyetteki) \*\*\*\*\* «işaretlenmiş» kelimesini, \*\*\*\*\* işaretlenmiş kelimesiyle,

(93. âyetteki) \*\*\*\*\* «olduğunuz yerde» kelimesini, \*\*\*\*\* olduğunuz yerde kelimesiyle,

(102.âyetteki) \*\*\*\*\* «çünkü Onun yakalaması can yakıcıdır» kelimesini \*\*\*\*\* dayanılmaz kelimesiyle,

(106. âyetteki) \*\*\*\*\* «soluk alması» kelimesini, \*\*\*\*\* feryad kelimesiyle,

(106. âyetteki) \*\*\*\*\* «soluk vermesi» kelimesini, \*\*\*\*\* inilti kelimesiyle,

(108. âyetteki) \*\*\*\*\* «kesintisiz» kelimesini, \*\*\*\*\* kesintisiz kelimesiyle,

(113. âyetteki) \*\*\*\*\* «sakın en ufak bir meyil duymayın» kelimesini, \*\*\*\*\* onlara meyletmeyin kelimesiyle,

## Yûsuf Sûresi

(30. âyetteki) \*\*\*\*\* «bağrını yakmış» kelimesini, \*\*\*\*\* ona galebe çaldı kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «dayanacak yastıklar» kelimesini, \*\*\*\*\* dayanılacak yerler kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «onu büyüttüler» kelimesini, \*\*\*\*\* ona hayran kaldılar kelimesiyle,

(32. âyetteki) \*\*\*\*\* «o iffetinden ötürü (beni) reddetti kelimesini, \*\*\*\*\* sakındı kelimesiyle,

(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «uzun bir müddet sonra» kelimesini, \*\*\*\*\* bir müddet kelimesiyle,

(48. âyetteki) \*\*\*\*\* «sakladığınız» kelimesiyle, \*\*\*\*\* stok ettiğiniz kelimesiyle,

(49. âyetteki) \*\*\*\*\* «sıkacaklar» kelimesini, \*\*\*\*\* üzüm ve yağ kelimesiyle,

(51. âyetteki) \*\*\*\*\* «hak yerini buldu» kelimesini, \*\*\*\*\* ortaya çıktı kelimesiyle,

(72. âyetteki) \*\*\*\*\* «kefil» kelimesini, \*\*\*\*\* kefil kelimesiyle,

(95. âyetteki) \*\*\*\*\* «hâlâ eski şaşkınlığın içindesin» kelimesini, \*\*\*\*\* hatandasın kelimesiyle,

## Ra'd Sûresi

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* «çatallı» kelimesini, \*\*\*\*\* bir arada toplanmış kelimesiyle,

(7. âyetteki) \*\*\*\*\*«her kavmin bir yol göstericisi vardır» kelimesini \*\*\*\*\* davetçisi kelimesiyle,

(11. âyetteki) \*\*\*\*\* «izleyenler» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'ın emriyle onu koruyan melekler kelimesiyle,

(17. âyetteki) \*\*\*\*\* «kendi ölçüsünce» kelimesini, \*\*\*\*\* gücü yettiğince kelimesiyle,

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «(dünya) yurdun(un) kötü sonucu onlarıdır. kelimesini \*\*\*\*\* kötü akibet kelimesiyle,

(29. âyetteki) \*\*\*\*\* «mutluluk onların» kelimesini, \*\*\*\*\* sevinç ve neşe kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «anlamadılar mı» kelimesini, \*\*\*\*\* bilmediler mi kelimesiyle,

\*\*\*\*\*

## İbrahim Sûresi

(43. âyetteki) \*\*\*\*\* «koşarlar» kelimesini, \*\*\*\*\* bakarlar kelimesiyle,

(49. âyetteki) \*\*\*\*\* «zincirlere» kelimesini, \*\*\*\*\* zincirlere kelimesiyle,

(50. âyetteki) \*\*\*\*\* «katrandan» kelimesini, \*\*\*\*\* eritilmiş bakır kelimesiyle,

### **Hicr Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir zaman gelir ki kâfirler ...diye arzu ederler.» kelimesini, \*\*\*\*\* temenni eder kelimesiyle,

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «Müslümanlar» kelimesini, \*\*\*\*\* muvahhitler kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «evvelkilerin kolları içinde» kelimesini, \*\*\*\*\* milletler kelimesiyle,

(19. âyetteki) \*\*\*\*\* Şeyler» kelimesini, \*\*\*\*\* bilinen kelimesiyle,

(26. âyetteki) \*\*\*\*\* «değişmiş cıvık balçıktan» kelimesini, \*\*\*\*\* rutubetli toprak kelimesiyle,

(39. âyetteki) \*\*\*\*\* «beni azdırmadan ötürü» kelimesini, \*\*\*\*\* beni saptırmadan ötürü kelimesiyle,

(94. âyetteki) \*\*\*\*\* «o halde emrolunduğun şeyi açıkça söyle» kelimesini, \*\*\*\*\* onu yerine getir kelimesiyle,

### **Nahl Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «Ruh ile» kelimesini, \*\*\*\*\* vahy ile kelimesiyle,

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «ısınmanızı» kelimesini, \*\*\*\*\* elbiseler kelimesiyle,

(9. âyetteki) \*\*\*\*\* «ama ondan sapanlar da var» kelimesini, \*\*\*\*\* değişik görüşler kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «otlattığınız» kelimesini, \*\*\*\*\* otlatırsınız kelimesiyle,

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «yara yara» kelimesini, \*\*\*\*\* dalgaları yararak kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\*«hakkımda düşmanlık ettiğiniz» kelimesini, \*\*\*\*\* karşı korsunuz kelimesiyle,

(48. âyetteki) \*\*\*\*\* «sürünerek» kelimesini \*\*\*\*\* meylederek kelimesiyle,

(72. âyetteki) \*\*\*\*\* «torunlar» kelimesini, \*\*\*\*\* kadın tarafından akraba kelimesiyle,

(90. âyetteki) \*\*\*\*\* «fahşadan» kelimesini, \*\*\*\*\* zina kelimesiyle,

(90. âyetteki) \*\*\*\*\* «öğüt verir» kelimesini, \*\*\*\*\* size tavsiyede bulunur kelimesiyle,

(92. âyetteki) \*\*\*\*\* «daha çok» kelimesini, \*\*\*\*\* daha çok kelimesiyle,

### **İsrâ Sûresi**

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* «hüküm verdik» kelimesini, \*\*\*\*\* «bildirdik» kelimesiyle,

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «girdiler» kelimesini, \*\*\*\*\* yürüdüler kelimesiyle,

(8. âyetteki) \*\*\*\*\* «kuşatıcı (bir zindan)» kelimesini, \*\*\*\*\* zindan kelimesiyle,

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «Biz onu açıkça anlattık» kelimesiyle, \*\*\*\*\* biz onu açıkladık kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «varlıklılara emrederiz» kelimesini, \*\*\*\*\* \*\*\*\*\* en kötülerini musallat ettik kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «darmadağın ederiz» kelimesini, \*\*\*\*\* helak ederiz kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbin emretti» kelimesini, \*\*\*\*\* emretti kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «ardına düşme» kelimesini, \*\*\*\*\* söyleme kelimesiyle,

(49. âyetteki) \*\*\*\*\*«ufalanıp toprak olduktan» kelimesini, \*\*\*\*\* toz kelimesiyle,

(51. âyetteki) \*\*\*\*\* «sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar» kelimesini, \*\*\*\*\* sallarlar kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «hamdederek» kelimesini, \*\*\*\*\* onun emriyle kelimesiyle,

(62. âyetteki) \*\*\*\*\* «peşimden sürükleyeceğim» kelimesini,\*\*\*\*\* peşimden sürükleyeceğim kelimesiyle,

. (66. âyetteki) \*\*\*\*\* «yürütür» kelimesini, \*\*\*\*\* sevkeder kelimesiyle,

(69. âyetteki) \*\*\*\*\* «kırıp geçiren» kelimesini, \*\*\*\*\* fırtına kelimesiyle,

(69. âyetteki) \*\*\*\*\* «peşini takip eden» kelimesini, \*\*\*\*\* yardımcı kelimesiyle,

(81. âyetteki) \*\*\*\*\* «yok olmağa mahkumdurlar» kelimesini, \*\*\*\*\* gidici kelimesiyle,

(83. âyetteki) \*\*\*\*\* «umutsuzluğa düşer» kelimesini, \*\*\*\*\* umut keserek kelimesiyle,

(84. âyetteki) \*\*\*\*\* «haline uygun» kelimesini, \*\*\*\*\* görüşüne uygun kelimesiyle,

(92. âyetteki) \*\*\*\*\* «parçalar» kelimesini, \*\*\*\*\* parçalar halinde kelimesiyle,

(102. âyetteki) \*\*\*\*\* «mahvolmuş» kelimesini, \*\*\*\*\* lanetlenmiş kelimesiyle,

(106. âyetteki) \*\*\*\*\* «ayırdık» kelimesini, \*\*\*\*\* Biz onu ayırdık kelimesiyle,

### **Kehf Sûresi**

(1. âyetteki) \*\*\*\*\* «hiçbir eğrilik» kelimesini \*\*\*\*\* karışık kelimesiyle,

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «dosdoğru» kelimesini, \*\*\*\*\* dosdoğru kelimesiyle,

(9. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rakîm» kelimesini, \*\*\*\*\* Kitap kelimesiyle,

(17. âyetteki) \*\*\*\*\* «eğiliyor» kelimesini, \*\*\*\*\* meyleder kelimesiyle,

(17. âyetteki) \*\*\*\*\* «makaslayıp geçiyor» kelimesini, \*\*\*\*\* (güneş) onları terkediyor, kelimesiyle,

(18. âyetteki) \*\*\*\*\* «girişte» kelimesini, \*\*\*\*\* mağaranın girişinde kelimesiyle,

(28. âyetteki) \*\*\*\*\* «gözlerin başka tarafa sapmasın» kelimesini, \*\*\*\*\* gözlerin onlardan ayrılmasın kelimesiyle,

(29. âyetteki) \*\*\*\*\* «erimiş maden» kelimesini, \*\*\*\*\* zeytin yağı tortusu kelimesiyle,

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «baki kalacak olan güzel ıştır, kelimesini \*\*\*\*\* Allah'ı anmak kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «tehlikeli bir uçurum» kelimesini, \*\*\*\*\* helak yeri kelimesiyle,

(58. âyetteki) \*\*\*\*\* «sığınacak yer» kelimesini, \*\*\*\*\* sığınacak yer kelimesiyle,

(60. âyetteki) \*\*\*\*\* «uzun bir zaman» kelimesini, \*\*\*\*\* uzun zaman kelimesiyle,

(84. âyetteki) \*\*\*\*\* «her şeyden bir sebep» kelimesini, \*\*\*\*\* bilgi kelimesiyle,

(86. âyetteki) \*\*\*\*\* «kara balıklı bir gözede» kelimesini, \*\*\*\*\* kaynar, sıcak kelimesiyle,

(96. âyetteki) \*\*\*\*\* «demir kütleleri» kelimesini, \*\*\*\*\* demir parçaları kelimesiyle,

(96. âyetteki) \*\*\*\*\* «iki dağın arasını» kelimesini, \*\*\*\*\* iki dağ kelimesiyle,

### **Meryem Sûresi**

(10 ve 17. âyetteki) \*\*\*\*\* eksiksiz kelimesini, \*\*\*\*\* dili tutulmadan kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «katımızdan bir rahmet» kelimesini, \*\*\*\*\* tarafımızdan bir rahmet kelimesiyle,

(24. âyetteki) \*\*\*\*\* «büyük bir lider» kelimesini, \*\*\*\*\* İsa (aleyhisselâm) kelimesiyle,

(32. âyetteki) \*\*\*\*\* «baş kaldıran bir zorba» kelimesini, \*\*\*\*\* isyankâr kelimesiyle,

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «benden ayrıl» kelimesini, \*\*\*\*\* benden uzak dur kelimesiyle,

(47. âyetteki) \*\*\*\*\* bana çok lûtuflâdır» kelimesini \*\*\*\*\* lûtûflâdır kelimesiyle,

(50. âyetteki) \*\*\*\*\* «değerli bir doğruluk dili» kelimesini, \*\*\*\*\* güzel övgü kelimesiyle,

(59. âyetteki) \*\*\*\*\* «azgınlıklarının cezasına» kelimesini, \*\*\*\*\* hüsrân kelimesiyle,

(62. âyetteki) \*\*\*\*\* «boş söz» kelimesini, \*\*\*\*\* batıl kelimesiyle,

(74. âyetteki) \*\*\*\*\* «eşyaca» kelimesini, \*\*\*\*\* mal varlığı kelimesiyle,

(82. âyetteki) \*\*\*\*\* «düşman» kelimesini, \*\*\*\*\* düşman kelimesiyle,

(83. âyetteki) \*\*\*\*\* «onları (günaha) sürüklüyorlar» kelimesini, \*\*\*\*\* onları baştan çıkararılar kelimesiyle,

(84. âyetteki) \*\*\*\*\* «Biz onlar için saydıkça sayıyoruz» kelimesini, \*\*\*\*\* dünyada alıp verdikleri nefesleri kelimesiyle,

(86. âyetteki) \*\*\*\*\* «susuz olarak» kelimesini, \*\*\*\*\* susuz olarak kelimesiyle,

(87. âyetteki) \*\*\*\*\* «söz alarak» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'tan başka (gerçek) ilâh olmadığına şehadet etmek kelimesiyle,

(89. âyetteki) \*\*\*\*\* «pek kötü bir cüret» kelimesini, \*\*\*\*\* çirkin kelimesiyle,

(90. âyetteki) \*\*\*\*\* «yıkılıp» kelimesini, \*\*\*\*\* çökmüş kelimesiyle,

(98. âyetteki) \*\*\*\*\* «gizli bir ses» kelimesini, \*\*\*\*\* ses kelimesiyle,

### **Tâhâ Sûresi**

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «kutsal vadi» kelimesini, mübarek bir vadi; Tuvâ vadisi kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «nerede ise onu gizliyeceğim» kelimesini, \*\*\*\*\* kendimden başkasına onu muttali kılmam kelimesiyle, (21. âyetteki) \*\*\*\*\* «durumuna» kelimesini \*\*\*\*\* durumuna kelimesiyle,

(40. âyetteki) \*\*\*\*\* «iyi bir imtihana çekmiştik» kelimesini, \*\*\*\*\*seni bir iyice denemiştik kelimesiyle,

(42. âyetteki) \*\*\*\*\* «gevşeklik etmeyin» kelimesini, \*\*\*\*\* gevşek davranmayın kelimesiyle,

(50. âyetteki) \*\*\*\*\* «her şeye yaratılışını (varlığını) veren» kelimesini, \*\*\*\*\* herşeye bir eş yarattı, sonra onu, çiftleşme, yeme-içme ve yaşama yoluna yöneltti kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «şaşmaz» kelimesini \*\*\*\*\* yanılmaz kelimesiyle

(55. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir kez daha» kelimesini, \*\*\*\*\* bir kere kelimesiyle,

(61. âyetteki) \*\*\*\*\* «kökünüzü keser» kelimesini, \*\*\*\*\* sizi mahveder kelimesiyle,

(80. âyetteki) \*\*\*\*\* «bıldırcın» kelimesini, \*\*\*\*\* bıldırcına benzeyen bir kuş kelimesiyle,

(81. âyetteki) \*\*\*\*\* «taşkınlık etmeyin» kelimesini, \*\*\*\*\* zulmetmeyin kelimesiyle,

(81. âyetteki) \*\*\*\*\* «artık o, (ateşe) düşmüştür» kelimesini, \*\*\*\*\* bedbaht olmuştur kelimesiyle,

(87. âyetteki) \*\*\*\*\* «kendi başımıza» kelimesini, \*\*\*\*\* kendi başımıza kelimesiyle,

(97. âyetteki) \*\*\*\*\* «durup taptığın» kelimesini, \*\*\*\*\* üzerine devam ettiğin kelimesiyle,



(97. âyetteki) \*\*\*\*\* «ufalayıp denize savuracağız» kelimesini, \*\*\*\*\* biz onu denize savuracağız kelimesiyle,

(101. âyetteki) \*\*\*\*\* «ne kötü» kelimesini, \*\*\*\*\* ne kötü kelimesiyle,

(103. âyetteki) \*\*\*\*\* «gizli gizli konuşurlar» kelimesini, \*\*\*\*\* fısıldaşrlar kelimesiyle,

(106. âyetteki) \*\*\*\*\* «dümdüz» kelimesini, \*\*\*\*\* aynı seviyede, düzgün kelimesiyle,

(106. âyetteki) \*\*\*\*\* «boş» kelimesini, \*\*\*\*\* kıraç toprak kelimesiyle,

(107. âyetteki) \*\*\*\*\* «tümsek» kelimesini, \*\*\*\*\* çukur kelimesiyle,

(107.âyetteki) \*\*\*\*\* «tümsek» kelimesini, \*\*\*\*\* dağ kelimesiyle,

(108. âyetteki) \*\*\*\*\* «sesler kısılmıştır» kelimesini, \*\*\*\*\* ses seda yok kelimesiyle,

(108. âyetteki) \*\*\*\*\* «fısıltı» kelimesini, \*\*\*\*\* fısıltı kelimesiyle,

(111. âyetteki) \*\*\*\*\* «bütün yüzler...boyun eğmiştir» kelimesini, \*\*\*\*\* boyun eğmiştir kelimesiyle,

(112. âyetteki) \*\*\*\*\* «zulme uğramaktan korkmaz» kelimesini, \*\*\*\*\* zulme uğramaktan kelimesiyle,

### **Enbiya Sûresi**

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir yörünge» kelimesini \*\*\*\*\* yörünge kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüzmektedirler» kelimesini, \*\*\*\*\* yüzerler kelimesiyle,

(44. âyetteki) \*\*\*\*\* «bizim, yeri uçlarından eksilttiğimizi» kelimesini, \*\*\*\*\* çoluk çocuğundan eksiltiriz kelimesiyle,

(58. âyetteki) \*\*\*\*\* «param parça» kelimesini\*\*\*\*\* un ufak kelimesiyle, .

(87. âyetteki) \*\*\*\*\* «kendisini daraltmayacağımızı sanmıştı.» kelimesini, \*\*\*\*\* kendisine bir azab ulaşmayacağını kelimesiyle,

(96. âyetteki) \*\*\*\*\* «her tepeden» kelimesini,\*\*\*\*\* şeref kelimesiyle,

(96. âyetteki) \*\*\*\*\* «saldırırlar» kelimesini, \*\*\*\*\* akın ederler, kelimesiyle,

(98. âyetteki) \*\*\*\*\* «cehennem odunu» kelimesini, \*\*\*\*\* odun kelimesiyle,

(104. âyetteki) \*\*\*\*\* «kitapların sahifesini dürer gibi düreriz kelimesini, \*\*\*\*\* kitap sahifesini dürer gibi kelimesiyle,

### **Hac Sûresi**

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «güzel» kelimesini, \*\*\*\*\* güzel kelimesiyle,

(9. âyetteki) \*\*\*\*\* «yan çizer» kelimesini, \*\*\*\*\* kendini beğenerek kelimesiyle,

(24. âyetteki) \*\*\*\*\* «iletmişlerdir» kelimesini, \*\*\*\*\* ilham olundular kelimesiyle,

(29.. âyetteki) \*\*\*\*\* «kirlerini» kelimesini, \*\*\*\*\* başı tıraş etmek, elbiselerini giymek, tırnaklarını kesmek ve benzeri şeyleri yapmak suretiyle kelimesiyle,

(34. âyetteki) \*\*\*\*\* «kurban kesmek» kelimesini \*\*\*\*\* bayram kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «istemeyen fakir» kelimesini, \*\*\*\*\* yüz suyu dökmeyen fakir kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «dilenci» kelimesini, \*\*\*\*\* dilenci kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «arzu ettiğinde» kelimesini, \*\*\*\*\* konuştuğunda kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «arzusu içine» kelimesini, \*\*\*\*\* sözü arasına kelimesiyle,

(72. âyetteki) \*\*\*\*\* «saldıracaklar» kelimesini, \*\*\*\*\* saldıracaklar kelimesiyle,

### **Mü'minûn Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «saygılıdır» kelimesini, \*\*\*\*\* korkarlar, çekinirler kelimesiyle,

(20. âyetteki) \*\*\*\*\* «yağlı olarak biten» kelimesini, \*\*\*\*\* sıvı yağ kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «heyhat.. ne kadar uzak» kelimesini, \*\*\*\*\* ne kadar uzak... ne kadar kelimesiyle,

(44. âyetteki) \*\*\*\*\* «birbiri ardına» kelimesini, \*\*\*\*\* birbirini takip eder kelimesiyle,

(60. âyetteki) \*\*\*\*\* «kalbleri korku ile ürpererek» kelimesini, \*\*\*\*\* endişe duyarak kelimesiyle,

{ 64. âyetteki) \*\*\*\*\* «feryada başlarlar» kelimesini, \*\*\*\*\* yardım beklerler kelimesiyle,

(66. âyetteki) \*\*\*\*\* «sırt çevirirler» kelimesini, \*\*\*\*\* sırt çevirirler kelimesiyle,

(67. âyetteki) \*\*\*\*\* «geceleyin saçmalıyordunuz» kelimesini, \*\*\*\*\* Beytin etrafında toplanıp konuşuyor, sonra da çekin gidin diyorsunuz kelimesiyle,

74. âyetteki) \*\*\*\*\* «yoldan sapıyorlar» kelimesini, \*\*\*\*\* hak yoldan uzaklaşırlar kelimesiyle,

(89. âyetteki) \*\*\*\*\* «büyüleniyorsunuz» kelimesini, \*\*\*\*\* aldanıyorsunuz kelimesiyle,

(104. âyetteki) \*\*\*\*\* «dişleri sırttır» kelimesini, \*\*\*\*\* dişleri sırttır kelimesiyle,

### **Nûr Sûresi**

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* «namuslu ve hür kadınlara iftira edenler» kelimesini,\*\*\*\*\* hür kadınlar kelimesiyle,

(21. âyetteki) \*\*\*\*\* «asla temizlenemezdi» kelimesini, \*\*\*\*\* hidayete eremezdi kelimesiyle,

(22. âyetteki) \*\*\*\*\* «yemin etmesin» kelimesini, \*\*\*\*\* yemin etmesin kelimesiyle,

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «cezalarını» kelimesini, \*\*\*\*\* hesapları kelimesiyle,

(27. âyetteki ) \*\*\*\*\* «izin alıp» kelimesini, \*\*\*\*\* izin isteyip kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «süslerini kimseye göstermesinler yalnız kocalarına» kelimesini \*\*\*\*\* kocası dışındakilere saçını, gerdanını açmasını, kısa kollu, elbise giymesin, kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «kadına ihtiyacı bulunmayan» kelimesini, \*\*\*\*\* kadına ilgi duymayan kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «eğer kendilerinden bir iyilik görürseniz kelimesini, \*\*\*\*\* onlara bir çare düşünürseniz kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'ın malından onlara verin kelimesini, \*\*\*\*\* mükatebelik borcunu ödemede kolaylık gösterin kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* cariyeleriniz» kelimesini, \*\*\*\*\* cariyeleriniz kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «fuhşa» kelimesini, \*\*\*\*\* zina kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\* «göklerin nuru» kelimesini, \*\*\*\*\* gökleri aydınlatan kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\* «O'nun nuru» kelimesini, \*\*\*\*\* Mü'minin kalbindeki hidayeti kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\* «penceresiz bir oyuğa benzer» kelimesini, \*\*\*\*\* kandil kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «evlerdedir» kelimesiyle, \*\*\*\*\* mescidler kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «onların yüce tanılmasına» kelimesini, \*\*\*\*\* değer verilmesine kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «içlerinde adının anılmasına izin vermiştir» kelimesini, \*\*\*\*\* içinde Allah'ın Kitab'ı okunur kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\*«O'nu tesbih eder» kelimesini, \*\*\*\*\* namaz kılar kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «sabâh» kelimesini, \*\*\*\*\* kuşluk namazı kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «akşam» kelimesini, \*\*\*\*\* ikindi namazı kelimesiyle,

(39. âyetteki) \*\*\*\*\* «düz arazi» kelimesini, \*\*\*\*\* düz arazi kelimesiyle,

(61. âyetteki) \*\*\*\*\* «kutlu» kelimesini, \*\*\*\*\* selâm kelimesiyle,

### **Furkan Sûresi**

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «ölümü» kelimesini, \*\*\*\*\* vay başımıza gelenlere kelimesiyle,

(18. âyetteki) \*\*\*\*\* «helaki hakeden» kelimesini, \*\*\*\*\* helak olmuş kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «saçılmış toz zerrelere» kelimesini, \*\*\*\*\* serpilmiş su kelimesiyle,

(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «durgun» kelimesini, \*\*\*\*\* sürekli kelimesiyle,

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «azar azar» kelimesini, \*\*\*\*\* kolayca kelimesiyle,

(62. âyetteki) \*\*\*\*\* «gece ile gündüzü birbirini izler yaptı kelimesini, \*\*\*\*\* kişinin gecedan kalanı gündüz, gündüzden kalanı gece tamamlaması kelimesiyle,

(63. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rahmân'ın kulları» kelimesini, \*\*\*\*\* Mü'minler kelimesiyle,

(63. âyetteki) \*\*\*\*\* «mütevazi olarak» kelimesini, \*\*\*\*\* taat, iffet ve tevazu kelimesiyle,

(77. âyetteki) \*\*\*\*\* «duanız olmadıktan sonra» kelimesini, \*\*\*\*\* imanınız kelimesiyle,

### **Şuarâ Sûresi**

(63. âyetteki) \*\*\*\*\* «dağ gibi» kelimesini, \*\*\*\*\* dağ gibi kelimesiyle,

(94. âyetteki) \*\*\*\*\* «tepetaklak atıldılar» kelimesini, \*\*\*\*\* toplatıldılar kelimesiyle,

(128. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüksek yer» kelimesini, \*\*\*\*\* şeref kelimesiyle,

(129. âyetteki) \*\*\*\*\* «..belki siz..» kelimesini, \*\*\*\*\* sanki siz kelimesiyle,

(137. âyetteki) \*\*\*\*\* «evvelkilerin ahlâkı» kelimesini, \*\*\*\*\* öncekilerin tutumu kelimesiyle,

(148. âyetteki) \*\*\*\*\* «yumuşak» kelimesini, \*\*\*\*\* etrafı yeşillik kelimesiyle,

(149. âyetteki) \*\*\*\*\* «keyfi yerinde» kelimesini \*\*\*\*\* usta kelimesiyle,

(176. âyetteki) \*\*\*\*\* «Eyke» kelimesini, \*\*\*\*\* sık ormanlık kelimesiyle,

(184. âyetteki) \*\*\*\*\* «nesilleri» kelimesini, \*\*\*\*\* insanları kelimesiyle,

(225. âyetteki) \*\*\*\*\* «..onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşıyorlar kelimesini \*\*\*\*\* her türlü boş söze dalarlar kelimesiyle,

### **Neml Sûresi**

(8. âyetteki) \*\*\*\*\* «..mübarek kılındı..» kelimesini, \*\*\*\*\* kutsal kılındı kelimesiyle,

(19. âyetteki) \*\*\*\*\* «gönlüme ilham eyle» kelimesini, \*\*\*\*\* beni kıl kelimesiyle,

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «..gizleneni açığa çıkarır..» kelimesini, \*\*\*\*\* yerde ve gökteki her gizli şeyi bilir kelimesiyle,

(47. âyetteki) \*\*\*\*\* «uğursuzluğunuz» kelimesini, \*\*\*\*\* musibetleriniz kelimesiyle,

(66. âyetteki) \*\*\*\*\* «onların bilgileri erişmemiştir» kelimesini, \*\*\*\*\* bilgileri kaybolmuştur kelimesiyle,

(72. âyetteki) \*\*\*\*\* «ardınıza takılmıştır» kelimesini, \*\*\*\*\* yaklaştı kelimesiyle,

(83. âyetteki) \*\*\*\*\* «sevkedilirler» kelimesini, \*\*\*\*\* sürülürler kelimesiyle,

(87. âyetteki) \*\*\*\*\* «boyun bükerek» kelimesini, \*\*\*\*\* boyun eğerek kelimesiyle,

(88. âyetteki) \*\*\*\*\* «donmuş sanırsın» kelimesini, \*\*\*\*\* yerinde sabit kelimesiyle,

(88. âyetteki) \*\*\*\*\* «gayet iyi yaptı» kelimesini, \*\*\*\*\* mükemmel yaptı kelimesiyle,

### **Kasas Sûresi**

(29. âyetteki) \*\*\*\*\* «ateş koru» kelimesini, \*\*\*\*\* kor kelimesiyle,

(71. âyetteki) \*\*\*\*\* «sürekli» kelimesini, \*\*\*\*\* devamlı kelimesiyle,

(76. âyetteki) \*\*\*\*\* «ağır geliyordu» kelimesini, \*\*\*\*\* ağır geliyordu kelimesiyle,

### **Ankebût Sûresi**

(17.âyetteki) \*\*\*\*\* «uyduruyorsunuz» kelimesini, \*\*\*\*\* yapıyorsunuz kelimesiyle,

(17. âyetteki) \*\*\*\*\* «yalan» kelimesini. \*\*\*\*\* yalan kelimesiyle,

### **Rum Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «en yakın bir yerde» kelimesini, \*\*\*\*\* Şamın bir bucağı kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «bu O'na daha kolaydır» kelimesini, \*\*\*\*\* daha kolay kelimesiyle,

(43. âyetteki) \*\*\*\*\* «bölük bölük ayrıldılar» kelimesini, \*\*\*\*\* dağılırlar kelimesiyle,

### **Lokman Sûresi**

(18. âyetteki) \*\*\*\*\* «insanlardan (kibirlenip) yüz çevirme» kelimesini, \*\*\*\*\* kendini beğenip Allahın kullarını küçümseme, seninle konuştukları vakit onlardan yüz çevirme

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* şeytan kelimesini,\*\*\*\*\* şeytan kelimesiyle,

### **Secde Sûresi**

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «Biz de sizi unuttuk» kelimesini, \*\*\*\*\* sizi terkettik kelimesiyle,

(21. âyetteki) \*\*\*\*\* «yakın azabı da» kelimesini, \*\*\*\*\* dünya musibetleri, dertleri, belaları kelimesiyle,

### **Ahzhâb Sûresi**

(19. âyetteki) \*\*\*\*\* «sizi incitirler» kelimesini,\*\*\*\*\* sizi karşılarlar kelimesiyle, ;

(51. âyetteki) \*\*\*\*\* «dilediğini geri bırakırsın» kelimesini,\*\*\*\*\* geri bırakırsın kelimesiyle,

(60. âyetteki) \*\*\*\*\* «seni onlara musallat ederiz» kelimesini \*\*\*\*\* seni onlara musallat kılarız kelimesiyle,

(72. âyetteki) \*\*\*\*\* «emaneti» kelimesini, \*\*\*\*\* farzlar kelimesiyle,

(72. âyetteki) \*\*\*\*\*«çok cahil» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'ın emirlerine önem vermeyen kelimesiyle,

### **Sebe Sûresi**

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «ağaç kurdu» kelimesini, \*\*\*\*\* ağaç kurdu kelimesiyle,

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «değneğini» kelimesini, \*\*\*\*\* asasını kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «Arim selini» kelimesini,\*\*\*\*\* şiddetli kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «buruk yemişli» kelimesini, \*\*\*\*\* ekşi erik kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «korku giderilince» kelimesi, \*\*\*\*\* giderilince kelimesiyle,

(26. âyetteki) \*\*\*\*\* «en âdil hüküm veren, (her şeyi hakkıyla) bilen O'dur kelimesini, \*\*\*\*\* hükmedici kelimesiyle,

(51. âyetteki) \*\*\*\*\* «kaçamak yoktur» kelimesini, \*\*\*\*\* kurtuluş yoktur kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «almak, nasıl mümkün olsun» kelimesini, \*\*\*\*\* onların (dünyaya) döndürülmeleri mümkün mü kelimesiyle,

### **Fâtır Sûresi**

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «kelime-i tevhid» kelimesi, \*\*\*\*\* Allah'ı anmak kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «salih ameller» kelimesini, \*\*\*\*\* farzlara yerine getirme kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «çekirdek kabuğu» kelimesini, \*\*\*\*\* çekirdek zarı kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\* «usanç» kelimesini, \*\*\*\*\* usanç kelimesiyle,

### **Yâsin Sûresi**

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «yazıklar olsun» kelimesini, \*\*\*\*\* yazıklar olsun kelimesiyle,

(39. âyetteki) \*\*\*\*\* «eski urcun haline» kelimesini, \*\*\*\*\* eski hurma dalı kelimesiyle,

(41. âyetteki) \*\*\*\*\* «dolu» kelimesini \*\*\*\*\* yüklü, dolu kelimesiyle,

(51. âyetteki) \*\*\*\*\* «kabirlerinden» kelimesini, \*\*\*\*\* kabirler kelimesiyle,

(55. âyetteki)\*\*\*\*\* « zevk ve eğlence içindeler» kelimesini \*\*\*\*\* sevinçli kelimesiyle,

### Sâffât Sûresi

- (23. âyetteki) \*\*\*\*\* «götürün» kelimesini, \*\*\*\*\* onlara yön göster kelimesiyle,  
(47. âyetteki) \*\*\*\*\* «sersemletme» kelimesini, \*\*\*\*\* baş ağrısı kelimesiyle,  
(49. âyetteki) \*\*\*\*\* «saklı yumurta» kelimesini, \*\*\*\*\* saklı inci kelimesiyle,  
(55. âyetteki) \*\*\*\*\* «cehennemin ortasında» kelimesini, \*\*\*\*\* cehennemin ortası kelimesiyle,  
(69. âyetteki) \*\*\*\*\* «babalarını buldular» kelimesini, \*\*\*\*\* buldular kelimesiyle,  
(78. âyetteki) \*\*\*\*\* «sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık kelimesini, \*\*\*\*\* bütün peygamlere hayırla yad edilmeyi bahsettik kelimesiyle,  
(83. âyetteki) \*\*\*\*\* «soyundan» kelimesini, \*\*\*\*\* din kardeşi kelimesiyle,  
(102. âyetteki) \*\*\*\*\* «iş yapacak çağa erişince» kelimesini, \*\*\*\*\* amel kelimesiyle,  
(103. âyetteki) \*\*\*\*\* «alnı üzere yıktı» kelimesini, \*\*\*\*\* yere yatırdı kelimesiyle.  
(145. âyetteki) \*\*\*\*\* «onu attık» kelimesini, \*\*\*\*\* onu attık kelimesiyle,  
(145. âyetteki) \*\*\*\*\* «ıssız yere» kelimesini, \*\*\*\*\* sahile kelimesiyle,  
(162. âyetteki) \*\*\*\*\* «yoldan çıkaramazsınız» kelimesini, \*\*\*\*\* saptıramazsınız kelimesiyle,

### Sâd Sûresi

- (3. âyetteki) \*\*\*\*\* «artık kurtuluş zamanı değildi.» kelimesini, \*\*\*\*\*kurtuluş zamanı değildi kelimesiyle,  
(7. âyetteki) \*\*\*\*\* «uydurma» kelimesini, \*\*\*\*\* bid'at kelimesiyle,  
(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «öyleyse sebebler içinde yükselsinler kelimesini, \*\*\*\*\* gök kelimesiyle,  
(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «geri dönmesi yok (rahat ve huzur yok)» kelimesini, \*\*\*\*\* dönüş yok kelimesiyle,  
(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «bizim (azabdan) payımızı çabuk ver kelimesini \*\*\*\*\* azab kelimesiyle,  
(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «okşamaya başladı» kelimesini, \*\*\*\*\* silmeye, okşamaya başladı kelimesiyle,  
(34. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir cesed» kelimesini, \*\*\*\*\* şeytan kelimesiyle,  
(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «o'nun istediği yere yumuşak yumaşak..» kelimesini, \*\*\*\*\* kendisine istediği gibi itaat eden kelimesiyle,  
(44. âyetteki) \*\*\*\*\* «demet» kelimesini, \*\*\*\*\* demet kelimesiyle,  
(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «kuvvetli» kelimesini, \*\*\*\*\* kuvvet kelimesiyle,



(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «basiretli» kelimesini, \*\*\*\*\* dinde derin bilgi kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «bakışlarım yalnız «kocalarına» diken» kelimesini, \*\*\*\*\* kocalarının dışındakilere bakmazlar kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «yaşıt dilberler» kelimesini, \*\*\*\*\* yaşıt kızlar kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «irin» kelimesini, \*\*\*\*\* çok soğuk kelimesiyle,

(58. âyetteki) \*\*\*\*\* «çeşit çeşit (azablar) var» kelimesini, \*\*\*\*\* azab çeşitleri kelimesiyle,

### **Zümer Sûresi**

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «geceyi doluyor» kelimesini, \*\*\*\*\* yükler kelimesiyle,

(56. âyetteki) \*\*\*\*\* «hakikaten ben alay edenlerdendim» kelimesini \*\*\*\*\* korkutan, alay edenlerden kelimesiyle,

(58. âyetteki) \*\*\*\*\* «güzel hareket edenlerden» kelimesini, hidayete erenlerden kelimesiyle,

### **Gâfir Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «lütuf sahibi» kelimesini, \*\*\*\*\* bolluk ve zenginlik kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «Nuh kavminin durumu gibi» kelimesini, \*\*\*\*\* durum kelimesiyle,

(37. âyetteki) \*\*\*\*\* «boşa çıkmak» kelimesini, \*\*\*\*\* hüsrân kelimesiyle,

(60. âyetteki) \*\*\*\*\* «Bana dua edin» kelimesini, \*\*\*\*\* Beni tevhid ediniz kelimesiyle,

### **Fussilet Sûresi**

(17. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlara yol gösterdik» kelimesini, \*\*\*\*\* onlara açıkladık kelimesiyle,

### **Şûra Sûresi**

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «durakalır» kelimesini, \*\*\*\*\* durgun kelimesiyle,

(34. âyetteki) \*\*\*\*\* «gemileri helak eder» kelimesini, \*\*\*\*\* gemileri batırır kelimesiyle,

### **Zuhruf Sûresi**

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «yoksa Biz bunu (hizmetinize) yanaştırmazdık kelimesini, \*\*\*\*\* istifadenize sunmazdık kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «merdivenler (asansörler)» kelimesini, \*\*\*\*\* asansörler kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\*«ve nice süsler» kelimesini \*\*\*\*\* altın kelimesiyle,

(44. âyetteki) \*\*\*\*\* «o (yol) bir şereftir» kelimesini, \*\*\*\*\* şeref kelimesiyle,

(70. âyetteki) \*\*\*\*\* «sevindirileceksiniz» kelimesini, \*\*\*\*\* izzet ü ikram göreceksiniz kelimesiyle,

### **Duhân Sûresi**

(24. âyetteki) \*\*\*\*\* «denizi açık bırak» kelimesini, \*\*\*\*\* yol kelimesiyle,

### **Câsiye Sûresi.**

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'ın bir bilgiye göre saptırdığı kelimesini, \*\*\*\*\* ezeli ilminde kelimesiyle,

### **Ahkâf Sûresi**

(26. âyetteki) \*\*\*\*\* «size vermediğimiz nimeti» kelimesini, \*\*\*\*\* size vermediğimiz nimeti kelimesiyle,

### **Muhammed Sûresi**

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «tadı değişmeyen» kelimesini, \*\*\*\*\* değişmeyen kelimesiyle,

### **Hucurât Sûresi**

(1. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah ve Resulünün huzurunda öne geçmeyin kelimesini, \*\*\*\*\* Kitap ve sünnetin hilafına söz söylemeyin kelimesiyle,

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın kelimesini, \*\*\*\*\* Müslümanların ayıplarını araştırmak kelimesiyle,

### **Kâf Sûresi**

(1. âyetteki) \*\*\*\*\* «şerefli» kelimesini, \*\*\*\*\* değerli kelimesiyle, (5. âyetteki) \*\*\*\*\* «çalkantılı» kelimesini, \*\*\*\*\* değişik kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «birbirine girmiş kelimesini, \*\*\*\*\* salkım saçak kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «kuşku içinde» kelimesini, \*\*\*\*\* şek, şübhe kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «şah damarından» kelimesini, \*\*\*\*\* şah damarı kelimesiyle,

### **Zariyat Sûresi**

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* (çeşitli sözleri) atan yalancılar kahrolsun kelimesini, \*\*\*\*\* şüpheciler kelimesiyle,

(11. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlar, aptallık içinde (ne dediklerini) bilmezler kelimesini, \*\*\*\*\* sapıklıklarını sürdürdüler kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «yakılacaklardır» kelimesini, \*\*\*\*\* azab görürler kelimesiyle,

(17. âyetteki) \*\*\*\*\* «pek az uyurlar» kelimesini, \*\*\*\*\* uyurlar kelimesiyle,

(29. âyetteki) \*\*\*\*\* «çığlık» kelimesini \*\*\*\*\* çığlık kelimesiyle, (29. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüzüne vurarak» kelimesini, \*\*\*\*\* yüzüne vurarak kelimesiyle,

(39. âyetteki) \*\*\*\*\* «erkaniyle birlikte» kelimesini, \*\*\*\*\* adamlarıyla kelimesiyle,

(47. âyetteki) \*\*\*\*\* «göğü kendi elimizle (gücümüzle) yaptık» kelimesini, \*\*\*\*\* kudretle kelimesiyle,

(58. âyetteki) \*\*\*\*\* «sağlam kuvvet sahibi» kelimesini, \*\*\*\*\* çok güçlü kelimesiyle,

(59. âyetteki) \*\*\*\*\* «payı» kelimesini, \*\*\*\*\*nasibi kelimesiyle,

### **Tûr Sûresi**

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «kaynatılmış denize» kelimesini, \*\*\*\*\* kabarmış kelimesiyle,

(9. âyetteki) \*\*\*\*\* «o gün çalkalanır» kelimesini, \*\*\*\*\* çalkalanır kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «o gün ..kakılırlar» kelimesini, \*\*\*\*\* kakılırlar kelimesiyle,

(18. âyetteki) \*\*\*\*\* «sefa sürerler» kelimesini, \*\*\*\*\* hoşlarına gider kelimesiyle,

(21. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlardan eksiltmemişizdir» kelimesini, onlardan eksiltmemişizdir kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «günaha sokma» kelimesini \*\*\*\*\* yalan kelimesiyle,

(30. âyetteki) \*\*\*\*\* «zamanın felâketlerine» kelimesini, \*\*\*\*\* ölüm kelimesiyle,

(37. âyetteki) \*\*\*\*\* «saldırganlar» kelimesini, \*\*\*\*\* saldırganlar kelimesiyle,

### **Necm Sûresi**

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «üstün akıl sahibi» kelimesini, \*\*\*\*\* güzel görünümlü kelimesiyle,

(48. âyetteki) \*\*\*\*\* «zengin eden O'dur, sermaye verip memnun eden O» kelimesini, \*\*\*\*\* verip memnun etti kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «yaklaşıcı» kelimesini, \*\*\*\*\* kıyametin isimlerinden biri kelimesiyle,

(61. âyetteki) \*\*\*\*\* «baş kaldırıyorsunuz» kelimesini, \*\*\*\*\* oralı olmuyorsunuz kelimesiyle,

### **Rahmân Sûresi**

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «bitkiler ve ağaçlar» kelimesini, \*\*\*\*\* Necm: Yeryüzüne yayılan ot, şecer:

gövdesi olan ağaç kelimesiyle

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «halk için» kelimesini, \*\*\*\*\* halk kelimesiyle,

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «yapraklı» kelimesini, \*\*\*\*\* saman kelimesiyle,

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «hoş kokulu» kelimesini, \*\*\*\*\* ekinin yeşilliği kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbinizin hangi nimetini» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'ın hangi nimetini kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «yalın ateşten» kelimesini, \*\*\*\*\* saf ateşten kelimesiyle,

(19. âyetteki) \*\*\*\*\* «salıverdi» kelimesini, \*\*\*\*\* gönderdi kelimesiyle,

(20. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir engel vardı» kelimesini, \*\*\*\*\* bir engel kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «Celâl sahibi» kelimesini, \*\*\*\*\* büyüklük ve ululuk sahibi kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «sizin için de boş vaktimiz olacak (hesabınızı görecek!) kelimesini, \*\*\*\*\* bu, Allah'ın kullarına bir tehdidir. Yoksa Allah için bir meşguliyet düşünülemez kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «geçebilirsiniz» kelimesini, \*\*\*\*\* denetimimden çıkamazsınız kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\* «yatın ateş» kelimesini, \*\*\*\*\* yalın ateş kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\* «kıpkızıl bir duman» kelimesini, \*\*\*\*\* ateş dumanı kelimesiyle,

(54. âyetteki) \*\*\*\*\* «iki cennetin devşirmesi» kelimesini, \*\*\*\*\* meyve kelimesiyle,

(56. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlara dokunmamış» kelimesini, \*\*\*\*\* onlara yaklaşılmadı kelimesiyle,

(66. âyetteki) \*\*\*\*\* «fışkıran iki kaynak» kelimesiyle, \*\*\*\*\* feveran eden kelimesiyle,

(76. âyetteki) \*\*\*\*\* «yeşil koltuklar» kelimesini, \*\*\*\*\* oturma yerleri kelimesiyle,

### **Vâkıa Sûresi**

(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «varlık içinde şırmamış» kelimesini, \*\*\*\*\* nimet içinde yüzenler kelimesiyle,

(73. âyetteki) \*\*\*\*\* «gelip geçenlere» kelimesini, \*\*\*\*\* yolculara kelimesiyle,

(86. âyetteki) \*\*\*\*\* «ceza görmeyecekseniz» kelimesini \*\*\*\*\* hesaba çekilmeyecekseniz kelimesiyle,

(89. âyetteki) \*\*\*\*\* «rahatlık» kelimesini, \*\*\*\*\* rahatlık kelimesiyle,

### **Hadîd Sûresi**

âyetteki) \*\*\*\*\* «biz onu yaratmadan» kelimesini, \*\*\*\*\* onu yaratırız kelimesiyle,

### **Mümtehhine Sûresi**

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «bizi o küfredenlere fitne (mevzu) yapma» kelimesini, \*\*\*\*\* onların bize saldırmasına fırsat verme; yoksa bizi işkencelere uğratırlar kelimesiyle,

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir iftira uydurup getirmemeleri» kelimesini, \*\*\*\*\* başkalarının çocuklarını, kocalarinkine katmazlar kelimesine,

### **Münafikûn Sûresi**

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah onların belâlarını versin» kelimesini, \*\*\*\*\* Kur'an'daki her \*\*\*\*\* Allah lanet etsin manasınadır kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «(Allah için) harcayın» kelimesini, \*\*\*\*\* tasadduk ediniz kelimesiyle,

### **Talâk Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «kim Allah'tan korkarsa (Allah) ona işinde bir kolaylık verir» kelimesini, \*\*\*\*\* dünya ve ahirette her türlü belâlardan korur kelimesiyle,

(8. âyetteki) \*\*\*\*\* «baş kaldırdı» kelimesini, \*\*\*\*\* baş kaldırdı kelimesiyle,

### **Mülk Sûresi**

(8. âyetteki) \*\*\*\*\*«öfkeden çatlayacak» kelimesini, \*\*\*\*\* öfkeden gıdıracak kelimesiyle,

(11. âyetteki) \*\*\*\*\* «uzak olsunlar» kelimesini, \*\*\*\*\*uzak olsun kelimesiyle,

### **Kalem Sûresi**

(9. âyetteki) \*\*\*\*\* «sen yumuşak davransan da onlar da sana yumuşak davransınlar» kelimesini, \*\*\*\*\*sen onlara kolaylık göstersen de onlar da bu ruhsatı kullansalarkelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «kötülükle damgalı» kelimesini, \*\*\*\*\*çok zalim kelimesiyle,

(28. âyetteki) \*\*\*\*\* «aklı başında olanları dedi» kelimesini, \*\*\*\*\* onların en adili kelimesiyle,

(42. âyetteki) \*\*\*\*\* «bacaktan açıldığı (işlerin güçleştiği) gün» kelimesini, \*\*\*\*\* kıyametin dehşetinden can boğaza gelmek kelimesiyle,

(48. âyetteki) \*\*\*\*\* «o, sıkıntıdan yutkunarak» kelimesini \*\*\*\*\* kederli kelimesiyle,

(49. âyetteki)\*\*\*\*\* «yerilerek» kelimesini, \*\*\*\*\* kınanmış kelimesiyle,

(51. âyetteki) \*\*\*\*\* «seni gözleriyle devireceklerdi» kelimesini, \*\*\*\*\* seni gözleriyle devireceklerdi kelimesiyle,

### **Hâkka Sûresi**

(11. âyetteki) \*\*\*\*\* «sular habarınca» kelimesini, \*\*\*\*\* taşı, çoğaldı kelimesiyle,

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «belleyen kulak» kelimesini, \*\*\*\*\* anlayışlı kelimesiyle,

(20. âyetteki) \*\*\*\*\* «ben sezmiştim» kelimesini, \*\*\*\*\* yakinen inanmıştım kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «irinden» kelimesini, \*\*\*\*\* irin kelimesiyle,

(37. âyetteki) \*\*\*\*\* «suçlular» kelimesini, \*\*\*\*\* cehennemlikler kelimesiyle,

### **Meâric Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «yükselme derecelerinin sahibi» kelimesini, \*\*\*\*\* yücelik ve faziletler

### **Nûh Sûresi**

(20. âyetteki) \*\*\*\*\* «yollarda» kelimesini, \*\*\*\*\* yollar kelimesiyle,

(20. âyetteki) \*\*\*\*\* «geniş geniş» kelimesini, \*\*\*\*\* muhtelif kelimesiyle

### **Cin Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbimizin şanı yücedir» kelimesini, \*\*\*\*\* işi, emri, gücü kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «hakkının eksik verilmesinden korkmaz» kelimesini, \*\*\*\*\* sevabından herhangi bir eksiklik kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «ne de zillate düşmekten» kelimesini \*\*\*\*\* günahlarında ziyadelik kelimesiyle,

### **Müzzemmil Sûresi**

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «dağılan kum yığınları» kelimesini, \*\*\*\*\* akıp giden kum yığınları kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\* «ağır» kelimesini, \*\*\*\*\* şiddetli kelimesiyle,

### **Müddessir Sûresi**

(9. âyetteki) \*\*\*\*\* «o gün çetin bir gündür» kelimesini, \*\*\*\*\* şiddetli kelimesiyle,

(29. âyetteki) \*\*\*\*\* «durmadan derileri kavurur» kelimesini, \*\*\*\*\* değiştiren kelimesiyle,

### **İnsan Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «karışık bir nutfe» kelimesini, \*\*\*\*\* değişik renkler kelimesiyle,

(7. âyetteki) \*\*\*\*\* «şerri yaygın» kelimesini, \*\*\*\*\* yaygın kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «suratsız» kelimesini, \*\*\*\*\* çok dar kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «katı» kelimesini, \*\*\*\*\* çok uzun kelimesiyle,

### **Mürselât Sûresi**

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «toplanma yeri» kelimesiyle, \*\*\*\*\* kifat: Toplanma yeri kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «dağlar» kelimesini, \*\*\*\*\* dağlar kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüksek» kelimesini, \*\*\*\*\* yüce kelimesiyle,

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «tatlı su» kelimesini, \*\*\*\*\* tatlı kelimesiyle,

### Nebe' Sûresi

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «parıl parıl parlayan bir lamba» kelimesini, \*\*\*\*\* parlayan kelimesiyle,

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «sıkışan bulutlardan» kelimesini, \*\*\*\*\* bulutlar kelimesiyle,

(14. âyetteki) \*\*\*\*\*«şarıl şarıl» kelimesini, \*\*\*\*\* dökülen kelimesiyle,

(16. âyetteki) \*\*\*\*\*«sarmaş dolaş» kelimesini, \*\*\*\*\* toplu olarak kelimesiyle,

(26. âyetteki) \*\*\*\*\* «denk bir ceza» kelimesini, \*\*\*\*\* amellerine uygun kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «kurtuluş yeri» kelimesini, \*\*\*\*\* gezinti yeri kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «göğüsleri tomurcuklanmış kızlar» kelimesini, \*\*\*\*\* kabarmış göğüs kelimesiyle,

(38. âyetteki) \*\*\*\*\* «Ruh durur» kelimesini, \*\*\*\*\* yaratılış bakımından meleklerin en büyüğü kelimesiyle,

(38. âyetteki) \*\*\*\*\* «doğru söyler» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur kelimesiyle,

### Nâziât Sûresi

(7. âyetteki) \*\*\*\*\*«başka bir sarsıntı» kelimesini, \*\*\*\*\*ikinci nefha kelimesiyle,

(8. âyetteki) \*\*\*\*\*«(korkudan) oynar kelimesini, \*\*\*\*\* korkar kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\*«tekrar hayata» kelimesini, \*\*\*\*\* hayat kelimesiyle,

(28. âyetteki) \*\*\*\*\* «boyunu yükseltti» kelimesini, \*\*\*\*\* onu bina etti kelimesiyle,

(28. âyetteki) \*\*\*\*\*«kararttı» kelimesini, \*\*\*\*\* siyaha büründürdü kelimesiyle,

### Abese Sûresi

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «elçiler» kelimesini, \*\*\*\*\* kâtipler kelimesiyle,

(28. âyetteki) \*\*\*\*\* «yoncalar» kelimesini, \*\*\*\*\* yonca kelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «meyve» kelimesini, \*\*\*\*\* taze meyve kelimesiyle,

(38. âyetteki) \*\*\*\*\* «yüzler var ki parıl parıl» kelimesini, \*\*\*\*\* aydınlık kelimesiyle,

### Tekvîr Sûresi

(1. âyetteki) \*\*\*\*\* «güneş durulduğu» kelimesini, \*\*\*\*\* karartıldığı kelimesiyle,



(2. âyetteki) \*\*\*\*\*«yıldızlar kararıp döküldüğü» kelimesini, \*\*\*\*\* işi bittiği zaman kelimesiyle,

(17. âyetteki) \*\*\*\*\* «kararmaya yüz tutan» kelimesini, \*\*\*\*\* geri gelen kelimesiyle,

### **İnfitar Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «denizler akıtıldığı» kelimesini, \*\*\*\*\* karaları kapladığı kelimesiyle,

(4. âyetteki) \*\*\*\*\*«kabirlerin içi dışına getirildiği» kelimesini, \*\*\*\*\*kabirdekiler kalktığı kelimesiyle,

### **Mutaffifîn Sûresi**

(18. âyetteki) \*\*\*\*\* «illiyyindedir» kelimesini, \*\*\*\*\* cennettedir kelimesiyle,

### **İnşikak Sûresi**

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* dönmeyeceğini» kelimesini, \*\*\*\*\*tekrar dirilmeyeceğini kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «içlerinde gizlediklerini» kelimesini, \*\*\*\*\* gizlediklerini kelimesiyle,

### **Burûc Sûresi**

(14. âyetteki) \*\*\*\*\*«seven» kelimesini, \*\*\*\*\* dost kelimesiyle,

### **Târik Sûresi**

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «ayırdedici bir sözdür» kelimesini, \*\*\*\*\* gerçek kelimesiyle,

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «boş söz» kelimesini, \*\*\*\*\* batıl kelimesiyle,

### **A'lâ Sûresi**

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «kupkuru» kelimesini, \*\*\*\*\* kuruyup dağılmış kelimesiyle,

(5. âyetteki) \*\*\*\*\* «simsiyah» kelimesini, \*\*\*\*\* kapkara kelimesiyle,

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «Şirkten arınan» kelimesini, \*\*\*\*\* şirkten arınan kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbinin adını anan» kelimesini, \*\*\*\*\* Allahı birleyen kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «namaz kılan» kelimesini, \*\*\*\*\* beş vakit namaz kelimesiyle,

### **Gâşiye Sûresi**

(1. âyetteki) \*\*\*\*\* «sarıp kaplayacak olan» kelimesini, \*\*\*\*\* büyük felâket, çarpınca kulakları sağır eden o gürültü, gerçekleşen, yürekleri hoplatan hadise; bunlar kıyamet gününün adlarındandır kelimesiyle,

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «kuru diken» kelimesini, \*\*\*\*\* dikenli ağaç kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «yastıklar» kelimesini, \*\*\*\*\* yastıklar kelimesiyle,

(22. âyetteki) \*\*\*\*\* «saldırgan» kelimesini, \*\*\*\*\* zorba kelimesiyle,

### **Fecr Sûresi**

(14. âyetteki) \*\*\*\*\* «elbette gözetleme yerindedir» kelimesini, \*\*\*\*\* ıstır ve görür kelimesiyle,

(20. âyetteki) \*\*\*\*\* «pek çok» kelimesini, \*\*\*\*\* şiddetli kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «ama artık anlamamanın kendisine ne faydası var» kelimesini, \*\*\*\*\* ona ne faydası var kelimesiyle,

### **Beled Sûresi**

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «hayır ve şer yolunu» kelimesini, \*\*\*\*\* dalelet ve hidayet kelimesiyle,

### **Şems Sûresi**

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «onu yuvarlayıp döşeyene» kelimesini, \*\*\*\*\* şekillendirene kelimesiyle,

(8. âyetteki) \*\*\*\*\* isyanını ve itaatini kelimesini, \*\*\*\*\* hayır ve şerri gösterdi kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah verdiği cezanın sonucundan çekinmez (korkmaz)» kelimesini, \*\*\*\*\* neticede kimseden korkusu olmayan kelimesiyle,

### **Duhâ Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «örttüğü zaman» kelimesini, \*\*\*\*\* gittiği zaman kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı» kelimesini, \*\*\*\*\* seni ne terketti, ne de darıldı kelimesiyle,

### **İnşirah Sûresi**

(7. âyetteki) \*\*\*\*\* «uğraş» kelimesini, \*\*\*\*\* Rabbine ibadette kelimesiyle,

### **Kureyş Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları alıstırdığı için» kelimesini, \*\*\*\*\* yapageldikleri kelimesiyle,

### **Kevser Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «sana buğzeden kişi» kelimesini, \*\*\*\*\* düşmanın kelimesiyle,

ihlâs Sûresi

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah Sameddir» kelimesini, \*\*\*\*\* hiç kimseye muhtaç olmayan kelimesiyle, et etmiştir.

-----

## **2 – İBN EBÎ HÂTİM TARİKİNE GÖRE SÛRELERDEKİ GARİB KELİMELE**

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

### **Fatiha Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'a hamdolsun» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'a şükürler olsun kelimesiyle,

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «âlemlerin Rabbi» kelimesini, \*\*\*\*\* bütün mahlûkat kelimesiyle,

### **Bakara Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «muttekîlere» kelimesini, \*\*\*\*\* şirkten sakınıp Allah'a itaat eden Mü'minler kelimesiyle,

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «namazlarını kılarlar» kelimesini, \*\*\*\*\*

\*\*\*\*\* Namazı; rûku, sujud, tilâvet ve huşu ile tamamlamak kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «hastalık» kelimesini, \*\*\*\*\* nifak kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «acı bir azab» kelimesini, \*\*\*\*\* can yakıcı bir azab kelimesiyle,

(10. âyetteki) \*\*\*\*\* «yalan söylemelerinden» kelimesini, \*\*\*\*\* tebdil ve tahrif etmelerinden kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «beyinsizler» kelimesini, \*\*\*\*\* cahiller kelimesiyle,

(15. âyetteki) \*\*\*\*\* «taşkınlıkları içinde» kelimesini, \*\*\*\*\* inkârları kelimesiyle,

(19. âyetteki) \*\*\*\*\* «yağmur» kelimesini, \*\*\*\*\* yağmur kelimesiyle,

(22. âyetteki) \*\*\*\*\* «eşler» kelimesini, \*\*\*\*\* benzerler kelimesiyle,

(30. âyetteki) \*\*\*\*\* «Seni takdis ediyoruz» kelimesini, ; \*\*\*\*\* temizleme kelimesiyle,

(35. âyetteki) \*\*\*\*\* «bol bol» kelimesini, \*\*\*\*\* bolluk, müreffeh kelimesiyle,

- (42. âyetteki) \*\*\*\*\* «karıştırmayın» kelimesini, \*\*\*\*\* karıştırmayın kelimesiyle,
- (57. âyetteki) \*\*\*\*\* «kendi kendilerine zulmediyorlardı» kelimesini \*\*\*\*\* zarar verirler kelimesiyle,
- (58. âyetteki) \*\*\*\*\* «hitta (ya Rabbi , bizi affet) deyin kelimesini, \*\*\*\*\* size denildiği gibi bu gerçektir, deyiniz kelimesiyle,
- (63. âyetteki) \*\*\*\*\* «Tur dağı» kelimesini, \*\*\*\*\* bitki ve ağaç örtüsüyle kaplı dağ kelimesiyle,
- (65. âyetteki) \*\*\*\*\* «aşağılık» kelimesini, \*\*\*\*\* zillate düşenler kelimesiyle,
- (66. âyetteki) \*\*\*\*\* «ibret» kelimesini, \*\*\*\*\* ceza olarak kelimesiyle,
- (66. âyetteki) \*\*\*\*\* «öndekilere» kelimesini, \*\*\*\*\* kendilerinden öncekilere kelimesiyle,
- (66. âyetteki) \*\*\*\*\* «ardından geleceklere» kelimesini, \*\*\*\*\* kendileriyle beraber kalanlar kelimesiyle,
- (66. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir öğüt» kelimesini, \*\*\*\*\* bir öğüt kelimesiyle,
- (76. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'ın size açtığı» kelimesini, \*\*\*\*\* Allahın size ikram ettikleriyle kelimesiyle,
- ('87. âyetteki) \*\*\*\*\* «Ruhu'l-Kudüs ile» kelimesini, \*\*\*\*\* Hazret-i isa'nın ölüleri dirilttiği isim kelimesiyle,
- (116. âyetteki) \*\*\*\*\* «boyun eğmiştir» kelimesini, \*\*\*\*\* «taat edenler kelimesiyle,
- (127. âyetteki) \*\*\*\*\* «temellerini» kelimesini, \*\*\*\*\* binanın temeli kelimesiyle,
- (138. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'ın boyası» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'ın dini kelimesiyle,
- (139. âyetteki) \*\*\*\*\* «bizimle tartışıyor musunuz» kelimesini \*\*\*\*\* bize hasım mı kesiliyorsunuz kelimesiyle,
- (162. âyetteki) \*\*\*\*\* «ne onlar (ın yüzlerin)e bakılır» kelimesini, \*\*\*\*\* bekletilirler kelimesiyle,
- (204. âyetteki) \*\*\*\*\* «hasımların en yamanıdır» kelimesini, \*\*\*\*\* düşmanlığı şiddetli kelimesiyle,
- (208. âyetteki) \*\*\*\*\* «İslama» kelimesini \*\*\*\*\* itaatla kelimesiyle,
- (208. âyetteki) \*\*\*\*\* «hepiniz» kelimesini, \*\*\*\*\* toptan kelimesiyle,
- Âli İmrân Sûresi**
- (11. âyetteki) \*\*\*\*\* «durumu gibi» kelimesini, \*\*\*\*\* yapması gibi kelimesiyle,

(18. âyetteki) \*\*\*\*\* «adaletle» kelimesini, \*\*\*\*\* adaletle kelimesiyle,

(49. âyetteki) \*\*\*\*\* «körü» kelimesini, \*\*\*\*\* ama olarak dünyaya gelen kelimesiyle,

(79. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbin samimi kulları» kelimesini, \*\*\*\*\* ulema ve fukaha kelimesiyle,

(139. âyetteki) \*\*\*\*\* «gevşemeyin» kelimesini, \*\*\*\*\* gücünüzü yitirmeyin kelimesiyle,

### **Nisâ Sûresi**

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «işit, işitmez olası» kelimesini, : \*\*\*\*\* dinle, iyi haber işitmez olası kelimesiyle,

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «dillerini eğip bükerek» kelimesini \*\*\*\*\* yalan söylemek suretiyle kelimesiyle,

(117. âyetteki) \*\*\*\*\* «birtakım dişiler» kelimesini, \*\*\*\*\* zayıflar, güçsüzler kelimesiyle,

### **Mâide Sûresi**

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «onlara yardım ederseniz» kelimesini, \*\*\*\*\* onlara destek olursanız kelimesiyle,

(80. âyetteki) \*\*\*\*\* «gerçekten nefislerinin kendileri için yapıp gönderdiği ne kötüdür» kelimesini, \*\*\*\*\* nefislerinin kendilerine emrettikleri kelimesiyle,

### **En'am Sûresi**

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «çarelerinin kalmadığı (gün)» kelimesini, \*\*\*\*\* çareleri kelimesiyle

(134. âyetteki) \*\*\*\*\* «siz onun önüne geçemezsiniz» kelimesini \*\*\*\*\* önüne geçemezsiniz kelimesiyle,

### **A'raf Sûresi**

(64. âyetteki) \*\*\*\*\* «basireti körleşmiş bir millet» kelimesini, \*\*\*\*\* kâfir kelimesiyle,

(69. âyetteki) \*\*\*\*\* «üstün» kelimesini, \*\*\*\*\* şiddet kelimesiyle,

(85. âyetteki) \*\*\*\*\* «eksik vermeyin» kelimesini, \*\*\*\*\* haksızlık etmeyin kelimesiyle,

(133. âyetteki) \*\*\*\*\* «haşerat» kelimesini, \*\*\*\*\* kanatsız çekirge kelimesiyle,

(137. âyetteki) \*\*\*\*\* «yükseltmekte oldukları sarayları» kelimesini, \*\*\*\*\* yaptıkları binalar kelimesiyle,

(139. âyetteki) \*\*\*\*\* «yıkılmıştır» kelimesini, \*\*\*\*\* helak olan kelimesiyle,

(145. âyetteki) \*\*\*\*\* «bunları kuvvetle tut» kelimesini, \*\*\*\*\* samimiyet ve ciddiyetle kelimesiyle,

(157. âyetteki) \*\*\*\*\* «ağırlıkları» kelimesini, \*\*\*\*\* verdikleri söz kelimesiyle,

(187. âyetteki) \*\*\*\*\* «gelip çatması» kelimesini, \*\*\*\*\* sonun gelmesi kelimesiyle,

(199. âyetteki) \*\*\*\*\* «affı (kolaylık yolunu) tut» kelimesini, \*\*\*\*\* bağışlayıcı ol kelimesiyle,

(199: âyetteki) \*\*\*\*\* «iyiliği emret» kelimesini, \*\*\*\*\* doğruyu kelimesiyle,

### **Enfâl Sûresi**

(2. âyetteki) \*\*\*\*\* «yürekleri ürperir» kelimesini, \*\*\*\*\* korkar kelimesiyle,

(22. âyetteki) \*\*\*\*\* «dilsizler» kelimesini, \*\*\*\*\* dilsizler kelimesiyle,

(29. âyetteki) \*\*\*\*\* «iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (basiret)» kelimesini, \*\*\*\*\* yardımcı olarak kelimesiyle,

(42. âyetteki) \*\*\*\*\* «vadinin yakın kenarı» kelimesini, \*\*\*\*\* vadinin kenarı kelimesiyle,

### **Tevbe Sûresi**

(8. âyetteki) \*\*\*\*\* «and ve andlaşma» kelimesini, \*\*\*\*\* kelimesini, \*\*\*\*\* ahd \*\*\*\*\* emân kelimesiyle,

(30. âyetteki) \*\*\*\*\* «nasıl da çevriliyorlar» kelimesini, \*\*\*\*\* nasıl yalan söylüyorlar kelimesiyle,

(36. âyetteki) \*\*\*\*\* «işte doğru din budur» kelimesini, \*\*\*\*\* hüküm kelimesiyle,

(42. âyetteki) \*\*\*\*\* «geçici dünya malı» kelimesini, \*\*\*\*\* ganimet kelimesiyle,

(42. âyetteki) \*\*\*\*\* «güç aşılabacak mesafe» kelimesini, \*\*\*\*\* mesafe kelimesiyle,

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «onları durdurdu» kelimesini, \*\*\*\*\* onları alıkoydu kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «sığınılacak yer» kelimesini, \*\*\*\*\* dağdaki sığınak kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «yahut mağaralar» kelimesini, \*\*\*\*\* uçurumlardaki mağara barınakları kelimesiyle,

(57. âyetteki) \*\*\*\*\* «ya da sokulacak bir delik» kelimesini, sığınak kelimesiyle,

(60. âyetteki) \*\*\*\*\* «zekat toplayan memurlar» kelimesini, \*\*\*\*\* zekat memurları kelimesiyle,

(67. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'ı unuttular» kelimesini, \*\*\*\*\* Allah'a itaati terkettiler kelimesiyle,

(67. âyetteki) \*\*\*\*\* «O da onları unuttu» kelimesini \*\*\*\*\* sevap ve kereminden onları mahrum etti kelimesiyle,

(69. âyetteki) \*\*\*\*\* «kendi paylarına düşenle» kelimesini, \*\*\*\*\* dinleriyle kelimesiyle,

(90. âyetteki) \*\*\*\*\* «özür bahane edenler» kelimesini, \*\*\*\*\* özür bahane edenler kelimesiyle,

(120. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir açlık» kelimesini, \*\*\*\*\* açlık kelimesiyle,

(123. âyetteki) \*\*\*\*\* «sertlik» kelimesini, \*\*\*\*\* sertlik kelimesiyle,

(126. âyetteki) \*\*\*\*\* «sınıyorlar» kelimesini, \*\*\*\*\* imtihan edilirler kelimesiyle,

(128. âyetteki) \*\*\*\*\* «ağır gelir» kelimesini, \*\*\*\*\* şiddetli kelimesiyle,

(128. âyetteki) \*\*\*\*\* «sıkıntıya uğramanız» kelimesini, \*\*\*\*\* sıkıntıya uğramanız kelimesiyle,

### **Yûnus Sûresi**

(71. âyetteki) \*\*\*\*\* «hükümünüzü bana uygulayın» kelimesini, \*\*\*\*\* bana elinizden geleni yapın kelimesiyle,

(71. âyetteki) \*\*\*\*\* «bana hiç mühlet de vermeyin» kelimesini, \*\*\*\*\* elinizden geleni ardınıza koymayın kelimesiyle,

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «gerçekleşmiş oldu» kelimesini \*\*\*\*\* gerçekleşmiş oldu kelimesiyle,

### **Hûd Sûresi**

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah onun durduğu yeri bilir» kelimesini, \*\*\*\*\* nerede olursa olsun rızkı ona gelir kelimesiyle,

(75. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah'a yönelen» kelimesini, \*\*\*\*\* Allahın itaatına yönelen kelimesiyle,

(81. âyetteki) \*\*\*\*\* «geri kalmasın» kelimesini \*\*\*\*\* geri kalmasın kelimesiyle,

(85. âyetteki) \*\*\*\*\* «fenalık etmeyin» kelimesini \*\*\*\*\* ifsada koşmayın kelimesiyle,



### Yûsuf Sûresi

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «haydi gelsene» kelimesini, \*\*\*\*\* sana hazırlandım (İbn-i Abbâs bunu hemzeli okumuştur) kekelimesiyle,

(31. âyetteki) \*\*\*\*\* «hazırladı» kelimesini, \*\*\*\*\* hazırladı kelimesiyle,

(100. âyetteki) \*\*\*\*\* «tahtına» kelimesini, \*\*\*\*\* makamına kelimesiyle,

(108. âyetteki) \*\*\*\*\* «işte benim ilkem budur» kelimesini, \*\*\*\*\* davetimin özü kelimesiyle,

### Ra'd Sûresi

(6. âyetteki) \*\*\*\*\* «benzerleri» kelimesini, \*\*\*\*\* evvelki ümmetlerin başlarına gelen azab kelimesiyle,

(9. âyetteki) \*\*\*\*\* «gizliyi ve aşıkırı» kelimesini, \*\*\*\*\* gizli ve açık kelimesiyle,

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «pek kuvvetli» kelimesini, \*\*\*\*\* düşmanlarını ve hilecileri yakalaması pek yaman kelimesiyle,

### Nahl Sûresi

(47. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir korku üzerinde» kelimesini, \*\*\*\*\* amellerindeki eksiklik kelimesiyle,

(68. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbin bal arısına (şöyle) vahyetti kelimesini, \*\*\*\*\* ona ilham etti kelimesiyle,

### İsrâ Sûresi

(72. âyetteki) \*\*\*\*\* «yolu daha sapıktır» kelimesini, \*\*\*\*\* hiç delili olmayan kelimesiyle,

(92. âyetteki) \*\*\*\*\* «karşımıza» kelimesini, \*\*\*\*\* apaçık kelimesiyle, (110. âyetteki) \*\*\*\*\* «bu ikisinin arasında bir yol tut» kelimesini, \*\*\*\*\* namazda ne herkesin duyacağı şekilde, ne de kulağın işitmeyecek kadar sessiz okuma, bu ikisinin arasında bir yol takip et kelimesiyle,

### Meryem Sûresi

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «olmuş taze hurma» kelimesini, \*\*\*\*\* taze kelimesiyle,

### Tâhâ Sûresi

(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «taşkınlık etmesinden» kelimesini, \*\*\*\*\* acele davranmasından kelimesiyle,

(45. âyetteki) \*\*\*\*\* «iyice azmasından» kelimesini, \*\*\*\*\* haddi aşmasından kelimesiyle,

(119. âyetteki) \*\*\*\*\* «susamıyacaksın» kelimesini, \*\*\*\*\* susamıyacaksın kelimesiyle,

(119. âyetteki) \*\*\*\*\* «kuşluk vakti güneşi(nin ısısı)ndan etkilenmiyeceksin kelimesini,\*\*\*\*\* güneş altında kalmaycaksın kelimesiyle,

### **Mü'minûn Sûresi**

(50. âyetteki) \*\*\*\*\* «tepeye» kelimesini, \*\*\*\*\* yüksekçe yer kelimesiyle,

(50. âyetteki) \*\*\*\*\* «oturmaya elverişli» kelimesini, \*\*\*\*\* münbit kelimesiyle,

(50. âyetteki) \*\*\*\*\* «çeşmeli» kelimesini, \*\*\*\*\* temiz su kelimesiyle,

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «ümmetiniz» kelimesini, \*\*\*\*\* dininiz kelimesiyle,

### **Furkân Sûresi**

(1. âyetteki) \*\*\*\*\* «hayır ve bereketi çoktur» kelimesini, \*\*\*\*\* bereketi bol kelimesiyle,

### **Şuarâ Sûresi**

(102. âyetteki) \*\*\*\*\* «bir kere daha» kelimesini, \*\*\*\*\*bir kere daha kelimesiyle,

### **Neml Sûresi**

(52. âyetteki) \*\*\*\*\* «çökmüş» kelimesini, \*\*\*\*\* tepe taklak düştü kelimesiyle,

(89. âyetteki) \*\*\*\*\* «ona daha hayırlısı var» kelimesini, \*\*\*\*\* sevap kelimesiyle,

### **Rûm Sûresi**

(12. âyetteki) \*\*\*\*\* «umutsuzluk içinde susarlar» kelimesini, \*\*\*\*\* üzüntü içindedirler kelimesiyle,

### **Fâtır Sûresi**

(27. âyetteki) \*\*\*\*\* «yollar» kelimesini, \*\*\*\*\* yollar kelimesiyle,

### **Sâffât Sûresi**

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «cehennemin yoluna kelimesini, \*\*\*\*\* cehennemin yolu kelimesiyle,

(24. âyetteki) \*\*\*\*\* «durdurun onları» kelimesini, \*\*\*\*\* bekletin onları kelimesiyle,

(24. âyetteki) \*\*\*\*\* «çünkü onlar sorguya çekilecekler» kelimesini \*\*\*\*\* hesap verecekler kelimesiyle,

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz» kelimesini, \*\*\*\*\* birbirinizi kurtarmıyorsunuz kelimesiyle,

(26. âyetteki) \*\*\*\*\* «teslim olmuşlardır» kelimesini, \*\*\*\*\* kısıtılmışlardır kelimesiyle,

(142. âyetteki) \*\*\*\*\* «(kendisini) kınayarak» kelimesini,\*\*\*\*\* hataya düşmüş kelimesiyle,

### **Fussilet Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «açıklanmış» kelimesini, \*\*\*\*\* beyan olunmuş kelimesiyle,

(26. âyetteki) \*\*\*\*\* «onun hakkında gürültü edin» kelimesini, onu hafife alın kelimesiyle,

### **Kamer Sûresi**

(8. âyetteki) \*\*\*\*\* «boyunlarını çağırana doğru uzatmış koşarlarken kelimesini, \*\*\*\*\* yönelenler kelimesiyle,

### **Vâkı'a Sûresi**

(5. âyetteki) \*\*\*\*\*«serpildiği» kelimesini \*\*\*\*\* parçalandığı kelimesiyle, (19. âyetteki) \*\*\*\*\* «ne de akılları giderilir» kelimesini, \*\*\*\*\* dünyada içki içenlerde olduğu gibi bunlarda kusma olmaz kelimesiyle,

(46. âyetteki) \*\*\*\*\* «en büyük günah» kelimesini, \*\*\*\*\* şirk kelimesiyle,

### **Haşr Sûresi**

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «gözetip koruyan» kelimesini, \*\*\*\*\* her an gözetken kelimesiyle,

(23. âyetteki) \*\*\*\*\* «üstün, galip» kelimesini, .\*\*\*\*\* istediğini yapabilen kelimesiyle,

(24. âyetteki) \*\*\*\*\* «herşeyi hikmeti uyarınca yapandır» kelimesini, \*\*\*\*\* herşeyi yerli yerince yapan kelimesiyle,

### **Münâfikûn Sûresi**

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* «bostan korkuluğu» kelimesini, \*\*\*\*\* hurma kütüğü kelimesiyle,

### **Mülk Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «bozukluk» kelimesini, \*\*\*\*\* yarılma kelimesiyle,

(4. âyetteki) \*\*\*\*\* «ümidini kesmiş bir halde» kelimesini, \*\*\*\*\* narin, zayıf kelimesiyle,

### **Nûh Sûresi**

(13. âyetteki) \*\*\*\*\* «Allah için saygı (göstermek) istemiyorsunuz kelimesini, \*\*\*\*\* büyüklük taslayarak Ondan korkmuyorsunuz kelimesiyle,

### **Cin Sûresi**

(3. âyetteki) \*\*\*\*\* «Rabbimizin şânı» kelimesini, \*\*\*\*\* Rabbimizin büyüklüğü kelimesiyle,

### **Müddessir Sûresi**

(47. âyetteki) \*\*\*\*\* «ölüm bize gelip çattı» kelimesini, \*\*\*\*\* ölüm kelimesiyle,

### **Kıyame Sûresi**

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «çalım satarak» kelimesini, \*\*\*\*\* kasıla kasıla kelimesiyle,

### **Nebe' Sûresi**

(33. âyetteki) \*\*\*\*\* «yaşıt kızlar» kelimesini, \*\*\*\*\* hepsi otuzunda kelimesiyle,

### **Nâziât Sûresi**

(42. âyetteki) \*\*\*\*\* «gelip çatması» kelimesini, \*\*\*\*\* son noktası kelimesiyle,

### **Abese Sûresi**

(32. âyetteki) \*\*\*\*\* «sizin geçiminiz için» kelimesini, \*\*\*\*\* menfaatiniz için kelimesiyle,

### **İnşikak Sûresi**

(25. âyetteki) \*\*\*\*\* «bitmez tükenmez» kelimesini, \*\*\*\*\* tükenmez kelimesiyle.

-----

## **3 - GARİP VE MÜŞKİL KELİMELERİN TEFSİRİNDE ARAB ŞİİRİNİN ÖNEMİ**

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

Ebû Bekri'l-Enbârî şöyle der: Sahâbe ve tâbiûn, Kur'an'ın garip ve müşkil kelimelerini tefsir ederken, genellikle Arab şiirinden istifade ederlerdi. Bu gerçeği bilmeyen bir grub ulema, nahivcilerin bu konudaki tutumuna karşı çıkarak: 'Bunu uyguladığınız takdirde şiiri, Kur'an'ın bir aslı yapmış olursunuz. Şiir, âyet ve hadisle zemmedildiği halde, Kur'andaki garip kelimelerin tefsirinde şahid olarak bunu kullanmak nasıl caiz olur?

Onların, şiiri Kur'an'a asıl ittihaz ettiğimiz şeklindeki iddiaları doğru değildir. Bilakis gayemiz, Kur'an'da mevcut olan garip kelimeleri şiirle açıklamaktır. Zira Cenabı Hak: \*\*\*\*\* «Biz, onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.» (Yusuf, 2.) âyeti ile, \*\*\*\*\* «...apaçık Arapça bir dildir.» (Nahl, 103.) âyetini inzal buyurmuştur.

İbn-i Abbâs şöyle der: Şiir, Arab'ın divanıdır. Allah'ın Arabça indirdiği Kur'an'dan bir kelimenin mânasını anlayamazsak, divanına müracaat eder, bu kelimenin mânasını öğreniriz.

Ebû Bekri'l-Enbârî, İkrime tarikiyle, **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bana Kur'an'ın gariblerinden soracak olursanız, şiire müracaat edin derim. Çünkü şiir, Arab'ın divanıdır.

**Ebû Ubeyd**, «F e d â i l» adlı eserinde şöyle der: Bize Huşeym, o Husayn b. AbdurRahmân'dan, o Abdullah b. AbdurRahmân b. Utbe'den, o da **İbn-i Abbâs**'dan şu rivâyette bulunur: Kur'an'dan bir kelime sorulduğunda **İbn-i Abbâs**, şiirden örnek getirirdi. Yani, kelimenin mânasını şiirle şahit getirerek açıklardı.

Burada şunu belirtmek isterim: Biz, bu konuda **İbn-i Abbâs**'dan çokça rivâyette bulunduk. Kendisinden en çok nakilde bulunduğumuz eser, Nâfi' b. Ezrak'ın «M e s â i l» adlı eseridir. **İbnu'l-Enbari**, bunlann bir kısmını «K i t â b u'l V a k f»da, **Taberânî** de «M u' c e m u' l - K e b î r»inde zikretmişlerdir. Faydalı olur ümidiyle tamamını burada serdetmeyi uygun buldum.

Bana, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali es-Sâlihi kendisinden okurken, o Ebû İshak et-Tenûhi, o Kasım b. Asâkir, ona Ebû Nasr Muhammed b. Abdillâh eş-Şirazi, ona Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Es'ad el-İraki, ona Ebû Ali Muhammed b. Saîd b. Nebhâhi'l-Kâtip, ona Ebû Ali b. Şâzan, ona İbnu'l-Tastî ismiyle tanınan Ebû'l-Huseyn Abdussamed b. Ali b. Muhammed b. Mukerrem, ona Ebû Sehl es-Sirri b. Sehl el-Cundyesabûrî, ona Yahya b. Ebî Ubeyde Bahr b. Ferrûh el-Mekkî, ona Sa'd b. Ebî Saîd, ona İsa b. De'b, ona Humeydu'l-Arac ve Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed, o da babasından yaptığı rivâyette, babası şöyle demiştir.

**Abdullah b. Abbâs**, Kabe'nin avlusunda otururken, bazı kimseler etrafını çevirmiş, kendisinden bazı âyetlerin tefsirini soruyorlardı.

Bunun üzerine **Nâfi' b. Ezrak**, Necdet b. Uveymir'e dönerek: Haydi kalk, bilgisi olmadan âyetleri tefsire cüret eden şu kimsenin yanına gidelim, der. Beraberce yanına giderler ve kendisine şöyle derler:

Sana, Allah'ın Kitab'ından bazı âyetlerin mânalarını sormak istiyoruz. Bize bunların tefsirini yap ve Arap şiirinden uygun düşenleri şahid olarak getir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'an'ı açık bir Arapça ile indirmiştir, dediler.

Bunun üzerine **İbn-i Abbâs**; aklınıza geleni sorun, karşılığında bulundu.

**Nâfi' İbn-i Abbâs**'a \*\*\*\*\* «sağdan, soldan ayrı ayrı gruplar halinde» Meâric, 37.) âyetini bana tefsir edermisin, diye sorar.

**İbn-i Abbâs**, \*\*\*\*\* arkadaş grupları, cevabını verince, Arablar bunu bu mânada kullanır mı? diye sorar. **İbn-i Abbâs**; evet kullanır, Ubeyd b. el-Abras'ın şu beytini duymadın mı? der.

\*\*\*\*\* Koşarak ona gelip minberinin **etrafında bir grup oluşturdular**.

Nâfi, aşağıdaki âyetlerde geçen kelimeler hakkında **İbn-i Abbâs**'a şu soruları yöneltir:

Nâfi: \*\*\*\*\* «ona (yaklaşmağa) yol arayın» (Mâide, 35.) âyetindeki \*\*\*\*\* ne demektir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ihtiyaç, sebep, çare demektir.

Nâfi : Araplar kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Antere'nin şu şiirini duymadın mı?

Nâfi : \*\*\*\*\* «...şariat ve yol..» (Mâide, 48.) âyetindeki kelimeleri açıklar mısın?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* din, \*\*\*\*\* da yol demektir.

Nâfi : Araplar kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Süfyan b. Haris b. Abdulmuttalib'in şu beytini duymadın mı? \*\*\*\*\*

Yemin olsun ki Muhammed (s.a.) doğruluk ve adalet üzere konuşup, İslamın kanun ve yolunu (ilkesini) açıkladı.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman» (Enam, 99.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesini açıklar mısın?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ; meyvenin olgunlaşması ve ermesidir.

Nâfi : Arablar kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

Sevgili, kadınlar arasında yürürken olgun meyveli ağaç dallarının hareketi gibi, ağır ağır, salınarak yürür.

Nâfi : \*\*\*\*\* «...süs elbisesi...» (A'raf, 26.) âyetindeki bu kelimeyi açıklar mısın?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* mal demektir.

Nâfi : Arablar kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

Bana hayırlı mallar vermekle ihsanda bulun, benden ihsanını kesmen çok uzadı. Dostların en hayırlısı ihsanı sürekli olandır; esirgeyen değil.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Biz insanı zorluklara dayanıklı yarattık.»

(Beled, 4.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesini açıklar mısınız? İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ; itidal ve istikamet demektir.

Nâfi : Araplar kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebid b. Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

Ey gözüm (sevgilim), biz itidalimizi muhafaza ederek, düşmanlarımızla karşılaştığımızda, sen İrbed'e ağlamalı değil miydin?.

Nâfi :\*\*\*\*\* «..şimşegin parıltısı neredeyse..» (Nur, 43.) âyetindeki \*\*\*\*\* ne demektir?

İbn-i Abbâs:.. \*\*\*\*\* , ışık demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Süfyan b. Hâris'in şu beytini duymadın mı?

Peygamber, karşılık beklemeksizin (insanları) İslam'a çağırıyor. Getirdiği ışığın (dinin) nuruyla, karanlıkları aydınlatıyor.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..torunlar..» (Nahl, 72.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ; oğlunun oğlu demektir. Bu da yardımcılar manasınadır.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

Torunlar, ninelerinin etrafında koşuşarak develerin yularını onların ellerine verdiler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Katımızdan bir şefkat...» (Meryem, 13.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, tarafımızdan bir şefkat demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Tarfetu'bnu'l-Abd'in şu beytini duymadın mı?

Ey Ebâ Münzir, bizi mahvettin, acı bize; senin bir kısım serleri bağışlayan, diğerlerinden daha kolaydır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «...inanlar hâla anlamadılar mı?...» (Ra'd, 31.) âyetindeki \*\*\*\*\* ne demektir?

İbn-i Abbâs: Beni Mâlik dilinde bilmiyor mu? demektir.

Nâfi : Arablar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Mâlik b. Avf in şu beytini duymadın mı?

Yemin olsun ki, kendilerinden uzakta bulunsam da, kavmim benim kendi çocukları olduğumu biliyorlar.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..mahvolmuş..» (İsrâ, 102.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, lanete uğramış, hayırdan mahrum olmuş, demektir.

Nâfi : Arablar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Abdullah b. Zeb'arî'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Şeytan bana uyku halinde geldi. Kim şeytanın, yolunu izlerse hayırdan mahrum olur.



Nâfi : \*\*\*\*\* «..doğum sancısı onu getirdi..» (Meryem, 23.) âyetindeki \*\*\*\*\* ne demektir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* nin mânası **sığınmaya zorladı**, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Hassan b. Sâbit'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Biz şiddetli bir saldırı düzenlersek, sizi mağara kovuklarına sığınmaya mecbur bırakırız.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..meclisi..» (Meryem, 73.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, **toplantı yeri** demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Günler iki türlüdür; biri iyş ü işret günü ise, öbürü düşmana haddini bildirme günüdür.

Nâfi : \*\*\*\*\* «...eşyaca ve gösterişce» (Meryem, 74.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kelimesi **eşya**, \*\*\*\*\* ise **içecek maddesi** demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bineklerinin üzerinde eşyanın değerlisi olan su ve ev eşyasıyla döndüler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Yerlerini boş, dümdüz bırakacaktır» (Tâhâ, 106.) âyetindeki kelimelerin mânası ne demektir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* düz ve kaygan yer, \*\*\*\*\* ise tesviye edilmiş yer demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* O beyazımsı yalçın kara kayaları, Radva tepesine indirirlerse orası dümdüz olur.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..ne susarsın, ne de güneşin sıcağından etkilenirsin..» (Tâhâ, 119.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimeleri hangi mânadadır?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* güneşin sıcağından etkilenmezsin, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Kadın, güneşin karşısında çalışıp ter döken, akşam olunca da yatıp istirahat eden bir adam buldu.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..böğürmesi olan..» (A'raf, 148.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , onun böğürmesi de vardır, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bekr oğlu Muâviye oğulları Müslümanlara karşı homurdanmaya başladılar.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..beni anmakta gevşeklik etmeyin.» (Tâhâ, 42.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , ikiniz de emirlerimde gevşek davranmayın demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* O seni nerede buldu, ben hiç gevşeklik göstermeden onu kurtarmanın yollarını aradım

Nâfi : \*\*\*\*\* «..isteyene de, istemeyene de verin..» (Hac, 36.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kendisine verilenle yetinen, \*\*\*\*\* ise, kapı kapı dolaşıp dilenendir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onların zenginleri üzerinde kapılarını çalanlarının hakları vardır, fakirleri ise tok gözlü ve cömerttir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sağlam köşk\_» (Hac, 45.) âyetindeki \*\*\*\*\* in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* in mânası, kerpiç ve harçla sağlamlaştırmış demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Adıyyu'bnü Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

Binayı mermerle sağlamlaştırıp tuğlayla ile çatısını kapattı. Damında da kuşların yuvası var.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..yalın ateş..» (Rahmân, 35.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , kor halindeki ateş parçası demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebidu'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Körüğü çektikçe çekiyor, böylece körük sürekli yalın ateş saçıyordu.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Mü'minler felah ve saadete erdiler. (Mü'minûn, 1.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , kurtuldular, mesut oldular demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebidu'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Eğer hâlâ aklını başına almamışsan, aklını başına al; yemin olsun ki aklını başına alan Mesûd olmuş, kurtulmuştur.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Allah dilediğini yardımıyla destekler..» (Âl-i imrân, 13.) âyetindeki \*\*\*\*\* nün mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* destek olur, destekler demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Hassan b. Sâbit'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bir takım kahraman insanlar ki, siz asla onların dengi olamazsınız; onlar Cibril-i Emin'in inmesiyle desteklendiler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «...kıpkızıl bir duman..» (Rahmân, 35.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ın mânası, alevsiz duman demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Allah, içine kıpkızıl bir duman koymadığı halde, o petrol lambası gibi ışık saçıyordu.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..karışık..» (İnsan, 2.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* rahimde kadın ve erkek menisinin karışmasıdır.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

\*\*\*\*\* Nâfi : \*\*\*\*\* «..sarmısağından..» (Bakara, 61.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Kelimenin mânası, buğday demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Mihceni's-Sekafi'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ben kendimi buğday ziraatıyla meşgul olmamdan dolayı Mendine'ye yerleşmiş çok zengin birisi gibi sanıyordum.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Siz boş şeylerle oyalanıp duruyorsunuz..» (Necm, 61.) âyetindeki \*\*\*\*\* nun mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* eğlence ve boş şeyler demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Huzeylete bintu Bekr'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ne olurdu! Ad kavmi hakkı kabul etselerdi; inkâr yoluna sapmasalardı.

Dendi ki kalk onların akibetlerine bak; sonra da bu oyalanmayı bırak.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Onda ne sersemletme var..» (Sâffât, 47.) âyetindeki \*\*\*\*\* un mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* un mânası, dünyadaki içki gibi kötü ve çirkin olmayan içki demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Akı başdan götürmeyen nice kadehler içtim ve ondan yoldaşlarıma da sundum.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Dolunay şeklini alan aya ki.» (İnşikak, 18.) âyetteki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* demek, bir arada toplanmak demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Tarafatu'bnu-Abd'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bizim, sürücüleri olmasa da bir araya toplanan deve kuşlarımız var.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..onlar orada ebedi kalacaklardır.» (Bakara, 39.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Oradan asla çıkamayacaklar, ebedi kalacaklar, demektir.

Nâfi : Araplar bunu, bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Adiyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

Eğer biz ölürsek, (başkaları) ölümsüz mü kalacak, ölüm isanlara ar mı olur!

Nâfi : \*\*\*\*\* «havuzlar kadar (geniş) leğenler» (Sebe, 13.) âyetindeki kelimenin mânası ne dedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , havuzlar kadar demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Tarafatu'bnu'l-Abd'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Havuzlar kadar büyük olan kazanlar misafirler ve köylerden gelen için dolup taşmaktadır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «...kalbinde hastalık bulunan kimse **tamah etmesin..»** (Ahzâb, 32.) âyetindeki \*\*\*\*\* ın mânası nedir? **İbn-i Abbâs**:\*\*\*\*\* , **kötü huylar ve zina** demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs**: Evet, A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Namusunu koru, takvaya yönel; bütün bunlar kalbinde hastalık olmayanların işidir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..**yapışkan bir çamurdan...**» (Sâffât, 11.) âyetindeki \*\*\*\*\* ın mânası nedir?

**İbn-i Abbâs**: \*\*\*\*\* ın mânası, **yapışkan** demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı? .

**İbn-i Abbâs**: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

Onlara bir iyilik gelirse şımarmazlar; kötülük de dokunursa, onu yapışkan (**sürekli**) kabul edip ümitsizliğe düşmezler; (**yani hep itidal üzere bulunurlar.**)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..**eşler..»** (Bakara, 22.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs**: Bunun mânası, **denk ve benzeri** demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs**: Evet, Lebid b. Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Eşi benzeri olmayan Allah'a hamdederim Bütün hayırlar elindedir, ancak O'nun dediği olur.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..**kaynar su karıştırılmış bir içkileri var..»** (Sâffât, 67.) âyetindeki \*\*\*\*\* ın mânası nedir?

**İbn-i Abbâs**: \*\*\*\*\* , sıcak su ve irin karıştırılmış, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs**: Evet, Ebû's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bu iyilikler, şereflerdin yoksa su karıştırıldıktan sonra sidiğe dönüşen iki kadeh süt gibi değildir. (**Yani bu iyilikler sahte değildir.**)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..**bizim (azabdan) payımızı çabuk ver..»** (Sâd, 16.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs**: \*\*\*\*\* nun mânası, **ceza** demektir.

Nâfi : Araplar, bu kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

Kral Numan, kendisiyle karşılaştığım gün ne kimseyi cezalandırıyor, ne de kimseye ihsanda bulunuyordu.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..işlenebilen kuru balıktan..» (Hicr, 26.) âyetindeki \*\*\*\*\* ün mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* balık, \*\*\*\*\* şekil verilmiş demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Hamzetu'bnu Abdulmuttalib'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Peygamberin yüzünün şekli, sanki bulutları ışıyla dağıtıp parçalayan ay parçası!

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sıkıntı içinde bulunan fakirlere...» (Hac, 28.) âyetindeki \*\*\*\*\* in mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* maddi sıkıntı içinde bulunan kimse demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Yoksullar, misafirler, kapı komşuları evlerinden hiç eksik olmaz.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..bol su..» (Cin, 16.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* bol su demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Suyu bol nehirlerin suladığı bitki gibi, sarmaş dolaş olan dallarını sarkıtmış

Nâfi : \*\*\*\*\* «...ateş koru..» (Neml, 7.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* kelimesi, parlak bir ateş koru, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Tarafatu'bnu'l-Abd'in şu beytini duymadın mı?

Kor parçası gibi beni rahatsız eden uykusuzluğuma rağmen, artan hastalığımı yenmeye çalıştım.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..can yakıcı bir azab» (Bakara, 10.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* in mânası acıklı demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Derdi tasası olmayan uyudu; ben ise bütün gece boyunca kıvranıp durdum.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Onların ardından ...gönderdik..» (**Mâide,**

**46.)** âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* nin mânası, enbiyanın izince gönderdik, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Adıyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sabah aydınlığında kabile yüklerini yükleyip, onların kafilesi de bizim kafilenin izince yürüdüğü gün..

Nâfi : \*\*\*\*\* «..(**çukura**) düştüğü zaman..» (**Leyl, 11.)** âyetindeki kelimesinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* , öldüğü zaman ateşe atılmak, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Adıyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ölüm onu kapıp ateşe atmak üzere o ise hâla mal mülk peşinde koşuyor.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..cennetlerde, ırmaklar(**ın kenarların**)da...» (**Kamer, 54.)** âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir? **İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* , bolluk demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Lebidu'bnu Rabi'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Nâfi : \*\*\*\*\* «Allah yeri halk için yarattı.» (**Rahmân, 10.)** âyetindeki \*\*\*\*\* ın mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* , **insanlar, halk** demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Lebidu'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sen bizim kim olduğumuzu soracak olursan, (**bilki**) biz bu gelişip güçlenmekte olan milletin önderleriyiz.

Nâfi : \*\*\*\*\* «O, hiç (**Rabbine**) dönmeyeceğini..» (**İnşikak, 14.)** âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Habeş lügatında mânası, hiç dönmeyecek demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, şâir Lebid'in şu beytini duymadın mı?



\*\*\*\*\* insanoğlu, parladıktan sonra küle dönüşen ateşe ve ışığına benzer; ölümlüdür.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..adaletten ayrılmamanız için en uygun olanı budur.» (Nisâ, 3.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* adaletten sapmamanız için en uygun olanıdır, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Biz Allah'ın elçisinin peşinden gittik; onlar ise peygamberin sözünü atıp çeşitli yollara saptılar.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kınayarak...» (Sâffât, 142.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* hata işleyen demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Umeyyetu'bnu's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* O kötülüklerden uzaktır, dengi yoktur; rezil olan ise, o alçağın kendisidir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Kendi izniyle onları öldürdüğünüz sürece..» (Âl-i İmran, 152.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir? İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , onları ödürürsünüz demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bizden kimimiz Muhammed'in kılıcı ile karşılaştı da; O askerin karşısında kılıcı ile düşmanlarını öldürdü.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..bulduğumuz..» (Bakara, 170.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* bulduk demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga beni Zübyan'ın şu beytini duymadın mı?

Senin söylediğin gibi ne bir eksik, ne de bir fazla tamı tamına doksan . dokuz olarak hesap ettiler; hesap ettikleri gibi de buldular.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..hata..» (Bakara, 182.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , vasiyyette haksızlık yapmaktır, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Adıyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ey Numan, senin anan kız kardeşleri gibi haksızlık eden bir kadındır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..darlık ve sıkıntı ile..» (En'am, 42.) âyetindeki kelimelerin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* , darlık \*\*\*\*\* , sıkıntı demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeleri bu mânada kullanırlar mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet,.Zeydu'bnu Amr'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Şüphesiz ki (gerçek) ilâh güçlü ve hükmü herşeyi kaplamıştır, iyilikler de kötülükler de kendi elindedir. (Yani dilediğini yapar.)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..alâmet..» (Âli İmran, 41.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:**\*\*\*\*\* kelimesi elle, başla işaret demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Göklerdeki herşey Rahmân'ın varlığına işaret eder; yeryüzünde de Ondan başka sığınılacak hiçbir şey yoktur.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..işte o kurtuluşa ermiştir..» (Âl-i İmran, 185.) âyetindeki kelimenin mânası nedir? .

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* , mesut oldu ve kurtuldu demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Abdullah b. Ravaha'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Fitnecilere delillerle karşı koyup, oradan kurtulacağımı umarım.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..hem bizce, hem sizce makbul olan..» (Âl-i İmran, 64.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* , makbul olan demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Kendisiyle karşılaşp, eşit olarak mahkemeleştik; ancak o halden hale geçti (bu duruma razı olmadı.)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..dolu gemi..» (Şuarâ, 119;) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası, dolu, yüklü gemiler demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Abîdu'bnu'l-Abras'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onların memleketlerine atlarımızı doldurup çiğnedik, öyleki yurtlarını yoldan daha aşağı bir duruma düşürdük. (Yani onları egemenliğimiz altına aldık.)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..soysuz..» (Kalem, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası zina çocuğu, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Hatimu't-Temimî'nin şu beytini duymadın mı?

Nâfi : \*\*\*\*\* «..o çeşitli yollara..» (Cin, 11.) âyetinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası; değişik yollar, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Yemin olsun ki, Zeyd'in süvarileri perişan bir vaziyette yollara dökülüp dağıldıkları gün, kendisi üzgün bir halde iken ona şöyle dedim..

Nâfi \*\*\*\*\* «..sabahın Rabbına..» (Felak, 1.) âyetinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* kelimesinin mânası, şafağın sökmesidir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Zuheyru'bnu Ebî Sülma'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bu zat, ordusu her tarafa yayılmış (istila etmiş) olan gam ve kederi dağıtan bir kimsedir. Tıpkı sabahın, karanlığın kederim dağıttığı gibi.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..nasibleri..» (Bakara, 102.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* , nasîb demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Umeyyetu'bnu Ebî's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onlar orada veyli (ölümü) çağırırlar; halbuki onlara bukau ve katrandan yapılmış elbiselerden başka bir nasip yoktur.

Nâfi \*\*\*\*\* «..hepsi Ona boyun eğerler..» (Bakara, 116.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* kelimenin mânası, içtenlikle kabul edenler demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

**İbn-i Abbâs:** Evet, Adiyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

Allah'ın affını umarak, O'na boyun eğdi. Kıyamet günü kulun bu yaptıkları zayi edilmeyecektir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Rabbimizin şanı yücedir.» (Cin, 3.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, Rabbimizin büyüklüğü, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Umeyyetu'bnü Ebî's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* İlâhi, hamd yalnız Sana'dır, nimetler ve otorite (yönetim) senindir. Senden daha yüce ve üstün bir şey düşünülemez.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kaynar su..» (Rahmân, 44.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kelimesinin mânası, pişen ve sıcaklığı kalmayan demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

Gadir ve hiyanette bulunan bir sakalı insanın midesinden gelen kandan daha kırmızı bir kına boyamıştır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sizi sivri dilleriyle incitirler..» (Ahzâb, 19.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , sizi dilleriyle incitirler, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bolluk, bereket, yiğitlik onlardadır; ateşli hatipler de gene onlardan çıkar.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..elinde sıkı sıkı tuttu.» (Necm, 34.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Kelimenin mânası; yaptığı iyiliği kesmek, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Azıcık verdi, sonra ihsanını kesdi; vermedi. Kim insanlar arasında iyiliği yayarsa o övülmeye layık bir kimsedir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «sığınacak yer» (Kiyame, 11.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kelimesinin mânası, sığınak yok, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Amru'bnü Kelsûm'un şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Yemin olsun ki onun yeryüzünde dikili bir taşı bile yok. Emin ol ki onun sığınacak bir barınağı da yok.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..verdiği sözü yerine getirdi..» (Ahzâb, 23.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , takdir edilen ecel, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebudi'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Kişiye sormaz mısınız, kesinleşmiş bir ölüme mi, yoksa boş hayeller peşinde mi koşmaya çalışıyor.

Nâfi : \*\*\*\*\* «üstün akla sahib» (Necm, 6.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, Allah'ın emrini yerine getirmede şiddet gösteren, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Burada güçlü kuvvetli, acımasız, kararlı biri var.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sıkışan bulutlardan..» (Nebe, 14.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bu kelimenin mânası, iki bulutun temasıyla meydana gelen yağmur, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Rûzgarlar, yağmur yüklü bulutları doğu ile kuzey arasında dolaştırıyorlar

Nâfi : \*\*\*\*\* «..seni destekleyeceğiz..» (Kasas, 35.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kelimesi, yardımcı, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* O, yardımcısı olmayanları ve korkuya düşenleri kurtaran Ebû Kabus'un himayesindedir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..geride kalanlar arasında..» (Şuarâ, 171.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* geride kalanlar, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Abîdu'bnu'l-Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onlar gittiler, aralarından biri beni geri bıraktı. Ben sanki geri kalanlar arasında bir yabancı gibiydim.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..üzülme..» (Mâide, 26.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , kelimesinin mânası, **üzülme**, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Arkadaşlarım orada binek hayvanlarını başımın ucunda durdurarak şöyle diyorlardı: Yahu üzülp kederlenerek kendini yiyip bitirme; sabırlı olmaya çalış.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..yüz çevirirler..» (En'am, 46.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , **haktan yüz çevirmek**, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Süfyan'ın şu beytini duymadın mı? İlâhi gerçeklerden yüz çevirmemiz kendisine açık olmasına rağmen, Allahın bize hilmiyle muamele etmesine şaşıtm!

Nâfi : \*\*\*\*\* «..helake uğramasın diye..»(En'am, 70.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* **mahvolmak**, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Zuheyr'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Vedâ gününde kendisinden ayrılık mümkün olmayan bir rehin mukabili senden ayrıldım. Kalbim ise hıçkırığa boğulmuş (**hapsolmuş**)tu.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..o da batınca..» (Enam, 78.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , **güneş battı** demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ka'bu'bnu Mâlik'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onun yokluğundan dolayı nur saçan ay değişti; güneş de tutuldu, neredeyse batıp kaybolacak!

Nâfi : \*\*\*\*\* «..simsiyah..» âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*, mahvolan, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sabahleyin yanına uğradığımda hasımları etrafını çevirmiş, kendisini mahvetmek isterlerken buldum.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..devam ede ede..» (Yûsuf, 85.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , devam ediyorsun, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Emin ol ki, sen durmadan Halid'i hatırlayıp anmaktasın; halbuki bundan önce Tubba'i helak eden sebep onu da helak etmiştir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..fakirlik korkusuyla..» (İsrâ, 31.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* fakirlik korkusu, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadınız mı?

\*\*\*\*\* Ey kavmim, ben açlığa uğrayanlara karşı lutufkarım; müsafirlerime kızarmış kebab ikram ederim.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..bahçeler..» (Neml, 60.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , bahçeler, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadınız mı?

Burası, Allah'ın bereketli kıldığı bir ülkedir; buranın ovaları ağaçlı, (hayvanları) bol sütlü, bahçeleri ise yemyeşildir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..gözetip karşılığını verir..» (Nisâ, 85.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , güçlü, kuvvetli, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Uhayhatu'l-Ensâri'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ben şerir kişinin yaptıklarına karşılık vermedim; ama isteseydim ona haddini bildirmek elimden gelirdi.



Nâfi : \*\*\*\*\* «Bakara, 255.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , O'na ağır gelmez, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadınız mı?

\*\*\*\*\* O iki yüzlükleri verir (ihsanı boldur), bu ona pek ağır gelmez; çünkü o, seciyesi temiz, ahlâkı düzgün bir kimsedir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..lider, önder..» (Meryem, 24.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , küçük nehir, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadınız mı?

\*\*\*\*\* O, yumuşak huylu, erdemli, emeline ulaşmış bir kimsedir; tıpkı büyük nehirlerin beslediği ırmak gibidir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «dolu kadehler» (Nebe, 34.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , dopdolu, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu sözünü duymadın mı?

\*\*\*\*\* Amr ziyafetimizi umarak bize geldi. Biz den kendisine dolu kadehler sunduk.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..çok nankör..» (Âdiyât, 6.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , Allah'ın verdiği nimetleri tek başına yiyip, başkalarına ikram etmeyen, kölesini aç bırakan kişinin, kendine verilen nimete karşı nankörlük etmesidir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânalarda kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet; şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ukaz gününde yaptığı ihsana karşı kendisine teşekkür ettim; orada bana yapılan iyiliği karşı nankörlük etmedim.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar..» (İsrâ, 51.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kelimesinin mânası, alaylı alaylı baş salladılar demektir. Şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Övünç gününde peşlerinde siyah av köpekleri olan süvarileri görmene rağmen, hâla benimle eğleniyor musun!

Nâfi : \*\*\*\*\* «Kavmi koşarak ona geldiler..» (Hûd, 78.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , öfke ile üzerine giderler, demektir. Şâirin şu sözünü duymadın mı?

\*\*\*\*\* Esirler bize öfkeli öfkeli gelince, kendilerini burunlarının üzerine sürte sürte sevkettik.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..verilen bu vergi ne kötü bir vergidir.»

(Hûd, 99.) âyetinin mânası nedir.

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; ardarda lanette bulunmak ne kötü oldu demektir. Şâirin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Beni böyle eşi benzeri bulunmayan bir iftira ile yıpratma; düşmanlar seni büyük bir kalabalıkla buna zorlasalar da.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..ziyanlarını artırmaktan başka..» (Hûd, 101.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ; zarar, hasar demektir. Bîşr b. Ebî Hâziminin şu beytini duymadınız mı?

\*\*\*\*\* Onlar, çok burunları koparıp kestiler; onlar, Sa'doğullarına zarar verip ocaklarını söndürdüler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..geceleyin birara, ailenle beraber yola çık..» (Hûd, 81.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ; seher vakti, gecenin son kısmı, demektir. Mâlik b. Kinâne, kelimeyi bir beytinde şöyle kullanır

\*\*\*\*\* Ağlayıcı kadın, ölen adamın başı ucunda seher vakti ona ağıt yakıyordu

Nâfi : \*\*\*\*\* «..hadi gelsene..» (Yûsuf, 23.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kelimesi, **senin için herşeye hazırım**, demektir. Uhayhatu'l-Ensâri'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ziyafet vermeye çağrıldığım zaman hiç tereddüd etmeden koşarım; tıpkı yiğitlere haydin er meydanına denildiği gibi..

Nâfi : \*\*\*\*\* «..çetin bir gün..» (Hûd, 77.) âyetindeki \*\*\*\*\* kemesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ; **şiddetli**, demektir. Şâirin şu beytini duymadın mı?

Amansız günde kargılarının uçlarıyla kısrakların başlarına vuruyorlardı.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kapatılıp kilitlenecektir..» (Hümeze, 8.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* ; kapatılmış, demektir. Şâirin şu beytini duymadınız mı?

\*\*\*\*\* Devem, Mekke dağlarına doğru inleyerek yol alırken Sana şehrinin kapalı kapıları aşağılarımızda kalmıştı.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..hiç usanmazlar..» (Fussilet, 38.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs:\*\*\*\*\* bıkmazlar, usanmazlar demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Rabbisinden korktuğundan dolayı, ibadetten usandığından değil; o uzun boylu ibadet etmekten usanmaz.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sürü sürü kuşlar..» (Fil, 3.) âyetinin mânası nedir.

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; taşı gagalarıyla ve ayaklarıyla taşıyıp, durmadan başları üzerine bırakan kuşlar demektir. Şairin bu mânada kullandığı şu beyti duymadın mı?

\*\*\*\*\* . Gri elbiseli süvariler anladılar ki, atlarının palanları, Ebabil kuşları tarafından gagalanmış.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..onları yakalarsanız..» (Bakara, 191.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* «onları bulduğunuzda» demektir. Hassanın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Lueyoğullan, Cuzeyme'ye yetişip işlerini bitirdiler; çünkü onların ölümü şifadır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Ayaklarıyla toz koparanlara..» (Âdiyât, 4.) âyetindeki \*\*\*\*\* nın mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* , atın ayağından yükselen taş-toprak demektir. Hassan b. Sâbit'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Keda tepesindeki yerlerinde kıvılcımlar saçan atlarımızı siz görmesenez de biz feda etmişizdir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «cehennemin ortasında..» (Sâffât, 55.) âyetindeki \*\*\*\*\* mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, cehennemin ortasında demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Adam kadının kalbinin ortasına isabet eden bir ok fırlattı; okun kalbe isabet etmesi, bir takım musibetleri beraberinde getiren aşkın kabulü mânasına geliyordu.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Dikensiz kirazlar.» (Vâkıa, 28.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; dikensiz demektir. Umeyyetu'bnü Ebî's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Cennetin gölgeleri uzun, kızları nazenin, ağaçları dikensizdir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «güzel tomurcukla.» (Şuarâ, 148.) âyetindeki \*\*\*\*\* in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; dopdolu demektir. İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bu ev, bilekleri dolgun, beli ince, ön dişleri beyaz genç bir kızın evidir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..doğru söz..» (Ahzâb, 70.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; doğru, gerçek söz demektir. Hamze'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Muhammed (as.) Allah'ın kendine tevdi ettiği emanete karşı emindir. Konuştuğunda hep doğru konuşur.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..ne and ne de andlaşma..» (Tevbe, 8.) âyetindeki kelimelerin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* yakınlık, \*\*\*\*\* de verilen söz demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Allah, aramızdaki yakınlık sebebiyle, tezinden zalimlere verdiği ceza ile onları cezalandırsın.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sönüp gittiler..» (Enbiyâ, 15.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; ölümler demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Elbiseleriyle üstleri örtülmüş; onlar evlerinin bahçelerindeki ölümlerdir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..demir kütleleri..» (Kehf, 96.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; demir parçaları demektir. Ka'b b. Mâlik'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ateşi tutuşturan, onların üzerine ateşin hararetini artırdıkça demir parçaları ve taşlar kor haline geldi.

Nâfi : \*\*\*\*\*«..uzak olsunlar..» (Mülk, 11.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; uzaklık, derinlik demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Benim tarafımdan Ubey'ye, sen cehennemnin derinliklerini (dibini) boylamış bir adamsın diye kim söyleyecek.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..aldanma içindedirler.» (Mülk, 20.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; batıl demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Kuruntular seni uzaklara sürükledi, inkârcılığın sonu hüsrana uğramaktır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..nefsine hakim..» (Âli imrân, 39.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* kelimesi, kadına yaklaşmayan demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* O fuhşiyattan uzaktır; insanlara iyiliği, iyi işlerde yarışmayı emr ve tavsiye eder.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..suratsız, çok katı..» (insan, 10.) âyetinin mânası ne demektir?

İbn-i Abbâs: Âyetin mânası; şiddetli acıdan dolayı rengi değişen demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Yüzlerin suratsızlaştığı, acı içinde kıvrandığı hesap günü de değil.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..işlerin güçleştiği gün..» (Kalem, 42.) âyetindeki \*\*\*\*\* ın mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; ahiretin şiddetinden demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Başımıza dehşetli bir harp koptu.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..dönüşleri..» (Gâşiye, 25.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* dönüş demektir. Ubeydu'bnu'l-Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Her kaybolan bir gün dönebilir; ancak ölümlle kaybolan bir daha geri dönmez.

Nâfi : \*\*\*\*\* «günah» (Nisa, 2.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* Habeş lüğatında günah demektir. A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Nâfi : \*\*\*\*\* «..günah..» (Nisâ, 25.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; günah demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

Görüyorum ki sen şuursuzca, aleyhimde fesatçılık yapanlarla beraber işbirliği yaparak bana günah isnad etmeye çalışıyorsun.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kıl kadar..» (Nisâ, 49.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; çekirdek zarı kadar, demektir. Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ordu savaşıp milyarları yığıyor, sonra da düşmanlarına **çekirdek zan kadar bile bir şey** bırakmıyor.

\*\*\*\*\* «..çekirdek kabuğu..» (Fâtır, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* çekirdeğin üzerinde bulunan beyaz zar, demektir. Şair Umeyyetu'bnu's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onlardan ne kıl kadar; ne çekirdek zan kadar, ne bundan az ne de bundan çok bir iyilik görmedim.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Allah **onları** baş aşağı etmiştir..» (Nisâ, 88.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; onları hapsetti demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onlar yalan ve iftirayı âdet hâline getirmiş zorba insanlar olmaları sebebiyle cehenneme hapsolunacaklardır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..onun varlıklarına **yola gelmelerini emrederiz..**» (İsrâ, 16.) âyetindeki fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; musallat ettik demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* İyi davranırlarsa işleri kolaylaşır, (**şayet azarlarsa başlanna bela**) musallat olur da helake uğrayıp yokolur giderler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..inkâr edenlerin **size bir kötülük yapmalarından..**» (Nisâ, 101.) âyetindeki \*\*\*\*\* fiilinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; Hevazin lügatında, sizi zoria işkence ve dalaletle sürükler demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Mekke bölgesinde oturan herkes eziyetlere, işkence ve musibetlere uğramışlar...

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi..» (Araf, 92.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, güya hiç yaşamamışlar demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?.

\*\*\*\*\* Dâhis adlı atın koşusundan önce (**Dâhis harbinden önce**) nice yıllar yaşadım; keski sonsuza dek yaşama arzusunda olan nefis için ölümsüzlük olaydı.

Nâfi : \*\*\*\*\* «alçaklık azabıyla..» (Enâm, 93.) âyetindeki \*\*\*\*\* nun mânası ne demektir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* utanç verici azab demektir. Şairin şu beytini duymadın

\*\*\*\*\* Biz yeryüzünü, insanı utanç verici, kederlendirici şeylerden uzak tutacak kadar geniş bulduk.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar..» (Nisâ, 124.) âyetindeki \*\*\*\*\* in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; çekirdeğin özü kadar, demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Senden sonra halk çekirdek zarına bile (hiçbir şeye) sahip olamadılar, onlar senden sonra üzüntü ve kederden başka bir şeyle karşılaşmadılar.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..ne yaşlı..» (Bakara, 68.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; ne çok yaşlı demektir. Alkame'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Emin ol ki müsafirine verdiği inek yaşlı, ayakta durmağa mecali yok ki adamın peşi sıra gidebilsin.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..beyaz iplik siyah iplikten ayırddedilinceye kadar..» (Bakara, 187.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, gecenin karanlığından gündüzün aydınlığı, tan yerinin ağarması demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Beyaz iplik; sabah aydınlığı demektir ki o da ağarmaktadır, siyah iplik ise; gecenin karanlığıdır ki o da kararmaktadır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..vicdanlarını sattıkları şey ne kötüdür..» (Bakara, 102.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; basit bir dünya menfeati için ahiretteki nasiplerini sattılar demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ona aldığı şeyin bedelini verip sonra verdiğini geri alıp sahibine onu yok fiyatına satmaz mısın, diyor.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..gökten yıldırımlar..» (Kehf, 40.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*;' gökten inen ateş demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Topluluğun geride kalanları üzerine gökten ateş parçaları yağdı.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Bütün yüzler...boyun eğmiştir..» (Tâhâ, 111.) âyetindeki \*\*\*\*\* fiilinin mânası nedir?



**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; teslim oldu, boyun eğdi demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Her zorluğa boyun eğenle (duçar olanla), Kusay ailesinden her fakir ve zengin sana ağlasınlar.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..dar bir geçim..» (Tâhâ, 124.) âyetindeki\*\*\*\*\* in mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; şiddetli darlık, sıkıntı demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Süvarilere dar bir boğazda yetiştim. (Bakdım ki) oranın çevresini pek yaman savaşçılar sarmış.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..uzak yollardan..» (Hac, 27.) âyetindeki \*\*\*\*\* in mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; yol demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Çoluk çocuklarını korudular, geçitleri yardımcıları dönen cesetlerle doldurdular.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..yolları bulunan..» (Zariyat, 7.) âyetinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası; hareli yollar, güzel huy ve ahlâk demektir. Zuheyr b. Ebî Sülame'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sevdiğine yetişdikleri yerde parlak kılıçlarıyla vuruyorlar; onlar, düşmanı kuşatıp saldırdıklarında geri dönüp kaçmazlar.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..hasta..» (Yûsuf, 85.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası, şiddetli ağrılarla öldürücü hastalık demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Leyla'yı hatırladığından mı, biz ondan uzaklaşınca onulmaz bir hastalığa yakalanmışcasına doktorluk bir hasta olup çıkıyorsun.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..öksüzü iter kakar..» (Mâûn, 2.) âyetinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası, yetimin hakkını vermez, demektir. Ebû Talibin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\*

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «Gök (bile) onun dehşetinden yarılr..» (Müzzemmil, 18.) âyetindeki \*\*\*\*\* un mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* kıyamet gününün korkusundan ürken demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

Karanlık basıncaya kadar develeri sürüp götürdü. Develerin yanında yağmurun suladığı, çiçekleri parlak yeşillikler vardı.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..hepsi bir arada düzenli olarak sevkediliyordu..» (Neml, 17.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, kuşlar yuvalarına dönene kadar hep birden bekletilirler, demektir. Şarin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Beşte birden sonra halk sertlik gösterince; doru atlar üzerindeki öncüler bekletildi.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..ateş her dindikçe..» (İsrâ, 97.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; yanıp sönen demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ateşten onların kulakları (vücutları) sükunet buluyor. Ateşin en kızgın hali, ona doğru koştukları tutuşma zamanıdır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..erimiş maden gibi..» (Kehf, 29.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, zeytin yağı tortusu gibi demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Süratli deve onunla yarıştı; yarışma sonunda sanki kapları zeytinyağı tortusu gibi terle doldurmuş gibi oldu. (Yani deve kan ter icindfi kalmıştı.)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..ağır bir yakalayışı..» (Müzzemmil, 16.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, kurtuluşu mümkün olmayan şiddet demektir Şarin şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Dünya ve âhiret bahtsızlığı; bunların her ikisini de kurtuluş çaresi olmayan şeyler olarak görüyorum.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..korkmalarından ötürü kaçtılar..» (Kâf, 36.) âyetindeki fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; Yemen lügatında kaçtılar demektir. Adıyyu'bnü Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ölüm korkusundan ülkelere kaçışıp, yeryüzünde serseriyane dolaştılar

Nâfi : \*\*\*\*\* «..fısıltıdan başka..» (Tâhâ, 108.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; hafifçe adım atmak, gizli konuşmak demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Gece gittiler, o da gece gitti; bilir ki gece yolcuğu sakindir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..burunları havadadır, hakkı göremezler..» (Yâsin, 8.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* boyunu ve başını yukarıda tutmak demektir. Şairin (Bîşr b. Ebî Hâzim) şu beytini duymuş muydun ?

\*\*\*\*\* Biz onun etrafında, suyu içmeyen deve gibi, hiçbir şeye iltifat etmeden oturmaktayız.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kararsızlık içindedir.» (Kaf, 5.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; boş demektir. Şairin şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Korktu; onunla karnını doldurdu; derken içi boş bir kütük gibi yıkılıp gitti.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kesinleşmiş bir hükümdür.» (Meryem, 71.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; vacip demektir. Umeyye'nin şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Sen kullarının Rabbi iken, onlar hata üstüne hata işliyorlar. Halbuki ölüm ve hüküm Senin elinde. (Onlara istediğini yapabilirsin.)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kadehler..» (Zuhruf, 71.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; kulpu olmayan testiler demektir. Huzeli'nin şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Küpler dolup taşıncaya kadar horoz ötemedi.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..ne de sarhoş olurlar.» (Sâffât, 47.) âyetteki \*\*\*\*\* nun mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; başları da dönmez, demektir. Abdullah b. Ravaha'nın şu beytini duymadın mı?

Orada içkiden dolayı sarhoş olmazlar, içki onların sadece üzüntülerini, kederlerini ve susuzluklarını giderir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..azabı süreklidir..» (Furkân, 65.) âyetindeki \*\*\*\*\* in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; alacaklının borçluyu takip ettiği gibi sürekli takip, demektir. Bîşr b. Ebî Hazm'in şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Bir gün kartallar günü, bir gün kuzular günüdür. O gün ise azab ve takip edilme günüdür. (Yani, ne üzüntü devamlıdır, ne de sevinç..)

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kaburga kemikleri..» (Târik, 7.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; kadının gerdanlık taktığı yer, sine demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sevgilinin göğüsündeki mücevherler, sinisini parılatıp aydınlatmaktadır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..helaki hak etmiş bir topluluk oldunuz..» (Feth, 12.) âyetindeki \*\*\*\*\* un mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* Yemenli Uman kabilesinin lügatında, helak olmuş demektir. Şarin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Size yeterli derecede yaptığımız ihsana karşı nankörlük etmeyin; çünkü nankörlük sahibini helak eder.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..davarlarının yayıldığı..» (Enbiyâ, 78.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* geceleyin hayvan gütmek demektir. Lebidin şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Develer bir süre otladıktan sonra yürüyüşlerini değiştirdiler; epey yol aldıktan sonra da dişlerinin seslerini değiştirdiler (geviş getirmelerini değiştirdiler.) .

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..hasımların en yamanıdır.» (Bakara, 204) âyetindeki mâna nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; batıda ısrar etmek demektir. Muhalhal'in şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Hiç şüphesiz, akıllarda (kalplerde) kinler, cömertlikler ve saklı yaman düşmanlıklar gizlenmiştir.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..kızarmış buzağı..» (Hûd, 69.) âyetindeki \*\*\*\*\* in mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; taş üzerinde kızartılmış, demektir. Şairin şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Onların içkileri var, ateşleri hazır; diledikleri zaman kızarmış buzağı, kebablarıdır.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..kabirlerinden..» (Yâsin, 51.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; kabirler demektir. İbn-i Ravaha'nın şu beytini duymuş muydun?

Bir zaman gelir ki kabrimin başına uğradıklarında şöyle derlen Ya Rabbi, onu rahata kavuştur. Kim yardımda bulunursa, o doğru yolu bulmuştur.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «..hırslı..» (Meâric, 19.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; sıkıntılı ve sabrı kıt demektir. Bişr b. Ebî Hazim'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Yetimin hakkını yemez, Allahın kullarına karşı sabırsızlık gösterip onları küçümsemez.

**Nâfi :** \*\*\*\*\* «»artık kurtuluş zamanı değildi..» (Sâd, 3.) âyetinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası, kaçma zamanı değildir, demektir. A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Leyla'dan ayrılmaya rağmen hep onu hatırlıyorsun; ayrılık zamanı epey uzadı.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..çiviler..» (Kamer, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; gemiye çakılan çivi demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bize verilen gemi gayet sağlam yapılmış; malzemesi kereste, dokuması (birbirine tutturulması) ise çivi iledir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..gizli bir sesini..» (Meryem, 98.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; duygu demektir. Şairin şu beytini biliyor muydun?

\*\*\*\*\* işitmesinde yalan olmayan, ses dinleme konusunda da mahir bir avcı gizli bir sesin farkına varmıştır.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..asık..» (Kıyâme, 24.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; yüzdeki burukluk, aşıklık demektir. Ubeydetu'bnu Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

Yalçın kayalar üzerindeki asık suratlı kartallar gibi sabahladık.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..insafsızca..» (Necm, 22.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; insafsızca, haksız olarak demektir. İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

Esedoğulları, eşraf tabakasıyla düşük seviyedekileri denk tutmak suretiyle haksızlığa düştüler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..bozulmamış..» (Bakara, 259.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, yıllar onu değıştirmede, demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Onun hem tadı, hem kokusu güzeldir. Sen yılların geçmesiyle onda bir değışme, bozulma göremezsin.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..hain nankörler..» (Lokmân, 32.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; gaddar, zalim demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Kendisi kesinlikle bildi ve anladı ki, zaman benim hile ve zulmünden korkmaz.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..erimiş bakırı kaynağından..» (Sebe, 12.) âyetindeki \*\*\*\*\* ın mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası; bakır demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Demir kazanlara konuldu, bakır kazanlar meydanda yok.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..buruk yemişli..» (Sebe, 16.) âyetindeki \*\*\*\*\* ın mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* ekşi, kekre demektir. Şairin şu beytini biliyor muydun?

\*\*\*\*\* Nâfi : \*\*\*\*\* «..kaçınır..» (Zümer, 45.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası kaçındı, döndü demektir. Amru'bnu Kelsum'un şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Kargı doğrultanın, vınlayarak fırlattığı kargılar, geri tepip atanı yaraladığında...

Nâfi : \*\*\*\*\* «..yollar..» (Fâtır, 27.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir ?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; yollar demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sevgililer tarafından terkedilen yurtlardaki belli belirsiz izler (yollar), tıpkı kollardaki bozulmuş dövmelerdir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Zengin eden ve sermaye veren O'dur.» (Necm,48.) âyetinin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası, fakirken zengin olmak, zenginken kanaat etmek, demektir. Antere'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Allah senin diriliğini artırsın, iyiliğini versin, şunu bil ki, ben öldürülmesem bile, nihayet ölüm döşeğinde can vereceğim.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..sizden hiçbir şey eksiltmez..» (Hucurât, 14.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Beni Abbâs lügatında bunun mânası, sizden bir şey eksiltmez, demektir. Hatletu'l-Besi'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sa'doğullarının büyükleri, elçilik görevini samimiyetle, eksiksiz, yalansız yerine getirdiler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..çayırlar..» (Abese, 31.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; mera demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Orada meraları ve bahçeleri (hayvanlar ile insanların yiyeceklerini) suya giden yol üzerinde karışık olarak görmektesin.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..gizli (buluşmaya) sözleşmeyin..» (Bakara, 235.) âyetindeki \*\*\*\*\* ne demektir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\*; cima demektir. İmriu'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Nâfi : \*\*\*\*\* «..otlattığınız..» (Nahl, 10.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası otlatır, güdersiniz demektir. A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Halk, önderleriyle işlerine gittiler. Yorgun çoban gelip nereye diye seslendi

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Allah için saygı (göstermek) istemiyorsunuz.» (Nûh, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, büyüklenmenizden dolayı Allah'dan korkmazsınız demektir. Ebû Zeyb'in şu beytini duymuş muydun?

\*\*\*\*\* Kendisini arı soktuğunda arının sokmasından korkmaz; işçi arıların kovanlarında onunla anlaşma yapar.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..hiçbir şeyi olmayan yetimi..» (Beled, 16.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* muhtaç, yoksul demektir. Şairin şu beytini duymadın mı.

\*\*\*\*\* Gök sana yağmurunu göndermediğinden, onun nevalesi azaldı; Allah sana yardım etsin.

Nâfi : \*\*\*\*\* «(O gün) başlarını dikerek koşarlar..» (İbrahim, 43.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; bilerek boyun eğenler demektir. Tubba'nın şu beytini duymuş muydun?

Sa'doğlu Nemr, bana itaat etmesini bilmiştir. Nemr, bana borçlu ve boynu büküktür.

Nâfi : \*\*\*\*\* «Hiç O'nun ismiyle anılan birini biliyor musun?» (Meryem, 65.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, çocuk demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Çok evlada sahipsin, mal bakımından da müreffeh bir hayat yaşıyorsun (çok zenginsin).

Nâfi : \*\*\*\*\*«..eritiyor..» (Hac, 20.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* eritilir, demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Madenin dolup boşalan potasında sürekli olarak eriyikleri kaynamaktadır.

Nâfi . : \*\*\*\*\* «..güçlü bir topluluğa ağır geliyordu..» (Kasas, 76.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; ağır gelir demektir. İmriu'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?



\*\*\*\*\* Yüğü ağır gelen zayıf kimsenin yürüyüşü gibi, kadın iki büklüm olarak yürüyor.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..boyunların(in)..» (Enfâl, 12.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; parmak uçları demektir. Antere'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Eller (parmaklar) kılıçlara sarıldığında harbin çetin süvarileri olan kavmim ne yamandır!

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kasırğa..» (Bakara, 266.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, şiddetli rüzgar demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Kadınların onun hakkındaki hile ve düzenleri (tuzakları) kasırğa gibidir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..gidecek yer..» (Nisâ, 100.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* noksan olmayan, eksiksiz demektir. Züheyr'in şu beytini duymadın mı?

Hafif olmayan, eksiksiz (süratli) koşamayan hantal atlardan, koşu atları üstündür.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kayaları oyan Semûd..» (Fecr, 9.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, dağdaki kayaları oyarak kendilerine ev edindiler demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Allahü teâlâ, geçimimizi sağlayabilmemiz için gözlerimizi yaratmış, kulak yolumuzu oymuş, dış çevresini şekillendirmiş.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..pek çok sevmek..» (Fecr, 20.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, aşırı, çok demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ya Rabbi, affettiğin zaman toptan affet, hangi kulun hata etmemiştir ki..

Nâfi : \*\*\*\*\* «..karanlık..» (Felak, 3.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; karanlık: demektir. Züheyr'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Karanlıklar basıncaya kadar.....

Nâfi : \*\*\*\*\* «Onların kalplerinde hastalık vardır..» (Bakara, 10.) âyetindeki \*\*\*\*\* nun mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* nifak demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* insanlara güzel davranmaya çalışıyorum; fakat esefle görüyorum ki onlar bana karşı kalblerinde nifak ve kin besliyorlar.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..bocalayıp duruyorlar..» (Bakara, 15.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\* gülüp oynayıp başıboş dolaşırlar, demektir. A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Sağlarımın ağarmasına rağmen gülüp oynayıp, günümü gün etmekte olduğumu görmekteyim; bu tür davranışlar yaşlı insanlara yakışır mı?

Nâfi : \*\*\*\*\* «..yaratıcınız..» (Bakara, 54.) âyetindeki \*\*\*\*\* nün mânası nedir?

İbn-i Abbâs: \*\*\*\*\*; yaratanınız demektir. Tubba'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ben şahadet ederim ki Ahmed, mahlûkatı yaratan Allah'ın elçisidir.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..kendisinde hiç şüphe yoktur..» (Bakara, 2.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, içinde hiçbir şüphe yoktur, demektir. İbn-i Zehra'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ey Uname, Hakda şüphe olmaz; şüphe ancak yalancıların sözlerinde olur.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Allah onların kalblerini mühürlemiştir.» (Bakara, 7.) âyetindeki \*\*\*\*\* nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, Allah kalplerini mühürledi demektir. A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Bir Yahudi şarap fıçısının etrafında döndü, sonra üzerinde mührü olan bu fıçıyı meydana çıkardı.

Nâfi . : \*\*\*\*\* «..yalçın kaya..» (Bakara, 264.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bu kelimenin mânası, düzgün, kaypak taş demektir. Eves b. Hacer'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Düz (yalçın) kayalar üzerinde; sanki bu kayaların sırtı yağlanarak kaygan hâle gelmiş.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..onda dondurucu..» (Âli İmrân, 117.) âyetindeki \*\*\*\*\* un mânası nedir?

İbn-i Abbâs:\*\*\*\*\*; soğuk demektir. Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Yemeğin katığı olduğu gibi, kışın katığı olan soğuk, yeryüzünü tamamen kapladığı zaman ümitlerini kesmezler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..Mü'minleri savaş üslerine yerleştiriyordun.» (Âli imrân, 121.) âyetindeki \*\*\*\*\* nün mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** Bunun mânası, Mü'minleri yerleştirirsin demektir. A'sa'nın şu beytini biliyor muydun?

\*\*\*\*\* Rahmân Taâlâ, senin evini safa ile haremin batısının en güzel yerine yerleştirmiş

Nâfi : \*\*\*\*\* «..erenler..» (Âl-i İmrân, 146.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* büyük topluluk demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Şayet bir toplum doğru yoldan saparsa, üzerlerine büyük bir cemaat sevkederiz.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..açlıktan..» (Mâide, 3.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* ; açlık demektir. A'sa'nın şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Siz, kışın karnınız tok keyifli keyifli gecelerken, komşularınız açlıktan ızdırap içinde gecelerler.

Nâfi : \*\*\*\*\* «..işledikleri suçu işlemeye devam etsinler..» (Enam, 113.) âyetindeki \*\*\*\*\* ne demektir?

**İbn-i Abbâs:** \*\*\*\*\* : kazanacaklarını kazansınlar, demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?

\*\*\*\*\* Ben elde ettiğimle geliyorum; ben nefsimin bana kazandırmaya çalıştığı şeylerden uzağım.

Nâfi b. Ezrak'ın soruları bunlardır. Bunlar arasından on küsur meşhur soruyu almadım. Bazı âlimler, muhtelif senetlerle ayrı ayrı **İbn-i Abbâs**'dan rivâyet etmişlerdir.

Ebû Bekri'l-Enbârî «K i t a b u' l - V a k f v e' l - İ b t i d a» adlı eserinde bunlardan bir kısmını rivâyet etmiştir: Bunlar «kef» harfiyle işaretlenmiştir. İbnul Enbarî şöyle rivâyet etmiştir: Bize Bısr b. Enes, o da bize Muhammed b. Ali b. Hasen b. Şekik, o da bize Ebû Salih Hudye b. Mucahid, o da bize **Mücahid** b. Şuca, bize Muhammed b. Ziyad Yeşkuri, o da Meymûn b. Mihrân'dan rivâyet. etmiştir. Meymûn b. Mihrân şöyle demiştir Nâfi b. Ezrak Mescide girdi ve bunları sordu.

**Taberânî** «M u c e m u' l - K e b î r»inde bunlardan bir kısmını nakletmiştir. Bunlar «tı» harfiyle işaretlenmiştir. Bu rivâyeti, Cuveybir tariki ile Dahhak b. Muzahim'den yapmış, Dahhak şöyle demiştir: Nâfi b. Ezrak çıktı... ve şunları sordu, şeklinde nakletmiştir.

-----

## **80 - SAHÂBE MÜFESSİRLERİ**

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

Sahâbe'den tefsirde şöhrete ulaşan müfessirler on tanedir. Bunlar: Dört halife, İbn-i Mesûd, İbn-i Abbâs, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ebû Musa el-Eşari ve Abdullah b. Zübeyr'dir.

### 1- Hazret-i Ali ve Tefsirdeki Yeri

Dört halife içinde, kendisinden en çok rivâyet edilen, Alî b. Ebî Tâlibdir. Diğer üçünden gelen rivâyetler çok azdır. Bunun sebebi, önceden vefat etmiş olmalarıdır. Hazret-i Ebubekr'den az sayıda hadis rivâyet edilmesinin sebebi de buna bağlıdır. Tefsirlerde Hazret-i Ebubekr'den yapılan rivâyet sayısı on'dan fazla olduğunu görmedim. Hazret-i Ali'den rivâyet ise oldukça çoktur.

Mamer, Vehb b. Abdullah'dan o da Ebû't-Tufeyl'den şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ali bir konuşmasında şöyle diyordu: Bana istediğinizi sorun, cevap vereyim. Hangi âyetin gece, hangi âyetin gündüz, hangi âyetin yerde hangi âyetin dağda indiğini bilirim.

Ebû Nuaym, «el-Hilye» adlı eserinde İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân yedi harf üzere nâzil olmuştur. Bu harflerden her birinin zâhiri ve batını mânası vardır. Hazret-i Ali, bu harflerin her iki mânasını bilirdi. Ebûbekr b. Ayyaş tarikiyle, Nusayr b. Süleyman el-Ahmesi'den, o da babasından, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Yemin ederim ki her âyetin, kimin hakkında, nerede nâzil olduğunu bilirim. Allah bana herşeyi kavrayan bir akıl, herşeyi cevaplandıran bir dil vermiştir.

### 2- İbn-i Mesûd ve Tefsirdeki Yeri

İbn-i Mesûd'dan yapılan rivâyetlerin sayısı, Hazret-i Ali'den yapılan rivâyetlere nazaran daha çoktur. İbn-i Cerîr ve diğer muhaddisler, İbn-i Mesûd'un şu sözünü rivâyet ederler:

Allah'a yemin ederim ki, nâzil olan her âyetin, kimin hakkında, nerede nâzil olduğunu bilirim. Kur'ân'ı benden daha iyi bilen birini duyup bulunduğu yeri öğrensem, her türlü zahmete katlanarak gider, bilmediklerimi öğrenirim.

Ebû Nuaym, Ebû Buhturi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Bir gün Hazret-i Ali'ye, İbn-i Mesûd hakkında sordum. Kur'ân ve Sünneti çok iyi bilirdi. Aramızdan ayrılırken bize zengin bir ilim hazinesi bıraktı, cevabını verdi.

### 3- İbn-i Abbâs ve Tefsirdeki Yeri

Tercümanu'l-Kur'ân olarak bilinen İbn-i Abbâs, Resûlüllah'ın: 'Allahım, onu dinde fakih kıl, tevili öğret', 'Allahım, ona hikmet ver' ve 'Allahım, ona hikmeti öğret' şeklinde dualarına mazhar olmuştur.

Ebû Nuaym, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Abdullah b. Abbâs'a Allahım, onu mübarek kıl, dini onunla neşret, şeklinde duada bulunmuştur.

Abdulmu'min b. Hâlid tarikiyle, Abdullah b. Bureyde'den İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah**'ı ziyaret ettiğimde **Cebrâîl** yanıdaydı. **Cebrâîl**, **Resûlullah**'a İbn-i Abbâs, bu ümmetin alimi olacaktır. Ona hayırlı duada bulun, şeklinde tavsiyede bulundu.

Abdullah b. Hiraş tarikiyle, Avvam b. Huşeb'den, Mücahid'in İbn-i Abbâs'dan naklen şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) bana: Kur'ân'ın tercümanı olarak, sen ne güzel kulsun, dedi.

**Beyhaki**, «Delailu'l-Kur'ân»ında İbn-i Mesûd'un şu sözünü nakleder: Kur'ân'ın en güzel tercümanı, Abdullah b. Abbâs'tır.

**Ebû Nuaym**, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Geniş bilgiye sahip olduğundan İbn-i Abbâs'a Bahr adı verilmiştir. İbn-i Hanefiyye'den de şu nakilde bulunur: İbn-i Abbâs, bu ümmetin büyük bir alimi idi.

Ayrıca el-Hasan'ın şöyle dediğini nakleder: İbn-i Abbâs, Kur'ân'ı anlamada ayrı bir yeri olan kimsedir.

Hazret-i Ömer: İşte, ihtiyarların genci budur. Allah ona herşeyi cevaplandıran bir dil, herşeyi kavrayan bir akıl vermiştir.

Abdullah b. Dinar tarikiyle İbn-i Ömer'den rivâyette bulunmuştur; Sahâbeden biri İbn-i Ömer'e gelerek:

\*\*\*\*\* «..ki göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık..» (Enbiya, 30.) âyetinin tefsirini sorduğunda; İbn-i Abbâs'a git, ondan öğren, bana gelip bilgi ver, dedi. Bu kimse İbn-i Abbâs'a giderek sorusunu tekrarladı. İbn-i Abbâs kendisine şu cevabı verdi: Yer ve gökler bitişik idi, ne yağmur yağıyor, ne de bitkiler yeşeriyordu. Cenab-ı Hak yağmurla gökleri, bitkilerle de yeri ayırdı.

Soru sahibi İbn-i Ömer'e gelerek duyduklarını anlattı. İbn-i Ömer İbn-i Abbâs'ın Kur'ân'ı tefsir etme cüreti hoşuma gitmiyordu, fakat şimdi anladım ki, ona geniş bir ilim verilmiş, dedi.

**6377 Buhârî**, Said b. Cubeyr tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder:

**Hazret-i Ömer** beni, Bedir savaşına katılan yaşlılarla eşit tutardı. Bazıları bunu hoş karşılamaz, bu genci aramıza niye alıyorsun, bizim, onun yaşında çocuklarımız var diyordu. Hazret-i Ömer: O, bildiğiniz bir kimsedir deyip, İbn-i Abbâs'la birlikte onları yanına çağırdı. Hazret-i Ömer'in o gün beni de davet etmesinin gayesi, beni onlara tanıtmak olduğunu anladım. Hazret-i Ömer hepimize hitaben:

\*\*\*\*\* «Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman..» âyetinden ne anladığımızı sordu. Kimisi; Allah'ın yardım ve fethine mazhar olduğumuzda, O'na hamd ve istiğfarla emrolunduk, cevabını verirken kimisi de; susup cevap vermediler. **Hazret-i Ömer** bana dönerek: Sen de aynı görüşte misin diye sordu. Ben hayır deyince, o halde neler söylemek istersin dedi. **Âyet**, **Resûlullah**'ın ömrünü bildirir, kendisine, ömrünün

sonuna geldin, Rabbine hamd ile istiğfar et, Allah tevbeleri kabul edendir, şeklinde tefsir edince, **Hazret-i Ömer**: Âyetin bunun dışında bir mânası olduğunu bilmiyorum cevabını verdi.

**Buhârî**, İbn-i Muleyke tarikiyle **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer bir gün Eshâb'a şöyle bir soru sordu: \*\*\*\*\* «Biriniz ister mi ki içinde hurmalardan ve üzümlerden oluşmuş bir bahçesi olsun..» (Bakara, 266.) âyetinin kimin hakkında nâzil olduğunu bilene var mı? Sahâbe: Allah bilir deyince, Hazret-i Ömer öfkelenerek: Ya biliyoruz veya bilmiyoruz deyin, şeklinde mukabelede bulundu. Bunun üzerine **İbn-i Abbâs**:

Âyet hakkında aklımda kalan bazı bilgiler var dedi. Bunun üzerine **Hazret-i Ömer**: Yeğenim, kendini küçük görme, bildiğini söyle diye teşvik etti.

**İbn-i Abbâs**: Âyette, yapılan iş hususunda darb-ı mesel vardır. Zengin bir kimse, Allah yolunda gayret gösterirken, Allah şeytanı kendisine musallat kıldı; böylece malı mülkü tükeninceye kadar masiyette bulundu.

6378 **Ebû Nuaym**, Muhammed b. Kabi'l-Kurazi'nin **İbn-i Abbâs**'dan yaptığı şu rivâyeti nakleder: **Hazret-i Ömer**, Muhacirlerden bir grup Sahâbe ile oturuyordu. **Kadir gecesi** hakkında konuşuyorlardı. Bu konuda herkes, bildiğini söylüyordu. **Hazret-i Ömer İbn-i Abbâs**'a:

Niye susuyor, bir şey söylemiyorsun! Bir şeyler söyle yaşının küçük olması, konuşmana mâni olmasın! diye teşvikte bulundu. Bunun üzerine **İbn-i Abbâs**:

Allah tekdir, teki sever. Haftanın günlerini yedi yaptı, rızkımızı yedi şeyden yarattı, insanı yedi şeyden halketti, gökleri yedi, altımızdaki toprağı da yedi kat yarattı, fatihayı yedi âyet yaptı, Kitabında yedi akraba ile evlenmeyi yasakladı, mirası yedi kısma böldü, secdede yedi aza üzerinde olmamız emredildi, **Resûlullah** Kabe'yi yedi defa tavaf etti, Safa ile Merve arasında yedi kere say etti, yedi kere şeytan taşıladı. Bütün bunlara dayanarak **Kadir gecesi** bana göre, Ramazanın son yedi günündedir, cevabını verdi.

Hazret-i Ömer bunları memnun kalarak dinledi; bu konuda düşünceme uygun bir cevabı, küçük yaşına rağmen bu gençten başka veren olmadı. Sonra Sahâbe'ye dönüp: Arkadaşlar, **İbn-i Abbâs** gibi, beni tatmin edecek biriniz var mı? diye sordu.

### **İbn-i Abbâs'a Ait Tefsir ve Râvileri**

6379 **İbn-i Abbâs**'ın, tefsire dair, sayılmayacak kadar rivâyetleri vardır. Bu rivâyetler, değişik tarikla gelmiştir. Bunların en sağlam olanı, **Ali b. Ebî Talha**'nın kendisinden yaptığı rivâyet tarikidir.

**Ahmed b. Hanbel**, Mısır'da Ali b. Ebî Talha'nın rivâyet ettiği **İbn-i Abbâs**'a ait bir tefsir nüshası bulunduğunu, bir kimse bu nüshayı görmek üzere gitse, bu yolculuğun

herşeye bedel olacağını söyler. Ebû Cafer en-Nehhâs, «Nâsih ve Mensûh» adlı eserinde bu tefsirin İbn-i Abbâs'a ait olduğunu söyler.

İbn-i Hacer şöyle der: Bu nüsha, Leys'in katibi, Ebû Salih'de bulunuyordu. Ebû Salih bunu; Muaviye b. Salih'den o, Ali b. Ebî Talha'dan rivâyet etmiştir. Buhârî'nin istifade ettiği nüshadaki rivâyetler, Ebû Salih'den gelmektedir.

Buhârî, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyetlerin çoğunu «Sahih»inde, bu nüshadan nakletmiştir. İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir, çoğu rivâyetleri bu nüshadan, Ebû Salih ve diğer tariklerle nakletmişlerdir.

Bazı ulema; İbn-i Ebî Talha'nın, İbn-i Abbâs'dan tefsire dair bilgi almadığını, bunları Mücahid ve Said b. Cübeyr'den naklettiğini söyler.

İbn-i Hacer; seneddeki râvi'lerin sika olduğu bilindikten sonra, bunlardan herhangi biriyle rivâyette bulunmanın mahzuru olmadığını belirtir.

el-Halili, «İrşad» adlı eserinde şöyle der: Endülüs kadısı Muaviye b. Salih'in tefsiri, Ali b. Ebî Talha tarikiyle İbn-i Abbâs'dan yapılan tefsirdir. Ulemanın önde gelenleri bu tefsiri, Leys'in katibi Ebû Salih tarikiyle Muaviye'den nakletmişlerdir.

6381 Hadis râvilerinin icmaina göre Ali b. Ebî Talha, tefsiri İbn-i Abbâs'dan dinlememiştir. el-Halili, İbn-i Abbâs'a isnad edilen tefsir rivâyetleri, sağlam rivâyetler olmadığı gibi, râvileri de meçhul kimselerdir. Bu tefsir aynen Cuveybir'in Dahhak tarikiyle İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiği tefsir gibidir, der.

Bazı müfessirlerin İbn-i Cüreyc tarikiyle, İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettikleri tefsir de böyledir. Bu senedlerin en uzun olanı; Bekr b. Seni ed-Dimyati'nin Abdulgani b. Said'den, o da Musa b. Muhammed'den o da İbn-i Cüreyc'den gelen tariktir. Bu tarik, sağlam bir tarik değildir.

6384 Muhammed b. Sevri'nin, İbn-i Cüreyc'den naklen İbn-i Abbâs'a ait üç büyük cüz halindeki tefsirini ulema, sahih kabul etmişlerdir.

Ayrıca Haccac b. Muhammed'in İbn-i Cüreyc'den naklettiğine göre, İbn-i Abbâs'a ait bir cüzlük tefsir, ittifakla sahih kabul edilmiştir.

Şibl b. Abbad el-Mekki'nin İbn-i Ebî Necih tarikiyle Mücahid'in İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiği haberler, bu sahih tefsire yakındır.

Ata b. Dinar'ın tefsiri, talebeleri tarafından yazılmış ve delil olarak kullanılmıştır.

Ebû Ravk'ın tefsiri bir cüzdür ve Sahih kabul edilmiştir.

6389 İsmail es-Süddî'nin tefsirindeki senedler, İbn-i Mesûd ve İbn-i Abbâs'a dayanır. Sevri ve Şu'be gibi bazı imamlar Süddî'den rivâyette bulunmuşlardır. Fakat Süddî'nin cemettiği tefsiri, Esbat b. Nasr rivâyet etmiştir. Cerh ve tadil uleması Esbat üzerinde ittifak etmemişlerdir. Şu kadar var ki Süddî'nin tefsiri, benzeri tefsirler arasında gerçeğe en yakın olan tefsirdir.



İbn-i Cüreyc, tefsirinde rivâyetlerin sıhhat derecelerine önem vermemiş, her âyet hakkında zikredilen sahih veya zayıf her rivâyeti nakletmiştir.

**Mukatil b. Süleyman**'ın tefsirinde, ulema bizzat Süleyman'ı zayıf kabul etmişlerdir. Süleyman, tâbiun ileri gelen zevatından bilgi almış, **İmâm Şâfiî** de tefsirini faydalı bulmuştur. **el-Halili**'nin sözü burada bitmektedir.

**6392 İbn-i Cerîr**, çeşitli tariklerle Süddî'den rivâyetle bulunmuştur. Bunlardan biri şudur: Süddî, Ebû Mâlik'den o Ebû Salih tarikıyla **İbn-i Abbâs**'dan; Mürre tarikıyla de İbn-i Mesûd ve bazı Sahâbe'den gelen tariktir. **İbn-i Ebî Hâtim** daha ziyade, sahih hadisleri rivâyet etmiştir. **Hâkim** «Müstedrek»inde Süddî'den sadece Mürre tarikıyla İbn-i Mesûd'dan gelen rivâyetleri sahih kabul ederek almış, birinci tarikle nakilde bulunmamıştır. **İbn-i Kesir**, Süddî'nin rivâyet ettiği isnad'da bazı garip râviler olduğunu söylemiştir.

**İbn-i Abbâs**'dan gelen rivâyet tarikinin en sağlam olanı, Kays'in Ata b. Saib'den, onun da Said b. Cübeyr'den yaptığı rivâyet tarikidir. **Buhârî** ve **Müslim**'in şartlarına göre bu tarik, sahihtir. **Firyâbî** ve **Hâkim**'in daha çok rivâyetle bulundukları tarik, bu tariktir.

**İbn-i Abbâs**'dan gelen rivâyet tariklerinden bir diğeri de, İbn-i İshak tarikıyla, Zeyd b. Sabit'in kölesi Muhammed b. Ebî Muhammed'in, İkrime veya Said b. Cübeyr'den yaptığı rivâyettir. Bu tarik da sağlamdır, isnadı hasendir. Bu tarikle, **İbn-i Ebî Hâtim**, çokça rivâyetle bulunmuşlardır. **Taberânî** «Mucemu-l-Kebir»inde aynı tarikten rivâyetle bulunmuştur.

**İbn-i Abbâs**'dan yapılan rivâyet tariklerinin en zayıfı, Kelbi'nin Ebû Salih'den rivâyet ettiği tariktir. Bu tarik, Muhammed b. Mervan es-Süddî es-Sağir' in rivâyeti de katılırsa, rivâyet silsilesi tamamıyla kizb olur. **Sa'lebî** ve **Vâhidî**'nin çoğu rivâyetleri bu tarikledir. Fakat İbn-i Adıyy, «el-Kamil» adlı eserinde şöyle der: Kelbi'nin özellikle Ebû Salih'den yaptığı rivâyetlerde pek çok sahih hadisler mevcuttur ve tefsirde kullanılmıştır. Kelbi'nin tefsirinden daha uzun, daha doyurucu bir tefsir yoktur. Bundan sonraki sırayı, **Mukatil b. Süleyman**'ın tefsiri alsa da, Mukatil'in itikaden bozuk mezheplere meyli olduğundan Kelbi'-nin tefsiri, daha ziyade tercih edilir. Dahhak b. Müzahim tarikıyla **İbn-i Abbâs**'dan yapılan rivâyetlerin senedi, munkatidir. Çünkü Dahhak, **İbn-i Abbâs**'la karşılaşmamıştır. Dahhak tarikına, Bişr b. Ammare'nin Ebû Ravk'dan rivâyeti ilâve edilirse, Bişr'in zayıf râvi olmasından dolayı sened, zayıf senedlerden sayılır.

**6395 İbn-i Cerîr** ve **İbn-i Ebî Hâtim**, Kelbi'nin bu nüshasından çokça rivâyetle bulunmuşlardır. Fakat bu rivâyet zincirine Cüveybir'in Dahhak'dan yaptığı rivâyetler dahil olursa, bu tarik daha zayıf bir tarik olur. Çünkü Cüveybir, çok zayıf ve metruk bir ravidir. Ne **İbn-i Cerîr**, ne de **İbn-i Ebî Hâtim** bu tarikle rivâyetle bulunmuşlardır. Fakat **İbn-i Merdeveyh** ve **İbn-i Hibbân** bu tarikle yapılan rivâyetleri almışlardır.

Avfi tarikiyle İbn-i Abbâs'dan yapılan rivâyetleri, İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim bolca kullanmışlardır. Avfi, zayıf bir râvi olmakla beraber, aciz değildir. Tirmizî, bazı rivâyetlerini hasen kabul etmiştir.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Şakir el-Kattan'ın «Fedailu İmâmi's-Şâfiî» adlı eserinde, Avfi'den yaptığı rivâyette İbn-i Abdilhakem'-in şöyle dediğini rivâyet ederler: İmâm Şâfiî'nin, İbn-i Abbâs'dan tefsire dair yüze yakın hadis'den başka bir rivâyet gelmemiştir, dediğini duydum.

6397 Ubeyy b. Ka'b'ın büyük bir tefsiri mevcuttur. Bunu Ebû Cafer er - Razi, Rabi' b. Enes tarikiyle Ebû'l-Âliyye'den rivâyet etmiştir. Bu sened, sahih bir se-neddir. İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Hâtim, «Müstedrek»inde Hâkim, «Müsned» inde Ahmed b. Hanbel, bu tarikle çokça rivâyette bulunmuşlardır.

Buraya kadar zikri geçen Sahâbe dışında, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, İbn-i Ömer, Câbir ve Ebû Musa'l-Eşari gibi Sahâbe'den de tefsire dair rivâyetler nakledilmiştir. Ayrıca, Abdullah b. Amr b. Âs'dan da kıssalar, dahili fitneler ve ahiretle ilgili rivâyetler gelmiştir. Bu ve benzeri rivâyetler, ehli kitaptan alınmıştır. Bu ravinin \*\*\*\*\* (Bakara, 210.) âyetinin tefsiri ile ilgili rivâyetine, Sahâbe'nin bu konuda bütün rivâyetlerini içine alan «Tercümanü'l-Kur'ân» adlı eserimizde işaret ettik.

-----

## 81 – TÂBİÛN MÜFESSİRLERİ

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

6398 Tâbiun içinde tefsirde en çok bilgi sahibi olan,

Mekke'lilerdir. Bunlar; İbn-i Abbâs'ın talebeleri olan Mücahid, Ata b. Ebî Rabah, İbn-i Abbâs'ın mevlası İkrime, Said b. Cübeyr, Tavus ve diğerleridir.

Kufe'de ise; İbn-i Mesûd'un talebeleridir. Medine'de yetişen tefsir uleması içinde Zeyd b. Eslemi sayabiliriz. Oğlu Abdurrahmân b. Zeyd ile Mâlik b. Enes, tefsiri Zeyd'den öğrenmişlerdir.

Mücahid, Tâbi'ûn'un ileri gelen müfessirlerindendir. Fadl b. Meymun şöyle der: Mücahid'in şöyle dediğini duydum: Kur'ân'ın tefsirini İbn-i Abbâs'dan otuz kere tekrarladım. Fadl b. Meymun, başka bir rivâyette şöyle dediğini nakleder: İbn-i Abbâs'dan mushafı üç kere okudum. Her defasında âyetler üzerinde ayrı ayrı durup, kimin hakkında ve hangi gaye ile nâzil olduğunu sorardım. Husayf şöyle der. Mücahid, Tâbiun arasında tefsiri en iyi bilendi. Sevri şöyle der: Mücahid'den gelen tefsir, sağlam ve yeterli bir tefsirdir. İbn-i Teymiyye şöyle der: Mücahid'in tefsirdeki bu şöhretinden dolayı Şâfiî, Buhârî ve diğer ulema, Mücahid tefsirine itimad etmişlerdir.

Derim ki: Firyâbî, Mücahid'den çokça rivâyette bulunurken, İbn-i Abbâs veya diğer Sahâbe'den pek az nakilde bulunmuştur.

Said b. Cübeyr, tâbiun müfessirlerinin ileri gelenlerindendir. Süfyanu's-Sevri şöyle der:

Tefsiri şu dört müfessirden alınız. Bunlar; Said b. Cübeyr, Mücahid, İkrime ve Dahhak'dır.

6405 Katade şöyle der: Tâbi'ûn'dan tefsiri en iyi bilenler şu dört kişidir:

Menâsiki hac'da Ata b. Ebî Rabah,

Tefsirde Said b. Cübeyr,

Siyerde İkrime,

helal ve haramı bilmede Hasanu'l-Basri.

İbn-i Abbâs'ın mevlası İkrime, tâbi'ûn'un ileri gelen müfessirlerindendir. Şa'bi şöyle der: Kur'ân'ı, İkrime'den başka iyi bilenler kalmadı. Simak b. Harb, İkrime'nin şöyle dediğini nakleder: Kur'ân'ın tamamını tefsir ettim. Hocam İbn-i Abbâs ayaklarımı iple bağlar, bana Kur'ân ve Sünneti böyle öğretirdi, der.

İbn-i Ebî Hâtim, Simak tarikiyle İkrime'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'dan size söylediğim her şeyi, İbn-i Abbâs'dan öğrendim.

Tâbi'ûn'dan ayrıca: Hasanî Basri, Ata b. Ebî Rabah, Ata b. Ebî Seleme el-Horasanî, Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi, Ebû'l-Âliyye, Dahhak b. Müzahim, Â-tıyye el-Avfi, Katade, Zeyd b. Eslem, Mürretu'l-Hemedani ve Ebû Mâlik bulunmaktadır. Bunlardan sonra da Rabi b. Enes, Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem ve diğerleri gelmektedir. Saydığımız bu zevat, tâbiun müfessirlerinin meşhurların-dandır. Bunlar, tefsire dair rivâyetlerinin çoğunu Sahâbe'den almışlardır.

6408 Tâbi'ûn'dan sonra, Sahâbe ve tâbiun kavillerini içine alan bazı tefsirler telif edilmiştir. Bunlar:

Sufyan b. Uyeyne, Veki b. Cerrah, Şu'be b. Haccac, Ye-zid b. Harun, Abdurrazzak, Adem b. Ebî İlyas, İshak b. Rahaveyh, Ravh b. Uba-de, Abd b. Humejd, Suneyd, Ebubekr b. Ebî Şeybe gibi müfessirlerdir.

-----

## 82 - TABERİ VE GELİŞEN TEFSİR NEVİLERİ

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505 :**

6409 Etbâu'-ttâbiun'dan sonra gelen İbn-i Cerîr et-Taberi'nin tefsiri, tefsirlerin en büyüğü ve en değerlisidir. Bunun yanı sıra İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Mâce, Hâkim, İbn-i Merdeveyh, Ebû's-Şeyh İbn-i Hibbân ve Münzir'in eserleri gelmektedir. İbn-i Cerîr'in tefsiri hariç, bütün tefsirler Sahâbe, tâbiun ve etbauttâbi'ûn kavillerine dayanır. İbn-i Cerîr tefsirinde naklettiği kavillerin tercihini yapar, aralarında tercihte bulunur, irabını

yapar, ahkâmla ilgili istinbatta bulunur. Bu yönleri ile tefsirlerden üstünlüğünü ortaya koyar.

6411 Bundan sonra bir çok ulema, tefsirler yazdılar. Rivâyet ettikleri kavillerde, senedleri kısalttılar, sözleri eksik naklettiler. Bu yüzden tefsire zayıf rivâyetler girdi, sahih olanlarla zayıflar birbirine karıştı. Her müfessir bulduğu her sözü tefsirine aldı, hatırladığı her sözü nakletti. Sonradan gelenler bunları sahih zannederek, Sahâbe veya tâbi'ûna ait olup olmadığını araştırmadan, yazı-lan tefsirlere müracaat etmeden, naklettiler. Öyle ki \*\*\*\*\* tefsiri, Yahudi ve Hristiyanlar olması gerekirken, on ayrı görüşle tefsir eden müfessire rastladım. Halbuki âyetin bu tefsiri; **Resûlullah**, Sahâbe, tâbiun ve tebe-i tâbiundan, Yahudi ve Hristiyanlar şeklinde gelmiştir. Bu bakımdan **İbn-i Ebî Hâtim**, âyetin bu şekildeki tefsirinde, müfessirler arasında herhangi bir ihtilaf olduğunu bilmiyorum, demiştir.

6412 Bundan sonra, **Bazı ulema** tefsirlerini, bir ilme ağırlık vererek yazmağa başladılar. Nahivci, tefsirinde iraba ve irabda muhtemel değişik vecihlere önem vermiş, nahiv kaideleri, buna ait meseleleri ve ihtilafları nakletmiştir. **Zeccâc**'ın, «el-Basit»de, **Vâhidî**'nin «el-Bahru'l-Muhit ve'n-Nehr» adlı eserlerinde **Ebû Hayyân**'ın tefsirleri, buna misaldir.

Haberlerle uğraşan müfessirin, ister sahih, ister gayri sahih olsun, kıssalar ve önceki milletlere ait haberleri toplamaktan başka bir meşguliyeti yoktur. **Sa'lebî** bu nevi müfessirlerden biridir.

Fakih tefsirinde, taharetten başlayıp çocuklu kadınlara kadar bütün fıkhi hükümleri serdeder, bazen daha ileri giderek âyetle ilgisi bulunmayan bir takım fıkhi deliller getirerek muhalif olanlara cevap vermeğe çalışır. Mesela **Kurtubî**'nin tefsiri, bu gibi konularla dolu bir tefsirdir.

Fahrüddin Razi gibi, akli ilimlerle uğraşan müfessirler tefsirlerini, kelami ve felsefi meselelerle doldurur, birinden diğerine geçerler. Öyle ki bu tefsiri okuyan, âyetle verilen bilgiler arasında bir mutabakat bulamaz. **Ebû Hayyân** «el-Bahru'l-Muhit»inde buna temas ederek şöyle der: **İmâm Râzî** tefsirinde, âyetle doğrudan ilgisi bulunmayan uzun nakiller yapmıştır. Bu yüzden **Bazı ulema**, «Mefatihü'l-Gayb»ında, **tefsirden başka her şey mevcuttur**, demişlerdir.

Bid'at ehlinde tefsir yazarların gayesi, âyetleri tahrif etmek, batıl mezheplerine delil aramaktır. Mesela âyetin uzak bir mânası, görüşünü desteklemiş olsa onu hemen alır veya lehinde olan en küçük bilgiyi hemen değerlendirmeye çalışır. Bu konuda **Bulkînî** şöyle der: **Zemehşerî**, \*\*\*\*\* «..Kim ki hemen ateşin elinden kurtarılır da cennete sokulursa şüphesiz o kurtulmuştur.» (Âl-i İmrân, 185.) âyetinin tefsirinde kullandığı: Cennete girmekten daha büyük bir kurtuluş var mıdır? şeklindeki adem-i ru'yete işaret eden tefsirini gördüğümde; onun Mutezilî fikirleri savunduğunu anladım.

Mulhidin, âyetlerin tefsirinde gösterdiği ilhad, küfür ve Allah'a karşı iftiralarından söz etmeğe lüzum bile yoktur.

**Bazıları** \*\*\*\*\* «Bu iş Senin imtihanından başka birşey değildir..» (Araf, 155.) âyetini: Kullara, Allah'dan daha çok zarar veren yoktur, şeklinde tefsiri ile, sihirbazların Musa hakkında söylediklerine dair tefsirleri buna misaldir. **Rafizilerin** \*\*\*\*\* «..Allah, size bir inek kesmenizi emrediyor..» (Bakara, 67.) âyeti hakkındaki sözleri de ilhadi tefsire dair misallerdir. Bu ve benzeri ilhadi tefsirler, **Ebû Ya'lâ** ve diğer muhaddislerin Huzeyfe tarikiyle **Resûlullah**'dan rivâyet ettikleri şu hadis'e hamledilir: **Ümmetim içinde öyleleri vardır ki Kur'ân'ı okurlar, ona atılıp çiğnenen çürük hurma kadar değer vermezler, gerçek tefsiri dışında tefsir etmeğe çalışırlar.**

6413 Hangi tefsirin okunması tavsiye edilir, nakil yapılması uygun görülür? sorusuna, şu cevabı vermek mümkündür. Muteber ulemanın müşterek kanaatlerine göre tefsirde benzeri telif edilmeyen, **Ebû Ca'fer b. Cerîr et-Taberi**'nin tefsiridir.

**Nevevî** «Tehzib» adlı eserinde: **İbn-i Cerîr**'in tefsiri, sahasında bir benzeri olmayan bir tefsirdir, der.

Bir tefsirde bulunması gereken nakli kavilleri istinbat, işaret, irab, îcâz belâgat ve lügat gibi, bir başka tefsire müracaata ihtiyaç bırakmayan tefsirle ilgili bütün konuları içine alan bir eser yazmağa başladım, «Mecmeu'l-Bahreyn ve Matlau'l-Bedreyn» adını verdim. «İtkan» adlı bu kitabımı ona mukaddime yaptım. Allahü teâlâ'dan hayırlısı ile ikmalini dilerim.

İtkan adlı eserimizde vermek istediğimiz bilgileri, taşıdıkları önemden dolayı istifade edilmek üzere **Resûlullah**'ın tefsiri ile ilgili merfu haberle bitirmeyi arzuluyoruz.

-----

## **82 - RESÛLÜLLAH'IN TEFSİRİ**

**Kaynak: el-İTKÂN FÎ ULÛMÎ'L KUR'ÂN, Celâlüddîn Abdürrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, eş-Şâfîi (ö. 911/1505 :**

**Resûlullah**'ın Kur'ân'ı tefsirine örnek olan merfu haberleri ihtiva eden sûreler sırasıyla şöyledir:

### **Fatiha**

6416 **İmâm Ahmed**, **Tirmizî**'nin hasen kabul ettiği ve **İbn-i Hibbân**'ın **Adiyy b. Hayyân**'dan rivâyetle, **Resûlullah**'ın şöyle dediğini nakleder: Allah'ın kendilerine gazab ettiği kimseler Yahudiler, dalâlete düşenler de Hristiyanlardır.

**İbn-i Merdeveyh**, **Ebû Zer**'den şu rivâyette bulunur: **Resûlullah**'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sorduğumda: Yahudiler, dalaletle düşenlerin de Hristiyanlar olduğunu söyledi.

## Bakara

6418 İbn-i Merdeveyh ve Hâkim «Müstedrek»inde, sahih senedle Ebû Nadra tarikıyla Ebû Said el-Hudri'den \*\*\*\*\* «Onlar için orada temiz zevceler vardır..» (Bakara, 25.) âyetinde Resûlullah'ın şöyle dediğini riva-yet eder: Hayızdan, büyük abdest bozmaktan, sümük ve tükürükten temizlenmiş zevcelerdir. İbn-i kesir, tefsirinde bu hadisin râvileri arasında el-Bezzi olduğunu söyler. İbn-i Hibbân da el-Bezzi'nin rivâyetini hüccet olarak nakletmenin caiz olmadığını söyler. Şu halde Hâkim'in bu rivâyeti sahih kabul etmesi, münakaşalıdır. Hâkim'in «Tarih»inde, bu hadis'in hasen olduğunu gördüm. İbn-i Cerîr, senedinde sika râviler bulunan, Amr b. Kaysi'l-Melai tarikıyla, Şamda herkesce iyi tanınan, Emevilerden birinin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlullah'a Bakara 48. ve 123. âyetlerinde geçen \*\*\*\*\* kelimesinin mânası sorulduğunda bunu, fidye şeklinde tefsir etmiştir. Bu rivâyet, mürsel ve ceyyiddir. İbn-i Abbâs'dan mevkufen yapılan, muttasıl bir senedle gelen rivâyet, bunu kuvvetlendirmektedir.

6420 Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyette Resûlullah şöyle buyurmuştur: İsrail oğullarına: \*\*\*\*\* «..secde ederek kapıdan girin ve 'hitta' deyin..» (Bakara, 58.) denildiği halde onlar, mak'atüstü sürünerek girdiler, Allah'ın \*\*\*\*\* sözünü arpa tanesi şeklinde habbe dediler. Bu ha-disde \*\*\*\*\* «..kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler.» (Bakara, 59.) âyetinin tefsiri vardır.

6421 Tirmizî ve diğer muhaddisler, hasen bir senedle, Ebû Said el-Hudri'den rivâyetle, Resûlullah'ın şöyle dediğini naklederler: Veyl, cehennemde bir vadinin adıdır. Kâfirler bu vadiye atılırlar, tabanına varmaları kırk sene sürer.

6422 Ahmed b. Hanbel aynı şekilde, Ebû Said'den Resûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da geçen her kunut kelimesi, itaat mânasındadır.

6423 Hatîb, başka bir rivâyette aralarında meçhul râvilerin bulunduğu bir senedle Mâlik'den, o Nafi'den, o İbn-i Ömer'den o da Resûlullah'dan rivâyet ettiğine göre Resûlullah \*\*\*\*\* «..onu gereğince okuyanlar..» (Bakara, 121.) âyetini Kur'ân'a hakkıyla uyanlar şeklinde tefsir etmiştir.

6423 İbn-i Merdeveyh zayıf bir senedle, Ali b. Ebî Talib'den rivâyetle Resûlullah'ın \*\*\*\*\* «..Zalimlere ahdim ermez..» (Bakara, 124.) âyetini şöyle tefsir ettiğini nakleder: Ancak, doğru olana itaat edilir. Bu rivâyeti destekleyen, İbn-i Ebî Hâtim'in: Zalimin Allah'a karşı isyanında ona yardım edemezsin, ibaresiyle İbn-i Abbâs'dan merfu olarak yaptığı, nakildir.

6424 Ahmed b. Hanbel ile, Ebû Saidi'l-Hudrî'den sahih olarak rivâyet eden Tirmizî ve Hâkim, Resûlullah'ın \*\*\*\*\* «Böylece sizi orta bir ümmet yaptık..» (Bakara, 143.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesini adil şeklinde tefsir ettiğini nakleder.

Buhârî ve Müslim, Ebû Saidi'l-Hudrî'den Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: Kıyamet günü Nuh (aleyhisselâm) çağrılarak, risaletini tebliğ ettin mi denilir.

Evet, tebliğ ettim cevabını verir. Ardından kavmi çağrılır. Onlara da Nuh size risaletini tebliğ etti mi diye sorulur. Onlar: Bize hiçbir resûl gelmedi cevabını verirler. Bunun üzerine Nuh (aleyhisselâm) tekrar çağrılır, kendisine risaleti tebliğ ettiğine dair şahidin var mıdır diye sorulur. Nuh (aleyhisselâm) şahidim: Muhammed ve ümmetidir cevabını verir. **Resûlüllah** işte, Allah'ın \*\*\*\*\* «Böylece sizi orta bir ümmet yaptık..» âyeti buna şahittir. Âyetteki \*\*\*\*\* kelimesi âdil mânasındadır. Sizler kıyamet gününde çağrılıp Nuh'un risaletini tebliğ ettiğine şahitlik yapacaksınız, o da size şahitlik edecektir. **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* kelimesine verdiği âdil sözü, mudrec değil, merfu rivâyettir. Bunu, «Şerhu'l-Buhârî»de **İbn-i Hacer** haber vermiştir.

**6426 Ebû's-Şeyh ve Deylemî**, «Müsnedün'l-Firdevs» adlı eserinde Cüveybir tarikiyle Dahhak'ın **İbn-i Abbâs**'dan şöyle dediğini nakleder: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «..beni anın ki ben de sizi anayım..» (Bakara, 152.) âyetinde şöyle buyurmuştur: Kullarım, bana itaatta bulunarak, beni anınız, ben de sizi mağfiretimle anayım.

**6427 Taberânî**, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah** ayakkabısının bağı kopunca, **biz ancak Allah'dan geldik, gene Allah'a döneceğiz** mealindeki (Bakara, 156.) âyetini okudu. Sahâbe: Bu bir musibet midir ya Re-sûlallah, diye sorduklarında: **Mü'minin başına gelen her sevmediği şey, musibettir**, buyurdular. Bu hadisin pek çok şahidi vardır.

**6428 İbn-i Mâce ve İbn-i Ebî Hâtim**, Bera b. Azib'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**'la birlikte bir cenazede bulunuyorduk. **Resûlüllah** şöyle buyurdular: Kâfirin gözleri üzerine şiddetli bir darbe indirilir; sesini ins ve cinler dışında yeryüzündeki bütün mahlûkat duyar. Sesini duyan her hayvan, Kâfiri lanetler. İşte \*\*\*\*\* «..lanet edebilenler de lanet eder.» (Bakara, 159.) âyetindeki mâna budur.

**6429 Taberânî**, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah** (sallallahü aleyhi ve sellem) \*\*\*\*\* «Hac bilinen aylardadır..» (Bakara, 197.) âyetini Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları olarak tefsir etmiştir.

**6430 Taberânî**, rivâyetinde beis olmayan bir senedle **İbn-i Abbâs**'dan **Resûlüllah**'ın: \*\*\*\*\* «..Hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak, kavga etmek yoktur..» (Bakara, 197.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Âyetteki \*\*\*\*\* kelimesi cima gayesiyle kadına yaklaşmak, \*\*\*\*\* kelimesi masiyet, \*\*\*\*\* kelimesi ise, bir kimsenin arkadaşıyla tartışmasıdır.

**6431 Ebû Dâvud**'un Ata'dan yaptığı bir rivâyete göre: Ata'ya yeminde lagvın mânası sorulmuştu. Hazret-i Âişe'nin **Resûlüllah**'dan şu sözü duyduğunu söyledi: Yemindeki lagv, bir kimsenin evinde, asla, vallahi, evet gibi kelimeleri kullanmasıdır. **Buhârî** bu hadisi, Hazret-i Âişe'den mevkuf olarak rivâyet etmiştir.

**6432 Ahmed b. Hanbel ve diğer muhaddisler**, Ebû Rezîn el-Esedî'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Sahâbe'den biri; ya Resûlallah, \*\*\*\*\* «..boşanma iki



defadadır..» (Bakara, 229.) âyetindeki üçüncü talak nerededir? diye sorunca, **Resûlüllah**: Güzellikle bırakmak üçüncüsüdür, cevabını verdi.

**İbn-i Merdeveyh**, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbe'den biri **Resûlüllah**'a gelerek: Ya Resûlallah, Allah iki talakı zikretti, üçüncüsü hangisidir? diye sordu. **Resûlüllah**: Ya iyilikle alıkoymak veya iyilikle bırakmaktır. Cevabını verdi.

**6434 Taberânî**, rivâyetinde beis olmayan bir senedle, Ebû Lehiya tarikıyla, Amr b. Şuayb babasından, o da dedesinden rivâyetle **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini nakleder: Nikahı elinde tutan, kocadır.

**6435 Tirmizî** ve **İbn-i Hibbân**, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**; orta namazın, ikindi namazı olduğunu söylemiştir.

**Ahmed b. Hanbel** ve **Tirmizî**, sahih bir senedle Semura'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Orta namazı, ikindi namazıdır.

**İbn-i Cerîr**, Ebû Hüreyre'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder. Orta namaz, ikindi namazıdır. Ayrıca, **Ebû Mâlik el-Eşari**'den, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Orta namaz, ikindi namazıdır. Bu hadis'in değişik tarik ve şahidleri vardır.

**6439 Taberânî**, Hazret-i Ali'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Âyetteki (Bakara, 248.) **sekinet**, fırtına mânasındadır.

**6440 İbn-i Merdeveyh**, Cüveybir tarikıyla Dahhak'ın **İbn-i Abbâs**'dan merfuan yaptığı \*\*\*\*\* «Dilediğine hikmeti verir..» (Bakara, 269.) âyeti hakkındaki şu rivâyeti nakleder: Hikmet, Kur'ân'dır. **İbn-i Abbâs** bunun Kur'ân tefsiri olduğunu söyler. Çünkü tefsiri, salih kullar okuduğu kadar, facirler de okur.

### **Âl-i İmrân**

**6441 Ahmed b. Hanbel** ve diğer muhaddisler Ebû Uame'den \*\*\*\*\* «..Kalplerinde eğrilik olanlar kendilerine göre yorumlamak için müteşâbihlerin ardına düşerler..» (âyet, 7.) hakkında **Resûlüllah**'ın şöyle buyurduğunu rivâyet ederler. Âyette geçen bu vasıftaki kimseler, haricilerdir.

\*\*\*\*\* «O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır..» (106.) âyetindekiler gene haricilerdir.

**Taberânî** ve diğer muhaddisler, Ebudderda'dan rivâyetle **Resûlüllah**'ın: İlimde râsih olanlar, sorulduğunda şu cevabı verdiğini naklederler: Sözünde duran, doğruyu söyleyen, kalbi istikamette bulunan, iffet ve namusunu koruyan haram lokma yemeyen kimseler, ilimde râsih olan kimselerdir.

**6443 Hâkim** sahih bir senedle Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «..kantarlarca yığılmış..» (14.) âyetindeki kınarın miktarı sorulduğunda, bin ukiyye olduğunu söyler.

Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Mâce, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyette **Resûlüllah**, kınarın on iki bin ukiyye olduğunu söylemiştir.

6445 Taberânî, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «..Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur..» (83.) âyetinde şöyle buyurmuştur: Göktekiler meleklerdir. Yerde olanlar da, İslam üzere doğanlardır. Kerhen ise, boyunlarına zincir ve halkalarla değişik milletlerden esirlerin, istemeyerek cehennemde sürüklenmeleridir.

[Hâkim, sahih bir senedle Enes'den yaptığı rivâyette şöyle der: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «..yoluna gücü yeten herkesin..» (97.) âyetindeki sebilden sorulduğunda şöyle buyurdu: Sebil, yiyecek şeyler ve binek hayvanlarıdır, cevabını verdi.

Tirmizî aynı hadisi, İbn-i Ömer'den hasen senedle rivâyet etmiştir.]

6448 Abdu'bnü Humeyd «Tefsir»inde, Nüfeyl'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «yoluna gücü yeten herkesin, O eve (gidip) haccetmesi insanlar üzerinde Allahın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse şüphesiz Allah, bütün alemlerden zengindir.» (97.) âyeti hakkında Huzeyl'den biri şu soruyu sordu: Ya Resûlallah, haccı terkeden, Kâfir olur mu? **Resûlüllah**: Haccı terkeden ukubetinden korkmayan, sevabını beklemeyen kimse Kâfirdir, buyurdu. Seneddeki Nüfeyl, tâbi'ündandır. Sened mürseldir. Hadisin İbn-i Abbâs'a dayanan, mevkuf bir şahidi vardır.

6449 Hâkim, sahih bir senedle İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «Allah'tan ona yaraşır biçimde korkun..» (102.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Allah'a isyan etmeden itaat etmek, unutmadan zikirde bulunmaktır.

6450 İbn-i Merdeveyh, Ebû Cafer el-Bakir'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* «İçinizden hayra çağıran bir topluluk olsun..» (104.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Âyetteki hayr, Kur'ân'a ve sünnetime uymaktır. Bu hadis, mu'dal'dır.

6451 Deylemî, «Müsnedu'l-Firdevs»de, zayıf bir senedle İbn-i Ömer' in \*\*\*\*\* âyetinde, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: **Ehl-i sünnet**in yüzleri nurlanacak, bid'at ehlinin yüzleri de kararacaktır.

6452 Taberânî ve İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**: \*\*\*\*\* (125.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: İşaretlenmiş meleklerdir. Bedir muharebesindeki melekler, başlarında siyah sarık, Uhud muharebesine katılanlar ise kırmızı sarıkla nişanelenmişlerdi.

6453 Buhârî, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder; **Resûlüllah** şöyle buyurur: Allah'ın kendisine mal verip zekatını ödemeyen kimselerin malı, gözlerinin üstünde iki siyah nokta bulunan, başında saçı olmayan bir ejderha şeklinde görünür. Kıyamette ejderha o kimseyi sımsıkı sararak dişleri arasına alır ve ona şöyle der: Ben senin malın ve hazinenim. Sonra şu âyeti okur: \*\*\*\*\* «Allah'ın kereminden kendilerine verdiği için cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar..» (180.)

## Nisâ

6454 İbn-i Ebî Hâtîm, «Sahih»inde İbn-i Hibbân, Hazret-i Âişe'den şu rivâyette bulunurlar: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «..Adaletten ayrılmamanız için en uygun olanı budur.» (3.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Adaletten uzaklaşmamanıza daha yakındır. İbn-i Ebî Hâtîm, Ubeyy'in, bu hadis hatalıdır, dediğini söyler. Hazret-i Âişe'den sahih olarak rivâyet edilen bu hadis, mevkuftur.

6455 Taberânî, zayıf bir senedle İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer'in huzurunda \*\*\*\*\* «(öyle ki) derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz!..» (56.) âyeti okunduğunda Muaz şöyle dedi: Bana göre âyetin tefsiri şöyledir; Kâfirin derisi, kıyamet gününün bir saatında yüz kere değiştirilir. Hazret-i Ömer ise şöyle dedi: Ben de **Resûlüllah**'dan aynı şekilde duymuştum.

6456 Taberânî, Ebû Hüreyre'den şu rivâyette bulunur: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «Her kim bir Mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde ebedi kalmak üzere (gideceği) cehennemdir..» (93.) âyetini, şayet onu cezalandırırsa, gideceği yer cehennemdir, şeklinde tefsir etmiştir.

6457 Taberânî, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* «..mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha fazlasını verecektir..» (172.) âyetini şöyle açıklamıştır: Cehennemde olanlara yapılan şefaât, dünyada kendilerine iyilik yaptıkları kimselerden gelen şefaattir.

6458 Ebû Dâvud, Ebû Seleme b. Abdîrahmân'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bir Sahabi **Resûlüllah**'a gelerek, kelale'nin ne olduğunu sordu. **Resûlüllah** ona; yazın inen \*\*\*\*\* «Senden fetva istiyorlar. De ki Allah size babasız ve çocuksuz kişinin..» (176.) âyetini duymadın mı? diye sordu. Oğlu olmayan, babası bulunmayan kimsenin malına, kelale varis olur. Bu hadis mürseldir.

6459 Ebû's-Şeyh «Kitabu'l-Ferâiz»inde Berâ'dan şu nakilde bulunur; **Resûlüllah**'a kelale kimdir diye sordum. Bana: Babası ve oğlu olmayan kimsedir diye cevap verdi.

## Mâide

İbn-i Ebî Hâtîm, Ebû Saidi'l-Hudrî'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: İsrail oğullarından birinin bir hizmetçisi, binek hayvanı ve karısı varsa, o kimse melik sayılır. Bu hadisin İbn-i Cerîr'e göre, Zeyd b. Eslem'den gelen mürsel bir şahidi vardır.

6461 Hâkim, sahih bir senedle, İyadu'l-Eşari'nin şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* «..Allah yakında öyle bir toplum getirir ki (O) onları sever, onlar da O'nu severler..» (54.) âyeti nâzil olduğunda **Resûlüllah** Ebû Musa'l-Eşari'ye: Bu kavim, benim ümmetimdir buyurdu.

6462 Taberânî, Hazret-i Âişe'den şu rivâyette bulunur: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* (54.) âyetindeki kelimeyi; her fakire bir elbise giydirmektir, şeklinde açıklamıştır.

6463 Tirmizî, sahih bir senedle, Ebû Umeyye eş-Şabani'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Ebû Salebe el-Haseni'ye gelerek şöyle dedim: Bu âyeti nasıl anlıyorsun? O da: Hangi âyeti diye sordu. Kendisine: \*\*\*\*\* «Ey inananlar, siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz sürece sapan kimse size zarar vermez..» (105.) âyeti olduğunu söyledim. Bana şöyle dedi: Bu âyeti iyi bilen birine sordum. Ben de onu **Resûlüllah**'a sormuştum. Bana şöyle dedi: İyiliği işleyin, birbirinize kötülük etmeyin. Hatta i-taat edilen bir cimriyi, arzusuna bağlı yaşayan birini, dünyayı tercih eden zevk sahibini, kendini beğenen birini gördüğünüzde, kendini bunlara kaptırmadan nefesine hakim ol, avamdan uzaklaş.

6464 Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, Ebû Amri'l-Eşari'den şu rivâyette bulunurlar: **Resûlüllah**'a Mâide (105.) âyetini sordum. Bana şu cevabı verdi: Hidayete ermişseniz, Kâfirlerin dalaleti, size hiçbir şekilde zarar veremez.

### Enam

6465 İbn-i Merdeveyh ve Ebû's-Şeyh, Neşhel tarikiyle Dahhak'ın, İbn-i Abbâs'dan rivâyetle, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini nakleder: Her insanın bir meleği vardır. Uyuduğunda nefesine bekçilik eder. Allah, ruhunu kabzetmesini emrederse kabzeder, emretmezse o kulu serbest bırakır. Bu yüzden Allah, \*\*\*\*\* «..geceleyin sizi öldürür..» (60.) buyurmuştur. Hadisdeki râvi Nehşel kezzab (yalancı) olarak tanınmıştır.

6466 Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: \*\*\*\*\* «İnananlar ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar..» (82.) âyeti nâzil olduğunda, mânası Müslümanlara çok ağır geldi.

Ya Resûlallah, hangimiz nefsimize zulmetmiyoruz, dediler. **Resûlüllah**: Bu sizin anladığınız şekilde zulüm değildir. Allah'ın kulu Lokman'ın şu sözünü duymadınız mı? \*\*\*\*\* «Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür..» (Lokman, 13.). İşte zulüm, şirk demektir.

6467 İbn-i Ebî Hâtim, zayıf bir senedle, Ebû Saidi'l-Hudrî'nin **Resûlüllah**'dan rivâyet ettiği şu hadisi nakleder: **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* «..gözler O'nu göremez..» (103.) âyeti hakkında şöyle demiştir:

Şayet insanlar, cinler, şeytanlar, melekler, yaratıldıkları günden kıyamete kadar saf saf toplansalar, Allah'ı asla ihata edip göremezler.

6468 Firyâbî, Amr b. Murra tarikiyle Ebû Cafer'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a: \*\*\*\*\* «Allah, kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslam'a açar..» (125.) âyetindeki göğsün açılmasından sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

Kalbe bir nur akıtılır, bununla kalp İslam'a karşı bir genişlik ve rahatlık hisseder.

Bunun, bilinen bir emmaresi var mıdır? diye sorduklarında **Resûlüllah** şu cevabı vermiştir:

Ahirete sığınıp dünyadaki zevklerden uzaklaşmak, ölmenden önce ölüme hazırlanmaktır.

6469 İbn-i Merdeveyh, «en-Nasih ve'l-Mensûh» adlı eserinde Nehhâs, Ebû Saidi'l-Hudrî'den, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «..hasat günü hakkını verin..» (141.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet ederler: Verilen hak, başaktan yere düşen tanelerdir.

6470 İbn-i Merdeveyh, mürsel olarak Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «..Ölçüyü ve tartıyı tam adaletle yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz..» (152.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Ölçüde ve tartıda elini düzgün tutan kimsenin niyetini, Allah çok iyi bilir, hakkaniyete uyduğundan dolayı kusurlarını bağışlar. **Resûlüllah**'ın bu tefsiri, âyetteki \*\*\*\*\* nın tefsiridir.

6471 Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Said tarikıyla **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler, **Resûlüllah**

\*\*\*\*\* «Rabbi'nin bazı (kıyamet) işaretleri geldiği gün daha önce inanmamış, ya da imanından bir hayır kazanamamış kimseye.» (158.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: "O gün, güneşin batıdan doğduğu gündür."

Bu hadisin, Buhârî ve Müslim'de Ebû Hüreyre ve diğer Sahâbe'den gelen pek çok rivâyet tarikleri vardır.

6472 Taberânî, sağlam bir senedle, Hazret-i Ömer'den **Resûlüllah**'ın Hazret-i Aîşe'ye

\*\*\*\*\* «Dinlerini parça parça edip, grup grup olanlar var ya» (159.) âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Onlar; bid'at ve heva ehli kimselerdir.

Taberânî, sahih bir senedle, Ebû Hüreyre'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini nakleder: **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* âyetini şöyle tefsir etmiştir: Âyetteki o kimseler, ümmetimden bidata düşen, nefsanî arzularına uyan kimselerdir.

### Araf

6474 İbn-i Merdeveyh, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «Ey Ademoğulları! Mescidlere güzel elbiselerinizi giyinerek gidin..» (31.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Namazı, ayağınızda nalinle kılınız.

Bu hadisin, Ebû's-Şeyh'in Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivâyetle şahidi vardır.

6475 Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud ve Hâkim, Bera b. Âzib'den şunu rivâyet eder: **Resûlüllah**'a, ölen bir kâfirden söz edildi. **Resûlüllah** şöyle buyurdu: Ruhu âlemi ervah'a çıkarılırken, dünya semasının sonuna ulaşınca kadar melekler: Bu habîs ruh da kimdir? diye sorarlar. Semanın kapıları herkese açılır, fakat ona açılmaz. **Resûlüllah** bunun üzerine \*\*\*\*\* «Onlara gök kapıları açılmaz..» (40.) âyetini okur. Allahü teâlâ: Bu kâfirin kitabını, arzın en derin yerindeki sahifelere yazar, buyurur.

Melekler kâfirin ruhunu bir yere fırlatıp atarlar. **Resûlullah** sonunda; \*\*\*\*\* «Kim Allah'a ortak koşarsa o, sanki gökten düşmüş de kendisini kuş kapıyor veya rüzgar onu, uzak bir yere sürüklüyor gibidir.» (Hac, 31.) âyetini okur.

6476 İbn-i Merdeveyh, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah**'a, iyi ve kötü amelleri müsavi olanların durumu sorulduğunda şu cevapta bulunmuştur: Onlar, Eshâb-ı A'raf'tır.

6477 Taberânî, Beyhaki ve Said b. Mansur, Abdullah b. Müzeni'nin şöyle dediğini naklederler: **Resûlullah**'a Araf'da olanlardan soruldu, şöyle buyurdular: Onlar, atalarının masiyetinden dolayı Allah yolunda öldürülen kimselerdir. Atalarının masiyeti, onların cennete girmelerini, Allah yolunda öldürülmeleri de cehenneme girmelerini engeller. Bu rivâyetin Beyhaki'de Ebû Hüreyre'nin hadisiyle bir şahidi, Taberani'de ise Ebû Said'den ayrı bir şahidi mevcuttur.

6478 Beyhaki, Enes'den merfu olarak yaptığı rivâyete göre Araf'da olanlar, cinlerin îman edenleridir.

6479 İbn-i Cerîr, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlullah** tufanı ölüm şeklinde tefsir etmiştir.

6480 Ahmet b. Hanbel, Tirmizî ve Hâkim, Enes'den Sahih olarak yaptıkları rivâyete göre **Resûlullah** \*\*\*\*\* «..Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağınık etti..» (143.) âyetinin tefsirinde şöyle der: **Resûlullah**; "İşte" diyerek, sağ elinin parmak uçlarını birleştirip, sol elinin işaret parmağı üzerine koydu. Cenab-ı Hak, dağ üzerine tecelli edince dağ yerinden oynadı; Musa (aleyhisselâm) da korkudan bayılarak yere düştü.

Ebû's-Şeyh bu hadisi, **Resûlullah** küçük parmağıyla işaret etti, Allah'ın nuru, dağı yerinden oynattı, lâfzıyla nakleder.

6482 Ebû's-Şeyh, Cafer b. Muhammed tarikiyle, babasından ve dedesinden yaptığı rivâyette, **Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Hazret-i Musa'ya indirilen levhalar, cennetteki sedir ağacındandır. Her levhanın uzunluğu on iki kulaçtır.

6483 Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Hâkim, İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunurlar: **Resûlullah** şöyle demiştir: Allahü teâlâ, Arafe günü Na'man deresinde, âdemoğlunun zürriyetinden söz aldı. Bütün zürriyeti huzurunda toplayıp onlara: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sordu. Onlar da: Evet, Rabbi'mızın cevabını verdiler.

İbn-i Cerîr, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah** Araf (172.) âyetinin tefsirinde şöyle buyurur: Sağları tarakla tarar gibi, Hazret-i Adem'in zürriyetini çıkardı. Onlara: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sordu. Onlar: Evet, Rabbimizsin dediler, melekler de: Bizler buna şahidiz, dediler.

6486 İbn-i Ebî Hâtim ve Ebû's-Şeyh, Şabi'den şöyle dediğini rivâyet ederler: \*\*\*\*\* «..af yolunu tut..» (199.) âyeti nâzil olunca **Resûlüllah** şöyle buyurdu: Ey (kardeşim) **Cebrâîl**, bunun mânası nedir? **Cebrâîl**: Bunu bilene soruncaya kadar cevap vermiyeyim deyip gitti; döndüğünde şöyle dedi: Allah sana, zulümde bulunanı bağışlamayı, vermeyene vermeni, akraba ziyaretini yapmayana ziyarette bulunmanı emreder, dedi.

6485 Ahmed b. Hanbel, hasen bir senedle **Tirmizî**, sahih senedle **Hâkim**, Semure'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Havva, her evlad dünyaya getirdiğinde şeytan etrafında döner, çocuk yaşamazdı, Şeytan Havva'ya: Doğan çocuğa Abdulharis adını ver, yaşasın dedi. Havva, doğan çocuğuna bu adı verdi ve çocuk yaşadı. Bu durum, şeytanın Hazret-i Havva'ya vesvesesi ve emridir.

### Enfâl

Ebû's-Şeyh, İbn-i Abbâs'dan **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «Düşünün ki bir zaman siz azdınız, yeryüzünde hırpalanıyordunuz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz..» (26.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini nakleder: **Resûlüllah**'a âyetteki insanlar kimlerdir? diye sorulduğunda şu cevabı verdi: Onlar, ehl-i fâris (İranlılar)dır.

6488 **Tirmizî**, Ebû Musa'nın şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**; Allah bana, ümmetim için iki emanet indirdi deyip, \*\*\*\*\* «Oysa sen onların içinde bulundukça, Allah onlara azap edecek değildi; onlar istiğfar ederlerken de Allah onlara azap edecek değildi.» (33.) âyetini okudu ve şunu ilâve etti: Öldükten sonra bile, kıyamete kadar istiğfarı, kendilerine emanet olarak bırakıyorum.

**Müslim** ve diğer muhaddisler, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** minberde hitap ederken; \*\*\*\*\* «..onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet .. hazırlayın..» (60.) âyetini okuyup şöyle dediğini duydum: Şurasını iyi bilin ki kuvvet, atmadır.

Bu hadis'in mânası; düşmana karşı büyük kuvvet biriktirmek ve caydırmak üzere, atma gücüne hazırlanmaktır.

6490 Ebû's-Şeyh, Ebû'l-Mehdi tarikiyle babasından, o da babasına rivâyet edenden naklettiğine göre **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «Onlardan başka sizin bilmediğiniz..» (60.) âyetindeki kimseler için, onlar cinlerdir buyurdu.

**Taberânî** bu hadisin bir benzerini, Yezid b. Abdillâh b. Garib tarikiyle, babası ve dedesinden merfuan rivâyet etmiştir.

### Tevbe

6492 **Tirmizî**, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a hacc-ı ekberin vaktini sorduğunda: Kurban Bayramı günüdür, cevabını verdi.

**İbn-i Cerîr**'in, İbn-i Ömer'den rivâyet ettiği hadis, bunun şahididir.



6493 İbn-i Ebî Hâtim, Misver b. Mahreme'den, **Resûlullah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Arefe günü, haccı ekber günüdür.

6394 Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, İbni Hibbân ve Hâkim, Ebû Said'den **Resûlullah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Cami veya mescide gitmeyi alışkanlık haline getirenleri gördüğünüzde, onların imanlı kimseler olduğunu kabul ediniz. Çünkü Allah \*\*\*\*\* «Allah'ın mescidlerini onaranlar; Allah'a ve ahiret gününe inananlar..(...)dır.» (18.) buyurmuştur.

«Zühd» adlı eserinde İbn-i Mubarek, Taberânî ve Beyhaki, İmrân b. Husayn ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediklerini rivâyet ederler: **Resûlullah**'a \*\*\*\*\* «..Adn cennetlerinde güzel meskenler..» (72.) âyetinin tefsirinden sorulduğunda şöyle buyururlar:

Âyetteki temiz yerler, inciden saraydır. Bu sarayda, kırmızı yakuttan yapılmış yetmiş ev, her evde yeşil zümrüten yapılmış yetmiş oda, her odada bir karyola, her karyolada değişik renklerden yetmiş döşek, her döşekte hurilerden bir zevce, ayrıca her odada yetmiş sofraya, her sofrada yetmiş çeşit yemek, her odada erkek-kadın yetmiş hizmetçi bulunur. Allah her gün hurilerin hakkını verecek şekilde Mü'min kuluna kuvvet bahşeder.

6497 Müslim ve diğer muhaddisler, Ebû Said'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Takva üzere inşa edilen mescid hakkında iki Sahâbe, aralarında ihtilaf ettiler: Birisi, **Resûlullah**'ın mescididir; diğeri de, Kuba mescididir dedi. Beraberce **Resûlullah**'a gelip sordular. **Resûlullah**: Bu mescid, benim mescidimdir cevabını verdi.

Ahmed b. Hanbel, hadisin bir benzerini Sehl b. Sa'd ve Ubeyy b. Ka'bdan rivâyet etmiştir.

6498 Ahmed b. Hanbel, İbn-i Mâce ve İbn-i Huzeyme, Uveyym b. Sâidetî'l-Ensârî'den yaptıkları rivâyette **Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) Kuba mescidine gelerek şöyle buyurdu: Allah sizlere, temiz olarak bu mescidi inşa ettiğinizden dolayı en güzel şekilde ihsanda bulundu. Yaptığınız bu temizlik nedir? Sahâbe-i Kirâm: Biz, su ile temizlikten başka bir şey bilmiyoruz, cevabını verdiler. Bunun üzerine **Resûlullah**: Evet, temizlik budur. Buna devam edin, buyurdu.

İbn-i Cerîr, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah**, âyetteki \*\*\*\*\* mânası, oruç tutanlardır, buyurdu.

### Yûnus

6500 Müslim, Suheyb'den şu rivâyette bulunur: **Resûlullah** (sallallahü aleyhi ve sellem) \*\*\*\*\* «Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var..» (26.) âyetini şöyle tefsir etti: İyilik, cennettir. Ziyadelik de kullanın, Rablerini görmeleridir.

Bu hadis hakkında ayrıca, Ubeyy b. Ka'b, Ebû Musa el-Eşari, Ka'b b. Ucre, Enes ve Ebû Hüreyre'den rivâyetler mevcuttur.

6502 İbn-i Merdeveyh, İbn-i Ömer'den yaptığı rivâyette **Resûlüllah** (sallallahü aleyhi ve sellem) \*\*\*\*\* âyetini şöyle tefsir ettiğini söyler. İyilikte bulunanlar, kelime-i şehadet getirenlerdir. Âyetteki iyilik cennet, ziyadelik de Allahü teâlâ'yı görmektir.

6503 Ebû's-Şeyh ve diğer muhaddisler Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «De ki: Allah'ın lütfuyla, rahmetiyle..» (58.) âyetindeki **fadlı Kur'ân, rahmeti de Kur'ân ehli** olarak tefsir etmiştir.

İbn-i Merdeveyh, Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediğini rivâyet eder Sahâbe'den biri **Resûlüllah**'a gelerek: İçimde devamlı bir sıkıntı hissediyorum, dedi. **Resûlüllah** ona: **Devamlı Kur'ân oku** diyerek \*\*\*\*\* «..göğüslerde olana bir şifa..» (57.) âyetini hatırlattı. Bu hadis'in, **Beyhaki**'nin rivâyetine göre, Vâsile b. Eksa'dan bir şahidi vardır.

5505 Ebû Dâvud ve diğer muhaddisler, Hazret-i Ömer'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: **Allah'ın kullarından öyleleri vardır ki, peygamberler ve şehitler, bunlara gıpta ederler.** Bunlar kimdir ya Resûlallah? diye sorulduğunda: **Araya mal ve neseb bağı girmeden, Allah rızası için birbirini sevenler, başkaları korkarken korkmayanlar, başkaları üzüldükten üzülmeyenlerdir,** cevabını verir ve \*\*\*\*\* «İyi bil ki **Allah'ın velilerine korku yoktur; onlar mahzun da olmayacaklardır..**» (62.) âyetini onlara okur.

İbn-i Merdeveyh, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* (62.) âyetinin tefsiri sorulduğunda: **Bunlar; Allah rızası için birbirini seven kimselerdir,** buyurdu.

İbn-i Merdeveyh'in bir başka rivâyetine göre aynı hadisi, Câbir b. Abdullah da nakletmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Sa'îd b. Mansur ve **Tirmizî**, Ebû'd-Derda'dan şu rivâyette bulunmuşlardır: Ebû'd-Derda'ya \*\*\*\*\* «**Dünya hayatında da ahiret hayatında da müjde onlara..**» (64.) âyetinin tefsiri sorulduğunda şöyle demiştir: **Resûlüllah**'a bu âyetin tefsirini sorduğum günden beri, bu âyetin mânasını bana kimse sormadı. **Resûlüllah** da bana: **Âyetin nüzûlünden bu yana, senden başka, bana bu âyet hakkında soran olmadı** buyurmuş ve âyeti şöyle tefsir etmişti: **Âyetteki müjde Müslümanın gördüğü salih rüyadır. Bu rüya, dünya hayatında îman müjdesi, ahirette ise gireceği cennettir.** Bu hadis'in çeşitli tarikleri vardır.

6508 İbn-i Merdeveyh, Hazret-i Âişe'den **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «..yalnız Yunus'un **Kavmi îman edince..**» (98.) âyetindeki îman ettiler ifadesini, **dua ettiler** mânasında tefsir ettiğini nakleder.

## Hûd

6509 İbn-i Merdeveyh, zayıf bir senedle, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* «..hanginizin daha güzel iş yaptığını denesin..» (7.) âyetini okuyordu. Kendisine; bunun mânası nedir diye sordum. Bana: **Hanginiz daha akıllıdır.**

Akıllı olanınız, Allah'ın haram kıldığı şeylerden en çok sakınanınız, Allah'a itaatla daha çok amelde bulunanınızdır, cevabını verdi.

6510 Taberânî, zayıf bir senedle, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Yapılan kötülüğe karşılık, gösterilen ilginin daha iyisini, daha süratlisini görmedim, deyip \*\*\*\*\* «..iyilikler kötülükleri örter..» (114.) âyetini okudu.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Zerr'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlullah'a; bana bir tavsiyede bulunun dediğimde şu cevabı verdi: Bir kötülük yaptığında, hemen onu giderecek bir iyilikte bulun. Kendilerine: \*\*\*\*\* Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur, demek iyilikten midir? diye sorduğumda: O, iyiliklerin en faziletlisidir, buyurdu.

Taberânî ve Ebû's-Şeyh, Cerîr b. Abdillâh'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: \*\*\*\*\* «Rabbin, kasabaların halkı ıslah olmuşken, haksız yere onları yok etmez.» (117.) âyeti nâzil olduğunda Resûlullah şöyle buyurdu: O şehir halkı birbirine acıyarak, yardımda bulunurlar.

### Yûsuf

6513 Said b. Mansur, Ebû Ya'lâ, sahih bir senedle hakim, «Delail»inde Beyhâkî, Câbir b. Abdillâh'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Yahudi'nin biri Resûlullah'a gelerek şöyle dedi: Ya Muhammed: Hazret-i Yusuf'a secde eden hangi yıldızlardır, isimleri nedir? Resûlullah, Cebrâîl gelinceye kadar bu soruya bir cevap vermedi. Cebrâîl (aleyhisselâm)dan cevabı öğrenince, Yahudi'yi çağırarak şöyle dedi: Yıldızların isimlerini sana söylesem inanır mısın? Yahudi: Evet, inanırım dedi. Resûlullah bu isimleri şöyle sıraladı: Harsan, Tarık, Zeyyal, Zu'l-Ketefeyn, Zu'l-ferg, Vessab, Amudan, Kâbis, Daruh, Musabbih, Feylak, Ziya ve Nur (Yusuf aleyhisselâm'ın anası ve babası). Yahudi: Tam dediğin gibi. Yusuf (aleyhisselâm) dünya semasının ufkunda bunların kendisine secde ettiğini görmüştür. Rüyasını babasına anlatınca; birbirimizden kopacağımız bir durum seziyorum. Allah bu kopukluğu, sonradan bir arada toplayacaktır, şeklinde rüyasını tabir etti.

İbn-i Merdeveyh, Enes b. Mâlik'den Resûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Yusuf (aleyhisselâm) \*\*\*\*\* «Bu benim, arkadan hainlik etmediğimi bilsin..» (52.) buyurunca Cebrâîl kendisine: Yusuf, seni üzen nedir? O da \*\*\*\*\* (53.) şeklinde cevap verdi.

### Ra'd

6515 Hasen bir senedle Tirmizî, sahih bir senedle Hâkim, Ebû Hüreyre'den Resûlullah'ın; \*\*\*\*\* «..ürünlerde bunları birbirinden üstün yapıyoruz..» (4.) âyetini şöyle tefsir ettiğini naklederler: Bu yiyecekler, âdi hurma, fârisi adli bir yiyecek ile, tatlı-ekşi bütün yiyeceklerdir.

Ahmed b. Hanbel sahih bir senedle Tirmizî ve Nesâî, İbn-i Abbâs'dan şöyle dediğini rivâyet ederler: Bir grup Yahudi Resûlullah'a gelerek: Bize, gök gürültüsü

nedir? anlatır mısın dediler. **Resûlüllah** şöyle buyurdu: Bulutları taşımakla görevli bir meleğin çıkardığı gürültüdür. Melek, ateş yüklü bir şeyi bulutlara dokundurur, onları Allah'ın emrettiği şekilde sevkeder. İşittiğimiz o ses nedir? diye sorduklarında; bulutun çıkardığı sestir, cevabını verir.

**İbn-i Merdeveyh**, Amr b. Nicadi'l-Eşari'den şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **Gök gürültüsü**, bulutlara dokunan melektir. **Şimşek** ise, Rûfîl adlı meleğin kanad ucundan çıkan parıltıdır.

**İbn-i Merdeveyh**, Câbir b. Abdillâh'dan **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bulutları sevk etmekle vazifeli bir melek, dağınık bulutları bir araya getirir, birbirine kaynaştırır. Elindeki ateş yüklü bir şeyi kaldırdığında **şimşek** çakar, bulutlara dokunduğunda **gökgürültüsü** meydana gelir, vurduğunda ise **yıldırım** düşer.

**Ahmed b. Hanbel** ve **İbn-i Hibbân**, Said b. Hudrî'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: **Tûba**, yüz sene uzaklıkta bulunan cennetteki bir ağaçtır.

**Taberânî**, zayıf bir senedle, İbn-i Ömer'den şu rivâyette bulunmuştur: **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır;..» (39.) ancak şekavet, seadet, hayat ve ölüm müstesna şeklinde tefsir etmiştir.

**İbn-i Merdeveyh**, Câbir b. Abdillâh b. Vessab'dan, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* (39.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: **Rızık azaltır veya artırır, ömrü azaltır veya çoğaltır.**

**İbn-i Merdeveyh**, **İbn-i Abbâs**'dan **Resûlüllah**'ın aynı âyeti şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Allah, her kadir gecesinde istediğini ortadan kaldırır, istediğini eksiltir, istediğine de rızık verir. Ancak; hayat, ölüm, şekavet ve saadet bundan müstesnadır. Çünkü, bunlarda bir değişiklik olmaz.

**İbn-i Merdeveyh**, Hazret-i Ali'nin, **Resûlüllah**'a bu âyetin tefsirini sorduğunda şöyle dediğini rivâyet eder: Bu âyeti tefsir etmekle, seni ve benden sonraki ümmetimi sevindireceğim. Layık vechile sadaka vermek, ana-babaya iyilikte bulunmak, her türlü iyiliği yapmak, şekaveti saadete çevirir, ömrü uzatır.

## **İbrâhim**

**İbn-i Merdeveyh**, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah** şöyle buyurmuştur: Allah'a şükreden bir kimse bereketten mahrum, olmaz. Çünkü Allahü teâlâ \*\*\*\*\* «..Şükrederseniz size (nimetimi) artırırım..» (7.) buyurmuştur.

**Ahmed b. Hanbel**, **Tirmizî**, **Nesâî** sahih bir senedle **Hâkim**, Ebû Uname' den **Resûlüllah**'ın: \*\*\*\*\* «..irin suyundan sulanır..» (16,17.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Cehennemdeki bu suya yaklaşıldığında şiddetli bir tiksime duyulur. Daha da yaklaşırsa suyun alevi yüzünü dağlar, başındaki deriyi sıyrır. Bu sudan içtiğinde barsakları parçalanıp vücudundan çıkıp gider. Çünkü Allah, \*\*\*\*\* «..barsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler..» (Muhammed, 15.),

\*\*\*\*\* «..Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile..» (Kehf, 29.) buyurur.

İbn-i Ebî Hâtim, Taberânî ve İbn-i Merdeveyh, Ka'b b. Mâlik'ten merfuan şöyle dediğini bildirirler: Yanılmıyorsam \*\*\*\*\* «Artık biz sızlansak da sabretsek de birdir; kaçıp sığınılacak bir yerimiz yoktur..» (21.) âyetinin tefsirinde **Resûlüllah** şöyle buyurmuştur: Cehennemde olanlar; gelin sabredelim derler, beş yüz sene sabrederler. Bunun fayda vermediğini görünce, gelin sızlanalım derler ve beş yüz sene ağlarlar. Bunun da fayda vermediğini görünce: Şimdi sızlansak da sabretsek de, bizim için farketmez. Bize hiç kurtuluş yoktur, derler.

Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Merdeveyh sağlam bir senedle İbn-i Ömer'den **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* âyetini, yaprağı dökülmeyen hurma ağacı olarak tefsir ettiğini rivâyet ederler.

Tirmizî, Nesâî, Hâkim ve İbn-i Hibbân, Enes'den **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «..güzel söz (...) güzel bir ağaç gibidir..» (24.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Bu ağaç, hurma ağacıdır. \*\*\*\*\* «kötü söz, kötü ağaç gibidir..» âyetindeki ağac da, hind karpuzuna benzeyen acı meyvesi olan bitkidir.

Kütübü sitte imamları Bera b. Âzib'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Bir Müslüman kabir suali sırasında, kelime-i şehadet getirir. \*\*\*\*\* «Allah, inananları dünya hayatında da, ahirette de sağlam sözle tesbit eder..» (27.) âyeti, buna işaret eder.

Müslim, Sevban'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bir Yahudi alimi **Resûlüllah**'a gelerek şöyle dedi: Yeryüzü, başka yeryüzüne tebdil olunduğunda, insanlar nerede bulunacaktır? **Resûlüllah** ona: Yeni bir aleme geçmeden önce, karanlık bir yerde bulunacaklardır, cevabını verdi.

Müslim, Tirmizî ve İbn-i Mâce, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: \*\*\*\*\* «O gün yer başka yer haline dönüştürülür..» (48.) âyeti nâzil olduğunda, **Resûlüllah**'a ilk soruyu soran ben oldum. O anda insanlar nerede olacaktır? diye sorduğumda: Sırat üzerinde olacaklar, buyurdular.

«Mucemu'l-Evsat»ında Taberânî, Bezzâr, İbn-i Merdeveyh ve Beyhaki, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* âyetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur: Değiştirilen bu arz, gümüş gibi bembeyaz bir arzdır. Burada, ne haksız yere kan akıtılır, ne de günah işlenir.

## Hicr

Taberânî, İbn-i Merdeveyh ve İbn-i Hibbân, Ebû Saidi'l-Hudrî'den \*\*\*\*\* «Bir zaman gelir ki inkâr edenler, 'Keşke Müslüman olsaydık' diye arzu ederler..» (2.) âyeti hakkında **Resûlüllah**'dan bir şey duydun mu diye sorulduğunda, şöyle cevap verdiğini rivâyet eder: Evet, duydum. Allahü teâlâ Mü'minlerden bir kısmını, cezalarını çektikten

sonra cehennemden çıkaracaktır. Onlar, müşriklerle birlikte cehenneme girdiklerinde müşrikler: Siz dünyada iken Allah'ın sevgili kulları olduğunuzu söylediniz. Neden şimdi bizlerle berabersiniz? Allah, müşriklerin bu sözlerini duyunca, Mü'minlere şefa'at edilme izni verir. Bunun üzerine melekler, peygamberler ve bütün Mü'minler Allah'ın izniyle, cehennemden çıkıncaya kadar bunlara şefa'atçı olurlar. Bunu gören müşrikler: Keşke biz de onlar gibi olsaydık da, şefa'ata uğrayıp buradan çıksaydık derler. İşte \*\*\*\*\* «Bir zaman gelir ki inkâr edenler, 'keşke Müslüman olsaydık' diye arzu ederler.» âyeti, onların bu durumuna işaret etmektedir.

Hadisin; Ebû Musa'l-Eşarî, Câbir b. Abdillâh ve Ali b. Ebî Talib'den gelen, ayrı şahidleri vardır.

İbn-i Merdeveyh, Enes'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Resûlüllah**, \*\*\*\*\* «..Her kapıya onlardan bir bölüm ayrılmıştır.» (44.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Bunların bir kısmı Allah'a şirk koştı, bir kısmı Allah hakkında şüpheye düştü, bir kısmı da Allah'a imandan gafil oldular.

Buhârî ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** şöyle buyurmuştur: **Ummu'l-Kur'ân**; es-Sebu'l-Mesânî ve Kur'ân-ı Azîm'dir.

Taberânî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbe'den biri **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «Tıpkı o bölücülere indirdiğimiz (azab) gibi..» (90.) âyetinin tefsirini sorduğunda şöyle buyurdu: Bunlar; Yahudi ve Hristiyan-lardır. \*\*\*\*\* «Onlar ki Kur'ân'ı bölük pörçük ettiler.» (91.) âyetindeki \*\*\*\*\* kelimesinin tefsirini sorunca: Bunlar, Kur'ân'ın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr edenlerdir, cevabını vermiştir.

Tirmizî, İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Hâtim ve İbn-i Merdeveyh, Enes'den **Resûlüllah**'ın, \*\*\*\*\* «Rabbin hakkı için biz onların hepsine yaptıklarının hesabını soracağız.» (92-93.) âyetlerinin tefsiri hakkında şöyle dediğini rivâyet ederler: Herkes, kelime-i tevhidi getirip getirmediğinden sorulacaktır.

## **Nahl**

İbn-i Merdeveyh, Bera'dan şöyle rivâyet etmiştir: **Resûlüllah**'a

\*\*\*\*\* «..Onlara azab üstüne azab artırdık..» (88.) âyetinden sorulduğunda şöyle buyurmuştur: Uzun hurma ağaçları büyüklüğündeki akrepler, cehennemde onları sokacaktır.

## **İsrâ**

Beyhâkî, «Delâil»inde, Said b. Mukberî'den şu rivâyette bulunur: Abdullah b. Selâm **Resûlüllah**'a, ay'da görülen siyah lekelerden sordu. **Resûlüllah**: Ay da aslında güneşti. Bu yüzden Allahü teâlâ: \*\*\*\*\* «Biz gece ve gündüzü iki âyet yaptık. Gecenin âyetini sildik.» (12.) buyurdu.

Ay'da gördüğün siyahlık, âyette belirtilen gece alâmetinin giderilmesiyle kalan izlerdir.

«Tarih» adlı eserinde **Hâkim**, ayrıca **Deylemî**, Câbir b. Abdillâh'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** (sallallahü aleyhi ve sellem) \*\*\*\*\* «**Andolsun biz Ademoğullarına çok ikram ettik..**» (70.) âyetinin tefsirinde şöyle buyurur: **Âyette** insanın üstün kılınması, diğer mahlûkatın aksine, yiyeceğini eliyle yemesidir.

**İbn-i Merdeveyh**, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**: \*\*\*\*\* «**Her milleti imamlarıyla çağırdığımız gün..**» (71.) âyetini şöyle tefsir etmiştir; **her kavim, peygamberleri/rehberleri ve kendilerine gönderilen kitab'la çağrılacaktır.**

**İbn-i Merdeveyh**, Ömer b. Hattab'dan **Resûlüllah**'ın, \*\*\*\*\* «**Güneşin kaymasından, gecenin kararmasına (yatsı vaktine) kadar namaz kıl..**» (78.) âyetini şöyle tefsir etmiştir. **Güneşin kayması, güneşin tam öğle vaktinde bulunmasıdır.**

**Bezzâr** ve zayıf bir senedle **İbn-i Merdeveyh**, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* kelimesini, **güneşin tam öğle vaktinde** olması şeklinde tefsir etmiştir.

Sahih bir senedle **Tirmizî**, **Nesâî**, Ebû Hüreyre'den, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «**Çünkü sabah (namazı) Kur'ân'ı şahitlidir.**» (78.) âyetini şöyle tefsir ettiğini naklederler: **Sabah namazına, gece ve gündüz melekleri şahid olur.**

**Ahmed b. Hanbel** ve diğer muhaddisler, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyette **Resûlüllah**'ın: \*\*\*\*\* «**..muhakkak Rabbin seni makam-ı mahmuda ulaştırır..**» (79.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: **Âyette zikredilen makam, ümmetime şefaate edeceğim makamdır.**

Hadis'in bir başka rivâyetinde makam, şefaate olarak geçmektedir. Hadis'in, uzun veya kısa olmak üzere pek çok tarikle sahih hadis mecmualarında şahidi mevcuttur.

**Buhârî** ve **Müslim**, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**'a; insanlar yüzleri üzerinde yürüyecek şekilde nasıl dirilirler? diye sorulduğunda şöyle cevaplandırdı: **Onları ayakları üzerinde yürütmeğe kadir olan Allah, yüzleri üzerinde yürütmeğe de kadirdir.**

### **Kehf**

**Ahmed b. Hanbel** ve **Tirmizî**, Ebû Saidi'l-Hudrî'den, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Sûrenin 29. âyetinde geçen \*\*\*\*\* kelimesini, **cehennemin dört duvarı** olarak tefsir etmiştir. Her duvarın kalınlığı kırk senelik mesafe genişliğindedir.

**Ahmed b. Hanbel** ve **Tirmizî**, Ebû Saidi'l-Hudrî'den, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «**..erimiş maden gibi..**» (29.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: **Bu su, zeytinyağı tortusu gibidir. Kâfir, içmek üzere yaklaştığında yüzünün derisi soyularak, suyun içine dökülür.**

**Ahmed b. Hanbel**, Ebû Saidi'l-Hudrî'den **Resûlüllah**'ın, \*\*\*\*\* «**..baki kalacak sâlihât..**» (46.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: **Tekbir, tehlil, tesbih, hamd, lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh**'tır.



**Ahmed b. Hanbel**, Numan b. Beşir'den merfuan şöyle dediğini rivâyet eder: Baki kalan salih ameller; **Subhanallahi vel-hamdulillahi ve lâ ilahe illellahu vallahu ekber**, demektir.

**Taberânî** bunun bir benzerini, Said b. Cunade'den rivâyet eder.

**İbn-i Cerîr**, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**, baki kalan salih ameller: **Subhanallahi velhamdulillahi velâ ilahe illellahu vellahu ekber**, olduğunu söylemiştir.

**Ahmed b. Hanbel**, Ebû Said'den, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Dünyada amel etmeyen Kâfir, kıyamet günü elli bin sene bekleyecektir. Beklediği bu yerden cehennemi görecektir, gideceği yerin kırk senelik mesafede olduğunu anlayacaktır.

**Bezzâr**, zayıf bir senedle, Ebû Zerr'in merfuan şöyle dediğini rivâyet eder: Allah'ın Kur'ân'da zikrettiği **hazine**, altından yapılmış bir levhadır. Kadere inanıp da ona göre amel etmeyene, cehennemi hatırlayanın nasıl gülebildiğine, ölümü hatırlayıp kelime-i şehadet getirmekten nasıl gafil olduğuna, şaşarım.

**Buhârî** ve **Müslim**, Ebû Hüreyre'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Allah'dan bir talebde bulunduğunuzda, Firdevs cennetini isteyin. Çünkü **Firdevs**, (116. âyet) cennetin hem ortası, hem de yükseğidir. Cennetin nehirleri, oradan fışkırır/doğar.

### **Meryem**

**Taberânî**, zayıf bir senedle, İbn-i Ömer'den, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: \*\*\*\*\* «..üzülme, Rabbin altında bir su arkı meydana getirmiştir..» (24.) âyetinde, **Allahü teâlâ'nın Meryem'e verdiği su arığı**, Hazret-i Meryem'in içmesi için Allah'ın halkettiği bir nehirdir.

**Müslim** ve diğer muhaddisler, Mugire b. Şu'be'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** beni, Necran'a gönderdi. Oranın ahalisi bana: \*\*\*\*\* (28.) âyetini okuyarak, Hazret-i Musa, İsa'dan şu kadar sene önce yaşamış olmasına rağmen, bu farka ne dersin diye sordular. Döndüğümde bunu **Resûlüllah**'a anlattım. Bana: Onların, kendilerinden önceki peygamberlere ve salih kimselere, böyle hitap ettiklerini söylemedin mi? buyurdu.

**Ahmed b. Hanbel**, **Buhârî** ve **Müslim**, Ebû Said'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdiklerinde ölüm, bir koç şeklinde getirilir, cennetle cehennem arasına konulur. Cennet ehline; bunu tanıyor musunuz? diye, sorulur. Onlar, başlarını kaldırıp dikkatle bakar: Evet bu ölümdür, derler. Allah'ın emriyle bu koç kesilir. Cennet ehline: Burada ölüm yok, ebedilik vardır, denilir. Cehennem ehline de; ölüm yok, ebedi azab vardır, denilir. **Resûlüllah** bundan sonra: \*\*\*\*\* «Onları

hasret gününe karşı uyar ki, o zaman kendileri (her şeyden) habersiz bir halde inanmamakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur.» (39.) âyetini okudu, eliyle işaret ederek bu dünyada yaşayanlar gaflettedir, buyurdu.

İbn-i Cerîr, Ebû Umame'den, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini nakleder: Gay ve Esâm, cehennemin alt tabakasında bulunan iki kuyudur. Buraya, cehennemliklerin irinleri akar.

İbn-i Kesir, bu hadis'in münker olduğunu söyler.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Sümeyye'nin şöyle dediğini rivâyet eder. Mü'minlerin cehenneme girip girmeyecekleri hususunda, görüş birliğine varamadık. Bir kısmımız, Mü'minler cehenneme girmeyecek derken, bir kısmımız herkes girecek, sonra Allah mutlaka muttakileri kullarını kurtaracaktır, dedi. Bir gün Câbir b. Abdullah'la karşılaştım. Ona, bu meseleyi açtım. Bana, **Resûlüllah**'dan şöyle duyduğunu söyledi: İyi ve kötü herkes cehenneme girecektir. Fakat cehennem Mü'minlere, Hazret-i İbrahim'e olduğu gibi, serin ve kurtarıcı olacak, hatta ateş, içinde bulundukları serinden dolayı yakamayıp bir hışırta çıkaracaktır. Sonra Allah muttakileri kurtaracak, zalimleri de toptan orada bırakacaktır.

Müslim ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Allah bir kulunu sevdiğinde **Cebrâîl**'i çağırır: Ben bu kulumu sevdim, herkes onu sevsin diye emreder. **Cebrâîl** bu haberi gökyüzüne yayar, Allah'ın bu sevgisi yeryüzünde yaşayanlara ulaşır. \*\*\*\*\* «..Rahmân (gönüllerde) bir sevgi yaratacak.» (96.) âyeti bunu ifade etmektedir.

### Tâhâ

İbn-i Ebî Hâtim ve Tirmizî, Cundeb b. Abdillâh el-Beceli'nin şöyle dediğini rivâyet ederler; **Resûlüllah**: Sihar yapanı bulduğunuz yerde öldürünüz, dedikten sonra \*\*\*\*\* «..Büyücü nereye varsa iflah olmaz..» (69.) âyetini okudu; nerede bulunursa bulunsun, sihar yapana eman verilmez, buyurdu.

Bezzâr, sağlam bir senedle, Ebû Hüreyre'den **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «..onun için dar bir geçim vardır..» (124.) âyetindeki sıkıntıyı, kabir azabı şeklinde tefsir ettiğini rivâyet eder.

### Enbiya

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «..her canlıyı sudan yarattık..» (30.) âyetindeki her şeyin ne olduğunu sordum. Bana: Herşeyin sudan yaratıldığı, cevabını verdi.

### Hac

İbn-i Ebî Hâtim, Ya'la b. Umeyye'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Mekke'de yiyecek maddelerini saklayıp piyasaya sürmemek, ilhaddır.

Hasen bir senedle **Tirmizî**, İbn-i Zübeyr'den şöyle dediğini rivâyet eder; **Resûlullah**: "Kabe'ye **Beyti Atik** adı verilmesi, zorbaların orada barınmamasındandır," buyurmuştur.

**Ahmed b. Hanbel**, Huraym b. Falik el-Esedî'den, **Resûlullah**'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: **Yalancı şahitlikte bulunmak, Allah'a şirk koşmakla aynı derecededir. Çünkü Allah, \*\*\*\*\* «..Artık o pis putlardan ve yalan sözlerden kaçının..» (30.)** buyurmuştur.

### **Mü'minûn**

**İbn-i Ebî Hâtim**, Murretu'l-Behzi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah**'ın bir Sahabi'ye şöyle dediğini işittim: **Sen, Şam'da öleceksin. O kimse Şam'da öldü. İbn-i Kesir** bu hadisi, cidden garip sayar.

**Ahmed b. Hanbel**, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah**'a, \*\*\*\*\* «Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalbleri korku ile ürpererek verirler..» (60.) âyetinden murad edilen mâna: **Hırsızlık yapan, zina işleyen, içki içen ve aynı zamanda Allah'dan korkan mânasında mıdır?** diye sorduğumda şu cevabı verdi: **Hayır, böyle değildir. Âyetin mânası; oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren, aynı zamanda Allah'dan korkan kimsedir.**

**Ahmed b. Hanbel**, **Tirmizî**, Ebû Said'den **Resûlullah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlullah**, \*\*\*\*\* «yüzlerini ateş yalar. Öyle ki (ateşin) içinde dişleri açıkta kalır..» (104.) âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: **Cehennem ateşi günahkarı yakar. Üst dudağından itibaren yüzü, başının ortasına kadar uzayıp katlanır, alt dudağı da göbeğine kadar sarkar.**

### **Nûr**

**İbn-i Ebî Hâtim**, Ebû Sevre b. **Ehi Ebî Eyyub'un**, 27. âyetin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet eder: Ya **Resûlallah**, selam vermeyi biliyoruz. Fakat **ev sahibiyle ünsiyetin mânası nedir? Resûlullah** bunu: **Kapıya gelen kimse ya subhanallah, ya Allahu ekber, ya elhamdulillah der, ya da öksürür. Bundan sonra ev sahibi girmesine izin verir, şeklinde cevaplandırmıştır.**

### **Furkân**

**İbn-i Ebî Hâtim**, Yahya b. Ebî Esid'den merfuan, **Resûlullah**'ın, \*\*\*\*\* «Elleri ayaklarına zincirlerle bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman orada ölümü çağırırlar..» (13.) âyeti hakkında: **Allah'a yemin ederim ki duvara çakılan çivinin çirkin görünüşü gibi, cehennemdeki günahkarlar da çirkin görüneceklerdir.**

### **Kasas**

**Bezzâr**, Ebû Zerr'den şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah**'a Hazret-i Musa'nın; 28. âyetteki iki müddetten hangisini yerine getirdiği sorulduğunda şöyle

cevap verdi: **En çoğunu ve iyisini yerine getirdi.** İki kızdan hangisiyle evlendi sorusuna ise, **küçüğüyle evlendi** cevabını verdi.

Bu hadisin senedi zayıftır. Fakat mevsul ve mürsel şahitleri vardır.

### **Ankebût**

**Ahmed b. Hanbel** ve hasen senedle **Tirmizî**, Ummu Hâni'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**'a, \*\*\*\*\* «..**toplantınızda edepsizce şeyler yapıyorsunuz..**» (29.) âyetinin tefsirini sorduğumda şöyle buyurdu: **Lût kavmi yolda gidenlerin önünü keserler, yakalayıp alay ederlerdi. İşte onların yaptıkları kötü işler budur.**

### **Lokman**

**Tirmizî** ve diğer muhaddisler, Ebû Umâme'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: **Köle kadınları ne alın, ne satın, ne de onlara bir şeyler öğretin. Çünkü onların ticaretinden hayır olmadığı gibi, alınan para da haramdır.** \*\*\*\*\* «**İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce (insanları) Allah yolundan saptırmak ve onunla eğlence sözleri satın alırlar..**» (6.) âyeti, bu ve benzeri durumlar için nâzil olmuştur. Fakat bu hadisin senedi zayıftır.

### **Secde**

**İbn-i Ebî Hâtim**, **İbn-i Abbâs**'dan, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «..**herşeyin yaratılışını güzel yaptı..**» (7.) âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: **Maymunun insan gibi oturmasında, bir güzellik olmasa da, Allah onu, en mükemmel bir şekilde yaratmıştır.**

**İbn-i Cerîr**, Muaz b. Cebel'den **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «**Yanları yataklarından uzaklaştıkça..**» (16.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet eder: **Kulun geceleyin kalkıp, ibadet etmesidir.**

**Taberânî**, **İbn-i Abbâs**'dan **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «**Onu İsrail oğullarına yol gösterici yapmıştık..**» (23.) âyetini, şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: **Allah, Hazret-i Musa'yı İsrail oğullarına bir hidayet rehberi yapmıştır.** \*\*\*\*\* «..**Sakin onun kavuşması hakkında şüpheye düşme..**» (23.) âyetini de: **Hazret-i Musa'nın Rabbine mülaki olması şeklinde tefsir etmiştir.**

### **Ahzâb**

**Tirmizî**, Muaviye'den şu rivâyette bulunur: **Resûlüllah**'dan işittiğime göre: **Talha, savaş'da şehid olanlardan biridir, demiştir.**

**Tirmizî** ve diğer muhaddisler, Amr b. Ebî Seleme'den, **İbn-i Cerîr** de, Ummu Seleme'den yaptıkları rivâyete göre: \*\*\*\*\* «**Ey Ehli Beyt, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor..**» (33.) âyeti nâzil olduğunda **Resûlüllah**: **Hazret-i Fâtıma, Hazret-i Ali, Hasan ve Hüseyin'i çağırarak ridasını üzerlerine bürüyüp: Ehli Beytim bunlardır. Allah sizden kötülüğü kaldırdı ve sizleri tertemiz yaptı, buyurmuştur.**

## Sebe

Ahmed b. Hanbel, İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunmuştur: Sahâbe'den biri **Resûlullah**'a gelerek Sebe; erkek mi, kadın mı yoksa bir yer adı mıdır? diye sordu. **Resûlullah** ona: Erkek adıdır, on çocuğu vardı, altısı Yemen'de dördü de Şam'da otururdu, cevabını verdi.

Buhârî, Ebû Hüreyre'nin merfu bir senedle **Resûlullah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Allah meleklerle bir şeyi emrettiğinde, saf hâlinde bekleyerek, emrine boyun eğler. Kalplerinden korku giderilince: Rabbimiz ne buyurdu diye birbirlerine sorarlar. Allah, hakkı söyledi, bize şefaât izni verdi, çünkü O herşeyden yücedir, herşeyden büyüktür, derler.

## Fâtır

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Saidi'l-Hudrî'den **Resûlullah**'ın, \*\*\*\*\*

\*\*\*\*\* «Sonra kitabı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefislerine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırda öne geçenlerdir..» (32.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Bunların hepsi, birbirinden farksızdır, hepsi de cennete gireceklerdir.

Ahmed b. Hanbel, Ebû'd-Derda'nın şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah** sûrenin 34. âyetini şöyle tefsir ettiğini işittim: Hayırlı işlerde öne geçenler, hesap vermeden cennete gireceklerdir. Orta yolu tutanlar, kolay bir hesaptan sonra cennete gireceklerdir. Kendilerine kötülük yapanlar ise, mahşerde uzun uzadıya hesaba çekileceklerdir. Sonra bunlar, Allah'ın merhametine kavuşacak ve geçim derdini bizden gideren Allah'a şükürler olsun diyeceklerdir.

Taberânî, İbn-i Abbâs'dan **Resûlullah**'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: "Kıyamet günü, altmış yaşını dolduranlar nerededir?" diye sorulacaktır. \*\*\*\*\* «..öğüt alanın öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı sizi?..» (37.) âyetinde ifade edilen ömür, budur.

## Yâsin

Buhârî ve Müslim, Ebû Zerr'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlullah**'a \*\*\*\*\* «..güneş de müstekarrına doğru akıp gider..» (38.) âyetinin mânasını sordum, bana; güneşin istikrar bulduğu yer, arşın altındadır, cevabını verdi. Gene Ebû Zerr'den rivâyetlerine göre: Güneşin batışı sırasında mescidde **Resûlullah**'la beraberdim. Bana: Güneş battığında nereye gider biliyor musun? diye sordu. Ben: Allah ve Resûlü daha iyi bilir deyince: Secde etmek üzere arşın altına gider, buyurdu ve \*\*\*\*\* âyeti buna işarettir, cevabını verdi.

## Sâffât

İbn-i Cerîr, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* (Vâkıa, 22.) âyetinin mânasını sordum. Bana şöyle dedi: İri gözlü, kıvrık uzun kirpikli hurilerdir.

\*\*\*\*\* «Saklı yumurta gibi bembeyaz eşler.» (49.) âyetinin mânasını sorduğumda: "Ciltleri, yumurta zarı kadar ince ve yumuşaktır" cevabını verdi.

Hadis'de geçen \*\*\*\*\* kelimesi, \*\*\*\*\* kelimesine muzaftır, göz halkası mânasındadır. Kelimeyi burada açıklayışımın sebebi, zamanımızda bazı ihmal-karların Fâ harfini Kâf'a çevirmeleri, \*\*\*\*\* kelimesini, sürat ve hafiflikte kerkes kuşunun kanadına benzeterek, mübteda-haber yapmışlardır. Bu, büyük bir hatadır, dinde ilhad, Allah ve Resûlüne karşı suç işlemektir.

6587 Tirmizî ve diğer muhaddisler, Semure'den naklen, **Resûlüllah**'ın, \*\*\*\*\* «Yalnız onun zürriyetini kalıcılar yaptık.» (77.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Bunlar; Hâm, Sâm ve Yâfes'tir.

Tirmizî başka bir tarikle şu rivâyeti nakleder:

Sâm, Arapların aslı; Hâm, Habeşlerin; Yâfes de Bi-zansların aslıdır.

6589 Ubeyy b. Ka'b'dan da şu rivâyette bulunur: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «Onu yüz bin insana, ya da daha fazla olanlara peygamber gönderdik.» (147.) âyetinin tefsirini sordum: Ziyade olanın sayısı, yirmi bindir, dedi.

İbn-i Asakir, A'lâ b. Sa'dan'dan şu rivâyeti nakleder: **Resûlüllah** bir gün meclisinde bulunanlara şöyle dedi: "Gökler inledi, inlemekte de haklıdır. Çünkü göğün her noktası rükû veya secde bulunan meleklerle doludur, dedikten sonra \*\*\*\*\* «Biziz o saf saf dizilenler biz \* biziz o tesbih edenler biz.» (165-166.) âyetlerini okudu.

## Zümer

Ebû Ya'lâ ve İbn-i Ebî Hâtim, Hazret-i Osman'dan şu rivâyette bulunurlar: Hazret-i Osman **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «Göklerin ve yerin anahtarı onundur.» (63.) âyetinin tefsirini sordu. **Resûlüllah** bu âyeti şöyle tefsir etti: \*\*\*\*\*

Hadis gariptir, senedi sıhhatli görülmemiştir.

İbn-i Ebî' d-Dünya, cennetin vasfı hakkında, Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivâyette **Resûlüllah**, **Cebrâil**'e; \*\*\*\*\* «..göklerde ve yerde olanlar düşüp bayıldılar, ancak Allah'ın dilediği kaldı..» (68.) âyetinde: Allah'ın korkutmak istemediği kimlerdir, diye sorduğunda şu cevabı aldı: Onlar, şehidlerdir.

## Mü'min

Ahmed b. Hanbel, Sünen müellifleri, Hâkim ve İbn-i Hibbân, Numan b. Beşir'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**; dua ibadettir buyurdu ve \*\*\*\*\* «Bana dua

edin duanıza icabet edeyim. Bana kulluk etmeye tenezzül etmeyenler, aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir..» (60.) âyetini okudu.

### Fussilet

Nesâî, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** bize; \*\*\*\*\* «Rabbımız Allah'tır deyip, sonra istikamette oldular. İşte onlar üzerlerine melekler iner..» (30.) âyetini okudu. Bu sözü insanların büyük bir kısmı söyledi; ancak sonra bu imanlarından dönüp küfre saptılar. Bir kısmı da ölene kadar bu îman üzere kaldılar. İşte âyet bu olayı anlatıyor.

### Şûrâ

Ahmed b. Hanbel ve diğer muhaddisler, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Size, Kur'ân'ın en faziletli âyetlerinin hangisi olduğunu haber vereyim mi? **Resûlüllah** onu bize hatırlatıp \*\*\*\*\* «Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı yüzündendir. (Allah) bir çoğunu da affeder.» (30.) âyetini okudu. Bana dönerek: Bu âyeti sana tefsir edeyim; ey Ali, diyerek şu tefsirde bulundu: Başınıza gelen hastalık, musibet veya bela, yaptıklarınızın karşılığıdır. Allah ahirette bunlardan dolayı tekrar muaheze etmeyecek kadar merhametlidir. Allah, dünyada bağışladığı suçları, ahirette bundan dönmeyecek kadar kerimdir.

### Zuhruf

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî ile diğer muhaddisler, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**, hidayet üzere olan bir millet ancak birbirleriyle mücadele ettiklerinde hidayetten ayrılırlar, buyurdu ve \*\*\*\*\* «Bunu sadece tartışma için ortaya attılar. Doğrusu onlar kavgacı bir millettir.» (58.) âyetini okudu.

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**: Cehennemde olanların hepsi, cennetteki yerlerini hasretle görüp; Allah bana hidayet nasip etseydi, ben de muttakilerden olurum, derler. Cennettekiler ise, cehennemdeki yerlerini görür: Allah bize hidayeti nasib etmeseydi, hidayete eremezdik, derler. Böylece şükürde bulunurlar. **Resûlüllah** ayrıca: Herkesin cennette ve cehennemde yeri vardır; Kâfir, Mü'min'in cehennemdeki yerine, Mü'min de kâfirin cennetteki yerine varis olur. \*\*\*\*\* «İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur.» (72.) âyeti buna işaret etmektedir.

### Duhân

Taberânî ve İbn-i Cerîr, sağlam bir senedle, Ebû Mâlik el-Eşari'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** şöyle buyurmuştur;

Allah sizi şu üç şeyle korkutur:

**Birincisi** dumandır; Mü'min'i nezleye yakalanmış gibi sarsar. Kâfiri ise, kulaklarından çıkıncaya kadar şişirir.



**İkincisi**, kıyametin vukuu sırasında çıkacak olan Dâbbetu'l-Arz'dır.

**Üçüncüsü** de, Deccal'dır.

Bu hadis'in çeşitli şahidleri vardır.

6599 Tirmizî, Ebû Ya'lâ ve İbn Ebî Hâtim....

\*\*\*\*\*

[Hazret-i Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "**Resûlullah** (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir mü'min için mutlaka (semada) iki kapı vardır: Birinden ameli yükselir, diğerinden de rızık iner. Bu mü'min ölünce, her iki kapı da ağlar. Şu âyet bu duruma işaret eder: "Ne gök ne yer onların üzerine ağlamadı..." (Duhân 29). Tirmizî.]

6600 İbn-i Cerîr, Şurayh b. Ubeydi'l-Hadrami'nin mürsel bir senedle şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah**; gurbette ölen bir Mü'min'in ağlayanı yoksa, yer ve gökler onun için ağlar dedikten sonra, \*\*\*\*\* «..onlara ne gök, ne de yer ağlamadı..» (29.) âyetini okudu ve yer ile göğün Kâfire ağlamadığını söyledi.

### **Ahkâf**

Ahmed b. Hanbel, İbn-i Abbâs'dan rivâyetle, **Resûlullah**'ın \*\*\*\*\* «..yahut bir bilgi kalıntısı..» (4.) âyetindeki **eseri/kalıntıyı yazılı bir eser** şeklinde tefsir ettiğini nakleder.

### **Fetih**

Tirmizî ve İbn-i Cerîr, Ubeyy b. Ka'b'ın, **Resûlullah**'dan \*\*\*\*\* «..onları takva kelimesine bağladı..» (26.) âyetinin tefsirini şöyle işittiğini naklederler: **Resûlullah** takva kelimesine, Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur, şeklinde mâna vermiştir.

### **Hucurat**

Ebû Dâvud ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlullah**'a **gıybet** nedir diye soruldu. Gıybet, din kardeşinin hoşuna gitmeyeceği bir şeyi söylemektir, buyurdu. Şayet bu söz o kimsede mevcutsa, gene gıybet mi olur? denildiğinde: **Resûlullah**; şayet bu söz o kimsede mevcutsa **gıybet**, değilse **iftira** olur, buyurdu.

### **Kâf**

Buhârî, Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlullah** şöyle buyurur: **Kâfir** cehenneme atılınca, cehennem **daha var mı** diye sorar. Allah kudret ayağını koyunca cehennem: Yeter, yeter! der.

### **Zâriyat**

Bezzâr, Hazret-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* âyeti **rüzgar**, \*\*\*\*\* gemiler, \*\*\*\*\* ise meleklerdir. Eğer **Resûlullah**'ın böyle tefsir ettiğini işitmeseydim, bunları söylemezdim.

## Tûr

Abdullah b. Ahmed «Zevâidu'l-Müsne'd»inde, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini nakleder: **Resûlüllah**; Mü'minler ve çocukları cennette, müşrikler ve çocukları cehennemdedir buyurduktan sonra \*\*\*\*\* «Onlar ki inandılar, zürriyetleri de imanda kendilerine uydu; zürriyetlerini de kendilerine katmışızdır..» (21.) âyetini okudu.

## Necm

İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim, zayıf senedle Ebû Uthane'nin, şöyle dediğini rivâyet ederler. **Resûlüllah**, \*\*\*\*\* «Çok vefalı İbrahim.» (37.) âyetini okuduktan sonra: Çok vefakâr kimdir? bilir misin diye sordu. Allah ve Resûlü daha iyi bilir deyince bana: Bu çok vefakâr, her sabah dört rekat namazını kılandır, cevabını verdi.

6608 Muaz b. Enes'den yaptıkları rivâyette, **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini naklederler: Allah, sevgili kulu İbrahim'e niçin \*\*\*\*\* dediğini söyleyeyim mi? Hazret-i İbrahim, sabah-akşam, \*\*\*\*\* «Öyle ise akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbih (etmeniz gerekir).» (Rûm, 17.) âyetini okuduğundan "çok vefakâr kul" diye vasıflandırılmıştır.

6609 Begavî, Ebû'l-Âliyye tarikiyle, Ubeyy b. Ka'b'dan yaptığı rivâyette, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «Sonunda senin Rabbine varılacaktır..» (42.) âyetini şöyle tefsir ettiğini naklederler. Allah'ın Zatı(nın nasıl olduğu) hakkında düşünmeyin.

Begavî, bu hadisin benzeri olan şu hadisi de nakleder: Allah'ın mahlûkatı hakkında tefekkürde bulunun, fakat Allah'ın Zatı(nın nasıl olduğu) hakkında düşünmeyin.

## Rahmân

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû'd-Derda'dan yaptığı rivâyete göre **Resûlüllah**, \*\*\*\*\* «..O hergün yeni bir iştedir.» (29.) âyetini şöyle tefsir etmiştir. Allah'ın hergün (her an) bir iştedir(in manası): Günahları bağışlaması, üzüntüyü gidermesi, bir kavmi yok edip, yerine bir diğerini getirmesi (diriltmesi, öldürmesi, azîz ve hakîr kılması, zengin ve fakîr yapması, duâ edene icabet etmesi, isteyene vermesi ile kâinattaki bütün fizik ve kimya reaksiyonlarını ezelde takdir ettiğine uygun olarak izhâr buyuracağı bir emirde)dir.

İbn-i Cerîr aynı hadisi Abdullah b. Munib'den, **Bezzâr** da İbn-i Ömer'den rivâyet ederler.

Buhârî ve Müslim, Ebû Musa'l-Eşari'den yaptıkları rivâyete göre **Resûlüllah** şöyle buyurmuştur: Herşeyi gümüşten olan iki cennet, herşeyi altından olan iki cennet vardır.

Begavî, Enes b. Mâlik'den şöyle dediğini rivâyet eder. **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* «İyiliğin karşılığı iyilik değil midir?» (60.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Allah'ın bu

âyetini anladınız mı? Sahâbe: Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dediler. Bunun üzerine: Kendisine tevhid nimetini verdiğim kulun mükâfatı, ancak cennettir, buyurdular.

### Vâkıa

Ebubekr'n-Necud, Selim b. Amr'in şöyle dediğini rivâyet eder: Bir arabi **Resûlüllah**'a gelerek şöyle dedi: Allah Kur'ân'da, cennette eziyet veren bir ağaçtan söz eder. Bu ne ağacıdır? **Resûlüllah**: Bu, sedir ağacıdır, dikenini insana batır şeklinde cevap verdi ve Allah: \*\*\*\*\* «**Dikensiz kirazlar.**» (28.) buyurmamış mıdır, diyerek: Allah, ağacın dikenlerini alıp, her birinin yerine bir meyve halketmiştir, buyurdu.

**İbn-i Ebî Dâvud**'un, Utbe b. Abdussülemi'den yaptığı bir rivâyet, bu hadisin şahididir.

**Buhârî** ve **Müslim**, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyete göre **Resûlüllah** şöyle buyurmuştur: Cennette bir ağaç vardır ki, at üzerinde giden yolcu yüz sene gölgesinde yürürse, gölgesi bitmez. İsterseniz Allah'ın \*\*\*\*\* «**Uzamış gölgeler.**» (30.) âyetini okuyun.

**Tirmizî** ve **Nesâî** Ebû Saîd el-Hudrî (radiyallahü anh) 'den rivâyet eder: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) «**Yükseltilmiş döşekler.** » (34.) ayeti hakkında şöyle buyurdu: O döşeklerin yüksekliği gök ve yeryüzü arası kadardır ki o da beş yüz senelik yoldur.

**Tirmizî**, Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah** «**Biz, kadınları yeniden inşa ettik.**» (35.) âyetini: Dünyada iken gözleri zayıflamış, çapaklanmış yaşlı kadınları, ahirette tekrar genç kız haline getiririz, şeklinde tefsir etmiştir.

**Tirmizî** Şemâil'de, Hasen-i Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Yaşlı bir kadın **Resûlüllah**'a gelerek: Allah'a dua et de beni cennetine alsın, dedi **Resûlüllah** kadına: Cennete ihtiyar kadınlar giremez deyince kadın ağlayarak geri döndü. **Resûlüllah**: Gidin ona söyleyin, ihtiyar olarak cennete girmeyecek, buyurdu ve \*\*\*\*\* «**Biz kadınları yeniden inşa ettik. Onları bâkireler yaptık. Eşlerine düşkün ve hepsini bir yaşta kıldık.**» âyetini okudu.

**6619 İbn-i Ebî Hâtim**, Cafer b. Muhammed'den, babası tarikiyle dedesinin şöyle dediğini nakleder: **Resûlüllah** âyetteki \*\*\*\*\* kelimesini, **Arapça konuşan kadınlar** şeklinde açıklamıştır.

**6620 Taberânî**, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Ya Resûlallah,

\*\*\*\*\* «**İri gözlü (güzel yüzlü) hûrî'ler.**» (22.) âyetinin mânası nedir? **Resûlüllah**: **Hûrun**, beyaz tenli, **în** ise, iri gözlü olup, kerkes kuşu kanadına benzer uzun kiprikli kadınlardır, buyurdu.

\*\*\*\*\* «**Saklı inciler gibi.**» (23.) âyetinin mânasını sorduğumda: **Tenlerinin beyazlığı, el değmemiş incinin beyazlığı gibidir.**

\*\*\*\*\* «İçlerinde (cennetlerin hepsinde) iyi huylu, güzel yüzlü kadınlar var..» (Rahmân,70.) âyetinin mânasını sorduğumda: Hayrât kelimesi ahlâk, hısân kelimesi de yüz mânasındadır, buyurdu.

\*\*\*\*\* «Sanki onlar (kuş tüyleriyle) örtülüp saklanmış yumurta gibidirler.» (Sâffât, 49.) âyetinin mânasını sorduğumda: Tenlerinin yumuşaklığı, yumurta zarının yumuşaklığı gibidir, buyurdu.

\*\*\*\*\* «Hepsi bir yaşta sevgililer.» (37.) âyetinin mânasını sorduğumda: Dünyada iken gözleri zayıflamış ve çapaklanmış yaşlı kadınları Allah, ahirette genç bakireler olarak yaratacak, kocalarına aşk ve muhabbetle bakacaklar, hepsi de aynı yaşta olacaklardır.

6621 İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs'ın \*\*\*\*\* «Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerden.» (39-40.) âyetleri hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; öncekilerin ve sonrakilerin hepsi, benim ümmetimdir.

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah; \*\*\*\*\* cümlesini şükrünüz, \*\*\*\*\* cümlesini de, Kâfirlerin şu veya bu yıldızla yağmura kavuşturulduk, dedikleri şeklinde tefsir eder.

### Mümtehone

Hasen bir senedle Tirmizî, İbn-i Mâce ve İbn-i Cerîr, Ümmü Seleme'den yaptıkları rivâyette Resûlüllah, \*\*\*\*\* «..iyi işte sana karşı gelmemeleri hususunda.» (12.) âyetini ağılayıp sızlamakla şeklinde tefsir etmiştir.

### Talâk

Buhârî ve Müslim, İbn-i Ömer'den şu rivâyette bulunurlar: İbn-i Ömer, hayız halinde iken karısını boşar. Babası Hazret-i Ömer, bu durumu Resûlüllah'a iletir. Resûlüllah öfkelenerek Hazret-i Ömer'e: Oğluna söyle, karısını geri çağırıp temizleninceye kadar evinde bıraksın. İkinci hayzı görüp temizleninceye kadar beklesin. Bundan sonra boşamada kararlı ise, kendisiyle temas etmeden, temiz halde boşasın. Allah'ın, kadınları boşamada emrettiği iddet budur. Bu sözünden sonra Resûlüllah; \*\*\*\*\* «..kadınları boşadığınızda iddetleri içinde boşayın..» (1.) âyetini okudu.

### Nûn

Taberânî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah şöyle buyurdu: Allah'ın ilk yarattığı şey kalem ve balıktır. Allah kaleme, kıyamete kadar olacak herşeyi yaz, dedi. Resûlüllah \*\*\*\*\* âyetini okudu. Âyetteki nun balık, kalem de kalemdir, dedi.

İbn-i Cerîr, Muaviye b. Kurra'dan, babasının şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; \*\*\*\*\* «Nun, Kalem'e ve yazdıklarına andolsun ki.» âyetini şöyle tefsir etti: Yazı, nurdan bir levha üzerine, nurdan bir kalemle, kıyamete kadar olacak şeylere dair yazılan yazıdır. İbn-i Kesir bu haberi, mürsel ve garip haber kabul etmiştir.

**İbn-i Cerîr** ayrıca, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**; gökler Allah'ın, vücuduna sıhhat verdiği halde, insanlara zulmeden kimseye a lar. 13.  yetteki zalim ve yordak ı olan i te budur. Haber mürseldir, bazı  ahidleri vardır. **Eb  Ya'üç** ve **İbn-i Cerîr**, aralarında müphem kimseler olan senedle Eb  Musa'dan **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «Bacakların açıldığı gün.» (42.)  yetini:  n nde secdeye kapanacakları büyük bir nur kendilerine görünür şeklinde tefsir ettiğini rivâyet eder.

### **Meâric**

**Ahmed b. Hanbel**, Ebû Said'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «..mikdarı elli bin sene süren bir gün içinde.» (4.)  yeti hakkında: Bu, ne uzun g nm   diye sordular. Cevaben: Allah'a yemin ederim ki, bu uzun gün Mü'min'e göre dünyada kıldığı bir vakit farz namazı kadar kısa bir zamandır, buyurdu.

### **Müzzemmil**

**Taber  **, **İbn-i Abbâs**'dan, **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «O halde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» (20.)  yetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Kolayınıza gelen yüz âyetin okunmasıdır. **İbn-i Kesir** bu haberi, gerçekten garip bir haber kabul eder.

### **Müddessir**

**Ahmed b. Hanbel** ve **Tirmizî**, Ebû Said'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: 17.  yetteki \*\*\*\*\* kelimesini, yetmiş sene tırmanıp içine d  t   , ateşten bir da dır, şeklinde tefsir etmiştir.

**Ahmed b. Hanbel**, hasen bir senedle **Tirmizî** ve **Nesâî**, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** \*\*\*\*\* «O takva ve mağfiret ehlidir» (56.)  yetini şöyle tefsir etmiştir: Rabbiniz; korkulması gereken Be-n'im. Benimle birlikte ilâh edinilmesin. Bana başka bir ilâh ortak etmekten sakınan, ma firetime kavu ur.

### **Nebe'**

**Bezzâr**, **İbn-i  mer**'den rivâyetle **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini nakleder: Yemin ederim ki cehenneme giren bir kimse, yıllar boyu kalmadıkça oradan çıkmayacaktır.  yetteki \*\*\*\*\* kelimesi, seksen küsur senedir. Her sene, dünya günleri gibi üç yüz altmış gündür.

### **Tekvir**

**İbn-i Eb  Hâtim**, Eb  Yezid b. Eb  Meryem'in babasından yaptığı rivâyete göre **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «G ne  d r ld    zaman.» (1.)  yetini şöyle tefsir ettiğini nakleder: G ne , cehennemde d r lecek, \*\*\*\*\* «Yıldızlar kararıp d k ld    zaman.» yıldızlar cehennemde d   p kaybolacaktır.

**İbn-i Eb  Hâtim**, Numan b. Be ir'den **Resûlüllah**: \*\*\*\*\* «Canlar bedenlerle birle ti i zaman.» (7.)  yetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet eder:  yetteki kimseler sözü, aynı ameli işleyen her milletten aynı ya tan kimseler mânasındadır.

## İnfitâr

İbn-i Cerîr, zayıf bir senedle Taberânî, Musa b. Ali b. Rabah'ın babası ve dedesinden rivâyetine göre Resûlullah, dedesine şöyle demiştir. Neyin dünyaya geldi? Dedesi: Kız veya erkekten başka neyim dünyaya gelebilir ki dedi. Resûlullah kime benziyor, diye sordu. Dedesi: Ya babasına, ya anasına benzeyecektir, dedi. Bunun üzerine Resûlullah: Sus, böyle deme. Nutfe, rahimdeki yerine yerleştiği zaman Allah ona, Hazret-i Adem'e kadar bütün nesilleri hazırlar. Sen Allah'ın. \*\*\*\*\* «Dilediği surette seni terkip etti..» (8.) âyetini hiç okumadın mı? Seni de bu şekle sokan Allah'tır, dedi.

İbn-i Asakir, «Tarih»inde, İbn-i Ömer'den Resûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Onlara ebrar adı verilmesi, baba ve çocuklarına iyilik yapmaların-dandır.

## Mutaffifîn

Buhârî ve Müslim, İbn-i Ömer'den Resûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: \*\*\*\*\* «O gün insanlar, âlemlerin Rabbi huzurunda dururlar.» (6.) âyetinin mânası: Her biri, kulaklarına kadar ter içinde kalacaklardır, demektir.

Ahmed b. Hanbel, Tirmizî sahih bir senedle Hâkim ve Nesâî, Ebû Hürey-re'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlullah, kul bir günah işlediğinde, kalbinde siyah bir nokta kalır. Tевbe ettiğinde bu nokta silinir. Günah işlemekte devam ederse, bu nokta bütün kalbini kaplayacak şekilde büyür. İşte Allah'ın \*\*\*\*\* «Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler, kalplerinin üzerinde pas olmuştur.» (14.) âyetinde ifade ettiği, kalbin günahla kaplanması budur.

## İnşikak

Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlullah şöyle buyurmuştur: Her hesaba çekilen azap görür. İbn-i Cerîr'in rivâyetinde bu hadis: Her hesaba çekilen kul, mutlaka azab görecektir, lâfzıyla gelmiştir. Hazret-i Âişe: Allah \*\*\*\*\* «O, kolay bir hesaba çekilecek.» (8.) buyurmamış mıydı? diye sorunca Resûlullah: Âyetteki hesap, bir arzıdır, buyurdu. Ahmed b. Hanbel, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlullah'a kolay hesabın ne olduğunu sorduğumda bana: Amel defterine bakıldıktan sonra, serbest bırakılmasıdır. Kıyamet günü hesaba çekilen, helak o-lur, dedi.

## Burûc

İbn-i Cerîr, Ebû Mâlik el-Eşari'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Vadedilen gün kıyamet günü, şehid ise cuma günü, meşhud ise arafe günüdür, buyurmuştur. Bu haberin, çeşitli tarikle gelen şahidleri mevcuttur.

Taberânî, İbn-i Abbâs'dan Resûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Allah beyaz inciden Levh-i Mahfuzu halletmiştir. Bunun sayfeleri yakuttan, kalemî nurdan, yazısı

da nurdandır. Allah hergün, üç yüz altmış kere bu kitaba bakar; yaratır, rızık verir, öldürür, diriltir, yüceltir, zillete düşürür; istediği herşeyi yapar.

### A'lâ

**Bezzâr**, Câbir b. Abdullah'dan **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «Doğrusu mutluluğa ermiştir arınan..» (14.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet e-der: Kelime-i şahadeti getiren, Allah'a şirk koşmayan, benim Allah'ın Resûlü olduğuma şahadet eden kimsedir. \*\*\*\*\* «Rabbinin adını anıp namaz kılan..» (15.) âyetini de şöyle tefsir etmiştir: Bu namaz, beş vakit namazdır, bunları muhafaza etmek, namazı ihtimamla kılmak demektir.

**Bezzâr**, **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* «Bu hüküm elbette ilk sahifelerde de vardır.» (18.) âyeti nâzil olduğunda **Resûlüllah** şöyle buyurdu: Bu ve bütün haberler, Hazret-i İbrahim ile Hazret-i Musa'nın kitabında yazılıdır.

### Fecr

**Ahmed b. Hanbel** ve **Nesâî**, Cabir'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Âyetteki on gün, Kurban'ın on günüdür. Vetr, arafe günü, şef' ise, kurban kesme günüdür. **İbn-i Kesir**, ricali sikadır fakat merfu değildir, der.

**İbn-i Cerîr**, Cabir'den merfu olarak şu rivâyeti nakleder. Kurban kesme günü, bayramın ilk iki günüdür. Vetr ise, üçüncü günüdür. **Ahmed b. Hanbel** ve **Tirmizî**, İmran b. Husayn'dan şu rivâyeti nakletmişlerdir: **Resûlüllah**'a şef' ve vetr kelimeleri sorulduğunda şöyle demiştir: Bazı namazlar çift, **Bazıları** da tek rekatlidir.

### Beled

**Ahmed b. Hanbel**, Bera'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Bir a'rabi **Resûlüllah**'a gelerek; beni cennete girdirecek bir amel öğretir misiniz, dedi. **Resûlüllah**; birini serbest bırak, köle azat et buyurdu. Adam: Bunlar aynı şeyler değil mi? diye sorunca **Resûlüllah**: Birini serbest bırakmak, bizzat kendi yapacağın iştir. Köle azat etmek de onun salıverilmesine yardımcı olmandır, dedi.

### Şems

**İbn-i Ebî Hâtim**, Cuveybir tarikıyla Dahhak'dan **İbn-i Abbâs**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**'ın \*\*\*\*\* «Nefsini temizleyen iflah olmuş.» (9.) âyetini şöyle tefsir ettiğini işittim: Kişinin kurtulması, Allah'ın onu temize çıkarması demektir.

### İnşirah

**Ebû Ya'lâ** ve **İbn-i Hibbân**, Ebû Said'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: **Cebrâîl** bana gelerek şöyle dedi: Rabbin, adını nasıl yücelttiğini biliyor musun? diye sordu. Ben de: Allah daha iyi bilir deyince, Rabbin şöyle buyuruyor: **Zikredildiğimde, sen de zikredilirsin** cevabını verdi.



## Zilzal

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* «İşte o gün yer haberlerini söyler.» âyetini okuyarak şöyle dedi: Yerin bu haberleri nedir biliyor musun? diye sordu. Sahâbeler de: Allah ve Resûlü daha iyi bilir dediler. Bunun üzerine **Resûlüllah**: Yeryüzü şu gün şu amelde bulundu diye, her kadın ve erkeğin yaptıklarına şahidlik edecektir, buyurdu.

## Âdiyât

İbn-i Ebî Hâtim zayıf bir senedle, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**, \*\*\*\*\* «İnsan Rabbine karşı çok nankördür.» â-yetini okudu. Kenud, yemeği yalnız yiyen, kölesini döven, başkalarına yardımı engelleyen kimsedir, buyurdu.

## Tekâsür

İbn-i Ebî Hâtim, mürsel bir senedle, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**; malın çokluğu sizi taattan alıyordu, kabirleri ziyaret e-dinceye kadar, âyetini de ölüm gelinceye kadar, şeklinde tefsir etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**, Hazret-i Ebubekr ve Hazret-i Ömer, hurma yiyip su içtiler. **Resûlüllah**: Sorulacağınız nimetlerden biri de budur cevabını verdi.

İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* «Sonra o gün size verilen nimetten sorulacaksınız..» âyetini **Resûlüllah**; emniyet ve sıhhatınızdan sorulacaksınız, buyurdu.

İbn-i Merdeveyh, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* «Bu ateş ki gönüllere işler.» âyetindeki mu'sade kelimesine **Resûlüllah** yapıştırılmışlar, mânasını vermiştir.

## Mâûn

İbn-i Cerîr ve Ebû Ya'lâ, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**'a \*\*\*\*\* «Ki onlar namazlarından yanılmaktadırlar.» âyetini sordum. Bana: Onlar, namazın vaktini geçirenlerdir, buyurdu.

## Kevser

Ahmed b. Hanbel ve Müslim, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah**: Kevseri, Allah'ın bana cennette verdiği bir nehir adıdır, şeklinde tefsir etmiştir. Bu hadisin çeşitli tarikleri vardır.

## Nasr

Ahmed b. Hanbel, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: \*\*\*\*\* «Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman.» âyeti nâzil olunca **Resûlüllah**: Bana ölüm haberim verildi, buyurdu.

## İhlas

İbn-i Cerîr, Bureyde'den merfu olarak yapt ı rivâyete göre **Resûlüllah**; \*\*\*\*\* kelimesini, karnı olmayan kimse şeklinde tefsir etmiştir.

## Felak

İbn-i Cerîr, Eb  Hüreyre'den **Resûlüllah**'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Felak, cehennemde kapalı bir kuyudur. İbn-i Kesir, bu haberi garip kabul eder, merfu olmad ı ını söyler. Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve sahih bir senedle Nesâî Hazret-i    e'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: **Resûlüllah** elimden tuttu, yeni doğan ayı göstererek: Bu ay battıktan sonra gelecek karanlığın şerrinden Allah'a s  ın, buyurdular.

İbn-i Cerîr, Eb  Hüreyre'den  u rivâyette bulunur: **Resûlüllah**, \*\*\*\*\* «Karanlık   kt   u zaman gecenin şerrinden.» âyetindeki g sik kelimesini, yıldız olarak tefsir etmiştir. İbn-i Kesir, bu haberin sahih olmad ı ını söyler.

## Nâs

Eb  Ya   , Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Resûlüllah**;  eytan vesvesesini, insanın kalbine koyar. Allah'ı anma a başlayınca olduğu yerde kalır. İnsan Allah'ı unutacak olursa, kalbine vesvese verir. İ te insanların kalbine verdiği vesvese bunlardır.

Buraya kadar verdiğim s relerin tefsiri ile ilgili haberlerin bazısı merfu, bazısı sahih, bazısı hasen, bazısı zayıf, bazısı mürsel, bazısı da mu'dal'dir. Bu arada mevzu ve batıl rivâyetlere yer vermedim. Tefsirle ilgili, merfu olarak gelen    uzun hadisi de bahisler arasına almadım. Bunlar:

1- Hazret-i Musa ile Hızır (aleyhisselâm) arasındaki hadise ile ilgili hadistir. Buh  r  ve diğer hadis mecmualarında nakledilen bu hadis, Kehf s resindeki bazı âyetlerin tefsiridir.

2-Fitnelerle ilgili, gerçekten uzun, yarım defter tutarında bir hadistir. Bu hadisi, Nesâî ve diğerleri rivâyet etmiştir. Fakat, aralarında Mezzi ve İbn-i Kesir olmak üzere bazı muhaddisler, İbn-i Abb  s'dan merfu olarak geldiğine dair tenbihde bulunmuşlardır. Çünkü İbn-i Abb  s'ın **Resûlüllah**'dan doğrudan alınd ı ı açıklanan merfu hadisler, pek azdır. İbn-i Kesir, İbn-i Abb  s bunları belki İsraili haberlerden almıştır, der.

3-S r la ilgili hadistir. Bu, fitne hadisinden daha da uzundur. Kıyametle ilgili çeşitli s relerdeki âyetlerin tefsirini içine almaktadır. İbn-i Cerîr, ba's bahsinde Beyhaki ve Eb  Ya   'nın rivâyet ettikleri bu hadisi, Medine kadısı İsmail b. Rafi nakletmi , hadisin senediyle ilgili bazı açıklamalarda bulunmuş, siyakında münker haberler olduğunu belirtmiştir. Bir rivâyete göre İbn-i Rafi bu hadisi, çeşitli tarik ve değişik yerlerden toplamı , kendine h s bir  slubla ifade etmiştir.

İbn-i Teymiyye ve diğer Ulemaya göre Resûlüllah, Kur'ân'ın tamamını veya büyük bir kısmını Eshâbına açıklamıştır. Bu görüşü, Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Mâce'nin Hazret-i Ömer'den yaptıkları şu rivâyet teyid etmektedir: Kur'ân'ın en son nâzil olan âyeti, riba âyetidir. Resûlüllah bu âyeti tefsir etmeden vefat etmiştir. Bu da gösteriyor ki Resûlüllah, her âyeti Eshâbına tefsir etmiş, ancak bu âyetin nüzûlünden hemen sonra vefat ettiğinden, tefsirini yapamamıştır. Yok-sa Hazret-i Ömer'in bu âyeti tefsir etmemiştir, sözünün mânası kalmazdı.

Bezzazın Hazret-i Âişe'den yaptığı rivâyete göre Hazret-i Âişe şöyle demiştir: Resûlüllah, Cebrâîl'in kendisine öğrettiği âyetlerin tefsirini yaptı. Bu hadis, İbn-i Kesir'in ifadesine göre münker hadistir. İbn-i Cerîr ve diğer ulema, bu hadisi şöyle tevil etmişlerdir: Resûlüllah'ın tefsir ettiği âyetler, anlamakta güçlük çektiği müşkil âyetlerdir. Bu yüzden mânalarını Allah'tan öğrenmek istemiş, Allah da ona, Cebrâîl'in lisanıyla bu mânaları öğretmiştir.

### Hâtîme

Allah'a şükürler olsun ki, bugüne kadar telif edilmeyen, içinde Kur'ân'la ilgili değerli bilgileri toplayan, üstün bir üslupla yazılan, emsali bulunmayan bu kitabı tamamlamak nasib oldu. Bu eserde, Kur'ân'ın anlaşılmasını kolaylaştıran muayyen kaideler verdim, tefsiriyle ilgili bütün yönlerini açıkladım, âyetlerde kapalı olan zengin mânayı kavramada yardımcı olacak esâsları bir arada topladım. Bu kitab'da; özlü, makul ifadeler, doğru ve makbul nakilleri verdim. Kur'-an'ın tefsir ve usûlüyle ilgili bütün eserleri tetkik ederek, değerli ve önemli o-lanlarını aldım, başlıca tefsirlere müracaatta bulundum, bunlardan pek çok bilgiler aktardım, Kur'ânî ilimlerin kaynağına daldım, cevher ve incilerini çıkardım, bilinmeyen yönlerini bulup anlaşılır hale getirdim.

Bu bakımdan, ulemayı zor durumda bırakan meseleler bu kitab'da ele a-lındı, değişik eserlerde bulunan dağınık bilgiler, bir araya getirildi.

Buna rağmen kendimi hatasız görmüyor, her meseleyi tamamıyla açıkladığımı iddia etmiyorum. Şüphesiz her insan, hata ve noksanlıkla doludur. Gerçek bu iken, öyle bir zamanda yaşıyorum ki, insanların kalbi hasetle dolmuş kin ve nefret, damarlarına kadar işleyerek, bütün vücudunu karartmıştır. İnsanların bu halini şair aşağıdaki mısralarda ne güzel dile getirmiştir: Allah, gizli kalan bir fazileti yaymak istediğinde, Bu fazileti, hased edenin diline düşürür. Şayet, yanan ateş etrafa sıçramasaydı, Ud ağacının güzel kokusu farkedilmezdi.

Günümüz insanı cehalet ve tamaha kapılmış, kendini üstün görme hırsı onları kör ve sağır yapmış, böylece dini ilimlerden uzaklaşmış, felsefi ilimlerin tedrisine dalmışlardır. Onlar her şeyde öne geçmek isterken, Allah onları hep geride bırakmıştır. İzzet ve şeref sahibi olmak isterler ama, ilimden nasibleri yoktur. Bunlar kendilerine ne bir himaye, ne de yardım eden birini bulabilirler. Şair şöyle terennüm eder:

İlim talibinin konak yeri bizler olduğu halde, Sancağımızı bırakıp, niye başkalarına uyarlar!

Bu eksikliklerine rağmen, burunları havada, kalplerinde Hak'ka karşı kibir, ağızlarında yalan ve iftiradan başka bir şey görülmez. Ne zaman Hak'ka davet edecek olsan, sağır ve kör kesilirler. Sanki Allah, sözlerini ve amellerini yazan melekleri onlara vekil kılmamıştır. Aralarına bir alim girmeyedursun!.. Cahil-cühela onu oyuncak yaparlar. Onlara göre kamil insan, insanların en kötüsü, noksanlıklarla dolu bir kuldur.

Yemin ederim ki bu zaman, sükut edilecek, oturup evden dışarı çıkılmayacak bir zamandır. Şayet: **Bir şeyi bilip de söylemeyene Allah, cehennem ateşinden bir gem vuracaktır**, hadisi olmasaydı, ilim sadece amelden ibaret kalacaktı. Şair bunu ne güzel dile getirmiştir:

Bütün gayretinle fazilet sahibi olmağa çalış.

Canla başla, bunları elde etmeğe uğraş, Bu uğurda Allah'ın rızasını kazanmaya bak. Gayret gösterene faydalı olmaktan kaçma. Hased edenlerin, söz ve heveslerini kendilerine bırak. Çünkü ölümden sonra hased, kendileriyle kaybolup gider. Ben; saltanatı büyük, şanı yüce Allah'a sığınarak, bu kitabı tamamlamamı nasib ettiği gibi, hizmetimi kabul ederek nimetini tamamlamasını, Resûlüne tabi olan selef-i salihinden eylemesini, amellerimi boşa çıkarmamasını niyaz ederim. Allah, kulun emelini boşa çıkarmayan cömerttir. Allah'dan başkasına itibar etmeyip, O'na uyan, hüsrana uğramaz.

Salât ve selam, son peygamber, Efendimiz Hazret-i Muhammed'e, âline ve Eshâbına olsun.

---

<sup>i</sup> *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.196; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, XII,227.

<sup>ii</sup> **Ali ibn Ebî Talha**'yı Kitâbu'l-mebânî (*Mukaddimetân*, s.196) ve el-Burhân (II,158) müellifleri, **tâbiî**ler arasında saymışlardır.

<sup>iii</sup> İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, Haydarâbât 1373/1953, IV,458; *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.196.

<sup>iv</sup> İsmâil Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Ankara 1968, s.159. Bu konuda geniş bilgi için bk. İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara 1971, s.266.

<sup>v</sup> Irâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, s.79.

<sup>vi</sup> İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, VII,212-215.

<sup>vii</sup> İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, II,184; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, VII,214.

<sup>viii</sup> İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, II,359-360.

<sup>ix</sup> **Kitâbu'l-mebânî** sahibi, Hasan-ı Basrî'yi İbn Abbâs'ın talebelerinden sayar. Bk. *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.196.

<sup>x</sup> *Mukaddimetân* (nşr. Arthur Jeffery), s.196.

<sup>xi</sup> Zehebî, *el-Kâşif*, II,90.

<sup>xii</sup> İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, VIII,351.

<sup>xiii</sup> Bk. Irâkî, *et-Takyîd ve'l-îdâh*, s.66.

<sup>xiv</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II,158; Suyûtî, *el-İtkân*, II,179.

<sup>xv</sup> Zerkeşî, *a.g.e.*, II,158; Suyûtî, *a.g.e.*, II,179.

<sup>xvi</sup> M. Huseyn ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessirûn*, I,128. Aynı manayı veren bir başka rivâyet için bk. Serahsî, *Usûlu's-serahsî*, II,114.

<sup>xvii</sup> Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, V,3.

<sup>xviii</sup> Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I,31; Suyûtî, *el-İtkân*, II,189.

<sup>xix</sup> Serahsî, *Usûlu's-serahsî*, II,115; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *Tabakâtu'l-fukahâ'*, s.69; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, II,264.

<sup>xx</sup> Tâbiîlerden **İsrâiliyyât** ile ilgili haberlerin çoğu, **Kâ'bu'l-Ahbâr** (ö.32/652) ile **Vehb ibn Munebbih** (ö.110/728)'ten gelmektedir. İmam Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî, **Kâ'bu'l-Ahbâr**'dan rivâyette bulunmakta, dolayısıyla bu muhaddislerin gözünde Kâ'b, **sika**dır. **Vehb ibn Munebbih** için Zehebî, İclî, Ebû Zur'a, Nesâî ve İbn Hıbbân, **sika** demektedir ve Buhârî, ondan rivâyette bulunmaktadır. Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, XI,166 ve VIII,438.

<sup>xxi</sup> Abdurrazzâk ibn Hemmâm, *Tefsîru Abdurrazzâk*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ktp. (Yazma) İsmâil Sâib Koleksiyonu, No. 4216; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, Beyrût 1392/1972; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*; Celâlü'd-dîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, Mısır 1314/1896.

<sup>xxii</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II,156; Suyûtî, *el-İtkân*, II,178.

<sup>xxiii</sup> Bk. Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s.225.

<sup>xxiv</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, II,188.

<sup>xxv</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II,156.

<sup>xxvi</sup> Nisâ, 4/82; Sâd, 38/29; Muhammed, 47/24.

<sup>xxvii</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, II,180-182; Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, II,159 vd.

<sup>xxviii</sup> Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, II,183.

<sup>xxix</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II,159; Suyûtî, *a.g.e.*, II,183.

<sup>xxx</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, II,166; Suyûtî, *el-İtkân*, II,182.

<sup>xxxi</sup> Zerkeşî, *a.g.e.*, II,172.

<sup>xxxii</sup> Özet olarak alınmıştır. Bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, II,180.

<sup>xxxiii</sup> **Te'vîl** kelimesinin *sûlâs* kökü, geriye dönüş, asla ve maksada rucû' manasına gelen ... dir. Siyaset ve idare anlamında olan **te'vîl** kökünden türemiş olduğunu söyleyenler de vardır. İstîlâhî manada **te'vîl**in çeşitli tarifleri yapılmıştır.

Bunlardan bazıları şöyledir:

1. **Leys ibn Sa'd** (ö.175/791): Manasında ihtilâf olunan kelimenin başka bir lâfızla açıklanmasıdır.

2. **Abdulazîz el-Buhârî** (ö.730/1330): Bir delilin te'yid ettiği ihtimali tercihtir ki, bu delil sebebiyle tercih olunan ihtimal, lâfzın zâhirinin delâlet ettiği manadan daha kuvvetli bir zan ifade etmiş olur.

Bu şekilde **te'vîl**:

a. Çeşitli *ihtimallerin* bulunduğu lâfızlar için söz konusudur.

b. Muhtemel manalardan birinin tercihi için ortada bir sebep ve delil bulunmalıdır.

c. *Tercih*, zan ve ihtimale dayandığından, netice kesinlik ifade etmez.

3. **İbn Kemal** (ö.940/1534): Âyetin *zâhir* manasından, *muhtemel* olan başka bir manaya sarf olunmasıdır.

**Tefsîre gelince:**

1. **İmâm Maturidî** (ö.333/944): Lâfızdan ne kastedildiğini kesin bir ifade ile bildirmek **tefsîr**dir. Bunda Allah'ı şahid tutmak anlamı vardır. Kat'î delile dayanıyorsa, **makbul**dur. Aksi hâlde **mazmûm** sayılan re'y tefsiri olarak

---

düşünülür. **Te'vîl** ise çeşitli ihtimallerden birini kesin bir hüküm belirtmeksizin **tercih** manasındadır ki, bunda Allah'ı şahit tutmak söz konusu değildir.

2. **Râgıb el-İsfahânî** (ö.502/1108): **Tefsîr** ta'biri, **te'vîle** nispetle daha umumîdir. **Tefsîr** çoğunlukla *kelimeler* üzerinde; **te'vîl** ise, *mana* ve *cümleler* üzerindeki tasarruftur.

3. **Molla Fenârî** (ö.834/1431): Hazret-i Peygamber veya ashâbından nakil yoluyla yapılan izahata **tefsîr**; Arap dilinin kaidelerinden istifade ile yapılan açıklamaya **te'vîl** denir.

Bu konuda faydalanılan eser için bk. Orhan Karmış, *Tefsir İlminde Te'vilin Yeri ve Önemi*, AÜ İlahiyat Fakültesi Ktp. No.İ9607 (**Doktora** Tezi).

<sup>xxxiv</sup> A'râf, 7/33.

<sup>xxxv</sup> İsrâ', 17/36.

<sup>xxxvi</sup> Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I,27; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, I,32.

<sup>xxxvii</sup> Taberî, *a.g.e.*, I,27; İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s.105. Suyûtî, *el-İtkân*, II,179.

<sup>xxxviii</sup> Taberî, *a.g.e.*, I,27; Kurtubî, *a.g.e.*, I,34.